

05.2019

διαΝΕΟσις

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Ένα Νέο Μοντέλο Συνεργατικότητας Για Τον Πρωτογενή Τομέα στην Ελλάδα

Ανάπτυξη ενός νέου μοντέλου συνεργατικότητας
για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα, με επίκεντρο
τον πελάτη/καταναλωτή.

Μαριάννα Σκυλακάκη

Θανάσης Κανταρτζής, Θεόδωρος Μπένος, Θόδωρος Σκυλακάκης

Μάιος 2019

Ομάδα Έργου

Συντονίστρια

Μαριάννα Σκυλακάκη

Managing Partner, Τόπος Συμβουλευτική

Μέλη

Θανάσης Κανταρτζής

Partner, Τόπος Συμβουλευτική

Θεόδωρος Μπένος

Ερευνητής και σύμβουλος στον αγροδιατροφικό τομέα

Δρ. Θόδωρος Σκυλακάκης

Senior Advisor, Τόπος Συμβουλευτική

Περιεχόμενα

Πίνακας Επεξήγησης Συντμήσεων	8
Ευρετήριο Πινάκων	11
Ευρετήριο Διαγραμμάτων	12
Ευρετήριο Εικόνων	13
Επιτελική Σύνοψη.....	14
Εισαγωγή.....	18

1 Σύνοψη Της Διεθνούς Και Ελληνικής Βιβλιογραφίας Για Θέματα Αγροτικών Συνεταιρισμών	27
1.1. Ορισμός, Αρχές, Αφετηρία Και Θεσμική Αναγνώριση.....	28
1.1.1. Η Έννοια Και Το Αξιακό Υπόβαθρο Των Συνεταιρισμών.....	28
1.1.2. Αφετηρία Των Συνεταιρισμών Της Σύγχρονης Εποχής.....	29
1.1.3. Παγκόσμια Θεσμική Αναγνώριση Μέσω Ειδικής Νομοθεσίας Και Πολιτικής.....	29
1.1.4. Αναγνώριση Στην Ελληνική Έννομη Τάξη.....	31
1.2. Η Συνεταιριστική Διαφορετικότητα.....	32
1.2.1. Η Διεισδυτικότητα Και Ανθεκτικότητα Των Συνεταιρισμών.....	32
1.2.2. Η «Διττή Φύση» Των Συνεταιρισμών.....	32
1.2.3. Η Τριπλή Ιδιότητα Των Μελών Και Οι Τρεις Αρχές Διοίκησης Και Λειτουργίας.....	33
1.3. Οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Και Οι Ιδιαιτερότητές Τους.....	36
1.3.1. Οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Ως «Σημείο Αναφοράς/Μέτρο Σύγκρισης».....	36
1.3.2. Οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Ως Επάξιοι Ανταγωνιστές.....	37
1.3.3. Εγγενή Δυνατά Σημεία.....	38
1.3.4. Εγγενείς Αδυναμίες Και Προκλήσεις.....	39
1.3.5. Η Ετερογένεια Ως Πηγή, Αλλά Και Ως «Ενισχυτής» Των Εγγενών Αδυναμιών	44
1.3.6. Λύσεις Μέσα Από Εναλλακτικά Μοντέλα Εσωτερικής Οργάνωσης.....	46

1.3.7. Μια Τυπολογία Για Τα Εναλλακτικά Μοντέλα	48
1.3.8. Εμπειρικές Έρευνες Για Εναλλακτικά Οργανωτικά Χαρακτηριστικά Και Μοντέλα	51
1.3.9. Άλλες Γενικές Λύσεις, Βασισμένες Σε Εμπειρικές Παρατηρήσεις	52
1.3.10. Η Πρόκληση Της Εξασθένησης Του Κοινωνικού Στοιχείου	53
1.3.11. Δίκτυα Καινοτομίας Και Συστάδες Επιχειρήσεων	55

2 Η Ελληνική Εμπειρία: Αποτυχίες Και Επιτυχίες..... 57

2.1. Η Ελληνική Εμπειρία.....	58
2.2. Η Ιστορική Διαδρομή.....	59
2.2.1. Η Συνεργατικότητα Μέχρι Τη Δεκαετία Του '80	59
2.2.2. Από Τη Δεκαετία Του '80 Μέχρι Την Κρίση.....	60
2.2.3. Κρίση Και Κατάρρευση.....	63
2.3. Βασικές Παθογένειες.....	66
2.3.1. Η Συνεργατικότητα Ως Πολιτικό Και Κομματικό Εργαλείο	66
2.3.2. Η Δίστομος Μάχαιρα Της «Κοινωνικής Πολιτικής».....	67
2.4. Οι Συνέπειες Της Κατάρρευσης.....	71
2.4.1. Οι Οικονομικές Συνέπειες Της Κατάρρευσης.....	71
2.4.2. Οι Κοινωνικές Συνέπειες Της Κατάρρευσης.....	73
2.5. Ενδεικτικά Παραδείγματα.....	75
2.5.1. Αντοχή Στην Κρίση Και Νέο Ξεκίνημα.....	75
2.5.2. Αγροτικός Συνεταιρισμός Ανατολή	76
2.5.3. Ομάδα Παραγωγών Ζευς.....	77
2.5.4. Ένωση Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων Santowines	79
2.5.5. Η Άλλη Όψη Της Συνεργατικότητας: Συμβολαιακή Γεωργία	80
2.6. Συμπεράσματα.....	86

3 Το Υφιστάμενο Νομικό Και Αναπτυξιακό Πλαίσιο..... 88

3.1. Ενωσιακό Δίκαιο Και Εθνικά Μέτρα Εφαρμογής.....	89
3.1.1. Εισαγωγή.....	89
3.1.2. Οργανώσεις Και Ομάδες Παραγωγών	90
3.1.3. Διεπαγγελματικές Οργανώσεις.....	100
3.1.4. Μέτρο 16 Του ΠΑΑ 2014-2020 - «Συνεργασία».....	105
3.1.5. Προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας – Interreg.....	110
3.2. Εθνικό Δίκαιο.....	112

3.2.1. Εισαγωγή.....	112
3.2.2. Νόμοι Για Τους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς.....	113
3.2.3. Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών Και Άλλων Συλλογικών Φορέων	117
3.2.4. Αγορές Παραγωγών	118
3.2.5. Σχόλια Και Συμπεράσματα	119
3.3. Αναπτυξιακός Νόμος Και Συνεργασία.....	124
3.3.1. Συλλογικές Μορφές Οργάνωσης Στον Αναπτυξιακό Νόμο.....	124
3.3.2. Επιχειρηματικές Συστάδες Στον Αναπτυξιακό Νόμο.....	125
3.3.3. Σχόλια Και Συμπεράσματα	126
3.4. ΕΠΑνΕΚ Και Συνεργασία.....	128
3.4.1. Γενική Περιγραφή, «Εξυπνη Εξειδίκευση» Και Αγροδιατροφικός Τομέας.....	128
3.4.2. Σχόλια Και Συμπεράσματα	129

4 Ένα Νέο Μοντέλο Συνεργατικότητας Για Τον Πρωτογενή Τομέα Στην Ελλάδα... 132

4.1. Συνεταιρισμοί, Ομάδες Και Οργανώσεις Παραγωγών	133
4.2. Συμβολαιακή Γεωργία.....	143
4.3. Διεπαγγελματικές Οργανώσεις Και Επιχειρηματικές Συστάδες (Clusters).....	150
4.3.1. Διεπαγγελματικές Οργανώσεις.....	150
4.3.2. Επιχειρηματικές Συστάδες (Clusters).....	155
4.4. Υβριδικά Μοντέλα Και Συνεργασίες Μεταξύ Διαφορετικών Μορφών Οικονομικής Δράσης.....	163
4.5. Ο Ρόλος Του Δημοσίου Τομέα	166

5 Βασικά Χαρακτηριστικά Του Επιχειρησιακού Σχεδίου Μετάβασης Στο Νέο Μοντέλο Συνεργατικότητας Για Τον Πρωτογενή Τομέα 170

5.1. Θεσμικές Αλλαγές Για Την Αύξηση Του Βαθμού Συνεργατικότητας.....	171
5.1.1. Συνεταιρισμοί.....	171
5.1.2. Οργανώσεις Και Ομάδες Παραγωγών.....	174
5.1.3. Συμβολαιακή Γεωργία.....	175
5.1.4. Διεπαγγελματικές Οργανώσεις Και Ιδιωτικός Τομέας	175
5.2. Κίνητρα Και Κινητοποίηση Οικονομικών Πόρων	177
5.2.1. Νέο Σύστημα Κινήτρων Συνεργατικής Δράσης Στον Πρωτογενή Τομέα... 177	
5.2.2. Αποθάρρυνση Της Μαύρης Οικονομίας.....	182

5.2.3.	Αύξηση Του Μεγέθους Του Από Κοινού Καλλιεργούμενου Κλήρου, Συνεργασία Μεταξύ Επαγγελματιών Αγροτών, Αγροτικών Επιχειρήσεων Και Ιδιοκτητών Γης Και Ο Ρόλος Της Δημόσιας Περιουσίας.....	184
5.3.	Οικοδόμηση Ικανοτήτων Συνεργασίας.....	188
5.3.1.	Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης Και Κοινωνικού Κεφαλαίου Ως Αναγκαίος Καταλύτης Για Την Υιοθέτηση Νέων Μορφών Συνεργατικότητας.....	188
5.3.2.	Ανεύρεση Και Ενθάρρυνση Νέων Ηγεσιών Των Συνεργατικών Σχημάτων.....	191
5.3.3.	Πολιτικές Και Πρωτοβουλίες Ενεργητικής Ενθάρρυνσης Της Συνεργατικότητας.....	194
5.3.4.	Κοινή Αξιοποίηση Των Δικτύων Marketing Και Εμπορίας.....	200

6 Παραρτήματα.....202

6.1	Επιλεγμένα Στοιχεία Από Το Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών Και Άλλων Συλλογικών Φορέων.....	203
6.2.	Ειδικά Προγράμματα Και Μέτρα Στήριξης Που Συνδέονται Άρρηκτα Με Τις Οργανώσεις Παραγωγών Σε Συγκεκριμένους Τομείς.....	224
6.2.1.	Προγράμματα Εργασιών Στον Τομέα Του Ελαιόλαδου.....	224
6.2.2.	Επιχειρησιακά Προγράμματα Εργασιών Στον Τομέα Των Οπωροκηπευτικών.....	224
6.2.3.	Μέτρα Που Παρεκκλίνουν Από Τους Κανόνες Του Ανταγωνισμού.....	225
6.2.4.	Επέκταση Κανόνων.....	228
6.3.	Εφαρμογή Προγραμμάτων Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας Στην Ελλάδα Και Αναλυτικά Παραδείγματα.....	230
6.3.1.	Συμμετοχή Της Ελλάδας Σε Προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας.....	230
6.3.2.	Γενική Περιγραφή Του Προγράμματος Interreg Europe.....	230
6.3.3.	Εφαρμογή Του Προγράμματος Interreg Europe Στην Ελλάδα Και Συνεργασία.....	231
6.3.4.	Εφαρμογή Άλλων Πολυμερών Προγραμμάτων Στην Ελλάδα Και Συνεργασία.....	235
6.4.	Ο Νόμος Για Την «Κοινωνική Και Αλληλέγγυα Οικονομία», Λεπτομέρειες Του Αναπτυξιακού Νόμου Και Περιγραφή Δράσεων Του ΕΠΑνΕΚ.....	239
6.4.1.	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Του Νόμου 4430/2016.....	239
6.4.2.	Προκηρύξεις Ειδικών Καθεστώτων Του Αναπτυξιακού Νόμου.....	244
6.4.3.	Επενδυτικά Σχέδια Του Αναπτυξιακού Νόμου Στον Τομέα Πρωτογενούς Γεωργικής Παραγωγής.....	247
6.4.4.	Επενδυτικές Προτεραιότητες Και Αγροδιατροφικός Τομέας Στο ΕΠΑνΕΚ.....	248

6.4.5. Δράσεις Του ΕΠΑνΕΚ Που Σχετίζονται Με Τον Αγροδιατροφικό Τομέα Και Είναι Σε Εξέλιξη.....	250
6.5. Κρατικές Ενισχύσεις.....	255
6.5.1. Κρατικές Ενισχύσεις Σε Επιχειρήσεις.....	255
6.5.1.1. Η Γενική Απαγόρευση, Η Γενική Εξαίρεση Και Η Υποχρέωση Κοινοποίησης.....	255
6.5.1.2. Απαλλαγή Από Την Υποχρέωση Κοινοποίησης.....	255
6.5.2. Κρατικές Ενισχύσεις Στον Γεωργικό Τομέα Και Τις Αγροτικές Περιοχές.....	258
6.5.2.1. Η Ισχύς Του Άρθρου 107 Αλλά Και Του Άρθρου 42 Της ΣΛΕΕ.....	258
6.5.2.2. Το Πρίσμα Της ΚΑΠ.....	259
6.5.2.3. Απαλλαγή Από Την Υποχρέωση Κοινοποίησης Στον Γεωργικό Τομέα.....	260
6.5.2.4. Εξαιρέσεις Από Το Πεδίο Εφαρμογής Των Ενισχύσεων Ήσσονος Σημασίας Και Του Απαλλακτικού Κανονισμού Για Τη Γεωργία.....	266
6.5.2.5. Επιλεκτικότητα Των Μέτρων	267
6.5.3. Σχόλια Και Συμπεράσματα.....	269
6.6. Πρόγραμμα Ενοικίασης Δημόσιας Γεωργικής Γης.....	271
6.6.1. Το Πλαίσιο Του Προγράμματος Ενοικίασης Δημόσιας Γεωργικής Γης.....	271
6.6.1.1. Εισαγωγή	271
6.6.1.2. Ιστορική Αναδρομή Στις Θεσμικές Απόπειρες.....	271
6.6.1.3. Το Ισχύον Πρόγραμμα.....	273
6.6.2. Η Υλοποίηση Του Προγράμματος Ενοικίασης Δημόσιας Γεωργικής Γης.....	277
6.6.2.1. Βάση Δεδομένων	277
6.6.2.2. Παραχώρηση Αγροτικών Ακινήτων Έναντι Χαμηλού Τιμήματος	278
6.6.2.3. Παραχωρήσεις Ακινήτων Μετά Από Δημοπρασία.....	281
6.6.3. Σχόλια Και Συμπεράσματα.....	284

Βιβλιογραφία	287
---------------------------	------------

Πίνακας Επεξήγησης Συντμήσεων

Ακρωνύμιο

ΑΑΔΕ

ΑΕ

ΑΕΣ

ΑΣ

ΑΤΕ

ΑΦΜ

ΒΙΠΕ

ΓΑΚ

ΓΕΜΗ

ΓΣ

ΔΟ

ΔΟΥ

ΔΣ

ΕΓΤΑΑ

ΕΔΑΠ

ΕΔΟΑΟ

ΕΕ

ΕΕΣ

ΕΚ

ΕΚΤα

ΕΛΓΟ

ΕΛΣΤΑΤ

ΕΜΑΣαΣΦ

ΕΜΓ

ΕΟ

ΕΟΚ

ΕΟΠ

ΕΠΑνΕΚ

Επεξήγηση

Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων

Ανώνυμη Εταιρεία

Αγροτικές Εταιρικές Συμπράξεις

Αγροτικός Συνεταιρισμός

Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος

Αριθμός Φορολογικού Μητρώου

Βιομηχανική Περιοχή

Γενικός Απαλλακτικός Κανονισμός

Γενικό Εμπορικό Μητρώο

Γενική Συνέλευση

Διεπαγγελματικές Οργανώσεις

Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία

Διοικητικό Συμβούλιο

Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης

Επιτροπή Διαχείρισης Αγορών Παραγωγών

Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Αμπέλου και Οίνου

Ευρωπαϊκή Ένωση

Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία

Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Ελληνικός Οργανισμός Αγροτικής Έρευνας, Εκπαίδευσης και Ανάπτυξης

Ελληνική Στατιστική Αρχή

Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και Άλλων Συλλογικών Φορέων

Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Γειτονίας

Επιχειρησιακές Ομάδες

Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

Ένωση Οργάνωσης Παραγωγών

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία»

ΕΠΕ	Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
ΕΣ	Επιχειρηματικά Σχέδια
ΕΣΚ	Ευρωπαϊκές Συμπράξεις Καινοτομίας
ΕΣΠΑ	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
ΕτΕ	Ετερόρρυθμη Εταιρεία
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
ΙΚΕ	Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Εταιρεία
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών
ΙΣΕΜ	Ινστιτούτο Συνεταιριστικών Ερευνών και Μελετών
ΚΑΔ	Κωδικοί Αριθμοί Δραστηριότητας
ΚΑΛΟ	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΚΑΣ	Κλαδικός Αγροτικός Συνεταιρισμός
ΚΕΑΣ	Κλαδικός Εθνικός Αγροτικός Συνεταιρισμός
ΚΕΟΣΟΕ	Κεντρική Συνεταιριστική Ένωση Αμπελοοινικών Προϊόντων
ΚΟΑ	Κοινή Οργάνωση Αγοράς
ΚοινΣΕπ	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΑΑΕ	Μητρώο Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΜμΕ	Πολύ Μικρές, Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
ΜΠΒ	Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας
ΟΑΕΔ	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΟΕ	Ομόρρυθμη Εταιρεία
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟμΠ	Ομάδα Παραγωγών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΟΠ	Οργάνωση Παραγωγών
ΟΠΕΚΕΠΕ	Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΑΑ	Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης
ΠΑΣΕΓΕΣ	Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών
ΠΓΕ	Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
ΠΟΠ	Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης
ΠΣ	Παραδοσιακοί Συνεταιρισμοί
ΣΒΒΕ	Συνδέσμος Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος
ΣΕΒ	Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών

ΣΕΤΕ	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥπΑΑΤ	Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΧΠΑ	Χάρτης Περιφερειακών Ενισχύσεων

Ξενογλωσσικοί Όροι

ABER	Agricultural Block Exemption Regulation
ACSI	American Customer Satisfaction Index
CBC	Cross-border Cooperation
ECU	European Currency Unit
ENI	European Neighbourhood Instrument
Eurostat	European Statistical Office
GBER	General Block Exemption Regulation
ICA	International Cooperative Alliance
ILO	International Labour Organization
INTERREG (Europe)	Interregional Europe
IOF	Investor Owned Firm
IPA	Instrument for Pre-Accession Assistance
MED	Mediterranean
USDA	United States Department of Agriculture

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1	Επεξήγηση Συντμήσεων.....	8
Πίνακας 2	Ο Πρωτογενής Τομέας Στην Ευρώπη Και Την Ελλάδα.....	20
Πίνακας 3	Οφειλές Αγροτικών Συνεταιρισμών Στην Υπό Εκκαθάριση ΑΤΕ.....	64
Πίνακας 4	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Ανά Κλάδο.....	75
Πίνακας 5	Αριθμός Φορολογούμενων Και Δηλωθέν Εισόδημα Από Αγροτική Επιχειρηματική Δραστηριότητα Για Το 2017.....	169
Πίνακας Π1	Ενήμερα Μέλη Του Εθνικού Μητρώου Αγροτικών Συνεταιρισμών.....	205
Πίνακας Π2	Έργα INTERREG Στην Ελλάδα.....	232
Πίνακας Π3	Επιλεγμένα Έργα Από Τα Υπόλοιπα Πολυμερή Προγράμματα Της ΕΕΣ.....	235
Πίνακας Π4	Επιλεγμένα έργα από τα διμερή προγράμματα στην Ελλάδα.....	238
Πίνακας Π5	Ενήμερα Μέλη Του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής Και Αλληλέγγυας Οικονομίας.....	242
Πίνακας Π6	Κατακυρώσεις Προγράμματος Με Βάση Το Έτος (Ειδική Πλατφόρμα).....	280
Πίνακας Π7	Κατακυρώσεις Με Βάση Την Περιφερειακή Ενότητα (Ειδική Πλατφόρμα).....	281
Πίνακας Π8	Δημοπρασίες Με Απόφαση Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.....	283
Πίνακας Π9	Δημοπρασίες Με Απόφαση Περιφερειάρχων.....	284

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1	Καμπύλη Απόδοσης Δαπάνης Marketing.....	22
Διάγραμμα 2	Εναλλακτικά Μοντέλα Βάσει Της Τυπολογίας Των Chaddad Και Cook (2004).....	49

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1	Απεικόνιση Ακινήτου Από Την Περιφερειακή Ενότητα Ξάνθης.....	278
-----------------	---	-----

Επιτελική Σύνοψη

Η οικοδόμηση ενός νέου μοντέλου συνεργατικότητας για τον αγροδιατροφικό τομέα δεν αποτελεί ιδεολογική ή κοινωνική πολυτέλεια, αλλά αδήριτη οικονομική ανάγκη. Ο λόγος είναι απλός. Το μέγεθος στον αγροδιατροφικό τομέα σε όλα τα επίπεδα είναι τόσο μικρό, ώστε να καθιστά την πλειοψηφία των ελληνικών μονάδων μη ανταγωνιστικές σε ό,τι αφορά τις εξαγωγές και τα διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα.

Η διαπίστωση του μικρού μεγέθους δεν αφορά μόνο τον πρωτογενή τομέα, δηλαδή το μέγεθος του κλήρου και των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Αφορά το σύνολο της σχετικής αλυσίδας αξίας, δηλαδή τόσο τις μεταποιητικές εταιρείες του αγροδιατροφικού τομέα, όσο και τις επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα που ασχολούνται με την προώθηση των εξαγωγών. Ο τομέας υποφέρει παράλληλα από την έλλειψη συνεργασίας και από τον ισχυρό ανταγωνισμό της εσωτερικής «μαύρης» οικονομίας, ο οποίος δυσχεραίνει τη δυνατότητα της «άσπρης» οικονομίας να είναι διεθνώς ανταγωνιστική, στερώντας της ζωτικό χώρο στην εσωτερική αγορά, που θα μπορούσε να διευκολύνει τη διεθνή της ανάπτυξη.

Το μικρό μέγεθος μπορεί υπό προϋποθέσεις να αποτελεί για αυτούς που το επιλέγουν αποτελεσματικό επιχειρηματικό μοντέλο, όταν απευθύνονται στην εσωτερική αγορά - είτε αν η ίδια ευνοεί το μικρό μέγεθος, είτε αν το μικρό μέγεθος και η εσωστρεφής διάθεση επιτρέπουν σε κάποιους να χρησιμοποιούν ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τη φοροδιαφυγή και τη συμμετοχή στη «μαύρη» οικονομία. Από την ώρα, όμως, που μια επιχείρηση επιδιώκει να διεκδικήσει μερίδιο στις διεθνείς αγορές, χρειάζεται υψηλές δαπάνες marketing, οικοδόμηση εκτεταμένων δικτύων διανομής, έρευνα και ανάπτυξη, πιστοποίηση και διασφάλιση της ποιότητας, και μεγάλη παραγωγική δυναμικότητα.

Το μικρό μέγεθος μετατρέπεται λοιπόν σε δυσυπέρβλητο εμπόδιο, καθώς συνδέεται, μεταξύ άλλων, με υψηλά κόστη παραγωγής και συναλλαγών, χαμηλή δυνατότητα καινοτομίας, αυξημένο κόστος χρηματοδότησης και αδυναμία προσέλκυσης κεφαλαίων. Ταυτόχρονα, οι δαπάνες marketing και οι δαπάνες καινοτομίας έχουν τις δικές τους καμπύλες απόδοσης, που υπόκεινται σε αδυσώπητους κανόνες που αφορούν το μέγεθος της εκάστοτε επένδυσης. Για όλους αυτούς τους λόγους, η επίτευξη

οικονομιών κλίμακας αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα.

Θεωρητικά, η επίτευξη οικονομιών κλίμακας μέσω της αύξησης του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων θα μπορούσε να προκύψει οργανικά, ως φυσικό αποτέλεσμα της δράσης των δυνάμεων της αγοράς. Στην πράξη όμως, στην Ελλάδα του 2019, αυτό δεν είναι ούτε εφικτό, ούτε επιθυμητό. Καταρχήν, γιατί το μικρό μέγεθος και η εσωστρέφεια δεν προέκυψαν από τη δράση των δυνάμεων της αγοράς, αλλά από το οικογενειακό δίκαιο, την ιδιοκτησιακή κουλτούρα και τη συγκεκριμένη οικονομική ιστορία της χώρας. Προέκυψαν, επίσης, εξαιτίας μιας θηριώδους κρατικής παρέμβασης -με τη μορφή δημόσιου δανεισμού- , που οδήγησε στην πλήρη παραμόρφωση του οικονομικού μοντέλου της χώρας. Όσο η εσωτερική κατανάλωση ανέβαινε -χάρη στα δανεικά- ήταν φυσικό επακόλουθο οι περισσότερες επιχειρήσεις να έχουν επικεντρωθεί και προσαρμοστεί στην εξυπηρέτησή της και όχι σε εξωστρεφείς δραστηριότητες.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο η χώρα δεν μπορεί να περιμένει την οργανική αύξηση του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων της για να υπηρετήσει το νέο μοντέλο της εξωστρέφειας είναι ότι μετά από 10 χρόνια κρίσης, οι επιχειρήσεις που επέζησαν είναι αντικειμενικά αδύνατο να αναπτυχθούν με τους αναγκαίους ρυθμούς που θα τους επέτρεπαν να αποκτήσουν οικονομίες κλίμακος. Υπό την πίεση της δικής τους υπερχρέωσης, της ασφυκτικής φορολογίας και των εξουθενωτικών επιτοκίων, και μιας εσωτερικής αγοράς στην οποία αντιμετωπίζουν τον ισχυρό ανταγωνισμό της «μαύρης» οικονομίας, δεν διαθέτουν περιθώρια ταχείας οργανικής ανάπτυξης.

Ο τρίτος λόγος για τον οποίο η χώρα δεν έχει την πολυτέλεια να περιμένει την οργανική αύξηση μεγέθους των παραγωγικών μονάδων της, είναι ότι οι κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της παραμονής της Ελλάδας σε μια οικονομική «no man's land», στην οποία δεν υπάρχουν δανεικά για να τροφοδοτήσουν την εσωτερική αγορά, ούτε αρκετές εξαγωγές ώστε να πυροδοτήσουν εκ νέου την αναπτυξιακή διαδικασία, υπονομεύουν τον ίδιο τον παραγωγικό της ιστό. Οι μακροχρόνια άνεργοι χάνουν τις δεξιότητές τους, ο εξοπλισμός που δεν αντικαθίσταται απαξιώνεται, το brain drain συνεχίζεται, οι αγρότες γηράσκουν και δεν αντικαθίστανται από νεότερους, την ίδια ώρα που οι διεθνείς ανταγωνιστές αναπτύσσουν νέα προϊόντα και παραγωγικές μεθόδους, καθιστώντας ελληνικά προϊόντα και παραγωγικές μεθόδους μη ανταγωνιστικά.

Συνεπώς, ο μόνος ρεαλιστικός δρόμος για την επίτευξη οικονομιών κλίμακος είναι η μαζική αύξηση του βαθμού συνεργασίας στο πλαίσιο του αγροδιατροφικού τομέα, σε όλα τα επίπεδα και με όλους τους τρόπους. Οριζόντια, μεταξύ των αγροτών (παραδοσιακοί συνεταιρισμοί, συνεταιρισμοί νέου τύπου, Ομάδες Παραγωγών και Οργανώσεις Παραγωγών, αγροτικές επιχειρήσεις κλπ.), ή/και μεταξύ των μεταποιητικών επιχειρήσεων (δίκτυα

και clusters), κάθετα μεταξύ των αγροτών και των μεταποιητικών επιχειρήσεων (συμβολαιακή γεωργία, υβριδικά σχήματα συνεργασίας μεταξύ συνεταιρισμών και ιδιωτικών επιχειρήσεων), ή μεταξύ των μεταποιητικών και των εμπορικών επιχειρήσεων ή μεταξύ ολόκληρης της αλυσίδας αξίας και των ερευνητικών κέντρων. Χωρίς ιδεολογικές και πολιτικές προκαταλήψεις και με ένα μόνο στόχο: την επίτευξη οικονομιών κλίμακος, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των συνεργαζόμενων και τη διεκδίκηση αυξημένου μεριδίου στις ξένες αγορές. Όλων των ειδών οι συνεργασίες είναι αποδεκτές στην προσπάθεια αυτή, υπό μια προϋπόθεση: να είναι επιχειρηματικά αποτελεσματικές και οικονομικά προσοδοφόρες.

Προτάσεις Πολιτικής

Για να επιτευχθεί η μετάβαση στο νέο αυτό μοντέλο συνεργατικότητας προτείνονται αναλυτικά μέτρα και παρεμβάσεις, που θα μπορούσαν να χωριστούν στις ακόλουθες δέσμες:

1. Οικονομικά κίνητρα για συμμετοχή σε πάσης φύσεως συνεργατικά σχήματα (π.χ. φορολογικά, όπως η κατάργηση της προκαταβολής φόρου εισοδήματος με την είσοδο και παραμονή σε συνεργατικό σχήμα και η προνομιακή πρόσβαση σε πάσης φύσεως επιδοτήσεις του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης) και ειδικά κίνητρα για την ένταξη σε προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας και τον σχηματισμό συνεργατικών σχηματισμών στο πλαίσιο των προγραμμάτων συμβολαιακής γεωργίας.
2. Δημιουργία ενός νόμου-πλαισίου που να δίνει στους συνεταιρισμούς την ευελιξία να καθορίζουν οι ίδιοι, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση και επιχειρηματική κατεύθυνση που επιθυμούν, έχοντας την ευχέρεια να υιοθετήσουν μικτά οργανωτικά χαρακτηριστικά. Αυστηρή ουδετερότητα σε θέματα φορολογίας, επιδοτήσεων κλπ., ανεξαρτήτως της νομικής μορφής των συνεργατικών σχημάτων.
3. Δημιουργία ειδικών ηλεκτρονικών εφαρμογών (applications) που θα επιτρέπουν στα μέλη των συνεργατικών σχημάτων να παρακολουθούν διαδικτυακά όλη τη δραστηριότητα και τις αποφάσεις του συνεργατικού σχηματισμού.
4. Κατάργηση της απαγόρευσης της μεταβίβασης και διαπραγμάτευσης των συμβολαίων της συμβολαιακής γεωργίας σε δημοπρατήρια, χρηματαγορές ή χρηματιστήρια εμπορευμάτων της Ελλάδας ή του εξωτερικού και δημιουργία αντίστοιχης αγοράς στην Ελλάδα.
5. Ισχυρό πρόγραμμα οικοδόμησης ικανοτήτων (capacity building) για τη δημιουργία νέων συνεργατικών σχημάτων και την προώθηση της εξωστρέφειας, της καινοτομίας και της στροφής στην αγορά (market orientation). Το πρόγραμμα μπορεί να περιλαμβάνει την προβολή επιτυχημένων συνεργατικών σχημάτων, την προώθηση νέων θεσμών που

θα λειτουργήσουν ως καταλύτες συνεργασίας και τη συνεχή οργάνωση γεγονότων που διευκολύνουν τη στροφή προς τη συνεργατικότητα, την καινοτομία και την εξωστρέφεια.

6. Δημιουργία ειδικών προγραμμάτων που θα προωθούν τη συνεργατικότητα και την εξωστρέφεια, ενθαρρύνοντας την από κοινού αξιοποίηση δικτύων marketing και εμπορίας. Ενθάρρυνση δημιουργίας ενός οργανισμού προώθησης της εξωστρέφειας στον αγροδιατροφικό τομέα, με αντίστοιχη φιλοσοφία και λογική με αυτή του ΣΕΤΕ στον τουρισμό.
7. Αξιοποίηση των μέτρων του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης, ιδίως αυτών για την εκπαίδευση και κατάρτιση των αγροτών (μέτρο 1), για τις συμβουλευτικές υπηρεσίες στους αγρότες (μέτρο 2), για τα συστήματα ποιότητας (μέτρο 3), για τη βιολογική γεωργία (μέτρο 11), για τις αγροτικές επενδύσεις και την ανάπτυξη των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων (μέτρα 4 και 6) και για την καινοτομία (μέτρο 16). Εδώ η έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην κατάργηση της μηδενικής συγχρηματοδότησης (π.χ. μέτρα 1, 2 και 16) που αποκόπτει τα συγκεκριμένα μέτρα από την αγορά και στην ανάπτυξη εύχρηστων και φιλικών προς τον αγρότη ηλεκτρονικών εφαρμογών που συνδυάζουν εκπαίδευση, συστήματα ποιότητας και συμβουλευτικές υπηρεσίες.
8. Καταπολέμηση της μαύρης οικονομίας μέσω φορολογικών ελαφρύνσεων συνολικά για τον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά και της οικοδόμησης ενός συστήματος ελέγχου του παραγόμενου εισοδήματος του πρωτογενούς τομέα στη βάση των εισροών (γη, νερό, λιπάσματα, σπόροι κλπ.), σε συνδυασμό με τη μηχανογραφημένη γνώση για την τοπική παραγωγικότητα των συγκεκριμένων καλλιεργειών (χρονικά και τοπικά προσαρμοσμένη με βάση το υφιστάμενο μέχρι πρότινος «αντικειμενικό» σύστημα φορολόγησης αγροτών), ώστε το κράτος να έχει μια ακριβή εικόνα της πραγματικής γεωργικής παραγωγής και των εισοδημάτων που δημιουργεί και να ελέγχει αναλόγως.
9. Αξιοποίηση του προγράμματος ενοικίασης δημόσιας γης για να ενθαρρυνθεί το μέγεθος και η συνεργατικότητα. Σχεδιασμός στρατηγικής αξιοποίησης των ακινήτων ανά περιφέρεια ή περιφερειακή ενότητα, με επιδίωξη την κατά προτεραιότητα δημοπράτηση των ακινήτων μεγαλύτερου μεγέθους ή/και την ομαδική δημοπράτηση ακινήτων που μπορεί να δημιουργήσουν οικονομίες κλίμακος.

Εισαγωγή

Η οικοδόμηση ενός νέου μοντέλου συνεργατικότητας για τον αγροδιατροφικό τομέα δεν αποτελεί ιδεολογική ή κοινωνική πολυτέλεια. Αποτελεί αδήριτη οικονομική ανάγκη. Ισχύει αυτό για ένα λόγο απλό και θεμελιώδη: Το μέγεθος στον αγροδιατροφικό τομέα σε όλα τα επίπεδα είναι -σε σχέση με το διεθνή ανταγωνισμό- τόσο μικρό, ώστε να καθιστά μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα τη μεγάλη πλειοψηφία των ελληνικών μονάδων μη ανταγωνιστικές, σε ό,τι αφορά τις εξαγωγές και, γενικότερα, τα διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα του αγροδιατροφικού τομέα.

Αυτό συμβαίνει σε μια περίοδο κατά την οποία «το παγκόσμιο διατροφικό σύστημα βρίσκεται σε μια διαδικασία ριζικής μεταμόρφωσης. Η διαδικασία αυτή, που συχνά επονομάζεται αγρο-βιομηχανοποίηση, έχει δύο θεμελιώδη χαρακτηριστικά: (1) η αγροτική παραγωγή γίνεται πιο εξειδικευμένη και πιο εξαρτώμενη από εξωτερικές παραγωγικές εισροές και υπηρεσίες και (2) οι συμμετέχοντες στο αγροδιατροφικό σύστημα χρησιμοποιούν όλο και πιο στενές σχέσεις κάθετου συντονισμού και δικτύωσης μεταξύ των συμμετεχόντων».¹

Η διαπίστωση του μικρού μεγέθους δεν αφορά μόνο τον πρωτογενή τομέα, δηλαδή το μέγεθος του κλήρου και των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Αφορά το σύνολο της σχετικής αλυσίδας αξίας, δηλαδή τόσο τις μεταποιητικές εταιρείες του αγροδιατροφικού τομέα, όσο και τις επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα που ασχολούνται με την προώθηση των εξαγωγών.

Σε ό,τι αφορά το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, αρκεί να αναφερθεί κανείς στον μέσο κλήρο που είναι 68 στρέμματα, όταν ο μέσος όρος στην ΕΕ είναι 161.² Την ίδια στιγμή, το 51,4% των εκμεταλλεύσεων έχει μέγεθος κάτω από 20 στρέμματα, δηλαδή κάτω από αυτό που θεωρείται ως πολύ μικρό σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά δεδομένα.³ Επιπρόσθετα, το 49,7% των

¹ Cook et al., 2008.

² Eurostat, 2018. Δείτε τις εκδόσεις με τα στοιχεία για όλα τα κράτη-μέλη εδώ: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en

³ Eurostat, 2013. Δείτε τη σχετική έκδοση εδώ: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-pocketbooks/-/KS-FK-13-001>

εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα παρουσιάζει οικονομικό μέγεθος⁴ κάτω από 4.000 ευρώ, δηλαδή κάτω από αυτό που θεωρείται ως μικρό για οικονομικό μέγεθος στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο.⁵

Σε ό,τι αφορά τη μεταποίηση, κι εδώ το μέγεθος (για την ακρίβεια η έλθεισή του), αποτελεί κρίσιμο παράγοντα. Μεταξύ των 500 μεγαλύτερων βιομηχανιών της χώρας το 2015⁶, οι 235 αφορούσαν επιχειρήσεις που μεταποιούν προϊόντα του πρωτογενούς τομέα, κατά κύριο λόγο γεωργίας, κτηνοτροφίας και αλιείας. Εξ αυτών, οι 169 είχαν πωλήσεις κάτω των 43 εκατ. ευρώ, εντάσσονταν, δηλαδή, με βεβαιότητα στις μεσαίες, με βάση τα ευρωπαϊκά κριτήρια, επιχειρήσεις, με μέσες πωλήσεις ύψους 23 εκατ. ευρώ. Εκ των υπολοίπων, μόνον 27 είχαν πωλήσεις άνω των 100 εκατ. ευρώ και καμία -περιλαμβανόμενων και των θυγατρικών πολυεθνικών στην Ελλάδα- πωλήσεις άνω των 500 εκατ. ευρώ.

Στις επιχειρήσεις αυτές δεν περιλαμβάνεται, βεβαίως, ο πολύ μεγάλος αριθμός των πολύ μικρών επιχειρήσεων, αφού «το σύνολο των επιχειρήσεων του τομέα των τροφίμων ανέρχεται στις 16.695, αντιπροσωπεύοντας το 20% του συνόλου των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις άνω των 10 ατόμων φθάνουν τις 893, όταν αντίστοιχα οι επιχειρήσεις κάτω των 10 ατόμων συγκεντρώνουν τη συντριπτική πλειονότητα, ήτοι το 95% του συνόλου».⁷

Συνολικά, όπως αναφέρεται σε πρόσφατη έκθεση του ΣΕΒ (2017), από την οποία έχουν αντληθεί και τα στοιχεία του Πίνακα 1: «η χώρα μας, στην οποία η αγροτική παραγωγή και η κτηνοτροφία δημιουργούν, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (2016), ακαθάριστη προστιθέμενη αξία 5,3 δισ. ευρώ και η μεταποίηση τροφίμων 5,6 δισ. ευρώ δεν έχει καταφέρει μέχρι σήμερα να αξιοποιήσει σε μεγάλο βαθμό τις οργανωτικές και τεχνολογικές εξελίξεις και τις σημαντικές δυνατότητες που πλέον δίνει η σύγχρονη αγροτική παραγωγή. Έτσι, η ελληνική παραγωγή προσπαθεί εδώ και χρόνια να δημιουργήσει οικονομίες κλίμακας. Όμως, ο μέσος ελληνικός κλήρος παραμένει μικρός και συνδεδεμένος με συνεχείς επιδοτήσεις [...] και αποδίδει σε ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανά στρέμμα, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (2016), περίπου 60% λιγότερο σε σύγκριση με την Ιταλία των επώνυμων, υψηλής προστιθέμενης αξίας προϊόντων αγροδιατροφικής αλυσίδας. Επιπλέον, η Ελλάδα αναπτύσσει μικρό βαθμό συμπράξεων με τη μεταποιητική βάση η οποία μπορεί και προσθέτει συνεχώς αξία [...] άρα επιπλέον εισόδημα στους παραγωγούς

⁴ Ως οικονομικό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, σύμφωνα με τη μεθοδολογία της Eurostat, ορίζεται η μέση χρηματική αξία της γεωργικής παραγωγής σε τιμές παραγωγού (ευρώ ανά εκτάριο ή ευρώ ανά κεφαλή ζώου). Δείτε περισσότερα για τη μέθοδο υπολογισμού εδώ: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Economic_size

⁵ Eurostat, 2013.

⁶ inr.gr (2018), «Οι 500 μεγαλύτερες ελληνικές βιομηχανίες, βάσει πωλήσεων, 2015», 12 Νοεμβρίου, διαθέσιμο εδώ: <http://www.inr.gr/?p=a2460>

⁷ ΣΕΒ, 2013.

[...] Ο κατακερματισμένος κλήρος και η έλλειψη τυποποίησης αποτελούν βασικούς λόγους πίσω από τη χαμηλή προστιθέμενη αξία των ελληνικών αγροτικών προϊόντων. Παρά την κατά 70% μεγαλύτερη επιδότηση ανά παραγωγή, ο κατακερματισμένος κλήρος παραμένει τριπλάσιος από την ΕΕ ενώ η προσθήκη μεταποιητικής αξίας στα ελληνικά αγροτοδιατροφικά προϊόντα κατά 57% μικρότερη».

Πίνακας 2: Ο Πρωτογενής Τομέας Στην Ευρώπη Και Την Ελλάδα

	Ελλάδα	ΕΕ
Ποσοστό (%) Απασχόλησης στον Πρωτογενή Τομέα	11,3%	4,5%
Απασχόληση στον πρωτογενή τομέα (% Πληθυσμού)	4,3%	2,0%
Επιδότησεις / Παραγωγή	27,4%	16,4%
Εκτάρια / Φάρμα	6,8	16,1
Ενεργητικό / Φάρμα (€)	130.020	327.198
Εκτάρια ανά μονάδα εργασίας	8	18
Ποσοστό (%) απασχόλησης σε φάρμες άνω των 30 εκταρίων	6,1%	22,3%
Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία τομέα / ΑΕΠ	3,3%	1,4%
Προσθήκη αξίας από μεταποίηση	40%	70%

Πηγή: Αναδημοσίευση στοιχείων από τη μελέτη του ΣΕΒ (2017), διαθέσιμη εδώ: http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50705/SPECIAL_REPORT_agro%202017_final.pdf

Παράλληλα με το μικρό μέγεθος, ο τομέας υποφέρει από την έλλειψη συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα και από τον ισχυρό ανταγωνισμό της «μαύρης» οικονομίας, ο οποίος ανταγωνίζεται αθέμιτα για τους διαθέσιμους πόρους -γη, ανθρώπινο δυναμικό, φυτικό και ζωικό κεφάλαιο, αγροτικά προϊόντα- την εξωστρεφή «άσπρη» οικονομία, δυσχεραίνοντας τη δυνατότητά της να είναι διεθνώς ανταγωνιστική, ενώ της στερεί -πάλι μέσω του αθέμιτου ανταγωνισμού- και ζωτικό χώρο στην εσωτερική αγορά, που θα μπορούσε να διευκολύνει τη διεθνή της ανάπτυξη. Έτσι, το αντικειμενικό πρόβλημα που έχει κάθε μικρή χώρα στην ανάπτυξη των εξαγωγικών της δραστηριοτήτων, η μικρή εσωτερική αγορά, γίνεται ακόμα μεγαλύτερο, δεδομένου ότι η ελληνική αγορά, αφού αφαιρεθεί η «μαύρη» οικονομία του αγροδιατροφικού τομέα, γίνεται σημαντικά μικρότερη.

Το μικρό μέγεθος αποτελεί, συνεπώς, καθοριστικής σημασίας πρόβλημα για την αλλαγή παραγωγικού μοντέλου, από την εξωστρεφή καταναλωτική προσέγγιση στην εξωστρεφή εξαγωγική ανάπτυξη. Η αλλαγή αυτή του παραγωγικού μοντέλου, που θεωρητικά ασπάζεται η μεγάλη πλειοψηφία των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων στη χώρα, αποτελεί διακηρυγμένο στόχο και του ευρωπαϊκού σχεδιασμού σε ό,τι αφορά την Ελλάδα. Για να επιτευχθεί, προϋπόθεση είναι η δυνατότητα των ελληνικών επιχειρήσεων να διεκδικήσουν αποτελεσματικά πολλαπλάσιο μερίδιο των διεθνών αγορών, στα προϊόντα και υπηρεσίες που παράγει η Ελλάδα, σε σχέση με σήμερα, με μία από τις κύριες αιχμές του δόρατος -με βάση τον εθνικό σχεδιασμό εδώ και αρκετά χρόνια- τον αγροδιατροφικό τομέα.

Η αλλαγή μοντέλου, με δεδομένα τα τεράστια ποσοστά ανεργίας, τη συνεχιζόμενη αιμορραγία του brain drain και την επιδεινούμενη αποεπένδυση, αφού εδώ και 7 χρόνια το ύψος των επενδύσεων στη χώρα δεν είναι μόνο πολύ κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου, αλλά είναι και κάτω από το ύψος που είναι αναγκαίο για να αντικαθίσταται το επενδεδυμένο κεφάλαιο που αποσβένεται, επείγει. Είναι θέμα ζωτικής σημασίας για τη δυναμική οικονομική ανάκαμψη της χώρας και τη διατήρηση και ανύψωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων της.

Το μικρό μέγεθος μπορεί υπό προϋποθέσεις να αποτελεί αποτελεσματικό επιχειρηματικό μοντέλο, όταν κανείς απευθύνεται στην εσωτερική αγορά. Είτε αν η ίδια η εσωτερική αγορά για οποιοδήποτε λόγο -θεσμικό ή κοινωνικό- ευνοεί το μικρό μέγεθος, είτε αν το μικρό μέγεθος και η εσωστρεφής διάθεση επιτρέπουν σε κάποιες επιχειρήσεις ή πρόσωπα να χρησιμοποιούν ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα τη φοροδιαφυγή και τη συμμετοχή στη «μαύρη» οικονομία.

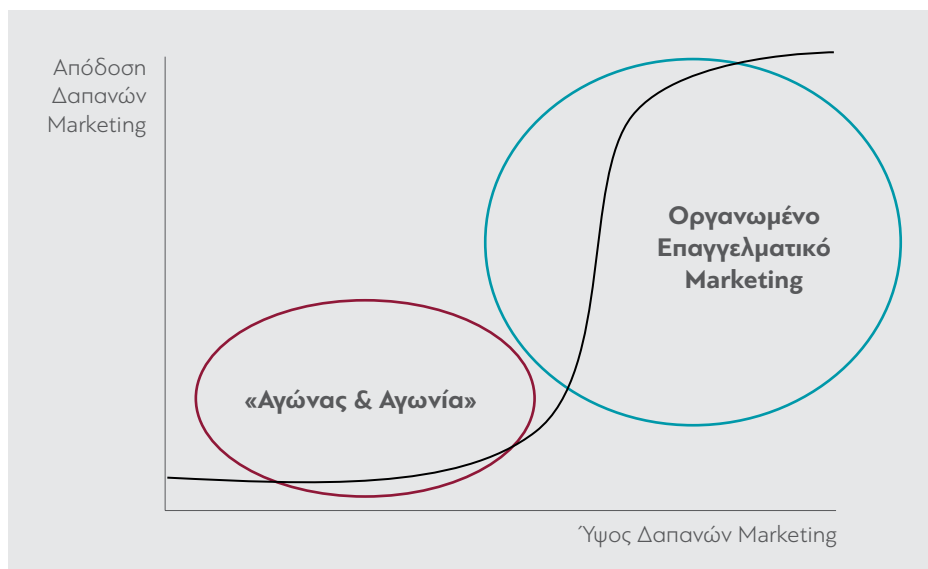
Από την ώρα, όμως, που μια επιχείρηση επιδιώκει να διεκδικήσει μερίδιο στις διεθνείς αγορές, χρειάζεται υψηλές δαπάνες marketing, οικοδόμηση εκτεταμένων δικτύων διανομής, έρευνα και ανάπτυξη, πιστοποίηση και διασφάλιση της ποιότητας και μεγάλη παραγωγική δυναμικότητα.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως αναφέρεται σε πρόσφατη μελέτη,⁸ «μόλις 1,6% των πολύ μικρών επιχειρήσεων ανέπτυξε εξαγωγική δραστηριότητα, έναντι 42,7% των μεσαίων και 21,5% των μικρών. Για το σύνολο των ΜμΕ, το ποσοστό διαμορφώνεται στο 2,3%». Γιατί ισχύει αυτό και πώς το μικρό μέγεθος, σε συνδυασμό με την έλλειψη συνεργασίας, αποτελούν καθοριστικά εμπόδια για τη στροφή της χώρας προς τον διακηρυγμένο στόχο της εξωστρέφειας;

Σύμφωνα με τον Karantininis (2017), το μικρό μέγεθος είναι συνδεδεμένο με: «(α) υψηλά κόστη παραγωγής στο πρωτογενές επίπεδο, λόγω έλλειψης οικονομιών κλίμακας, (β) υψηλά κόστη συναλλαγών (transaction costs), σε ό,τι αφορά τον συντονισμό και τη διασφάλιση της υλοποίησης (enforcement) των συμβολαίων, (γ) ελλείμματα συνέχειας και συνέπειας σε ό,τι αφορά την παραγωγική διαδικασία, (δ) χαμηλή δυνατότητα καινοτομίας». Επιπροσθέτως, το μικρό μέγεθος αυξάνει το κόστος χρηματοδότησης και της προσέλκυσης κεφαλαίων για τη διενέργεια αποτελεσματικών επενδύσεων. Ταυτόχρονα, οι δαπάνες marketing και οι δαπάνες καινοτομίας έχουν τις δικές τους καμπύλες απόδοσης, που υπόκεινται σε αδυσώπητους κανόνες που αφορούν το μέγεθος της εκάστοτε επένδυσης.

⁸ Ernst & Young, 2018.

Διάγραμμα 1: Καμπύλη Απόδοσης Δαπάνης Marketing

Η συντριπτική πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων του αγροδιατροφικού τομέα, σε ό,τι αφορά τη διείσδυσή τους με δικές τους δαπάνες marketing στις αγορές του εξωτερικού, κινείται στο σχήμα που περικλείεται από την κόκκινη γραμμή. Σε μια περιοχή, δηλαδή, όπου το ύψος των δαπανών marketing δεν είναι επαρκές σε σχέση με τις αγορές στις οποίες επιχειρούν να διεισδύσουν, με τρόπο που να τους επιτρέπει να επιτύχουν τις υψηλές αποδόσεις των επενδύσεών αυτών, που θα απαιτούσε η ορθολογική χρήση των πόρων που διαθέτουν.

Για να επιτύχουν, συνεπώς, στην εξαγωγική τους προσπάθεια, καταφεύγουν σε διάφορες εναλλακτικές στρατηγικές. Είτε επιδιώκουν να διεισδύσουν στις αγορές ενδιαφέροντος πουλώντας με χαμηλότερο κόστος προϊόντα commodities, είτε αναζητούν στο εξωτερικό μικρά (συνήθως) δίκτυα τοπικής ή ειδικής διανομής που επενδύουν τα ίδια σε δαπάνες marketing σε υποσύνολα των αγορών ενδιαφέροντος, είτε επενδύουν στην ποιότητα και τη μοναδικότητα του προϊόντος τους.

Σε κάθε περίπτωση, οι δαπάνες τους στο marketing εξωτερικού δεν φτάνουν σχεδόν ποτέ στο βέλτιστο σημείο της καμπύλης απόδοσης και η επιτυχία -όταν έρχεται- είναι αποτέλεσμα δυσανάλογου «αγώνα και αγωνίας», με κατεξοχήν αβέβαιο αποτέλεσμα.

Τα ίδια ισχύουν και σε ό,τι αφορά τις επενδύσεις στην καινοτομία, καθώς η σχετική καμπύλη απόδοσης των δαπανών καινοτομίας έχει παρόμοια χαρακτηριστικά. Υπάρχει όμως μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των δαπανών marketing και των δαπανών καινοτομίας. Η ανάγκη των πρώτων είναι άμεση και πιεστική, αφού οι επιχειρήσεις για να επιβιώσουν είναι αναγκασμένες να αναζητήσουν νέες αγορές, ιδίως τα τελευταία χρόνια, όπου η ελληνική

αγορά βρισκόταν σε διαρκή συρρίκνωση, η αύξηση των φόρων και των εισφορών συρρίκνωσε τα περιθώρια κέρδους, και η τεράστια διαφορά στα επιτόκια δανεισμού υπονόμει (και υπονομεύει) την ανταγωνιστικότητά τους. Η ανάγκη των δαπανών καινοτομίας, αντιθέτως, δεν έχει τον ίδιο πειστικό χαρακτήρα, έτσι μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων και παραγωγικών μονάδων δεν επενδύουν σ' αυτές με την ίδια συνέπεια, συνέχεια και «αγωνία». Προτιμούν να απέχουν στο μεγαλύτερο μέρος του χρόνου και να επωφελούνται -όσες επωφελούνται- από προγράμματα ΕΣΠΑ, όποτε το κράτος ευδοκήσει να τα προκηρύξει. Η καινοτομία, έτσι, δεν αντιμετωπίζεται, από σημαντικό αριθμό παραγωγικών μονάδων του πρωτογενούς τομέα και επιχειρήσεων τροφίμων, ως αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας και της επιχειρηματικής διαδικασίας, αλλά ως εποχική ευκαιρία, που έρχεται προς το τέλος κάθε προγραμματικής περιόδου. Μια ευκαιρία που αξιολογείται *ad hoc*, περισσότερο ως δυνατότητα απορρόφησης επιδοτήσεων, και λιγότερο ως ευκαιρία που προσφέρει η διαρκής και συστηματική επένδυση της μονάδας ή της επιχείρησης σε υποδομές, ανθρώπους και κουλτούρα που επωάζουν καινοτομία.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην εισαγωγή του μέτρου 16 του ΠΑΑ⁹ της Ελλάδας 2014-2020:

«Η ανταγωνιστική θέση της Ελλάδας βαίνει επιδεινούμενη λόγω του χαμηλού βαθμού ενσωμάτωσης της καινοτομίας σε εθνικό επίπεδο, και της περιορισμένης δαπάνης σε αυτή. Παράλληλα απουσιάζουν οι μηχανισμοί διασύνδεσης της Έρευνας-Τεχνολογίας-Καινοτομίας (Ε-Τ-Κ) με την παραγωγή, ενώ [...] η έρευνα στην Ελλάδα προσδιορίζεται από τα ενδιαφέροντα των ερευνητών και όχι από τις ανάγκες της οικονομίας και του παραγωγικού ιστού της Χώρας.

Το αγροδιατροφικό σύστημα της Χώρας μας χαρακτηρίζεται από επιχειρήσεις μικρού μεγέθους τόσο φυσικού όσο και οικονομικού, που συχνά εμφανίζουν αδυναμία να επενδύσουν στην καινοτομία, στην έρευνα και στην τεχνολογία για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, με αποτέλεσμα να περιορίζονται στη μεταφορά ώριμης τεχνολογίας από το εξωτερικό [...] Στον αγροτικό τομέα, ιδιαίτερα στον κτηνοτροφικό κλάδο, παρατηρείται αδυναμία επίτευξης οικονομίας κλίμακας και επένδυσης στην καινοτομία και τη γνώση, τόσο στις καλλιεργητικές διαδικασίες όσο και στις επενδύσεις [...]».

Το ενθαρρυντικό στοιχείο που επισημαίνεται στο μέτρο 16 είναι «μια ικανοποιητική επιχειρηματική κινητικότητα στον τομέα της ενσωμάτωσης καινοτόμων υπηρεσιών, προϊόντων και διαδικασιών από μικρές και μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις στον χώρο της μεταποίησης των τροφίμων. Είναι

⁹ Δείτε το κείμενο του ΠΑΑ εδώ: <http://www.agrotikianaptixi.gr/el/content/%CE%AD%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82>

προφανές, όμως, ότι η απλή ενσωμάτωση καινοτομίας, όσο κι αν είναι αναγκαία, δεν υποκαθιστά την παραγωγή καινοτομίας που θα αποτελούσε ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τη διεξόδου σε νέες αγορές ή τη διατήρηση μεριδίων σε αγορές όπου οι ανταγωνίστριες χώρες εισάγουν οι ίδιες καινοτόμα προϊόντα.¹⁰

Για όλους αυτούς τους λόγους, η επίτευξη οικονομιών κλίμακας αποτελεί καθοριστικό στοιχείο για την ανάπτυξη του αγροδιατροφικού τομέα.

Θεωρητικά η επίτευξη οικονομιών κλίμακας μέσω της αύξησης του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων θα μπορούσε να προκύψει οργανικά, ως φυσικό αποτέλεσμα της δράσης των δυνάμεων της αγοράς. Στην πράξη όμως, στην Ελλάδα του 2019 αυτό δεν είναι ούτε εφικτό, ούτε επιθυμητό.

Καταρχήν γιατί το μικρό μέγεθος και η εσωστρέφεια δεν προέκυψαν κατά κύριο λόγο από τη δράση των δυνάμεων της αγοράς. Προέκυψαν από το οικογενειακό δίκαιο, την ιδιοκτησιακή κουλτούρα και τη συγκεκριμένη οικονομική ιστορία της χώρας (τα διαδοχικά κύματα οικονομικής μετανάστευσης).¹¹ Προέκυψαν, επίσης, στη συνέχεια, εξαιτίας μιας θηριώδους κρατικής παρέμβασης -με τη μορφή δημόσιου δανεισμού τεράστιου ύψους- που συνεχίστηκε για μία τουλάχιστον δεκαετία και προκάλεσε την κρίση χρέους της Ελλάδας, αλλά και την πλήρη παραμόρφωση του οικονομικού μοντέλου της χώρας. Γιατί, μέχρι το ξέσπασμα της ελληνικής κρίσης, υπό τις συνθήκες πλασματικής αφθονίας που προκάλεσαν τα δανεικά, η εξωστρέφεια για πολύ μεγάλο μέρος της επιχειρηματικότητας δεν αποτελούσε ούτε ανάγκη, ούτε άμεσα ανταποδοτική επιχειρηματική στρατηγική. Όσο η εσωτερική κατανάλωση ανέβαινε -χάρη στα δανεικά- χωρίς κανείς, ούτε το τραπεζικό σύστημα, ούτε οι ευρωπαϊκοί θεσμοί, ούτε οι ίδιοι οι δανειστές που αγόραζαν ελληνικά ομόλογα να ανησυχούν, ήταν φυσικό επακόλουθο οι περισσότερες επιχειρήσεις να έχουν επικεντρωθεί και προσαρμοστεί στην εξυπηρέτησή της.¹²

Ο δεύτερος λόγος που η χώρα δεν μπορεί να περιμένει την οργανική αύξηση του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων της για να υπηρετήσει το νέο μοντέλο της εξωστρέφειας -τόσο γενικότερα όσο και ειδικότερα στον αγροδιατροφικό τομέα- είναι ότι μετά από σχεδόν 10 χρόνια κρίσης, οι επιχειρήσεις που επέζησαν είναι αντικειμενικά αδύνατο να αναπτυχθούν με τους αναγκαίους ρυθμούς που θα τους επέτρεπαν να αποκτήσουν οικονομίες κλίμακος. Υπό την πίεση της δικής τους υπερχρέωσης, της ασφυκτικής φορολογίας και των εξουθενωτικών -σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους- επιτοκίων (η μέση διαφορά του επιτοκίου για επιχειρήσεις ήταν στην Ελλάδα με βάση τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας τον Ιανουάριο του 2019 2,5, ενώ είναι μεγαλύτερη για τις μικρότερες επιχειρήσεις μεταξύ

¹⁰ Δείτε το παράδειγμα της σουλτανίνας και του ελαιόλαδου στο οποίο αναφερόμαστε στην επόμενη υποσημείωση.

¹¹ Δαουτόπουλος, Καζακόπουλος, και Κούση, 2007.

¹² Τσακλόγλου, Οικονομίδης, Παγουλάτος, Τριαντόπουλος, και Φιλιππίδης, 2016.

των οποίων και του αγροτοδιατροφικού τομέα, καθώς στα μικρότερα δάνεια προς επιχειρήσεις φθάνει το 2,9¹³), και μιας εσωτερικής αγοράς στην οποία αντιμετωπίζουν τον ισχυρό ανταγωνισμό της «μαύρης» οικονομίας, δεν διαθέτουν περιθώρια ταχείας οργανικής ανάπτυξης.

Ο τρίτος λόγος για τον οποίο η χώρα δεν έχει την πολυτέλεια να περιμένει την οργανική αύξηση του μεγέθους των παραγωγικών μονάδων της, είναι ότι οι κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της παραμονής της χώρας σε μια οικονομική «no man's land», στην οποία δεν υπάρχουν δανεικά για να τροφοδοτήσουν την εσωτερική αγορά, ούτε αρκετές εξαγωγές ώστε να πυροδοτήσουν εκ νέου την αναπτυξιακή διαδικασία, υπονομεύουν τον ίδιο τον παραγωγικό της ιστό. Οι μακροχρόνια άνεργοι χάνουν τις δεξιότητές τους, ο παραγωγικός εξοπλισμός δεν αντικαθίσταται αλλά απαξιώνεται, το brain drain συνεχίζεται, οι αγρότες -στον πρωτογενή τομέα- γηράσκουν και δεν αντικαθίστανται από νεότερους, την ίδια ώρα που οι διεθνείς ανταγωνιστές αναπτύσσουν νέα προϊόντα και παραγωγικές μεθόδους καθιστώντας τα ελληνικά προϊόντα και τις παραγωγικές μεθόδους μη ανταγωνιστικά.¹⁴

Συνεπώς ο μόνος ρεαλιστικός δρόμος για την επίτευξη οικονομιών κλίμακος είναι η μαζική αύξηση του βαθμού συνεργασίας στο πλαίσιο του αγροδιατροφικού τομέα, σε όλα τα επίπεδα και με όλους τους τρόπους. Οριζόντια, μεταξύ των αγροτών (παραδοσιακοί συνεταιρισμοί, συνεταιρισμοί νέου τύπου, Ομπ και ΟΠ, αγροτικές επιχειρήσεις κλπ.), ή/και μεταξύ των μεταποιητικών επιχειρήσεων (δίκτυα και clusters), κάθετα μεταξύ των αγροτών και των μεταποιητικών επιχειρήσεων (συμβολαιακή γεωργία, υβριδικά σχήματα συνεργασίας μεταξύ συνεταιρισμών και ιδιωτικών επιχειρήσεων), ή μεταξύ των μεταποιητικών και των εμπορικών επιχειρήσεων ή μεταξύ ολόκληρης της αλυσίδας αξίας και των ερευνητικών κέντρων. Χωρίς ιδεολογικές και πολιτικές προκαταλήψεις και με ένα μόνο στόχο: την επίτευξη οικονομιών κλίμακος, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας των συνεργαζόμενων και τη διεκδίκηση αυξημένου μεριδίου στις ξένες αγορές. «Μαύρη γάτα, άσπρη γάτα», όλων των ειδών οι συνεργασίες είναι αποδεκτές στην προσπάθεια αυτή, υπό μια προϋπόθεση, «να πιάνουν... ποντίκια». Να είναι με άλλα λόγια επιχειρηματικά αποτελεσματικές και οικονομικά προσοδοφόρες.

Το υπόλοιπο μέρος της μελέτης έχει οργανωθεί ως εξής: Το 1ο κεφάλαιο είναι περισσότερο θεωρητικό, αποτελώντας μια σύνοψη της διεθνούς και ελληνικής βιβλιογραφίας σε θέματα αγροτικών συνεταιρισμών. Το 2ο κεφάλαιο

¹³ Στοιχεία από τη βάση δεδομένων της European Central Bank, διαθέσιμα εδώ: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000004935>

¹⁴ Χαρακτηριστικά σχετικά παραδείγματα που μας αναφέρθηκαν από πλευράς γεωργικών προϊόντων είναι η σουλτανίνα και το λάδι. Η πρώτη χάνει μερίδιο στις διεθνείς αγορές στις οποίες διεισδύουν νέες ποικιλίες επιτραπέζιων σταφυλιών χωρίς πολλές από τις αντίστοιχες ελληνικές επιχειρήσεις να διαθέτουν κάποια στρατηγική για τη δική τους προσαρμογή στη νέα πραγματικότητα. Το δε ελληνικό λάδι είναι ευάλωτο στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, που ήδη κάποιες χρονιές επηρεάζουν σημαντικά και με αρνητικό τρόπο την ποιότητά του, χωρίς η συντριπτική πλειοψηφία των ελαιοπαραγωγών να έχει αντιληφθεί έστω τη νέα αυτή πραγματικότητα και τις επιπτώσεις της στη διεθνή ανταγωνιστικότητα του προϊόντος τους. Την ίδια ώρα στην Ισπανία και την Ιταλία υπάρχει συστηματική έρευνα και επενδύσεις για την αντιμετώπιση των αντίστοιχων προβλημάτων.

λαιο είναι αφιερωμένο στην ελληνική εμπειρία, εξηγώντας τι οδήγησε στη σημερινή κατάσταση των συνεταιρισμών, αλλά και τι φαίνεται να κινείται στη σωστή κατεύθυνση. Το 3ο κεφάλαιο περιλαμβάνει το υφιστάμενο νομικό και αναπτυξιακό πλαίσιο, είτε πρόκειται για το Ενωσιακό Δίκαιο και τα αντίστοιχα μέτρα εφαρμογής είτε για το Εθνικό και τα αντίστοιχα προγράμματα. Στα κεφάλαια 4 και 5, αναπτύσσονται λεπτομερώς τα βασικά στοιχεία του προτεινόμενου μοντέλου συνεργατικότητας για τον πρωτογενή τομέα στην Ελλάδα. Τέλος, τα κεφάλαια 6 και 7 λειτουργούν συμπληρωματικά με τα υπόλοιπα, καθώς αποτελούνται από τα παραρτήματα και τη βιβλιογραφική λίστα αντίστοιχα.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Μάιος 2019

Σύνοψη Της Διεθνούς Και Ελληνικής Βιβλιογραφίας Για Θέματα Αγροτικών Συνεταιρισμών

1.1 Ορισμός, Αρχές, Αφειρησία Και Θεσμική Αναγνώριση

1.1.1 Η έννοια και το αξιακό υπόβαθρο των συνεταιρισμών

Πολλοί ορισμοί έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς από διάφορους επιστήμονες για την έννοια του συνεταιρισμού. Η ποικιλία ορισμών οφείλεται, κυρίως, στην έμφαση που δίνει ο καθένας σε διαφορετικά χαρακτηριστικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υπάρχουν θεμελιώδεις διαφορές.¹⁵ Στις νομοθεσίες των διαφόρων χωρών υπάρχει, επίσης, πληθώρα ορισμών,¹⁶ οι οποίοι βέβαια διακρίνονται από τον νομικό και τεχνοκρατικό τους χαρακτήρα.¹⁷ Η ποικιλομορφία του συνεταιριστικού θεσμού, η παγκόσμια εξάπλωση κι εφαρμογή του σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά καθεστώτα, καθώς και η εξελικτική του πορεία, δυσχέραναν μέχρι πρόσφατα τη δημιουργία ενός παγκοσμίως αποδεκτού συνοπτικού ορισμού.¹⁸

Ωστόσο, οι συνεταιρισμοί όλων των τύπων, σε όλο τον κόσμο, ακολούθησαν ένα σύνολο αρχών που διαμόρφωσαν τη συνεταιριστική ταυτότητα από την εποχή της ίδρυσης (το 1895) του θεματοφύλακα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους, δηλαδή της Διεθνούς Συνεταιριστικής Συμμαχίας (International Cooperative Alliance – “ICA»). Η ICA διατύπωσε για πρώτη φορά επίσημα τις συνεταιριστικές αρχές¹⁹ το 1937 σε συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι και τις επαναδιατύπωσε το 1966 στη Βιέννη και το 1995 στο Μάντσεστερ. Το 1995, μάλιστα, εκατό χρόνια από την ίδρυσή της, η ICA ενέκρινε τη «Δήλωση για τη Συνεταιριστική Ταυτότητα», η οποία καθόριζε τα χαρακτηριστικά και τις αξίες που είναι καίριες για τις συνεταιριστικές οργανώσεις, αλλά και τις αρχές που αυτές ενσαρκώνουν.²⁰

Η Δήλωση, η οποία προτάθηκε από το Διοικητικό Συμβούλιο («ΔΣ») και έγινε αποδεκτή από τη Γενική Συνέλευση («ΓΣ»), ήταν προϊόν μιας μακράς

¹⁵ Κίτσοπανίδης και Καμενίδης, 2003· Henry, 2013.

¹⁶ Arcas-Lario et al., 2014.

¹⁷ Cracogna et al., 2013.

¹⁸ Παπαγεωργίου, 2004.

¹⁹ Οι συνεταιριστικές αρχές, οι οποίες αποτελούν και τις κατευθυντήριες γραμμές βάσει των οποίων θέτουν οι συνεταιρισμοί σε εφαρμογή τις αξίες τους, είναι οι εξής επτά: (1) εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή, (2) δημοκρατική διοίκηση εκ μέρους των μελών, (3) οικονομική συμμετοχή των μελών, (4) αυτονομία και ανεξαρτησία, (5) εκπαίδευση, κατάρτιση και πληροφόρηση, (6) συνεργασία μεταξύ συνεταιρισμών, (7) ενδιαφέρον για την κοινότητα. Εκτενής ανάλυση των αρχών αυτών γίνεται στην πρόσφατη έκδοση της ICA (2015) σχετικά με τις «Ερμηνευτικές Οδηγίες για τις Συνεταιριστικές Αρχές»: <https://ica.coop/en/blueprint-themes/identity/guidancenotes>

²⁰ Oczkowski et al., 2013.

διαδικασίας διαβούλευσης με τη συμμετοχή χιλιάδων συνεταιριστών από όλο τον κόσμο.²¹ Από τη Δήλωση αυτή δεν έλειπε, φυσικά, και ο ορισμός που απολαμβάνει τη μεγαλύτερη αποδοχή μέχρι σήμερα:

«Συνεταιρισμός είναι μια αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεών τους, διαμέσου μιας συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης».

Έτσι, παρότι οι συνεταιριστικές αρχές δεν έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα, οι συνεταιρισμοί είναι σήμερα η μόνη μορφή επιχειρηματικής οργάνωσης που διαθέτει ένα διεθνώς συμφωνημένο και αναγνωρισμένο ορισμό, καθώς κι ένα συμφωνημένο ηθικό κώδικα αξιών.²²

1.1.2 Αφετηρία των συνεταιρισμών της σύγχρονης εποχής

Οι διεθνείς συνεταιριστικές αρχές διατυπώθηκαν για πρώτη φορά άτυπα από το «συνεταιρισμό των δίκαιων σκαπανέων της πόλης Ροτσντέιλ» το 1844.²³ Ο καταναλωτικός αυτός συνεταιρισμός δημιουργήθηκε από υφαντές στην ομώνυμη πόλη, οι οποίοι, καθώς δεν ήταν σε θέση να αντέξουν τις υψηλές τιμές των ειδών διατροφής και των οικιακών ειδών, άνοιξαν το πρώτο συνεταιριστικό κατάστημα για να αποκτήσουν πρόσβαση σε βασικά αγαθά και χαμηλότερες τιμές.²⁴

Η επιχείρησή τους ιδρύθηκε με την πεποίθηση ότι οι αγοραστές πρέπει να αντιμετωπίζονται με ειλικρίνεια και σεβασμό, να έχουν μερίδιο στα κέρδη και λόγο στην επιχείρηση. Κάθε πελάτης του καταστήματος έγινε μέλος και κατά συνέπεια είχε συμμετοχή στην επιχείρηση.²⁵ Οι κανόνες συμπεριφοράς που έθεσαν και οι κανόνες λειτουργίας που διατύπωσαν στο ιδρυτικό τους καταστατικό, αποτέλεσαν υπόδειγμα για όλους τους μετέπειτα συνεταιρισμούς, αλλά και τις συνεταιριστικές αρχές της ICA. Έτσι, οι εν λόγω συνεταιριστές θεωρούνται οι πρωτεργάτες²⁶ του συνεταιριστικού κινήματος.²⁷

1.1.3 Παγκόσμια θεσμική αναγνώριση μέσω ειδικής νομοθεσίας και πολιτικής

Το ιδιαίτερο καθεστώς επιχειρηματικής οργάνωσης και δράσης των συνεταιρισμών προστατεύεται και ενισχύεται από το ειδικό συνεταιριστικό δίκαιο

²¹ ICA, 2015.

²² Novkovic, 2008· Birchall, 2011· ICA, 2015.

²³ Fici, 2014.

²⁴ Gupta, 2014.

²⁵ Ηρακλέους, 2007.

²⁶ Πριν από τους συνεταιριστές του Ροτσντέιλ που έβαλαν τις βάσεις για τη δημιουργία των σύγχρονων συνεταιρισμών, υπήρξαν και διάφοροι «πρόδρομοι» του συνεταιριστικού κινήματος. Για παράδειγμα, υπήρξαν οι «προσυνεταιρισμοί» που περιγράφονται στο βιβλίο του Κλήμη (1985), καθώς και προσωπικότητες που εργάστηκαν για την προβολή των δυνατοτήτων της αυτενέργειας και των συνεργασιών, όπως ο William King, ο εκδότης του πρώτου γνωστού συνεταιριστικού περιοδικού με τίτλο *the Co-operator*, το οποίο και πρωτοκυκλοφόρησε το 1828 (Birchall, 2011).

²⁷ Birchall, 2011· Oczkowski et al., 2013.

που έχει αναπτυχθεί με την πάροδο του χρόνου στην έννομη τάξη πολλών χωρών.²⁸ Οι πρώτοι συνεταιριστικοί νόμοι θεσπίστηκαν κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, στις τότε εκβιομηχανιζόμενες χώρες. Η νομοθεσία περί κεφαλαιουχικών εταιρειών ήταν ανεπαρκής για να ρυθμίσει τους συνεταιρισμούς και έτσι αυτοί διαχωρίστηκαν από τις κεφαλαιουχικές εταιρείες με ειδική νομοθέτηση.²⁹ Βέβαια, σε αυτές τις χώρες, σύγχρονοι συνεταιρισμοί είχαν εμφανιστεί πριν από την θέσπιση της σχετικής νομοθεσίας.³⁰

Σήμερα, πολλοί συνεταιριστικοί νόμοι ή ακόμη και εθνικά συντάγματα σε μια σειρά από χώρες³¹ αναφέρονται στις συνεταιριστικές αρχές ή στην αξία του συνεταιρίζεσθαι στις εθνικές και πολιτισμικές τους ερμηνείες.³²

Στην περίπτωση της Ιταλίας για παράδειγμα, αναγνωρίζεται η αξία της συνεργατικότητας στο άρθρο 45 του ιταλικού Συντάγματος.³³ Στην περίπτωση της Ισπανίας, ο ειδικός συνεταιριστικός νόμος του 1999, που αναθεωρήθηκε το 2015,³⁴ κάνει σαφή αναφορά στις συνεταιριστικές αρχές της ICA. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος αυτός παρέχει τον ορισμό για τους συνεταιρισμούς στο πρώτο του άρθρο (1.1), αποσαφηνίζοντας ότι «ο συνεταιρισμός είναι μια εταιρεία αποτελούμενη από άτομα που εντάσσονται σε αυτήν, υπό καθεστώς ελεύθερης προσχώρησης και εθελούσιας παραίτησης, προκειμένου να πραγματοποιήσουν επιχειρηματικές δραστηριότητες που στοχεύουν στην ικανοποίηση των αναγκών τους, των οικονομικών και κοινωνικών τους προσδοκιών, με δομή και δημοκρατική λειτουργία, σύμφωνα με τις αρχές που διατυπώνονται από τη Διεθνή Συνεταιριστική Συμμαχία, και σύμφωνα με τους όρους του παρόντος Νόμου».

Σε γενικές γραμμές, το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ίδρυση και τη λειτουργία των συνεταιρισμών, δεν παρουσιάζει θεμελιώδεις διαφορές από χώρα σε χώρα,³⁵ αν και οι επιμέρους διατάξεις μπορεί να έχουν αρκετές διαφορές. Είναι αναγκαίο, όπως αναφέρει η Επιτροπή Συνεταιριστικής Νομοθεσίας της ICA στο εξειδικευμένο έγγραφό της,³⁶ αλλά όπως αποδεικνύεται και στην πράξη, να υφίστανται νόμοι και μέτρα πολιτικής που διευκολύνουν την αυτονομία και την ανάπτυξη των συνεταιρισμών, όπως για κάθε άλλη μορφή επιχείρησης. Με άλλα λόγια, το νομικό πλαίσιο διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην εδραίωση και τη βιωσιμότητα των συνεταιρισμών.³⁷ Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι εκτός από την ειδική συνεταιριστική νομοθεσία, πολλές χώρες έχουν θεσπίσει και ειδικά αναπτυξιακά

²⁸ Arcas-Lario et al., 2014· Fici, 2014.

²⁹ Henry, 2013.

³⁰ Παπαγεωργίου, 2004· Mazzarol et al., 2011.

³¹ Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ανάλυση 31 εθνικών συνεταιριστικών νομοθεσιών σε ισάριθμες χώρες που πραγματοποιήθηκε στον τόμο των Cracogna et al. (2013).

³² ICA, 2015.

³³ Δείτε εδώ: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

³⁴ Δείτε εδώ (στα ισπανικά): http://noticias.juridicas.com/base_datos/Privado/I27-1999.html

³⁵ Ηρακλέους, 2007· Cracogna et al., 2013.

³⁶ ICA, 2015.

³⁷ Henry, 2013.

μέτρα πολιτικής,³⁸ όπως φορολογικά προνόμια, τεχνική βοήθεια, εξαίρεση από κανόνες ανταγωνισμού, και προνομιακή πρόσβαση σε μακροπρόθεσμο δανεισμό.³⁹

1.1.4 Αναγνώριση στην ελληνική έννομη τάξη

Η θεσμοθέτηση των συνεταιρισμών με το νόμο 602/1915 έφερε στη χώρα μας το πρότυπο του συνεταιρισμού που είχε δοκιμαστεί με επιτυχία σε ευρωπαϊκές χώρες.⁴⁰ Ο νόμος αυτός, ο οποίος μέχρι το 1979 ίσχυε για όλα τα είδη των συνεταιρισμών, όριζε τον συνεταιρισμό ως «εταιρεία η οποία έχει κεφάλαιο μεταβλητό, αποτελείται από συνεταίρους των οποίων ο αριθμός είναι, επίσης, μεταβλητός και επιδιώκει με τη συνεργασία των συνεταίρων την προαγωγή της ιδιωτικής οικονομίας καθενός από αυτούς».

Ακολούθησαν διάφοροι νόμοι,⁴¹ που αφορούσαν, κυρίως, αγροτικούς συνεταιρισμούς και παρείχαν διαφορετικούς ορισμούς, μέχρι τον νόμο 2810/2000 για τις «Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις» που υιοθέτησε μια μικρή παραλλαγή του ορισμού της ICA. Στο άρθρο 1 αναφέρεται ότι «η Αγροτική Συνεταιριστική Οργάνωση είναι αυτόνομη ένωση προσώπων, η οποία συγκροτείται εθελοντικά και επιδιώκει, με την αμοιβαία βοήθεια των μελών της, την οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική ανάπτυξη και προαγωγή τους, μέσω μιας συνιδιόκτητης και δημοκρατικά διοικούμενης επιχείρησης».

Στον νόμο 4384/2016 με τίτλο «Αγροτικοί Συνεταιρισμοί, μορφές συλλογικής οργάνωσης του αγροτικού χώρου και άλλες διατάξεις» που είναι πια σε ισχύ, υιοθετήθηκε πάλι ο ίδιος ορισμός, στο άρθρο 1. Μάλιστα, στην αιτιολογική έκθεση του εν λόγω νόμου, διατυπώνονται οι 7 συνεταιριστικές αρχές της ICA.

³⁸ Στην έκθεση των Bijman et al. (2012) για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και τις οργανώσεις παραγωγών στην Ευρώπη και σε άλλες χώρες γίνεται αναφορά και σε περισσότερα από 300 μέτρα εθνικής και περιφερειακής πολιτικής (π.χ. συνεταιριστική νομοθεσία, κανόνες ανταγωνισμού, χρηματοδοτικά κίνητρα). Μπορείτε να προσπελάσετε τη σχετική έκθεση εδώ: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2012/support-farmers-coop/fulltext_en.pdf

³⁹ Ιλιόπουλος, 2013.

⁴⁰ Παπαγεωργίου, 2004.

⁴¹ Δείτε το 3ο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης στο οποίο γίνεται ανάλυση του νομικού και αναπτυξιακού πλαισίου, αλλά και αναφορά στην ιστορική εξέλιξη της εγχώριας συνεταιριστικής νομοθεσίας.

1.2 Η Συνεταιριστική Διαφορετικότητα

1.2.1 Η διεισδυτικότητα και ανθεκτικότητα των συνεταιρισμών

Στην πράξη, οι συνεταιρισμοί όλων των ειδών, σε όλο τον κόσμο, κάνουν ολοένα πιο αισθητή την παρουσία τους, καταγράφοντας σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ), οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί έχουν ξεπεράσει τα 100 εκατομμύρια μέλη και σταθερά λαμβάνουν υψηλότερα σκορ στον δείκτη ικανοποίησης πελατών (American Customer Satisfaction Index - "ACSI") σε σύγκριση με τις παραδοσιακές τράπεζες.⁴² Την ίδια στιγμή, σύμφωνα με την πρόσφατη έκδοση (2018) του Παγκόσμιου Συνεταιριστικού Παρατηρητηρίου (World Cooperative Monitor),⁴³ μόνο οι 300 μεγαλύτεροι συνεταιρισμοί στον κόσμο, παρουσιάζουν ετήσιο τζίρο της τάξης των 2,02 τρισεκατομμυρίων δολαρίων (στοιχεία του 2016), με το 33% αυτών να αφορά σε αγροτικούς. Παράλληλα, οι συνεταιρισμοί σε όλο τον κόσμο αριθμούν πάνω από ένα δισεκατομμύριο μέλη,⁴⁴ ενώ σύμφωνα με εκτιμήσεις της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (International Labour Organization - "ILO"), προσφέρουν απασχόληση σε περίπου 279 εκατομμύρια ανθρώπους.⁴⁵

Στα χρόνια, μάλιστα, της χρηματοπιστωτικής κρίσης, οι συνεταιρισμοί επέδειξαν αξιοπρόσεκτη ανθεκτικότητα, κάτι που από πολλούς μελετητές και διάφορες έρευνες αποδίδεται και στη διαφορετικότητά τους, ειδικά στη στενή σχέση με τη βάση τους, δηλαδή τα μέλη τους.⁴⁶

1.2.2 Η «διττή φύση» των συνεταιρισμών

Η «διττή φύση» των συνεταιριστικών οργανώσεων έχει αναγνωριστεί από πολλούς ακαδημαϊκούς στο πεδίο της μελέτης των συνεταιρισμών.⁴⁷ Η έννοια

⁴² McKinsey, 2012.

⁴³ Το World Cooperative Monitor είναι ένα έργο της ICA σε συνεργασία με το European Research Institute on Cooperative and Social Enterprises (Euricse) που έχει σχεδιαστεί για τη συλλογή οικονομικών, οργανωτικών και κοινωνικών δεδομένων σχετικά με τους συνεταιρισμούς όλων των ειδών αλλά και τις μη συνεταιριστικές επιχειρήσεις που ελέγχονται από τους συνεταιρισμούς παγκοσμίως. Είναι η μοναδική έκθεση του είδους της που συγκεντρώνει ετήσια ποσοτικά στοιχεία για το παγκόσμιο συνεργατικό κίνημα. Δείτε εδώ την πρόσφατη έκδοση: <https://monitor.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2018-web-803416144.pdf>

⁴⁴ ICA, 2013.

⁴⁵ Δείτε εδώ: <http://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/lang--en/index.htm>

⁴⁶ Ernst & Young, 2012· McKinsey, 2012· Birchall, 2013· Byrne et al., 2015.

⁴⁷ Novkovic, 2008· Mazzarol et al., 2014· Iliopoulos and Valentinov, 2017.

αυτή εισήχθη για πρώτη φορά από τον Georg Draheim (1952), σύμφωνα με τον οποίο οι συνεταιρισμοί είναι δύο πράγματα σε ένα: (α) επιχείρηση, και (β) κοινωνική ομάδα (μελών).

Η κεντρική ιδέα πίσω από αυτή την έννοια είναι ότι οι συνεταιρισμοί δεν στοχεύουν μόνο στην εξασφάλιση της οικονομικής ευημερίας των μελών τους και σε επαρκές κέρδος για τους ίδιους, αλλά δίνουν έμφαση σε πιο ανθρωπιστικές πτυχές, κάτι που αποτελεί κλειδί για την επιτυχημένη λειτουργία τους,⁴⁸ ειδικά σε περιόδους ενδογενούς ή εξωγενούς κρίσης.⁴⁹ Συνεπώς, οι συνεταιρισμοί αποσκοπούν στην ικανοποίηση οικονομικών αναγκών, αλλά και κοινωνικών επιδιώξεων των μελών τους.⁵⁰

Όπως είναι φυσικό, κεντρικό ρόλο σε αυτό διαδραματίζει η «ιδιότητα τους μέλους» (membership) και η συμμετοχική δημοκρατική λειτουργία που χαρακτηρίζει τη διοικητική τους οργάνωση.⁵¹ Έτσι, όπως αναφέρεται και στην αιτιολογική έκθεση του νόμου 4384/2016 για τους εγχώριους συνεταιρισμούς, ο συνεταιριστικός θεσμός υπόκειται σε συγκεκριμένους κανόνες, οι οποίοι συνδυάζουν την οικονομική αποτελεσματικότητα με την κοινωνική ευαισθησία και καθιστούν τις συνεταιριστικές οργανώσεις εξ ορισμού διαφορετικές από τις άλλες μορφές οικονομικής δράσης (π.χ. άλλες εταιρείες του εμπορικού δικαίου).

1.2.3 Η τριπλή ιδιότητα των μελών και οι τρεις αρχές διοίκησης και λειτουργίας

Πέρα από το πλαίσιο αρχών και αξιών που χαρακτηρίζει τις συνεταιριστικές οργανώσεις, αλλά και πέρα από τη διττή φύση τους, υπάρχει ακόμη ένα στοιχείο που τις ξεχωρίζει από οποιαδήποτε άλλη μορφή επιχειρηματικής οργάνωσης και δράσης. Οι συνεταιρισμοί είναι οι μόνοι οργανισμοί που ανήκουν εξ ορισμού στους βασικούς χρήστες τους (στα μέλη), ελέγχονται από αυτούς, προωθούν τα συμφέροντά τους και διανέμουν τα κέρδη τους με βάση τη χρήση που κάνουν αυτοί (τα μέλη).⁵²

Στην περίπτωση των αγροτικών συνεταιρισμών, για παράδειγμα, οι χρήστες είναι ιδιοκτήτες⁵³ (κάτοχοι του συλλογικού κεφαλαίου που ασκούν τον έλεγχο στη διοίκηση), αλλά και προμηθευτές/πελάτες (αυτοί που κατεξοχήν παρέχουν την πρώτη ύλη/απολαμβάνουν τις υπηρεσίες).⁵⁴ Αντίθετα, σε οποιαδήποτε άλλη εταιρική μορφή, οι ιδιοκτήτες (οι κάτοχοι των μετοχών) είναι κατά κανόνα διαφορετικά πρόσωπα από αυτούς που συνεργάζονται με

⁴⁸ Foreman and Whetten, 2002· Puusa et al., 2013.

⁴⁹ Birchall, 2013· Davis, 2016.

⁵⁰ Harris and Fulton, 1996· Bhuyan, 2007· Mellor, 2009.

⁵¹ Ηρακλέους, 2007· Novkovic, 2008· Birchall, 2011.

⁵² USDA, 1987· Dunn, 1988· Barton, 1989.

⁵³ Στην περίπτωση των καταναλωτικών συνεταιρισμών, οι βασικοί χρήστες των προϊόντων/υπηρεσιών, δηλαδή οι καταναλωτές, είναι και οι ιδιοκτήτες. Στην περίπτωση των συνεταιριστικών τραπεζών, οι βασικοί χρήστες των υπηρεσιών, δηλαδή οι πελάτες, είναι, επίσης, οι ιδιοκτήτες. Τέλος, στην περίπτωση των συνεταιρισμών εργαζομένων, οι τελευταίοι είναι ομοίως οι ιδιοκτήτες της ίδιας της επιχείρησης.

⁵⁴ Nilsson, 2001.

την εταιρεία (π.χ. προμηθευτές), εκτός βέβαια αν πρόκειται για οικογενειακή (ή μονοπρόσωπη) επιχείρηση, στην οποία τα μέλη (ο επιχειρηματίας) είναι και παραγωγοί (παραγωγός).

Ουσιαστικά, οι βασικοί χρήστες (τα μέλη) των συνεταιρισμών φέρουν τριπλή ιδιότητα, η οποία συνοψίζεται σε τρεις αρχές διοίκησης και λειτουργίας που αναπτύχθηκαν από το υπουργείο Γεωργίας των ΗΠΑ (United States Department of Agriculture - "USDA") και έγιναν γνωστές από τον Dunn (1988):

1. Στην αρχή του χρήστη-ιδιοκτήτη (user-owner): Τα μέλη-χρήστες ενός συνεταιρισμού είναι ιδιοκτήτες του (έχουν τα δικαιώματα κυριότητας) και αυτοί που παρέχουν τη βασική χρηματοδότηση της επιχείρησης.
2. Στην αρχή του χρήστη-επιβλέποντα (user-control): Τα μέλη-χρήστες ενός συνεταιρισμού είναι αυτοί που κατεξοχήν τον ελέγχουν (π.χ. εκλέγουν το ΔΣ, λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις στη ΓΣ, εγκρίνουν ή όχι αλλαγές στη δομή και τη λειτουργία του).
3. Στην αρχή του χρήστη-ωφελομένου (user-benefit): Τα μέλη-χρήστες είναι αυτοί που επωφελούνται (ή ζημιώνονται) οικονομικά (και όχι μόνο) από τις δραστηριότητες της συλλογικής δράσης.

Οι τρεις αυτές αρχές είναι ευρέως αποδεκτές από θεσμικούς φορείς, όπως το USDA⁵⁵ (που ευθύνεται για την ανάπτυξή τους) ή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή,⁵⁶ αλλά και από πλήθος ερευνητών,⁵⁷ ειδικά στο πεδίο μελέτης των αγροτικών συνεταιρισμών. Επίσης, οι τρεις αυτές αρχές είναι αλληλένδετες. Όπως εξηγεί ο Dunn (1988), για να είναι μια συνεταιριστική οργάνωση υγιής, χρειάζεται αυτές οι τρεις αρχές να είναι σε ισορροπία μεταξύ τους, καθώς καθεμιά από αυτές αποτελεί αναπόσπαστο μέρος ενός ολοκληρωμένου συνόλου. Ένας οργανισμός που μετασχηματίζει τις τρεις αυτές αρχές σε επιχειρησιακή πραγματικότητα, η οποία γίνεται σεβαστή από το σύνολο των μελών, μπορεί να ειπωθεί ότι λειτουργεί σε αληθινή συνεταιριστική βάση.

Παράλληλα, η τριπλή ιδιότητα των μελών που οδηγεί στη διαμόρφωση των τριών αρχών διοίκησης και λειτουργίας προσδιορίζει εν πολλοίς και το σκοπούμενο αποτέλεσμα. Έτσι, υπέρτατη επιδίωξη των δραστηριοτήτων ενός συνεταιρισμού είναι η βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής θέσης των μελών του.⁵⁸ Αντίθετα, οι άλλες μορφές επιχειρηματικής οργάνωσης και

⁵⁵ Δείτε εδώ μια έκδοση του USDA: https://www.rd.usda.gov/files/CIR45_2.pdf

⁵⁶ Στην έκθεση των Bijman et al. (2012) για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και τις οργανώσεις παραγωγών στην Ευρώπη και άλλες χώρες υιοθετήθηκε ο ορισμός βάσει των τριών αυτών αρχών. Δείτε τη σελίδα οκτώ στην επιτελική σύνοψη της έκθεσης: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2012/support-farmers-coop/exec_sum_en.pdf

⁵⁷ π.χ. Barton, 1989· Harris and Fulton, 1996· Iliopoulos, 1998· 2013· Nilsson, 2001· Chaddad and Cook, 2004· Kyriakopoulos et al., 2004· Arcas-Lario et al., 2014· Benos et al., 2016.

⁵⁸ Ηρακλέους, 2007· Bhuyan, 2007· Novkovic, 2008· Puusa et al., 2013.

δράσης λειτουργούν προς όφελος των μετόχων-επενδυτών τους, επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση των κερδών και των αποδόσεων των επενδυτών.⁵⁹

Βέβαια, σε αντίθεση με άλλες εταιρικές μορφές, η υπέρτατη επιδίωξη των συνεταιρισμών καθιστά τη λειτουργία τους πιο περίπλοκη, καθώς είναι αναγκασμένοι αφενός να μεγιστοποιούν τα οφέλη για τα μέλη τους, αφετέρου να λειτουργούν με βιώσιμο τρόπο ως επιχείρηση⁶⁰ και, όπως έχει αποδείξει δυστυχώς προπαντός η ελληνική εμπειρία, προϋπόθεση για το πρώτο είναι εξ ανάγκης το δεύτερο (βιωσιμότητα).

⁵⁹ Harris and Fulton, 1996· James and Sykuta, 2005· Mazzarol et al., 2011.

⁶⁰ Nilsson, 2001· Kalogeras et al., 2009· Arcas-Lario et al., 2014· Κοντογεώργος και Σεργάκη, 2015.

1.3 Οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί Και Οι Ιδιαιτερότητές Τους

1.3.1 Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί ως «σημείο αναφοράς/μέτρο σύγκρισης»

Προσπαθώντας να εξηγήσουν τι είναι οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί («ΑΣ»), οι περισσότεροι θεωρητικοί τους έχουν εξετάσει ως:⁶¹

1. Μια μορφή κάθετης ολοκλήρωσης (vertical integration) από κατά τ' άλλα ανεξάρτητες επιχειρήσεις που λειτουργεί σαν επέκταση των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.
2. Μια ανεξάρτητη επιχείρηση που βελτιστοποιεί μια αντικειμενική συνάρτηση.
3. Ένα συνασπισμό (coalition) διαφορετικών συμμετεχόντων (π.χ. αγροτών, διοίκησης), στον οποίο ο καθένας επιδιώκει τους δικούς του σκοπούς και συμμετέχει για όσο διάστημα πιστεύει ότι αυτοί εκπληρώνονται.

Παράλληλα, η οικονομική λειτουργία των συνεταιρισμών διέπεται από αντίστοιχη οικονομική θεωρία, η οποία αντανakλά τον τρόπο δράσης των συνεταιρισμών.⁶²

Μία από τις κοινές θεωρητικές προσεγγίσεις είναι κι αυτή της διαπραγματευτικής δύναμης (countervailing power),⁶³ η οποία αφορά σε εκείνη τη συνεταιριστική δράση που χαρακτηρίζεται από συναλλαγές με τρίτους, συγκρίνοντας τις δυνατότητες που διαθέτουν τα μέλη ως μεμονωμένα άτομα με τις δυνατότητες που αποκτούν επειδή συμμετέχουν σε ένα συνεταιρισμό.⁶⁴

Οι γεωργικοί συνεταιρισμοί εν προκειμένω, παρέχουν στους μεμονωμένους αγρότες ένα θεσμικό μηχανισμό αύξησης της διαπραγματευτικής τους ισχύος έναντι τόσο των ανάντη (π.χ. προμηθευτές γεωργικών εφοδίων) όσο και

⁶¹ Δείτε τα άρθρα των Staatz (1987b) και Valentinov and Iliopoulos (2013) για μια αναλυτική περιγραφή.

⁶² Βέβαια, υπάρχουν γενικότερες οικονομικές θεωρίες που έχουν ευρύτερη εφαρμογή, πέρα από τους συνεταιρισμούς, όπως η θεωρία των οικονομιών κλίμακας (Ηρακλέους, 2007). Στην περίπτωση των συνεταιρισμών, οι οικονομίες κλίμακας επιτυγχάνονται τόσο με τη συνένωση των οικονομικών δυνάμεων των μεμονωμένων παραγωγών όσο και με τη διεύρυνση του μεγέθους των συνεταιριστικών οργανώσεων.

⁶³ Galbraith, 1968.

⁶⁴ Staatz, 1987a.

των κατάντη (π.χ. λιανοπωλητές) εταιρών τους στην αλυσίδα εφοδιασμού.⁶⁵ Με άλλα λόγια, παρέχουν στα μέλη τους αντισταθμιστική εξουσία, αφού λειτουργούν ως «σημείο αναφοράς/μέτρο σύγκρισης» για τον ανταγωνισμό (competitive «yardstick») (Nourse,⁶⁶ 1922), αντιμετωπίζοντας αποτελεσματικά αδυναμίες της αγοράς (market failures).⁶⁷ Έτσι, εισάγουν ανταγωνισμό (π.χ. «ρίχνουν» τις τιμές) σε αγορές με δεσπόζουσες τάσεις (π.χ. ολιγοψώνια, ολιγοπώλια), βελτιώνοντας τη συνολική λειτουργία της αγοράς, καθώς προσφέρουν οφέλη τόσο στα μέλη τους, όσο και στους καταναλωτές ή άλλους παραγωγούς εν γένει.⁶⁸

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και ιδιαίτερα μετά τη δημοσίευση της κλασικής εργασίας των Helmberger and Hoos (1962), οι περισσότερες θεωρητικές αναλύσεις συγκλίνουν στο ότι οι ΑΣ όντως λειτουργούν ως «σημείο αναφοράς» στις αγορές που επιχειρούν.⁶⁹ Αυτό είναι και ένα από τα κύρια συμπεράσματα των εμπειρογνομόνων Bijman et al. (2012) στη μελέτη τους για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Στην εν λόγω έρευνα,⁷⁰ έγινε ξεκάθαρο ότι οι ΑΣ διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στον αγροδιατροφικό τομέα σε όλα τα κράτη-μέλη, βοηθώντας τους γεωργούς να απολαμβάνουν μεγαλύτερο μερίδιο της προστιθέμενης αξίας στην αλυσίδα εφοδιασμού. Παράλληλα, βελτιώνουν τη διαπραγματευτική ισχύ των μελών τους, ενώ τα βοηθούν να επωφελούνται από οικονομίες κλίμακας. Επίσης, οι γεωργοί που δεν είναι μέλη συνεταιρισμών επωφελούνται κι αυτοί από το μεγάλο μερίδιο αγοράς των συνεταιρισμών. Σε κάποιες, μάλιστα, περιπτώσεις, το όφελός τους είναι ακόμη μεγαλύτερο, καθώς οι άλλες εταιρικές μορφές πληρώνουν υψηλότερες τιμές.

1.3.2 Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί ως επάξιοι ανταγωνιστές

Συχνά τίθεται το ερώτημα αν οι ΑΣ μπορούν να ανταγωνιστούν επάξια τις άλλες εταιρικές μορφές. Υπάρχει πλήθος εμπειρικών μελετών που συγκρίνουν την απόδοση των αγροτικών συνεταιρισμών με τις άλλες εταιρικές μορφές (για τις οποίες ο πλέον αποδεκτός όρος είναι Investor Owned Firms – “IOFs”) σε διάφορες χώρες. Οι περισσότερες μελέτες έχουν χρησιμοποιήσει είτε χρη-

⁶⁵ Iliopoulos, 2013· Ο όρος «ανάντη» (upstream) αναφέρεται στα μέρη που βρίσκονται προς την πάνω πλευρά ενός φυσικού ή θεωρητικού σημείου ή χώρου αναφοράς. Αντιστοίχως, ο όρος «κατάντη» (downstream) αναφέρεται στα μέρη που βρίσκονται προς την κάτω πλευρά. Συνεπώς, στην αλυσίδα εφοδιασμού, οι αγρότες έχουν ως «κατάντη εταιρούς» είτε άλλες εταιρείες (π.χ. μεταποίησης) είτε λιανοπωλητές, εκτός κι αν διαθέτουν τα προϊόντα τους απευθείας στους τελικούς καταναλωτές.

⁶⁶ Ο Edwin Nourse (1883-1974) ήταν ένας από τους πλέον αναγνωρίσιμους οικονομολόγους στο πεδίο του συνεργατισμού και των αγροτικών συνεταιρισμών. Πίστευε και αγωνίστηκε για τη δημιουργία τοπικά οργανωμένων και ελεγχόμενων συνεταιρισμών, οι οποίοι θα ήταν αρκετά μεγάλοι ώστε να καταλαμβάνουν ένα μερίδιο αγοράς που θα ανάγκαζε τις μη συνεταιριστικές επιχειρήσεις να συμπεριφέρονται αντιμονοπωλιακά. Αυτή του η φιλοσοφία έμεινε γνωστή ως “competitive yardstick hypothesis”.

⁶⁷ Cook, 1995.

⁶⁸ Harris and Fulton, 1996.

⁶⁹ Iliopoulos, 2013· Valentinov and Iliopoulos, 2013.

⁷⁰ Που περιείχε 27 εκθέσεις για συνεταιρισμούς και οργανώσεις παραγωγών σε ισάριθμες χώρες της ΕΕ, οκτώ τομεακές εκθέσεις, έξι ενοποιημένες εκθέσεις για το σύνολο της ΕΕ, 34 περιπτώσιολογικές μελέτες (case studies), μία έκθεση βασισμένη σε ανάλυση συστάδων (cluster analysis) για 500 συνεταιρισμούς και μια έκθεση για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών σε χώρες του ΟΟΣΑ εκτός ΕΕ.

ματοοικονομικούς αριθμοδείκτες (financial ratios) είτε πρότυπα τεχνικής και οικονομικής αποδοτικότητας (technical and economic efficiency measures).⁷¹

Οι εμπειρικές μελέτες που έχουν χρησιμοποιήσει χρηματοοικονομικούς αριθμοδείκτες δεν έχουν καταλήξει σε ξεκάθαρο συμπέρασμα. Οι περισσότερες⁷² δείχνουν ότι οι ΑΣ είναι εξίσου αποτελεσματικοί με τις συγκρίσιμες IOFs ή σε κάποιες περιπτώσεις και καλύτεροι.⁷³ Ούτε οι μελέτες που χρησιμοποιούν πρότυπα τεχνικής και οικονομικής αποδοτικότητας καταλήγουν σε ξεκάθαρο συμπέρασμα. Κάποιες συμπεραίνουν ότι οι συνεταιρισμοί είναι λιγότερο αποτελεσματικοί από τις IOFs,⁷⁴ άλλες, όμως, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι συνεταιρισμοί είναι εξίσου ή ακόμα πιο αποτελεσματικοί από τις IOFs.⁷⁵

Σε κάθε περίπτωση, το γενικότερο συμπέρασμα είναι ότι οι ΑΣ δεν φαίνεται να υστερούν έναντι των άλλων εταιρικών μορφών, όταν ο οικονομικός τους αντίκτυπος λαμβάνεται υπόψη.

Ωστόσο, έχει επισημανθεί σε πολλές μελέτες ότι η μέτρηση της απόδοσης των συνεταιρισμών δεν είναι τόσο απλή υπόθεση.⁷⁶ Τα εργαλεία μέτρησης που χρησιμοποιούνται για τις συγκρίσεις είναι κατεχοχίν κατασκευασμένα για τις άλλες εταιρικές μορφές και δεν αποτυπώνουν πάντα τον πραγματικό αντίκτυπο των συνεταιριστικών οργανώσεων ή δεν λαμβάνουν υπόψη τους όλες τις πτυχές της συνεταιριστικής διαφορετικότητας που αναλύθηκαν στις προηγούμενες υποενότητες. Άλλωστε, ένας από τους λόγους που η ICA ανέπτυξε πριν κάποια χρόνια το World Cooperative Monitor, σε περιοδική ετήσια βάση, είναι για να αποτυπώσει καλύτερα τον πραγματικό οικονομικό, αλλά και κοινωνικό αντίκτυπο των συνεταιρισμών ανά την υφήλιο.

Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι η συνεταιριστική μορφή οργάνωσης στον πρωτογενή τομέα δεν παρουσιάζει εγγενείς αδυναμίες. Με τη βοήθεια σύγχρονων θεωρητικών εργαλείων θα εξετάσουμε αυτές τις αδυναμίες, αφού πρώτα φωτίσουμε περαιτέρω τα εγγενή δυνατά τους σημεία.

1.3.3 Εγγενή δυνατά σημεία

Πέρα από την ενίσχυση της διαπραγματευτικής δύναμης των αγροτών έναντι τόσο των ανάντη όσο και κατόντη εταίρων τους στην αλυσίδα εφοδιασμού, αλλά και πέρα από την επίτευξη των οικονομιών κλίμακας που εξηγήσαμε προηγουμένως, οι συνεταιρισμοί δικαιολογούν την οικονομική παρουσία τους και με άλλους τρόπους.⁷⁷

⁷¹ Soboh et al., 2009· van Herck, 2014· Benos et al., 2018.

⁷² π.χ. Lerman and Parliament, 1990· Royer, 1991· Harris and Fulton, 1996· Gentzoglanis, 1997· Hardesty and Salgia, 2004· Sergaki and Semos, 2006· Soboh et al., 2012.

⁷³ π.χ. Parliament et al., 1990· Ling and Lebrand, 1998.

⁷⁴ π.χ. Porter and Scully, 1987· Sexton et al., 1989· Dios-Palomoras et al., 2013.

⁷⁵ π.χ. Akridge and Hertel, 1992· Boyle, 2004· Barros and Santos, 2007· Maietta and Sena, 2010.

⁷⁶ Soboh et al., 2009· van Herck, 2014· Benos et al., 2018.

⁷⁷ Δείτε την αναλυτική παρουσίαση και καταγραφή από τους Sexton and Iskow (1988), Hansmann (1996) και Valentinov and Iliopoulos (2013), πάνω στις οποίες βασίζεται η υποενότητα αυτή.

Πρώτον, συμβάλλουν στη δημιουργία πρόσθετων περιθωρίων εμπορίου (achievement of additional marketing margins) για τα μέλη τους, αφού με τις συμφωνίες που επιτυγχάνουν, συμπιέζουν τις τιμές για τους προμηθευτές τους, ενώ πετυχαίνουν καλύτερες τιμές για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που οι ίδιοι παρέχουν. Παράλληλα, είναι σε καλύτερη θέση να καθετοποιήσουν την παραγωγή και να προσφέρουν πιο ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες από μεμονωμένους παραγωγούς, δικαιολογώντας, έτσι, υψηλότερες τιμές και περιθώρια κέρδους.

Δεύτερον, μειώνουν τους κινδύνους (risk reduction) που αναλαμβάνουν τα μέλη τους. Για παράδειγμα, μειώνουν τον κίνδυνο που συνδέεται με την ελαττωματική ή τη μη ποιοτική παραγωγή, καθώς πέρα από την κεντρική συγκέντρωση και ομογενοποίηση της παραγωγής των μελών, έχουν τη δυνατότητα να διενεργούν αξιόπιστους τεχνικούς ελέγχους. Επίσης, έχουν τη δυνατότητα να απορροφήσουν τον κίνδυνο της πιθανής καιροσκοπικής συμπεριφοράς των ανάντη ή κατόντη εταίρων τους.

Τρίτον, βοηθούν τα μέλη τους να μειώσουν πιθανά συναλλακτικά κόστη (transaction costs), αποτελώντας συχνά μια από τις πιο αποτελεσματικές οργανωτικές δομές (most efficient organizational structure). Για παράδειγμα, μειώνουν τα κόστη σύναψης συμβολαίων (market contracting costs), ενώ ελαχιστοποιούν τα έξοδα αναζήτησης και πληροφόρησης (search and information costs) για προμήθειες ή αγορές.

Τέλος, οι συνεταιρισμοί καλύπτουν την αποτυχία της αγοράς (market failure) να παρέχει υπηρεσίες σε τομείς ή περιοχές που δεν είναι ελκυστικές οικονομικά (provision of missing service). Πολλοί συνεταιρισμοί καλύπτουν αυτά τα κενά, καθώς συχνά δραστηριοποιούνται σε μειονεκτικές περιοχές.⁷⁸ Άλλωστε, αν σε μια τοπική κοινωνία υπάρχει ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο (social capital)⁷⁹ τότε ο συνεταιρισμός μπορεί να το μετατρέψει και σε οικονομική αξία, αφού η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του κοινωνικού κεφαλαίου και της επιτυχίας ενός συνεταιρισμού. Και το αντίθετο βέβαια. Επίσης, μπορεί να υπάρχει μια διαδικασία ανατροφοδότησης. Ο συνεταιρισμός να δημιουργεί κοινωνικό κεφάλαιο και αυτό να επανέρχεται σε αυτόν με τη μορφή αποτελεσματικής λειτουργίας και ανάπτυξης.

1.3.4 Εγγενείς αδυναμίες και προκλήσεις

Παρά τη διεισδυτικότητα και ανθεκτικότητα του συνεταιριστικού κινήματος που περιγράφηκε παραπάνω, αλλά και τα εμπειρικά ευρήματα που εμφα-

⁷⁸ Ένα παράδειγμα είναι ο εγχώριος πτηνοτροφικός συνεταιρισμός «Πίνδος» που σήμερα αριθμεί πάνω από 500 μέλη σε ορεινά κυρίως χωριά του νομού Ιωαννίνων. Απασχολεί 900 περίπου εργαζόμενους και είναι μέσα στην πρώτη δεκάδα, από πλευράς τζίρου, των μεγαλύτερων βιομηχανιών τροφίμων της χώρας μας.

⁷⁹ Ένας από τους πλέον αποδεκτούς ορισμούς του κοινωνικού κεφαλαίου είναι αυτός των Nahapiet and Ghosal (1998, σελ. 243): «Κοινωνικό κεφάλαιο είναι το άθροισμα των πραγματικών και των δυνητικών πόρων που είναι ενσωματωμένοι, διατίθενται μέσω, αλλά και εκπορεύονται από το δίκτυο των σχέσεων που κατέχει και διατηρεί μια μεμονωμένη ή κοινωνική μονάδα. Έτσι, το κοινωνικό κεφάλαιο περιλαμβάνει τόσο το ίδιο το δίκτυο όσο και τα περιουσιακά στοιχεία που μπορούν να κινητοποιηθούν μέσω αυτού (του δικτύου)».

νίζουν τους αγροτικούς συνεταιρισμούς να ανταγωνίζονται επάξια τις άλλες εταιρικές μορφές, είναι κοινή παραδοχή ότι, εδώ και τρεις δεκαετίες, οι ΑΣ σε όλο τον κόσμο είναι εκτεθειμένοι σε αυξανόμενο ανταγωνισμό, καθώς και σε χρηματοδοτικά κενά που βάθυναν εξαιτίας της επιδείνωσης της κατάστασης στις κεφαλαιαγορές.⁸⁰ Έτσι, καλούνται ολοένα και συχνότερα να ανταποκριθούν σε οξείες προκλήσεις του επιχειρηματικού και θεσμικού τους περιβάλλοντος, συχνά μέσω της αναδιοργάνωσης των οργανωτικών τους χαρακτηριστικών. Βασικά, το σημαντικότερο ζήτημα είναι ότι αυτές οι εξωτερικές προκλήσεις έφεραν στην επιφάνεια εσωτερικούς περιορισμούς/εγγενείς αδυναμίες τους που είναι πλέον γνωστοί/ες ως «προβλήματα ιδιοκτησιακού χαρακτήρα» (property rights problems).⁸¹

Οι εσωτερικοί περιορισμοί/εγγενείς αδυναμίες συνδέονται άρρηκτα με τον κυρίαρχο τύπο εσωτερικής οργάνωσης που επικράτησε τον 20ό αιώνα και έμεινε γνωστός ως παραδοσιακός συνεταιρισμός («ΠΣ»). Οι παραδοσιακοί αγροτικοί συνεταιρισμοί μπορούν να προσδιοριστούν με βάση τα ακόλουθα χαρακτηριστικά ιδιοκτησιακού χαρακτήρα (property rights):

1. Τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (ownership rights) περιορίζονται στα μέλη που συναλλάσσονται με τον συνεταιρισμό (π.χ. παραδίδουν το προϊόν τους).
2. Τα δικαιώματα του εισοδήματος που απομένει μετά την πληρωμή των μελών βάσει των συναλλαγών τους (και μετά την τήρηση των υποχρεώσεων του συνεταιρισμού προς τρίτους) (residual income rights) είναι μη μεταβιβάσιμα (nontransferable), μη αποτιμήσιμα (non-appreciable) και εξοφλητέα/ εξαργυρώσιμα (redeemable).
3. Το εισόδημα που απομένει κατανέμεται στα μέλη κατ' αναλογία των συναλλαγών τους (όχι με άλλα κριτήρια, όπως η ποσότητα ή η ποιότητα).

Τα δικαιώματα ελέγχου (control rights) των υποθέσεων του συνεταιρισμού ασκούνται βάσει της αρχής «ένα μέλος - μία ψήφος».⁸²

Βέβαια, το διοικητικό συνεταιριστικό μοντέλο επιχειρηματικής οργάνωσης και δράσης στον αγροδιατροφικό τομέα και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει έχουν μελετηθεί συστηματικά μέσα από ένα πλούσιο φάσμα θεωρητικών οπτικών, όπως η νεοκλασική οικονομική θεωρία (neo-classical economic theory),⁸³ η θεωρία των θεσμών (institutional theory),⁸⁴

⁸⁰ Nilsson et al., 2012· Tortia et al., 2013.

⁸¹ Cook 1995· Iliopoulos, 1998· 2014· Cook and Iliopoulos, 1999· 2000· Nilsson, 2001· Chaddad and Cook, 2004.

⁸² Cook and Iliopoulos, 2000· Iliopoulos, 2014.

⁸³ LeVay, 1983.

⁸⁴ Craig, 1993.

η θεωρία παιγνίων (game theory),⁸⁵ η θεωρία κόστους συναλλαγών (transaction cost theory),⁸⁶ η θεωρία δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (property rights theory)⁸⁷ και η θεωρία της αντιπροσώπευσης (agency theory),⁸⁸ μεταξύ άλλων. Οι δύο τελευταίες, όμως είναι αυτές που συνέβαλαν αποφασιστικά στην περιγραφή και ερμηνεία των εσωτερικών περιορισμών/εγγενών αδυναμιών του παραδοσιακού μοντέλου.

Οι περιορισμοί/αδυναμίες που έχουν εντοπιστεί και μελετηθεί διεξοδικά στη βιβλιογραφία είναι οι εξής:

1. Το πρόβλημα του «λαθρεπιβάτη» (the free-rider problem ή the problem with common ownership).
2. Το πρόβλημα του ορίζοντα (the investment horizon problem).
3. Το πρόβλημα του χαρτοφυλακίου (the investment portfolio problem).
4. Το πρόβλημα του ελέγχου (the control problem or the follow-up problem).
5. Το πρόβλημα του κόστους επιρροής (the influence costs problem).

Τα τρία πρώτα ερμηνεύονται καλύτερα υπό το πρίσμα της θεωρίας δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (property rights theory), καθώς αναφέρονται στα αντικίνητρα που αντιμετωπίζουν τα μέλη των ΠΣ στο να συνεισφέρουν σημαντικούς επενδυτικούς πόρους στον συνεταιρισμό τους, ως αποτέλεσμα των αόριστα καθορισμένων δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (vaguely defined property rights). Το τέταρτο ερμηνεύεται καλύτερα υπό το πρίσμα της θεωρίας της αντιπροσώπευσης (agency theory), καθώς αφορά στο κόστος παρακολούθησης της διοίκησης του συνεταιρισμού, ενώ το τελευταίο που αφορά στο κόστος συλλογικής λήψης αποφάσεων ερμηνεύεται κι από τις δύο οπτικές.⁸⁹

Το πρόβλημα του «λαθρεπιβάτη»

Η κυριότητα των περιουσιακών στοιχείων ενός συνεταιρισμού ως επιχείρησης είναι συλλογική, αλλά τα δικαιώματα ιδιοκτησίας σε ένα ΠΣ είναι μη εμπορεύσιμα, μη αποτιμήσιμα και μη εκχωρήσιμα. Αυτό τροφοδοτεί το πρόβλημα του «λαθρεπιβάτη», αφού μέλη (insider free-rider problem) ή και μη μέλη (external free-rider problem) μπορούν να ενεργήσουν αποκλειστικά με γνώμονα το ατομικό τους συμφέρον, δεδομένου ότι τα

⁸⁵ Staatz, 1983· Sexton, 1986.

⁸⁶ Staatz, 1987a.

⁸⁷ Cook, 1995· Iliopoulos, 1998· 2014.

⁸⁸ Vitaliano, 1983· Cook, 1995· Hansmann, 1996.

⁸⁹ Για την περιγραφή των προβλημάτων, χρησιμοποιήσαμε την ερμηνεία των Cook (1995), Iliopoulos and Cook (1999), Cook and Iliopoulos (2000), Nilsson (2001), Iliopoulos and Hendrikse (2009), Borgen (2011), Tortia et al. (2013) και Iliopoulos (2014).

δικαιώματα ιδιοκτησίας δεν είναι επαρκώς καθορισμένα για να διασφαλίσουν ότι τα μέλη ή τα μη μέλη αντίστοιχα θα επωμιστούν το πλήρες κόστος των ατομικών τους ενεργειών ή θα απολαύσουν τα πλήρη οφέλη.

Για παράδειγμα, όταν ένα νέο μέλος ενταχθεί σε έναν συνεταιρισμό έχει άμεση πρόσβαση σε όλα τα (υλικά και άυλα) περιουσιακά στοιχεία που έχουν συσσωρεύσει παλαιότερες γενιές μελών. Πληρώνοντας μόνο ένα μικρό τέλος εισόδου (entry fee) για την αγορά των υποχρεωτικών μερίδων απολαμβάνει όλα τα οφέλη, χωρίς να έχει συμβάλει σε ουσιαστική αύξηση κεφαλαίου που να αντανakλά την επένδυση και τους κόπους των προηγούμενων. Αντίστοιχα, ένας παραγωγός μη μέλος μπορεί να επωφεληθεί από την καλύτερη τιμή που μπορεί να έχει πετύχει στην αγορά η διαπραγμάτευση ενός συνεταιρισμού, χωρίς αυτός να έχει συμβάλει σε αυτό και, φυσικά, χωρίς να έχει επενδύσει στον συνεταιρισμό.

Γενικά, τα ίσα κατανεμημένα και ακαθόριστα δικαιώματα ιδιοκτησίας, σε συνδυασμό με την έλλειψη δευτερογενούς αγοράς για τον καθορισμό τιμής αυτών που να αποτιμά, αφενός, μεν τα πεπραγμένα, αφετέρου, δε την παρούσα αξία των μελλοντικών επιτευγμάτων του συνεταιρισμού, δημιουργεί μια σύγκρουση μεταξύ γενεών (intergenerational conflict). Έτσι, είναι συχνά δύσκολο να δικαιολογηθεί στα μέλη γιατί θα πρέπει να επενδύσουν στον συνεταιρισμό τους, όταν πρέπει να μοιραστούν αυτή την επένδυση με άλλους ή όταν από αυτή την επένδυση μπορεί να επωφεληθούν και τρίτοι. Το πρόβλημα αυτό είναι ιδιαίτερα οξύ σε «ανοικτούς» συνεταιρισμούς, οι οποίοι δεν βάζουν εμπόδια εξόδου (exit barriers).

Το πρόβλημα του ορίζοντα

Το πρόβλημα του ορίζοντα εμφανίζεται όταν τα μέλη του συνεταιρισμού δεν είναι διατιθέμενα να επενδύσουν σε σχέδια με αυξημένο χρονικό ορίζοντα (μακροπρόθεσμα έργα), καθώς τα δικαιώματα είσπραξης του καθαρού εισοδήματος (residual income rights) δεν μπορούν να μεταβιβαστούν όταν αποσύρονται τα μέλη ή γιατί δεν υπάρχει δευτερογενής αγορά προκειμένου να αποτιμηθούν. Παράλληλα, εκτός από τα μέλη, μπορεί και τα στελέχη της διοίκησης (οι managers) ή εκλεγμένοι αντιπρόσωποι που παίρνουν σημαντικές αποφάσεις να έχουν διαφορετικούς ορίζοντες σχεδιασμού.

Επειδή, λοιπόν, τα μέλη διαφόρων ηλικιών έχουν συνήθως διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες προγραμματισμού, η λήψη βέλτιστων επενδυτικών αποφάσεων καθίσταται δυσχερής. Αυτό με τη σειρά του στέκεται ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη του συνεταιρισμού ως επιχείρησης. Με άλλα λόγια, το πρόβλημα του ορίζοντα δημιουργεί ένα επενδυτικό περιβάλλον στο οποίο υπάρχει αντικίνητρο για τη συμβολή των μελών σε αναπτυξιακές προτάσεις.

Το πρόβλημα αυτό εντείνεται όταν οι επενδύσεις αφορούν σε μακρόπνοα έργα, όπως π.χ. επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη. Κατά συνέπεια, συχνά ασκείται πίεση από τα μέλη στο ΔΣ ή/και τη διοίκηση να αυξήσουν το ποσοστό των ταμειακών ροών του συνεταιρισμού που αφιερώνεται στις τρέχουσες πληρωμές προς τα μέλη σε σχέση με την όποια επένδυση ή ακόμη να αυξήσουν τις κεφαλαιακές εξοφλήσεις εις βάρος των παρακρατήσεων για επανεπένδυση.

Με απλά λόγια, αφού δεν έχουν συγκεκριμένο κίνητρο για να σκέφτονται με μακροπρόθεσμους όρους, αρκούνται στο να ανησυχούν τι προσφέρει ο συνεταιρισμός στα μέλη του «εδώ και τώρα».

Το πρόβλημα του χαρτοφυλακίου

Το εν λόγω πρόβλημα εμφανίζεται επειδή τα μέλη επενδύουν στον συνεταιρισμό τους σε αναλογία με τη χρήση τους και επειδή δεν υφίσταται αγοραπωλησία για τις μερίδες του συνεταιρισμού. Είναι κατά μία έννοια ένα πρόβλημα απόκτησης μετοχικού κεφαλαίου. Η έλλειψη μηχανισμών ή απλά αγοράς για τη μεταβίβαση, την εξαργύρωση, ή την αποτίμηση των δικαιωμάτων είσπραξης του καθαρού εισοδήματος (residual income rights) εμποδίζει τα μέλη να διαμορφώνουν το προσωπικό τους επενδυτικό χαρτοφυλάκιο στον συνεταιρισμό, με τρόπο που αυτό να ταιριάζει με τις προτιμήσεις τους για ανάληψη επενδυτικού κινδύνου ή απλά με την οικονομική τους κατάσταση. Ως εκ τούτου, τα μέλη διατηρούν μη βέλτιστα προσωπικά χαρτοφυλάκια.

Αυτό, συνήθως, οδηγεί και σε υποδεέστερες, σε σχέση με τις προτιμήσεις των μελών, επενδύσεις, εξαιτίας του ότι θα πρέπει να αποδεχτούν περισσότερο (ή λιγότερο) ρίσκο απ' όσο προτιμούν. Επιπρόσθετα, τα μέλη του συνεταιρισμού που δεν επιθυμούν την ανάληψη ρίσκου σε επενδυτικά σχέδια, συνήθως πιέζουν το ΔΣ και τα στελέχη της διοίκησης να αναδιαμορφώνουν τα επενδυτικά χαρτοφυλάκια με στόχο τη μείωση του κινδύνου, ακόμα και αν αυτό συνοδεύεται από χαμηλότερες αποδόσεις για όλους.

Το πρόβλημα του ελέγχου

Το πρόβλημα αυτό αποτελεί μια κλασική κατάσταση απόκλισης συμφερόντων μεταξύ μελών ή εκπροσώπων του ΔΣ (principal) και της διοίκησης του συνεταιρισμού (agent). Είναι, δηλαδή, μια μορφή προβλήματος εντολέα-εντολοδόχου (principal-agent problem).

Όταν υπάρχουν δημόσιες αγορές διαπραγμάτευσης χρηματιστηριακών αξιών, οι πληροφορίες που παρέχονται και οι εξωτερικές πιέσεις που ασκούνται δημιουργούν τις προϋποθέσεις για στενή παρακολούθηση των αποφάσεων που λαμβάνει η διοίκηση. Σε συνεταιρισμούς, όμως, δεν υπάρχουν αυτές οι αγορές. Παράλληλα, είναι πιθανό τα μέλη που υπηρετούν στο διοικητικό ή/και εποπτικό συμβούλιο να έχουν ελάχιστη

ή μηδενική εμπειρία στην αποτελεσματική άσκηση ελέγχου πάνω στη διοίκηση (που αποτελείται από managers). Έτσι, τα όργανα διακυβέρνησης καλούνται να λειτουργήσουν με αμφίβολη αποτελεσματικότητα.

Το πρόβλημα αυτό συνδέεται, επίσης, με το κυρίαρχο στοιχείο της συλλογικής κυριότητας των περιουσιακών στοιχείων. Συχνά, τα μέλη μπορεί να χάνουν το ενδιαφέρον τους για την αποτελεσματική παρακολούθηση του συνεταιρισμού ως επιχείρησης και την ικανότητα της διοίκησης να ενεργεί προς το συλλογικό συμφέρον, με αποτέλεσμα η τελευταία να είναι σε καλύτερη θέση να προάγει τα δικά της συμφέροντα. Αυτό το πρόβλημα γίνεται, συνήθως, πιο έντονο, όταν το μέγεθος ενός συνεταιρισμού είναι μεγάλο και τα μέλη πολυάριθμα.

Το πρόβλημα του κόστους επιρροής

Λόγω της ιδιαίτερης διάρθρωσης των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων των συνεταιρισμών, τα μέλη-ιδιοκτήτες έχουν, συνήθως, άμεση πρόσβαση στους υπευθύνους λήψης αποφάσεων. Η πρόσβαση αυτή διευκολύνεται κι από το γεγονός ότι τα μέλη είναι ταυτόχρονα οι χρήστες των υπηρεσιών που παρέχονται από τον συνεταιρισμό τους. Αυτό σημαίνει ότι είναι σε θέση να επηρεάσουν τις αποφάσεις της διοίκησης, δημιουργώντας μια πρόσθετη πηγή κόστους επιρροής που δεν συναντάται σε άλλες εταιρικές μορφές, στις οποίες οι εργαζόμενοι εμπλέκονται κυρίως ή αποκλειστικά σε τέτοιες προσπάθειες επιρροής.

Το πρόβλημα του κόστους επιρροής οξύνεται όταν τα μέλη ή ομάδες μελών προσπαθούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις της διοίκησης, ειδικά για να εξυπηρετήσουν τα προσωπικά τους συμφέροντα, σε βάρος των συλλογικών. Καθώς ενδέχεται να διατηρούν διαφορετικές στάσεις για διάφορα ζητήματα, όπως για τον τρόπο διάθεσης του πλεονάσματος, για αναπτυξιακές προτάσεις (π.χ. αν και πού θα πραγματοποιηθεί μια επένδυση) ή και για τεχνικά θέματα (π.χ. αξιολόγηση της ποιότητας της παραγωγής των μελών), μπορεί να είναι δύσκολο για τη διοίκηση μιας συνεταιριστικής οργάνωσης να αποφασίσει πώς να σταθμίσει τις αποκλίνομες απόψεις. Έτσι, μπορεί να οδηγηθεί σε λανθασμένες αποφάσεις ή να μην αποφασίσει καθόλου.

Γενικά, η λήψη αποφάσεων σε έναν συνεταιρισμό μπορεί να είναι πιο περίπλοκη σε σχέση με μια άλλη εταιρική μορφή συγκρίσιμου μεγέθους.

1.3.5 Η ετερογένεια ως πηγή, αλλά και ως «ενισχυτής» των εγγενών αδυναμιών

Όπως έχουν επισημάνει πολλοί ερευνητές,⁹⁰ ο πιο σημαντικός εσωτερικός (intra-organizational) παράγοντας που μπορεί να ενισχύσει τις εγγενείς

⁹⁰ Π.χ. Hansmann, 1996· Iliopoulos and Cook, 1999· Banerjee et al., 2001· Chaddad and Cook, 2004· Kalogeras et al., 2009· Cook and Iliopoulos, 2016· Iliopoulos and Valentinov, 2017.

αδυναμίες της εταιρικής μορφής του συνεταιρισμού είναι η ετερογένεια/ανομοιότητα των μελών (member heterogeneity).

Η ετερογένεια με τη σειρά της πηγάζει από διαφορετικούς παράγοντες, με τη διακύμανση στο μέγεθος των εκμεταλλεύσεων των μελών να αποτελεί τον πιο συχνά αναφερόμενο.⁹¹ Οι υπόλοιπες πηγές ετερογένειας που έχουν εντοπιστεί έχουν σχέση είτε με άλλα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά, όπως το είδος της παραγωγής, η πρόσβαση των μελών σε κεφάλαια ή τα σχέδια διαδοχής της εκμετάλλευσης,⁹² είτε με δημογραφικά χαρακτηριστικά, όπως το μορφωτικό επίπεδο, η διαφορά ηλικίας ή η γεωγραφική διασπορά των μελών,⁹³ είτε ακόμη και με ψυχολογικά χαρακτηριστικά, όπως η στάση απέναντι στον επιχειρηματικό/επενδυτικό κίνδυνο.⁹⁴

Στο πέρασμα του χρόνου, η ετερογένεια που παρατηρείται σε ένα συνεταιρισμό μπορεί να οξύνεται εξαιτίας διαφόρων διαχρονικών μεταβολών, όπως αλλαγές στο μέγεθος και τη σύνθεση της συνεταιριστικής βάσης (των μελών δηλαδή), μετατροπές στην κεφαλαιακή σύνθεση του συνεταιρισμού, αλλά και διαφοροποιήσεις στο επίπεδο συμμετοχής των μελών εν γένει.⁹⁵

Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί συνεταιρισμοί, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αντιμετωπίζουν προκλήσεις που σχετίζονται με ένα αυξανόμενο επίπεδο ετερογένειας,⁹⁶ κάτι που δεν παρατηρούνταν στους ΠΣ στο ξεκίνημά τους, οι οποίοι μάλιστα είχαν ως εγγενές πλεονέκτημα την ομοιογένεια των μελών.⁹⁷

Η ετερογένεια λοιπόν, συχνά δημιουργεί ένα σχεδόν ανυπέρβλητο επίπεδο ανομοιογένειας στις προτιμήσεις των μελών, το οποίο, όταν λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις, αλλά και μεγάλη απόκλιση από τα κίνητρα που παρέχονται από τον συνεταιρισμό (για επένδυση και συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων),⁹⁸ επηρεάζει δυσμενώς την επενδυτική συμπεριφορά και τη συλλογική λήψη αποφάσεων των μελών.⁹⁹ Με άλλα λόγια, η ετερογένεια των μελών δύναται να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην «οργανωτική υγεία» ενός συνεταιρισμού,¹⁰⁰ παράγοντας και ενισχύοντας τις εγγενείς αδυναμίες του, αλλά και αποδυναμώνοντας την αφοσίωση των μελών του.¹⁰¹

⁹¹ Staatz, 1983· Reynolds 1997· Iliopoulos and Cook, 1999· Banerjee et al., 2001.

⁹² Iliopoulos and Valentinov, 2017.

⁹³ Iliopoulos and Cook, 1999.

⁹⁴ Kalogeras et al., 2009.

⁹⁵ Cook and Burrell, 2009.

⁹⁶ Cook and Chaddad, 2004· Kalogeras et al., 2009· Iliopoulos and Valentinov, 2017.

⁹⁷ Nourse, 1922· Helmberger and Hoos 1962.

⁹⁸ Vitaliano, 1983· Cook, 1995.

⁹⁹ Hansmann, 1996· Chaddad and Cook, 2004· Iliopoulos and Hendriske, 2009.

¹⁰⁰ Cook and Iliopoulos, 2016.

¹⁰¹ Hansmann, 1996· Kalogeras et al., 2009.

1.3.6 Λύσεις μέσα από εναλλακτικά μοντέλα εσωτερικής οργάνωσης

Οι εσωτερικοί περιορισμοί και οι εγγενείς αδυναμίες του κυρίαρχου μοντέλου εσωτερικής οργάνωσης, σε συνδυασμό με τη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα (π.χ. τεχνολογικές εξελίξεις, έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον, χρηματοδοτικά κενά), ώθησαν πολλούς συνεταιρισμούς να αναζητήσουν εναλλακτικές μορφές οργάνωσης προκειμένου να «γιατρέψουν» τον οργανωτικό «εκφυλισμό» που οι αδυναμίες προκαλούσαν.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 λοιπόν, ιδρύθηκαν πολλοί συνεταιρισμοί με διαφορετικά οργανωτικά χαρακτηριστικά από αυτά του παραδοσιακού τύπου, κυρίως σε χώρες με αναπτυγμένο αγροδιατροφικό τομέα όπως οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Νέα Ζηλανδία, η Ολλανδία και η Δανία.¹⁰² Όπως θα δούμε στην υποενότητα που ακολουθεί, ανάλογα με τα οργανωτικά χαρακτηριστικά που υιοθετούν, συχνά λαμβάνουν διαφορετική ονομασία (π.χ. «Συνεταιρισμοί μελών-επενδυτών» - «Member-investor cooperatives», «Συνεταιρισμοί νέας γενιάς» - «New generation cooperatives»).103 Για την οικονομία του λόγου, θα τους αποκαλούμε εφεξής ως «εναλλακτικά μοντέλα».

Τα εναλλακτικά μοντέλα βασίζονται στις συνεταιριστικές αρχές (ICA principles), αν και κάποιες τις ερμηνεύουν διαφορετικά, ενώ μπορεί να έχουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με τους ΠΣ, ανάλογα με το μίγμα που υιοθετούν.¹⁰⁴ Για να δούμε καλύτερα σε ποια σημεία διαφοροποιούνται, χρησιμοποιούμε το πρίσμα των τριών αρχών διοίκησης και λειτουργίας που εξετάσαμε πιο πάνω. Ανάλογα με το μίγμα των χαρακτηριστικών που υιοθετούν, προκύπτουν και οι διαφορετικές ονομασίες, τις οποίες θα δούμε στην υποενότητα που ακολουθεί.¹⁰⁵

Αρχή του χρήστη-ιδιοκτήτη (user-owner)

Τα εναλλακτικά μοντέλα διαφέρουν από τους ΠΣ σε αρκετά σημεία. Πρώτον, τα βασικά κεφάλαια των εναλλακτικών μοντέλων προέρχονται από τα μέλη και τις μερίδες που φέρουν δικαίωμα παράδοσης της παραγωγής. Τα μέλη μπορούν να επενδύσουν σε αντιστοιχία με το ύψος των συναλλαγών τους, δηλαδή ανάλογα με την ποσότητα της παραγωγής που δηλώνουν και δεσμεύονται να παραδώσουν στον συνεταιρισμό τους. Αντίθετα, στους ΠΣ το επενδεδυμένο κεφάλαιο προέρχεται, κυρίως, από παρακρατήσεις στο πλεόνασμα.

¹⁰² Harris and Fulton, 1996· Nilsson, 2001· Cook and Chaddad, 2004· Ηρακλέους, 2007· Bijman et al., 2012· Kalogeras et al., 2013.

¹⁰³ Δείτε την αναλυτική περιγραφή στα άρθρα των Chaddad and Cook (2004), Cook and Chaddad (2004) και Grashuis and Cook (2017).

¹⁰⁴ Grashuis and Cook, 2017.

¹⁰⁵ Για την πρώτη αρχή διοίκησης και λειτουργίας χρησιμοποιήσαμε τα άρθρα των Cook and Iliopoulos (1999), Nilsson (2001), Cook and Chaddad (2004), Chaddad and Cook (2004), Ηρακλέους (2007), Borgen (2011), Iliopoulos (2014), Tortia et al. (2013) και Grashuis and Cook (2017), για τη δεύτερη αρχή τα άρθρα των Staatz (1984), Cook (1994), Reynolds (1997), Adrian and Green (2001), και Hueth and Marcoul (2009), ενώ για την τρίτη τα άρθρα των Sexton (1986), Nilsson (2001), Kyriakopoulos et al. (2004), James and Sykuta (2006), Ηρακλέους (2007), Kalogeras et al. (2009) και Borgen (2011).

Δεύτερον, τα μέλη των εναλλακτικών μοντέλων μπορούν να επωφεληθούν όχι μόνο σε σχέση με το ύψος των συναλλαγών τους, αλλά και σε σχέση με το ύψος του επενδεδυμένου κεφαλαίου τους. Οι συνεταιριστικές μερίδες μπορεί να είναι αποτιμήσιμες (π.χ. έντοκες) και διαπραγματεύσιμες ή μεταβιβάσιμες από μέλος σε μέλος ή υποψήφιο μέλος. Στην πράξη, βέβαια, συνήθως απαιτείται η έγκριση του ΔΣ, για να περιορίζεται η είσοδος ανεπιθύμητων μελών και να προστατεύονται τα συμφέροντα των ιδρυτικών μελών.

Γενικά, στα εναλλακτικά μοντέλα η είσοδος υποψηφίου μέλους μπορεί να απορριφθεί για λόγους αντικειμενικής αδυναμίας του συνεταιρισμού (π.χ. αδυναμία να απορροφηθεί η παραγωγή από τις παραγωγικές εγκαταστάσεις), ενώ στους ΠΣ η είσοδος είναι ελεύθερη.

Ομοίως, η έξοδος στους ΠΣ είναι ελεύθερη, ενώ στα εναλλακτικά μοντέλα συνήθως απαγορεύεται πριν από τη συμπλήρωση ενός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος (π.χ. τριετίας) που αποφασίζεται από τα μέλη. Παράλληλα, κατά την έξοδο ενός μέλους, οι συνεταιριστικές μερίδες είναι συνήθως μη εξαργυρώσιμες στα εναλλακτικά μοντέλα.

Τέλος, τα εναλλακτικά μοντέλα επιτρέπουν σε μη-μέλη να αποκτήσουν δικαιώματα κυριότητας, είτε δίνοντάς τους τη δυνατότητα να επενδύσουν σε θυγατρικές εταιρείες, είτε εκδίδοντας προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες (π.χ. προνομιούχες μερίδες με σταθερή απόδοση και άλλα οφέλη) που δε συνοδεύονται από συμφωνία παράδοσης προϊόντος ούτε παρέχουν το δικαίωμα ψήφου στους κατόχους τους.

Όλες αυτές οι οργανωτικές καινοτομίες προσφέρουν κάποιες λύσεις στο «πρόβλημα του χαρτοφυλακίου», στο «πρόβλημα του ορίζοντα» και στο «πρόβλημα του λαθρεπιβάτη».

Αρχή του χρήστη-επιβλέποντα (user-control)

Ενώ στους ΠΣ εφαρμόζεται σταθερά ο κανόνας «ένα μέλος μία ψήφος», στα εναλλακτικά μοντέλα υπάρχει η δυνατότητα παραχώρησης περισσότερων ψήφων σε ένα μέλος, ανάλογα με τον όγκο των συναλλαγών του με τον συνεταιρισμό ή ανάλογα με το ύψος του κεφαλαίου που επενδύει σε αυτόν. Βέβαια, ο αριθμός των πρόσθετων ψήφων είναι, συνήθως, περιορισμένος, συναποφασίζεται από τα μέλη και ακολούθως προσδιορίζεται στο καταστατικό. Η διαφοροποίηση αυτή βοηθά εν μέρει στην αντιμετώπιση του «προβλήματος του κόστους επιρροής».

Παράλληλα, στα εναλλακτικά μοντέλα, η διοικητική και οικονομική οργάνωση του συνεταιρισμού και η επίβλεψη των καθημερινών λειτουργιών είναι αρμοδιότητα της γενικής διεύθυνσης και του στελεχιακού δυναμικού, σε αντίθεση με τους ΠΣ όπου το ΔΣ, συνήθως, αναμειγνύεται και στις εργασίες που διενεργεί ο συνεταιρισμός σε καθημερινή βάση (day-to-day

management). Στα εναλλακτικά μοντέλα, το ΔΣ, συνήθως, χαράσσει την πολιτική που θα ακολουθήσει ο συνεταιρισμός και δίνει γενικές κατευθύνσεις, ενώ ελέγχει τη γενική διεύθυνση.

Η πρακτική της ανάληψης της οικονομικής και διοικητικής οργάνωσης από επαγγελματικά στελέχη, αν και συνήθως βοηθά τους συνεταιρισμούς να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις προκλήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος, ενδέχεται να μην προσφέρει λύσεις στο «πρόβλημα του ελέγχου», αν δε συνοδεύεται από κατάλληλες εποπτικές διαδικασίες και λογοδοσία.

Τέλος, αν στα εναλλακτικά μοντέλα προβλέπεται συμμετοχή των μη-μελών-επενδυτών, η συμμετοχή αυτή δεν αντιστοιχεί σε δικαίωμα ψήφου ή σε συμμετοχή στη διοικητική οργάνωση και στην καθημερινή λειτουργία.

Αρχή του χρήστη-ωφελομένου (user-benefit)

Στο πλαίσιο οργάνωσης των εναλλακτικών μοντέλων, και προκειμένου να έχουν τη δυνατότητα να ανταποκρίνονται στις δεσμεύσεις που λαμβάνουν έναντι των πελατών τους, η συμφωνία παράδοσης της παραγωγής των μελών είναι συνήθως δεσμευτική.

Στη συμφωνία αυτή καθορίζεται η ποιότητα, η ποσότητα και ο χρόνος παράδοσης της παραγωγής στον συνεταιρισμό. Αν το μέλος δεν ανταποκριθεί στη συμφωνία, τότε υφίσταται τις προβλεπόμενες κυρώσεις. Για παράδειγμα, αν ένα μέλος παραδώσει μικρότερη ποσότητα από εκείνη που δεσμεύτηκε και για την οποία αγόρασε τις αντίστοιχες μερίδες, ο συνεταιρισμός έχει το δικαίωμα να προμηθευτεί από άλλα μέλη ή από την αγορά την υπολειπόμενη ποσότητα και να επιβαρύνει το μέλος με το τυχόν πρόσθετο κόστος.

Επίσης, ενώ οι ΠΣ συνήθως ακολουθούν κοινή τιμολογιακή πολιτική για τα μέλη, αυτά των εναλλακτικών μοντέλων συχνά λαμβάνουν διαφοροποιημένες τιμές για την παραγωγή που παραδίδουν. Οι τιμές αυτές συνήθως βασίζονται σε κριτήρια, όπως η ποιότητα της παραγωγής ή ο όγκος παράδοσης, αλλά και σε διαφορετικές χρεώσεις που με τη σειρά τους διαμορφώνονται βάσει άλλων κριτηρίων, όπως η απόσταση του σημείου παράδοσης της παραγωγής από τις παραγωγικές εγκαταστάσεις του συνεταιρισμού.

Οι ρυθμίσεις αυτές στο πλαίσιο της τρίτης αυτής αρχής διοίκησης και λειτουργίας μπορούν να συνδράμουν στην αντιμετώπιση του «προβλήματος του λαθρεπιβάτη».

1.3.7 Μια τυπολογία για τα εναλλακτικά μοντέλα

Οι Chaddad και Cook (2004) ανέπτυξαν μια τυπολογία για τα εναλλακτικά μοντέλα, χρησιμοποιώντας ως βάση τα δικαιώματα είσπραξης καθαρού εισοδήματος (residual income/claim rights) και τα δικαιώματα ελέγχου (residual control rights).

**Διάγραμμα 2: Εναλλακτικά Μοντέλα Βάσει Της Τυπολογίας
Των Chaddad Και Cook (2004)**

Όπως βλέπουμε στο σχετικό διάγραμμα, στην κορυφή της πρώτης ομάδας, στην οποία τα δικαιώματα ιδιοκτησίας περιορίζονται στα μέλη-χρήστες, βρίσκεται το κλασικό «παραδοσιακό μοντέλο» του 20ού αιώνα που περιγράψαμε πρωτύτερα (traditional cooperatives).

Στα «μοντέλα με επένδυση μελών ανάλογα με τις συναλλαγές» (proportional investment cooperatives), τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα παραμένουν μη μεταβιβάσιμα, μη αποτιμήσιμα και μη εξαργυρώσιμα, αλλά τα μέλη μπορούν να επενδύσουν στον συνεταιρισμό σε αναλογία με τις συναλλαγές τους.

Στα «μοντέλα με μέλη-επενδυτές» (member-investor cooperatives) τα μέλη επωφελούνται όχι μόνο ανάλογα με το ύψος των συναλλαγών τους, αλλά και ανάλογα με το κεφάλαιο που έχουν επενδύσει. Αυτό γίνεται μέσω της διανομής του καθαρού πλεονάσματος με τη μορφή μερίσματος (dividend) σε αντιστοιχία με το επενδεδυμένο κεφάλαιο του κάθε μέλους ή/και με την αποτίμηση του επενδεδυμένου κεφαλαίου (π.χ. οι υποχρεωτικές μερίδες είναι έντοκες).

Στα «μοντέλα νέας γενιάς» (new generation cooperatives), τα δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι μη εξαργυρώσιμα, αλλά μετουσιώνονται σε εμπορεύσιμα και αποτιμήσιμα δικαιώματα παράδοσης της παραγωγής μεταξύ των μελών.

Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει τα «μοντέλα με εταιρείες αναζήτησης κεφαλαίων» (cooperatives with capital seeking entities) και τα «μοντέλα με μετόχους-επενδυτές» (investor-share cooperatives). Στα πρώτα, οι επενδυτές αποκτούν δικαιώματα ιδιοκτησίας σε ξεχωριστή εταιρεία, η οποία αποτελεί θυγατρική του συνεταιρισμού, είτε διατηρώντας τον πλήρη έλεγχο είτε όχι. Στα δεύτερα, οι επενδυτές αποκτούν δικαιώματα ιδιοκτησίας στον ίδιο τον συνεταιρισμό, αφού ο τελευταίος εκδίδει διαφορετικά είδη μερίδων για διαφορετικές ομάδες ιδιοκτητών.

Οι ίδιοι ακαδημαϊκοί, αλλά πλέον ως Cook και Chaddad (2004), τροποποίησαν την τυπολογία αυτή, εμπλουτίζοντάς τη με περισσότερες παραλλαγές ανά διακριτή κατηγορία, στηριζόμενοι σε εμπειρικές παρατηρήσεις από συνεταιρισμούς, κυρίως των ΗΠΑ. Οι περισσότερες παραλλαγές αφορούσαν στην παρατήρηση ότι πολλοί συνεταιρισμοί μπορεί να ανήκουν στις κατηγορίες της πρώτης ομάδας, περιορίζοντας τα δικαιώματα ιδιοκτησίας μόνο στα μέλη (π.χ. να είναι ΠΣ), αλλά ταυτόχρονα να έχουν αναπτύξει κάθετες επενδυτικές δομές (vertical investment structures), επενδύοντας ως οργανισμοί σε άλλες ξεχωριστές εταιρείες (π.χ. σε ανώνυμες εταιρείες ή joint ventures).

Οι Grashuis και Cook (2017) εξέτασαν πρόσφατα την ισχύ της τυπολογίας των Cook και Chaddad (2004) σε ένα δείγμα από 371 αγροτικούς συνεταιρισμούς στις ΗΠΑ. Από τα μοντέλα της τυπολογίας, αυτά που εμφάνισαν τη μεγαλύτερη ταυτοποίηση ήταν το κλασικό παραδοσιακό (με 18% παρουσία), το «μοντέλο με επένδυση των μελών ανάλογα με τις συναλλαγές» (proportional investment) (με 15% παρουσία) και το «μοντέλο με μετόχους-επενδυτές» (investor-share) (με 12%). Οι κλασικοί, μάλιστα, είχαν το μεγαλύτερο ποσοστό ανάπτυξης κάθετων επενδυτικών δομών (vertical investments), καθώς περίπου το 30% αυτών είχαν επενδύσει σε κάποια ξεχωριστή εταιρεία.

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον, λοιπόν, το εύρημα ότι η τυπολογία είχε πιστή εφαρμογή μόνο στο μισό του δείγματος. Όπως είναι φυσικό, το θεώρησαν ως ισχυρή απόδειξη της μεγάλης προσαρμογής στα ιδιοκτησιακά χαρακτηριστικά των συνεταιρισμών κατά την τελευταία δεκαετία.

1.3.8 Εμπειρικές έρευνες για εναλλακτικά οργανωτικά χαρακτηριστικά και μοντέλα

Τα τελευταία χρόνια, υπήρξαν και κάποιες μελέτες που εξέτασαν όχι μόνο την υιοθέτηση νέων οργανωτικών χαρακτηριστικών από τους συνεταιρισμούς, αλλά και την επίδρασή τους, αφενός, σε κρίσιμες επιχειρηματικές πρακτικές, όπως ο «προσανατολισμός στην αγορά» (market orientation¹⁰⁶), αφετέρου, στη συνολική απόδοση των συνεταιρισμών (organizational performance). Αφετηρία για την εμπειρική διερεύνηση υπήρξε η παρατήρηση ότι η ικανοποίηση της τελικής ζήτησης για προϊόντα και υπηρεσίες ήταν καθοριστικός παράγοντας στο περιβάλλον αυξανόμενου ανταγωνισμού από άλλες εταιρικές μορφές (π.χ. IOFs), αλλά και κατάντη εταίρους (π.χ. λιανοπωλητές), στο οποίο οι συνεταιρισμοί καλούνταν να ανταπεξέλθουν.¹⁰⁷

Οι Kyriakopoulos et al. (2004) ήταν οι πρώτοι που εξέτασαν τις σχέσεις αυτές σε ένα δείγμα 52 ολλανδικών συνεταιρισμών. Για τη μέτρηση των οργανωτικών χαρακτηριστικών, χρησιμοποίησαν τις τρεις αρχές διοίκησης και λειτουργίας και τη διάκριση ανάμεσα σε χαρακτηριστικά που είχαν υιοθετηθεί ή όχι (π.χ. μεταβιβάσιμα ή μη μεταβιβάσιμα δικαιώματα ιδιοκτησίας). Βρήκαν συστηματική επίδραση των χαρακτηριστικών της πρώτης αρχής (αρχή του χρήστη-ιδιοκτήτη/user-owner), στην απόδοση των συνεταιρισμών και των χαρακτηριστικών της τρίτης αρχής (αρχή του χρήστη-ωφελομένου/user-benefit), στον προσανατολισμό στην αγορά.

Οι Kalogeras et al. (2013), αφού ταυτοποίησαν 14 ολλανδικούς συνεταιρισμούς με βάση την τυπολογία των Chaddad και Cook (2004), σύγκριναν την απόδοσή τους για το διάστημα 1999-2010 στη βάση χρηματοοικονομικών αριθμοδεικτών (financial ratios) και με τη βοήθεια τεχνικής ανάλυσης με κατάταξη βασισμένης σε πολλαπλά κριτήρια (multicriteria decision-aid approach with preference ranking). Βρήκαν ότι οι συνεταιρισμοί με μη παραδοσιακά χαρακτηριστικά δεν είχαν την καλύτερη απόδοση, αδυνατώντας να προσελκύσουν πρόσθετα κεφάλαια από μέλη ή εξωτερικούς επενδυτές. Την καλύτερη απόδοση είχε ο συνεταιρισμός με τη μεγαλύτερη ομοιογένεια στο είδος της παραγωγής και στη σύνθεση των μελών.

¹⁰⁶ Ο προσανατολισμός στην αγορά αποτελεί ένα από τα κεντρικά θέματα στη βιβλιογραφία του marketing (Ozkaya, et al., 2015), αντιπροσωπεύοντας την εφαρμογή της κεντρικής ιδέας του marketing (marketing concept). Οι ακαδημαϊκοί άρχισαν να συνδέουν την κεντρική ιδέα του marketing με τον προσανατολισμό στην αγορά από τη δεκαετία του 1990 (Kohli and Jaworski, 1990· Narver and Slater, 1990), παράγοντας έκτοτε ένα μεγάλο όγκο βιβλιογραφίας για διαφορετικές επιχειρήσεις και τομείς (Kumar et al., 2011). Ο προσανατολισμός στην αγορά βασίζεται στην κατανόηση των επιθυμιών και αναγκών (πρόδηλων και μη-εκφρασμένων) των πελατών, στην κατανόηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και των στρατηγικών των ανταγωνιστών, στη συλλογή πληροφοριών για τις αγορές μιας επιχείρησης, στη διάχυση και αξιοποίηση των πληροφοριών αυτών στο εσωτερικό περιβάλλον και, τελικά, στη δυναμική ανταπόκριση σε αυτές.

¹⁰⁷ Harris and Fulton, 1996· Ananiadis et al., 2003· Beverland, 2007.

Οι Benos et al. (2016), στηριζόμενοι στη μελέτη των Kyriakopoulos et al. (2004) αλλά και στη δυνατότητα που έδινε ο Ν. 2810/2000 στα μέλη των εγχώριων συνεταιρισμών να καθορίζουν τα ίδια, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση κι επιχειρηματική κατεύθυνση του συνεταιρισμού τους, παρέχοντάς τους την ευχέρεια να υιοθετήσουν οργανωτικά χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μοντέλων, εξέτασαν την επίδραση των οργανωτικών χαρακτηριστικών σε κρίσιμες επιχειρηματικές πρακτικές όπως ο προσανατολισμός στην αγορά και ο προσανατολισμός στα εμπορικά σήματα (brand orientation), καθώς και στην απόδοση των συνεταιρισμών. Χρησιμοποιώντας την τότε συντριπτική πλειοψηφία των δευτεροβάθμιων συνεταιρισμών, αλλά βολιδοσκοπώντας και ενεργούς πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς, συγκέντρωσαν ένα δείγμα από 114 συνεταιριστικές οργανώσεις (80 δευτεροβάθμιες και 34 πρωτοβάθμιες).¹⁰⁸ Ο προσανατολισμός στην αγορά και ο προσανατολισμός στα εμπορικά σήματα βρέθηκαν να έχουν πολύ ισχυρή θετική επίδραση στην απόδοση των συνεταιρισμών. Σε αντίθεση, τα οργανωτικά χαρακτηριστικά δεν βρέθηκαν να έχουν συνολική συστηματική επίδραση, αλλά μεμονωμένη. Συγκεκριμένα, ο προσανατολισμός στην αγορά φάνηκε να ενισχύεται όταν δημιουργούνταν οι βάσεις για σταθερή παράδοση της παραγωγής, όταν δηλαδή η συμφωνία παράδοσης ήταν δεσμευτική αλλά και όταν η τιμή που λάμβαναν τα μέλη διαφοροποιούνταν βάσει κριτηρίων (π.χ. με βάση την ποιότητα). Την ίδια θετική επίδραση βρέθηκαν να έχουν και τα εμπόδια εξόδου τα οποία δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πιο σταθερή συνεταιριστική βάση, καθώς παρέχουν χρόνο σε μια συνεταιριστική οργάνωση να χτίσει στρατηγικές που απαιτούν χρόνο (π.χ. πελατοκεντρικές στρατηγικές και εμπορικά σήματα).

Τέλος, η απόδοση των συνεταιρισμών εμφανιζόταν ενισχυμένη στις περιπτώσεις που υπήρχε αντιστοίχιση του κεφαλαίου επένδυσης με το ύψος των συναλλαγών (δηλαδή με την παράδοση της παραγωγής), όπου τα δικαιώματα ιδιοκτησίας ήταν αποτιμήσιμα (δηλαδή στην περίπτωση αυτή όταν οι υποχρεωτικές μερίδες ήταν έντοκες), καθώς και σε όσους συνεταιρισμούς η διοικητική και οικονομική οργάνωση, αλλά και η επίβλεψη των καθημερινών λειτουργιών ήταν περισσότερο αρμοδιότητα των επαγγελματικών στελεχών, παρά του ΔΣ.

1.3.9 Άλλες γενικές λύσεις, βασισμένες σε εμπειρικές παρατηρήσεις

Οι Cook και Iliopoulos (2016) παρουσίασαν τέσσερις δέσμες γενικών λύσεων στα προβλήματα των αγροτικών συνεταιρισμών, βασισμένοι σε εμπειρικές παρατηρήσεις από συνεταιρισμούς των ΗΠΑ, της Ολλανδίας, του Βελγίου και της Ουγγαρίας. Οι δύο δέσμες περιέχουν λύσεις που έχουν αναλυθεί κατά στις προηγούμενες υποενότητες.

¹⁰⁸ Μάλιστα, μετά από κάποια χρόνια και λίγο πριν από την εισαγωγή του Ν. 4510/2011 επανέλαβαν τη μέτρηση σε ένα μέρος τους αρχικού δείγματος (σε 30 συνεταιρισμούς) για να συγκρίνουν τα αποτελέσματα μέσα στον χρόνο.

Η δέσμη «ευθυγράμμισης με τα κίνητρα των μελών-χρηστών» (user alignment solution) περιέχει λύσεις που σχετίζονται με τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα (π.χ. ευθυγράμμιση του κεφαλαίου επένδυσης με το ύψος των συναλλαγών), ενώ η δέσμη «εξισορρόπησης προσφοράς-ζήτησης» (supply-demand balancing) περιέχει λύσεις που σχετίζονται με τον έλεγχο του συνεταιρισμού στο προϊόν που παράγει (π.χ. υποχρεωτικές δεσμευτικές συμφωνίες παράδοσης).

Η δέσμη «διαφάνειας» (transparency solution) περιέχει λύσεις που σχετίζονται με τη δημιουργία μηχανισμών που επιτρέπουν στα μέλη να ικανοποιήσουν το επενδυτικό τους ενδιαφέρον και να πετύχουν το επιθυμητό επίπεδο επιχειρηματικού κινδύνου, να εκτιμήσουν την απόδοση του συνεταιρισμού και να είναι σε θέση να επιτηρήσουν τη διοίκηση του συνεταιρισμού πιο αποτελεσματικά. Στη δέσμη αυτή εμπεριέχονται, λοιπόν, λύσεις που έχουν προαναφερθεί (π.χ. η δυνατότητα έκδοσης προαιρετικών μερίδων, η συμμετοχή εξωτερικών επενδυτών), αλλά και άλλες όπως η δυνατότητα τοπικών συνεταιρισμών να συμβάλλονται με πολλαπλών σκοπών περιφερειακούς συνεταιρισμούς (regional multipurpose cooperatives).

Η τελευταία δέσμη με τον τίτλο «διατήρηση των μελών» (member retention solution), περιέχει πολιτικές που έχουν ως στόχο την αύξηση της αφοσίωσης των μελών. Αυτές περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, προγράμματα διαχείρισης σχέσεων με τα μέλη (relationship management), επενδύσεις για τη βελτίωση της εικόνας του συνεταιρισμού, εκπαιδευτικά προγράμματα για τα μέλη και τους εργαζόμενους, αλλά και εμπόδια εξόδου από τον συνεταιρισμό.

1.3.10 Η πρόκληση της εξασθένησης του κοινωνικού στοιχείου

Όπως συζητήσαμε και σε προηγούμενη υποενότητα, οι συνεταιριστικές οργανώσεις είναι εξ ορισμού διαφορετικές από τις άλλες εταιρικές μορφές, όχι μόνο λόγω των ιδιαίτερων οργανωτικών τους χαρακτηριστικών, αλλά και διότι δίνουν έμφαση σε πιο ανθρωπιστικές πτυχές,¹⁰⁹ επιδιώκοντας να ικανοποιήσουν όχι μόνο οικονομικές ανάγκες, αλλά και κοινωνικές επιδιώξεις των μελών τους ή των κοινοτήτων μέσα στις οποίες δραστηριοποιούνται.¹¹⁰

Έτσι, διακρίνονται για τη «διττή φύση» τους, αποτελώντας ταυτόχρονα επιχείρηση και κοινωνική ομάδα,¹¹¹ συνδυάζοντας την οικονομική αποτελεσματικότητα με την κοινωνική ευαισθησία.¹¹² Δημιουργούν κοινωνικό κεφάλαιο και βάζουν τις βάσεις για κοινωνική καινοτομία (social innovation),¹¹³ προ-

¹⁰⁹ Foreman and Whetten, 2002· Puusa et al., 2013.

¹¹⁰ Bhuyan, 2007· Mellor, 2009.

¹¹¹ Draheim, 1952· Iliopoulos and Valentinov, 2017.

¹¹² Gupta, 2014· Mazzarol et al., 2014

¹¹³ Novkovic, 2008· Birchall, 2011. Ένας αποδεκτός ορισμός για την κοινωνική καινοτομία είναι αυτός που παρέχεται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1296/2013, ο οποίος θεσπίζει το «πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απασχόληση και την κοινωνική καινοτομία». Ως κοινωνικές καινοτομίες, λοιπόν, νοούνται «οι καινοτομίες που είναι κοινωνικές τόσο ως προς τον σκοπό τους όσο και ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούν και ιδίως όσες αφορούν συγκεκριμένα την ανάπτυξη και εφαρμογή νέων ιδεών (π.χ. προϊόντα, υπηρεσίες, πρότυπα) που, ταυτόχρονα, ικανοποιούν κοινωνικές ανάγκες και δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις ή συνεργασίες, ωφελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο την κοινωνία και ενισχύοντας την ικανότητά της να αναλαμβάνει δράση».

ωθώντας αξίες, όπως η δημοκρατία, η ισότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη, περισσότερο από άλλες μορφές επιχειρήσεων.¹¹⁴

Καθώς, όμως, μεγαλώνουν σε μέγεθος και υιοθετούν οργανωτικά χαρακτηριστικά που τους φέρνουν πιο κοντά στις άλλες εταιρικές μορφές, αυξάνονται οι μαρτυρίες που συνηγορούν στο συμπέρασμα είτε ότι το κοινωνικό τους κεφάλαιο μειώνεται,¹¹⁵ είτε ότι δεν εκπληρώνουν την αποστολή τους ως προς το κοινωνικό της σκέλος,¹¹⁶ είτε ότι τα μέλη χάνουν την εμπιστοσύνη τους στις διοικήσεις και τελικά τον έλεγχο στην οργάνωσή τους.¹¹⁷

Αυτά με τη σειρά τους οδηγούν σε μικρότερη αμοιβαία εμπιστοσύνη και λιγότερη αλληλεπίδραση μεταξύ των απλών μελών, καθώς και μεταξύ των απλών μελών και των μελών του διοικητικού συμβουλίου, επιφέροντας μειωμένη συμμετοχή, μικρότερη υπερηφάνεια για το κοινό εγχείρημα, εξασθενημένη δημοκρατική διακυβέρνηση, μεγαλύτερες δυσκολίες στη λήψη αποφάσεων ή στην επίλυση των συλλογικών προβλημάτων και, τελικά, αποξένωση των μελών.¹¹⁸

Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι οι συνεταιρισμοί πρέπει να απέχουν από στρατηγικές κάθετης και οριζόντιας ολοκλήρωσης που τους δυναμώνουν έναντι των ανταγωνιστών τους και τους φέρνουν πιο κοντά στους πελάτες τους ή ότι δεν πρέπει να υιοθετούν χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μοντέλων που προσφέρουν λύσεις στις εγγενείς αδυναμίες τους. Έχουν, όμως, ανάγκη να δημιουργούν τους μηχανισμούς που θα τους επιτρέπουν να περιφρουρούν το κοινωνικό τους κεφάλαιο, να τονώνουν το κοινωνικό τους στοιχείο, να έρχονται πιο κοντά στα μέλη και να τους δίνουν την ευκαιρία να συμμετέχουν ενεργά, ειδικά στη λήψη σημαντικών αποφάσεων.

Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρχουν πληροφοριακά συστήματα που να επιτρέπουν στα μέλη να κατανοούν ότι οι αποφάσεις των συμβουλίων και της διοίκησης είναι προς το συμφέρον τους.¹¹⁹ Επίσης, πρέπει να τους δίνεται η δυνατότητα να τοποθετούνται και να λαμβάνουν απαντήσεις, καθώς έτσι μπορεί τελικά να υποστηρίξουν μια απόφαση που έρχεται σε αντίθεση με τις επιθυμίες τους, αρκεί να τους παρέχονται αξιόπιστες εξηγήσεις.¹²⁰ Θα μπορούσαν ακόμα να αναπτύξουν ένα εργαλείο μέτρησης και παρακολούθησης του εσωτερικού κοινωνικού κεφαλαίου, για να έχουν εικόνα σε τακτική βάση και να παρεμβαίνουν όπου και όποτε χρειάζεται.¹²¹ Επιπρόσθετα, οι λύσεις της δέσμης για την αύξηση της αφοσίωσης των μελών που συζητήθηκε στην προηγούμενη υποενότητα θα μπορούσαν

¹¹⁴ Puusa et al., 2013· Davis, 2016.

¹¹⁵ Nilsson et al., 2012· Feng et al., 2016.

¹¹⁶ Puusa et al., 2013· Gupta, 2014.

¹¹⁷ James and Sykuta, 2006· Österberg and Nilsson, 2009· Arcas-Lario et al., 2014.

¹¹⁸ Bhuyan, 2007· Nilsson et al., 2012· Arcas-Lario et al., 2014· Davis, 2016· Feng et al., 2016.

¹¹⁹ Arcas-Lario et al., 2014.

¹²⁰ Österberg and Nilsson, 2009.

¹²¹ Nilsson et al., 2012· Feng et al., 2016.

να παίξουν καταλυτικό ρόλο. Άλλωστε, οι συνεταιρισμοί θα πρέπει να μην ξεχνούν ότι η αξιοπρόσεκτη ανθεκτικότητά τους βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη στενή και ξεχωριστή σχέση με τη βάση τους, δηλαδή με τα μέλη τους.¹²²

1.3.11 Δίκτυα καινοτομίας και συστάδες επιχειρήσεων

Πέρα από επιχειρηματικές πρακτικές, όπως ο προσανατολισμός στην αγορά που είδαμε πρωτίτερα, είναι σημαντικό για τις επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού τομέα να επενδύουν στην καινοτομία, ακόμη κι αν πρόκειται για μικρού μεγέθους σχήματα, καθώς το συνδυαστικό αποτέλεσμα της καινοτομίας με τις επιθετικές επιχειρηματικές πρακτικές ενισχύει την απόδοσή τους γενικότερα.¹²³

Σύμφωνα με την τυπολογική ταξινόμηση των Bogers και West (2012), υπάρχουν τρεις τύποι διαδικασίας καινοτομίας: η «καθετοποιημένη» (vertically integrated innovation), η οποία διεκπεραιώνεται, κυρίως, από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες και περιορίζεται μέσα στα όρια τους, η «ανοιχτή καινοτομία» (open innovation), κατά την οποία οι επιχειρήσεις μετουσιώνουν σε επιχειρηματικές ενέργειες καινοτόμες ιδέες που αναπτύσσονται από δίκτυα φορέων (π.χ. ένα δίκτυο αποτελούμενο από ερευνητικά ινστιτούτα, την τοπική αυτοδιοίκηση και επιχειρήσεις), και η «καινοτομία από τους χρήστες» (user innovation), η οποία βασίζεται στην υπόθεση ότι οι χρήστες έχουν συχνά τις απαραίτητες γνώσεις και τα κίνητρα να δημιουργήσουν καινοτομίες που προσφέρουν λύσεις σε προβλήματα που δεν μπορούν να λύσουν ούτε οι επιχειρήσεις αλλά ούτε οι φορείς καινοτομίας (π.χ. πανεπιστημιακά ιδρύματα).

Οι Borgen και Aarset (2016) πρόσθεσαν μια ακόμη κατηγορία, αυτή της συμμετοχικής καινοτομίας (participatory innovation), η οποία μπορεί να αναπτυχθεί ιδιαίτερα σε συλλογικές δομές, όπως οι συνεταιρισμοί. Με άλλα λόγια, η συμμετοχική καινοτομία προκαλεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που επιτρέπουν σε κάθε μεμονωμένο μέλος-χρήστη να αποκομίσει οφέλη που θα ήταν ανέφικτα χωρίς μια μορφή συλλογικής οργάνωσης, όπως αυτή που συναντάται σε συνεταιρισμούς. Όπως διαπίστωσαν οι Borgen και Aarset (2016) σε νορβηγικούς συνεταιρισμούς, η συμμετοχική καινοτομία συνδυάζει τα οφέλη της ανοιχτής καινοτομίας με αυτής που βασίζεται στους χρήστες.

Γενικά, υπάρχει μια τάση για ανάπτυξη συστάδων επιχειρήσεων με τη μορφή συνεργατικών κοινοτήτων (collaborative communities), όχι μόνο για την ανάπτυξη καινοτομιών, αλλά γενικότερα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στον αγροδιατροφικό τομέα.¹²⁴ Οι συνεργατικές κοινότητες επιτρέπουν και ενισχύουν τη δικτύωση μεταξύ πλήθους αυτόνομων και αλληλεξαρτώμενων εμπλεκόμενων μερών, βάζοντας ως προϋποθέσεις την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους (membership), την αφοσίωση σε κοινούς σκοπούς, αλλά και τη δέσμευση σε κανόνες συμμετοχής.¹²⁵

¹²² Kalogeras et al. 2009· Ernst & Young, 2012· McKinsey, 2012· Birchall, 2013· Gupta, 2014· Byrne et al., 2015.

¹²³ Verhees and Meulenbergh, 2004.

¹²⁴ Geldes et al., 2015.

¹²⁵ Snow et al., 2011.

Ο αυξανόμενος αριθμός και η σημασία των συνεργατικών κοινοτήτων και, γενικότερα, η μετάβαση από ιεραρχικές μορφές σε συνεργατικές δημιουργούν νέες ευκαιρίες και προκλήσεις.¹²⁶ Τέτοιες κοινότητες -όπου οι συμμετέχοντες επιλύουν προβλήματα και συνδυάζουν την ατομική τους συνεισφορά- έχει διαπιστωθεί ότι διευκολύνουν την εμπιστοσύνη, την προσαρμοστικότητα, την καινοτομία, τη δημιουργία γνώσεων, αλλά και τον εντοπισμό και την ανάπτυξη ευκαιριών για τις επιχειρήσεις, την επιστήμη και την κοινωνία.¹²⁷ Ωστόσο, αντιμετωπίζουν προκλήσεις που συναντώνται σε συνεργατικά σχήματα, όπως προβλήματα ελέγχου (agency problems) και ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (property rights problems) πάνω στη διαδικασία, και ειδικά πάνω στα κοινά αποτελέσματα.¹²⁸

Μία από τις λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα δίκτυα και οι συνεργατικές κοινότητες, ειδικά στην ανάπτυξη της καινοτομίας στον αγροδιατροφικό τομέα, είναι η μεσιτεία/διαμεσολάβηση (brokerage).¹²⁹ Η μεσιτεία καινοτομίας (innovation brokerage/ intermediation) έχει ευεργετική επίδραση στην όλη διαδικασία, αφού συνδέει την πλευρά της προσφοράς με την πλευρά της ζήτησης, γεμίζει τα όποια κενά μπορεί να υπάρχουν στο σύστημα, ενώ ενεργεί και ως εμψυχωτής ή καταλύτης.¹³⁰ Τον ρόλο του μεσολαβητή καινοτομίας (innovation broker) είναι καλύτερο να αναλαμβάνει η κυβέρνηση¹³¹ ή κάποιος άλλος φορέας, αρκεί να παραμένει ουδέτερος διαμεσολαβητής και όχι μέλος που ενεργεί ως πηγή ή φορέας καινοτομίας στην όλη διαδικασία, ειδικά κινδυνεύει να χάσει την εμπιστοσύνη που δύναται να απολαμβάνει από τα μέλη του δικτύου ή της κοινότητας.¹³²

¹²⁶ Fjeldstad et al., 2012.

¹²⁷ Snow et al., 2011· Geldes et al., 2015.

¹²⁸ Kolbjørnsrud, 2017.

¹²⁹ Klerkx and Leeuwis, 2009.

¹³⁰ Howells, 2006.

¹³¹ Hearn and Rooney, 2002.

¹³² Klerkx and Leeuwis, 2009.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Μάιος 2019

Η Ελληνική Εμπειρία: Αποτυχίες Και Επιτυχίες

2

2.1 Η Ελληνική Εμπειρία

Το παρόν κεφάλαιο έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά στη δημοσιογραφική έρευνα που πραγματοποίησε ήδη η διαΝΕΟσις με θέμα: «Επιχειρηματικοί Συνεταιρισμοί Νέου Τύπου» και συγγραφέα τον Πέτρο Ευθυμίου (Νοέμβριος 2017), η οποία κάλυψε πολλές πτυχές του υπό εξέταση θέματος, διερευνώντας επιμέρους θέματα, όπως τους λόγους για τους οποίους απέτυχαν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα όπως και το εάν μπορεί ο πρωτογενής τομέας να γίνει αναπτυξιακός καταλύτης στην Ελλάδα της κρίσης.

Επίσης, η έρευνα παρουσίασε επιμέρους παραδείγματα, τόσο υφιστάμενων συνεταιρισμών που άλλαξαν πορεία (ΑΣΠΟ, ΕΒΟΛ, Αγροτικός Γαλακτοκομικός Συνεταιρισμός Καλαβρύτων), όσο και συνεταιρισμών νέου τύπου (ΠΗΓΑΣΟΣ, ΘΕΣγη, Γάλα Ελας και Θρακών Αμνός, Συνεταιρισμός Σπαραγοπαραγωγών Νέας Βύσσας, Συνεταιρισμοί Σκορδοπαραγωγών & Βουβαλοτρόφων). Με το δεδομένο αυτό, θα δοθεί έμφαση στην ιστορική διαδρομή που οδήγησε στην εξαφάνιση ή/και χρεοκοπία τεράστιου αριθμού αγροτικών συνεταιρισμών, αλλά και στην ανάπτυξη άλλων μορφών συνεργατισμού που έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια, όπως π.χ. η συμβολαιακή γεωργία.

Τα συμπεράσματα του κεφαλαίου θα αφορούν κατά κύριο λόγο τα ειδικά δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί στην Ελλάδα σήμερα, σε σχέση με τον συνεργατισμό του πρωτογενή τομέα, καθώς η χωρίς ιστορικό προηγούμενο (στη χώρα μας, αλλά πιθανότατα και διεθνώς), κατάρρευση των σχετικών συνεργατικών δομών, δημιουργούν ειδικές συνθήκες και απαιτήσεις επείγοντος και μαζικότητας που υπαγορεύουν:

- Αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων ζωντανών δυνάμεων, χωρίς καμία ιδεολογική ή άλλη προκατάληψη για το είδος του συνεργατισμού (παλαιοί ή νέοι τύποι συνεταιρισμών, οργανώσεις και ομάδες παραγωγών, συνεργασίες συνεταιριστικών μορφών με τον ιδιωτικό τομέα, συμβολαιακή γεωργία κλπ.).
- Μέγιστη ευελιξία από πλευράς νομοθετικού πλαισίου, για να μπορούν να αναπτυχθούν συνεργατικά σχήματα που να ταιριάζουν στις τοπικές, ειδικές ή έκτακτες συνθήκες που έχουν κατά περίπτωση διαμορφωθεί.
- Εξαιρετικά ισχυρά κίνητρα για συνεργασίες και συνενώσεις.

2.2 Η Ιστορική Διαδρομή

2.2.1 Η συνεργατικότητα μέχρι τη δεκαετία του '80

Στην Ελλάδα το «δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι» κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά με το άρθρο 11 του Συντάγματος του 1864 που όριζε ότι: «οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους νόμους του κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της κυβερνήσεως άδεια». Η καθιέρωση του δικαιώματος οφείλεται, πιθανώς, και στην ύπαρξη μιας αυτόχθονης συνεταιριστικής παράδοσης, η οποία στη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα άρχισε να αποκτά παγιωμένες μορφές και οργανωτικά χαρακτηριστικά. Οι συνεταιρισμοί της εποχής εκείνης ήταν εξαιρετικά επιτυχημένοι υπό αντίξοες συνθήκες (υψηλή φορολόγηση από την οθωμανική αυτοκρατορία, γεωγραφικοί περιορισμοί κλπ.).¹³³

Το 1900, με τον «Μετοχικό Γεωργικό Σύλλογο» Αλμυρού, σηματοδοτείται η απαρχή του συνεταιριστικού θεσμού με τη σύγχρονη μορφή του στην Ελλάδα. Το καταστατικό του αποτέλεσε υπόδειγμα για τη δημιουργία του νόμου 602/1915,¹³⁴ που σηματοδότησε την υιοθέτηση του συνεταιριστικού θεσμού από την κρατική εξουσία που λειτούργησε, σε συνδυασμό με τις τεράστιες και αναπόδραστες πραγματικές ανάγκες που δημιούργησε η ανταλλαγή πληθυσμών μετά τη μικρασιατική καταστροφή, ως καταλύτης για την ταχύτατη ανάπτυξη του συνεταιριστικού κινήματος.

Από τους 150 συνεταιρισμούς που παρουσιάζονται στις επίσημες στατιστικές το 1915 φτάνουμε μέχρι το 1929 στους 5.186 συνεταιρισμούς.¹³⁵ Η ταχύτατη αυτή ανάπτυξη ασφαλώς πυροδοτήθηκε και από την πολύ κακή κατάσταση του γεωργικού τομέα, που χαρακτηριζόταν από τοκογλυφία και υπερβολικά κέρδη για τους μεσάζοντες. Καθοριστικό ήταν, επίσης, το γεγονός ότι την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκε η αγροτική μεταρρύθμιση. Έτσι, από το 1922 μέχρι το 1938 προχώρησε η διανομή 20 εκατομμυρίων στρεμμάτων καλλιεργήσιμης γης (μεγάλα αγροκτήματα και κτήματα ανταλλάξιμων Μουσουλμάνων και Βουλγάρων), σε πάνω από 270 χιλιάδες οικογένειες.¹³⁶

¹³³ Ιλιόπουλος, 2012.

¹³⁴ Κλήμης, 1985.

¹³⁵ Παπαγαρυφάλου, 1973.

¹³⁶ Εκδοτική Αθηνών, 2008.

Η επέκταση της αγροτικής μεταρρύθμισης στην περίοδο 1923-1937 στη Μακεδονία και τη Θράκη προώθησε σημαντικά τη συνεταιριστική ιδέα και στις «Νέες Χώρες», καθώς η συμμετοχή σε αυτούς ήταν υποχρεωτική για τους αποκατασταθέντες γηγενείς και πρόσφυγες.¹³⁷

Η διάδοση του συνεταιριστικού θεσμού σε συνδυασμό με τον διπλασιασμό της αγροτικής παραγωγής και τη διεύρυνση, συνεπώς, του μεγέθους της αγοράς διευκόλυνε την περιστολή της τοκογλυφίας και την τροφοδότηση του αγροτικού πληθυσμού με χαμηλού κόστους εισροές (λιπάσματα, φυτοφάρμακα, επιλεγμένους σπόρους κλπ.).

Η ανάπτυξη και ο δυναμισμός των αγροτικών συνεταιρισμών οδήγησε, όμως, και στην αντίδραση των ανταγωνιστών τους, που ένιωθαν ότι έχαναν τα κεκτημένα τους. Έτσι, ερμηνεύεται¹³⁸ η πρωτοβουλία ψήφισης ενός δεύτερου νόμου για τους συνεταιρισμούς (νόμος 5289/1931), που άνοιξε έναν μακρό κύκλο πολιτικών παρεμβάσεων κάθε είδους, με κίνητρα άλλα από αυτά της ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα, που σφράγισαν την πορεία του συνεργατισμού στη χώρα μας, μετά την αρχική, εξαιρετικά επιτυχημένη πρώτη φάση της ανάπτυξής του.

Στο διάστημα μέχρι τη δεκαετία του '80, η πιο μαζική πολιτική/κρατική παρέμβαση στο χώρο των συνεταιρισμών γίνεται από τη δικτατορία των συνταγματαρχών. Την περίοδο εκείνη λειτουργούσαν 7.622 συνεταιρισμοί, και η δικτατορία, με τον Ν. 31/1967, παρενέβη βίαια, λήγοντας τη θητεία όλων των Διοικητικών και Εποπτικών Συμβουλίων των συνεταιριστικών οργανώσεων. Με το Ν.Δ. 66/1974 επανήλθαν τα διοικητικά συμβούλια που είχε καταργήσει ο Ν. 31/1967.¹³⁹

2.2.2 Από τη δεκαετία του '80 μέχρι την κρίση

Η δεκαετία του '80 ήταν η περίοδος κατά την οποία ο χώρος των συνεταιρισμών άρχισε να αλλάζει ριζικά χαρακτήρα και να λαμβάνει έντονα πολιτικά και, κυρίως, κομματικά χαρακτηριστικά. Πρώτο κρούσμα προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η κατάργηση από τον νόμο 921/1979 του μερικού ασυμβίβαστου πολιτικής και αγροτοσυνεταιριστικής δράσης που ίσχυε μέχρι τότε, με το οποίο απαγορευόταν σε όσους διετέλεσαν ή υπέβαλαν υποψηφιότητα βουλευτή ή δημάρχου, να είναι υποψήφιοι για συνεταιριστικό αξίωμα επί μία τριετία (σύμφωνα με το άρθρο 56 του 4640/1930).¹⁴⁰

Επόμενη καθοριστική παρέμβαση είναι οι δύο νόμοι του 1982 και του 1985. Ο νόμος 1257/1982, με τον οποίο ξεκινά η μετατόπιση του ενδιαφέροντος των συνεταιρισμών από την οικονομική επιτυχία στην πολιτική επιρροή¹⁴¹

¹³⁷ Κλήμης, 1985.

¹³⁸ Παπαγεωργίου, 2007.

¹³⁹ Παπαγεωργίου, 2007.

¹⁴⁰ Σελλιανάκης, 2015.

¹⁴¹ Iliopoulos, 2000.

και ο νόμος 1541/1985. Στον πρώτο εισάγεται ένα εκλογικό σύστημα, που οδηγεί σε καθιέρωση κομματικών συνδυασμών στους συνεταιρισμούς και καθιερώνεται η αρχή «ένα μέλος, μία ψήφος», ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που μπορεί να κατέχει ένα μέλος. Συγκεκριμένα στο άρθρο 8 του νόμου 1257/1982 εισάγεται το σύστημα των ψηφοδελτίων για όλες τις συνεταιριστικές οργανώσεις που έχουν πάνω από 100 μέλη, ενώ στο άρθρο 5 εισάγεται η αρχή ένα «μέλος μια ψήφος». Με τον τρόπο αυτό οι συνδυασμοί που κατεβαίνουν ωθούνται να αποκτήσουν κομματικό χαρακτήρα, αφού οι τοπικές κομματικές οργανώσεις, που εμφανίζονται παντού σχεδόν στην περιφέρεια από τα δύο μεγάλα κόμματα στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, μπορούν να οργανώσουν με ευκολία τα αντίστοιχα ψηφοδέλτια. Ταυτόχρονα, η αρχή ένα μέλος-μια ψήφος μειώνει τη σημασία των οικονομικών κινήτρων (όσοι έχουν υψηλότερες οικονομικές επενδύσεις, με τη μορφή περισσότερων μεριδίων, έχουν την ίδια αναλογία ψήφων με όλους τους υπόλοιπους), στη διοίκηση του συνεταιρισμού και αυξάνει αντίστοιχα τη σημασία της πολιτικής επιρροής στη διοίκησή τους.

Η στροφή αυτή και η χρήση των συνεταιρισμών ως βασικού εργαλείου πολιτικών και κομματικών παρεμβάσεων στον αγροτικό χώρο, πολύ γρήγορα οδηγεί μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80 στη συσσώρευση τεράστιων χρεών των αγροτικών συνεταιρισμών, που έφτασαν να απειλούν την ίδια την ύπαρξή τους. Η μαζική κρατική βοήθεια που ακολούθησε με διαδοχικούς νόμους σε ολόκληρη την περίοδο μέχρι την έναρξη της κρίσης, ενώ προκάλεσε μακροχρόνιες διαμάχες με την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και απαίτηση από την τελευταία για επιστροφές τεράστιων ποσών, παράτεινε την επιβίωση πολλών από τους υπερχρεωμένους συνεταιρισμούς, αλλά ποτέ δεν έλυσε επί της ουσίας το πρόβλημα.

Οι διαδοχικοί νόμοι με τους οποίους δίδονταν παροχές στους συνεταιρισμούς, κυρίως μέσω ρυθμίσεων των χρεών τους, ήταν ένα από τα αγαπημένα «σπορ» των δεκαετιών του 1990 και του 2000, είτε ως ειδικά νομοθετήματα, είτε στο πλαίσιο ευρύτερων πακέτων με αφορμή πραγματικές, αλλά κατά κανόνα συνειδητά υπερεκτιμημένες φυσικές ή άλλες καταστροφές. Σημειώνεται ότι τα υψηλά επίπεδα πληθωρισμού στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 90 και τα αντίστοιχα υψηλά επιτόκια αύξαναν γρήγορα τα σχετικά χρέη, διευκολύνοντας τα πολιτικά επιχειρήματα για την ρύθμιση των «πανωτοκίων». Ενδεικτικά, αναφέρονται οι νόμοι 2008/1992, 2093/1992, 2198/1994, 2237/1994 και 2538/1997,¹⁴² ενώ στη δεκαετία του 2000, λίγο πριν ξεσπάσει η κρίση σε όλη της την ένταση, είχαμε το πακέτο Κοντού (2008).¹⁴³

¹⁴² Παπαγεωργίου, 2007.

¹⁴³ Με βάση τη σχετική απόφαση 2012/320/ΕΕ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που επικυρώθηκε με την απόφαση της 9ης Απριλίου του 2014 του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου: «Το μέτρο υπέρ των παραγωγών δημητριακών και των αγροτικών συνεταιρισμών που συγκεντρώνουν δημητριακά το οποίο θεσπίστηκε δυνάμει των υπουργικών αποφάσεων αριθ. 56700/Β.3033/8.12.2008 και αριθ. 2/88675/0025/9.2.2008 υπό μορφή δανείου με την εγγύηση [της Ελληνικής Δημοκρατίας] και επιδότηση επιτοκίου αποτελεί κρατική ενίσχυση. Η εν λόγω κρατική ενίσχυση, η οποία χορηγήθηκε παράνομα από την [Ελληνική Δημοκρατία], κατά παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, [ΣΛΕΕ], δεν είναι συμβατή με την εσωτερική αγορά».

Παρόλες τις διαδοχικές ενισχύσεις και τη διαθεσιμότητα πολύ σοβαρών αναπτυξιακών εργαλείων με τη μορφή ευρωπαϊκών προγραμμάτων, που ούτε στο όνειρό τους δεν μπορούσαν να φανταστούν οι πρωτοπόροι συνεταιρισμοί του Μεσοπολέμου, το τελικό παραγωγικό αποτύπωμα των συνεταιρισμών την περίοδο μέχρι την κρίση ήταν περιορισμένο. Η μεγάλη πλειοψηφία των συνεταιρισμών ήταν οργανώσεις-σφραγίδες, ακόμα και στην περίοδο της αφθονίας.

Χαρακτηριστικά είναι τα στοιχεία που προκύπτουν από την απλή ανάγνωση των στοιχείων του 2000,¹⁴⁴ μετά από πέντε διαδοχικούς νόμους ρυθμίσεων χρεών. Τη συγκεκριμένη χρονιά λοιπόν έχουμε 6.464 συνεταιρισμούς με 746.812 μέλη και 9.872 εργαζομένους, με άλλα λόγια, 1,5 εργαζόμενος ανά συνεταιρισμό. Αν αφαιρεθούν οι πραγματικά ενεργοί συνεταιρισμοί με εκατομμύρια ευρώ τζίρο και πολλές δεκάδες εργαζομένους, τότε αβίαστα προκύπτει ότι ήδη από τότε, μεγάλος αριθμός συνεταιρισμών ήταν οργανώσεις-σφραγίδες, που διατηρούντο στη «ζωή» με την αναμονή του επόμενου πακέτου ρυθμίσεων ή επιδοτήσεων.

Ακόμα, όμως, κι οι πραγματικά ενεργοί συνεταιρισμοί, αρκετοί από τους οποίους παραμένουν και σήμερα ζωντανοί, και πολλοί εξ αυτών υγιείς, ποτέ δεν κατάφεραν να πετύχουν την ισχυρή παρουσία -από πλευράς μεριδίων αγοράς- των μεγάλων ευρωπαϊκών συνεταιρισμών.

Κατά τη σχετική μελέτη ανασκόπησης του Iliopoulos (2012),¹⁴⁵ που γίνεται με στοιχεία προγενέστερων ετών, οι σημαντικότεροι συνεταιρισμοί από πλευράς μεριδίων αγοράς στις διάφορες επί μέρους αγορές έχουν ως ακολούθως:

- Στην αγορά των κονσερβοποιημένων φρούτων, η Venus και η ΑΛΜΜΕ, που το 2003 είχαν μερίδιο 18,5-19%, ενώ ο αθροιστικός τζίρος των πέντε μεγαλύτερων συνεταιρισμών στο συγκεκριμένο τομέα ήταν το 2009 106 εκατομμύρια ευρώ.
- Στην αγορά του ελαιόλαδου το 2004, η Ελαιουργική και η Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Λέσβου είχαν ποσοστό περίπου 8% στην εθνική αγορά επώνυμου λαδιού, ενώ το 2010 οι τέσσερις μεγαλύτεροι συνεταιρισμοί είχαν στην αγορά αυτή μερίδιο 13,5% (Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών Πεζών, Ρεθύμνου, Λέσβου και Λακωνίας) και οι πέντε μεγαλύτεροι συνεταιρισμοί του τομέα είχαν αθροιστικό τζίρο το 2010 ύψους 132 εκατομμυρίων ευρώ.
- Στην εθνική αγορά της ελιάς, το μερίδιο των δύο μεγαλύτερων συνεταιρισμών (Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών Χαλκιδικής και Καβάλας), ήταν περίπου 19% το 2004 και 17,5% το 2009.

¹⁴⁴ Iliopoulos, 2012.

¹⁴⁵ Iliopoulos, 2012.

- Στην αγορά γάλακτος, το μεγαλύτερο μερίδιο από πλευράς συνεταιριστικών οργανώσεων είχε το 2002 η Δωδώνη (πέρασε έκτοτε στον έλεγχο της Αγροτικής Τράπεζας και στη συνέχεια ιδιωτικοποιήθηκε), με μερίδιο 4-4,5% στην αγορά φρέσκου γάλακτος και αξιόλογα μερίδια στην αγορά γιαουρτιού και φέτας, ενώ αξιόλογη παρουσία είχαν εταιρείες με μερική ή ολική ιδιοκτησία από συνεταιρισμούς όπως η ΤΡΙΚΚΗ και η ΝΕΟΓΑΛ. Το 2009 ο αθροιστικός τζίρος των συνεταιριστικών οργανώσεων στο χώρο του γάλακτος ήταν 178 εκατομμύρια ευρώ, αλλά με πολύ υψηλό βαθμό υπερχρέωσης.
- Στην αγορά του κρασιού το 2010, οι ΑΣ είχαν περίπου 20% μερίδιο αγοράς και αθροιστικό τζίρο 97 εκατομμύρια ευρώ.
- Σε άλλους τομείς όπου υπάρχει αξιόλογη ελληνική παραγωγή -π.χ. στον τομέα της προβατοτροφίας και της εκτροφής χοίρων- παρά τον μεγάλο αριθμό μικρών παραγωγών, δεν υπήρχε κατά τον Ιλιόπουλος (2012) αξιομνημόνευτη συνεταιριστική παρουσία, ούτε και πριν από τον ερχομό της κρίσης.
- Τέλος, σε ό,τι αφορά την προσφορά συνεταιριστικών προϊόντων στον τελικό καταναλωτή, η παρουσία των συνεταιρισμών ήταν πολύ περιορισμένη (Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου, Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Βόλου, Αναγκαστικός Συνεταιρισμός Παραγωγών Κρόκου Κοζάνης).

Η πραγματική κατάσταση αδυναμίας των συνεταιρισμών όταν ξεκίνησε η κρίση φάνηκε, τέλος, όταν τον Απρίλιο του 2011 το υπουργείο Γεωργίας έστειλε ένα ερωτηματολόγιο σε 5.648 αγροτικούς συνεταιρισμούς. Από όσους απάντησαν προέκυψε ότι οι 1.543 δεν είχαν κανένα εισόδημα και οι 3.266 είχαν ελάχιστο εισόδημα. Λιγότερο από το ένα πέμπτο, δηλαδή, των συνεταιρισμών είχε πραγματική οικονομική παρουσία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ιλιόπουλος (2012), στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού συνεταιριστικού κινήματος, η Ελλάδα είναι μια εξαιρετική περίπτωση, αφού καμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν είχε τόσους πολλούς αγροτικούς συνεταιρισμούς που παρήγαγαν τόσο μικρή αξία για τους αγρότες-μέλη τους. Το 1997 ο τζίρος ανά συνεταιρισμό ήταν 100 χιλιάδες ECU στην Ελλάδα, 1,4 εκατομμύρια ECU στην Ισπανία και 165 εκατομμύρια ECU στην Ολλανδία.¹⁴⁶

2.2.3 Κρίση και κατάρρευση

Υπό τις συνθήκες αυτές, η κρίση ήρθε να σαρώσει ένα ήδη σαθρό οικοδόμημα και να αφήσει ζωντανούς μόνο όσους αγροτικούς συνεταιρισμούς είχαν πραγματικά υγιείς και στέρεες συνεργατικές βάσεις. Μόνο που αυτοί ήταν πολύ λίγοι.

¹⁴⁶ Ιλιόπουλος, 2012.

Τη σχετική εικόνα περιγράφει με αδρές γραμμές ο ίδιος ο τέως υπουργός Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων Βαγγέλης Αποστόλου:

«Από τους 6.500 συνεταιρισμούς, τις 137 Ενώσεις, τις 100 ανώνυμες εταιρείες, τις 100 κεντρικές οργανώσεις με διάφορες επωνυμίες, πόσοι σήμερα υπάρχουν; Μόνον 20 είναι οικονομικά βιώσιμοι. Αυτούς, όπως και μερικούς άλλους που δεν ξεπερνούν τους 50 να τους κρατήσουμε, να τους βοηθήσουμε. Για τους άλλους όμως τι να κάνουμε; [...] Στην ελληνική γεωργία σήμερα η σωστά οργανωμένη και αποτελεσματική συλλογική δράση των παραγωγών, έχει υποκατασταθεί δυστυχώς από την απεγνωσμένη ατομική πρωτοβουλία του κάθε παραγωγού, που προσπαθεί να επιβιώσει μέσα σε ένα έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον γιατί έχασε την πίστη του στους συνεταιρισμούς, όχι βέβαια χωρίς λόγο [...] βλέπει την οικονομική τους κατάρρευση και τρομάζει, του έχουν ανεξόφλητη την παραγωγή του και δυστροπεί... σημερινές [...] οφειλές, που είναι σχεδόν στο σύνολό τους ληξιπρόθεσμες [...] ξεπερνούν τα 3 δισ. ευρώ, ενώ ταυτόχρονα μας ζητείται από την Ε.Ε. να τους ανακτήσουμε πάνω από τα 600 εκατ. ευρώ. Πώς είναι δυνατόν με πλασματικές βιωσιμότητες τόσες και τέτοιες οφειλές να υπηρετηθούν, πόσο μάλλον όταν ο συνολικός κύκλος εργασιών του συνεταιριστικού χώρου δεν ξεπερνά τα 950 εκατ., δηλαδή οι οφειλές είναι τετραπλάσιες του τζίρου.»¹⁴⁷

Ο ίδιος, σε άρθρο του¹⁴⁸ παρουσίασε και την αναλυτική εικόνα των συνεταιριστικών χρεών προς την υπό εκκαθάριση Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος («ΑΤΕ»), που είχαν τη διάρθρωση που ακολουθεί στον κατωτέρω πίνακα:

Πίνακας 3: Οφειλές Αγροτικών Συνεταιρισμών Στην Υπό Εκκαθάριση ΑΤΕ

Αγροτικοί συνεταιρισμοί	Πλήθος οφειλετών	Συνολική οφειλή (σε χιλ. ευρώ)
Ενήμερο	-	27.180
Χωρίς εγγύηση ελληνικού Δημοσίου	84	27.180
Με εγγύηση ελληνικού Δημοσίου (έως 31.03.2017)	0	0
Υπερήμερο	-	1.567.281
Χωρίς εγγύηση ελληνικού Δημοσίου	631	1.498.920
Με εγγύηση ελληνικού Δημοσίου (έως 31.03.2017)	12	68.361
Γενικό άθροισμα	727	1.594.461

Σημείωση: - σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

Πηγή: Άρθρο του Βαγγέλη Αποστόλου, πρώην υπουργού αγροτικής ανάπτυξης και τροφίμων, διαθέσιμο εδώ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/grafeiotypou/sinentefxeis/4859-artho-apostolu150517>

Σ' αυτά θα πρέπει να προστεθούν τα χρέη προς τις τράπεζες τα οποία αθροιστικά για αγρότες φυσικά πρόσωπα και συνεταιριστικές οργανώσεις φτάνουν τα 2,5 δισεκατομμύρια ευρώ, εκ των οποίων «βρίσκονται

¹⁴⁷ Βαγγέλης Αποστόλου (2016), Ομιλία στη Βουλή στο πλαίσιο της συζήτησης του νομοσχεδίου για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, 20 Απριλίου.

¹⁴⁸ Βαγγέλης Αποστόλου (2017), «Τι θα γίνει με τα «κόκκινα» δάνεια και την περιουσία των αγροτών», Το Βήμα της Κυριακής, 14 Μαΐου.

σε καθυστέρηση μεγαλύτερη των 90 ημερών ποσοστό 20%, δηλαδή 500 εκατομμύρια ευρώ, από τα οποία τα 50 εκατομμύρια έχουν χορηγηθεί με την εγγύηση του ελληνικού δημοσίου».¹⁴⁹

Την ίδια ζοφερή εικόνα αποκάλυψε και η δημιουργία του περίφημου Εθνικού Μητρώου Αγροτικών Συνεταιρισμών. Τα τελευταία στοιχεία του ΥπΑΑΤ δείχνουν ότι στο σχετικό κατάλογο βρίσκονταν ενήμεροι (στα μέσα Μαρτίου 2019) 734 συνεταιρισμοί, οι οποίοι καταγράφονται στο Παράρτημα 6.1.

Η πραγματικότητα από όλα τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν δείχνει ότι ο αριθμός των ζωντανών συνεταιρισμών και των αγροτών που απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα του συνεργατισμού είναι, τελικά, χαμηλότερος. Ακόμα κι αν περιληφθούν όλοι όσοι χρησιμοποιούν άλλες μορφές συνεργατισμού (ομάδες παραγωγών που έχουν μη συνεταιριστικές νομικές μορφές, συμβολαιακή γεωργία κλπ.), για τον αριθμό και προπαντός το μερίδιο αγοράς των οποίων δεν υπάρχουν διαθέσιμες στατιστικές, είναι σαφές ότι η επόμενη ημέρα της κρίσης έχει αφήσει ένα τεράστιο έλλειμμα σε ό,τι αφορά τον συνεργατισμό στον πρωτογενή τομέα.

Το χειρότερο, όμως, μέρος της πορείας αυτής δεν είναι η οικονομική περιθωριοποίηση και η συνακόλουθη κατάρρευση της ηγεσίας του συνεταιριστικού κινήματος, αλλά το γεγονός ότι στα μάτια τόσο του γενικότερου κοινού όσο και των ίδιων των αγροτών, η λέξη «συνεταιρισμός» είναι συνώνυμη της κακοδιαχείρισης, του ομορτουνισμού και της επιδοτούμενης επιβίωσης.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Βαγγέλης Αποστόλου (2017), «Τι θα γίνει με τα «κόκκινα» δάνεια και την περιουσία των αγροτών», Το Βήμα της Κυριακής, 14 Μαΐου.

¹⁵⁰ Παπαγεωργίου, 2010.

2.3 Βασικές Παθογένειες

2.3.1 Η συνεργατικότητα ως πολιτικό και κομματικό εργαλείο

Ο πειρασμός της πολιτικής και κομματικής αξιοποίησης της συνεταιριστικής δραστηριότητας και του συνεργατισμού, γενικότερα, είναι ασφαλώς μεγάλος. Ο λόγος είναι απλός. Οι πολιτικοί και τα κόμματα πάντοτε αναζητούν τη στήριξη ή ακόμα καλύτερα τον έλεγχο οργανωμένων ομάδων συμφερόντων, ιδίως όταν αυτές είναι πολυπληθείς, έχουν μεγάλο βαθμό εσωτερικής συνοχής και δυνητικής πολιτικής ομοιογένειας. Οι αγρότες, στην πορεία των σύγχρονων δημοκρατιών, είχαν πάντα αυτά τα χαρακτηριστικά, συνεπώς οι ΑΣ ήταν λογικό να αποτελέσουν ειδικά στη νεότερη Ελλάδα, το πολιτικό σύστημα της οποίας είχε ανέκαθεν έντονα πελατειακά χαρακτηριστικά, πολιτικό και κομματικό στόχο.

Από τη δεκαετία του '80 όμως και μετά, διαμορφώθηκε μια πολιτική πραγματικότητα που ώθησε την τάση αυτή στα ακραία όριά της. Κινητήρια δύναμη προς την κατεύθυνση αυτή ήταν η μεγάλη πολιτική πόλωση σε συνδυασμό με την εμφάνιση ενός έντονου δικομματισμού που επηρέασε την περίοδο εκείνη ολόκληρη την ελληνική κοινωνία και τους κάθε είδους οργανωμένους θεσμούς της. Οι ΑΣ, με δεδομένη την καθοριστική σημασία που είχε ακόμα την εποχή εκείνη η αγροτική ψήφος για την τελική έκβαση των εκλογικών αναμετρήσεων, αποτέλεσαν κεντρικό πεδίο πολιτικής και κομματικής αντιπαράθεσης. Τα αποτελέσματα, σε ό,τι αφορά την εσωτερική διαχείριση των συνεταιρισμών, ήταν καταλυτικά.

«Οι πολιτικές συγκρούσεις μεταξύ των μελών των Διοικητικών Συμβουλίων που εκπροσωπούσαν ή στηρίζονταν από πολιτικά κόμματα έγιναν ο κανόνας [...] οι αγροτικοί συνεταιρισμοί άλλαξαν την στόχευσή τους από την επιδίωξη οικονομικών σκοπών μετατράπηκαν σε αποτελεσματικούς εκλογικούς μηχανισμούς για τα πολιτικά κόμματα [...] τα πολιτικά κόμματα επέλεξαν τους αγροτικούς συνεταιρισμούς ως πεδίο πολιτικής σύγκρουσης γιατί οι αγρότες μέλη τους είχαν υψηλό ποσοστό ψήφων στις εθνικές εκλογές (πάνω από 20%) [...] πολλοί συνεταιριστές ηγέτες χρησιμοποίησαν αυτή την εξέλιξη για να προωθήσουν τις (σ.σ. ιδιοτελείς) προσωπικές τους επιδιώξεις -οικονομικής ή άλλης φύσεως- ακόμα κι αν οι πράξεις τους έβλαπταν τους συνεταιρισμούς. Η αύξηση της συμμετοχής των ίδιων των αγροτών μετά το 1982 μπορεί να εξηγηθεί από την πεποίθηση των επιμέρους αγροτών ότι θα αποκόμιζαν σημαντικά οφέλη

από την άμεση πρόσβαση στο ένα ή το άλλο από τα δύο πιο ισχυρά πολιτικά κόμματα. Τη συντηρητική Νέα Δημοκρατία και το κεντροαριστερό ΠΑΣΟΚ». ¹⁵¹

Τη γλαφυρότερη περιγραφή του σχετικού σκεπτικού την κάνει ένας επικεφαλής τριτοβάθμιας συνεταιριστικής οργάνωσης: ¹⁵²

«Μετά από δουλειά μιας εικοσαετίας για τους συνεταιρισμούς, είμαι βέβαιος ότι η δημιουργία 6.000 με 8.000 συνεταιρισμών ήταν μια πολιτική απόφαση. Οι πολιτικοί αποφάσισαν ότι χρειαζόνταν 10.000 τοπικά κομματικά στελέχη [...] Πως δεν μπορούσαν να προβλέψουν ότι ένας αγράμματος 60άρης αγρότης που υπηρετεί στο Διοικητικό Συμβούλιο του τοπικού συνεταιρισμού δε θα συνειδητοποιήσει πολύ γρήγορα πόσο τυχερός είναι να διευθύνει ο ίδιος την επιχείρηση, χωρίς τη βοήθεια, και συνεπώς και τον έλεγχο ενός επαγγελματία μάνατζερ. Ο αγρότης αυτός στη συνέχεια θα βοηθήσει τον τοπικό κομματάρχη στις εκλογές για το Διοικητικό Συμβούλιο της Ένωσης. Μετά το ΔΣ της Ένωσης θα βοηθήσει τον τοπικό κομματικό υποψήφιο στις βουλευτικές εκλογές. Ο εκλεγμένος βουλευτής με τη σειρά του θα βοηθήσει τον αγρότη να εκλεγεί στο ΔΣ του τοπικού συνεταιρισμού. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται επί δεκαετίες. Ο εκλεγμένος βουλευτής βοηθά νέους από το χωριό ή συγγενείς του αγρότη να διοριστούν. Στην πραγματικότητα ο τοπικός συνεταιρισμός διοικείται τόσο από το Διοικητικό του Συμβούλιο όσο και από τους πολιτικούς, που οδηγεί τελικά στην κατάρρευση του ίδιου του συνεταιρισμού».

Για τους μεγαλύτερους συνεταιρισμούς, το «κερασάκι στην τούρτα» αυτής της «διαπλοκής» ήταν ο συνδυασμός της παθολογικής συνεταιριστικής-κομματικής νοοτροπίας, με την αντίστοιχη συνδικαλιστική. Η περίπτωση της ΚΥΔΕΠ, της μεγαλύτερης συνεταιριστικής εταιρείας στα δημητριακά, το βαμβάκι, τις ζωοτροφές και τους σπόρους μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90 είναι χαρακτηριστική. ¹⁵³ Μετά από χρόνια αρνητικών αποτελεσμάτων, η διοίκηση ξεκίνησε μια μείωση του προσωπικού. Η συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων αξιοποίησε τις διατάξεις του συνδικαλιστικού νόμου και έκλεισε τον συνεταιρισμό για μακρό χρονικό διάστημα. Οι ζημίες μεγάλωσαν ακόμα περισσότερο και η ΚΥΔΕΠ έκλεισε. Στη συνέχεια το προσωπικό προσελήφθη ως επί το πλείστον από -άλλους- δημόσιους φορείς.

2.3.2 Η δίστομος μάχαιρα της «κοινωνικής πολιτικής»

Οι αφειδείς χρηματοδοτήσεις και οι ρυθμίσεις χρεών των αγροτικών συνεταιρισμών, που τους κράτησαν στη ζωή με τεχνητό τρόπο και τους εκμαύλισαν ταυτόχρονα στη διάρκεια της περιόδου που ξεκίνησε από τη δεκαετία του '80 και έκλεισε με τον ερχομό της κρίσης έγιναν πάντα με επίκληση από την πλευρά του πολιτικού συστήματος και του κράτους της κοινωνικής πολιτικής. Ήδη από το 1992, στο άρθρο 32 παράγραφος 2 του νόμου 2008/1992 ορίζεται ότι: «μπορούν να αναληφθούν και να ρυθμιστούν από το ελληνικό

¹⁵¹ Iliopoulos and Valentinov, 2012.

¹⁵² Δημάκης, 2004.

¹⁵³ Παπαγεωργίου, 2010.

δημόσιο χρέη προς την ΑΤΕ των πρωτοβάθμιων, δευτεροβάθμιων και λοιπών τριτοβάθμιων συνεταιριστικών οργανώσεων, κοινοπραξιών και εταιρειών, των ετών 1982-1989, εφόσον και κατά το μέρος που προέκυψαν από την άσκηση κοινωνικής και άλλης παρεμβατικής πολιτικής με εντολή και για λογαριασμό του κράτους». ¹⁵⁴

Η «κοινωνική» αυτή πολιτική περιγράφεται με τον στεγνό τεχνοκρατικό τρόπο της ΕΕ στην απόφαση «κατεδάφισής» της, η οποία ελήφθη το 2000 και τελεσιδίκησε στη συνέχεια και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, μετά από σχετικές καταγγελίες ιδιωτών: ¹⁵⁵

«Οι καταγγέλλοντες θεωρούν ότι υπάρχει σταθερή μακροπρόθεσμη πολιτική των ελληνικών αρχών, που χρησιμοποιούν κρατικούς πόρους για τη χρηματοδότηση επιχειρήσεων όχι βάσει αντικειμενικών κριτηρίων αλλά βάσει του νομικού καθεστώτος τους [...] Το αποτέλεσμα αυτής της πρακτικής είναι η επιβίωση επιχειρήσεων που έχουν διαρθρωτικές αδυναμίες, χαμηλή παραγωγικότητα και ανικανότητα προσαρμογής σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον.

[...] Κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου (1982-1989), εκτός από την πυρηνική καταστροφή του Τσερνόμπιλ, η Ελλάδα υπέστη πολλές φυσικές καταστροφές που επηρέασαν αρνητικά την οικονομική κατάσταση των συνεταιρισμών. Οι ελληνικές αρχές επισυνάπτουν κατάλογο 24 φυσικών καταστροφών που είχαν επιπτώσεις στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου. Σύμφωνα με τις ελληνικές αρχές, οι αιτίες αυτών των καταστροφών ήταν πλημμύρες, σφοδροί άνεμοι, χιονοθύελλες, έντονες βροχοπτώσεις, ασθένειες, κακοκαιρία, παγετός, χαμηλές θερμοκρασίες, εσχάρωση, ξηρασία και καύσωνας. Αυτές οι φυσικές καταστροφές και δυσμενείς καιρικές συνθήκες είχαν επιπτώσεις σε αρκετά γεωργικά προϊόντα και περιοχές.

[...] μια ανάλυση των 116 φύλλων αξιολόγησης που απέστειλαν οι ελληνικές αρχές και τα οποία παρουσιάζουν τους λόγους ρύθμισης χρεών μεμονωμένων συνεταιρισμών, αποδεικνύει ότι σε καμία από τις περιπτώσεις αυτές η ζημία δεν προκαλείται από φυσικές καταστροφές λόγω δυσμενών κλιματικών συνθηκών. Μόνον έξι συνεταιρισμοί [...] επωφεληθήκαν από ρυθμίσεις που συνδέονταν με την πυρηνική καταστροφή του Τσερνόμπιλ.

[...] το ελληνικό δημόσιο αποζημίωσε τους συνεταιρισμούς μετά το 1992 για ζημία που ενδεχομένως προκλήθηκε στη γεωργική παραγωγή λόγω θεομηνιών και έκτακτων γεγονότων μεταξύ των ετών 1982 και 1989. Συνεπώς, σε ορισμένες περιπτώσεις η αποζημίωση μπορεί να χορηγήθηκε έως και δέκα έτη μετά το γεγονός που δικαιολογούσε τη χορήγησή της.

¹⁵⁴ Απόφαση της Επιτροπής της 1ης Μαρτίου 2000 E(2000) 686, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 159 της 17/06/2002 σ. 0001 – 0026. Δείτε την εν λόγω απόφαση εδώ: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32002D0458>

¹⁵⁵ Απόφαση της Επιτροπής της 1ης Μαρτίου 2000 E(2000) 686, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 159 της 17/06/2002 σ. 0001 – 0026.

[...] Η επιστολή των ελληνικών αρχών της 7ης Ιουνίου 1993 αναφέρεται στο γεγονός ότι τα εν λόγω χρέη προκύπτουν από μειώσεις της λιανικής τιμής των αγαθών, η οποία ευνοεί τους καταναλωτές. Εξαιτίας αυτού, οι ελληνικές αρχές θεώρησαν ότι ήταν αδύνατον να ανακτήσουν τα εν λόγω ποσά.»

Το είδος της κοινωνικής πολιτικής που εφαρμοζόταν τότε διαπιστώνεται και από τον τρόπο με τον οποίο έγινε επίκληση στην πυρηνική καταστροφή του Τσερνόμπιλ για να δικαιολογηθούν οι ειδικές ρυθμίσεις που αφορούσαν την συνεταιριστική βιομηχανία ΑΓΝΟ:¹⁵⁶

«Οι ελληνικές αρχές διαβεβαίωσαν ότι είχαν εφαρμόσει ανάλογες διατάξεις για την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε στη γαλακτοκομική συνεταιριστική οργάνωση ΑΓΝΟ από την πυρηνική καταστροφή του Τσερνόμπιλ [...] η Επιτροπή εξέφρασε αμφιβολίες για τη δυνατότητα εφαρμογής της εν λόγω διάταξης της συνθήκης για την κάλυψη ζημιών που προκλήθηκαν πέντε και πλέον έτη πριν να εκδηλωθούν οι παρούσες ζημιές.

[...] ο καταγγέλλων υποστηρίζει ότι όλες οι εταιρείες γάλακτος (συμπεριλαμβανομένης της ΑΓΝΟ) συνέχισαν να προμηθεύουν με νωπά γαλακτοκομικά προϊόντα την αγορά κατά τη διάρκεια του 1986. Επίσης, είναι πολύ απίθανο ότι η ΑΓΝΟ κατέστρεψε 19.000 τόνους γάλακτος. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού αφυδατώθηκε σε γάλα σε σκόνη, που χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια για την παραγωγή άλλων γαλακτοκομικών προϊόντων.

Επιπρόσθετα, σε ό,τι αφορά την ενίσχυση που χορηγείται στη γαλακτοκομική συνεταιριστική οργάνωση ΑΓΝΟ [...], μέρος τουλάχιστον των ζημιών προκύπτει από μια σύγκριση μεταξύ των μέσων τιμών που κατέβαλε η ΑΓΝΟ στους παραγωγούς της και των τιμών στόχου για τις ίδιες πρώτες ύλες. Συνεπώς, οι ζημιές αυτές προκύπτουν από τις υψηλότερες τιμές παραγωγής για το γάλα και όχι από το ίδιο το έκτακτο γεγονός».

Η απόφαση αυτή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δεν εφαρμόστηκε, βεβαίως, από τις κυβερνήσεις, λόγω του υψηλού πολιτικού της κόστους. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απείλησε με ένα τεράστιο πρόστιμο (300 χιλιάδες ευρώ την ημέρα εις βάρος της Ελλάδας), η οποία αναγκάστηκε να ζητήσει τελικά στην καρδιά της κρίσης την επιστροφή των σχετικών ποσών από τις συνεταιριστικές οργανώσεις που είχαν απομείνει ζωντανές.

«Είναι ένα ποσό 450 εκατομμυρίων ευρώ που ζητάνε απ' όλες τις συνεταιριστικές οργανώσεις της χώρας. Και, μάλιστα, χωρίς τους τόκους», λέει χαρακτηριστικά στην εφημερίδα *Νέα Κρήτη* ο πρόεδρος της ΕΑΣ Ηρακλείου Ανδρέας Στρατάκης. «Και τα ζητάνε αυτά για κάποιες ρυθμίσεις που

¹⁵⁶ Απόφαση της Επιτροπής της 1ης Μαρτίου 2000 Ε(2000) 686, Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 159 της 17/06/2002 σ. 0001 – 0026.

έγιναν το 1990 και το 1993 για διαγραφές χρεών τότε, που έγιναν λόγω της κοινωνικής πολιτικής των Ενώσεων για λογαριασμό του κράτους. Και έρχονται σήμερα, το 2016, να μας επιβάλουν στην κάθε οργάνωση να επιστρέψει ό,τι είχε τότε διαγραφεί [...] Αν αυτό εφαρμοστεί, δε μένει τίποτε άλλο. Τα κλειδιά όλων των οργανώσεων στο υπουργείο και άντε γεια».¹⁵⁷

Χαρακτηριστική είναι και η τοποθέτηση του προέδρου της Ομάδας Αμπελουργών Κρήτης Πριάμου Ιερωνυμάκη: «Είναι χρέη τα οποία έγιναν με παρεμβάσεις των κυβερνήσεων. Στη συνέχεια όμως, και ενώ υποτίθεται ότι οι Ενώσεις χρεώνονταν για λογαριασμό του κράτους, το κράτος τα χρήματα δεν τα έδωσε ποτέ. Και γι' αυτό ήρθε στη συνέχεια και έκανε διαγραφές χρεών. Ξεκαθαρίζω ότι πρόκειται για χρέη που προέρχονταν από παρεμβατικές πολιτικές για απορρόφηση κατεστραμμένων προϊόντων».

Η «κοινωνική» αυτή πολιτική, χαρακτηριστική της υπό εξέταση περιόδου, είχε ένα βασικό χαρακτηριστικό: πολλά χρήματα, που μοιράζονταν αφειδώς στο όνομα κοινωνικών αναγκών. Οι αποδέκτες, προφανώς, όταν οι πολιτικοί μοίραζαν χρήματα δεν είχαν λόγο, με την πολιτική και κοινωνική νοοτροπία που επικρατούσε, να πουν όχι. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είχαν και οι ίδιοι οι αγρότες ως πολίτες τις δικές τους ευθύνες, με δεδομένο ότι στήριζαν κατά κανόνα πολιτικά και ψήφιζαν όσους μοίραζαν τα λεφτά. Τις συνέπειες, οι αποδέκτες των χρημάτων ποτέ δεν τις λογάριαζαν, κι όσοι τρίτοι αντιδρούσαν -στην πολιτική, στα μέσα ενημέρωσης ή στην ακαδημαϊκή κοινότητα-, ήταν ελάχιστοι και κανείς εξ αυτών δεν ακουγόταν.

Με την κρίση ήρθε η ώρα της πληρωμής, η οποία απειλεί να καταστρέψει τώρα όχι τους ήδη εξαφανισμένους, που απλώς κατανάλωσαν τις σχετικές παροχές, αλλά εκείνους που είχαν κατά κανόνα καλύτερη διαχείριση, και έχουν συνεπώς επιβιώσει μέχρι σήμερα.

¹⁵⁷ Μαρία Λιναρδάκη (2016). «Ζητούν από Συνεταιρισμούς να πληρώσουν διαγραφμένα χρέη», Νέα Κρήτη, 2 Νοεμβρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.neakriti.gr/article/oikonomia/1362929/zitoy-apo-synetairismoys-na-plirwsoyn-diagrammena-xrei/>

2.4 Οι Συνέπειες Της Κατάρρευσης

2.4.1 Οι οικονομικές συνέπειες της κατάρρευσης

Οι οικονομικές συνέπειες της κατάρρευσης απεικονίζονται καταρχήν από το τεράστιο οικονομικό βάρος το οποίο έχει συσσωρευτεί. Τη συνολική εικόνα, που περιλαμβάνει τις τραπεζικές και δημόσιες οφειλές -αλλά όχι τις ιδιωτικές, για τις οποίες δεν υπάρχουν σχετικές στατιστικές- παρουσιάζει η τοποθέτηση του τότε υπουργού Βαγγέλη Αποστόλου στη Βουλή στις 27/3/2017:

«Στο σύνολό τους οι συνεταιρισμοί οφείλουν ληξιπρόθεσμα χρέη στην πρώην Αγροτική Τράπεζα, στον εκκαθαριστή, 850 εκατομμύρια ευρώ. Στην Πειραιώς, στην οποία μεταφέρθηκε η Αγροτική Τράπεζα, οφείλουν 450 εκατομμύρια ευρώ. Στο Δημόσιο για εισόδημα και ΦΠΑ 220 εκατομμύρια ευρώ. Στο ΙΚΑ και γενικά στον ασφαλιστικό χώρο οφείλουν 300 εκατομμύρια ευρώ. Έχουμε δηλαδή εσωτερικά 1,82 δισεκατομμύρια [ευρώ]. Αν, δε, προσθέσουμε και τους καταλογισμούς 580 εκατομμυρίων ευρώ, που μας έχει επιβάλει να αναζητήσουμε από τους συνεταιρισμούς η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τότε φτάνουμε στα 2,4 δισεκατομμύρια [ευρώ]. Δεν ξέρουμε ποιο είναι το ποσό που οφείλουν σε τρίτους».

Μια δεύτερη, εξίσου σοβαρή οικονομικού χαρακτήρα συνέπεια είναι η υποχρησιμοποίηση ή/και απαξίωση των υποδομών που είχαν δημιουργήσει με τα δάνεια και τις κοινοτικές επιδοτήσεις οι συνεταιρισμοί στη διάρκεια της τριακονταετίας της «αφθονίας».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της πτωχευμένης σήμερα ΕΑΣ Πιερίας. Ο συνεταιρισμός αυτός ιδρύθηκε το 1924¹⁵⁸ και είχε, πριν τεθεί σε εκκαθάριση, 74 πρωτοβάθμιους συνεταιρισμούς και 13.000 μέλη. Διέθετε ψυκτικούς χώρους χωρητικότητας 10.000 τόνων και ένα από τα μεγαλύτερα διαλογητήρια φρούτων με δυνατότητα επεξεργασίας μέχρι και 300 τόνους ημερησίως, που κατασκευάστηκε το 1985 και εκσυγχρονίστηκε το 2009, με συγχρηματοδοτούμενο πρόγραμμα προϋπολογισμού 2,6 εκατομμυρίων ευρώ, εκ των οποίων δημόσια δαπάνη ήταν τα 1,2 εκατομμύρια ευρώ.¹⁵⁹ Μπήκε σε εκκαθάριση το 2013 και οι εκκαθαριστές που όρισε η Γενική της

¹⁵⁸ Δείτε μια συνοπτική παρουσίαση της ΕΑΣ Πιερίας σε παλαιό οδηγό της «αναπτυξιακής εταιρείας Πιερίας» εδώ: <http://pieria-tourism.gr/administration-7.html>.

¹⁵⁹ Απόστολος Λυκεσάς (2017), «Μια υπόθεση... 10 χιλιάδων τόνων», Εφημερίδα των Συντακτών, 8 Δεκεμβρίου.

Συνέλευση βρήκαν χρέη 15.155.028 ευρώ. Εξ αυτών, στην ΑΤΕ (υπό ειδική εκκαθάριση) ήταν 6.909.000 ευρώ, στη ΔΟΥ Κατερίνης ήταν 2.838.000 ευρώ, στο ΙΚΑ ήταν 3.838.000 ευρώ, στην Τράπεζα Πειραιώς ήταν 213.000 ευρώ, στην εταιρεία Ηλίας Καλόγηρος Α.Ε. ήταν 458.851 ευρώ και 850.000 ευρώ ήταν στους εργαζόμενους (δεδουλευμένα και αποζημιώσεις).

Σήμερα, με βάση τις πληροφορίες που δημοσιεύτηκαν στον τύπο, οι εκ-συγχρονισμένες αυτές εγκαταστάσεις έχουν δοθεί «σε ιδιώτη έμπορο χωρίς ενοίκιο και με μόνη υποχρέωση του ιδιώτη να συντηρεί τις εγκαταστάσεις».¹⁶⁰ Τι θα συμβεί με τη συγκεκριμένη περιουσία είναι ακόμα αδιευκρίνιστο.

Η συγκεκριμένη περίπτωση είναι χαρακτηριστική του τι συμβαίνει σε ολόκληρη τη χώρα. Ταξιδεύοντας στην ύπαιθρο, ο ταξιδιώτης βλέπει τα κουφάρια των εγκαταστάσεων των άλλοτε κραταίων συνεταιρισμών στη μεγάλη τους πλειοψηφία εγκαταλελειμμένα και αναξιοποίητα. Το κουβάρι της χρεοκοπίας και της εκκαθάρισης είναι μακρύ, δύσκολο και από τη φύση του αδιαφανές για τους αγρότες τέως ιδιοκτήτες, και περιπλέκεται περαιτέρω από την πιθανότητα (ή και βεβαιότητα) δικαστικών περιπλοκών και το μακρύ χρόνο που θέλουν στην Ελλάδα για να τελεσιδικήσουν.

Η σοβαρότερη, όμως, οικονομική συνέπεια της κατάρρευσης δεν είναι ούτε τα χρέη προς τις τράπεζες και το δημόσιο, ούτε οι απλήρωτοι ιδιώτες, ούτε καν οι απαξιωμένες και εγκαταλελειμμένες εγκαταστάσεις. Η σοβαρότερη οικονομική συνέπεια της κατάρρευσης είναι το τεράστιο έλλειμμα παραγωγικής οργάνωσης που δημιούργησε η κατάρρευση του συνεργατισμού στον πρωτογενή τομέα. Το γεγονός, δηλαδή, ότι σε μια χώρα με κατεξοχήν μικρό κλήρο και αδυναμία αποτελεσματικής πρόσβασης των μικρών αγροτών σε χρηματοδότηση, προμήθειες (σπόροι και λιπάσματα) και αγορές, έχουν χαθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό τα τεράστια πλεονεκτήματα που προσφέρουν οι οικονομίες κλίμακας που δημιουργεί ο συνεργατισμός στον πρωτογενή τομέα.

Μια πρόσθετη συνέπεια της εκκαθάρισης που πρέπει, επίσης, να επισημανθεί είναι η στροφή των αγροτών που μένουν χωρίς την κάλυψη του συνεργατισμού στη διοχέτευση των προϊόντων τους σε παράνομες μορφές εμπορίας. Η σχετική οικονομική λογική είναι αμείλικτη και εμφανίζεται σε ολόκληρη τη χώρα (π.χ. στην περίπτωση των ακτινιδίων της Πιερίας όπου μετά την κατάρρευση της Ένωσης καταγράφεται πρόβλημα έξαρσης της παραεμπορίας).

Την περιγράφει με απλό και καθαρό τρόπο ο Τάσος Γιακμογλίδης, Πρόεδρος του Συνεταιρισμού Σκορδοπαραγωγών Νέας Βύσσας, ένας εκ των συνεταιριστών που μίλησε στον Πέτρο Ευθυμίου στην πρόσφατη έρευνα της διαΝΕΟσις:¹⁶¹

¹⁶⁰ Απόστολος Λυκεσάς (2017), «Μια υπόθεση... 10 χιλιάδων τόνων», Εφημερίδα των Συντακτών, 8 Δεκεμβρίου.

¹⁶¹ Πέτρος Ευθυμίου (2017), «Επιχειρηματικοί Συνεταιρισμοί Νέου Τύπου», διαΝΕΟσις.

«Έξω από τους συνεταιρισμούς, δυστυχώς, συντηρείται όλη η παραοικονομία, όλο το μαύρο εμπόριο. Γι' αυτό είναι τόσο αναγκαίοι οι συνεταιρισμοί, για να μπορούν όλοι οι παραγωγοί να ευνοούνται από τους νόμους της αγοράς και του κράτους βεβαίως. Ο λόγος που οι περισσότεροι δε θέλουν να συμμετέχουν στον συνεταιρισμό, είναι το γεγονός ότι είναι πιο ευέλικτοι στην παραεμπορία: να πουλήσουν τα προϊόντα τους χωρίς τα νόμιμα έγγραφα, να διακινήσουν το προϊόν χωρίς τις απαραίτητες σωστές διαδικασίες και στο τέλος να κρύψουν εισοδήματα, και άρα να έχουν ελαφρύνσεις σε φόρους σε σχέση με τους υπόλοιπους του συνεταιρισμού».

Σε συνδυασμό με την αύξηση της φορολογίας και των ασφαλιστικών εισφορών των αγροτών, αλλά και της πολύ μεγάλης αύξησης του ΦΠΑ στα επεξεργασμένα τρόφιμα (από το 13% στο 24%), η πραγματικότητα αυτή σπρώχνει τους αγρότες από την εξωστρέφεια και την οργανωμένη παραγωγή, που προσφέρουν οι οικονομίες κλίμακας του συνεργατισμού, στη φοροδιαφυγή και το παραεμπόριο.

2.4.2 Οι κοινωνικές συνέπειες της κατάρρευσης

Η σοβαρότερη κοινωνική συνέπεια της κατάρρευσης του συνεργατισμού είναι η τεράστια απώλεια κοινωνικού κεφαλαίου, με τη μορφή της εμπιστοσύνης, που είχε διαχρονικά συσσωρευτεί στο πλαίσιο του συνεργατικού κινήματος, η οποία δεν υπάρχει πια στις περισσότερες αγροτικές περιοχές της χώρας. Η εμπιστοσύνη δημιουργείται στη διάρκεια του χρόνου, χάνεται, όμως, με μεγάλη ταχύτητα όταν οι θεσμοί που εμποτίζονται από αυτήν αποδεικνύονται αναποτελεσματικοί ή ακόμα χειρότερα καταρρέουν υπό το βάρος όχι μόνο της οικονομικής αποτυχίας, αλλά και της ηθικής απαξίας που συνεπάγεται η εμπλοκή τους σε υποθέσεις διαφθοράς.

Στην περίπτωση των συνεταιρισμών, έχουν υπάρξει αναφορές στον τύπο -εθνικό και επαρχιακό- για διαφόρων ειδών σκάνδαλα- κυρίως την περίοδο 2012-13, εκ των οποίων ξεχωρίζουν οι παράνομες υφαρπαγές ΦΠΑ¹⁶², οι παράνομες επιδοτήσεις, η κατάχρηση κοινοτικών επιδοτήσεων¹⁶³ κ.ά. Ταυτόχρονα, τα απλήρωτα χρέη προς το δημόσιο οδήγησαν σε διαδοχικές συλλήψεις επωνύμων συνεταιριστικών στελεχών, που δημοσιοποιήθηκαν στον τύπο επιτείνοντας την ήδη αρνητική δημόσια εικόνα η οποία έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια.¹⁶⁴

Συνέχιση της παραγωγής σχετικών ειδήσεων αναμένεται να υπάρξει και στα επόμενα χρόνια, καθώς η δικαιοσύνη -με τη χαρακτηριστική της καθυστέρηση- στέλνει κάποιες από τις σχετικές υποθέσεις στο ακροατήριο, ενώ νέα

¹⁶² Θάνος Πασχάλης (2013), «Πάρτι με επιστροφή ΦΠΑ σε αγροτικούς συνεταιρισμούς», Ελευθεροτυπία, 24 Μαρτίου.

¹⁶³ news247.gr (2014), «Λαβράκι ΣΔΟΕ στην Ήπειρο: Πώς «έφαγαν» κοινοτικές επιδοτήσεις 4 εκατ. Ευρώ», 24 Ιανουαρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.news247.gr/oikonomia/lavraki-sdoe-stin-ipeiro-pos-efagan-koinotikes-epidotiseis-4-ekat-eyro.6248917.html>

¹⁶⁴ iefimerida.gr (2012), «Συνελήφθη 72χρονος για χρέη 25 εκατ. ευρώ της Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών Θεσσαλονίκης», 24 Ιουλίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ.

παραγωγή ποινικών υποθέσεων αναμένεται μετά την πρόβλεψη στο νέο νόμο για τους συνεταιρισμούς (νόμος 4384/2016, άρθρο 27, παράγραφος 14) ότι: «οι εκκαθαριστές υποχρεούνται να ανακοινώνουν άμεσα στον αρμόδιο Εισαγγελέα τυχόν αξιόποινες πράξεις των μελών της διοίκησης του υπό εκκαθάριση Αγροτικών Συνεταιρισμών, τις οποίες διαπίστωσαν ή πληροφορήθηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους».

Ενώ, λοιπόν, η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και της εμπιστοσύνης που αυτό συνεπάγεται αποτελεί μια μακρόχρονη επίπονη διαδικασία, η οποία αποτελεί προϋπόθεση, αλλά και ανατροφοδοτούμενο παράγωγο της ανάπτυξης του συνεργατικού κινήματος, στην Ελλάδα σήμερα έχουμε το αντίστροφο φαινόμενο, της ανατροφοδοτούμενης απαξίωσης του κοινωνικού κεφαλαίου στο χώρο αυτό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αρνητικού υποβάθρου για την εκ νέου ανάπτυξή του. Με την έννοια αυτή, δεν βρισκόμαστε καν στο 1915, όταν ψηφίστηκε ο σχετικός νόμος και εμφανίστηκαν οι πρώτες 150 οργανώσεις. Σήμερα, η σχετική προσπάθεια, από πλευράς κοινωνικού κεφαλαίου και κοινωνικής εμπιστοσύνης δεν καλείται να ξεκινήσει από το μηδέν, αλλά από επίπεδο ακόμα χαμηλότερο.

2.5 Ενδεικτικά Παραδείγματα

2.5.1 Αντοχή στην κρίση και νέο ξεκίνημα

Οι συνέπειες της κρίσης στον πρωτογενή τομέα ήταν πολύ μικρότερες σε σχέση με τους άλλους παραγωγικούς κλάδους. Από τα σχετικά στοιχεία για την προστιθέμενη αξία της γεωργίας και της συναρτώμενης με αυτήν βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, προκύπτει ότι σε απόλυτα μεγέθη (σε τρέχουσες τιμές και παρά τον ισχυρό αποπληθωρισμό που παρατηρήθηκε στη διάρκεια της κρίσης), ο τομέας έδειξε ισχυρή αντοχή και διατήρησε το συνολικό του παραγωγικό μέγεθος. Λόγω δε της τεράστιας πτώσης του ΑΕΠ, η σημασία του στη συνολική οικονομία αυξήθηκε σημαντικά.

Πίνακας 4: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία Ανά Κλάδο

		2010	2011*	2012*	2013*	2014*	2015*	2016*	2017*
Τρέχουσες τιμές (εκατ. €)	Γεωργία, δασοκομία & αλεία	6.519	6.109	6.191	5.794	6.070	6.730	6.313	6.673
	Βιομηχανία τροφίμων, ποτών & καπνού	4.626	4.576	4.736	5.284	5.528	5.442	5.557	-
ΑΕΠ τρέχουσες τιμές (εκατ. €)		226.031	207.029	191.204	180.654	178.656	177.258	176.488	180.218
Ως % του ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές)	Γεωργία, δασοκομία & αλεία	2,88	2,95	3,24	3,21	3,4	3,8	3,58	3,7
	Βιομηχανία τροφίμων, ποτών & καπνού	2,05	2,21	2,48	2,92	3,09	3,07	3,15	-

Σημείωση: * Προσωρινά Στοιχεία

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την ΕΛΣΤΑΤ

Η αντοχή αυτή στην κρίση εξηγείται εν μέρει λόγω της χαμηλής ελαστικότητας του πρωτογενούς τομέα σε ό,τι αφορά την εσωτερική ζήτηση (τα τρόφιμα είναι τα τελευταία που «κόβονται» από τον οικιακό προϋπολογισμό) και εν μέρει λόγω της στροφής στις εξαγωγές και της σημαντικής αύξησης των εξαγωγών, ειδικά των μεταποιημένων τροφίμων και ποτών, στη διάρκεια της κρίσης.

Σύμφωνα με τη σχετική μελέτη του IOBE,¹⁶⁵ οι σχετικές εξαγωγές αυξήθηκαν από τα 2,1 στα 3 δισεκατομμύρια ευρώ από το 2010 μέχρι το 2015.

Επίσης, η αντοχή αυτή στην κρίση καθιστά τις οικονομικές προοπτικές του πρωτογενούς τομέα ιδιαίτερα ενθαρρυντικές, καθώς η χώρα εισέρχεται σταδιακά σε έναν νέο κύκλο ανάκαμψης στην αρχή και (πιθανότατα) ανάπτυξης στη συνέχεια. Στο περιβάλλον αυτό, καθώς θα προχωρεί σταδιακά και η αποκατάσταση της χρηματοδότησης, είναι απολύτως εφικτό να ευδοκιμήσει και μια αντίστοιχη αναγέννηση του συνεργατισμού, σε νέες όμως, και εντελώς διαφορετικές σε σχέση με το παρελθόν, βάσεις.

Προς την κατεύθυνση αυτή συνηγορούν και τα συμπεράσματα της σχετικής έρευνας της διαΝΕΟσις¹⁶⁶, η οποία συμπεραίνει εύγλωττα:

«Υπάρχει ένας άνεμος «αλλαγής από τα κάτω» στην ελληνική ύπαιθρο και στη φυτική και τη ζωική παραγωγή. Εκατοντάδες και χιλιάδες ανά προϊόν και κλάδο είναι οι νέοι -κυρίως- αγρότες, αλλά και όχι λίγοι από τους παλαιότερους, οι οποίοι, με κέφι και μεράκι, και με καινοτόμο επιχειρηματικό πνεύμα, αναζητούν επιστημονική στήριξη, διαφοροποιούν και αυξάνουν την παραγωγή τους, ενώ ανοίγουν δρόμο στις αγορές με σύγχρονους όρους μάρκετινγκ.

Δημιουργούνται και εδραιώνονται αγροτικές επιχειρήσεις απόλυτα σύγχρονες σε όλα τα αγροτικά προϊόντα [...] Δεν υπάρχει τομέας στη φυτική και ζωική παραγωγή στον οποίο να μη διαθέτουμε μονάδες-πρότυπα για τους υπόλοιπους παραγωγούς και μονάδες-διαφήμιση των προϊόντων και της χώρας στο εξωτερικό [...] μια νέα δημιουργική πραγματικότητα στην ελληνική ύπαιθρο, τόσο στη φυτική όσο και στη ζωική παραγωγή. Μια νέα πραγματικότητα στηριγμένη σε μια παλιά αλήθεια, ότι η κρίση φέρνει στην επιφάνεια αρετές, δυνατότητες, ικανότητες, τις οποίες η ευημερία με δανεικά είχε αδρανοποιήσει: καινοτομία, ανταγωνιστικότητα, εξωστρέφεια, ποιότητα, συνεργατικότητα».

Στις επόμενες σελίδες θα εξετάσουμε τρεις διαφορετικές επιχειρήσεις-πρότυπα συνεργατικότητας, που σε συνδυασμό με τις περιπτώσεις συνεταιρισμών που εξέτασε η εν λόγω έρευνα της διαΝΕΟσις δίνουν ολοκληρωμένη εικόνα των δυνατοτήτων και προοπτικών της συνεργατικότητας στην Ελλάδα του 2017.

2.5.2 Αγροτικός Συνεταιρισμός Ανατολή

Στην Ιεράπετρα, το νοτιότερο σημείο της Ελλάδας, σε μία περιοχή με μεγάλη παράδοση στην καλλιέργεια κηπευτικών, ιδρύθηκε το 2001 ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Ιεράπετρας «Ανατολή». Ο συνεταιρισμός έχει 200 μέλη και είναι σήμερα, με βάση τον ισολογισμό του, απολύτως υγιές οικονομικά. Έχει τζίρο (1/7/2016 με 30/6/2017), 8,8 εκατομμύρια ευρώ, καθαρή θέση 2,9 εκατομμύρια ευρώ, είναι κερδοφόρος (όπως και το προηγούμενο έτος), έχει

¹⁶⁵ Δείτε τη μελέτη εδώ: http://iobe.gr/docs/research/RES_05_B_06042017_REP_GR.pdf

¹⁶⁶ Πέτρος Ευθυμίου (2017), «Επιχειρηματικοί Συνεταιρισμοί Νέου Τύπου», διαΝΕΟσις.

ελάχιστο τραπεζικό δανεισμό (μόλις 142.000 ευρώ) και λειτουργεί πραγματικά ως πρότυπο στην περιοχή. Την καλύτερη περιγραφή του κάνουν συνάδελφοί τους άλλοι αγρότες (από τον Αγροτικό Ανθοπαραγωγικό Συνεταιρισμό Αθηνών «Κεντρική Ανθαγορά Αθηνών»), οι οποίοι τον επισκέφθηκαν.¹⁶⁷

Τα μέλη του συνεταιρισμού καλλιεργούν περισσότερα από 1.200 στρέμματα θερμοκηπιακών καλλιεργειών, με παραγωγή 19.000 τόνους (κυρίως ντομάτα, πιπεριά, αγγούρι, και μελιτζάνα) και ο συνεταιρισμός καλύπτει την οργάνωση και την παρακολούθηση των καλλιεργειών, καθώς και την τυποποίηση και εμπορία. Η δραστηριότητά του είναι κατά κύριο λόγο από το Νοέμβριο ως τον Μάιο, δηλαδή αντίστροφη από τη συνήθη αγροτική παραγωγή στην Ευρώπη, και η καλλιέργεια ελέγχεται με τη βοήθεια και συνεργασία γεωπόνου του συνεταιρισμού ως προς τη χρήση φυτοπροστατευτικών προϊόντων και λιπάνσεων, ενώ στην φυτοπροστασία χρησιμοποιούνται και βιολογικές μέθοδοι (χρήση ωφέλιμων εντόμων, βομβίνων). Ο συνεταιρισμός στεγάζεται σε σύγχρονες, ιδιόκτητες κτηριακές εγκαταστάσεις, έκτασης 1.500 τετραγωνικών, και στο πλαίσió του εφαρμόζονται προγράμματα ολοκληρωμένης διαχείρισης και συστήματα ποιότητας. Ο συνεταιρισμός εφαρμόζει συστήματα διασφάλισης ποιότητας GLOBAL GAP, AGRO 2.1 & 2.2, ISSO 22000 (HACCP), ISO 9001, IFS, BRC Global Standards και BRC Food Certificated, ενώ στην ηλεκτρονική παρακολούθηση χρησιμοποιεί το ifarma, που είναι μια ολοκληρωμένη λύση για τη διαχείριση ομάδων παραγωγών και καλλιεργειών (προγραμματισμός, παρακολούθηση και καταγραφή εργασιών κατά την καλλιεργητική περίοδο, λεπτομερής παρακολούθηση ποσοτήτων και κόστους εφοδίων και συντελεστών, όπως εργατών, μηχανημάτων, σπόρων, λιπασμάτων και γεωργικών φαρμάκων, χρήση καθορισμένων πρότυπων εργασιών και προγραμμάτων, προβολή καλλιεργητικών εργασιών σε ημερολόγιο και καταγραφή στο χάρτη κλπ.).

Από πλευράς marketing, ο συνεταιρισμός πραγματοποιεί εξαγωγές, συμμετέχει σε διεθνείς εκθέσεις, όπως π.χ. η φημισμένη Διεθνής Έκθεση Fruit Logistica που γίνεται στο Βερολίνο (2015), έχει δραστηριότητες κοινωνικής αλληλεγγύης (όπως η δωρεάν διάθεση προϊόντων το 2012 στο πεδίο του Άρεως, στη Θεσσαλονίκη και στο Ηράκλειο) και διαθέτει επαγγελματικό management (Γενικό Διευθυντή, υπό το Διοικητικό του Συμβούλιο) και ειδικό τμήμα ποιότητας και γεωπονίας.

Πρόκειται πράγματι για έναν αγροτικό συνεταιρισμό πρότυπο παραγωγικότητας και τοποθέτησης στην αγορά.

2.5.3 Ομάδα Παραγωγών Ζευς

Η επόμενη περίπτωση που εξετάζουμε δεν αποτελεί κλασικό συνεταιρισμό, αν και από πλευράς συνεργατικής νοοτροπίας ακολουθεί πολύ πιστότερα

¹⁶⁷ cretalive.gr, (2017), «Πρότυπο ο αγροτικός σύλλογος Ιεράπετρας Ανατολή», 10 Νοεμβρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.cretalive.gr/crete/protypo-o-agrotikos-sylogos-ierapetras-anatolh>

τα σχετικά πρότυπα, σε σχέση με τη συντριπτική πλειοψηφία των συνεταιριστικών οργανώσεων του πρόσφατου παρελθόντος. Πρόκειται για την Ομάδα Παραγωγών Ζευς που βρίσκεται στην Πιερία.

Την ιστορία της διηγείται ο Πρόεδρός της Δημήτρης Μανώσης.¹⁶⁸ Η Ζευς Ακτινίδια ξεκίνησε το 1991 στην Καρίτσα Πιερίας, στη διάρκεια μιας πολύ μεγάλης κρίσης στην αγορά του ακτινιδίου. Τότε μια ομάδα αγροτών ίδρυσε μια πολυμετοχική Ανώνυμη Εταιρεία, η οποία αργότερα πλαισιώθηκε και από μια ομάδα παραγωγών που αριθμεί σήμερα 350 μέλη. Η φιλοσοφία της είναι ο συνδυασμός της αποτελεσματικότητας και της αυτοπειθαρχίας της κεφαλαιουχικής εταιρείας (Ανώνυμη Εταιρεία), με τη μαζικότητα και το κλίμα κοινής προσπάθειας που δημιουργεί ο συνεργατισμός (Ομάδα Παραγωγών).

Μετά την αρχική της επιτυχία στην καλλιέργεια και προώθηση ακτινιδίων, μπήκε, επίσης, στην αγορά των απύρηνων σταφυλιών (οι παραγωγοί της καλλιεργούν 2.500 στρέμματα το προϊόν των οποίων εξάγεται στο 100%) και των επιτραπέζιων δαμάσκηνων. Βασική της αρχή είναι η πλήρης καθετοποίηση. Παραγωγή, συγκέντρωση, συντήρηση, τυποποίηση, διακίνηση, με στόχο να υπάρχει ο πλήρης έλεγχος όλων των παραγωγικών διαδικασιών, από το χωράφι μέχρι το ράφι των σούπερ μάρκετ. Έχει δικές της εγκαταστάσεις, σύγχρονα ψυγεία με δυναμικότητα 7.000 τόνων και ηλεκτρονικό σύστημα ιχνηλασιμότητας.

Με βάση τον ισολογισμό της (1/7/2016 με 30/6/2017), έχει τζίρο 7,5 εκατομμύρια ευρώ, καθαρή θέση 3,3 εκατομμύρια ευρώ, είναι κερδοφόρα (όπως και το προηγούμενο έτος) και έχει ελάχιστο τραπεζικό δανεισμό (μόλις 47.000 ευρώ). Έχει έντονη παρουσία σε διεθνείς εκθέσεις (π.χ. Fruit Logistica) και το 98% της παραγωγής της εξάγεται, προπαντός σε αγορές με υψηλά ποιοτικά στάνταρντ. Μεγάλο μέρος της παραγωγής της πηγαίνει στα μεγάλα σούπερ μάρκετ της Ευρώπης, αλλά και στις ΗΠΑ, την Κίνα, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα κ.α.

Το κυριότερο στοιχείο διαφοροποίησης σε σχέση με άλλες παρεμφερείς επιχειρήσεις ή συνεργατικές ομάδες είναι ότι η Ζευς χρηματοδοτεί έρευνα. Συγκεκριμένα, ίδρυσε μεικτή εταιρεία, στην Ιταλία, μαζί με ιδιώτη Ιταλό παραγωγό ακτινιδίων, με σκοπό την ανάπτυξη νέων ποικιλιών, που κατά τον Δημήτρη Μανώση θα είναι έτοιμες σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Στόχος της είναι να επεκτείνει, με τις νέες πρώιμες δικές της ποικιλίες, κατά 30-40 ημέρες τον χρόνο που θα έχει διαθέσιμα προϊόντα στην αγορά.

Τη φιλοσοφία της Ομάδας συνοψίζει ο Πρόεδρός της με τις λέξεις: ποιότητα, συλλογικότητα, εξωστρέφεια και σκληρή δουλειά.

¹⁶⁸ Δημήτρης Μανώσης, (2016), Ομιλία σε συνέδριο της Ναυτεμπορικής, 31 Μαρτίου, διαθέσιμη εδώ: <https://www.youtube.com/watch?v=oYvJbygFeG0>

2.5.4 Ένωση Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων SantoWines

Η Ένωση Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων, Santo, ιδρύθηκε το 1947. Πρόκειται για έναν αναγκαστικό συνεταιρισμό, που ιδρύθηκε με τον νόμο 359/1947 και αποτελεί ιδιαίτερο είδος που προβλέπεται, όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, και στο ελληνικό Σύνταγμα. Σήμερα αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους συνεταιρισμούς της Ελλάδας με 1.200 μέλη.

Οι εγκαταστάσεις της Santo, περιλαμβάνουν το σύγχρονο οινοποιείο SantoWines χωρητικότητας 4.000 τόνων, το μοναδικό, πλέον, στο νησί εργοστάσιο επεξεργασίας για το τοματάκι Σαντορίνης Santo, και το Κέντρο Οινoturισμού SantoWines, τον επισκέψιμο χώρο του οινοποιείου, με 400.000 επισκέπτες κάθε χρόνο. Επίσης, φιλοξενεί σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους τελετές γάμων, δεξιώσεις και ειδικά events.

Παράγει προϊόντα οίνου και παραδοσιακά τοπικά προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης («ΠΟΠ») Σαντορίνης υψηλής ποιότητας (οίνοι ΠΟΠ Σαντορίνη, Τοματάκι Σαντορίνης ΠΟΠ, Φάβα Σαντορίνης ΠΟΠ, κάπαρη, καπαρόφυλλα, καθώς και παραδοσιακά γλυκά όπως σταφύλι και τοματάκι).

Διαθέτει τμήμα έρευνας και ανάπτυξης για τη βελτίωση των τεχνικών καλλιέργειας και οινοποίησης, διατηρεί φυτώριο γηγενών ποικιλιών, με στόχο τη διατήρηση της βιοποικιλότητας του Θηραϊκού αμπελώνα, καθώς και αμπελώνα Πρότυπης Βιολογικής καλλιέργειας από όπου παράγονται μονοποικιλιακοί βιολογικοί οίνοι. Κατά τη διαδικασία παραγωγής εφαρμόζει τα Συστήματα Διαχείρισης Υγιεινής, Ασφάλειας και Ποιότητας HACCP και ISO 9001-2000. Διαθέτει, επίσης, υποκατάστημα στην Αθήνα.¹⁶⁹

Αναλυτική περιγραφή του συνεταιρισμού γίνεται από τους Iliopoulos et al. (2012), απ' όπου και τα στοιχεία που ακολουθούν.¹⁷⁰ Σύμφωνα με αυτά, η Santo διαχειριζόταν το 60% της αμπελουργικής παραγωγής του νησιού (ποσοστό που βρίσκεται το 2016 στο 40%,¹⁷¹ παρά τον εξαιρετικά αυξημένο ανταγωνισμό, αφού στο νησί δραστηριοποιούνται 15 συνολικά οινοποιεία), που αντιστοιχεί σε 1.800.000 λίτρα το χρόνο. Το 70% της παραγωγής συσκευάζεται σε επώνυμες μάρκες. Το 2009 οι συνολικές πωλήσεις της Santo ήταν 6,3 εκατομμύρια ευρώ, και το 2010 5,6 εκατομμύρια ευρώ, έχοντας, περίπου, διπλασιάσει τις πωλήσεις του στη δεκαετία του 2000.

Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του συνεταιρισμού προκύπτει από εθνική νομοθεσία. Η συμμετοχή στον συνεταιρισμό είναι υποχρεωτική για τους

¹⁶⁹ Σύμφωνα με το εταιρικό προφίλ της «SantoWines», το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.santowines.gr/el/profile/company-profile.html>

¹⁷⁰ Iliopoulos et al., 2012.

¹⁷¹ Το 2016, η Ένωση Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων SantoWines παρέλαβε περίπου το 40% της συνολικής παραγωγής του νησιού. Είναι το πρώτο οινοποιείο σε όγκο παραγωγής, σε σύνολο 15 οινοποιείων που δραστηριοποιούνται στη Σαντορίνη. Δείτε την ανακοίνωση της Κεντρικής Συνεταιριστικής Ένωσης Αμπελοοινικών Προϊόντων (ΚΕΟΣΟΕ) εδώ: <http://www.keosoe.gr/news/2314-eidisi-1224.html>

αγρότες της Σαντορίνης, που πρέπει να παραδίδουν τουλάχιστον το 25% της ετήσιας παραγωγής τους στον συνεταιρισμό. Ο συνεταιρισμός παραλαμβάνει το σταφύλι και τα άλλα προϊόντα, τα τυποποιεί και τα προωθεί στην αγορά. Τα κέρδη που συσσωρεύονται στο τέλος της κάθε χρονιάς είτε διανέμονται στα μέλη, είτε χρηματοδοτούν μελλοντικές επενδύσεις. Λόγω της υποχρεωτικότητας στη δομή του, ο συνεταιρισμός μπορεί να απορροφά σε πολύ μεγάλο βαθμό τα скаμπανεβάσματα της αγοράς και να λειτουργεί ως δίκτυ ασφαλείας για τα μέλη του.

Η θετική πορεία του συνεταιρισμού είναι ασφαλώς συνδεδεμένη με την επιτυχία της Σαντορίνης ως ταξιδιωτικού προορισμού, η οποία, όμως, έφερε και αυξημένο ανταγωνισμό, σε ό,τι αφορά την οινοποιία, που εκδηλώνεται παρά τον αναγκαστικό χαρακτήρα του συνεταιρισμού. Ο συνεταιρισμός βρίσκεται, έτσι, πιεσμένος διπλά. Από τη μία, τα έσοδα από τον τουρισμό πιέζουν τους αγρότες καλλιεργητές να ασχοληθούν με άλλες, πολύ περισσότερο κερδοφόρες δραστηριότητες, και από την άλλη, τα ιδιωτικά οινοποιεία ανταγωνίζονται τον συνεταιρισμό σε ό,τι αφορά την προμήθεια της περιορισμένης πρώτης ύλης.

Παρά τη διπλή αυτή πίεση, η συνεργατική ιδεολογία και αντίληψη παραμένει ισχυρή στη Σαντορίνη, όπου ο συνεργατικός και ο ιδιωτικός τομέας βρίσκονται σε μια κατάσταση ομαλής συμβίωσης, αφού ο συνεταιρισμός δεν επιμένει στην άσκηση όλων των δικαιωμάτων που προκύπτουν από τον αναγκαστικό χαρακτήρα του, ενώ αναπτύσσονται και συνεργασίες μεταξύ του συνεργατικού και του ιδιωτικού τομέα (π.χ. συνεργασία με την οινοποιεία Τσάνταλη).

2.5.5 Η άλλη όψη της συνεργατικότητας: Συμβολαιακή γεωργία

Η δυναμική του νέου συνεργατισμού δεν αφορά, όμως, μόνο τους συνεταιρισμούς, ούτε καν τις ομάδες παραγωγών που συνδυάζουν συνεργατικά με ιδιωτικά εργαλεία, όπως η Ζευς. Τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερο δυναμισμό έχει επιδείξει μια άλλη μορφή συνεργασίας, η οποία αν και δεν εντάσσεται με κανένα τρόπο στις λεγόμενες συνεταιριστικές αρχές, εξασφαλίζει εντούτοις στην πράξη σε όσους την αξιοποιούν πολλά από τα πλεονεκτήματα του συνεργατισμού. Πρόκειται για τη συμβολαιακή γεωργία (γραπτές συμβάσεις μελλοντικής πώλησης αγροτικών προϊόντων), η οποία αναπτύσσεται με πολύ μεγάλη ταχύτητα και σε πολλά επίπεδα τα τελευταία χρόνια.

Η συμβολαιακή γεωργία στηρίζεται καταρχήν στην ελευθερία των συμβάσεων, με βάση την οποία μπορούν να δημιουργηθούν πάσης φύσεως σχέσεις στην αλυσίδα προστιθέμενης αξίας του πρωτογενούς τομέα. Με τον νόμο 4015/2011 απέκτησε και το δικό της ειδικό νομικό πλαίσιο. Πράγματι, στο άρθρο 10 του νόμου αυτού προβλέπονται μεταξύ άλλων τα ακόλουθα:

«Συμβάσεις μελλοντικής πώλησης αγροτικών προϊόντων

1. Με ιδιωτικές γραπτές συμβάσεις βεβαίας χρονολογίας μπορεί να ρυθμίζεται η μελλοντική πώληση αγροτικών προϊόντων. Οι ΣΑΟ του παρόντος νόμου μπορεί να συνάπτουν τις συμβάσεις του άρθρου αυτού για λογαριασμό των μελών τους. Στις σχετικές συμβάσεις πρέπει να περιλαμβάνονται οπωσδήποτε:

- α) Το είδος και ο συνολικός όγκος των προς πώληση αγροτικών προϊόντων.
- β) Η ελάχιστη χρονική διάρκεια ισχύος, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη από ένα έτος.
- γ) Ο τρόπος συλλογής, φύλαξης και συντήρησης των αγροτικών προϊόντων καθώς και η ποιότητά τους με βάση ποικιλίες ή συναφείς πιστοποιήσεις.
- δ) Η τιμή του προϊόντος.
- ε) Ο τρόπος και ο χρόνος πληρωμής.
- στ) Οι λόγοι και ο τρόπος καταγγελίας.

[...]

2. Αν οι συμβάσεις μελλοντικής πώλησης αγροτικών προϊόντων δεν πληρούν το ελάχιστο περιεχόμενο, όπως αυτό καθορίζεται στην προηγούμενη παράγραφο, επιβάλλεται υποχρεωτικά στους αγοραστές διοικητικό πρόστιμο δέκα χιλιάδων (10.000) ευρώ για κάθε παράλειψη ενός από τα αναφερόμενα σε αυτή στοιχεία και μέχρι ογδόντα χιλιάδες (80.000) ευρώ συνολικά.

[...]

4. Απαγορεύεται ρητά η μεταπώληση, η με οποιονδήποτε τρόπο μεταβίβαση και η διαπραγμάτευση των συμβολαίων του άρθρου αυτού σε δημοπρατήρια, χρηματαγορές ή χρηματιστήρια εμπορευμάτων της Ελλάδας ή του Εξωτερικού».

Ο τομέας της συμβολαιακής γεωργίας έχει γνωρίσει πραγματική άνθηση τα τελευταία χρόνια, με πρωτοπόρο χωρίς αμφιβολία την Τράπεζα Πειραιώς, μετά ιδίως την ενσωμάτωση της ΑΤΕ, η οποία προχώρησε σε συστηματική προώθηση του εργαλείου αυτού, τόσο μέσω συμφωνιών με συνεργατικές οργανώσεις (συνεταιρισμούς και ομάδες παραγωγών), όσο και μέσω συμφωνιών με καθαρά ιδιωτικές επιχειρήσεις, ελληνικές (εθνικού ή και περιφερειακού χαρακτήρα) ή ξένες που έχουν έντονη παραγωγική δραστηριότητα στην Ελλάδα. Από τις συνεργασίες με τον συνεργατικό τομέα αναφέρουμε ενδεικτικά:

- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με την Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου,¹⁷² η οποία ιδρύθηκε το 1938 με σκοπό την προστασία της Χιώτικης Μαστίχας και αποτελεί τον αποκλειστικό φορέα διαχείρισης της φυσικής μαστίχας Χίου, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό. Είναι ένας από τους μεγαλύτερους σε μέγεθος οργανισμούς της περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, ενώ παράλληλα θεωρείται συνεταιρισμός «πρότυπο», που αποτελεί τη συλλογική έκφραση 20 πρωτοβάθμιων συνεταιρισμών και αριθμεί 4.543 φυσικά μέλη που παράγουν και εμπορεύονται προϊόντα μαστίχας (μαστιχέλαιο, τσίχλες, snacks, γλυκίσματα, ποτά, καλλυντικά παραφαρμακευτικά προϊόντα κλπ.) μέσω θυγατρικής της εταιρείας και άλλων συνεργασιών, τα οποία κατά 70% προωθεί σε αγορές του εξωτερικού.
- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με τον Αγροτικό Ελαιουργικό Συνεταιρισμό Στυλίδας, μια πρωτοβάθμια συνεταιριστική οργάνωση ελαιοπαραγωγών του νομού Φθιώτιδας που ιδρύθηκε το 1949 και απαρτίζεται από 1.600 παραγωγούς, οι οποίοι καλλιεργούν κατ' αποκλειστικότητα τη βρώσιμη ελιά και συγκεκριμένα την «ΠΟΠ Κονσερβολιά Στυλίδας». Πρόκειται για το μεγαλύτερο συνεταιρισμό στον χώρο της επιτραπέζιας ελιάς, με δύο μεταποιητικές μονάδες δυναμικότητας 9.000 τόνων και εξαγωγές σε πάνω από 15 χώρες με τη φήμη «ELISTI».¹⁷³
- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Επεξεργασίας και Πώλησης Οπωροκηπευτικών Προϊόντων Βελβεντού Κοζάνης (ΑΣΕΠΟΠ Βελβεντού), που αφορά τους παραγωγούς του συνεταιρισμού Ορμής Βιτσιού, μέλους του ΑΣΕΠΟΠ Βελβεντού, οι οποίοι καλλιεργούν μήλα.¹⁷⁴
- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με την ΕΑΣ Δράμας στον τομέα της πατάτας. Η ΕΑΣ Δράμας διαθέτει σύγχρονο συσκευαστήριο στην περιοχή Νευροκοπίου όπου συσκευάζει και εμπορεύεται την πιστοποιημένη με σήμα γεωγραφικής ένδειξης πατάτα Νευροκοπίου.¹⁷⁵
- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Μεσολογίου-Ναυπακτίας «η Ένωση», στον τομέα της καλλιέργειας βαμβακιού, αλλά και στη βρώσιμη ελιά.¹⁷⁶

¹⁷² kathimerini.gr (2016), «Συμφωνία Τράπεζας Πειραιώς με Ένωση Μαστιχοπαραγωγών Χίου», 7 Ιουνίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <http://www.kathimerini.gr/862677/article/oikonomia/epixeirhseis/symfwnia-trapezas-peiraiws-me-enwsh-mastixoparagwgn-xioy>

¹⁷³ kathimerini.gr (2016), «Συμβολαιακή γεωργία για ελαιοπαραγωγούς», 1 Ιουνίου, δημοσίευμα διαθέσιμο εδώ: <http://www.kathimerini.gr/912167/article/oikonomia/epixeirhseis/symvolaiakh-gewrgia-gia-elaioparagwgoys>

¹⁷⁴ agro24.gr (2017), «Συμφωνία συμβολαιακής Γεωργία με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό Βελβεντού Κοζάνης», 3 Μαΐου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.agro24.gr/agrotika/pliromes/trapezes/symfonia-tis-trapezas-peiraios-gia-symvolaiaki-georgia-me-ton-agrotiko>

¹⁷⁵ Τράπεζα Πειραιώς (2014), «Νέα Συμφωνία της Τράπεζας Πειραιώς για Συμβολαιακή Γεωργία στην καλλιέργεια της πατάτας με την «ΕΑΣ Δράμας», 16 Απριλίου, επίσημη ανακοίνωση διαθέσιμη εδώ: <https://www.piraeusbankgroup.com/el/press-office/press-release/2014/04/eas-drama>

¹⁷⁶ Τράπεζα Πειραιώς (2014), «Συμφωνία Τράπεζας Πειραιώς & ΕΑΣ Μεσολογίου - Ναυπακτίας για τη Συμβολαιακή Γεωργία», 14 Ιουνίου, επίσημη ανακοίνωση η οποία είναι διαθέσιμη εδώ: <https://www.piraeusbankgroup.com/el/press-office/announcement/2013/06/mesologgiou>

- Τη συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με την Ομάδα Παραγωγών Φρούτων, Λαχανικών και Σταφυλιού «Ποιότητα Σύμβολο», που εκπροσωπεί περίπου 100 παραγωγούς στην περιοχή του νομού Καβάλας, με συνολική παραγωγή 2.200 τόνους ετησίως που διοχετεύονται στην ευρωπαϊκή αγορά και, κυρίως, στη Γερμανία, την Ολλανδία, την Αγγλία, την Αυστρία και την Πολωνία. Η Ομάδα διαθέτει ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης EUREPGAP και πιστοποιήσεις BRC και IFS.¹⁷⁷
- Άλλα, αντίστοιχα προγράμματα, με τους ροδακινοπαραγωγούς της Πέλλας και της Ημαθίας, τους καπνοπαραγωγούς των Σερρών, της Καβάλας, της Δράμας και της Πιερίας και τους βαμβακοπαραγωγούς των νομών Ροδόπης και Ξάνθης.¹⁷⁸

Η Τράπεζα Πειραιώς έχει, επίσης, αναπτύξει σειρά αντίστοιχων συνεργασιών με επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Αυτές περιλαμβάνουν ελληνικές και πολυεθνικές εταιρείες όπως:

- Προϊόντα Γης Βοΐου ABEE που συσκευάζει και εμπορεύεται ποικιλίες φακής, ρεβιθιού, φασολιών, φάβας και ρυζιού, στην ευρύτερη περιοχή Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας.¹⁷⁹
- Η εταιρεία Mil Oil Hellas ΑΕ που βρίσκεται στη Βιομηχανική Περιοχή Σερρών και αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους παραγωγούς βιοκαυσίμων, από ελαιοκράμβη, ηλιόσπορο, βαμβακόσπορο και σογιόσπορο, σε συνεργασία με γεωργούς της ευρύτερης περιοχής Σερρών, Κιλκίς και Δράμας (45.000 στρέμματα).¹⁸⁰
- Η εταιρία Μπάρμπα Στάθης, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, που ανήκει στον Όμιλο Vivartia.¹⁸¹
- Η εταιρία Hellas Frost-Ελληνική Οικοαγροτική ΑΕ, που έχει τις εγκαταστάσεις της στους Μεταξάδες του Έβρου και δραστηριοποιείται στον τομέα ταχείας και βαθιάς κατάψυξης νωπών λαχανικών.¹⁸²

¹⁷⁷ voria.gr (2017), «Συμφωνία της Πειραιώς με την Ομάδα Παραγωγών «ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΣΥΜΒΟΛΟ»», 7 Αυγούστου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.voria.gr/article/simfonia-tis-pireos-me-omada-paragogon-gia-ti-simvoleaki-georgia>

¹⁷⁸ Τράπεζα Πειραιώς (2013), «Συμφωνία Τράπεζας Πειραιώς και ΕΑΣ Μεσολογγίου-Ναυπακτίας για τη συμβολαιακή γεωργία», 14 Ιουνίου, επίσημη ανακοίνωση διαθέσιμη εδώ: <https://www.piraeusbankgroup.com/el/press-office/press-release/2013/06/simfwnia-trapezas-piraeus-simvolaiaki-georgia>

¹⁷⁹ naftemporiki.gr (2017), «Τρ. Πειραιώς: Συμφωνία συμβολαιακής γεωργίας με την Προϊόντα Γης Βοΐου ABEE», 12 Ιουνίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1245792/tr-peiraios-sumfonia-sumbolaiakis-georgias-me-tin-proionta-gis-boiou-abee>

¹⁸⁰ agronews.gr (2017), «Νέα συμβολαιακή Πειραιώς με Mil Oil Hellas ΑΕ», 22 Μαΐου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.agronews.gr/oikonomia-kai-politiki/business/156372/nea-simvolaiaki-peiraios-me-mil-oil-hellas-ae/>

¹⁸¹ voria.gr (2016), «Πειραιώς: Συμφωνία συμβολαιακής Γεωργίας με την Μπάρμπα Στάθης», 22 Ιανουαρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.voria.gr/article/simfonia-gia-simvoleaki-georgia-pireos-mpampa-stathis>

¹⁸² Τράπεζα Πειραιώς (2013), «Νέα Συμφωνία της Τράπεζας Πειραιώς για Συμβολαιακή Γεωργία στα Κατεψυγμένα Λαχανικά με την εταιρία «Hellas Frost – Ελληνική Οικοαγροτική Α.Ε.», 25 Φεβρουαρίου, επίσημη ανακοίνωση η οποία είναι διαθέσιμη εδώ: <https://www.piraeusbankgroup.com/el/press-office/press-release/2014/02/hellas-frost>

Στον χώρο της συμβολαιακής γεωργίας έχουν εισέλθει και άλλες τράπεζες, όπως η Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα, που ξεκίνησε με οκτώ συμφωνίες,¹⁸³ τόσο με συνεταιρισμούς, όσο και με κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις (Αγροτικός Συνεταιρισμός Μυλοποτάμου ΕΑΣΜ, Εξαγωγική Επιχείρηση Γεώργιος Ζαχαριαδάκης & Σια ΟΕ, ΒΙΟ Ιεράπετρα ΑΕ, ΕΑΣ Ιεράπετρας «Η Ένωση», Προβατάκης Ιωάννης Μονοπρόσωπη ΕΠΕ, Αγροτικός Συνεταιρισμός «Το Νησί», Αφοί Προϊστάκη ΑΕ, Αγροδίκτυο ΑΕ), φορείς που αθροιζόμενοι συγκεντρώνουν συνολικό κύκλο εργασιών 33 εκατομμυρίων ευρώ. Στον ίδιο χώρο μπήκε και η Alpha Bank (π.χ. η συνεργασία με τα Θρακικά Εκκοκκιστήρια Α.Ε.¹⁸⁴).

Επίσης, προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας χρησιμοποιούν άλλες μικρές ή μεγαλύτερες εταιρείες. Αναφέρουμε ενδεικτικά:

- Την Αθηναϊκή Ζυθοποιία που για την επόμενη καλλιεργητική περίοδο έχει ως στόχο την καλλιέργεια 170.000 στρεμμάτων και την παραγωγή 50.000 τόνων βυνοποιήσιμου κριθαριού και συνεργάζεται, στο πλαίσιο του προγράμματος συμβολαιακής γεωργίας, με τη Γεωπονική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, για την ανάπτυξη τριών νέων ποικιλιών κριθαριού βυνοποίησης.¹⁸⁵
- Τη Μέλισσα Κίκιζας ΑΒΕΕ Τροφίμων που το 2016-17 συνεργαζόταν με 430 αγρότες που καλλιεργούσαν 38.000 στρέμματα, η οποία παρέχει τη δυνατότητα στους συμβεβλημένους παραγωγούς να επωφεληθούν από το πρόγραμμα της συμβουλευτικής γεωργίας που έχει αναπτύξει σε συνεργασία με την Αμερικάνικη Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης.¹⁸⁶
- Την εταιρεία Ρόδι Ελλάς ΑΒΕΕ, που συνεργάζεται με ένα εκτεταμένο δίκτυο 450 καλλιεργητών από το 2006, βάση του μοντέλου της συμβολαιακής γεωργίας.¹⁸⁷

Το βασικό συμπέρασμα από την περιληπτική αυτή παράθεση είναι ότι η συνεργασία παραγωγών, είτε μέσω συνεταιρισμών, είτε με βάση εταιρικά προγράμματα, με βάση το πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας είναι ήδη εξαιρετικά εκτεταμένη και αναπτύσσεται διαρκώς. Καμία πολιτική για τον συνεργατισμό στην Ελλάδα δεν μπορεί, πλέον, να αγνοήσει αυτό το εργα-

¹⁸³ iefimerida.gr (2017), «Συμβολαιακή Γεωργία από την Παγκρήτια Τράπεζα - Οι πρώτες οκτώ συμφωνίες», 13 Νοεμβρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.iefimerida.gr/news/375652/symvolaiaki-georgia-apo-tin-pagkritia-trapeza-oi-protes-okto-symfonies>

¹⁸⁴ agro24.gr (2015), «Θρακικά Εκκοκκιστήρια και Alpha Bank ενισχύουν τη δράση της συμβολαιακής γεωργίας στη Θράκη», 17 Δεκεμβρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.agro24.gr/agrotika/proionta/georgia/vamvaki-viomihanika-fyta/thrakika-ekkokkistiria-kai-alpha-bank-enishyoyin>

¹⁸⁵ reporter.gr (2017), «Αθηναϊκή Ζυθοποιία: Έμφαση στην καινοτομία και τη συμβολαιακή γεωργία», 13 Δεκεμβρίου, δημοσίευμα το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: <https://www.reporter.gr/Eidhseis/Epicheirhseis/Distillery/340383-Athhnaikh-Zythopoiia-Emfash-sthn-kainotomia-kai-th-symbolaiakh-gewrgia>

¹⁸⁶ Σύμφωνα με έκθεση εταιρικής υπευθυνότητας της εταιρείας «ΜΕΛΙΣΣΑ ΚΙΚΙΖΑΣ ΑΒΕΕ», η οποία είναι διαθέσιμη εδώ: <http://www.melissa.gr/wp-content/uploads/2017/09/eke.PDF>

¹⁸⁷ Σύμφωνα με το εταιρικό προφίλ της «ΡΟΔΙ ΕΛΛΑΣ Α.Β.Ε.Ε.», το οποίο είναι διαθέσιμο εδώ: http://rodihellas.gr/?page_id=281

λείο, που εξασφαλίζει με τρόπο μαζικό οικονομίες κλίμακας και τεχνογνωσία στους αγρότες παραγωγούς. Το πώς αυτό θα εξελιχθεί και θα συνδυαστεί με την αναγέννηση του συνεργατισμού, είναι ένα από τα βασικά ερωτήματα που θα απαντηθούν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

2.6 Συμπεράσματα

Η καταγραφή της σημερινής πραγματικότητας στον χώρο του αγροτικού συνεργατισμού είναι ασφαλώς μια βόλτα στα ερείπια μιας απολύτως αποτυχημένης πολιτικής, η οποία δεν είχε ως στόχο την ανάπτυξη του ίδιου του συνεργατισμού, αλλά τη χρησιμοποίησή του ως κομματικό και πολιτικό εργαλείο.

Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου ο στόχος δεν ήταν -ευθέως τουλάχιστον- πολιτικά ή κομματικά ιδιοτελής, όπως στις περιπτώσεις αποζημιώσεων και άσκησης «κοινωνικής πολιτικής», η αδιαφορία για τους κοινοτικούς κανόνες δημιούργησε ωρολογιακές βόμβες που τελικά σκάνε σήμερα στα χέρια μερικών εκ των -εξ ορισμού- σχετικά καλύτερων συνεταιρισμών, οι οποίοι επιβίωσαν της καταστροφής.

Οι συνέπειες της καταστροφής είναι και υλικές και άυλες:

- Από τις υλικές ξεχωρίζουν τα τεράστια για το μέγεθος του τομέα χρέη, που στην συντριπτική τους πλειοψηφία αναγκαστικά θα διαγραφούν και η απαξίωση και υποχρησιμοποίηση υποδομών που χρειάστηκαν δεκαετίες να δημιουργηθούν και τώρα είναι παγιδευμένες σε έναν ατελείωτο νομικό κυκεώνα.
- Από τις άυλες ξεχωρίζουν η στροφή των αγροτών από τη νόμιμη στη μαύρη οικονομία, καθώς προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν την φοροδιαφυγή και την εισφοροδιαφυγή ως στρατηγική επιβίωσης και υπέρβασης του ανταγωνιστικού μειονεκτήματος του μικρού κλήρου και της έλλειψης συνεργατικότητας, και προπαντός η σχεδόν ολοσχερής καταστροφή του κοινωνικού κεφαλαίου εμπιστοσύνης που είχε δημιουργήσει ο συνεργατισμός στην εποχή της ακμής του.

Παρά ταύτα, η εξαιρετική αντοχή που έχει επιδείξει ο πρωτογενής τομέας και η βιομηχανία τροφίμων και ποτών στη διάρκεια της κρίσης και οι πολύτιμοι πυρήνες συνεργατισμού που επιβίωσαν, δημιουργούν αντικειμενικά πεδίο αισιοδοξίας. Καταρχήν, γιατί οι πυρήνες αυτοί -ανεξαρτήτως αν έχουν τη μορφή κλασικών συνεταιρισμών ή ομάδων παραγωγών, ή ομαδοποίησης παραγωγών γύρω από δυναμικές ιδιωτικές εταιρείες- άντεξαν όχι μόνο

στην κρίση, αλλά και στον μαζικό εκμαυλισμό που προηγήθηκε. Έδειξαν δηλαδή, τόσο αντοχή σε εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες, όσο και χαρακτήρα. Αποτελούν, συνεπώς, εξαιρετικό υλικό για την επόμενη ημέρα.

Το κλειδί για το μέλλον, όπως έδειξε η παράθεση των επιτυχημένων συνεργασιών, ιδίως στο νέο πεδίο που δημιουργεί η ταχύτατη ανάπτυξη της συμβολαιακής γεωργίας, είναι η συνεργασία όχι μόνο μεταξύ των παραγωγών, αλλά προπαντός μεταξύ συνεργατικών σχημάτων και ιδιωτικού τομέα. Μια συνεργασία που πρέπει να γίνεται με τρόπο που να συνδυάζει το επιχειρηματικό πνεύμα των ιδιωτών με τις αξίες της συνεργατικότητας και της μακροχρόνιας οικοδόμησης κοινωνικού κεφαλαίου του συνεταιριστικού τομέα. Μια συνεργασία που απαιτεί ισχυρά κίνητρα, αλλά και τη μέγιστη δυνατή ευελιξία σε ό,τι αφορά το θεσμικό πλαίσιο, αφού το κενό που έχει δημιουργηθεί από την κατάρρευση των συνεργατικών δομών είναι χαώδες και η κάλυψή του, προς όφελος της επιτάχυνσης της παραγωγικής ανασυγκρότησης και της αναπτυξιακής διαδικασίας, απολύτως επείγουσα.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Μάιος 2019

Το Υφιστάμενο Νομικό Και Αναπτυξιακό Πλαίσιο

3.1 Ενωσιακό Δίκαιο Και Εθνικά Μέτρα Εφαρμογής

3.1.1 Εισαγωγή

Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου αυτού, εξετάζουμε το Ενωσιακό Δίκαιο που προάγει τη συνεργατικότητα στον πρωτογενή τομέα. Το βασικό εργαλείο δεν είναι άλλο από τις ομάδες και τις οργανώσεις παραγωγών, οι οποίες βοηθούν τους γεωργούς να αντιμετωπίσουν από κοινού τις προκλήσεις που θέτει η αύξηση του ανταγωνισμού, σε σχέση με την εμπορία των προϊόντων τους. Το κλειδί σε ό,τι αφορά τις οργανώσεις παραγωγών, από πλευράς διευκόλυνσης της συνεργατικότητας, είναι η ευελιξία που τις χαρακτηρίζει σε σχέση με τον νομικό τύπο, ο οποίος αφήνεται αποκλειστικά στη διακριτική ευχέρεια των ίδιων των παραγωγών.

Οι οργανώσεις παραγωγών και οι ενώσεις τους, λοιπόν, συμβάλλουν στην ενίσχυση της θέσης των παραγωγών, προάγοντας την οριζόντια συνεργασία μεταξύ τους. Είναι χρήσιμες, μεταξύ άλλων, για τη συγκέντρωση της προσφοράς, τη βελτίωση της εμπορίας, τον προγραμματισμό και την προσαρμογή της παραγωγής στη ζήτηση, τη βελτιστοποίηση του κόστους παραγωγής, τη σταθεροποίηση των τιμών παραγωγού, την προώθηση βέλτιστων πρακτικών και την παροχή τεχνικής βοήθειας.

Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της πρωτογενούς παραγωγής διευκολύνεται, επίσης, και από τις διεπαγγελματικές οργανώσεις (ΔΟ), οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να αποτελούν ένα από τα πιο αποτελεσματικά εργαλεία για την προαγωγή της κάθετης συνεργασίας μεταξύ όλων των ενδιαφερόμενων μερών της αλυσίδας εφοδιασμού. Οι ομάδες και οι οργανώσεις παραγωγών και οι ΔΟ έχουν τη δυνατότητα να κάνουν χρήση πολλών μέτρων του 2ου πυλώνα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), για να διευρύνουν τις εργασίες αλλά και τις συνεργασίες τους.

Σε ό,τι αφορά στη συνεργατικότητα, ένα από τα πιο ενδιαφέροντα μέτρα είναι το «Μέτρο 16», το οποίο έχει ως στόχο την ανάπτυξη της καινοτομίας από τους ίδιους τους παραγωγούς, διευκολύνοντας την οικοδόμηση συνεργασιών μεταξύ των παραγωγικών φορέων και της επιστημονικής κοινότητας. Το μέτρο αυτό αξιοποιεί και μια καινούρια ιδέα, κλειδί για την ανάπτυξη των συνεργασιών, τον διαμεσολαβητή καινοτομίας (innovation broker) για τη διευκόλυνση εξεύρεσης εταίρων στην ανάπτυξη των μορ-

φών συνεργασίας. Επίσης, το ίδιο μέτρο αποβλέπει στην ελαχιστοποίηση της απόστασης μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών, με τη δημιουργία βραχείων αλυσίδων εφοδιασμού και τοπικών αγορών. Έχει, δηλαδή, ως στόχο τη δραστική μείωση του αριθμού των ενδιάμεσων (μεσαζόντων) που μεσολαβούν μεταξύ παραγωγού και τελικού καταναλωτή.

Τέλος, τα προγράμματα εδαφικής συνεργασίας προωθούν διακρατικές, διασυνοριακές και διαπεριφερειακές συνεργασίες, βασιζόμενα στο μοντέλο συνεργασίας πολλαπλού έλικα (multiple helix ecosystems - π.χ. ερευνητικά κέντρα/ πανεπιστήμια, επιχειρήσεις/ παραγωγοί, φορείς χάραξης πολιτικής, τελικοί καταναλωτές), σε μια προσπάθεια να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για δικτύωση και παραγωγή γνώσης ή/και πολιτικών από τις οποίες όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να βγουν κερδισμένα.

Ξεκινάμε με μια ενδελεχή επισκόπηση του Ενωσιακού Δικαίου για τις ομάδες και οργανώσεις παραγωγών, καθώς και των εθνικών μέτρων εφαρμογής. Μετά από το σχολιασμό αυτών, εξετάζουμε την περίπτωση των ΔΟ. Ακολουθώντας, αναλύουμε το μέτρο 16 και τις προκλήσεις του, κλείνοντας το πρώτο μέρος του κεφαλαίου αυτού με μια περιληπτική εξέταση των προγραμμάτων ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας, εστιάζοντας φυσικά σε αυτά που αφορούν στον αγροδιατροφικό τομέα. Λεπτομέρειες για τα ανωτέρω περιλαμβάνονται στα αντίστοιχα παραρτήματα της μελέτης.

3.1.2 Οργανώσεις και ομάδες παραγωγών

Σύντομη ιστορική αναδρομή

Οι Οργανώσεις Παραγωγών (ΟΠ) ξεκίνησαν το 1972 στο πλαίσιο της Κοινής Οργάνωσης Αγοράς (ΚΟΑ) των οπωροκηπευτικών, όπως αυτή θεσμοθετήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΟΚ) 1035/723. Αρχικά, ο βασικός σκοπός της δημιουργίας ΟΠ ήταν η διαχείριση αποσύρσεων παραγωγής στον τομέα των οπωροκηπευτικών.

Με την αναθεώρηση της ΚΟΑ το 1996 μέσω του Κανονισμού (ΕΚ) 2200/1996, ωστόσο, έγινε στροφή στον εμπορικό προσανατολισμό και στην ενίσχυση της θέσης των παραγωγών στην αγορά, αλλά και στην ενσωμάτωση περιβαλλοντικών ζητημάτων. Παράλληλα, με τη μεταρρύθμιση του 1996, προστέθηκε η έννοια της Ομάδας Παραγωγών (ΟμΠ).¹⁸⁸ Η αλλαγή αυτή αποσκοπούσε στο να δοθεί η δυνατότητα σε συνεταιρισμούς ή σε άλλα συλλογικά σχήματα που δεν πληρούσαν τα κριτήρια αναγνώρισης ως ΟΠ, να έχουν στη διάθεσή τους μία μεταβατική περίοδο για να προετοιμαστούν κατάλληλα.

Στη συνέχεια, με τη μεταρρύθμιση του 2007, δυνάμει του Κανονισμού (ΕΚ) 1182/2007, τέθηκε στη διάθεση των ΟΠ ένα ευρύτερο φάσμα μέσων και

¹⁸⁸ Για περισσότερες πληροφορίες δείτε το άρθρο του Χ. Κατατζά με τίτλο «Οργανώσεις vs Ομάδες Παραγωγών» που δημοσιεύτηκε στο 8ο τεύχος (Απρίλιος-Ιούνιος 2016) του περιοδικού «Κοινωνική Οικονομία» που εκδίδεται από το Ινστιτούτο Συνεταιριστικών Ερευνών και Μελετών (ΙΣΕΜ): <http://isem-journal.blogspot.gr/2016/04/vs.html>

εργαλείων, ώστε να προλαμβάνουν και να διαχειρίζονται τις κρίσεις της αγοράς πιο αποτελεσματικά. Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκαν κίνητρα για να ενθαρρυνθούν συγχωνεύσεις μεταξύ ΟΠ, Ενώσεων Οργανώσεων Παραγωγών (ΕΟΠ) και διακρατικές συνεργασίες. Παράλληλα, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στην προστασία του περιβάλλοντος.¹⁸⁹ Επίσης, η μεταρρύθμιση του 2007 αποσυνέδεσε τις ενισχύσεις για τα οπωροκηπευτικά προς μεταποίηση (π.χ. βιομηχανική τομάτα, συμπύρηνο ροδάκινο, σταφίδες), μετατρέποντάς τις σε στρεμματικές ενισχύσεις.¹⁹⁰

Το νέο Ενωσιακό πλαίσιο

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 για την (ενιαία πια) Κοινή Οργάνωση Αγοράς (ΚΟΑ) δεν αναφέρεται στις Ομπ.¹⁹¹ Αναφορά υπάρχει, όμως, στο άρθρο 27 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 που αφορά στην αγροτική ανάπτυξη. Βάσει του εν λόγω Κανονισμού και δυνάμει του άρθρου 27, παρέχεται οικονομική στήριξη σε επίσημα αναγνωρισμένες ΟΠ, αλλά και σε Ομπ, με βάση το επιχειρηματικό σχέδιο που καταθέτουν. Στο εγκεκριμένο Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020¹⁹² της χώρας μας, το άρθρο αυτό έχει μετουσιωθεί στο μέτρο 9 περί «σύστασης Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών».

Τα κράτη-μέλη μπορούν να αναγνωρίζουν τις ΟΠ, οι οποίες αποτελούν νομική οντότητα ή σαφώς οριζόμενο μέρος νομικής οντότητας, διαθέτουν έναν ελάχιστο αριθμό μελών και/ή καλύπτουν μία ελάχιστη ποσότητα ή αξία εμπορεύσιμης παραγωγής, παρέχουν επαρκή εξέγγυα για την ορθή εκτέλεση των δραστηριοτήτων τους και διαθέτουν ανάλογα καταστατικά. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 159 και το άρθρο 161 του Κανονισμού αυτού, η αναγνώριση των ΟΠ για όλους τους τομείς προϊόντων παραμένει στη διακριτική ευχέρεια των κρατών-μελών, εκτός από τους ορισμένους

¹⁸⁹ Δείτε την Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο σχετικά με την εφαρμογή των διατάξεων για τις οργανώσεις παραγωγών, τα επιχειρησιακά ταμεία και τα επιχειρησιακά προγράμματα στον τομέα των οπωροκηπευτικών μετά τη μεταρρύθμιση του 2007»: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com\(2014\)0112_/com_com\(2014\)0112_el.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com(2014)0112_/com_com(2014)0112_el.pdf)

¹⁹⁰ Οι ενισχύσεις αυτές εντάχθηκαν ουσιαστικά στο καθεστώς ενιαίας ενίσχυσης.

¹⁹¹ Για τη διαφορά Ομπ, ΟΠ και αγροτικών συνεταιρισμών, δείτε την υποσημείωση 3.2.5.

¹⁹² Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το εγκεκριμένο πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης μπορείτε να βρείτε στον εξής σύνδεσμο: <http://www.agrotikianaptixi.gr/el/content/%CE%AD%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%B9%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82>

τομείς¹⁹³ για τους οποίους η αναγνώριση είναι υποχρεωτική εφόσον πληρούνται τα κριτήρια αναγνώρισης.

Στο πλαίσιο του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013¹⁹⁴ υπάρχουν ειδικά προγράμματα και μέτρα στήριξης που συνδέονται άρρηκτα με τις ΟΠ. Είναι τα «Προγράμματα εργασιών στον τομέα του ελαιολάδου», τα «Επιχειρησιακά προγράμματα εργασιών στον τομέα των οπωροκηπευτικών», αλλά και τα «Μέτρα που παρεκκλίνουν από τους κανόνες του ανταγωνισμού» ή η «Επέκταση κανόνων» που εφαρμόζονται σε όλους τους τομείς. Λεπτομέρειες για αυτά τα ειδικά προγράμματα και μέτρα παρέχονται στο Παράρτημα 6.2.

Εθνικά μέτρα εφαρμογής για την αναγνώριση

Σε ό,τι αφορά στην εθνική έννομη τάξη, με τον νόμο 4384/2016 για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, και συγκεκριμένα με το άρθρο 37, έγινε ουσιαστική αναφορά στις ΟμΠ, στις ΟΠ και στις ΕΟΠ, με την ενσωμάτωση του ορισμού του άρθρου 154 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013.

Ωστόσο, υπήρξε μια σχετικά πρόσφατη τροποποίηση,¹⁹⁵ σύμφωνα με την οποία, ως ΟμΠ αναγνωρίζονται «αυτοτελείς νομικές οντότητες του συνεταιριστικού ή εμπορικού δικαίου ή σαφώς οριζόμενα μέρη αυτών ή νομικά πρόσωπα του αστικού δικαίου, με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα». Οι ΟΠ και οι ΕΟΠ αποτελούν «αυτοτελείς νομικές οντότητες του συνεταιριστικού ή

193 Οι τομείς αυτοί είναι οι εξής: ο τομέας των οπωροκηπευτικών, όσον αφορά ένα ή περισσότερα προϊόντα του και/ή προϊόντα τα οποία προορίζονται αποκλειστικά για μεταποίηση· ο τομέας του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων· ο τομέας του ελαιολάδου και των επιτραπέζιων ελιών· ο τομέας των μεταξοσκωλήκων· και ο τομέας του λυκίσκου. Οι παραπάνω τομείς δεν επιλέχθηκαν τυχαία. Στον τομέα των οπωροκηπευτικών, όπως αναφέρει και η σχετική Έκθεση της Επιτροπής, υπήρχε από τη μεταρρύθμιση του 1996 η ανάγκη να ενισχυθεί η θέση των παραγωγών ενόψει της μεγάλης συγκέντρωσης της πλευράς της ζήτησης (των κατόντη εταίρων δηλαδή, όπως οι χονδρέμποροι και οι λιανοπωλητές). Έτσι, οι ΟΠ και οι ΟμΠ αποτέλεσαν τον ακρογωνιαίο λίθο του καθεστώτος ενίσχυσης της ΕΕ στον τομέα αυτό γενικά. Ο τομέας του γάλακτος, από την άλλη, είχε βιώσει μακρές περιόδους ανισορροπιών της αγοράς, με κύριο χαρακτηριστικό τη μεγάλη διακύμανση των τιμών. Μια από τις πιο σοβαρές κρίσεις έλαβε χώρα το 2009 και κατά κάποιο τρόπο επιτάχυνε τις εξελίξεις στην κατεύθυνση πιο μακροπρόθεσμων μέτρων όπως η σύσταση και η ενίσχυση ΟΠ. Παράλληλα, καθώς είχε αποφασιστεί η σταδιακή κατάργηση των ποσοστώσεων (milk quotas) στο τέλος της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου, οι φόβοι για περαιτέρω ανισορροπίες στην αγορά εντάθηκαν. Στον τομέα του ελαιολάδου και των επιτραπέζιων ελιών, πέρα από την ανάγκη ενίσχυσης της διαπραγματευτικής θέσης των παραγωγών στις χώρες της Μεσογείου, υπήρχε ανάγκη για βελτίωση της παραγωγής και της εμπορίας σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 34 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν που, πέρα από τη σύσταση, η Ένωση χρηματοδοτεί και προγράμματα εργασιών προσανατολισμένα στη βελτίωση της παραγωγής και της εμπορίας, όπως μπορούμε να δούμε και στο Παράρτημα 6.2.1. Ο τομέας του λυκίσκου είναι αρκετά σημαντικός για την ΕΕ και ειδικότερα για τη Γερμανία. Στην ΕΕ υπάρχει το 60% των εδαφών στα οποία παράγεται λυκίσκος παγκοσμίως, με το 60% αυτών να αντιστοιχεί στη Γερμανία. Έτσι, κρίθηκε αναγκαίο να λαμβάνουν στήριξη οι ΟΠ για να προγραμματίζουν καλύτερα την παραγωγή, να βελτιστοποιούν το κόστος αυτής και να συγκεντρώνουν καλύτερα την προσφορά (άρθρο 58 σε συνδυασμό με το άρθρο 152 του Κανονισμού 1308/2013). Την ίδια στιγμή, σύμφωνα και με το άρθρο 77 του ίδιου Κανονισμού, τα προϊόντα λυκίσκου, τα οποία συγκομίζονται ή παρασκευάζονται εντός της ΕΕ υπόκεινται σε αυστηρή διαδικασία πιστοποίησης, ειδικά η εμπορία ή η εξαγωγή τους απαγορεύονται. Τέλος, ο τομέας των μεταξοσκωλήκων ήταν από τους λίγους τομείς για τους οποίους η ενωσιακή ενίσχυση παρέμενε συνδεδεμένη με την παραγωγή. Προκειμένου η εκτροφή μεταξοσκωλήκων να ενταχθεί ομαλά στο σύστημα άμεσων ενισχύσεων, δηλαδή να αποσυνδεθεί από την παραγωγή, κρίθηκε αναγκαίο, σύμφωνα και με την αιτιολογική σκέψη 52 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, να προωθηθεί η δημιουργία ΟΠ στον εν λόγω τομέα.

194 Κάποια άρθρα του εν λόγω Κανονισμού που αφορούν στις ΟΠ τροποποιήθηκαν με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393. Δείτε το Παράρτημα 6.2.

195 Με τον νόμο 4484/2017 και το άρθρο 65, η οποία τροποποιήθηκε περαιτέρω με την πρόσφατη ΥΑ 430/110502/2017.

εμπορικού δικαίου ή σαφώς οριζόμενα μέρη αυτών». ¹⁹⁶ Όσες Ομπ και ΟΠ είναι «σαφώς οριζόμενα μέρη νομικών οντοτήτων λειτουργούν με ξεχωριστή λογιστική ή/και διοικητική διαχείριση». ¹⁹⁷ Ακολούθησαν δύο υπουργικές αποφάσεις για την αναγνώριση των ΟΠ, των Ομπ, και των ΕΟΠ. ¹⁹⁸

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα άρθρα που αναφέρονται στα μέλη των Ομπ και ΟΠ. Σύμφωνα με το άρθρο 6 («Κριτήρια Αναγνώρισης»), για την αναγνώριση των Ομπ απαιτούνται, ανά τομέα αγροτικής παραγωγής, τουλάχιστον πέντε (5) φυσικά ή νομικά πρόσωπα μέλη-παραγωγοί. Για την αναγνώριση των ΟΠ απαιτούνται τουλάχιστον είκοσι (20) μέλη. Για την αναγνώριση αλιευτικών και βιολογικών ΟΠ, καθώς και των ΟΠ που βρίσκονται σε νησιά εκτός Κρήτης και Εύβοιας ή σε ορεινές (μειονεκτικές) περιοχές, ¹⁹⁹ απαιτούνται κατ' ελάχιστο δέκα (10) μέλη. Για την αναγνώριση των ΕΟΠ απαιτούνται τουλάχιστον δύο (2) αναγνωρισμένες ΟΠ. Σε όλες τις περιπτώσεις, η ελάχιστη διάρκεια συμμετοχής με την ιδιότητα του μέλους δεν δύναται να είναι κατώτερη από ένα έτος.

Σύμφωνα με το άρθρο 4 («Διαδικασία αναγνώρισης») τα μέλη έχουν την υποχρέωση να διακινούν μέσω της Ομπ ή ΟΠ τουλάχιστον το 80% της παραγωγής τους. Στο ίδιο άρθρο, επίσης, τονίζεται ότι το μέγιστο ποσοστό των δικαιωμάτων ψήφου και των μεριδίων που κατέχει φυσικό ή νομικό πρόσωπο μέλος της Ομπ ή ΟΠ δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερο από το 20%, ανεξάρτητα αν τα μέλη αυτά συμμετέχουν με μεγαλύτερο μερίδιο. Υπάρχουν, επίσης, σχετικές μεταβατικές διατάξεις. ²⁰⁰

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, σύμφωνα και με τα διαλαμβανόμενα του άρθρου 153 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 που ενσωματώθηκαν στο άρθρο

¹⁹⁶ Εκτός αν πρόκειται για ΟΠ προϊόντων αλιείας και υδατοκαλλιέργειας, οπότε μπορούν να αποτελούν και «νομικά πρόσωπα αστικού δικαίου».

¹⁹⁷ Σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 37 του Ν. 4384/2016.

¹⁹⁸ Η ΥΑ 397/18235/2017 (ΦΕΚ 601/Β/24-2-2017), για τον ουσιαστικό σχολιασμό της οποίας δείτε το άρθρο του Χ. Καρατζά με τίτλο «Διαδικασία αναγνώρισης Οργανώσεων Παραγωγών (Ορ.Π.), Ομάδων Παραγωγών (Ομπ) και των Ενώσεων τους (Ε.Ο.Π.) - Σχολιασμός ΥΑ 397/18235» που δημοσιεύτηκε στο 13ο τεύχος (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2017) του περιοδικού «Κοινωνική Οικονομία» που εκδίδεται από το ΙΣΕΜ: <http://isem-journal.blogspot.gr/2017/07/39718235.html>, αλλά και η ΥΑ 430/110502/2017 (ΦΕΚ 3800/Β/27-10-2017), η οποία τροποποίησε την πρώτη. Στην πρώτη απόφαση και με όσες τροποποιήσεις έγιναν από τη δεύτερη περιγράφονται ενδελεχώς οι αρμόδιες αρχές αναγνώρισης και ελέγχου, το έργο τους, η διαδικασία αναγνώρισης με την αίτηση και τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, πότε η αναγνώριση νομικού προσώπου ως Ομπ ή ΟΠ ή ΕΟΠ υπόκειται σε ανάκληση ή αναστολή, τα λεπτομερή κριτήρια αναγνώρισης, οι συγχωνεύσεις Ομπ, ΟΠ και ΕΟΠ, καθώς και το μητρώο όλων αυτών των οργανώσεων με τη μορφή ψηφιακής βάσης δεδομένων.

¹⁹⁹ Οι ορεινές περιοχές που θεωρούνται «μειονεκτικές» ορίζονται στην Οδηγία 81/645/ΕΟΚ όπως αυτή τροποποιήθηκε με την Οδηγία 93/66/ΕΟΚ. Δείτε ποιες περιοχές περιλαμβάνει εδώ: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31993L0066&from=EL>.

²⁰⁰ Όσες Ομπ, ΟΠ και ΕΟΠ συστάθηκαν και αναγνωρίστηκαν πριν τη δημοσίευση του νόμου 4384/2016 συνεχίζουν να λειτουργούν με την υποχρέωση προσαρμογής των καταστατικών τους στις διατάξεις της ΥΑ 397/18235/2017 όπως τροποποιήθηκε με την ΥΑ 430/110502/2017, εντός δύο ετών από τη δημοσίευσή τους. Όσες πάλι συστάθηκαν και αναγνωρίστηκαν μετά τη δημοσίευση του νόμου 4384/2016 και επιθυμούν τη χρηματοδότησή τους σύμφωνα με τις διατάξεις της ενωσιακής νομοθεσίας, εφαρμόζουν τις διατάξεις της ΥΑ 397/18235/2017 όπως τροποποιήθηκε με την ΥΑ 430/110502/2017 για την επικαιροποίηση της αναγνώρισής τους. Τέλος, όσες ΟΠ και ΕΟΠ στον τομέα του ελαιολάδου και επιτραπέζιων ελιών αναγνωρίστηκαν με βάση τα κριτήρια του άρθρου 3 της ΥΑ 5746/157266 (ΦΕΚ 3351/Β/12-12-2014) και έχουν σε ισχύ τριετές πρόγραμμα δραστηριοτήτων στα πλαίσια του Κανονισμού (ΕΕ) 611/2014 και του Κανονισμού (ΕΕ) 615/2014 και μέχρι τη λήξη αυτού, ισχύουν τα κριτήρια αναγνώρισης που ίσχυαν όταν εγκρίθηκε το τριετές πρόγραμμα δραστηριοτήτων.

4 («Διαδικασία αναγνώρισης»), για την αναγνώριση των ΟμπΠ και των ΟΠ απαιτείται καταστατικό λειτουργίας υπογεγραμμένο από όλα τα μέλη που να ρυθμίζει τις υποχρεώσεις τους, τους διοικητικούς, λογιστικούς και οικονομικούς κανόνες, καθώς και τις πιθανές κυρώσεις. Επίσης, για την αναγνώριση, η απόφαση απαιτεί και επιχειρηματικό σχέδιο πενταετούς διάρκειας, παρότι αυτό δεν ορίζεται ρητά στο άρθρο 154 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, όπου γίνεται λόγος για «επαρκή εχέγγυα για την ορθή εκτέλεση των δραστηριοτήτων της ΟΠ», προκειμένου αυτή να αναγνωρισθεί. Επιπρόσθετα, η απαιτούμενη ελάχιστη αξία εμπορευθείσας παραγωγής για την αναγνώριση, σε όλους τους τομείς προϊόντων, καθορίζεται σε 250.000 ευρώ για τις ΟΠ, σε 100.000 ευρώ για αλιευτικές και βιολογικές ΟΠ, καθώς και για ΟΠ που βρίσκονται σε νησιά εκτός Κρήτης και Εύβοιας ή σε ορεινές (μειονεκτικές) περιοχές, ενώ για τις ΟμπΠ δεν απαιτείται ελάχιστη αξία. Η ελάχιστη εμπορευθείσα αξία παραγωγής, όπου απαιτείται, αποδεικνύεται με τιμολόγια πώλησης των μελών.²⁰¹

Εθνικά μέτρα εφαρμογής για τη στήριξη

Όπως αναφέραμε παραπάνω, το μέτρο 9 «Σύσταση ομάδων και οργανώσεων παραγωγών» του ΠΑΑ 2014-2020 (το συνολικό πρόγραμμα εγκρίθηκε με την Εκτελεστική Απόφαση της Επιτροπής στις 11/12/2015²⁰²), μετουσίωσε το άρθρο 27 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 για τη στήριξη των αναγνωρισμένων ΟΠ και ΟμπΠ. Ο συνολικός προϋπολογισμός ανέρχεται σε 25.000.000 ευρώ και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης («ΕΓΤΑΑ»). Στην πρόσκληση του μέτρου,²⁰³ η οποία δόθηκε στη δημοσιότητα στις 14/12/2017 και για την οποία χρειάστηκαν τέσσερις παρατάσεις της καταληκτικής ημερομηνίας υποβολής των αιτήσεων,²⁰⁴ ανταποκρίθηκαν 206 ομάδες (130 φυτικής παραγωγής και 76 ζωικής), αντιστοιχώντας σε συνολική δημόσια δαπάνη 41.191.438,61 ευρώ.²⁰⁵

Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, υπάρχουν στο κείμενο της εν λόγω πρόσκλησης, αλλά και στο κείμενο της ΥΑ 13184/2017 πάνω στο οποίο η πρόσκληση βασίστηκε,²⁰⁶ εδάφια που παρουσιάζουν ιδιαίτερο

²⁰¹ Για τον προσδιορισμό λαμβάνεται υπόψη ο μέσος όρος της εμπορευθείσας αξίας παραγωγής των δύο προηγούμενων ημερολογιακών ετών από την ημερομηνία αναγνώρισης της ΟΠ, εκτός αν πρόκειται για περιπτώσεις «ανωτέρας βίας» ή «εξαιρετικές περιστάσεις», οπότε μπορεί να λαμβάνεται υπόψη ο μέσος όρος των δύο εκ των τριών προηγούμενων ημερολογιακών ετών από την ημερομηνία αναγνώρισης της ΟΠ.

²⁰² Η εν λόγω Εκτελεστική Απόφαση αναφέρει ότι το ΠΑΑ της Ελλάδας απεστάλη στην Επιτροπή στην τελική του έκδοση στις 04/12/2015. Μπορείτε να δείτε το κείμενο της απόφασης εδώ: <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/3/2015/EL/3-2015-9170-EL-F1-1.PDF>

²⁰³ Δείτε την εδώ: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/PROGRAMATA_AGRO_ANAPTIJH/1prosklsh_ya13184_141217.pdf

²⁰⁴ Για την για την τέταρτη παράταση δείτε εδώ: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/PROGRAMATA_AGRO_ANAPTIJH/4tropo_1prosklsh_metro9_060918.pdf

²⁰⁵ Δείτε εδώ την ανακοίνωση του ΥΠΑΤ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/programma-agrotikis-anaptikis-2014-2020-proskliseis-metron/787-metro9-omada-paragogn/7363-metro9-151118>

²⁰⁶ Είναι το κείμενο της ΥΑ 13184/2017, η οποία ρυθμίζει τις λεπτομέρειες εφαρμογής http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/PROGRAMATA_AGRO_ANAPTIJH/ya13184_291117.pdf. Πιο συγκεκριμένα, με αυτή την ΥΑ ρυθμίζονται οι εξής λεπτομέρειες: Οι αρμόδιες υπηρεσίες για τη διαχείριση, παρακολούθηση και υλοποίηση του μέτρου, οι δικαιούχοι αλλά και οι μη επιλέξιμοι υποψήφιοι, οι δεσμεύσεις και οι υποχρεώσεις των δικαιούχων, το επιχειρηματικό σχέδιο, το είδος των παρεχόμενων ενισχύσεων, οι λεπτομέρειες για την υποβολή της αίτησης στήριξης και τους σχετικούς ελέγχους, οι λεπτομέρειες για την υποβολή της αίτησης πληρωμής και τους σχετικούς ελέγχους, καθώς και οι κυρώσεις από την αθέτηση των όρων και προϋποθέσεων.

ενδιαφέρον. Για παράδειγμα, στο άρθρο 3 της πρόσκλησης, ξεκαθαρίζεται ότι δικαίωμα στήριξης έχουν μόνο νέες και αναγνωρισμένες ΟμπΠ και ΟΠ, οι οποίες πρέπει ταυτόχρονα να ανήκουν στην κατηγορία των Πολύ Μικρών, Μικρών και Μεσαίων Επιχειρήσεων (ΜμΕ²⁰⁷).

Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, προϋπόθεση συμμετοχής των δικαιούχων είναι η διακριτή λογιστική διαχείριση ή/και διοικητική διαχείριση, από όσες ΟμπΠ ή ΟΠ αποτελούν σαφώς οριζόμενα μέρη νομικών οντοτήτων. Το ίδιο άρθρο ορίζει τον ελάχιστο αριθμό μελών που περιγράψαμε στην προηγούμενη υποενότητα (όπως δηλαδή προβλέπεται από την ΥΑ 397/18235/2017).

Στο ίδιο άρθρο, επίσης, απαριθμούνται οι περιπτώσεις των μη επιλέξιμων δικαιούχων, στους οποίους περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, οι υπό σύσταση ΟμπΠ ή ΟΠ που δεν έχουν αναγνωριστεί σύμφωνα με την ΥΑ 397/18235/2017, οι ΟμπΠ ή ΟΠ που αναγνωρίστηκαν πριν τις 26/04/2016, δηλαδή πριν την έκδοση του νόμου 4384/2016, αλλά και οι ΟΠ που εφαρμόζουν επιχειρησιακό πρόγραμμα / πρόγραμμα εργασιών στο πλαίσιο του Κανονισμού 1308/2013 κατά το ίδιο χρονικό διάστημα.

Κριτήριο λήψης της ενίσχυσης είναι η υλοποίηση ενός επιχειρηματικού σχεδίου. Για το επιχειρηματικό σχέδιο, θα πρέπει οι αιτούντες να θέτουν τουλάχιστον δύο από τους δώδεκα στόχους που απαριθμούνται στο άρθρο 7 του κειμένου της ΥΑ. Οι στόχοι χωρίζονται σε δύο ομάδες και οι αιτούντες θα πρέπει να θέτουν έναν από την Α ομάδα και έναν από τη Β. Παράλληλα, θα πρέπει να «πιάνουν» την ελάχιστη τιμή του στόχου. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του στόχου «εφαρμογή νέων πρακτικών/τεχνικών, μεθόδων ή/και προϊόντων στη γεωργία, κτηνοτροφία» (ομάδα Α), η ελάχιστη τιμή επιτυγχάνεται όταν η εφαρμογή πραγματοποιηθεί στο 80% των μελών. Στην περίπτωση του στόχου «συλλογικές ενέργειες προβολής και προώθησης» (ομάδα Β), η ελάχιστη τιμή μεταφράζεται σε δημιουργία ιστοσελίδας, συμμετοχή σε μία έκθεση ετησίως και έκδοση ενημερωτικού υλικού.

Επιπρόσθετα, όπως ορίζει το άρθρο 8 της ΥΑ 13184/2017 και το άρθρο 1 της πρόσκλησης για το είδος παρεχόμενων ενισχύσεων, οι τελευταίες χορηγούνται σε ετήσια βάση με τη μορφή ποσού στήριξης (κατ' αποκοπή ενίσχυσης) που αποτελεί ποσοστό επί της ετήσιας εμπορεύσιμης αξίας των προϊόντων της ΟμπΠ ή της ΟΠ. Ξεκινά από 10% της αξίας παραγωγής που διαθέτει η ΟμπΠ ή η ΟΠ στο εμπόριο το 1ο έτος μετά την αναγνώριση, μειούμενο κατά δύο μονάδες κάθε έτος, για να φτάσει στο 2% της αξίας παραγωγής που διαθέτει η ΟμπΠ ή η ΟΠ στο εμπόριο κατά το 5ο έτος.²⁰⁸

²⁰⁷ Όπως αυτές ορίζονται στη σύσταση της Επιτροπής (2003/361/ΕΚ). Δείτε εδώ: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003H0361&from=EL>. Ένας χρήσιμος οδηγός για τον ορισμό και την περιγραφή των ΜμΕ είναι διαθέσιμος εδώ: https://www.ependyseis.gr/anaptyxiakos/files/2016_odigos_gia_mme.pdf

²⁰⁸ Ο υπολογισμός της αξίας παραγωγής για το 1ο έτος εφόσον η ΟμπΠ ή ΟΠ δεν έχει συμπληρώσει ένα ημερολογιακό έτος λειτουργίας από την αναγνώρισή της, πραγματοποιείται βάσει της μέσης ετήσιας αξίας της διατεθείσας στο εμπόριο παραγωγής των μελών κατά τη διάρκεια τριών ετών πριν από την αναγνώριση της ΟμπΠ ή της ΟΠ. Η μέση ετήσια αξία προκύπτει από τα αντίστοιχα φορολογικά στοιχεία (τιμολόγια). Για τα επόμενα έτη η αξία παραγωγής περιλαμβάνεται ως εκτίμηση στο επιχειρηματικό σχέδιο και επαληθεύεται από τα αντίστοιχα παραστατικά (τιμολόγια).

Δεν υπάρχουν, λοιπόν, επιλέξιμες δαπάνες ή κόστη. Με άλλα λόγια, η ενίσχυση υπολογίζεται αποκλειστικά βάσει της αξίας παραγωγής, με την υποχρέωση να εμφανίζονται στην αναλυτική λογιστική καταχώρηση των δαπανών αυτές που είναι συναφείς με την υλοποίηση του επιχειρηματικού σχεδίου και τα λειτουργικά έξοδα που σχετίζονται με αυτό. Η ετήσια στήριξη κάθε δικαιούχου δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ.

Τέλος, το μέτρο 9 δύναται να συνδυαστεί με άλλα μέτρα του ΠΑΑ 2014-2020 και, ιδιαιτέρως, με τα εξής:

- Συστήματα Ποιότητας Γεωργικών Προϊόντων και Τροφίμων του μέτρου 3: Η Ομπ ή η ΟΠ μπορεί να ενισχυθεί για τα πάγια κόστη που απορρέουν από τη συμμετοχή της σε ένα Ενωσιακό ή εθνικό σύστημα ποιότητας, καθώς και για δραστηριότητες πληροφόρησης και προώθησης στην εσωτερική αγορά.
- Δράσεις Μεταφοράς Γνώσεων και Ενημέρωσης του μέτρου 1: Η Ομπ ή η ΟΠ μπορεί να αποκτήσει επαγγελματική κατάρτιση και δεξιότητες, μέσω επιμορφωτικών μαθημάτων, εργαστηρίων και ατομικής καθοδήγησης. Επιπλέον, προβλέπονται τεχνικές που αναπτύσσουν ακόμη περισσότερο την ενεργητική συμμετοχή των καταρτιζόμενων, όπως βραχυπρόθεσμες ανταλλαγές²⁰⁹ γεωργών ή επισκέψεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις και δάση.
- Επενδύσεις σε Υλικά Στοιχεία του Ενεργητικού του μέτρου 4: Η Ομπ ή η ΟΠ μπορεί να ενισχυθεί για επενδύσεις σε υλικά ή/και άυλα στοιχεία για την ανάπτυξη γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων.
- Συνεργασία του μέτρου 16: Η Ομπ ή η ΟΠ μπορεί να είναι μέλος των επιχειρησιακών ομάδων, που ορίζονται στο πλαίσιο της εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Σύμπραξης Καινοτομίας, η οποία αποτελεί μέρος της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Στο πλαίσιο της υλοποίησης του επιχειρηματικού σχεδίου τους, οι Ομπ και ΟΠ μπορούν, επίσης, να συμβάλουν στην αποτελεσματική λειτουργία της αλυσίδας εφοδιασμού για μη διατροφικούς σκοπούς (όπως η αξιοποίηση των γεωργικών αποβλήτων και υπολειμμάτων για την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές).

Σχόλια και συμπεράσματα

Ξεκινώντας τον σχολιασμό, αξίζει πρώτα να αποσαφηνίσουμε τη διαφορά μεταξύ ΟΠ, Ομπ και αγροτικών συνεταιρισμών. Οι αναγνωρισμένες ΟΠ

²⁰⁹ Οι «βραχυπρόθεσμες ανταλλαγές» αναφέρονται σε σχήματα ανταλλαγών που επιτρέπουν στους γεωργούς να φιλοξενηθούν σε εκμετάλλευση άλλων γεωργών, σε οποιαδήποτε χώρα της ΕΕ, προκειμένου να αποκομίσουν προσωπική και πρακτική γνώση. Όσοι παίρνουν μέρος αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμετέχουν ενεργά σε όλη την παραγωγική διαδικασία της εκμετάλλευσης που τους φιλοξενεί. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να ανταλλάξουν γνώσεις και καλές πρακτικές, να ανακαλύψουν νέους τρόπους διεξαγωγής εργασιών, αλλά και να υιοθετήσουν καινοτομίες από άλλους αγρότες.

είναι ομάδες γεωργών, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί από τις πρωτοβουλίες αυτών και ελέγχονται από τους ίδιους. Πρέπει να αποτελούν νομική οντότητα (του συνεταιριστικού ή εμπορικού δικαίου) ή σαφώς οριζόμενο μέρος νομικής οντότητας. Οι ΟΠ μπορούν να επωφεληθούν από όλα τα διαθέσιμα μέτρα που περιγράφηκαν πιο πάνω, όπως αυτά που υπάγονται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1305/2013 για την αγροτική ανάπτυξη (π.χ. το μέτρο 9 για τη σύστασή τους και ο συνδυασμός αυτού με τα άλλα αναπτυξιακά μέτρα του ΠΑΑ, όπως τα 1, 3, 4, 16) ή αυτά που υπάγονται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1308/2013 (π.χ. προγράμματα εργασιών, μέτρα που παρεκκλίνουν από τους κανόνες του ανταγωνισμού) και περιγράφονται στο Παράρτημα 6.2.

Οι ΟμπΠ είναι σαν ένα είδος «φυτωρίου» ΟΠ. Είναι συνήθως μικρότερα σχήματα ή νεοσύστατες συλλογικές μορφές οργάνωσης παραγωγών (π.χ. συνεταιρισμοί που συστάθηκαν πρόσφατα), οι οποίες πιθανόν να μη διαθέτουν ούτε τον βαθμό οργάνωσης (π.χ. διοικητικά, λογιστικά), ούτε τις υποδομές που απαιτούνται για να διαχειριστούν επαρκώς τη συλλογική παραγωγή τους, έχουν, όμως, την πρόθεση να λάβουν στήριξη για να αποκτήσουν και την οργάνωση, αλλά και τις απαιτούμενες υποδομές. Όπως είδαμε και πιο πάνω, για την αναγνώριση των ΟμπΠ στη χώρα μας, σε όλους τους τομείς προϊόντων, δεν απαιτείται ελάχιστη αξία εμπορευθείσας παραγωγής, σε αντίθεση με τις ΟΠ, για τις οποίες η αξία αυτή καθορίστηκε στις 250.000 ευρώ (100.000 ευρώ για αλιευτικές και βιολογικές ΟΠ). Οι ΟμπΠ μπορούν, όμως, να επωφεληθούν μόνο από τα μέτρα του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης, ώστε (το αργότερο) στο τέλος της πενταετούς μεταβατικής περιόδου που τους παρέχεται, να είναι σε θέση να αναγνωριστούν ως ΟΠ, έχοντας υλοποιήσει το επιχειρηματικό σχέδιο που είναι και όρος για την αναγνώριση.

Οι ΑΣ, όπως έχουμε εξηγήσει και στο κεφάλαιο 1, έχουν νομική προσωπικότητα, ανήκουν στα μέλη-χρήστες τους και ελέγχονται από αυτά. Σε σχέση με τις ΟΠ και τις ΟμπΠ, αποτελούν μία από τις νομικές οντότητες που μπορούν να αναγνωριστούν ως ΟΠ ή ΟμπΠ. Οι άλλες νομικές οντότητες είναι αυτές του εμπορικού δικαίου (π.χ. ΑΕ, ΕΠΕ, ΟΕ, ΕτΕ, ΙΚΕ). Με άλλα λόγια, ένας ΑΣ μπορεί να είναι και ΟμπΠ ή ΟΠ, αλλά μία ΟμπΠ ή ΟΠ ενδέχεται να μην είναι ΑΣ. Οι ΟμπΠ ή ΟΠ, όμως, μπορούν να αποτελέσουν το πρώτο βήμα για τη σύσταση ενός ΑΣ. Παράλληλα, ένας ΑΣ ή μια εταιρεία μπορούν να περιλαμβάνουν διάφορες ΟΠ ή ΟμπΠ στους κόλπους τους για διαφορετικά προϊόντα (π.χ. μία ΟΠ για ελαιόλαδο και μία για οπωροκηπευτικά), καθώς οι ΟμπΠ και ΟΠ δύνανται να αποτελούν «σαφώς οριζόμενο μέρος νομικής οντότητας».

Ωστόσο, αυτό ενδέχεται να παρουσιάσει προβληματική εφαρμογή στη χώρα μας, τουλάχιστον ως προς τη φορολογική αντιμετώπιση. Οι ΟΠ ή ΟμπΠ που λειτουργούν εντός των ΑΣ ή των εταιρειών του εμπορικού δικαίου, κάνουν χρήση δικού τους κανονισμού λειτουργίας (άρα δυνητικά «ξεχωριστής διοικητικής διαχείρισης»), διατηρώντας όμως τη νομική μορφή

των ΑΣ ή των εταιρειών των οποίων αποτελούν μέρος. Το σημαντικότερο είναι ότι διατηρούν τον ίδιο Αριθμό Φορολογικού Μητρώου («ΑΦΜ»). Τι θα συμβεί στην περίπτωση που ο ΑΣ ή η εταιρεία συνολικά δεν έχουν, για παράδειγμα, φορολογική ενημερότητα ή έχουν οφειλές προς τρίτους;²¹⁰ Γενικότερα, αν υποθέσουμε ότι οι ΟΠ ή Ομπ Εμμέσως εξασφαλίζουν τη διοικητική τους αυτοτέλεια (π.χ. διατηρούν το δικό τους προσωπικό πέρα από το δικό τους ΔΣ) πώς εξασφαλίζεται η φορολογική τους αυτοτέλεια προκειμένου να λειτουργούν απρόσκοπτα;

Τα μέτρα του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 για τη στήριξη των ΟΠ και ΕΟΠ φαίνεται να ευνοούν τα κράτη-μέλη που διαθέτουν μακρόχρονη παράδοση αγροτών που οργανώνονται σε ΑΣ (π.χ. Φινλανδία, Ολλανδία, Ιρλανδία).²¹¹ Η χώρα μας δεν ανήκει σε αυτά τα κράτη-μέλη και είναι αμφίβολο σε ποιο βαθμό μπορεί να αξιοποιήσει τα μέτρα του εν λόγω κανονισμού. Βέβαια, υπάρχει το μέτρο 9 του ΠΑΑ για τη σύσταση Ομπ και ΟΠ, αλλά τόσο το χαμηλό ύψος της χρηματοδότησης, όσο και το πλήθος των προϊόντων, μάλλον δεν αφήνουν δυνατότητες για ευρεία αξιοποίηση. Αυτό τεκμαίρεται τόσο από το πλήθος των αιτήσεων και την υπερκάλυψη του προϋπολογισμένου ποσού κατά 1,65 φορές, όσο κι από το χαμηλό ύψος του ποσού της ετήσιας στήριξης. Πάντως, είναι θετικό το γεγονός ότι η ενίσχυση υπολογίζεται αποκλειστικά βάσει της αξίας παραγωγής, απλοποιώντας τις διαδικασίες και θέτοντας σε ισχύ ένα σύστημα που βασίζεται στα αποτελέσματα (output-based) και όχι στις δαπάνες (input-based).

Ο ελάχιστος αριθμός μελών που απαιτείται για την αναγνώριση των Ομπ και ΟΠ μοιάζει αυθαίρετος. Μπορεί το άρθρο 154 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, όπως είδαμε και πριν, να προϋποθέτει ότι μια Ομπ ή ΟΠ αναγνωρίζεται μόνο αν διαθέτει έναν ελάχιστο αριθμό μελών, όπως αυτός καθορίζεται από το ενδιαφερόμενο κράτος-μέλος, δε φαίνεται, ωστόσο, να υπάρχει κάποια συγκεκριμένη λογική πίσω από την επιλογή των συγκεκριμένων κατώτατων ορίων. Άλλωστε, το άρθρο 154 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 παρέχει την εναλλακτική επιλογή της κάλυψης ελάχιστης ποσότητας ή αξίας εμπορεύσιμης παραγωγής για την αναγνώριση. Η επιλογή αυτή προστέθηκε στα κριτήρια της εγχώριας αναγνώρισης ως συμπληρωματική και όχι ως εναλλακτική. Φαίνεται ότι απλά προκρίθηκε η λογική της απόλυτης ευθυγράμμισης μεταξύ του κατώτατου αριθμού μελών που απαιτούνται για τη σύσταση ενός εγχώριου ΑΣ και μιας ΟΠ. Έτσι, όμως, εισάγεται περιορισμός στην αρχή της ελευθερίας της σύστασης συλλογι-

²¹⁰ Η μόνη πρόνοια που έχει μέχρι στιγμής ληφθεί είναι αυτή του άρθρου 75 του νόμου 4443/2016, σύμφωνα με την οποία δεν υπόκεινται σε κατάσχεση ή στη λήψη ασφαλιστικών μέτρων, για οφειλές των μελών προς τρίτους, τυχόν κατασχέσεις που έχουν επιβληθεί επί του τιμήματος των προϊόντων των μελών Ομάδων Παραγωγών, η οποία είχε συγκροτηθεί στο πλαίσιο Ένωσης Αγροτικών Συνεταιρισμών, κατ' εφαρμογή του Κανονισμού 2200/1996, για οφειλές της Ένωσης προς οποιονδήποτε, αν η Ομάδα Παραγωγών είχε τον ίδιο ΑΦΜ με την Ένωση.

²¹¹ Δείτε τη μελέτη των Bijman et al. (2012) για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία περιέχει και τα μερίδια αγοράς των ΑΣ σε κάθε κράτος-μέλος. Η χώρα μας βρίσκεται στις τελευταίες θέσεις. Μπορείτε να «κατεβάσετε» τη συνολική μελέτη εδώ: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2012/support-farmers-coop/fulltext_en.pdf

κών μορφών οργάνωσης, με αποτέλεσμα να παραβιάζεται το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού, χωρίς μάλιστα να παρέχεται κάποια συγκεκριμένη αιτιολόγηση.

Βέβαια, όπως προέκυψε από τα στοιχεία²¹² της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο πλαίσιο μιας έκθεσης για το λεγόμενο Milk Package (δείτε το Παράρτημα 6.2.3) η χώρα μας δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον καθορισμό του κατώτατου ορίου μελών σε σχέση με τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ. Σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσε μελλοντικά να επανεξεταστεί η ελάχιστη εμπορεύσιμη αξία ως το μόνο κριτήριο. Σε αυτό συνηγορεί και μια πρόσφατη μελέτη²¹³ για λογαριασμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, σύμφωνα με την οποία ο καθορισμός σημαντικού ελαχίστου μεγέθους (σε όρους αξίας) για τις ΟΠ παίζει σπουδαίο ρόλο στην ενδυνάμωσή τους, ειδικά όταν το μέγεθος αυτό (επανα)προσδιορίζεται βάσει της εικόνας της αλυσίδας εφοδιασμού και του βαθμού συγκέντρωσης (concentration) των ανάντη και κατάντη εταίρων.

Τα μέτρα που παρέχουν τη δυνατότητα των παρεκκλίσεων από τις διατάξεις του ανταγωνισμού (δείτε το Παράρτημα 6.2.3), μπορούν να εξασφαλίζουν ένα μεγαλύτερο βαθμό οργάνωσης (και συνεργασίας) των παραγωγών, ειδικά σε τομείς προϊόντων όπου οι παραγωγοί έχουν αντιμετωπίσει μεγάλες κρίσεις ή που δε συνεργάζονται, χωρίς να εγείρουν ενστάσεις από τις αρχές του ανταγωνισμού. Δημιουργούν όμως ένα είδος «επιβαλλόμενου συνεργατισμού» πάνω στους παραγωγούς, αφού οι τελευταίοι εκχωρούν όλα τα δικαιώματα διαπραγμάτευσης στην ΟΠ. Έτσι, παρότι ενισχύουν τη συλλογική διαπραγματευτική ισχύ τους έναντι των (ήδη ισχυρών) μεταποιητών ή λιανοπωλητών, δεν είναι ξεκάθαρο αν τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα μιας τέτοιας πολιτικής είναι θετικά, αφού αυτή η επιβολή αντίκειται στην αρχή της συμβατικής ελευθερίας που διέπει τα συνεργατικά σχήματα, καθώς και στη συνεταιριστική αρχή για εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή σε συλλογικό σχήμα. Επίσης, η πρόσφατη μελέτη για λογαριασμό του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο στις ΟΠ ποιες πρακτικές επιτρέπονται και κάτω από ποιες συνθήκες. Βέβαια, τα μέτρα αυτά δημιουργούν τις προϋποθέσεις για σταθερή ροή και ανταπόκριση στη ζήτηση, αρκεί η διαπραγμάτευση να υπόκειται σε ποσοτικούς περιορισμούς, όπως προβλέπουν οι σχετικές διατάξεις. Για να μη θιγεί η αποτελεσματική λειτουργία των ΑΣ, έχει τουλάχιστον προβλεφθεί ότι δε θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης μέσω ΟΠ οι όροι που τίθενται στο καταστατικό ενός ΑΣ ή σε κανόνες ή αποφάσεις που βασίζονται σε αυτό, όταν η συμμετοχή γεωργού σε ΑΣ συνεπάγεται υποχρέωση παράδοσης προϊόντος.

²¹² Δείτε εδώ στις σελίδες 8 και 9: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/milk/milk-package/slide-show-implementation_en.pdf

²¹³ Δείτε εδώ το αρχείο της παρουσίασης της πρόσφατης (2016) αυτής μελέτης (στα αγγλικά) http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/98491/Sorrentino_Presentation%20EP_Mar_14_2016.pdf

Στην πράξη, όπως συμπέρανε η σχετική πρόσφατη έκθεση της Επιτροπής²¹⁴ για το Milk Package,²¹⁵ τα μέτρα που εκπορεύονται από τις διατάξεις για την αντιμονοπωλιακή νομοθεσία φαίνεται να ενδυναμώνουν τη θέση των παραγωγών στην αλυσίδα εφοδιασμού, χωρίς ωστόσο να έχει γίνει εκτεταμένη χρήση τους στα περισσότερα κράτη-μέλη. Το πιο ενδιαφέρον συμπέρασμα της έκθεσης είναι ότι έγινε μεγάλη χρήση των υποχρεωτικών γραπτών συμβάσεων από κράτη-μέλη με χαμηλό βαθμό οργάνωσης των παραγωγών σε συλλογικά σχήματα, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Σλοβενία, η Κροατία, η Ουγγαρία, η Κύπρος και η Πορτογαλία. Οι υποχρεωτικές γραπτές συμβάσεις «επισημοποιούν» τη σχέση παραγωγών-μεταποιητών και δημιουργούν ιστορικό καλών πρακτικών. Το μέτρο των συλλογικών διαπραγματεύσεων «αγκαλιάστηκε», κυρίως, από μεγάλες χώρες, όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ισπανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

3.1.3 Διεπαγγελματικές οργανώσεις

Σύντομη ιστορική αναδρομή

Στους τομείς της γεωργίας ΔΟ υπάρχουν για περισσότερα από 50 χρόνια σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γαλλία, στην οποία ο πρώτος νόμος σχετικά με την αναγνώριση των ΔΟ θεσπίστηκε το 1975. Καθώς δεν υπήρχε νομικό πλαίσιο στην ΕΕ, ακολούθησαν πολλές αγωγές στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, που ανάγκασαν τις γαλλικές αρχές να υποβάλλουν υπόμνημα προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 1985. Λίγα χρόνια μετά, το 1990, η Επιτροπή εξέδωσε Ανακοίνωση,²¹⁶ που ουσιαστικά «αναγνώρισε» τις ΔΟ στο πλαίσιο του κανονιστικού καθεστώτος της ΚΑΠ.

Σύμφωνα με την εν λόγω ανακοίνωση, οι ΔΟ μπορούσαν να οριστούν στην πράξη ως «οι σχέσεις διασυνδέσεων μεταξύ των διαφόρων επαγγελματικών κατηγοριών που συμμετέχουν στην παραγωγή, εμπορία και -ενδεχομένως- στην επεξεργασία για το κάθε δεδομένο γεωργικό προϊόν ή ομάδα προϊόντων». Η Ανακοίνωση αναγνώρισε, δηλαδή, τις σχέσεις διασύνδεσης περισσότερο ως κάθετες, παρά ως οριζόντιες, διακρίνοντάς τις από την οριζόντια μορφή που χαρακτηρίζει τις ΟΠ και τις ΕΟΠ.

Οι διαδοχικές μεταρρυθμίσεις των ΚΟΑ για τον καπνό (το 1992), των οπωροκηπευτικών (το 1996), του οίνου (το 1999), και του ελαιόλαδου (το 2004), υπήρξαν ευκαιρίες για να εισαχθούν οι πρώτες διατάξεις που αφορούσαν σε αναγνώρισεις και συνθήκες εργασίας των ΔΟ. Ήταν, όμως, ο Κανονισμός (ΕΚ) 1234/2007 που περιείχε διατάξεις σχετικά με τα γενικά κριτήρια αναγνώρισης, και ουσιαστικά επισημοποίησε το ρόλο των ΔΟ.

²¹⁴ Δείτε την εδώ (στα αγγλικά): https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/milk/milk-package/com-2016-724_en.pdf

²¹⁵ Γενικά, το Milk Package φαίνεται να έχει βελτιώσει τη θέση των αγροτών στην αλυσίδα εφοδιασμού, χωρίς όμως να εγγυάται τη σταθερότητα των τιμών.

²¹⁶ Δείτε την εδώ (στα αγγλικά): https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/crisis-years-1980s/sec90-562__en.pdf

Το νέο Ενωσιακό πλαίσιο

Όπως και στην περίπτωση των ΟΠ, ο Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 δίνει κεντρικό ρόλο στις ΔΟ και τις επεκτείνει σε κάθε γεωργικό τομέα που καλύπτεται από ΚΟΑ. Σύμφωνα με το άρθρο 157 του Κανονισμού αυτού, τα κράτη-μέλη μπορούν, μετά από αίτηση, να αναγνωρίζουν τις ΔΟ συγκεκριμένου τομέα, αρκεί αυτές να αποτελούνται από εκπροσώπους οικονομικών δραστηριοτήτων που συνδέονται με την παραγωγή, και να περιλαμβάνουν τουλάχιστον ένα ακόμη εκπρόσωπο από τα στάδια της αλυσίδας εφοδιασμού, όπως η μεταποίηση, το εμπόριο και η διανομή προϊόντων. Πρέπει, επίσης, να επιδιώκουν συγκεκριμένο σκοπό, που να οδηγεί είτε σε βελτίωση των γνώσεων και της διαφάνειας όσον αφορά την παραγωγή και την αγορά, είτε σε διερεύνηση δυνητικών αγορών στο εξωτερικό, είτε σε ανάπτυξη μεθόδων και μέσων για τη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, είτε σε διενέργεια ερευνών για ολοκληρωμένη και βιώσιμη παραγωγή, μεταξύ άλλων.²¹⁷

Σύμφωνα με το άρθρο 158 του ίδιου Κανονισμού, τα κράτη-μέλη μπορούν να αναγνωρίζουν τις ΔΟ που το ζητούν, εφόσον αυτές πληρούν τις απαιτήσεις που καθορίζονται στο άρθρο 157, ασκούν τις δραστηριότητές τους σε μία ή περισσότερες περιοχές του οικείου εδάφους, αντιπροσωπεύουν σημαντικό μέρος των οικονομικών δραστηριοτήτων και δεν δραστηριοποιούνται οι ίδιες (οι ΔΟ) στην παραγωγή, τη μεταποίηση ή το εμπόριο, εκτός κι αν πρόκειται για ΔΟ στον τομέα του ελαιόλαδου και των επιτραπέζιων ελιών, και αυτόν του καπνού. Οι αρμόδιες αρχές αναγνώρισης υποχρεούνται να αποφαινούνται σχετικά με τη χορήγηση της αναγνώρισης εντός τεσσάρων μηνών, ενώ τα κράτη-μέλη μπορούν να θεωρούν αναγνωρισμένες τις ΔΟ οι οποίες είχαν αναγνωρισθεί πριν την εφαρμογή του Κανονισμού και οι οποίες φυσικά πληρούν τους όρους του άρθρου 157. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 159, τα κράτη-μέλη, μετά από αίτηση, αναγνωρίζουν υποχρεωτικά τις ΔΟ στον τομέα του ελαιόλαδου και των επιτραπέζιων ελιών, και στον τομέα του καπνού, εφόσον πληρούνται οι απαιτούμενοι όροι. Για τους τομείς αυτούς που ισχύει υποχρεωτική αναγνώριση, υπάρχει και ξεχωριστό άρθρο, το 162, το οποίο αναφέρεται σε επιπλέον πιθανούς στόχους μιας ΔΟ στους εν λόγω τομείς, όπως η συγκέντρωση και ο συντονισμός της προσφοράς και της εμπορίας των προϊόντων των μελών. Τέλος, ξεχωριστή αναφορά γίνεται στο άρθρο 163 που αφορά στην αναγνώριση ΔΟ στον τομέα του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων.

²¹⁷ Με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393, ο κατάλογος των σκοπών που δύνανται να επιδιώκουν οι ΔΟ διευρύνθηκε. Πλέον καλύπτει μέτρα για την πρόληψη και τη διαχείριση των κινδύνων που συνδέονται με την υγεία των ζώων, τη φυτοϋγειονομική προστασία και το περιβάλλον, αλλά και μέτρα για τη δημιουργία τυποποιημένων ρητρών επιμερισμού της αξίας συμπεριλαμβανομένων των προσαυξήσεων ή εκπτώσεων στις εμπορικές τιμές. Οι ρήτρες αυτές δύνανται να καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οποιαδήποτε εξέλιξη των σχετικών τιμών στην αγορά των οικείων προϊόντων μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο επιμερισμού μεταξύ των μελών της ΔΟ.

Οι αναγνωρισμένες ΔΟ μπορούν να κάνουν χρήση των ευεργετικών διατάξεων που αναλύθηκαν ανωτέρω.²¹⁸ Παράλληλα, σύμφωνα με το άρθρο 210, το άρθρο 101 παράγραφος 1 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ δεν εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Με άλλα λόγια, οι ΔΟ προστατεύονται από τις αρχές ανταγωνισμού για συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές οι οποίες αποβλέπουν στην εκπλήρωση των στόχων τους, αρκεί να έχουν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή και να μην είναι πραγματικά ασύμβατες προς τους Ενωσιακούς κανόνες.²¹⁹

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχει ξεχωριστή διάταξη για τον τομέα του οίνου. Σύμφωνα με το άρθρο 167, τα κράτη-μέλη μπορούν να καθορίζουν κανόνες εμπορίας για τη ρύθμιση της προσφοράς του οίνου, των σταφυλιών και των γλεύκων, ιδίως μέσω αποφάσεων που λαμβάνονται από αναγνωρισμένες ΔΟ. Οι κανόνες αυτοί, ωστόσο, δεν πρέπει να αφορούν καμία συναλλαγή μετά την πρώτη εμπορία του σχετικού προϊόντος, και δεν πρέπει να επιτρέπουν τον καθορισμό της τιμής, ακόμη κι αν πρόκειται για απλή σύσταση.

Εθνικά μέτρα εφαρμογής για την αναγνώριση

Σε ό,τι αφορά στην εθνική έννομη τάξη, με τον νόμο 4384/2016 για τους ΑΣ, και συγκεκριμένα το άρθρο 34, οι ΔΟ ορίζονται ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, που συνιστώνται, σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, ανά τομέα αγροτικών προϊόντων, και αποτελούνται από εκπροσώπους οικονομικών δραστηριοτήτων που συνδέονται με την παραγωγή των προϊόντων αυτών. Μόνο μία ΔΟ μπορεί να αναγνωρίζεται σε εθνικό επίπεδο για κάθε προϊόν ή κοινή ομάδα προϊόντων. ΔΟ που υφίστανται κατά την έναρξη ισχύος του νόμου 4384/2016 συνεχίζουν να λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 34 του νόμου αυτού.

Ωστόσο, υπάρχει και το σχέδιο νόμου²²⁰ για τις «Προϋποθέσεις και διαδικασίες αναγνώρισης, λειτουργίας και εποπτείας των Γεωργικών Διεπαγγελματικών Οργανώσεων». Σκοπός του είναι ο καθορισμός των αναγκαίων συμπληρωματικών μέτρων για την εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165 και 210 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 που αναλύθηκε στην προηγούμενη υποενότητα, καθώς και των μέτρων που αφορούν στη διαδικασία αναγνώρισης, τα κριτήρια, τα απαιτούμενα δικαιολογητικά, τις αρμόδιες αρχές και την άσκηση εποπτείας.

²¹⁸ Όπως του άρθρου 29 για τα προγράμματα εργασιών στον τομέα του ελαιόλαδου και των επιτραπέζιων ελιών, του άρθρου 150 για τη ρύθμιση της προσφοράς τυριού ΠΟΠ ή ΠΓΕ και του άρθρου 172 για τη ρύθμιση της προσφοράς χοιρομεριού ΠΟΠ ή ΠΓΕ, ακόμη και των άρθρων 164 και 165 για την επέκταση των κανόνων σε επιχειρήσεις που δεν είναι μέλη τους. Δείτε το Παράρτημα 6.2.1 και το Παράρτημα 6.2.3.

²¹⁹ Ομοίως, το άρθρο 222 του Καν. (ΕΕ) 1308/2013 που περιγράφεται στο Παράρτημα 6.2.3 ισχύει και για τις αναγνωρισμένες ΔΟ. Το άρθρο αυτό εφαρμόστηκε στον τομέα του γάλακτος με τον Εκτελεστικό Καν. (ΕΕ) 2016/559, σύμφωνα με τον οποίο επιτράπη και στις αναγνωρισμένες ΔΟ να συνάψουν εθελοντικές κοινές συμφωνίες και να λάβουν κοινές αποφάσεις όσον αφορά τον προγραμματισμό της ποσότητας του γάλακτος για ένα εξάμηνο μέσα στο 2016.

²²⁰ Δείτε εδώ τη δημόσια διαβούλευση: <http://pconsult.minagric.gr/index.php/el/categories/87-georgikes-diepaggelamtikes-oragnoseis>

Το σχέδιο φαίνεται να διατηρεί όσα προβλέπει το άρθρο 34 του νόμου 4384/2016, κάνοντας όμως κάποιες προσθήκες και εξειδικεύοντας κάποιες διατάξεις. Για παράδειγμα, προβλέπει ότι οι ΔΟ υποχρεούνται να εντάσσονται στο καθεστώς ΦΠΑ, να τηρούν διπλογραφικά βιβλία Γ' κατηγορίας, αλλά και όλες τις διατυπώσεις δημοσιότητας που προβλέπει η κείμενη νομοθεσία για τις εμπορικές εταιρείες.

Ερμηνεύοντας ορθά το βασικό άρθρο (57) του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, απαραίτητη κρίνεται η συμμετοχή εκπροσώπων της πρωτογενούς παραγωγής και ενός τουλάχιστον από τα υπόλοιπα στάδια της αλυσίδας εφοδιασμού, δηλαδή της μεταποίησης, συμπεριλαμβανομένων της τυποποίησης ή της συσκευασίας, και του εμπορίου, συμπεριλαμβανομένης της διανομής. Για την αναγνώριση, προϋποθέτει ότι τα μέλη μιας ΔΟ παράγουν ή μεταποιούν ή εμπορεύονται, συμπεριλαμβανομένης της διανομής, το 1/3 της συνολικής ποσότητας του συγκεκριμένου τομέα προϊόντων, για τον οποίο επιθυμούν να αναγνωρισθεί η εν λόγω ΔΟ. Επίσης, το 1/3 απαιτείται να πληρείται χωριστά για κάθε είδος οικονομικής δραστηριότητας που εκπροσωπείται στη ΔΟ από διακριτούς για κάθε είδος εκπροσώπους. Για την απόδειξη του βαθμού αντιπροσωπευτικότητας ζητούνται αποδεικτικά στοιχεία της τελευταίας τριετίας που στην περίπτωση των παραγωγών αφορούν σε τιμολόγια.²²¹

Εντύπωση προκαλεί η απαίτηση της αυξημένης πλειοψηφίας του 70% των μελών για τη λήψη όλων των αποφάσεων της ΓΣ και του ΔΣ, αλλά και ο καθορισμός συγκεκριμένων ποσοστών εκπροσώπησης της πλευράς των παραγωγών έναντι των άλλων στη ΓΣ και το ΔΣ.

Σημαντική, τέλος, είναι και η (ορθή) ερμηνεία του άρθρου 210 για τις συμφωνίες, αποφάσεις και εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται ή εγκρίνονται στο πλαίσιο αναγνωρισμένης ΔΟ, καθώς και του άρθρου 164 για την επέκταση κανόνων σε μη μέλη της ΔΟ.

Σχόλια και Συμπεράσματα

Θεωρητικά, οι ΔΟ μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη διευκόλυνση του διαλόγου μεταξύ των επιχειρήσεων στην αλυσίδα εφοδιασμού και στην καλύτερη οργάνωση της παραγωγής, της μεταποίησης και της εμπορίας των αγροτικών προϊόντων. Οι διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 κινήθηκαν στην κατεύθυνση της εναρμόνισης, του εξορθολογισμού και της επέκτασης των υφιστάμενων κανόνων για τη σύσταση και οργάνωση των ΔΟ.

²²¹ Πρόκειται για τιμολόγια των ΑΣ, των ΟμΠ ή των ΟΠ, των οποίων αποτελούν μέλη, ή τιμολόγια των ίδιων των παραγωγών, εφόσον αυτοί δε συμμετέχουν σε συνεργατικά σχήματα. Στην περίπτωση των εκπροσώπων των υπολοίπων σταδίων της αλυσίδας εφοδιασμού (μεταποιητών, τυποποιητών, συσκευαστών, εμπόρων και διανομέων) τα σχετικά παραστατικά αντιστοιχούν σε τιμολόγια που αποδεικνύουν τις ποσότητες που μεταποιούν, τυποποιούν, συσκευάζουν ή εμπορεύονται.

Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκε το 2016 μια μελέτη²²² για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία ανέλαβε να εξετάσει την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 για τις ΔΟ. Η μελέτη αυτή παρείχε πληροφορίες για το νομικό πλαίσιο στα κράτη-μέλη, κατέγραψε τις χώρες που διαθέτουν ΔΟ (μέχρι τον Ιούνιο του 2016) και ανέλυσε τη λειτουργία και τα οφέλη των ΔΟ.

Τα κυριότερα οφέλη από τη λειτουργία μιας ΔΟ, κατά τη μελέτη, είναι η οργάνωση και η εποπτεία της εφοδιαστικής αλυσίδας, ο διαμοιρασμός της γνώσης μεταξύ των μελών και η από κοινού ευθύνη και αντιμετώπιση των κινδύνων. Επίσης, η ανάλυση των περιπτώσιολογικών μελετών (case studies) και η επισκόπηση της βιβλιογραφίας που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της μελέτης έδειξαν ότι οι ΔΟ μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο σε πολλούς τομείς. Προωθούν τον διάλογο μεταξύ της κυβέρνησης και των ενδιαφερόμενων μερών, καθώς και μεταξύ των φορέων/ ενδιαφερόμενων μερών που μετέχουν στην αλυσίδα εφοδιασμού, υποστηρίζουν την τήρηση των εμπορικών και άλλων κανονισμών και φροντίζουν για τη βελτίωση της ποιότητας και της ασφάλειας των προϊόντων. Οι επιτυχημένες ΔΟ έχουν οικονομική ανεξαρτησία που βασίζεται στις εισφορές που συγκεντρώνονται από τα μέλη τους μέσω διεπαγγελματικών συμφωνιών, αλλά και από αυτές που συγκεντρώνονται από μη μέλη τα οποία δραστηριοποιούνται στον ίδιο τομέα και ωφελούνται από τις δράσεις της οργάνωσης.

Γενικά, η μελέτη συμπέρανε ότι τα πραγματικά οφέλη των ΔΟ σε σχέση με άλλες μορφές κάθετης συνεργασίας είναι ορατά αλλά έχουν άυλη μορφή. Οι ΔΟ είναι οντότητες που δεν αγοράζουν, δεν παράγουν και δεν πωλούν προϊόντα, ούτε συμμετέχουν στον καθορισμό των τιμών ή σε διαπραγματεύσεις για τις τιμές. Έτσι, τα βασικά οφέλη είναι έμμεσα και άυλου χαρακτήρα, καθώς δεν είναι εύκολο να ποσοτικοποιηθούν.

Παράλληλα, ανεξάρτητα από τα οφέλη, είναι άκρως προβληματικό το γεγονός ότι μόνο μερικές ΔΟ στην ΕΕ καλύπτουν όλο το φάσμα της αλυσίδας εφοδιασμού (από το αγρόκτημα ως το τραπέζι). Στις περισσότερες περιπτώσεις μάλιστα, οι ΔΟ αποτελούνται από δύο κλάδους (πρωτογενούς παραγωγής και πρώτης μεταποίησης ή διανομής των γεωργικών προϊόντων). Είναι χαρακτηριστικό ότι οι διανομείς τροφίμων και οι λιανοπωλητές σπάνια συμμετέχουν. Αυτό, όπως αναφέρουν οι συγγραφείς της μελέτης, δεν ευνοεί τελικά τους ίδιους τους αγρότες.

Τέλος, όπου υπάρχουν ΔΟ πιο διευρυμένες όσον αφορά τις εργασίες που εκτελούν, αυτές είναι και οι πιο επιτυχημένες, αφού αποτελούν ομάδες πίεσης, υποστηρικτές των μελών τους στο δημόσιο διάλογο, εταίρους στη διαμόρφωση πολιτικών, πηγές πληροφόρησης για τα μέλη και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη, καθώς και εγγυητές της διαφάνειας στις αγορές.

²²² Δείτε τη μελέτη των Amat et al. (2016) σε ελληνική μετάφραση εδώ: https://drive.google.com/file/d/0Bw05ciR_uu0_LXFScv80eml1ZHc/view

Οι λειτουργικές και διευρυμένες ΔΟ μπορούν λοιπόν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην αγροδιατροφική εφοδιαστική αλυσίδα, ενώ το θεσμικό πλαίσιο αποτελεί αναμφίβολα κινητήριο δύναμη για τη δημιουργία τους. Το σχέδιο νόμου για τη χώρα μας, ωστόσο, ενώ ερμηνεύει και μεταφέρει σωστά τα βασικά άρθρα του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 για τις ΔΟ, φαίνεται να δείχνει υπερβάλλοντα ζήλο στα θέματα της σύνθεσης και λειτουργίας τους.

Κακή εντύπωση προκαλούν ο καθορισμός των ποσοστών εκπροσώπησης, αλλά και του ποσοστού λήψης αποφάσεων, εισάγοντας διοικητικές παρεμβάσεις που μάλλον υπερακοντίζουν τον επιδιωκόμενο σκοπό, δηλαδή την αντιπροσωπευτικότητα και τις σταθερές διεπαγγελματικές συμφωνίες.

Είναι αλήθεια ότι, όπως έδειξε και η παραπάνω μελέτη, σε κάθετες συνεργασίες, όπως αυτές των ΔΟ, είναι σημαντικό να λαμβάνονται αποφάσεις με το μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό συμφωνίας. Δεν γίνεται, όμως, να επιτευχθεί αυτό μόνο τεχνικά, χωρίς δηλαδή ηθελημένη διάθεση συναίνεσης. Άλλωστε, οι ΔΟ, όπως και οι οριζόντιες δομές των παραγωγών (ΟΠ, ΑΣ), είναι μια δομή που δημιουργείται σε εθελοντική βάση από τις πρωτοβουλίες που προέρχονται από τα ενδιαφερόμενα μέρη της αλυσίδας εφοδιασμού. Αποτελούν οντότητα ιδιωτικού χαρακτήρα και πρέπει να λειτουργούν με βάση τους μηχανισμούς του ιδιωτικού δικαίου, με ελεύθερες διαπραγματεύσεις από τα μέλη της οργάνωσης και με τους δικούς τους κανόνες. Αντιστοίχως, τα μέλη έχουν χρέος να αντιλαμβάνονται τη σημασία της σύναψης σταθερών διεπαγγελματικών συμφωνιών, της διεύρυνσης των εργασιών της ΔΟ, αλλά και της σταθερής και επαρκούς χρηματοδότησής της με ιδίους πόρους.

3.4.1 Μέτρο 16 του ΠΑΑ 2014-2020 - «Συνεργασία»

Αναγκαιότητα

Όπως τονίζεται στην εισαγωγή της περιγραφής του μέτρου 16 στο ελληνικό ΠΑΑ 2014-2020, το αγροδιατροφικό σύστημα της χώρας μας χαρακτηρίζεται από επιχειρήσεις μικρού μεγέθους, τόσο φυσικού, όσο και οικονομικού, που συχνά εμφανίζουν αδυναμία να επενδύσουν στην καινοτομία, στην έρευνα και στην τεχνολογία για την παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, με αποτέλεσμα να περιορίζονται στη μεταφορά ώριμης τεχνολογίας από το εξωτερικό. Επίσης, παρατηρείται έντονη έλλειψη δεσμών των αγροτικών εκμεταλλεύσεων με τους ερευνητικούς φορείς, αλλά και τις πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις («ΜμΕ») που δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό τομέα. Βέβαια, στον χώρο των επιχειρήσεων τροφίμων εμφανίζεται μια ικανοποιητική επιχειρηματική κινητικότητα στον τομέα της ενσωμάτωσης καινοτόμων υπηρεσιών, προϊόντων και διαδικασιών από ΜμΕ. Σε κάθε περίπτωση, όμως, το επίπεδο ανάπτυξης δικτυώσεων και καινοτόμων μορφών συνεργασιών των ΜμΕ του αγροδιατροφικού τομέα κυμαίνεται περί το 69% του μέσου ευρωπαϊκού όρου, και εμφανίζεται ως ένας σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας στην τόνωση της καινοτομικής επιχειρηματικότητας στο σύνολο του αγροδια-

τροφικού συστήματος. Σε αυτό μπορεί να προστεθεί η γενικότερη έλλειψη κουλτούρας οριζόντιας και κάθετης συνεργασίας.

Σύμφωνα με τις αιτιολογικές σκέψεις του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 για την αγροτική ανάπτυξη, κατά την περίοδο προγραμματισμού 2007-2013 το μόνο είδος συνεργασίας που έλαβε σαφή στήριξη στο πλαίσιο της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης ήταν η συνεργασία για την ανάπτυξη νέων προϊόντων, διαδικασιών και τεχνολογιών στους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων. Η στήριξη σε αυτό το είδος συνεργασίας εξακολουθεί να είναι απαραίτητη, αλλά πρέπει να ανταποκρίνεται καλύτερα στις απαιτήσεις της οικονομίας της γνώσης (knowledge economy), με την ανταλλαγή και τη διάχυση γνώσης να τίθενται σε πρώτο πλάνο. Οι συστάδες φορέων²²³ (clusters) και τα δίκτυα μπορούν να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην προώθηση και ανταλλαγή γνώσης, καθώς και στην ανάπτυξη νέας και εξειδικευμένης τεχνογνωσίας υπηρεσιών και προϊόντων για τον αγροδιατροφικό τομέα. Ξεχωριστή αναφορά γίνεται και στο ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν οι Επιχειρησιακές Ομάδες (ΕΟ) στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Συμπράξεων Καινοτομίας (ΕΣΚ) για την παραγωγικότητα και τη βιωσιμότητα της γεωργίας.

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1305/2013 αναγνωρίζει ότι η υλοποίηση καινοτόμων έργων και η διάχυση γνώσης για την παραγωγικότητα και τη βιωσιμότητα της γεωργίας πρέπει να αναληφθεί από ΕΟ στις οποίες να συμμετέχουν γεωργοί, διαχειριστές δασών, αγροτικές κοινότητες, ερευνητές, σύμβουλοι Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ), επιχειρήσεις και άλλοι φορείς που ενδιαφέρονται για την καινοτομία στον τομέα της γεωργίας. Οι ΕΟ πρέπει να αποσκοπούν στην προώθηση της ταχύτερης και ευρύτερης μεταφοράς καινοτόμων λύσεων στην πράξη, γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ της έρευνας, των γνώσεων, της τεχνολογίας αιχμής και των γεωργών, συνδέοντας, τελικά, καλύτερα την έρευνα και την πρακτική γεωργία. Αναγνωρίζει, επίσης, το σημαντικό ρόλο των συστάδων φορέων και δικτύων στην ενδυνάμωση της οριζόντιας και κάθετης συνεργασίας μεταξύ φορέων της αλυσίδας εφοδιασμού.

Το νέο ενωσιακό πλαίσιο

Σύμφωνα με το άρθρο 35 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013, παρέχεται στήριξη ώστε να προωθηθούν οι μορφές συνεργασίας στις οποίες συμμετέχουν τουλάχιστον δύο φορείς. Οι μορφές συνεργασίας μπορούν να αφορούν σε μεθόδους συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών παραγόντων εντός της ΕΕ, του γεωργικού και του δασικού τομέα ή της αλυσίδας τροφίμων, συμπεριλαμβανομένων των ΟΠ και ΕΟΠ, των συνεταιρισμών και των ΔΟ.

²²³ Αν πρόκειται μόνο για επιχειρήσεις, ο όρος που συχνά χρησιμοποιείται είναι «συστάδα επιχειρήσεων». Εδώ χρησιμοποιούμε τον όρο «συστάδα φορέων», καθώς δεν πρόκειται μόνο για επιχειρήσεις. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι ο όρος που χρησιμοποιείται στα επίσημα κείμενα για το μέτρο 16, αλλά και στο κείμενο του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 γενικότερα, είναι ο όρος «σύμπλεγμα φορέων».

Οι μορφές συνεργασίας πρέπει να οδηγούν σε δημιουργία συστάδων φορέων και δικτύων, καθώς και σε ίδρυση και λειτουργία επιχειρησιακών ομάδων των εξειδικευμένων ΕΣΚ,²²⁴ για την παραγωγικότητα και τη βιωσιμότητα της γεωργίας. Η στήριξη χορηγείται μόνο σε νεοσυσταθείσες συστάδες φορέων και δίκτυα που ξεκινούν νέα δραστηριότητα, εκτός και αν τα προγράμματά τους περιλαμβάνουν την ανάπτυξη νέων προϊόντων, πρακτικών, διεργασιών και τεχνολογιών, οπότε τα κράτη-μέλη μπορούν να χορηγούν στήριξη και σε μεμονωμένους φορείς.

Το μέτρο 16 στην Ελλάδα

Το άρθρο 35 του Κανονισμού 1305/2013 δημιουργεί, λοιπόν, τις προϋποθέσεις για μεταφορά των αποτελεσμάτων της έρευνας στην παραγωγική διαδικασία, την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και των καινοτομιών προς όφελος της παραγωγικότητας και της εξυπηρέτησης των αναγκών της αγοράς καθώς και την ανάπτυξη συνεργασιών με στόχο, μεταξύ των προαναφερθέντων, και τη μείωση του κόστους παραγωγής στον αγροδιατροφικό τομέα. Το άρθρο αυτό, μαζί με τα άρθρα 55, 56 και 57 που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη υποενότητα, μετουσιώθηκαν στο μέτρο 16 του ΠΑΑ 2014-2020.

Οι λεπτομέρειες εφαρμογής του μέτρου 16 εξειδικεύθηκαν στην ΥΑ 3886/2018 και η πρόσκληση του μέτρου στην απόφαση 4267/24.05.2018 του Γενικού Γραμματέα του ΥπΑΑΤ.²²⁵ Προκηρύχθηκαν το υπομέτρο 16.1-16.2 «Ίδρυση και λειτουργία Επιχειρησιακών Ομάδων της ΕΣΚ για την παραγωγικότητα και βιωσιμότητα της γεωργίας» και το υπομέτρο 16.1-16.5 «Συνεργασία για περιβαλλοντικά έργα, περιβαλλοντικές πρακτικές και δράσεις για την κλιματική αλλαγή». Ο προϋπολογισμός για το υπομέτρο 16.1-16.2 ανέρχεται σε 46.500.000 ευρώ και για το υπομέτρο 16.1-16.5 σε 17.500.000 ευρώ. Ο συνολικός προϋπολογισμός καλύπτεται από το ΕΓΤΑΑ.

Αμφότερα τα υπομέτρα χωρίζονται σε δύο δράσεις, με την πρώτη (Δράση 1) να αφορά στην ίδρυση ΕΟ, και τη δεύτερη (Δράση 2) να αφορά στην υλοποίηση επιχειρηματικών σχεδίων. Για τη Δράση 1 του υπομέτρου 16.1-16.2 έχουν προϋπολογιστεί 1.361.666 ευρώ και για τη Δράση 2 45.138.334 ευρώ. Ομοίως, για τη Δράση 1 του υπομέτρου 16.1-16.5 έχουν προϋπολογιστεί 291.667 ευρώ και για τη Δράση 2 17.208.333 ευρώ. Η ενίσχυση χορηγείται με τη μορφή επιχορήγησης. Το μέγιστο ύψος χρηματοδότησης διαμορφώνεται σε 150.000 ευρώ ανά ΕΟ, αν το επιχειρηματικό σχέδιο έχει τοπικό χαρακτήρα (π.χ. αφορά μία διοικητική περιφέρεια της χώρας),

²²⁴ Τα άρθρα 55, 56 και 57 του ίδιου Κανονισμού αναφέρονται στους στόχους των ΕΣΚ, στις ΕΟ των ΕΣΚ και στα καθήκοντα αυτών. Πιο συγκεκριμένα, οι ΕΟ καλούνται να υλοποιήσουν καινοτόμα έργα που να οδηγούν στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας με καλύτερη διασύνδεση της έρευνας και των γεωργικών πρακτικών, στην ενθάρρυνση της ευρύτερης χρήσης των διαθέσιμων μέτρων καινοτομίας, καθώς και στην προώθηση της ταχύτερης και ευρύτερης μεταφοράς καινοτόμων λύσεων στην πράξη αλλά και στην ταυτόχρονη ενημέρωση της επιστημονικής κοινότητας σχετικά με τις ερευνητικές ανάγκες της γεωργικής πρακτικής.

²²⁵ Βέβαια, χρειάστηκε να δοθεί παράταση στην καταληκτική ημερομηνία υποβολής των αιτήσεων δύο φορές. Δείτε εδώ την ανακοίνωση για τη δεύτερη παράταση στην προθεσμία υποβολής: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/PROGRAMATA_AGRO_ANAPTIJH/3htroph_ya3886_metro16_191118.pdf

σε 300.000 ευρώ αν αφορά σε παραπάνω από μία περιφέρειες, και σε 450.000 ευρώ αν αφορά σε διακρατική συνεργασία.²²⁶ Οι δικαιούχοι της Δράσης 1²²⁷ λαμβάνουν εφάπαξ το ποσό των 5.000 ευρώ, με το υπόλοιπο να απορροφάται από τη Δράση 2. Οι επιλέξιμες δαπάνες και για τις δύο δράσεις περιγράφονται αναλυτικά στο κείμενο της ΥΑ και της πρόσκλησης.

Οι υποψήφιες ΕΟ πρέπει να είναι σχήματα συνεργασίας φορέων με νομική οντότητα, στην οποία να προσδιορίζεται επικεφαλής εταίρος. Πρέπει, επίσης, να διαθέτουν εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας (συμφωνητικό συνεργασίας) και να απαρτίζονται από τουλάχιστον δύο ενδιαφερόμενους φορείς, όπως γεωργούς, ερευνητές, πανεπιστήμια, συμβούλους, ΜμΕ που εμπλέκονται στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και των τροφίμων ή άλλους φορείς όπως περιβαλλοντικές οργανώσεις και ΜΚΟ. Επίσης, πρέπει τουλάχιστον ένα μέλος να δραστηριοποιείται στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, ή/και των τροφίμων. Προβλέπεται, τέλος, η χρήση διαμεσολαβητή καινοτομίας (innovation broker) για τη διευκόλυνση της εξεύρεσης εταίρων για την ανάπτυξη των μορφών συνεργασίας αλλά και για την εκπόνηση του επιχειρηματικού σχεδίου.

Οι ΕΟ οφείλουν να καταρτίζουν επιχειρηματικά σχέδια διάρκειας έως τριών ετών, που να περιγράφουν το καινοτόμο/πilotικό/επιδεικτικό έργο το οποίο πρόκειται να αναπτυχθεί ή να υλοποιηθεί, τα αναμενόμενα αποτελέσματα και τη συμβολή στο στόχο των ΕΣΚ, το σκοπό που θα αφορά στην αντιμετώπιση ενός συγκεκριμένου προβλήματος με πρακτική εφαρμογή ή στην εξερεύνηση μιας ευκαιρίας που θα οδηγήσει σε καινοτομία, αλλά και στη διάδοση των αποτελεσμάτων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Εννοείται πως το αντικείμενο των ΕΟ και κατά συνέπεια το σχέδιο πρέπει να έχουν σχέση με θέματα που αφορούν στο γεωργικό ή κτηνοτροφικό τομέα (παραγωγή και εμπορία γεωργικών ή κτηνοτροφικών προϊόντων) και τον τομέα των τροφίμων. Αντιστοίχως, το έργο και οι δραστηριότητες που θα αναπτύξουν οι ΕΟ στην περίπτωση του υπομέτρου 16.1-16.5 πρέπει να αφορούν στην αντιμετώπιση προβλημάτων που συνδέονται με το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή.

Βασικό υπομέτρο του μέτρου 16 είναι και το 16.1-16.4 για την «Οριζόντια και κάθετη συνεργασία για βραχείες αλυσίδες και τοπικές αγορές και δραστηριότητες προώθησης» που χωρίζεται κι αυτό σε δύο δράσεις, τη δημιουργία και ανάπτυξη βραχειών αλυσίδων εφοδιασμού (Δράση 1) και τη δημιουργία τοπικών αγορών (Αγορών Παραγωγών - Farmers' Markets) (Δράση 2). Το υπομέτρο αυτό, ωστόσο, δεν έχει ακόμη προκηρυχθεί.

Οι όροι και οι προϋποθέσεις του υπομέτρου 16.1-16.4 περιγράφονται στο γενικό κείμενο του ΠΑΑ και είναι εφάμιλλοι των άλλων δύο υπομέτρων που

²²⁶ Για το υπομέτρο 16.1-16.5 δεν προβλέπεται διακρατική συνεργασία.

²²⁷ Η αξιολόγηση των προτάσεων της Δράσης 1 δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη.

είναι σε εξέλιξη. Υποψήφιοι δικαιούχοι είναι σχήματα συνεργασίας φορέων με νομική οντότητα στην οποία προσδιορίζεται επικεφαλής εταίρος, ενώ πρέπει να διαθέτουν εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας (συμφωνητικό συνεργασίας). Τα μέλη των συνεργασιών δύνανται να είναι παραγωγοί, ενώσεις παραγωγών, επαγγελματικές οργανώσεις, μεταποιητές, έμποροι λιανικής, δήμοι, καταναλωτές και οργανώσεις τους. Όλες οι συνεργασίες θα πρέπει να έχουν ως σκοπό τη διάθεση του προϊόντος απευθείας στο καταναλωτικό κοινό χωρίς να παρεμβάλλονται περισσότεροι του ενός μεσολαβητή, μεταξύ παραγωγού και καταναλωτή. Επίσης, όλες οι συνεργασίες θα πρέπει να είναι νέες και να έχουν σκοπό τη διάθεση των προϊόντων τους μέσω λιανοπωλητών στους καταναλωτές ή μέσω των αγορών παραγωγών. Προβλέπεται, επίσης, η δυνατότητα διαμεσολαβητή/διευκολυντή (innovation broker / facilitator) για τη διευκόλυνση της εξεύρεσης εταίρων προκειμένου να επιτευχθεί η επιθυμητή ανάπτυξη συνεργασιών.

Η ενίσχυση θα χορηγείται με τη μορφή επιχορήγησης. Για τις βραχείες αλυσίδες, η ενίσχυση θα παρέχεται σε νομικές οντότητες - συνεργασίες που διαθέτουν την ικανότητα για τη διαχείριση και υλοποίηση του προτεινόμενου επιχειρηματικού σχεδίου και θεσπίζουν εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας με διακριτές διαδικασίες, υποχρεώσεις και δικαιώματα. Επίσης, οι νομικές οντότητες - συνεργασίες θα πρέπει να διασφαλίζουν την ποιότητα και υγιεινή των προϊόντων κατά τη διακίνηση τους, να προβάλλουν στον καταναλωτή την ύπαρξη βραχείας αλυσίδας εφοδιασμού και τα πλεονεκτήματα αυτής, αλλά και να αποδεικνύουν ότι μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών δεν παρεμβάλλονται περισσότεροι του ενός μεσολαβητή. Όσον αφορά στις αγορές παραγωγών, η ενίσχυση θα παρέχεται σε συνεργασίες (αυτοδιαχειριζόμενους φορείς) στις οποίες συμμετέχουν αποκλειστικά κατά κύριο επάγγελμα παραγωγοί αγροτικών προϊόντων, οι οποίοι τα παράγουν στην περιφερειακή ενότητα όπου λειτουργούν οι αγορές παραγωγών. Φυσικά, θα πρέπει να ορίζεται ένας υπεύθυνος για τη λειτουργία του αυτοδιαχειριζόμενου φορέα, καθώς και να καταρτίζεται εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας του φορέα.

Σχόλια και συμπεράσματα

Το μέτρο 16 στοχεύει στην τόνωση της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων παραγόντων του αγροδιατροφικού τομέα, με κύριο στόχο την πραγματοποίηση έργων καινοτομίας. Δίνει έμφαση σε έργα συνεργασίας που προάγουν την ανταγωνιστικότητα, τη μεταφορά γνώσεων, εμπειριών και καινοτομίας στις αγροτικές περιοχές, αλλά και στις επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού τομέα.

Αποτελεί ίσως ένα από τα πιο δύσκολα μέτρα του ΠΑΑ 2014-2020, καθώς φέρνει σε επαφή τον αγροτικό κόσμο και την ύπαιθρο με άλλους τομείς με τους οποίους οι παραγωγικοί φορείς δεν έχουν συνηθίσει να συνεργάζονται, όπως η ερευνητική κοινότητα. Η ενίσχυση της κουλτούρας συνεργασίας μεταξύ τους είναι, λοιπόν, ένα μεγάλο στοίχημα.

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι το βασικό υπομέτρο (16.1-16.2) δεν αρκείται σε ερευνητικά έργα, αλλά προϋποθέτει την υλοποίηση πιλοτικών έργων για την ανάπτυξη νέων προϊόντων-διεργασιών-τεχνολογιών, με απώτερο στόχο τη βελτίωση της γεωργικής παραγωγικότητας και της βιωσιμότητας.

Κομβικό ρόλο μάλλον θα διαδραματίσει η χρήση της επιλογής του διαμεσολαβητή (innovation broker). Εκεί η συνδρομή της πολιτείας μπορεί να είναι καθοριστική, καθώς οι γέφυρες μεταξύ των διαφορετικών «κόσμων» δεν πρόκειται να χτιστούν από μόνες τους. Το ίδιο, αν όχι περισσότερο, καθοριστική αναμένεται να είναι η παρέμβαση της πολιτείας στην αξιοποίηση του υπομέτρου 16.1-16.4 για τις βραχείες αλυσίδες εφοδιασμού και τις αγορές παραγωγών, αν και ο κλήρος θα πέσει στους δήμους για να ξεκινήσουν τις σχετικές πρωτοβουλίες.

Σε κάθε περίπτωση, θα χρειαστεί να περιμένουμε τα πρώτα αποτελέσματα των υπομέτρων 16.1-16.2 και 16.1-16.5, προκειμένου να διαγνωστούν καλύτερα οι προϋποθέσεις επιτυχίας του μέτρου 16.

3.1.5 Προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας – INTERREG

Γενική περιγραφή των Προγραμμάτων Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας

Η Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία (ΕΕΣ), γνωστή και ως INTERREG, είναι ένας από τους δύο στόχους της πολιτικής συνοχής της ΕΕ. Παρέχει ένα πλαίσιο για την εφαρμογή κοινών δράσεων και ανταλλαγών πολιτικής μεταξύ εθνικών, περιφερειακών και τοπικών παραγόντων από διάφορα κράτη-μέλη. Στην προηγούμενη προγραμματική περίοδο 2007-2013, η ΕΕΣ αναδείχθηκε ως κεντρικός στόχος της πολιτικής συνοχής, μαζί με τη σύγκλιση και την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα.

Τα προγράμματα της ΕΕΣ αποτελούν λοιπόν βασικό εργαλείο για την ενδυνάμωση των χωρικών συνεργασιών στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, αλλά και με τρίτες χώρες, ενώ συγχρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), το Μηχανισμό Προενταξιακής Βοήθειας (ΜΠΒ) (Instrument for Pre-Accession Assistance - IPA II) και τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Γειτονίας (ΕΜΓ) (European Neighbourhood Instrument - ENI).

Σε επίπεδο κρατών-μελών της ΕΕ, η ΕΕΣ είναι δομημένη γύρω από προγράμματα διασυνοριακής (INTERREG A), διακρατικής (INTERREG B) και διαπεριφερειακής (INTERREG C) συνεργασίας, τα οποία με τη σειρά τους διακρίνονται σε διμερή και πολυμερή. Τα διμερή στοχεύουν στο να αντιμετωπίσουν κοινές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι διασυνοριακές περιοχές και να αξιοποιήσουν τις προοπτικές ανάπτυξης. Στα πολυμερή προγράμματα συμμετέχουν, κυρίως, οι περιφέρειες της χώρας μας.

Σε γενικές γραμμές, στόχος όλων των προγραμμάτων της ΕΕΣ είναι η προώθηση μιας αρμονικής οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής ανάπτυξης της ΕΕ στο σύνολό της. Όλες οι λεπτομέρειες για την τρέχουσα εφαρμογή του προγράμματος στη χώρα μας, καθώς και πλήθος από αναλυτικά παραδείγματα παρέχονται στο Παράρτημα 6.3.

Σχόλια και συμπεράσματα

Μπορεί σε μία πρώτη ανάγνωση να φαίνεται ότι τα προγράμματα της ΕΕΣ δεν αφορούν άμεσα στην προαγωγή της συνεργασίας στον πρωτογενή τομέα, πολλά, όμως, από αυτά είναι σε θέση να ενισχύσουν τη συνεργασία σε όλο το φάσμα της αλυσίδας εφοδιασμού.

Αν και στα περισσότερα από αυτά προτάσεις υποβάλλουν εθνικές, περιφερειακές και τοπικές δημόσιες αρχές, φορείς δημοσίου δικαίου, πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα, ΜΚΟ και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, τα αποτελέσματά τους μπορούν να έχουν άμεση σχέση με την καινοτομία, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, την «πράσινη ανάπτυξη» και τη δημιουργία συστάδων στον αγροδιατροφικό τομέα. Άρα, τελικά, παράγουν άμεσα οφέλη για τη συνεργατικότητα στον αγροδιατροφικό τομέα και τις συλλογικές μορφές οργάνωσης εν γένει.

3.2 Εθνικό Δίκαιο

3.2.1 Εισαγωγή

Από την πρώτη τους αρχή, οι συνεταιρισμοί διακηρύσσουν ότι είναι ελεύθεροι και εθελοντικοί, δηλαδή, όποιος μπορεί να εξυπηρετηθεί από τις υπηρεσίες που προσφέρουν, μπορεί να γίνει μέλος, εάν το επιθυμεί, αλλά και να αποχωρήσει, αφού βέβαια τηρήσει τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από το καταστατικό σε τέτοιες περιπτώσεις. Γενικά, η ίδρυση μιας συνεταιριστικής οργάνωσης και η λειτουργία της είναι αποτέλεσμα της εκούσιας συνεργασίας των μελών της, τα οποία πρέπει να έχουν την ελευθερία να συναποφασίζουν για τα θέματα που τους αφορούν.

Η συνεταιριστική νομοθεσία οφείλει να καθορίζει τις βασικές κατευθύνσεις του συνεταιριστικού θεσμού, χωρίς να επηρεάζεται από συγκυριακές καταστάσεις και χωρίς να επιτρέπει την πλεονάζουσα κρατική εμπλοκή. Η συχνότητα με την οποία η Πολιτεία παρενέβη στο θεσμικό πλαίσιο των συνεταιρισμών από την πρώτη στιγμή που το συνεταιριστικό μοντέλο πήρε «σάρκα και οστά» στη χώρα μας μαρτυρεί πως η κρατική μέριμνα δεν ήταν ποτέ στην ουσία γνήσια. Στην ενότητα αυτή κάνουμε μια μικρή ιστορική αναδρομή και εξετάζουμε το ισχύον νομικό πλαίσιο για τους ΑΣ, καταλήγοντας στο βασικό συμπέρασμα ότι ο νέος νόμος έχει εισάγει περιορισμούς στην αρχή της ελευθερίας της σύστασης, την αρχή της συμβατικής ελευθερίας, το δικαίωμα αυτοκαθορισμού, το δικαίωμα αυτοχρηματοδότησης και το δικαίωμα αυτοδιοίκησης.

Στο Παράρτημα της ίδιας ενότητας (Παράρτημα 6.4.1) εξετάζουμε και τον νόμο για τις δραστηριότητες που διεθνώς περιγράφονται ως «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» (ΚΑΛΟ). Αυτές περιλαμβάνουν συνεργατικές μορφές παραγωγής προϊόντων ή προσφοράς υπηρεσιών, οι οποίες αναπτύσσονται είτε στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς είτε μεταξύ δικτυώσεων εκτός της τυπικής ιδιωτικής αγοράς. Περιλαμβάνουν, επίσης, δραστηριότητες που αναπτύσσονται από ενώσεις προσώπων, οι οποίες με την εθελοντική προσφορά των συμμετεχόντων επιδιώκουν να καλύψουν μη ικανοποιούμενες, από το κράτος ή την ιδιωτική αγορά, κοινωνικές ανάγκες των ατόμων που συμμετέχουν στις προαναφερθείσες ενώσεις. Είναι αλήθεια ότι η απουσία σύγχρονου θεσμικού πλαισίου είχε διαδραματίσει ανασταλτικό ρόλο στην περαιτέρω ανάπτυξη τέτοιων πρακτικών, ειδικά τα χρόνια της κρίσης.

Τέλος, εξετάζουμε το εγχώριο αναπτυξιακό πλαίσιο, δηλαδή τον αναπτυξιακό νόμο και το επιχειρησιακό πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι δράσεις και των δύο για τον αγροδιατροφικό τομέα στοχεύουν στη συμπληρωματικότητα με δράσεις που προωθούνται από το ΠΑΑ σε συγκεκριμένα πεδία (π.χ. εκσυγχρονισμό και ανάπτυξη εκμεταλλεύσεων, βελτίωση μεταποίησης, ενίσχυση εξαγωγικής δράσης, υιοθέτηση καινοτομιών). Επίσης, αν και δε στοχεύουν στην ανάπτυξη συνεργασιών αυτών καθαυτών, επιφυλάσσουν ιδιαίτερη μεταχείριση σε επενδυτικά σχέδια συλλογικών σχημάτων ή/και συμπράξεων με φορείς καινοτομίας.

3.2.2 Νόμοι για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς

Σύντομη ιστορική αναδρομή

Πριν από τέσσερα χρόνια, οι συνεταιρισμοί της χώρας μας συμπλήρωσαν έναν αιώνα νομοθετικής θεσμοθέτησης. Ήδη, όμως, από το Σύνταγμα του 1864 γινόταν μνεία στους συνεταιρισμούς και στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, υπονοώντας, όμως, τις ενώσεις και το δικαίωμα στις ενώσεις αντίστοιχα. Γενικά, τα συνταγματικά κείμενα μέχρι το 1952 ταύτιζαν την έννοια του συνεταιρισμού με την ένωση και το σωματείο. Στο Σύνταγμα του 1952, ο συνεταιρισμός κατοχυρώνεται για πρώτη φορά υπό ειδικότερη έννοια και μάλιστα σε ξεχωριστή συνταγματική διάταξη.

Η διάταξη που υφίσταται στο ισχύον Σύνταγμα, όμως, διατυπώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1975, και πέρα από την αναρίθμησή της και τη μεταφορά της στη δημοτική, δεν άλλαξε σε κάποια άλλη συνταγματική αναθεώρηση. Έτσι, στην τέταρτη παράγραφο του άρθρου 12²²⁸ σχετικά με το «Δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι» αναφέρεται ότι «οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους».

Σε ό,τι αφορά στην εξειδικευμένη συνεταιριστική νομοθεσία, μέχρι τον πρόσφατο νόμο του 2016, υπήρξαν επτά συνεταιριστικοί νόμοι, από τους οποίους ένας αφορούσε σε αγροτικούς και αστικούς μαζί, πέντε αφορούσαν μόνο σε αγροτικούς, ενώ ένας αφορούσε μόνο σε αστικούς. Αναλυτικά, οι νόμοι αυτοί είναι οι εξής: (1) **νόμος 602/1915** (για αγροτικούς και αστικούς), (2) **νόμος 921/1979** (για αγροτικούς), (3) **νόμος 1541/1985** (για αγροτικούς), (4) **νόμος 1667/1986** (για αστικούς), (5) **νόμος 2169/1993** (για αγροτικούς), (6) **νόμος 2810/2000** (για αγροτικούς) και (7) **νόμος 4015/2011** (για αγροτικούς).

²²⁸ Υπάρχει βέβαια και η πέμπτη παράγραφος του άρθρου 12 που αναφέρεται στους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς: «Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν».

Όπως είδαμε και στο 1ο κεφάλαιο, ο νόμος 602/1915 έφερε στη χώρα μας το πρότυπο του συνεταιρισμού που είχε δοκιμαστεί με επιτυχία σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στη συνέχεια, φθάσαμε στο 1979 και τον νόμο 921/1979 «Περί γεωργικών συνεταιρισμών», ο οποίος είχε αποκλειστικό πεδίο εφαρμογής τους ΑΣ. Ο νόμος 602/1915 συνέχιζε να ρυθμίζει τα περί αστικών συνεταιρισμών, μέχρις ότου αντικαταστάθηκε από τον νόμο 1667/1986 «Περί αστικών συνεταιρισμών και άλλων διατάξεων». Ο νόμος 921/1979 είχε στο μεταξύ τροποποιηθεί από τον νόμο 1257/1982 «Για την αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας των συνεταιριστικών οργανώσεων», αλλά ουσιαστικά αντικαταστάθηκε από τον νόμο 1541/1985 «Περί αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων». Ο τελευταίος αυτός νόμος καταργήθηκε από τον νόμο 2169/1993 «Περί αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων και άλλων διατάξεων». Το 2000 είχαμε νέο νόμο, τον 2810/2000 «Περί αγροτικών συνεταιριστικών οργανώσεων», ο οποίος, εν συνεχεία, τροποποιήθηκε από τον νόμο 4015/2011 «Θεσμικό πλαίσιο για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, τις συλλογικές οργανώσεις και την επιχειρηματικότητα του αγροτικού κόσμου - Οργάνωση της εποπτείας του Κράτους», καθώς και από το άρθρο 61 του νόμου 4277/2014 «Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας-Αττικής και Άλλες Διατάξεις».

Βέβαια, όλα αυτά τα χρόνια υπήρξαν και πολλές τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις των νόμων. Για παράδειγμα, ενώ τα χρόνια που μεσολάβησαν από τον πρώτο νόμο μέχρι τον επόμενο φαίνονται πολλά, η αλήθεια είναι ότι στο διάστημα αυτό υπήρξαν 946 τροποποιήσεις.²²⁹ Επίσης, αρκετές επιμέρους τροποποιήσεις υπήρξαν και τις δεκαετίες του '80 και του '90,²³⁰ καθώς και για τους δύο τελευταίους νόμους (του 2000 και του 2011).²³¹ Έτσι, φτάσαμε στον ισχύοντα νόμο, τον νόμο 4384/2016 «Αγροτικοί Συνεταιρισμοί, μορφές συλλογικής οργάνωσης του αγροτικού χώρου και άλλες διατάξεις».

Ο νόμος 4384/2016

Όπως αναφέρει η συνοδευτική διευκρινιστική εγκύκλιος, ο νόμος 4384/2016 αντικαθιστά προηγούμενες διατάξεις σε ενιαία μορφή, και φιλοδοξεί να απλοποιήσει και να διευκολύνει τη δημιουργία συνεταιρισμών και άλλων μορφών αγροτικών ενώσεων. Για αυτό το λόγο, όπως ανέφερε η αιτιολογική έκθεση, ο νέος νόμος κατήργησε τις αναφορές και παραπομπές σε προγενέστερες νομοθεσίες που προκαλούσαν σύγχυση στην εφαρμογή τους, ενώ διατήρησε ρυθμίσεις της κείμενης νομοθεσίας που δοκιμάστηκαν και βοήθησαν τη λειτουργία των συνεταιρισμών. Η αλήθεια είναι ότι, όπως κι ο νόμος 2810/2000, ο νέος νόμος αφήνει στα καταστατικά επιμέρους εξειδικεύσεις. Ωστόσο, όπως θα δούμε παρακάτω έχει περιορίσει σημαντικά τους βαθμούς ελευθερίας.

²²⁹ Δείτε το άρθρο της Λαμπροπούλου-Δημητριάδου (1995), το οποίο κάνει εκτενή αναφορά στις τροποποιήσεις.

²³⁰ Iliopoulos and Valentinov (2012).

²³¹ Για μια αναλυτική καταγραφή όλων των νόμων και των τροποποιήσεών τους από την αρχή του συνεταιριστικού θεσμού, δείτε τη διδακτορική διατριβή της Δουβίτσα (2016).

Για τη σύσταση ΑΣ σύμφωνα με το άρθρο 4, απαιτείται η σύνταξη καταστατικού και η υπογραφή του από 20 τουλάχιστον φυσικά πρόσωπα. Αν πρόκειται για αλιευτικό ΑΣ και για ΑΣ με μέλη αποκλειστικά καλλιεργητές βιολογικών προϊόντων, απαιτείται ελάχιστος αριθμός 10 φυσικών προσώπων. Σύμφωνα με το άρθρο 6, μέλος του ΑΣ μπορεί να γίνει φυσικό πρόσωπο το οποίο έχει πλήρη ικανότητα για δικαιοπραξία και απασχολείται σε οποιονδήποτε κλάδο ή δραστηριότητα της αγροτικής οικονομίας που εξυπηρετείται από τις δραστηριότητες του ΑΣ. Στο καταστατικό προβλέπεται η συμμετοχή και το ποσοστό συμμετοχής και άλλου ΑΣ ή νομικού προσώπου, με αποκλειστικά αγροτική δραστηριότητα στον ΑΣ. Επίσης, στο καταστατικό μπορεί να προβλεφθεί η εγγραφή στον ΑΣ φυσικών/νομικών προσώπων μελών-επενδυτών με τους όρους και τις προϋποθέσεις εισόδου-εξόδου, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους. Τα μέλη-επενδυτές κατέχουν προαιρετικές συνεταιρικές μερίδες, χωρίς δικαιώματα ψήφου.

Το ΔΣ, σύμφωνα με το άρθρο 7, αποφασίζει αιτιολογημένα για την αποδοχή ή μη της αίτησης εγγραφής προσώπου ως μέλους του ΑΣ στην πρώτη του συνεδρίαση μετά την υποβολή της αίτησης. Η ΓΣ αποφασίζει για τις αιτήσεις εγγραφής που δεν έγιναν δεκτές από το ΔΣ. Η αποχώρηση μέλους του ΑΣ από αυτόν πραγματοποιείται οποτεδήποτε, αφού προειδοποιήσει έγκαιρα, σε προθεσμία που προβλέπεται στο καταστατικό, εγγράφως το ΔΣ. Για συγκεκριμένους λόγους, το καταστατικό μπορεί να προβλέπει την υποχρεωτική παραμονή των μελών του ΑΣ για ορισμένο διάστημα σύμφωνα με τις υποχρεώσεις του. Με το άρθρο 8 ρυθμίζεται η υποχρέωση των μελών να παραδίδουν τουλάχιστον το 80% της παραγωγής τους στον ΑΣ. Με το άρθρο 9, ορίζεται η συνεταιρική μερίδα ως το ελάχιστο χρηματικό ποσό συμμετοχής κάθε μέλους στο κεφάλαιο, ενώ καταργείται το ελάχιστο ποσό του συνεταιριστικού κεφαλαίου των 10.000 ευρώ. Κάθε μέλος συμμετέχει στον ΑΣ με μία υποχρεωτική συνεταιρική μερίδα και έχει μία ψήφο στη ΓΣ του ΑΣ. Την αξία της συνεταιρικής μερίδας αποφασίζουν τα μέλη του συνεταιρισμού, βάσει καταστατικού, και κάθε μεταβολή της αξίας της συνεταιρικής μερίδας του ΑΣ γίνεται με απόφαση της ΓΣ και με τροποποίηση του καταστατικού του. Με την εγγραφή, καταβάλλεται το 50% της συνεταιρικής μερίδας και το υπόλοιπο εξοφλείται το αργότερο μέσα σε ένα έτος από την εγγραφή, εκτός αν το καταστατικό προβλέπει βραχύτερο διάστημα για την εξόφληση. Το καταστατικό μπορεί να προβλέπει όρους και προϋποθέσεις για την απόκτηση από κάθε μέλος προαιρετικών μερίδων χωρίς δικαίωμα ψήφου.

Σύμφωνα με το άρθρο 23, ως διαχειριστικό υπόλοιπο ορίζεται η διαφορά μεταξύ ακαθάριστων εσόδων του ΑΣ και παντός είδους δαπανών, ζημιών, αποσβέσεων, τόκων των προαιρετικών μερίδων. Το διαχειριστικό υπόλοιπο αυτό περιλαμβάνει τα πλεονάσματα και τα κέρδη. Τα πλεονάσματα προέρχονται από τις συναλλαγές του ΑΣ με τα μέλη του και με μέλη-επενδυτές που συναλλάσσονται με τον ΑΣ και τα κέρδη προέρχονται από τις συναλλαγές με τρίτους. Ο όγκος των συναλλαγών με τρίτους σε σχέση με τα μέλη

του ΑΣ καθορίζεται από το καταστατικό, ενώ οι όροι αγοράς προϊόντων τρίτων από τον ΑΣ και διάθεσης σε αυτούς εφοδίων δεν μπορεί να είναι ευνοϊκότεροι από τους αντίστοιχους όρους συναλλαγών με τα μέλη του. Από το πλεόνασμα κρατείται ποσοστό 10% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού και λογίζεται ως ισόποση εισφορά των μελών και δεν υπόκειται σε φόρο. Το υπόλοιπο του πλεονάσματος διατίθεται για την απόδοση στα μέλη, ανάλογα με τις συναλλαγές τους με τον ΑΣ, την ανάπτυξη του ΑΣ, και την υποστήριξη δραστηριοτήτων κοινωνικού σκοπού, σε ποσοστό που καθορίζεται από το καταστατικό, καθώς και την εκπαίδευση των μελών του ΑΣ σε ποσοστό τουλάχιστον 2%.

Στο άρθρο 29 ρυθμίζονται τα θέματα που αφορούν σε οικονομικές ενισχύσεις και φορολογικές απαλλαγές. Οι εισφορές των μελών προς τους ΑΣ δεν υπόκεινται σε φόρο ή σε τέλος χαρτοσήμου ή οποιαδήποτε άλλη επιβάρυνση υπέρ τρίτου. Τα πλεονάσματα της διαχειριστικής χρήσης των ΑΣ που διανέμονται στα μέλη και στα μέλη-επενδυτές, εφόσον συναλλάσσονται με τον ΑΣ, σύμφωνα με το άρθρο 23, υπόκεινται μόνο σε φορολογία εισοδήματος των μελών ανεξάρτητα από την καταβολή τους ή την εξατομικευμένη διατήρησή τους ως κατάθεση στον ΑΣ. Οι ΑΣ μπορούν να εντάσσονται στους εκάστοτε ισχύοντες αναπτυξιακούς νόμους ή να επωφελούνται από νομοθετικές διατάξεις που παρέχουν διευκολύνσεις ή απαλλαγές από φόρους, τέλη χαρτοσήμου ή άλλα υπέρ του δημοσίου τέλη, εισφορές ή δικαιώματα υπέρ οποιουδήποτε τρίτου για τη συγχώνευση επιχειρήσεων, εφόσον βέβαια πληρούν τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από τις αντίστοιχες διατάξεις. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 29, οι ΑΣ που συγχωνεύονται απαλλάσσονται της υποχρέωσης καταβολής κάθε είδους φόρου, τέλους, τέλους χαρτοσήμου, φόρου υπέρ τρίτων, δικαιωμάτων υποθηκοφυλάκων, δικαιωμάτων Ταμείων, αναλογικών δικαιωμάτων συμβολαιογράφων και κάθε άλλης απαλλαγής που προβλέπεται για την περίπτωση αυτή στον νόμο 2190/1920, στο νομοθετικό διάταγμα 1297/1972 και στον νόμο 2166/1993, εφόσον συντρέχουν οι κατά περίπτωση προβλεπόμενες προϋποθέσεις των απαλλαγών. Τέλος, με κοινές υπουργικές αποφάσεις μπορεί να καθορίζονται πρόσθετα κίνητρα για τη συγχώνευση και την ανάπτυξη των ΑΣ. Τα κίνητρα αναφέρονται στις επενδύσεις, στην ανάπτυξη των ΑΣ, στην πρόσληψη και κατάρτιση στελεχών, στην επιλεξιμότητα για ανάθεση έργων και στην ενθάρρυνση ανάληψης πρωτοβουλιών και δραστηριοτήτων επ' ωφελεία των μελών τους.

Θεσπίζονται, επίσης, με το άρθρο 31 οι Κλαδικοί Αγροτικοί Συνεταιρισμοί (ΚΑΣ), μεταξύ δύο ή περισσότερων ΑΣ με αντικείμενο δραστηριότητας που αφορά ένα προϊόν ή μια ομάδα ομοειδών προϊόντων, ενώ με πρωτοβουλία τουλάχιστον των 2/3 των ΑΣ που δραστηριοποιούνται σε ένα προϊόν ή σε μια ομάδα ομοειδών προϊόντων μπορεί να συνιστούν σε εθνικό επίπεδο έναν Κλαδικό Εθνικό Αγροτικό Συνεταιρισμό (ΚΕΑΣ) ανά προϊόν ή ομάδα ομοειδών προϊόντων. Οι διατάξεις του νόμου 4384/2016 περί ΑΣ εφαρμόζονται αναλόγως για τους ΚΑΣ και τους ΚΕΑΣ. Με το άρθρο 33 διατηρού-

νται οι Αγροτικές Εταιρικές Συμπράξεις (ΑΕΣ) ως ανώνυμες εταιρείες που δραστηριοποιούνται σε οποιονδήποτε κλάδο της αγροτικής οικονομίας, τις οποίες συνιστούν ΑΣ και στις οποίες μπορούν να συμμετέχουν και άλλες ΑΕΣ. Κανένας μέτοχος δεν μπορεί να αποκτήσει μετοχές πέραν του 20% του συνολικού αριθμού των μετοχών της ΑΕΣ.²³² ΑΕΣ των οποίων το 51% του μετοχικού τους κεφαλαίου ανήκει σε ΑΣ εγγράφονται στο Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και άλλων Συλλογικών Φορέων (ΕΜΑΣαΣΦ) (που εξετάζεται στην επόμενη υποενότητα). Με μια πιο πρόσφατη διάταξη, το άρθρο 13 του νόμου 4492/2017, δίνεται η δυνατότητα στις ΑΕΣ που εγγράφονται στο ΕΜΑΣαΣΦ να μετατρέπονται σε ΑΣ με συγχώνευση των μετόχων-ΑΣ τους. Οι προϋποθέσεις και η διαδικασία μετατροπής περιγράφονται στο ίδιο άρθρο.

Σύμφωνα με το άρθρο 30 (του νόμου 4384/2016), οι ΑΣ, οι ΚΑΣ, οι ΚΕΑΣ και οι ΑΕΣ, που είναι εγγεγραμμένες στο ΕΜΑΣαΣΦ, έχουν δικαίωμα πρόσβασης στις οικονομικές ενισχύσεις και τις φορολογικές απαλλαγές του άρθρου 29, καθώς και σε όλα τα αναπτυξιακά προγράμματα που προκηρύσσονται από το ελληνικό δημόσιο ή για λογαριασμό του. Τέλος, στο άρθρο 2 υπάρχουν ξεχωριστές διατάξεις για τη σύσταση των Γυναικείων Συνεταιρισμών.²³³

Παράλληλα, θεσπίζεται με το άρθρο 39 το «Ταμείο αγροτικής συνεταιριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης», το οποίο αποτελεί νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Μέλη του Ταμείου είναι οι ΑΣ που είναι εγγεγραμμένοι στο ΕΜΑΣαΣΦ και ο Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός «ΔΗΜΗΤΡΑ».

3.2.3 Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και άλλων Συλλογικών Φορέων

Με το άρθρο 19 του νόμου 4384/2016 προβλέπεται ότι συνεχίζεται να τηρείται το Μητρώο των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων και των Διεπαγγελματικών Οργανώσεων του άρθρου 2 του νόμου 4015/2011. Μετονομάζεται σε ΕΜΑΣαΣΦ, αποτελώντας ψηφιακή βάση δεδομένων. Σύμφωνα με το άρθρο 19 του νόμου 4384/2016, αλλά και με το άρθρο 1 της ΥΑ 2062/132509/2016 για το μητρώο, σε αυτό καταχωρίζονται οι ΑΣ, οι ΚΑΣ και ΚΕΑΣ, οι Γυναικείοι ΑΣ, καθώς και οι ΑΕΣ των οποίων το 51% του μετοχικού τους κεφαλαίου ανήκει σε ΑΣ. Παράλληλα, οι ΑΣ, ΚΑΣ, ΚΕΑΣ απαλλάσσονται από την υποχρέωση εγγραφής τους στο Γενικό Εμπορικό Μητρώο («ΓΕΜΗ»), στο Μητρώο Εμπόρων του νόμου 3955/2011 και στα Εμπορικά Επιμελητήρια της περιφέρειάς τους. Όσοι ΑΣ λειτουργούν και

²³² ΑΕΣ που συστάθηκαν σύμφωνα με το άρθρο 6 του Ν. 4015/2011 και υφίστανται κατά την έναρξη ισχύος του νόμου 4384/2016, συνεχίζουν να λειτουργούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 33 του νόμου 4384/2016. Σύμφωνα, όμως, με το άρθρο 13 του νόμου 4492/2017, όσες ΑΕΣ δεν εφαρμόζουν τις διατάξεις του άρθρου 33 του νόμου 4384/2016 λύονται αυτοδικαίως.

²³³ Στους οποίους, σύμφωνα με το οικείο καταστατικό, μέλη μπορούν να γίνουν αποκλειστικά γυναίκες. Για τη σύστασή τους απαιτείται ελάχιστος αριθμός πέντε ιδρυτικών μελών ενώ αν τα μέλη είναι λιγότερα από 10 δεν απαιτείται η εκλογή ΔΣ, εκτός αν ορίζει διαφορετικά το καταστατικό.

είναι εγγεγραμμένοι στο Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων και Διεπαγγελματικών Οργανώσεων του άρθρου 2 του νόμου 4015/2011, συνεχίζουν να τηρούνται στο νέο ΕΜΑΣαΣΦ.

Για την καταχώριση στο ΕΜΑΣαΣΦ, με βάση τις διατάξεις του άρθρου 20 του νόμου 4384/2016, οι ΑΣ, ΚΑΣ, ΚΕΑΣ υποβάλουν ηλεκτρονικά την αίτηση εγγραφής στο μητρώο, μέσα σε ένα μήνα από την έγκριση του καταστατικού τους στο ειρηνοδικείο της έδρας τους, ενώ οι ΑΕΣ μέσα σε ένα μήνα από την καταχώρισή τους στο ΓΕΜΗ. Στο άρθρο 8 της ΥΑ 2062/132509/2016 προσαρτάται παράρτημα με τρία υποδείγματα αιτήσεων εγγραφής. Αξίζει να τονιστεί ότι μεταξύ αυτών που πρέπει να υποβληθούν είναι και ένα συνοπτικό επιχειρησιακό πλάνο διάρκειας τριών ετών που να περιγράφει τις δραστηριότητες των οργανώσεων σε συγκεκριμένους τομείς παραγωγής, τις ποσότητες που πρόκειται να διαχειριστούν, τις προγραμματισμένες δράσεις και τυχόν επενδυτικά σχέδια που προτίθενται να αναλάβουν για την υλοποίησή τους.

Η επικαιροποίηση του ΕΜΑΣαΣΦ πραγματοποιείται ως τις 30 Ιουνίου εκάστου έτους με τις τακτικές ετήσιες δηλώσεις, οι οποίες υποβάλλονται εντός της προθεσμίας αυτής. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι υπόχρεοι επικαιροποίησης οφείλουν να υποβάλουν, μεταξύ άλλων, στοιχεία για το ύψος της συνεταιρικής μερίδας και βεβαίωση ότι έχει εξοφληθεί σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου 4384/2016. Υποβάλλεται, επίσης, ένα αντίγραφο ετήσιων χρηματοοικονομικών καταστάσεων που προβλέπονται στο άρθρο 22 του νόμου 4384/2016, προκειμένου να διαπιστωθεί η παραγωγική δραστηριότητα του ΑΣ.

Οι ΑΣ, ΚΑΣ, ΚΕΑΣ και ΑΕΣ διαγράφονται από το ΕΜΑΣαΣΦ αν δεν υποβάλλουν σε αυτό οικονομικές καταστάσεις τριών διαχειριστικών χρήσεων, αν λυθούν και εκκαθαριστούν, καθώς και αν διαπιστωθεί από την αρμόδια αρχή παραβίαση των διατάξεων του νόμου και του καταστατικού τους και δεν συμμορφωθούν στις έγγραφες υποδείξεις της σε διάστημα έξι μηνών ή στην παράταση της προθεσμίας που δύναται να τους δοθεί.²³⁴ Η διαγραφή επιφέρει την ανάκληση του δικαιώματος πρόσβασής τους σε οικονομικές ενισχύσεις, φορολογικές απαλλαγές και κίνητρα, καθώς και την ένταξή τους σε εθνικά ή ευρωπαϊκά αναπτυξιακά προγράμματα, ενώ παύουν να έχουν τη φορολογική μεταχείριση του άρθρου 29 του νόμου 4384/2016.

3.2.4 Αγορές παραγωγών

Σύμφωνα με το άρθρο 56 του νόμου 4384/2016, σε κάθε περιφερειακή ενότητα μπορούν να λειτουργούν αγορές παραγωγών. Σε αυτές συμμετέχουν αποκλειστικά παραγωγοί αγροτικών προϊόντων, με σκοπό την απευθείας διάθεση στο καταναλωτικό κοινό των νωπών αγροτικών προϊόντων που

²³⁴ Σύμφωνα με όσα προβλέπονται στην πρόσφατη ΥΑ 3168/175299/2018, η οποία τροποποίησε τα άρθρα 5 και 6 της ΥΑ 2062/132509/2016.

οι ίδιοι παράγουν ή/και μεταποιημένων το βασικό συστατικό των οποίων είναι δικής τους παραγωγής. Για τη συμμετοχή σε αγορά παραγωγών, οι παραγωγοί πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στο Μητρώο Αγροτών και Αγροτικών Εκμεταλλεύσεων (ΜΑΑΕ), να υποβάλουν αίτηση ενιαίας ενίσχυσης και ενιαία δήλωση καλλιέργειας/εκτροφής. Οι παραγωγοί συμμετέχουν στις αγορές παραγωγών των περιφερειακών ενοτήτων στις οποίες έχουν τις αγροτικές τους εκμεταλλεύσεις, καθώς και στις αγορές παραγωγών όμορων περιφερειακών ενοτήτων. Στις αγορές παραγωγών της Περιφέρειας Αττικής και της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης μπορούν να συμμετέχουν οι παραγωγοί αγορών παραγωγών απ' όλη τη χώρα. Για την οργάνωση των αγορών παραγωγών, συνιστάται ανά περιφερειακή ενότητα, αυτοδιαχειριζόμενος φορέας αστικού μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα από τους ίδιους τους παραγωγούς, ορίζεται ο υπεύθυνος για τη λειτουργία τους και καταρτίζεται εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας. Κάθε αγορά παραγωγών μπορεί να λειτουργεί είτε σε δημόσιο χώρο που καθορίζεται μετά από έγκριση του οικείου δήμου ή της οικείας περιφερειακής ενότητας, είτε σε ιδιωτικό χώρο με ευθύνη των ίδιων των παραγωγών.

Σύμφωνα με το άρθρο 20 του νόμου 4492/2017, σε κάθε περιφερειακή ενότητα μπορούν να λειτουργούν και αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων. Σε αυτές συμμετέχουν αποκλειστικά παραγωγοί αγροτικών προϊόντων και ΑΣ, με σκοπό την απευθείας διάθεση στο καταναλωτικό κοινό των βιολογικών αγροτικών προϊόντων που οι ίδιοι παράγουν ή/και οικοτεχνικών βιολογικών αγροτικών προϊόντων, ή/και μεταποιημένων βιολογικών αγροτικών προϊόντων, το βασικό συστατικό των οποίων είναι δικής τους παραγωγής. Για τη συμμετοχή σε αγορά παραγωγών, οι παραγωγοί, πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στο ΜΑΑΕ και να υποβάλουν αίτηση ενιαίας ενίσχυσης και ενιαία δήλωση καλλιέργειας/εκτροφής. Οι ΑΣ πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στο ΕΜΑΣαΣΦ και να διαθέτουν αριθμό μητρώου.²³⁵

3.2.5 Σχόλια και συμπεράσματα

Όπως είδαμε και στην υποενότητα 3.2.1, οι παρεμβάσεις στο θεσμικό περιβάλλον των συνεταιρισμών στη χώρα μας υπήρξαν αναρίθμητες, την ίδια στιγμή που σε άλλες χώρες ελάχιστες φορές χρειάστηκε να αλλάξει η συνεταιριστική νομοθεσία. Στη Γερμανία, για παράδειγμα, εξακολουθεί

²³⁵ Οι παραγωγοί συμμετέχουν στις αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων των περιφερειακών ενοτήτων, στις οποίες έχουν τις αγροτικές τους εκμεταλλεύσεις, καθώς και στις αγορές παραγωγών της περιφέρειάς τους. Οι ΑΣ συμμετέχουν στις αγορές παραγωγών των περιφερειακών ενοτήτων στις οποίες έχουν την έδρα τους, καθώς και στις αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων της περιφέρειάς τους. Στις αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων της Περιφέρειας Αττικής και της Περιφερειακής Ενότητας Θεσσαλονίκης μπορούν να συμμετέχουν οι παραγωγοί και οι ΑΣ από όλη τη χώρα. Για την οργάνωση των αγορών παραγωγών βιολογικών προϊόντων, συνιστώνται ανά περιφερειακή ενότητα, μία Επιτροπή Διαχείρισης Αγορών Παραγωγών (ΕΔΑΠ) για τους παραγωγούς και συνεταιρισμούς βιολογικών προϊόντων. Η ΕΔΑΠ είναι πενταμελής και συγκροτείται από δύο εκπροσώπους των παραγωγών και από έναν εκπρόσωπο των ΑΣ, των δήμων και των καταναλωτών. Τα μέλη της ορίζονται με απόφαση του οικείου περιφερειάρχη. Κάθε αγορά παραγωγών μπορεί να λειτουργεί είτε σε δημόσιο χώρο του οικείου δήμου ή της οικείας περιφερειακής ενότητας που καθορίζεται μετά από αντίστοιχη έγκριση του δήμου ή της περιφερειακής ενότητας είτε σε ιδιωτικό χώρο με ευθύνη των αυτοδιαχειριζόμενων φορέων. Οι παραγωγοί βιολογικών προϊόντων, προκειμένου να συμμετάσχουν στις αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων ιδρύουν σε κάθε περιφερειακή ενότητα αυτοδιαχειριζόμενο φορέα παραγωγών.

να ισχύει μέχρι σήμερα ο νόμος περί συνεταιρισμών του 1889, με κάποιες προσθήκες.²³⁶

Η πιο ουσιαστική νομοθετική μεταχείριση που υπήρξε ποτέ στη χώρα μας ήταν αυτή του νόμου 2810/2000, βασική επιδίωξη του οποίου ήταν η πρόταξη του επιχειρηματικού χαρακτήρα του συνεταιρισμού. Για τη διαμόρφωση του εν λόγω νόμου ο νομοθέτης είχε λάβει υπόψη εγχώριους κανόνες περί συνεταιρισμών, όπως το άρθρο 12.4 του ισχύοντος Συντάγματος, ευρωπαϊκούς κανόνες όπως το «Σχέδιο Καταστατικού του Ευρωπαϊκού Συνεταιρισμού» του Κανονισμού (ΕΚ) 1543/2003²³⁷ με τις διατάξεις του οποίου ταυτίζεται, καθώς και διεθνή κείμενα, όπως τις διεθνείς συνεταιριστικές αρχές και τις εκθέσεις περί συνεταιρισμών του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ).

Το σημαντικότερο, όμως, είναι ότι ο νόμος 2810/2000 έδινε πραγματικά τη δυνατότητα στα μέλη του συνεταιρισμού να καθορίζουν τα ίδια, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση και επιχειρηματική κατεύθυνση του συνεταιρισμού τους, σεβόμενος τη συνεταιριστική αυτονομία. Αποτελούσε ουσιαστικά ένα νόμο-πλαίσιο που έδινε την ευκαιρία στα μέλη με δική τους απόφαση να υιοθετήσουν οργανωτικά χαρακτηριστικά των εναλλακτικών συνεταιριστικών μοντέλων και με αυτό τον τρόπο να προσφέρουν λύσεις, έστω και μερικώς, στα εγγενή προβλήματα της συνεταιριστικής οργάνωσης που περιγράφηκε στο κεφάλαιο 1.

Πρώτον, ο νόμος 2810/2000 έδινε τη δυνατότητα στα μέλη να επενδύσουν κεφάλαιο σε αντιστοιχία με το ύψος των συναλλαγών τους (δηλαδή το προϊόν που παραδίδουν). Αντίθετα, μπορούσαν να αποφασίσουν ότι το επενδεδυμένο κεφάλαιο προκύπτει μόνο από παρακρατήσεις από το πλεόνασμα που επιστρέφεται στα μέλη, όπως γίνεται παραδοσιακά. Τα μέλη μπορούσαν να φέρουν περισσότερες από μία ψήφους (έως τρεις στους τότε πρωτοβάθμιους), ανάλογα με το ύψος των συναλλαγών τους με τον συνεταιρισμό. Επίσης, τα μέλη μπορούσαν να αποφασίσουν αν ήθελαν να επωφελούνται όχι μόνο σε σχέση με το ύψος των συναλλαγών τους, αλλά και σε σχέση με το ύψος του επενδεδυμένου κεφαλαίου τους. Πρακτικά αυτό συμβαίνει, όταν οι συνεταιριστικές μερίδες (κεφάλαιο επένδυσης) είναι μεταβιβάσιμες, εμπορεύσιμες και αποτιμήσιμες (π.χ. έντοκες). Ο νόμος 2810/2000 έδινε τη δυνατότητα στα μέλη να αποφασίζουν αν οι υποχρεωτικές μερίδες θα ήταν μεταβιβάσιμες ή/και έντοκες. Επιπρόσθετα, ο νόμος έδινε την ευκαιρία στα μέλη να αποφασίσουν αν θα επέτρεπαν σε μη-μέλη να μπορούν να αποκτήσουν έμμεσα δικαιώματα κυριότητας είτε επενδύ-

²³⁶ Δείτε εδώ: <http://www.efsyn.gr/arthro/giati-petyhan-germanikoi-agrotikoi-synetairismoi>

²³⁷ Ο κύριος σκοπός του κανονισμού αυτού «περί του καταστατικού της ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας» ήταν να καταστήσει δυνατή τη σύσταση ευρωπαϊκής συνεταιριστικής εταιρείας (European Cooperative Society – SCE) από φυσικά πρόσωπα που διαμένουν σε διαφορετικά κράτη-μέλη ή από νομικές οντότητες που έχουν συσταθεί κατά το δίκαιο διαφορετικών κρατών-μελών. Δείτε εδώ: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003R1435&from=EL>

οντας σε θυγατρικές των συνεταιρισμών, είτε αγοράζοντας προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες (π.χ. προνομιούχες μερίδες με σταθερή απόδοση και άλλα οφέλη), που δε συνεπάγονταν δικαιώματα ψήφου ή συμφωνία παράδοσης προϊόντος. Ένα άλλο σημαντικό παράδειγμα ήταν η ελευθερία να αποφασίσουν για την είσοδο και έξοδο των μελών. Μπορούσαν, λοιπόν, να ορίσουν στο καταστατικό την απόρριψη υποψηφίου μέλους για λόγους αντικειμενικής αδυναμίας του συνεταιρισμού (π.χ. αδυναμία να απορροφηθεί η επιπλέον παραγωγή από τις παραγωγικές εγκαταστάσεις), αλλά και να απαγορεύσουν την έξοδο μελών πριν από τη συμπλήρωση ενός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος (π.χ. τριών ετών).

Ο νέος νόμος φαίνεται ότι προσπάθησε να αντιγράψει τον νόμο 2810/2000, καθώς φαινομενικά δίνει τη δυνατότητα στα μέλη να αποφασίσουν για την εσωτερική τους οργάνωση. Είναι, όμως, προβληματικός σε διάφορα σημεία. Πρώτα απ' όλα, δεν είναι κατανοητό γιατί ο ελάχιστος αριθμός ιδρυτικών μελών ορίστηκε στα 20. Η πράξη έχει δείξει ότι ο μεγάλος αριθμός ιδρυτικών μελών δεν οδηγεί στη δημιουργία μεγάλων συνεταιρισμών, ούτε ο μικρός αριθμός εμποδίζει τη δημιουργία μεγάλων συνεταιρισμών. Δεν είναι τυχαίο ότι στις ευρωπαϊκές χώρες ο ελάχιστος αριθμός ιδρυτικών μελών κυμαίνεται μεταξύ δύο και δέκα μελών.²³⁸ Το μόνο που επιτυγχάνει ο μεγάλος αριθμός ιδρυτικών μελών είναι η αποθάρρυνση των ολιγομελών ομάδων και ο προσανατολισμός τους προς εταιρικές μορφές συνεργασίας, για τις οποίες δεν απαιτείται ελάχιστος αριθμός.

Ο νέος νόμος δεν περιορίζει μόνο το δικαίωμα αυτοκαθορισμού των μελών στην ίδρυση ενός ΑΣ, αλλά και το δικαίωμα αυτοχρηματοδότησης. Καταργώντας τις πρόσθετες υποχρεωτικές μερίδες, στερεί από τα μέλη τη δυνατότητα διαφοροποιημένης συμμετοχής στον αριθμό μερίδων με βάση το ύψος των συναλλαγών τους με τον συνεταιρισμό τους. Έτσι, περιορίζεται η δυνατότητα άντλησης πόρων από τα ίδια τα μέλη και ενθαρρύνεται ο τραπεζικός δανεισμός, ο οποίος μπορεί να είναι επιβαρυντικός σε σύγκριση με τα ίδια κεφάλαια που εξασφαλίζουν οι υποχρεωτικές μερίδες. Βέβαια, υπάρχει η δυνατότητα αγοράς προαιρετικών μερίδων, δικαίωμα στις οποίες έχουν και τα μέλη-επενδυτές. Δεν είναι όμως το ίδιο, καθώς οι υποχρεωτικές μερίδες αποτελούν συνάρτηση της συναλλαγής του μέλους με τον συνεταιρισμό. Επίσης, σύμφωνα με τον νόμο 2810/2000 οι πρόσθετες υποχρεωτικές μερίδες μπορούσαν να συνοδεύονται από πρόσθετες ψήφους, επιβραβεύοντας τα συνεπή μέλη και δίνοντας τους κίνητρο να επενδύσουν περαιτέρω στον συνεταιρισμό τους, διασφαλίζοντας παράλληλα τη δημοκρατική λειτουργία του οργανισμού, αφού υπήρχε ανώτατο όριο (έως τρεις ψήφοι). Επιπρόσθετα, περιορισμό θέτει και η διάταξη για την επιστροφή των συνεταιρικών μερίδων στην ονομαστική τους αξία μέσα σε ένα έτος από την αποχώρηση ή διαγραφή μέλους. Αυτή η πρόβλεψη θα έπρεπε να

²³⁸ Αυτό προκύπτει από τη συγκριτική ανάλυση 31 εθνικών συνεταιριστικών νομοθεσιών σε ισάριθμες χώρες που πραγματοποιήθηκε πρόσφατα στον τόμο των Cracogna et al. (2013).

αποτελεί απόφαση των ίδιων των μελών, δηλαδή καταστατική διάταξη. Αντιστοίχως, καταστατική διάταξη θα έπρεπε να αποτελεί ο χρόνος στον οποίο καταβάλλουν τα μέλη το ποσό των υποχρεωτικών μερίδων ή το ελάχιστο ποσοστό συναλλαγών τους με τον ΑΣ.

Κακή εντύπωση προκαλεί η διάταξη για τη ρύθμιση του υπόλοιπου των πλεονασμάτων που απομένει μετά από την παρακράτηση 10% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού, έως ότου αυτό φθάσει στο ύψος του συνολικού ποσού των υποχρεωτικών μερίδων των μελών του ΑΣ. Μπορεί να είναι λογικό να αποδίδεται στα μέλη (ως μέρος) ανάλογα με τις συναλλαγές τους με τον ΑΣ, αλλά σε κάθε περίπτωση τα μέλη πρέπει να αποφασίσουν πως θα διατεθεί (π.χ. μπορεί να προτιμήσουν να το διαθέσουν για την ανάπτυξη του ΑΣ). Δε γίνεται να αποφασίζει για αυτό ο νόμος. Για παράδειγμα, τα μέλη οφείλουν να αποφασίσουν αν θα το διαθέσουν για την εκπαίδευση και επιμόρφωσή τους και όχι ο νόμος.

Ευτυχώς, ο νέος νόμος συνεχίζει τουλάχιστον την ειδική φορολογική μεταχείριση των πλεονασμάτων. Όπως αναφέρει το άρθρο 23, τα πλεονάσματα προέρχονται από τις συναλλαγές του ΑΣ με τα μέλη του και με μέλη-επενδυτές που συναλλάσσονται με τον ΑΣ και δεν φορολογούνται. Το πέραν του πλεονάσματος υπόλοιπο λογίζεται ότι προέρχεται από τις συναλλαγές με τρίτους και αποτελεί κέρδος, το οποίο και φορολογείται. Επίσης, ο νέος νόμος δίνει τη δυνατότητα να αποφασίζει η ΓΣ αν το υπόλοιπο των πλεονασμάτων μπορεί να παραμείνει στον ΑΣ με τη μορφή εξατομικευμένων έντοκων καταθέσεων προθεσμίας των μελών. Αυτό δημιουργεί ένα επιπλέον κίνητρο στα μέλη να επενδύσουν στον συνεταιρισμό τους, αν και, όπως συζητήσαμε στο πρώτο κεφάλαιο, σημασία έχει οι υποχρεωτικές μερίδες να καλύπτουν μέρος του κόστους κεφαλαίου, δηλαδή να είναι έντοκες, όπως ο νόμος 2810/2000 έδινε τη δυνατότητα στα μέλη να αποφασίσουν. Τουλάχιστον, ο νέος νόμος δίνει τη δυνατότητα να μεταβιβαστούν υπό προϋποθέσεις.

Οι διατάξεις που αφορούν στο ΔΣ φαίνεται να περιορίζουν σημαντικά το δικαίωμα αυτοδιοίκησης των ΑΣ, καθώς οδηγούν σε διοικητικές παρεμβάσεις στον τρόπο λειτουργίας και λήψης αποφάσεων. Ακατανόητες παραμένουν οι προβλέψεις για τα συγγενικά πρόσωπα, τον υποχρεωτικό ορισμό γενικού διευθυντή όταν ο κύκλος εργασιών είναι άνω του ενός εκατομμυρίου ευρώ, ο περιορισμός στις θητείες των προέδρων του ΔΣ ή η απαγόρευση στα μέλη του ΔΣ και του εποπτικού συμβουλίου να αμείβονται εκτός κι αν ο κύκλος εργασιών του ΑΣ υπερβαίνει τα 10 εκατομμύρια ευρώ. Όλα αυτά είναι θέματα για τα οποία πρέπει να αποφασίζουν οι ίδιοι οι ΑΣ. Το ίδιο συμβαίνει και με τις αρχαιρεσίες, όπου η μείωση του αριθμού σταυρών προτίμησης αποτελεί περιοριστικό στοιχείο στις επιλογές που είναι διαθέσιμες στα μέλη και δε συναντάται σε άλλες μορφές επιχειρήσεων. Η έννοια της κρατικής εποπτείας δεν είναι ασυμβίβαστη προς την έννοια της αυτοδιοίκησης, αρκεί η εποπτεία να περιορίζεται στην επίβλεψη της τήρησης της νομιμότητας και όχι να επιχειρεί να καθορίσει με εξαντλητικό τρόπο πως θα διοικείται ένας ΑΣ.

Σε ό,τι αφορά στις αγορές παραγωγών, όπως είδαμε, ο νόμος 4384/2016 αναφέρεται σε αυτές, ενώ ο νόμος 4492/2017 στις αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων. Γενικά, οι αγορές παραγωγών είναι αυτές όπου οι ίδιοι οι παραγωγοί έρχονται σε άμεση επαφή με τους καταναλωτές, διαφέροντας από τις λαϊκές αγορές σε κάποια σημεία. Πιο συγκεκριμένα, δεν δέχονται τη συμμετοχή εμπόρων, παρά μόνο αυτή των παραγωγών οι οποίοι και διαθέτουν αποκλειστικά τα δικά τους αγροτικά προϊόντα. Αυτό σημαίνει ότι στις αγορές αυτές διατίθενται μόνο ελληνικά αγροτικά προϊόντα και, μάλιστα, μόνο προϊόντα διατροφής.

Υπάρχουν κάποια σημεία στις νομοθετικές διατάξεις που χρήζουν διερεύνησης. Πρώτον, δεν είναι κατανοητό γιατί στην περίπτωση των αγορών βιολογικών προϊόντων επιτρέπεται να συμμετέχουν και συνεταιρισμοί, ενώ κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται για τις αγορές συμβατικών προϊόντων. Δεύτερον, δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο γιατί τίθεται περιορισμός στο να διαθέτουν οι παραγωγοί το προϊόν τους σε περιφερειακές ενότητες που δεν είναι όμορες, αν και ίσως προκρίθηκε η λογική της εναρμόνισης με το υπομέτρο 16.4 για τα Farmers' Markets που είδαμε στην υποενότητα 3.1.4. Παράλληλα, η διατύπωση του άρθρου 20 του νόμου 4492/2017 επιφέρει μεγαλύτερη σύγχυση όσον αφορά στο πού επιτρέπεται να συμμετέχει κάποιος και πού όχι, καθώς αλλού γίνεται αναφορά σε «αγορές παραγωγών» και αλλού σε «αγορές παραγωγών βιολογικών προϊόντων». Σε κάθε περίπτωση, μια νέα ΥΑ θα βοηθούσε να λυθούν όλες οι απορίες, ειδικά αν αποσαφηνιστούν οι έννοιες που προκαλούν σύγχυση και φυσικά αν αιτιολογηθεί το θέμα των περιορισμών, γεωγραφικών και μη. Τέλος, εντύπωση προκαλεί το γιατί δεν δρομολογείται το υπομέτρο 16.4 του ΠΑΑ, το οποίο προβλέπει την ενίσχυση του αυτοδιαχειριζόμενου φορέα, για τη σύσταση και λειτουργία των αγορών παραγωγών.

3.3 Αναπτυξιακός Νόμος Και Συνεργασία

3.3.1 Συλλογικές μορφές οργάνωσης στον αναπτυξιακό νόμο

Στον αναπτυξιακό νόμο 4399/2016, γίνεται σαφής αναφορά στην ανάπτυξη όλων των συνεργατικών μορφών, αφού στο άρθρο 1, που περιέχει τους γενικούς σκοπούς, περιγράφεται η «ανάπτυξη δικτύων, συνεργειών, συνεταιριστικών πρωτοβουλιών και εν γένει η στήριξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας» ως κεντρικός στόχος.

Στο άρθρο 5 για τους όρους και τις προϋποθέσεις υπαγωγής γίνεται ξεχωριστή αναφορά στο εδάφιο που αφορά στο ελάχιστο επιλέξιμο ύψος της επένδυσης για την υπαγωγή επενδυτικών σχεδίων στα καθεστώτα ενισχύσεων του νόμου. Το ελάχιστο επιλέξιμο ύψος ορίζεται με βάση το μέγεθος του φορέα του επενδυτικού σχεδίου και, αν πρόκειται για Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (ΚοινΣΕπ), ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ, το ποσό αυτό καθορίζεται στο ύψος των 50.000 ευρώ, ενώ για άλλου τύπου συνεταιρισμούς το ποσό καθορίζεται στις 250.000 ευρώ.

Στο άρθρο 6 που αναφέρεται στους δικαιούχους των υπαγόμενων επενδυτικών σχεδίων, γίνεται ξεχωριστή αναφορά σε ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ και ΑΕΣ, καθώς και σε συνεταιρισμούς άλλου τύπου. Στο ίδιο άρθρο, αναφέρεται ότι οι επιχειρήσεις, των οποίων το επιλέξιμο ύψος των επενδυτικών σχεδίων υπερβαίνει τις 500.000 ευρώ, υποχρεούνται να λάβουν τη νομική μορφή εμπορικής εταιρείας ή συνεταιρισμού πριν την έναρξη εργασιών του επενδυτικού σχεδίου.

Στο άρθρο 12 που αφορά στους δικαιούχους σε ειδικές κατηγορίες ενισχύσεων, γίνεται πάλι ξεχωριστή αναφορά σε ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ και ΑΕΣ. Όλες αυτές οι μορφές έχουν δικαίωμα να λάβουν ενίσχυση δυνάμει των ειδικών καθεστώτων, όπως οι «Ενισχύσεις μηχανολογικού εξοπλισμού» των άρθρων 32-36, «Γενική επιχειρηματικότητα» των άρθρων 37-41, «Νέες ανεξάρτητες ΜμΕ» των άρθρων 42-46 και «Επενδύσεις μείζονος μεγέθους» του των άρθρων 65-69. Τα υπαγόμενα επενδυτικά σχέδια στο καθεστώς της «Ενισχύσεως μηχανολογικού εξοπλισμού» ενισχύονται με το κίνητρο της φορολογικής απαλλαγής. Αυτά που υπάγονται στο καθεστώς «Νέες ανεξάρτητες ΜμΕ» και στο καθεστώς «Γενική επιχειρηματικότητα» ενισχύονται με το κίνητρο της φορολογικής απαλλαγής, της επιδότησης

χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing) και της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης. Επίσης, ενισχύονται και με επιχορήγηση με τη μορφή της δωρεάν παροχής από το δημόσιο χρηματικού ποσού για την κάλυψη τμήματος των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου, ως ποσοστού των δαπανών. Λεπτομέρειες για τις προκηρύξεις των ειδικών καθεστώτων παρέχονται στο Παράρτημα 6.4.2. Για τα είδη των επενδυτικών σχεδίων του τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής που μπορούν να υπαχθούν σε αυτά τα ειδικά καθεστώτα υπάρχει αναλυτική περιγραφή στο Παράρτημα 6.4.3.

Πρέπει να τονιστεί ότι οι ενισχύσεις του αναπτυξιακού νόμου χορηγούνται με την επιφύλαξη των διατάξεων του Γενικού Απαλλακτικού Κανονισμού (ΓΑΚ) ή αλλιώς Κανονισμού (ΕΕ) 651/2014, ο οποίος αφορά στις κρατικές ενισχύσεις. Ομοίως, οι ενισχύσεις για τα επενδυτικά σχέδια στον τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής, χορηγούνται με την επιφύλαξη των διατάξεων του «ειδικού απαλλακτικού κανονισμού για τη γεωργία», δηλαδή του Κανονισμού (ΕΕ) 702/2014. Αναλυτική περιγραφή του καθεστώτος των κρατικών ενισχύσεων παρέχεται στο Παράρτημα 6.5.

3.3.2 Επιχειρηματικές συστάδες στον αναπτυξιακό νόμο

Σύμφωνα με το άρθρο 52 του αναπτυξιακού νόμου αλλά και σύμφωνα με την πρόσκληση του καθεστώτος ενισχύσεων «Συνέργειες και Δικτυώσεις»,²³⁹ ως επιχειρηματικές συστάδες θεωρούνται δίκτυα επιχειρήσεων, στα οποία μπορούν να συμμετέχουν και ερευνητικά ή εκπαιδευτικά ιδρύματα (πανεπιστήμια, δημόσιοι και ιδιωτικοί οργανισμοί έρευνας και ανάπτυξης), που δραστηριοποιούνται σε περιφερειακό ή διαπεριφερειακό επίπεδο και έχουν θεματική εστίαση. Οι επιχειρηματικές συστάδες διευθύνονται και συντονίζονται από φορέα διαχείρισης με νομική προσωπικότητα, στον οποίο συμμετέχουν όλα τα μέλη του. Στις επιχειρηματικές συστάδες πρέπει να συμμετέχουν τουλάχιστον: (α) έξι επιχειρήσεις για επενδυτικά σχέδια που πρόκειται να υλοποιηθούν στην Περιφέρεια Αττικής ή στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσσαλονίκης, ή (β) τέσσερις επιχειρήσεις για επενδυτικά σχέδια, που πρόκειται να υλοποιηθούν στους λοιπούς νομούς της επικράτειας. Αν στην επιχειρηματική συστάδα συμμετέχουν επιχειρήσεις συνδεδεμένες ή συνεργαζόμενες, αυτές θεωρούνται ως μία για τον προσδιορισμό του ελάχιστου απαιτούμενου αριθμού επιχειρήσεων.

Αιτήσεις υπαγωγής στις διατάξεις του νόμου μπορεί να υποβληθούν από το φορέα διαχείρισης υφιστάμενων ή υπό σύσταση επιχειρηματικών συστάδων και όχι από μεμονωμένα ή εν δυνάμει μέλη της. Τα επενδυτικά σχέδια των αιτούντων πρέπει να αφορούν είτε στη δημιουργία νέας μονάδας, είτε στην επέκταση της δυναμικότητας υφιστάμενης μονάδας, είτε σε διαφοροποίηση της παραγωγής μιας μονάδας σε προϊόντα ή υπηρεσίες που

²³⁹ Δείτε τη σχετική ΥΑ 108030/2018, δυνάμει της οποίας προκηρύχθηκε το εν λόγω καθεστώς ενισχύσεων, εδώ: https://www.ependyseis.gr/anaptyxiakos/files/prokixiri_clusters_251018.pdf

δεν έχουν παραχθεί ποτέ σε αυτήν, μεταξύ άλλων. Η διάρκεια υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων δεν μπορεί να υπερβαίνει τα τρία έτη από την ημερομηνία δημοσίευσης της απόφασης υπαγωγής.

Στις επιχειρηματικές συστάδες χορηγείται ενίσχυση αποκλειστικά στους φορείς που τις διαχειρίζονται για επενδυτικά σχέδια τα οποία αποτελούν κοινές δράσεις και τελούν σε συνάφεια ή προς εξυπηρέτηση και υποστήριξη των κύριων δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων και φορέων που τις απαρτίζουν. Το ελάχιστο επιλέξιμο ύψος για τα επενδυτικά σχέδια καθορίζεται στις 250.000 ευρώ, όπως ορίζεται και στο άρθρο 5 του αναπτυξιακού νόμου και όπως προβλέπεται στο άρθρο 5 της πρόσκλησης. Οι επιχειρηματικές συστάδες που αποτελούνται από ΜμΕ, ενισχύονται με τις εξής μορφές ενισχύσεων: της φορολογικής απαλλαγής, της επιχορήγησης, της επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης και της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης. Στις επιχειρηματικές συστάδες, στις οποίες περιλαμβάνεται μεγάλη επιχείρηση με ποσοστό συμμετοχής στο φορέα διαχείρισης μεγαλύτερο του 50%, παρέχονται τα κίνητρα της φορολογικής απαλλαγής, της επιδότησης της χρηματοδοτικής μίσθωσης και της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης.

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 7 του νόμου, δεν υπάγονται στα καθεστώτα ενισχύσεων του νόμου επενδυτικά σχέδια που αφορούν σε διάφορες δραστηριότητες, οι οποίες και απαριθμούνται στο εν λόγω άρθρο, όπως επίσης και στο άρθρο 7 της πρόσκλησης. Μεταξύ αυτών που δυνητικά θα μπορούσαν να έχουν σχέση με τον αγροδιατροφικό τομέα είναι το «Χονδρικό εμπόριο», το «Λιανικό εμπόριο», οι «Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης», η «Επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη» και η «Διαφήμιση και έρευνα αγοράς».

3.3.3 Σχόλια και συμπεράσματα

Σε γενικές γραμμές, ο αναπτυξιακός νόμος εισάγει μερικές καινοτομίες. Πρώτον, στηρίζεται, κυρίως, στα φορολογικά κίνητρα, αντί των επιδοτήσεων και της γενικότερης τακτικής των πληρωμών μέρους των δαπανών με την κατάθεση των τιμολογίων. Επίσης, εισάγει ειδικά καθεστώτα ενισχύσεων, για το καθένα εκ των οποίων υπάρχει σχετική προκήρυξη και ανάλογος προϋπολογισμός, ενώ δίνει έμφαση στον τομέα της αγροδιατροφής. Επιπλέον, προκειμένου να υπάρχει διασπορά στους ωφελούμενους βάζει πλαφόν στα ανώτατα όρια ενισχύσεων και προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για ΜμΕ και συλλογικά σχήματα.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι παρέχει ένα επενδυτικό πλαίσιο, το οποίο δρα ως ένα βαθμό συμπληρωματικά στο ΠΑΑ και δη σε δράσεις όπως το μέτρο 4, που αφορά σε επενδύσεις μεταποίησης γεωργικών προϊόντων, και το μέτρο 6, που αφορά στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων.

Επιφυλάσσει ιδιαίτερη μεταχείριση σε επενδυτικά σχέδια συλλογικών σχημάτων, τα οποία στα περισσότερα ειδικά καθεστώτα δύνανται να λάβουν όλα τα είδη των ενισχύσεων, ακόμα και συνδυαστικά, καθώς και το 100% της ανώτατης επιτρεπόμενης ενίσχυσης στην περίπτωση της επιχορήγησης του καθεστώτος των «Νέων και ανεξάρτητων ΜμΕ».

Επίσης, ορίζει τον πήχη των ελάχιστων επενδυτικών σχεδίων στο χαμηλότερο κατώτατο όριο στην ιστορία των αναπτυξιακών νόμων μόνο για συλλογικά σχήματα (ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ), την ίδια στιγμή που το «σκαλοπάτι εισόδου» για άλλες εταιρικές μορφές ή μεμονωμένους παραγωγούς οι οποίοι θα κάνουν χρήση ως φυσικά πρόσωπα (π.χ. ατομικές αγροτικές επιχειρήσεις) διαμορφώθηκε στο διπλάσιο αυτού (100.000 ευρώ). Αντιστοίχως, βέβαια, για επενδυτικά σχέδια στον τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής, ανεξάρτητα από τη νομική υπόσταση του αιτούντος, υπάρχει το ανώτατο όριο των 500.000 ανά σχέδιο και επιχείρηση που ορίζεται από τον «ειδικό απαλλακτικό κανονισμό για τη γεωργία», δηλαδή τον Κανονισμό (ΕΕ) 702/2014, εκτός κι αν πρόκειται για επενδύσεις συναφείς με τη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων και την εμπορία γεωργικών προϊόντων (δείτε το Παράρτημα 6.5.2.3).

Το πιο ενδιαφέρον καθεστώς είναι μάλλον αυτό που προωθεί τη δημιουργία επιχειρηματικών συστάδων, δηλαδή το καθεστώς ενίσχυσης «Συνέργειες και Δικτυώσεις». Παρέχει τη δυνατότητα ενίσχυσης κοινών δράσεων επιχειρήσεων και άλλων οικονομικών παραγόντων (π.χ. επιμελητηρίων) και επιτρέπει ένα μόνο φορέα διαχείρισης, ο οποίος μπορεί κάλλιστα να είναι ένας ΑΣ ή μια ΟΠ.

Σε κάθε περίπτωση, πριν εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τα αποτελέσματα που θα επιφέρει ο αναπτυξιακός νόμος στα συνεργατικά σχήματα του αγροδιατροφικού τομέα, πρέπει να εξεταστεί συνολικά ο κατάλογος με τα επενδυτικά σχέδια που εγκρίθηκαν ή θα εγκριθούν, ειδικά για το καθεστώς ενισχύσεων «Συνέργειες και Δικτυώσεις», για το οποίο η καταληκτική ημερομηνία μετατέθηκε για τα τέλη Ιουνίου 2019. Στο μεταξύ, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία που έχουν δημοσιευτεί για τα ειδικά καθεστώτα «Γενική επιχειρηματικότητα» και «Νέες ανεξάρτητες ΜμΕ», φαίνεται ότι η συμμετοχή των συνεργατικών σχημάτων είναι μικρή, με μόλις τέσσερα επενδυτικά σχέδια να έχουν εγκριθεί (δείτε το Παράρτημα 6.4.2).

3.4 ΕΠΑνΕΚ Και Συνεργασία

3.4.1 Γενική περιγραφή, «Έξυπνη Εξειδίκευση» και αγροδιατροφικός τομέας

Σύμφωνα με την περιγραφή της επίσημης αναθεωρημένης έκδοσης²⁴⁰ του ΕΠΑνΕΚ, κεντρικός στρατηγικός του στόχος είναι η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, καθώς και η μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα, με αιχμή την καινοτομία και την αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας.

Το ΕΠΑνΕΚ αποτελεί ένα από τα τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα του ΕΣΠΑ για την περίοδο 2014-2020, που εγκρίθηκαν μαζί με τα 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Καλύπτει γεωγραφικά το σύνολο της χώρας και αξιοποιεί 3.686.030.000 ευρώ από δύο διαρθρωτικά ταμεία, 3.103.670.000 από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και 582.360.000 από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤα).

Μέσω του ΕΠΑνΕΚ και σε συνέργεια με τα ΠΕΠ υλοποιείται και η στρατηγική της «Έξυπνης Εξειδίκευσης»²⁴¹ που έχει ως στόχο τη σύνδεση της έρευνας και της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα, και την ενίσχυση/ανάπτυξη των υφιστάμενων ή/και νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων της χώρας και των περιφερειών της. Έτσι, το ΕΠΑνΕΚ εστιάζει σε παραγωγικούς, ανταγωνιστικούς και δυνάμει εξωστρεφείς ή/και καινοτόμους τομείς, δηλαδή σε τομείς που συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα καταστήσουν εφικτή την έξυπνη εξειδίκευση. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο ότι ανάμεσα στους στρατηγικούς τομείς που επιλέχθηκαν είναι η «Αγροδιατροφή/Βιομηχανία τροφίμων».

²⁴⁰ Όλο το πρόγραμμα στην αναθεωρημένη εκδοχή του είναι διαθέσιμο εδώ: http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/EPANEK_2%CE%B7%20%CE%91%CE%9D%CE%91%CE%98%CE%95%CE%A9%CE%A1%CE%97%CE%A3%CE%97_2018.pdf

²⁴¹ Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1301/2013 είναι η νομική βάση που καθορίζει τη «στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης» (smart specialization). Σύμφωνα με τον Κανονισμό, ως στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης νοούνται οι εθνικές ή περιφερειακές, καινοτόμες στρατηγικές που θέτουν προτεραιότητες για την αξιοποίηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος με την ανάπτυξη και την αντιστοίχιση της δικής τους έρευνας και καινοτομίας με τις ανάγκες των επιχειρήσεων, ώστε αυτές να αντιμετωπίσουν τις αναδυόμενες ευκαιρίες και τις εξελίξεις της αγοράς με συνεκτικό τρόπο, αποφεύγοντας την περιττή επανάληψη και τον κατακερματισμό των προσπάθειών. Ένα περιληπτικό κείμενο για την Έξυπνη Εξειδίκευση, αλλά και για την αναπτυξιακή στρατηγική «Ευρώπη 2020», μέρος της οποίας αποτελεί αυτή, μπορείς κανείς να βρει εδώ: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_el.pdf

Αναλυτική περιγραφή των επενδυτικών προτεραιοτήτων που σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό τομέα και τη συνεργατικότητα παρέχεται στο Παράρτημα 6.4.4. Οι δράσεις του ΕΠΑνΕΚ που είναι σε εξέλιξη και σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό τομέα και τη συνεργατικότητα περιγράφονται αναλυτικά στο Παράρτημα 6.4.5. Οι περισσότερες δράσεις έχουν θετικό πρόσημο για τους φορείς του αγροδιατροφικού τομέα, μέχρι στιγμής, όμως, η συμμετοχή των συνεργατικών σχημάτων δεν φαίνεται να είναι ενθαρρυντική.

3.4.2 Σχόλια και συμπεράσματα

Οι δράσεις του ΕΠΑνΕΚ για τον αγροδιατροφικό τομέα στοχεύουν στη συμπληρωματικότητα με τον αναπτυξιακό νόμο ή ειδικότερα με τις δράσεις που προωθούνται από το ΠΑΑ σε συγκεκριμένα πεδία, όπως της εφαρμογής της έρευνας και καινοτομίας, της ανάπτυξης ανθρώπινου δυναμικού, του εκσυγχρονισμού του παραγωγικού εξοπλισμού, της πιστοποίησης των προϊόντων, της προώθησης της εξωστρέφειας, αλλά και της ενίσχυσης συμπράξεων και συνεργατικών σχημάτων. Βέβαια, τα ποσά που χορηγούνται ανά ωφελούμενο είναι συνήθως μικρότερα από τα αντίστοιχα ποσά του αναπτυξιακού. Γενικά, οι προωθούμενες δράσεις έχουν, κυρίως, αναπτυξιακό χαρακτήρα, καθώς αφορούν σε στοχευμένες παρεμβάσεις στο «οικοσύστημα» των επιχειρήσεων του αγροδιατροφικού τομέα, επιχειρώντας να ενισχύσουν τις παραγωγικές τους δυνατότητες, την εξαγωγική τους δράση και την υιοθέτηση καινοτομιών.

Έτσι, παρότι οι τέσσερις επενδυτικές προτεραιότητες που περιλαμβάνουν τον αγροδιατροφικό τομέα (1b, 3a, 3c, 3d, δείτε το Παράρτημα 6.4.4), φιλοδοξούν να οδηγήσουν σε ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων σε όλο το μήκος της αλυσίδας εφοδιασμού, καθώς και στη δημιουργία συμπράξεων με κέντρα έρευνας και καινοτομίας, οι συνεργασίες και η συνεργατικότητα ενισχύονται κατά βάση με έμμεσο τρόπο.

Από τις δράσεις που έχουν προκηρυχθεί (δείτε το Παράρτημα 6.4.5), το πρόγραμμα «Επιχειρούμε Έξω» έχει τύχει θετικής αποδοχής από φορείς του αγροδιατροφικού τομέα, αν και η συμμετοχή συνεργατικών σχημάτων είναι μέχρι στιγμής μικρή (τέσσερις ΑΣ, μια ΑΕΣ και ένας ΚΑΣ σε σύνολο 552 δικαιούχων).²⁴² Είναι αλήθεια ότι πρόκειται για στοχευμένο πρόγραμμα που ενισχύει την εξαγωγική παρουσία παραγωγικών και μεταποιητικών επιχειρήσεων, λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψιν ότι δεν υπάρχει αντίστοιχου τύπου χρηματοδότηση από το ΠΑΑ. Επίσης, είναι θετικό ότι μετά από διαπραγμάτευση με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, συμπεριλήφθηκαν Κωδικοί Αριθμοί Δραστηριότητας (ΚΑΔ) αγροδιατροφής και μεταποίησης αγροτικών προϊόντων που συνήθως εξαιρούνταν από το ΕΠΑνΕΚ, όπως συνέβη με τη δράση «Αναβάθμιση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων» και τη

²⁴² Δείτε τον κατάλογο των δικαιούχων, η πλειοψηφία των οποίων αφορά στον αγροδιατροφικό τομέα: http://epan2.antonistikotita.gr/uploads/5h_Apof_Entakshs_Epix_Exw.pdf

δράση «Νεοφυής επιχειρηματικότητα» από τις οποίες ενισχύονται μόνο μεταποιητικές επιχειρήσεις σε συγκεκριμένες κατηγορίες (π.χ. ποτοποιίες, βιοτεχνίες). Επίσης, μπορεί το «Επιχειρούμε Έξω» φαινομενικά να τονώνει άμεσα μόνο την εξωστρέφεια των ΜμΕ, αλλά έμμεσα ενισχύει και τις κάθετες συνεργασίες στον αγροδιατροφικό τομέα, αφού στις εμπορικές εκθέσεις του εξωτερικού²⁴³ αναπτύσσονται πολυάριθμες συνεργασίες μεταξύ παραγωγών, κατάντη εταίρων, αλλά και τελικών καταναλωτών. Τέλος, η δράση «Ποιοτικός Εκσυγχρονισμός» δεν αποτέλεσε στόχο των συνεργατικών σχημάτων, αφού μόνο ένας ΑΣ κατάφερε να ενταχθεί. Αυτό, βέβαια, αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η δράση αυτή αφορά μόνο στις μεσαίες επιχειρήσεις.

Η δράση «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ» και οι «Διμερείς και Πολυμερείς Ε&Τ Συνεργασίες» διοχετεύουν το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης στη συνεργασία μεταξύ επιχειρήσεων και ερευνητικών οργανισμών, φιλοδοξώντας να προωθήσουν ερευνητικές δραστηριότητες και την εφαρμογή καινοτομιών στις επιχειρήσεις. Όπως αναλύθηκε και στην περίπτωση των επιχειρησιακών ομάδων της ΕΣΚ στην υποενότητα 3.1.4, στην περίπτωση του αγροδιατροφικού τομέα, αυτή η απόπειρα σύμπραξης και μεταφοράς γνώσης αποτελεί στοίχημα, το οποίο οφείλει να κερδηθεί. Ίσως, η δράση αυτή να είναι και η πιο σημαντική, γιατί είναι αυτή που κατεξοχήν εξυπηρετεί άμεσα τους στόχους της έξυπνης εξειδίκευσης. Η αντιστοίχιση της έρευνας και καινοτομίας με τις ανάγκες των επιχειρήσεων, ώστε αυτές να αντιμετωπίσουν τις αναδυόμενες ευκαιρίες και τις εξελίξεις της αγοράς με συνεκτικό τρόπο, αποφεύγοντας την περιττή επανάληψη και τον κατακερματισμό των προσπάθειών, δεν θα συμβεί από μόνη της, ειδικά σε έναν τομέα που δε χαρακτηρίζεται από κουλτούρα συνεργασίας, και δη με φορείς με τους οποίους δε συνηθίζει να έρχεται σε επαφή, όπως τα ερευνητικά ινστιτούτα και τα πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Γενικά, οι δράσεις του ΕΠΑνΕΚ, φαίνεται να κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση, παρότι είναι λίγες οι περιπτώσεις συνεργατικών σχημάτων που κατάφεραν να ενταχθούν. Χρειάζεται, λοιπόν, να συνεχίσουν να είναι στοχευμένες και προσανατολισμένες στην ενίσχυση της εξωστρέφειας, της σύμπραξης με τα κέντρα έρευνας και καινοτομίας, αλλά και της ανάπτυξης συνεργειών γενικότερα, πρέπει όμως να προσελκύσουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από συνεταιριστικά εγχειρήματα του αγροδιατροφικού τομέα. Τέλος, φαίνεται να λειτουργεί θετικά η υιοθέτηση Ανοικτού Καταπιστευτικού Λογαριασμού (Escrow Account) στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων στο πλαίσιο του ΕΠΑνΕΚ. Ο Ανοικτός Καταπιστευτικός Λογαριασμός αφορά στους δικαιούχους των δράσεων ενίσχυσης του ΕΠΑνΕΚ, επιτρέποντας τους να εκκινήσουν μια επιχειρηματική δραστηριότητα χωρίς να απαιτείται

²⁴³ Για παράδειγμα, στη διεθνή έκθεση "Anuga Food Fair" που λαμβάνει χώρα κάθε δύο χρόνια στην Κολωνία της Γερμανίας παίρνουν μέρος χιλιάδες εκθέτες και επισκέπτες. Το 2017 πήραν μέρος 7.405 εκθέτες και την επισκέφθηκαν 165.000 άτομα. Δείτε εδώ: <http://www.anuga.com/>

η κατάθεση από μέρους τους εγγύησης προκαταβολής. Με άλλα λόγια, με τη σύσταση του λογαριασμού αυτού επιτυγχάνεται η ταχύτερη εκταμίευση των συγχρηματοδοτούμενων πόρων προς τους δικαιούχους των δράσεων που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Μάιος 2019

Ένα Νέο Μοντέλο Συνεργατικότητας Για Τον Πρωτογενή Τομέα Στην Ελλάδα

4.1. Συνεταιρισμοί, Ομάδες Και Οργανώσεις Παραγωγών

Στο 1ο κεφάλαιο, αναλύθηκε, μεταξύ άλλων, η συνεταιριστική διαφορετικότητα και οι λόγοι για τους οποίους οι αγροτικοί συνεταιρισμοί όχι μόνο δεν υστερούν έναντι των άλλων εταιρικών μορφών, αλλά συχνά θεωρούνται ως «σημείο αναφοράς/μέτρο σύγκρισης». Καταδείχθηκε, επίσης, η διεισδυτικότητα κι ανθεκτικότητά τους σε όλο τον κόσμο, και παρουσιάστηκαν τα εγγενή δυνατά σημεία τους. Συζητήθηκαν, όμως, διεξοδικά και οι εγγενείς αδυναμίες του κυρίαρχου μοντέλου συνεταιριστικής οργάνωσης που διαμορφώθηκε τον 20ό αιώνα και έμεινε γνωστό ως ΠΣ. Εξηγήθηκε γιατί αυτές οι εγγενείς αδυναμίες, σε συνδυασμό με τη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα, ώθησαν πολλούς συνεταιρισμούς σε χώρες του δυτικού κόσμου να αναζητήσουν εναλλακτικά μοντέλα εσωτερικής οργάνωσης.

Εξετάστηκαν τα εναλλακτικά αυτά μοντέλα, τα οποία, ανάλογα με το μίγμα των οργανωτικών χαρακτηριστικών που υιοθετούν, λαμβάνουν διαφορετική ονομασία (π.χ. «συνεταιρισμοί νέας γενιάς»). Έγινε ξεχωριστή αναφορά στην τυπολογική ταξινόμηση των Chaddad and Cook (2004), η οποία αποτέλεσε τη βάση για την ερμηνεία αυτών των μοντέλων, αλλά και των λύσεων που αυτά πρόσφεραν στον οργανωτικό «εκφυλισμό» που οι εγγενείς αδυναμίες του παραδοσιακού μοντέλου προκαλούσαν και προκαλούν.

Παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε το πρίσμα των τριών αρχών διοίκησης και λειτουργίας (αρχή του χρήστη-ιδιοκτήτη, αρχή του χρήστη-επιβλέποντα, αρχή του χρήστη-ωφελομένου) για να φωτιστούν τα σημεία στα οποία διαφοροποιούνται από το παραδοσιακό μοντέλο.

Την ίδια στιγμή, στο 3ο κεφάλαιο, αναλύθηκε η πιο ουσιαστική νομοθετική μεταχείριση των ΑΣ που υπήρξε στην ιστορία της χώρας μας, αυτή του νόμου 2810/2000, ο οποίος έδινε την ευκαιρία στα ίδια τα μέλη να υιοθετήσουν οργανωτικά χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μοντέλων, με δική τους πρωτοβουλία και απόφαση, προσφέροντας με αυτό τον τρόπο λύσεις στα εγγενή προβλήματα, αλλά και απαντήσεις στις σύγχρονες προκλήσεις του επιχειρηματικού τους περιβάλλοντος (π.χ. χρηματοδοτικά κενά, αυξανόμενος ανταγωνισμός).

Βέβαια, εξηγήθηκε ότι οι οργανωτικές λύσεις που προσφέρουν τα εναλλακτικά μοντέλα δεν είναι πανάκεια. Παρουσιάστηκαν, μάλιστα, τα ευρήματα της

έρευνας των Benos et al. (2016), οι οποίοι, ορμώμενοι από την οργανωτική ευελιξία που προσέφερε ο νόμος 2810/2000, εξέτασαν την επίδραση των οργανωτικών χαρακτηριστικών σε κρίσιμες επιχειρηματικές πρακτικές, όπως ο προσανατολισμός στην αγορά (market orientation) και ο προσανατολισμός στα εμπορικά σήματα (brand orientation), καθώς και στην απόδοση μεγάλου δείγματος των ελληνικών συνεταιρισμών. Σε αντίθεση με τις επιχειρηματικές πρακτικές οι οποίες βρέθηκαν να έχουν ισχυρή θετική και συστηματική επίδραση στην απόδοση των συνεταιρισμών, τα οργανωτικά χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μοντέλων βρέθηκαν να έχουν μόνο μεμονωμένη.

Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, η μετάβαση σε οργανωτικά χαρακτηριστικά εναλλακτικών μοντέλων κρίνεται επιβεβλημένη, καθώς πλήθος ερευνών που παρουσιάστηκαν στο 1ο κεφάλαιο συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι προσφέρουν πολλαπλές λύσεις, προτάσσοντας τον επιχειρηματικό χαρακτήρα των συνεταιρισμών.

Θεσμικό Πλαίσιο

Συχνά τίθεται το ερώτημα αν πρέπει να υπάρχει ειδικό θεσμικό πλαίσιο για τους συνεταιρισμούς, καθώς υπάρχουν χώρες (π.χ. Δανία²⁴⁴), στις οποίες ενώ δεν υπάρχουν ειδικοί εθνικοί συνεταιριστικοί νόμοι, οι συνεταιρισμοί τους διακρίνονται για την οργανωτική κι επιχειρηματική τους υγεία. Επίσης, όπως συζητήσαμε στο 1ο κεφάλαιο, οι πρώτοι συνεταιριστικοί νόμοι θεσπίστηκαν κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα στις τότε εκβιομηχανιζόμενες χώρες, στις οποίες, όμως, σύγχρονοι συνεταιρισμοί είχαν εμφανιστεί πριν από τη θέσπιση της νομοθεσίας.

Παράλληλα, όπως συζητήσαμε πριν, στη χώρα μας, οι παρεμβάσεις στο θεσμικό περιβάλλον των συνεταιρισμών υπήρξαν αναρίθμητες, την ίδια στιγμή που σε άλλες χώρες ελάχιστες φορές χρειάστηκε να αλλάξει η συνεταιριστική νομοθεσία, όπως στη Γερμανία, όπου μέχρι και σήμερα ισχύει ο συνεταιριστικός νόμος του 1889. Σε αντίθεση, ο δικός μας νόμος για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς άλλαξε 6 φορές από το 1915 μέχρι σήμερα, ενώ στο διάστημα αυτό υπήρξαν περίπου 950 τροποποιήσεις.

Το σωστό ερώτημα, λοιπόν, δεν είναι αν πρέπει να υπάρχει ειδικό συνεταιριστικό δίκαιο στη χώρα μας, αλλά πώς θα εξασφαλίσουμε ότι θα υπάρχει σταθερό θεσμικό πλαίσιο, που δεν θα αλλάζει κάθε φορά που μια νέα κυβέρνηση θα θέλει να ισχυριστεί ότι δημιουργήσε ένα νέο νόμο. Με άλλα λόγια, οφείλουμε να διασφαλίσουμε ότι η κρατική μέριμνα, από πλευράς θεσμικού πλαισίου, θα είναι εφεξής γνήσια σε ό,τι αφορά τα κίνητρά της και εξαιρετικά συνοπτική, συγκρατημένη και περιορισμένη.

²⁴⁴ Η Δανία, βέβαια, έχει ενσωματώσει τον Κανονισμό (ΕΚ) 1435/2003 για την «Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία», σκοπός του οποίου είναι η άρση των νομικών εμποδίων που δυσχεραίνουν τη δημιουργία και τη διαχείριση συνεταιριστικών ομίλων από διαφορετικά κράτη-μέλη. Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση της Επιτροπής, δεν είχε συσταθεί κάποια Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία στη Δανία. Δείτε εδώ: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52012DC0072&from=EN>

Το ιδιαίτερο καθεστώς επιχειρηματικής οργάνωσης και δράσης των συνεταιρισμών είναι θεμιτό να προστατεύεται και να ενισχύεται από ειδικό συνεταιριστικό δίκαιο. Με άλλα λόγια, πρέπει να υφίστανται νόμοι και μέτρα πολιτικής που να διευκολύνουν την αυτονομία και την ανάπτυξη των συνεταιρισμών, όπως για κάθε άλλη μορφή επιχείρησης. Καθώς, όμως, η ίδρυση ενός συνεταιρισμού, αλλά και η λειτουργία του είναι αποτέλεσμα της εκούσιας συνεργασίας των μελών του, αυτά πρέπει να έχουν την ελευθερία να συναποφασίζουν για όλα τα θέματα που τους αφορούν. Η συνεταιριστική νομοθεσία οφείλει απλά να καθορίζει τις βασικές κατευθύνσεις του συνεταιριστικού θεσμού, χωρίς να επηρεάζεται από συγκυριακές καταστάσεις και χωρίς να επιτρέπει την πλεονάζουσα κρατική εμπλοκή.

Συνεπώς, υπάρχει ανάγκη να αλλάξει ο νόμος για μια τελευταία φορά, στην κατεύθυνση του νόμου 2810/2000. Χρειάζεται, δηλαδή, ένας «νόμος-πλαίσιο», ο οποίος να δίνει στα μέλη των εγχώριων συνεταιρισμών την ευελιξία να καθορίζουν τα ίδια, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση κι επιχειρηματική κατεύθυνση του συνεταιρισμού τους, έχοντας την ευχέρεια να υιοθετήσουν μικτά οργανωτικά χαρακτηριστικά αν το θελήσουν. Ο νόμος δεν πρέπει, δηλαδή, ούτε να υποχρεώνει τα μέλη να υιοθετήσουν τα χαρακτηριστικά των εναλλακτικών μοντέλων, αν αυτά προτιμούν τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού τύπου, ούτε φυσικά το αντίστροφο. Άλλωστε, το οργανωτικό μοντέλο ενός συνεταιρισμού μπορεί να αποτελείται από μίγμα χαρακτηριστικών τόσο του παραδοσιακού όσο και των εναλλακτικών, ανάλογα με τη φάση στην οποία βρίσκεται, την ιστορία και παράδοση του συνεταιριστικού θεσμού στη συγκεκριμένη περιοχή ανάπτυξης, τις ιδιαίτερες ανάγκες των αγορών δραστηριοποίησης, τις συνεργασίες που επιδιώκει ο συνεταιρισμός με άλλες επιχειρηματικές μορφές κλπ.

Ο νόμος που είναι αυτή τη στιγμή σε ισχύ, όπως συζητήθηκε και στο 3ο κεφάλαιο, προσπάθησε να αντιγράψει τον νόμο 2810/2000, καθώς φαινομενικά δίνει τη δυνατότητα στα μέλη να αποφασίσουν για την εσωτερική τους οργάνωση. Όπως, όμως, αναλύθηκε, εισήγαγε πολλούς περιορισμούς, όπως την αρχή της ελευθερίας της σύστασης, την αρχή της συμβατικής ελευθερίας, το δικαίωμα αυτοκαθορισμού, το δικαίωμα αυτοχρηματοδότησης και το δικαίωμα αυτοδιοίκησης. Έτσι, κατέληξε να δημιουργήσει πλήθος από οργανωτικές και διοικητικές παρεμβάσεις που απλά θα μπορούσαν να αποτελούν καταστατικές διατάξεις, υπερακοντίζοντας τον επιδιωκόμενο σκοπό που δεν πρέπει να είναι άλλος από τη δημιουργία ανεξάρτητων και χειραφετημένων συνεταιριστικών οργανώσεων, ελεύθερων να επιλέξουν το μίγμα οργανωτικών χαρακτηριστικών που προτιμούν για να βρουν τη θέση που τους αξίζει στις εθνικές και διεθνείς αγορές τροφίμων.

Χρησιμοποιώντας εκ νέου το πρίσμα των τριών αρχών διοίκησης και λειτουργίας, σκιαγράφονται οι βασικές κατευθύνσεις πάνω στις οποίες ένας νέος νόμος θα μπορούσε να κινηθεί, παρέχοντας πλήρη ευελιξία στα μέλη να αποφασίσουν για όλα:

1. Αρχή του χρήστη-ιδιοκτήτη (user-owner)

Πρώτα από όλα, δεν πρέπει να υπάρχει κατώτατο όριο για την ίδρυση συνεταιρισμών, πέραν αυτού που απαιτείται για να μπορεί να υλοποιηθεί η βασική αρχή της δημοκρατικής λειτουργίας. Ούτε ο μεγάλος αριθμός ιδρυτικών μελών οδηγεί απαραίτητα στη δημιουργία μεγάλων συνεταιρισμών, ούτε ο μικρός αριθμός εμποδίζει τη δημιουργία μεγάλων συνεταιρισμών.

Τα βασικά κεφάλαια των συνεταιρισμών μπορούν να προέρχονται όχι μόνο από παρακρατήσεις του πλεονάσματος, αλλά κι από τα μέλη και συγκεκριμένα τις υποχρεωτικές μερίδες που φέρουν δικαίωμα παράδοσης της παραγωγής. Για να συμβεί αυτό, τα μέλη πρέπει να μπορούν να επενδύσουν σε αντιστοιχία με το ύψος των συναλλαγών τους, δηλαδή ανάλογα με την ποσότητα της παραγωγής που δηλώνουν και δεσμεύονται να παραδώσουν στον συνεταιρισμό τους.

Επίσης, τα μέλη πρέπει να μπορούν να επωφεληθούν όχι μόνο σε σχέση με το ύψος των συναλλαγών τους, αλλά και σε σχέση με το ύψος του επενδεδυμένου κεφαλαίου τους. Έτσι, πρέπει να έχουν την ευχέρεια να αποφασίσουν αν οι συνεταιριστικές μερίδες είναι αποτιμήσιμες (π.χ. έντοκες), διαπραγματεύσιμες και μεταβιβάσιμες από μέλος σε μέλος ή ακόμη και σε υποψήφιο μέλος. Φυσικά, καταστατική διάταξη θα πρέπει να αποτελεί ο χρόνος στον οποίο καταβάλλουν τα μέλη το ποσό των υποχρεωτικών μερίδων και όχι η πρόνοια του νόμου όπως γίνεται τώρα.

Πρέπει, επίσης, να έχουν την ελευθερία να αποφασίζουν αν η είσοδος υποψηφίου μέλους μπορεί να απορριφθεί για λόγους αντικειμενικής αδυναμίας του συνεταιρισμού. Ομοίως, πρέπει να μπορούν να συναποφασίζουν αν η έξοδος μέλους είναι ελεύθερη ή απαγορεύεται πριν από τη συμπλήρωση ενός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος (π.χ. τριετίας). Παράλληλα, κατά την έξοδο ενός μέλους, οι συνεταιριστικές μερίδες μπορεί να είναι μη εξαργυρώσιμες αν τα μέλη το επιθυμούν.

Την ίδια στιγμή, πρέπει να επιτρέπεται σε μη-μέλη να αποκτήσουν εμμέσως δικαιώματα κυριότητας, είτε έχοντας τη δυνατότητα να επενδύσουν σε θυγατρικές εταιρείες είτε αγοράζοντας προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες (π.χ. προνομιούχες μερίδες με σταθερή απόδοση και άλλα οφέλη) που δε συνοδεύονται από συμφωνία παράδοσης προϊόντος ούτε παρέχουν το δικαίωμα ψήφου.

Τέλος, πρέπει τα μέλη να μπορούν να αποφασίσουν πως θα διαθέσουν το πλεόνασμα της διαχειριστικής χρήσης. Δε γίνεται να αποφασίζει ο νόμος, όπως εν μέρει γίνεται τώρα. Μπορεί για παράδειγμα να προτιμήσουν να το διαθέσουν για την ανάπτυξη του συνεταιρισμού ή την εκπαίδευση και επιμόρφωσή τους. Η μόνη παρέκκλιση μπορεί να αφορά στην πρόβλεψη του νόμου 2810/2000 (και του εν ισχύ νόμου) για παρακράτηση

μέρους του πλεονάσματος και χρήση του για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού έως ότου αυτό φτάσει στο ύψος του συνολικού ποσού των υποχρεωτικών μερίδων των μελών.

2. Αρχή του χρήστη-επιβλέποντα (user-control)

Πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα παραχώρησης περισσότερων ψήφων από μία σε ένα μέλος, ανάλογα με τον όγκο των συναλλαγών του με τον συνεταιρισμό ή ανάλογα με το ύψος του κεφαλαίου που επενδύει σε αυτόν, αν τα μέλη βλέπουν όφελος σε μια τέτοια απόφαση. Με τον τρόπο αυτό δίνεται κίνητρο στους ικανότερους και παραγωγικότερους αγρότες να συμμετέχουν και να πρωταγωνιστούν στην ανάπτυξη των συνεταιρισμών.

Πρέπει, επίσης, να είναι εφικτή σε κάθε περίπτωση η ανάληψη της οικονομικής και διοικητικής οργάνωσης από επαγγελματικά στελέχη, αρκεί να συνοδεύεται από κατάλληλες εποπτικές διαδικασίες και λογοδοσία. Βέβαια, το ΔΣ μπορεί να εξακολουθεί να χαράσσει τη γενική πολιτική που θα ακολουθήσει ο συνεταιρισμός, και να ελέγχει τη γενική διεύθυνση και το στελεχιακό δυναμικό, εκτός κι αν τα μέλη επιθυμούν μεγαλύτερη ανάμιξη του ΔΣ στις εργασίες που διενεργεί ο συνεταιρισμός σε καθημερινή βάση.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις, όπως αυτές που εισήγαγε ο εν ισχύ νόμος (π.χ. υποχρεωτικός ορισμός γενικού διευθυντή με βάση τον κύκλο εργασιών, περιορισμός στις θητείες των προέδρων ή μελών του ΔΣ, απαγόρευση στα μέλη του ΔΣ και του εποπτικού συμβουλίου να αμείβονται, απαγόρευση στον πρόεδρο του ΔΣ να αμείβεται αν ο κύκλος εργασιών δεν ξεπερνά ένα ποσό).

Τέλος, τα μέλη πρέπει να μπορούν να επιτρέπουν τη συμμετοχή μη-μελών-επενδυτών, αρκεί αυτή να μη συνδέεται με δικαίωμα ψήφου. Πρέπει, επιπλέον, να μπορούν αν θέλουν να δώσουν άλλα προνόμια για να αντλήσουν κεφάλαια από μη-μέλη επενδυτές, όπως συμμετοχή στα κέρδη του συνεταιρισμού.

3. Αρχή του χρήστη-ωφελομένου (user-benefit)

Πρέπει τα μέλη να μπορούν να αποφασίσουν αν θέλουν η συμφωνία παράδοσης της παραγωγής τους στον συνεταιρισμό να είναι δεσμευτική και σε τι ποσοστό. Με άλλα λόγια, το ελάχιστο ποσοστό συναλλαγών κάθε μέλους με τον συνεταιρισμό (δηλαδή τι ποσοστό παραδίδει) πρέπει να αποτελεί καταστατική διάταξη, δεν γίνεται να ορίζεται από τον νόμο όπως τώρα. Στη συμφωνία αυτή μπορεί να καθορίζεται η ποιότητα, η ποσότητα και ο χρόνος παράδοσης της παραγωγής στον συνεταιρισμό. Αν το εκάστοτε μέλος δεν ανταποκριθεί στη συμφωνία, τότε μπορεί να προβλέπονται κυρώσεις.

Επίσης, πρέπει τα μέλη να μπορούν να αποφασίσουν αν θέλουν να ακολουθήσουν κοινή τιμολογιακή πολιτική για όλους ή αν προτιμούν διαφοροποιημένες τιμές που να βασίζονται σε κριτήρια όπως η ποιότητα της παραγωγής, ο χρόνος ή ο όγκος παράδοσης. Μπορεί ακόμη να προκρίνουν διαφοροποιημένες χρεώσεις που με τη σειρά τους να διαμορφώνονται βάσει άλλων κριτηρίων, όπως η απόσταση του σημείου παράδοσης της παραγωγής από τις παραγωγικές εγκαταστάσεις του συνεταιρισμού.

Διαφάνεια

Όπως περιγράψαμε στο 2ο κεφάλαιο, οι ΑΣ στη χώρα μας έχουν κατηγορηθεί πολλές φορές για κακοδιαχείριση και αδιαφάνεια. Δεν υπάρχει άλλος δρόμος, λοιπόν, από αυτόν της πλήρους διαφάνειας.

Ένα πρώτο βήμα σε αυτή την κατεύθυνση ήταν το Μητρώο των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων του νόμου 4015/2011, που μετονομάστηκε σε ΕΜΑΣΑΣΦ και απέκτησε ψηφιακό χαρακτήρα με τον τελευταίο νόμο. Η δημιουργία του και οι κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση που οι συνεταιρισμοί δεν υποβάλλουν οικονομικές καταστάσεις ή δεν επικαιροποιούν τα στοιχεία τους με τακτικές ετήσιες δηλώσεις συνιστούν σωστές αποφάσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διαγραφή επιφέρει την ανάκληση του δικαιώματος πρόσβασής τους σε οικονομικές ενισχύσεις, φορολογικές απαλλαγές και κίνητρα, καθώς και την ένταξή τους σε εθνικά ή ευρωπαϊκά αναπτυξιακά προγράμματα.

Θεωρούμε, ωστόσο, αναγκαίο να δημοσιεύονται υποχρεωτικά οι ετήσιες χρηματοοικονομικές καταστάσεις. Αν και αυτή η υποχρέωση αφορά, συνήθως, στις εισηγμένες εταιρείες, στην περίπτωση των συνεταιρισμών τα οφέλη είναι προφανή. Πάνω από όλα, θα μπορούν όχι μόνο τα μέλη, αλλά και όλοι οι ενδιαφερόμενοι να διαπιστώσουν την παραγωγική δραστηριότητα του κάθε συνεταιρισμού και το οικονομικό ή/και κοινωνικό του «αποτύπωμα». Έτσι, θα γίνει ένα σημαντικό βήμα για να σταματήσει το κύμα αμφισβήτησης ως προς τη χρηστή διαχείρισή τους ή την (αν)αποτελεσματικότητά τους. Η υποχρεωτική δημοσίευση θα μπορούσε να γίνεται τόσο στην ιστοσελίδα τους, όσο και σε ειδική σελίδα του υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥπΑΑΤ).

Στην ίδια λογική, θα μπορούσε να εξεταστεί η δημιουργία πιστοποιημένων πληροφοριακών συστημάτων εντός των συνεταιρισμών. Όπως εξηγήθηκε στο 1ο κεφάλαιο, αυξάνονται οι μαρτυρίες ότι είτε μειώνεται το κοινωνικό κεφάλαιο των συνεταιρισμών, είτε ότι τα μέλη χάνουν την εμπιστοσύνη τους στις διοικήσεις και τελικά τον έλεγχο στην οργάνωσή τους. Αυτά με τη σειρά τους οδηγούν σε μικρότερη αμοιβαία εμπιστοσύνη, μειωμένη συμμετοχή, εξασθενημένη δημοκρατική διακυβέρνηση, και τελικά σε μεγαλύτερες δυσκολίες στη λήψη αποφάσεων. Αν, όμως, υπάρχουν πληροφοριακά συστήματα που θα επιτρέπουν στα μέλη να κατανοούν τις αποφάσεις των

συμβουλιών και της διοίκησης, αλλά και την πορεία του συνεταιρισμού ως επιχείρησης, έχοντας μάλιστα τη δυνατότητα να τοποθετούνται και να λαμβάνουν απαντήσεις, θα μπορούν αυτά να επαναπροσδιορίσουν σε υγιείς βάσεις τη σχέση τους με το συλλογικό εγχείρημα και ταυτόχρονα να ενδυναμώσουν το κοινωνικό τους κεφάλαιο.

Κίνητρα στη βάση της δημιουργίας οργανώσεων και ομάδων παραγωγών

Για την ενθάρρυνση της δημιουργίας ισχυρών συνεταιριστικών οργανώσεων και την ενίσχυση της επιχειρηματικής τους δράσης, ένα από τα πιο χρήσιμα εργαλεία είναι η δημιουργία ΟΠ και ΟμπΠ.

Στο 3ο κεφάλαιο παρουσιάστηκε αναλυτικά το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο για αυτές, αποσαφηνίζοντας τη διαφορά τους με τους ΑΣ. Είδαμε ότι οι τελευταίοι δύναται να αποτελούν μία από τις νομικές οντότητες που μπορούν να αναγνωριστούν ως ΟΠ ή ΟμπΠ, με τις άλλες νομικές οντότητες να είναι, κυρίως, αυτές του εμπορικού δικαίου (π.χ. ΑΕ, ΕΠΕ, ΟΕ, ΕτΕ, ΙΚΕ). Έτσι, ένας ΑΣ μπορεί να είναι και ΟΠ ή ΟμπΠ, αλλά το αντίστροφο μπορεί να μην ισχύει. Επιπρόσθετα, εντός των ΑΣ, μπορούν να υπάρχουν διαφορετικές οργανώσεις ή ομάδες για διαφορετικά προϊόντα.

Καθώς, λοιπόν, αυτές δύναται να αποτελούν το πρώτο βήμα για τη σύσταση ενός αγροτικού συνεταιρισμού, αλλά και δεδομένου ότι είναι σε θέση να επωφεληθούν από πολλά διαφορετικά μέτρα στο πλαίσιο της ΚΑΠ, όπως αυτά που υπάγονται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1305/2013 για την αγροτική ανάπτυξη (π.χ. το μέτρο 9 για τη σύστασή τους και ο συνδυασμός αυτού με τα άλλα αναπτυξιακά μέτρα του ΠΑΑ, όπως τα 1, 3, 4, 16), ή αυτά που υπάγονται στον Κανονισμό (ΕΕ) 1308/2013 για την Κοινή Οργάνωση Αγορών (π.χ. προγράμματα εργασιών, μέτρα που παρεκκλίνουν από τους κανόνες του ανταγωνισμού), αξίζει να ενισχυθούν τα κίνητρα για την αναγνώριση των συνεταιρισμών ως ΟΠ ή έστω ΟμπΠ.

Για να γίνει αυτό, θα χρειαζόταν πρώτα να διορθωθούν μερικές αστοχίες του υφιστάμενου νόμου για την αναγνώριση. Όπως συζητήθηκε και στο 3ο κεφάλαιο, μπορεί το άρθρο 154 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 να προϋποθέτει ότι μια ΟΠ ή ΟμπΠ αναγνωρίζεται μόνο αν διαθέτει έναν ελάχιστο αριθμό μελών, όπως αυτός καθορίζεται από το ενδιαφερόμενο κράτος-μέλος, παρέχει, όμως, την εναλλακτική επιλογή της κάλυψης ελάχιστης ποσότητας ή αξίας εμπορεύσιμης παραγωγής για την αναγνώριση.

Στη περίπτωση της χώρας μας, η τελευταία επιλογή προστέθηκε στα κριτήρια της εγχώριας αναγνώρισης ως συμπληρωματική και όχι ως εναλλακτική, θέτοντας συγκεκριμένα κατώτατα όρια αριθμού μελών (π.χ. 20 μέλη για τις οργανώσεις παραγωγών). Φαίνεται ότι απλά προκρίθηκε η λογική της απόλυτης ευθυγράμμισης μεταξύ του κατώτατου αριθμού μελών που απαιτούνται για τη σύσταση ενός εγχώριου ΑΣ και μιας ΟΠ. Αυτό καλό θα

ήταν να αλλάξει, αφού εισάγει περιορισμούς στην αρχή της ελευθερίας της σύστασης συλλογικών μορφών οργάνωσης, παραβιάζοντας το δικαίωμα του αυτοκαθορισμού.

Η κάλυψη ελάχιστης ποσότητας ή αξίας εμπορεύσιμης παραγωγής αρκεί ως κριτήριο, αφού αποτελεί έμπρακτη απόδειξη της παραγωγικής δραστηριότητας. Στην περίπτωση των Ομπ, οι οποίες είναι σαν ένα είδος «φυτωρίου» ΟΠ και οι οποίες πιθανώς να μη διαθέτουν ούτε το βαθμό οργάνωσης (π.χ. διοικητικά), ούτε τις υποδομές που απαιτούνται για να διαχειριστούν επαρκώς τη συλλογική παραγωγή τους, μπορεί να ισχύει απλά ο μικρότερος δυνατός αριθμός μελών, μέχρι αυτές να μετατραπούν σε οργανώσεις.

Τέλος είναι σημαντικό οι πρόνοιες αυξημένης διαφάνειας και λογοδοσίας στις οποίες αναφερθήκαμε σε ό,τι αφορά τους συνεταιρισμούς να ισχύουν και στις ΟΠ, ανεξαρτήτως της νομικής μορφής που έχουν.

Όπως αναλύσαμε στο 3ο κεφάλαιο, το μέτρο που αφορά κατεξοχήν σε ΟΠ ή Ομπ είναι το μέτρο 9 «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών» του ΠΑΑ 2014-2020, το οποίο μετουσίωσε το άρθρο 27 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 για τη στήριξη των αναγνωρισμένων οργανώσεων και ομάδων παραγωγών. Ο συνολικός προϋπολογισμός για την τρέχουσα περίοδο ανέρχεται σε 25 εκατ. ευρώ και συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης («ΕΓΤΑΑ»). Δικαίωμα στήριξης έχουν μόνο νέες και αναγνωρισμένες οργανώσεις ή ομάδες παραγωγών που ταυτόχρονα ανήκουν στην κατηγορία των ΜμΕ,²⁴⁵ στην οποία, όμως, ανήκει η μεγάλη πλειοψηφία των εγχώριων συνεταιρισμών. Το πρόβλημα έχει να κάνει με το πλήθος των συνεταιρισμών έναντι του προϋπολογισμού που επιλέχθηκε. Δεδομένου ότι, σύμφωνα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 1305/2013, η ετήσια στήριξη κάθε δικαιούχου δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ, και λαμβάνοντας υπόψη ότι μόνο οι συνεταιρισμοί που είναι εγγεγραμμένοι στο Μητρώο είναι πάνω από 700, είναι προφανές ότι δεν υπάρχουν πολλά περιθώρια για ευρεία αξιοποίηση, κάτι που αποδείχτηκε κι από την υπερκάλυψη του προϋπολογισμού κατά 1,65 φορές. Συνεπώς, ο προϋπολογισμός που οφείλει να εξασφαλίζει η πολιτεία πρέπει να είναι σαφώς μεγαλύτερος για να ικανοποιεί τις πραγματικές ανάγκες του χώρου.

Τουλάχιστον είναι θετικό ότι, σύμφωνα με τους όρους του μέτρου, κυρίαρχο κριτήριο λήψης της ενίσχυσης είναι η υλοποίηση ενός πενταετούς επιχειρηματικού σχεδίου, το οποίο πρέπει να βασίζεται σε ποσοτικούς στόχους. Αυτό βοηθά τα συνεργατικά σχήματα να παραμείνουν προσηλωμένα στον στόχο

²⁴⁵ Σύμφωνα με τη σύσταση της Επιτροπής (2003/361/ΕΚ) έχουμε τους εξής ορισμούς:

α) Πολύ μικρή επιχείρηση: λιγότεροι από 10 εργαζόμενοι με ετήσιο κύκλο εργασιών (ποσό εισπραχθέντων σε μια συγκεκριμένη περίοδο) ή ισολογισμό (έκθεση ενεργητικού και παθητικού μιας εταιρείας) κάτω των 2.000.000 ευρώ,
β) Μικρή επιχείρηση: λιγότεροι από 50 εργαζόμενοι με ετήσιο κύκλο εργασιών ή ισολογισμό κάτω των 10.000.000 ευρώ,

γ) Μεσαία επιχείρηση: λιγότεροι από 250 εργαζόμενοι με ετήσιο κύκλο εργασιών κάτω των 50.000.000 ευρώ ή ισολογισμό κάτω των 43.000.000 ευρώ.

της υγιούς και αποτελεσματικής επιχειρηματικής δράσης. Θετικό είναι και το γεγονός ότι η ενίσχυση που δίνεται ετησίως υπολογίζεται αποκλειστικά βάσει της αξίας παραγωγής, απλοποιώντας τις διαδικασίες και θέτοντας σε ισχύ ένα σύστημα που βασίζεται στα αποτελέσματα («output-based») και όχι στις δαπάνες («input-based»). Το μέτρο αυτό μπορεί να συνδυαστεί και με άλλα αναπτυξιακά μέτρα του ΠΑΑ, όπως αναφέραμε, ενώ κάποιες οργανώσεις μπορούν να επωφεληθούν κι από τα μέτρα του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 για την Κοινή Οργάνωση Αγορών, αν και αυτά αφορούν κατεξοχήν σε συγκεκριμένους τομείς (π.χ. ελαιόλαδο, γάλα) και σε ισχυρά συλλογικά σχήματα.

Στα τέλη του Νοεμβρίου 2017, εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και δόθηκε στη δημοσιότητα η ανακοίνωση με τίτλο «Το μέλλον των τροφίμων και της γεωργίας»,²⁴⁶ στην οποία σκιαγραφήθηκαν οι προθέσεις της για την αναθεώρηση της ΚΑΠ. Στην ανακοίνωση αυτή έγινε εκτενής αναφορά στη χρησιμότητα των ΟΠ και τη μεγαλύτερη εμπλοκή τους σε μελλοντικές πολιτικές. Οι ιδέες που εκτέθηκαν στην ανακοίνωση μετουσιώθηκαν σε νομοθετικές προτάσεις τον Ιούνιο του 2018.²⁴⁷ Με βάση το περιεχόμενο της ανακοίνωσης, ήταν θεμιτό να αναμένει κάποιος έναν αναβαθμισμένο ρόλο για τις ΟΠ. Είναι αλήθεια ότι οι νομοθετικές προτάσεις δεν εισήγαγαν ιδιαίτερες καινοτομίες έναντι των διατάξεων του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, όπως τροποποιήθηκε εν μέρει με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393. Εν τούτοις, φαίνεται να ενισχύουν σε κάποιο βαθμό το ρόλο των ΟΠ σε κάποιους τομείς, τουλάχιστον στα κράτη-μέλη που θα επιδείξουν τη σχετική βούληση. Πρώτον, οι νέες προτάσεις δίνουν τη δυνατότητα της ενίσχυσης επιχειρησιακών προγραμμάτων όχι μόνο στον τομέα των οπωροκηπευτικών, αλλά σε διάφορους άλλους τομείς (π.χ. σιτηρά, ρύζι, κρέας πουλερικών, ζάχαρη). Δεύτερον, τα κράτη-μέλη θα έχουν τη δυνατότητα να αποφασίσουν αν επιθυμούν να μεταφέρουν κονδύλια από τις άμεσες ενισχύσεις της ΚΑΠ σε μέτρα υπέρ των ΟΠ σε αυτούς τους τομείς, σε ποσοστό έως 3% των άμεσων ενισχύσεων. Βέβαια, οι νομοθετικές αυτές προτάσεις έχουν απλά τεθεί σε διαβούλευση και θα χρειαστεί τουλάχιστον μία διετία για να γνωρίζουμε αν θα ισχύσουν στη μελλοντική εφαρμογή της ΚΑΠ.

Σε κάθε περίπτωση, και δεδομένου του χαμηλού βαθμού οργάνωσης των παραγωγών στη χώρα μας, η ανάγκη για αναγνώριση όσων περισσότερων εγχώριων συνεταιρισμών ως ΟΠ κρίνεται επιτακτική, ακόμη κι αν οι ΟΠ δεν θα είναι σε θέση να επωφεληθούν άμεσα από τη χρηματοδοτική ενίσχυση των επιμέρους προγραμμάτων (π.χ. μέτρο 9, προγράμματα εργασιών στον τομέα του ελαιολάδου).²⁴⁸

²⁴⁶ Δείτε την εδώ: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-4841_el.htm

²⁴⁷ Δείτε τις εν λόγω νομοθετικές προτάσεις εδώ: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap_el

²⁴⁸ Σε μια πρόσφατη μελέτη των Chartier et al. (2018) για λογαριασμό του DG Competition, ΟΠ στους τομείς του ελαιολάδου, του βόειου κρέατος και των σιτηρών, δεν αναφέρουν ως όφελος της αναγνώρισης μόνο τη δυνατότητα χρηματοδοτικής ενίσχυσης. Είναι αξιοσημείωτο ότι θεωρούν ως οφέλη από την αναγνώρισή τους, τόσο την αξιοπιστία (έναντι των εταίρων τους στην εφοδιαστική αλυσίδα) όσο και τη γενικότερη νομική προστασία που εξασφαλίζουν. Δείτε τη μελέτη εδώ: <http://ec.europa.eu/competition/publications/reports/kd0218732enn.pdf>

Άλλωστε, όπως θα δούμε αργότερα και στο κεφάλαιο για τις κρατικές ενισχύσεις, πέρα από το μέτρο 9 του ΠΑΑ, τα κράτη-μέλη δύνανται να παρέχουν εθνικές ενισχύσεις εκκίνησης για ΟμΠ και ΟΠ στον γεωργικό τομέα, αρκεί αυτές να μη σωρεύονται με τις ενισχύσεις στο πλαίσιο του μέτρου 9. Οι προϋποθέσεις είναι σχεδόν ίδιες με αυτές του μέτρου 9 (π.χ. ύπαρξη επιχειρηματικού σχεδίου, από κοινού προσαρμογή της προσφοράς στις ανάγκες της αγοράς), ενώ η ενίσχυση επιτρέπεται μόνο για την κατηγορία των ΜμΕ. Όπως και στο μέτρο 9, η ενίσχυση καταβάλλεται με τη μορφή κατ' αποκοπήν ποσού σε ετήσιες δόσεις και είναι φθίνουσα, ενώ σε αντίθεση με το μέτρο 9 καλύπτει επιλέξιμες δαπάνες (π.χ. δαπάνες διοικητικού προσωπικού). Μπορεί, όμως, να δοθεί και με εναλλακτικές μορφές, αντί της επιχορήγησης, όπως με επιδοτήσεις επιτοκίου, δάνεια, εγγυήσεις, φορολογικά πλεονεκτήματα και επιστρεπτέες προκαταβολές. Θα μπορούσε, λοιπόν, να εξεταστεί το ενδεχόμενο της παράλληλης ενίσχυσης των συνεταιρισμών και των άλλων μορφών εταιριών εμπορικού δικαίου για τη σύσταση ΟΠ με διάφορες μορφές, στην περίπτωση που τα κοινοτικά κονδύλια δεν επιτρέψουν την ενίσχυση σημαντικού μέρους των ΑΣ.

4.2. Συμβολαιακή Γεωργία

Το βασικό συμπέρασμα του μέρους της μελέτης που περιέγραψε την ταχύτατη πρόοδο της συμβολαιακής γεωργίας τα τελευταία χρόνια, είτε μέσω συνεταιρισμών, είτε με βάση εταιρικά προγράμματα ή με την πρωτοβουλία του τραπεζικού τομέα, είναι ότι καμία πολιτική για τη συνεργατικότητα στην Ελλάδα δεν μπορεί, πλέον, να αγνοήσει αυτό το χρήσιμο και εξαιρετικά μαζικό εργαλείο.

Η ανάπτυξη της συμβολαιακής γεωργίας είναι, άλλωστε, μια διεθνής τάση που εξελίσσεται δυναμικά εδώ και δεκαετίες. «Στις ΗΠΑ για παράδειγμα [...] μεταξύ 1991 και 2001, η αξία της συμβολαιακής παραγωγής ρυζιού αυξήθηκε από το 20% στο 39%, στο βαμβάκι από το 31% στο 52%, στα χοιρινά από το 30% στο 61% και στον καπνό από λιγότερο από το 1% στο 48% [...]».²⁴⁹ Στη Γαλλία, στην αγορά πουλερικών, απ' όπου η συμβολαιακή γεωργία ξεκίνησε στην Ευρώπη, το ποσοστό είχε ξεπεράσει το 80% ήδη από το 1994.

Μια πρόσφατη ανασκόπησή της σχετικής βιβλιογραφίας²⁵⁰ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «η συμβολαιακή γεωργία συνεισφέρει στη βελτίωση του εισοδήματος των αγροτών, εισάγοντας νέες καλλιέργειες και παραγωγικές μεθόδους, αλλά υπάρχει περιθώριο ισχυροποίησης των αποτελεσμάτων της σε ό,τι αφορά τη μείωση της φτώχειας μέσω παρεμβάσεων πολιτικής». «Τα συμβόλαια επιτρέπουν στα μέρη να μοιράζονται τους κινδύνους και δίνουν κίνητρα για προσπάθεια, ποιοτικό έλεγχο και επενδύσεις. Επίσης, μειώνουν το κόστος της αξιολόγησης της ποιότητας και του ελέγχου της προσπάθειας που καταβάλει ο κάθε αγρότης [...]. Ο στενός κάθετος έλεγχος επίσης μπορεί να βελτιώσει τον ποιοτικό έλεγχο που είναι όλο και πιο σημαντικός, καθώς οι καταναλωτές αυξάνουν τις απαιτήσεις τους για ποιότητα, ασφάλεια και ικνηλασιμότητα. Στην ΕΕ, νέοι κανονισμοί καθιστούν υπεύθυνες τις μεγάλες εταιρείες λιανικών πωλήσεων για την ποιότητα και τη διατήρηση της ταυτότητας των τροφών που πωλούν και θέτουν μια νέα κατηγορία προβλημάτων που μπορούν να απαλυνθούν με τον κάθετο συντονισμό. Παρομοίως, τα νέα συστήματα πιστοποίησης και ποιοτικού διαφορισμού,

²⁴⁹ Cook et al., 2008.

²⁵⁰ Otsuka, et al., 2016.

που έχουν αναπτυχθεί για να προστατεύουν τους καταναλωτές στην Ευρώπη [...] απαιτούν στενότερο συντονισμό».²⁵¹

Η συμβολαιακή γεωργία αυξάνει το επίπεδο και την ποιότητα της συνεργασίας κατά μήκος της αλυσίδας αξίας. Μπορεί, λοιπόν, αφ' εαυτής να θεωρηθεί ως ένα είδος συνεργατικότητας, καθώς προσφέρει πολλά από τα πλεονεκτήματα που επιδιώκουν άλλες πιο παραδοσιακές μορφές συνεργατικότητας. Εξασφαλίζει με βεβαιότητα καλύτερη διαχείριση των κινδύνων, αξιόπιστη και σταθερή πρόσβαση στην αγορά, καλύτερη πρόσβαση σε χρηματοδότηση και -ανάλογα με την επιχειρηματική στρατηγική του αγοραστή- πρακτική υποστήριξη στην παραγωγή (π.χ. συμβουλευτικές υπηρεσίες, εκπαίδευση, τεχνογνωσία και οικονομίες κλίμακας σε βασικές εισροές, όπως οι σπόροι και ενδεχομένως ακόμα και τα λιπάσματα, τα φυτοφάρμακα κ.ά.).

Όσο, όμως, ο αγρότης λειτουργεί μοναχικά, έχει αδύναμη διαπραγματευτική ισχύ, με αποτέλεσμα τη συμπίεση των τιμών, εάν ο αγοραστής ασκεί μονοψωνιακή δύναμη στην αγορά, αλλά και την εξάρτησή του, σε ό,τι αφορά τα άλλα πλεονεκτήματα του συνεργατισμού, από τον αγοραστή. Συνεπώς, αποτελεί θεμιτή επιδίωξη, τόσο η αύξηση του συνεργατισμού στο ίδιο το πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας, όσο και η ενθάρρυνσή της, ιδίως όταν προσφέρει υπηρεσίες που θεραπεύουν σ' ένα βαθμό αποτυχίες της αγοράς («market failures»), που είναι ενδημικές στον αγροδιατροφικό τομέα.

Στην Ελλάδα του 2019, στους κλασικούς λόγους που καθιστούν θεμιτή την υποστήριξη της συμβολαιακής γεωργίας για τη θεραπεία αποτυχιών της αγοράς (αβεβαιότητα για το μέλλον, αδυναμία πρόσβασης σε χρηματοδότηση, μη ορθολογικά λειτουργούσα αγορά τεχνικής υποστήριξης κ.ά), θα πρέπει να προστεθεί και η μεγάλη έκταση της μαύρης οικονομίας. Η συμβολαιακή γεωργία, που ανήκει από τη φύση της σχεδόν εξ ολοκλήρου στην «άσπρη οικονομία», λόγω της μεγάλης της μαζικότητας και της δυνατότητας να αναπτυχθεί περαιτέρω με γρήγορους ρυθμούς («scaling up»), αποτελεί εξαιρετικά ισχυρό αντίμετρο για τον περιορισμό της «μαύρης» οικονομίας και του αθέμιτου ανταγωνισμού που ασκεί η τελευταία στον «άσπρο», εξωστρεφή αγροδιατροφικό τομέα, με πολλαπλά αναπτυξιακά και δημοσιονομικά οφέλη.

Επίσης, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι απαιτήσεις ποιότητας, πιστοποίησης, οργάνωσης της παραγωγής και η ταυτόχρονη μείωση της ευελιξίας που συνεπάγεται η συμβολαιακή γεωργία, αποτελούν τα βασικά μειονεκτήματα (από την οπτική γωνία του αγρότη), που συνεπάγεται ούτως ή άλλως η απόφαση ένταξής του σε συνεργατικά σχήματα. Συνεπώς, μπορεί η συμβολαιακή γεωργία να θεωρηθεί και εξ αυτού του λόγου ως δυνητικός καταλύτης ή/και μήτρα («incubator») νέων συνεργατικών προσπαθειών.

²⁵¹ Cook et al., 2008.

Η προώθηση του συνεργατισμού των μεμονωμένων αγροτών που μετέχουν σε σχήματα συμβολαιακής γεωργίας, με όχημα την τελευταία, για να λειτουργήσει παραγωγικά και όχι αντιπαραθετικά, θα πρέπει να λάβει υπόψη της και την πλευρά των αγοραστών, ώστε να μην εκτροχιαστεί το μοντέλο ανάπτυξής της που εξελίσσεται με επιτυχία τα τελευταία χρόνια. Αν η μόνη στόχευση της παρέμβασης είναι η αύξηση της διαπραγματευτικής δύναμης από την ανάπτυξη π.χ. διαπραγματευτικών συνεταιρισμών ή ΟμΠ που έχουν ήδη συμβόλαια συμβολαιακής γεωργίας, εις βάρος των αγοραστών, τότε η συνεργατική προσπάθεια μπορεί να οδηγήσει στην αντιπαράθεση αγοραστών και πωλητών και στην υπονόμηση του καλού κλίματος που σήμερα είναι σαφές ότι υπάρχει μεταξύ των δύο πλευρών στην Ελλάδα.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και σοβαρά πλεονεκτήματα για τις εταιρείες-αγοραστές από τη λειτουργία συνεργατικών σχημάτων πωλητών: καλύτερη χρήση εξοπλισμού και λιπασμάτων, μείωση του κόστους συναλλαγών («transaction costs»), καλύτερη διαπραγματευτική θέση στις αγορές λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, μεγαλύτερες επενδύσεις στην ανανέωση του παραγωγικού εξοπλισμού, δημιουργία σταθερότερων μακροχρόνιων σχέσεων με τους παραγωγούς, μέσω της διοίκησης του συνεργατικού σχήματος και αυξημένες δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης, αν το συνεργατικό σχήμα επιτύχει, που θα επικεντρώνονται στις ειδικές τοπικές συνθήκες κ.ά.

Οι σχετικές ισορροπίες είναι λεπτές, και ρόλο καταλύτη στο έργο αυτό μπορεί να παίξει το τραπεζικό σύστημα, που έχει ιδιαίτερα δραστηριοποιηθεί στον τομέα τα τελευταία χρόνια και έχει τρόπον τινά την ιδιότητα του περισσότερο ουδέτερου τρίτου, του οποίου το όφελος είναι προπαντός συνυφασμένο με την επιτυχία του γενικότερου εγχειρήματος. Το τραπεζικό σύστημα, εφόσον υπάρχει γενικότερη επιτυχία και υψηλός τζίρος, εξασφαλίζει, άλλωστε, υψηλή ζήτηση δανείων από αξιόχρεους πελάτες, δηλαδή αγρότες, μεταποιητικές και εμπορικές επιχειρήσεις.

Με τα δεδομένα αυτά, προτείνεται να εξεταστούν από τους φορείς υλοποίησης της οικονομικής και αγροτικής πολιτικής οι κατευθύνσεις πολιτικής που ακολουθούν, σε ό,τι αφορά το θεσμικό πλαίσιο, τα κίνητρα και την οικοδόμηση ικανοτήτων για τη συμβολαιακή γεωργία.

Θεσμικό πλαίσιο

Σε ό,τι αφορά το θεσμικό πλαίσιο, δεν προκύπτει από την εξέτασή του κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα που να απαιτεί ριζική παρέμβαση. Η ταχύτατη ανάπτυξη των τελευταίων ετών άλλωστε αποδεικνύει emphatically ότι το απλό και διαφανές πλαίσιο του νόμου 4015/2011 λειτουργεί χωρίς να δημιουργεί προβλήματα. Το μόνο ερωτηματικό είναι η ρύθμιση με την οποία «απαγορεύεται ρητά η μεταπώληση, ή με οποιονδήποτε τρόπο μεταβίβαση και η διαπραγμάτευση των συμβολαίων του άρθρου αυτού σε δημοπρατήρια, χρηματαγορές ή χρηματιστήρια εμπορευμάτων της Ελλάδας ή του Εξωτερικού». Πρόκειται για μια απαγόρευση που δεν προκύπτει ποιον και

αν τελικά ωφελεί, ενώ υπάρχουν ισχυρά επιχειρήματα για τη χρησιμότητα της σχετικής αξιοποίησης των συμβολαίων.

Χαρακτηριστικά, αναφέρεται ότι «τα χρηματοοικονομικά προϊόντα που αφορούν μελλοντικές τιμές αγροτικών προϊόντων (commodity futures) και άλλα παράγωγα προϊόντα συμβολαίων γεωργικών προϊόντων απαιτούν καλή γνώση των συγκεκριμένων αγορών και ένα κάποιο μέγεθος. Οι αγορές αυτές θα ήταν χρήσιμες και στους εμπόρους και μεταποιητές προϊόντων, όπως τα σιτηρά και το βαμβάκι. Οι μεμονωμένοι παραγωγοί βαμβακιού για παράδειγμα θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν στρατηγικές αντιστάθμισης με την κατάλληλη χρήση κατάλληλων commodity futures. Εδώ ο ρόλος των συνεργατικών σχηματισμών όπως οι συνεταιρισμοί, οι συνεταιριστικές ενώσεις και οι διεπαγγελματικές οργανώσεις θα μπορούσε να είναι καίριος. Η δυνατότητα αυτή είναι αναξιοποίητη στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα. Οι δυνατότητες των αγορών μελλοντικών τιμών (futures markets), μπορεί να αξιοποιηθούν περαιτέρω, μέσω έρευνας και εκπαίδευσης, και αργότερα με τη δημιουργία κατάλληλων φορέων που θα μπορούσαν να εκπροσωπούν στο εμπόριο τέτοιων χρηματοοικονομικών προϊόντων ενδιαφερόμενους αγρότες και άλλους παράγοντες (stakeholders), του αγροδιατροφικού τομέα».²⁵²

Η ανωτέρω επιχειρηματολογία είναι ιδιαίτερα ισχυρή, αφού για τους παραγωγούς, αλλά και τους συνεταιρισμούς και τις άλλες συνεργατικές οργανώσεις, οι διακυμάνσεις των τιμών και των ποσοτήτων των προϊόντων δημιουργούν ένα περιβάλλον υψηλής αβεβαιότητας που παρεμποδίζει τη λήψη ορθολογικών επιχειρηματικών αποφάσεων, την ανάληψη κινδύνων κλπ. Άλλωστε, το ίδιο το Ενωσιακό Δίκαιο προβλέπει στο άρθρο 152 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, ότι «τα κράτη μέλη μπορούν, μετά από αίτηση, να αναγνωρίζουν τις οργανώσεις παραγωγών οι οποίες: [...] επιδιώκουν συγκεκριμένο σκοπό, ο οποίος μπορεί να περιλαμβάνει τουλάχιστον έναν από τους ακόλουθους στόχους: [...] την παροχή της απαραίτητης τεχνικής βοήθειας για τη χρησιμοποίηση των προθεσμιακών αγορών και των ασφαλιστικών συστημάτων».

Ταυτόχρονα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην Ειδική Ομάδα («Agricultural Market Task Force», «AMTF») την οποία δημιούργησε μετά τη δύσκολη περίοδο του 2015 σε κάποιες γεωργικές αγορές, έθεσε ως έργο της, μεταξύ άλλων, την πρόσβαση των αγροτών σε οικονομικά εργαλεία και αγορές μελλοντικών αξιών για τον περιορισμό των μελλοντικών διακυμάνσεων τιμών.²⁵³

Είναι, λοιπόν, παράδοξο να θεωρείται από το Ενωσιακό Δίκαιο θεμιτός σκοπός για τις οργανώσεις παραγωγών η παροχή τεχνικής βοήθειας για τις

²⁵² Karantininis, 2017.

²⁵³ Amat et al., 2016.

προθεσμιακές αγορές και να μελετά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τη διευκόλυνση της πρόσβασης των αγροτών σ' αυτές, και ταυτόχρονα να παρεμποδίζεται από άλλη νομοθεσία η δημιουργία τους.

Ο περιορισμός των κινδύνων με την αγορά κατάλληλων χρηματοοικονομικών προϊόντων, είναι άλλωστε ένα πολύ σημαντικό πλεονέκτημα για το σύνολο της γεωργικής παραγωγής. Κι αυτό γιατί ευεργετικά θα λειτουργήσουν οι αγορές αυτές και για τους μεμονωμένους αγρότες ή τους συνεταιρισμούς που επιχειρούν εκτός συμβολαιακής γεωργίας, αφού η πληροφόρηση που προσφέρουν τους εξοπλίζει έναντι «μεσαζόντων» αγοραστών των προϊόντων τους, που κατά σύστημα επωφελούνται από την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των δύο πλευρών.

Κίνητρα

Οι δύο βασικές κατευθύνσεις πολιτικής σε ό,τι αφορά τα κίνητρα που προτείνονται εδώ είναι:

1. Να δοθούν κίνητρα για τη συμμετοχή των παραγωγών και των επιχειρήσεων σε προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας, τόσο για την πώληση των προϊόντων για μεταποίηση, όσο και για την εμπορία φρέσκων προϊόντων.

Ήδη η Ενωσιακή πολιτική ενθαρρύνει τις γραπτές συμβάσεις - ακόμα και τις υποχρεωτικές. Όπως εξηγείται στο Παράρτημα 6.2.3, σύμφωνα με το άρθρο 168²⁵⁴ του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, τα κράτη-μέλη έχουν την ευχέρεια να αποφασίσουν ότι κάθε παράδοση προϊόντων από παραγωγό σε μεταποιητή ή διανομέα πρέπει να καλύπτεται από γραπτή σύμβαση μεταξύ των μερών. Σύμφωνα με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/2393, ωστόσο, ακόμη κι εάν τα κράτη-μέλη δεν κάνουν χρήση των δυνατοτήτων αυτών, μπορούν ΟΠ ή και μεμονωμένοι παραγωγοί, να θέσουν ως απαίτηση να αποτελέσει αντικείμενο γραπτής σύμβασης μεταξύ των μερών, οποιαδήποτε παράδοση των προϊόντων τους σε μεταποιητή ή διανομέα, εκτός κι αν οι αγοραστές αυτοί είναι ΜμΕ.

Υπάρχουν μάλιστα τομείς σε ορισμένα κράτη-μέλη, όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα 3.1.2, με βάση την πρόσφατη έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το «Milk Package»,²⁵⁵ όπου τα υποχρεωτικά συμβόλαια παράδοσης αποτελούν σημαντικό εργαλείο πολιτικής. Όπως τονίζεται στη σχετική έκθεση, υποχρεωτικά συμβόλαια παράδοσης έχουν εκτεταμένα χρησιμοποιηθεί από κράτη-μέλη στα οποία το μερίδιο των συνεταιρισμών είναι χαμηλό. Το εργαλείο αυτό επισημοποιεί τις σχέσεις μεταξύ παραγωγών

²⁵⁴ Εκτός του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων που καλύπτονται από τα άρθρα 148 και 149, αλλά και της ζάχαρης που καλύπτεται από το άρθρο 129, όλοι οι άλλοι τομείς καλύπτονται από το άρθρο 168. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά στις γραπτές συμβάσεις, οι διατάξεις είναι ουσιαστικά ίδιες.

²⁵⁵ European Commission, 2016. Μπορείτε να δείτε την εν λόγω έκθεση εδώ: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/milk/milk-package/com-2016-724_en.pdf

και μεταποιητών σε κράτη-μέλη που αντιστοιχούν στο 41% των συνολικών παραδόσεων στην ΕΕ.

Είναι προφανές ότι, αν οι συμβάσεις θεωρούνται τόσο σημαντικές στη γεωργία ώστε η ΕΕ να επιτρέπει την υποχρεωτική θέσπισή τους από τα κράτη-μέλη ή ακόμη κι από τις ίδιες τις ΟΠ ή μεμονωμένους παραγωγούς, είναι θεμιτό και εύλογο να προωθηθεί η συμβολαιακή γεωργία με το εργαλείο των ισχυρών κινήτρων σε μια χώρα όπως η Ελλάδα. Μια χώρα με θεμελιώδες πρόβλημα μικρού μεγέθους, βαθιά προβληματικών εμπειριών στον παραδοσιακό συνεργατισμό και εκτεταμένη μαύρη αγροτική οικονομία.

2. Να δοθούν κίνητρα για την ανάπτυξη του συνεργατισμού στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας.

Η πρόταση αυτή έχει προφανή πλεονεκτήματα αφού, όπως προαναφέραμε, το βασικό κόστος για τον αγρότη σε σχέση με τη συμμετοχή του στο συνεργατισμό -η απώλεια της ελευθερίας διάθεσης του προϊόντος του- το έχει ήδη καταβάλει σε μεγάλο βαθμό, στο πλαίσιο της συμμετοχής του στη συμβολαιακή γεωργία. Συνεπώς, απομένει μόνο το όφελος που συνεπάγεται ο συνεργατισμός, όπως η βελτίωση της διαπραγματευτικής θέσης, οι οικονομίες κλίμακος σε σχέση με τη χρήση των παραγωγικών πόρων (μηχανήματα, επενδύσεις) κ.ά.

Όπως εξηγήθηκε, η ενισχυμένη παρουσία του τραπεζικού συστήματος στην ανάπτυξη της συμβολαιακής γεωργίας στην Ελλάδα μπορεί να επιλύσει σε ένα βαθμό το πρόβλημα της εγγενούς αντίθεσης οικονομικών συμφερόντων μεταξύ πωλητών και αγοραστών, αφού για το τραπεζικό σύστημα δεν υπάρχει αντίστοιχη σύγκρουση συμφερόντων, αλλά αντίθετα ταύτιση συμφερόντων με όλα τα μέρη της αλυσίδας αξίας, σε ό,τι αφορά την μεγέθυνση των σχετικών δραστηριοτήτων.

Επίσης, το τραπεζικό σύστημα, λόγω του μεγάλου αριθμού συμβολαίων που ήδη διαχειρίζεται, μπορεί με χαμηλό οριακό κόστος να λειτουργήσει ως καταλύτης στην προσφορά των σχετικών κινήτρων, τα οποία αναπτύσσονται αναλυτικά στο αντίστοιχο κεφάλαιο που ακολουθεί. Καταλύτης, τόσο για τη συνεργασία στον πρωτογενή τομέα, όσο και γι' αυτή μεταξύ μεταποιητικών και εξαγωγικών επιχειρήσεων. Συνεργασία την οποία διευκολύνει ο σημαντικός αριθμός υφιστάμενων συνεργασιών, όχι μόνο με τον ιδιωτικό τομέα αλλά και με συνεταιρισμούς, που αποτελούν για τη μεγαλύτερη τράπεζα στο χώρο της συμβολαιακής γεωργίας, δηλαδή την Τράπεζα Πειραιώς, αξιόλογο μερίδιο των ενεργών συνεργασιών.

Τέλος, είναι σημαντικό ότι η συμβολαιακή γεωργία αποτελεί ήδη ένα επιτυχημένο μοντέλο, που αναπτύσσεται και έχει αρχίσει να οικοδομεί ένα κεφάλαιο εμπιστοσύνης, όπως προκύπτει και από κάποιες πρώτες σχετικές έρευνες²⁵⁶

²⁵⁶ Γκανάς, 2015.

που έχουν αρχίσει να πραγματοποιούνται τα τελευταία χρόνια. Πρόκειται για μια εξαιρετικά σημαντική παράμετρο, αφού θεμελιώδες πρόβλημα της επανόδου του συνεργατισμού, όπως έχει αναπτυχθεί στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης, είναι το έλλειμμα εμπιστοσύνης που έχει δημιουργηθεί μετά τη μαζική κατάρρευση του συνεταιριστικού μοντέλου.

Οικοδόμηση ικανοτήτων

Το πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας προσφέρεται, επίσης, για την οικοδόμηση ικανοτήτων, είτε παράλληλα με την ανάπτυξη συνεργατικών σχημάτων, είτε αυτοτελώς. Η μαζικότητα από πλευράς αριθμού παραγωγών που ήδη χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες της συμβολαιακής γεωργίας, προσφέρεται για την προσφορά, με εξαιρετικά αποτελεσματικό τρόπο, σειράς υπηρεσιών που μπορούν να αφορούν την υποστήριξη του αγρότη (π.χ. συμβουλευτικά applications, προγράμματα πιστοποίησης, προγράμματα εκπαίδευσης, κλπ.).

Στην οικοδόμηση ικανοτήτων, σημαντικό ρόλο μπορούν να έχουν καταρχήν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αγοραστών, όπως ήδη γίνεται για παράδειγμα στην περίπτωση της Αθηναϊκής Ζυθοποιίας, που παρέχει τεχνική βοήθεια στους παραγωγούς που έχουν συμβόλαια μαζί της, σε συνεργασία με την Αμερικάνικη Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης. Επίσης, η εταιρεία McCain, που εφαρμόζει κι αυτή συμβολαιακή γεωργία, παρέχει στους παραγωγούς της εκπαίδευση σε ορθές καλλιεργητικές πρακτικές, στο πλαίσιο του προγράμματός της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης.

Σημαντικό ρόλο μπορεί να έχει και το τραπεζικό σύστημα και ιδιώτες χορηγοί, όπως βέβαια και το κράτος, διαθέτοντας ανάλογους πόρους. Ιδίως σε ό,τι αφορά την πυροδότηση της δημιουργίας, στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας, συνεργατικών σχημάτων, ή στη μεγέθυνση των συνεργατικών σχημάτων που ήδη χρησιμοποιούν τη συμβολαιακή γεωργία. Εδώ μπορεί η σχέση με τους παραγωγούς, που αποκτά για παράδειγμα το τραπεζικό σύστημα, να αξιοποιηθεί για να εξοικειωθούν με τα πλεονεκτήματα του συνεργατισμού, να έχουν την ευκαιρία για επισκέψεις και ανταλλαγή εμπειριών με παραγωγούς που έχουν σχηματίσει συνεργατικά σχήματα, να έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν σεμινάρια για τη διοίκηση συνεργατικών σχημάτων κλπ. Θα αναπτυχθούν στη συνέχεια συγκεκριμένες σχετικές προτάσεις στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν.

4.3. Διεπαγγελματικές Οργανώσεις Και Επιχειρηματικές Συστάδες (Clusters)

4.3.1. Διεπαγγελματικές οργανώσεις

Η Ελλάδα ανήκει στα κράτη-μέλη της ΕΕ που απέκτησαν νωρίς σχετικά νομοθεσία η οποία διέπει τις ΔΟ και -με βάση τη μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις διεπαγγελματικές που αναφέρθηκε στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης²⁵⁷- είναι ένα από τα 8 κράτη-μέλη της ΕΕ (Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, Ολλανδία, Ρουμανία, Ουγγαρία, Πορτογαλία και Ελλάδα), που έχουν αναγνωρίσει ΔΟ. Όμως, η παρουσία τους δεν έχει κατά κανένα τρόπο αποδειχθεί καθοριστική για τον αγροδιατροφικό τομέα στο σύνολό του.

Βασικό πρόβλημα των ελληνικών ΔΟ είναι η αδυναμία τους να κινητοποιήσουν πόρους για να επιτύχουν τους σκοπούς τους και οι συχνές συγκρούσεις στο εσωτερικό τους, αφού δεν μένουν ανεπηρέαστες από διαμάχες για συντεχνιακά, πολιτικά ή προσωπικά θέματα. Όπως αναφέρει η μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα, από τις 5 ΔΟ που έδωσαν σχετικές πληροφορίες, οι 4 έχουν κάτω από 10 μέλη και ο μέσος προϋπολογισμός των οργανώσεων που έδωσαν στοιχεία ήταν κάτω των 100.000 ευρώ ετησίως.

Για να γίνει αντιληπτή η έκταση του προβλήματος θα πρέπει να επισημάνουμε ότι από τις 123 ΔΟ που είχαν αναγνωριστεί στα κράτη-μέλη,²⁵⁸ η μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής έχει συλλέξει στοιχεία για τις 82. Εξ αυτών, 20 είναι με προϋπολογισμό κάτω των 100.000 ευρώ, 27 με προϋπολογισμό από 100.000 ευρώ μέχρι 1 εκατ. ευρώ, 20 με προϋπολογισμό από 1 έως 10 εκατ. ευρώ και 15 με προϋπολογισμό άνω των 10 εκατ. ευρώ. Η Ελλάδα, με μέσο όρο προϋπολογισμού κάτω των 100.000 ευρώ ετησίως, είναι προφανές ότι έχει έναν θεσμό που -από πλευράς οικονομικών πόρων που επενδύονται σ' αυτόν από τον ιδιωτικό τομέα- είναι τελείως ανεπαρκής και αναποτελεσματικός, σε σχέση με τους σκοπούς που υποτίθεται ότι εξυπηρετεί.

Σε σχέση με τα εσωτερικά προβλήματα, αρκεί να αναφερθούμε στην πρόσφατη διαμάχη που έχει ξεσπάσει σε σχέση με τη ΔΟ για τη φέτα, αλλά και την κριτική που εκφράζεται για την αντιπροσωπευτικότητα των ΔΟ στην

²⁵⁷ Amat et al., 2016.

²⁵⁸ Amat et al., 2016.

Ελλάδα.²⁵⁹ Πρόκειται για μια κριτική που αναφέρεται σε αντικειμενικές αδυναμίες ακόμα και των πλέον επιτυχημένων από αυτές τις οργανώσεις, όπως η Εθνική Διεπαγγελματική Οργάνωση Αμπέλου και Οίνου (ΕΔΟΑΟ), που αποτελεί κατά τον συγγραφέα «πρότυπο» για όλες τις υπόλοιπες, η οποία, όμως, και αυτή έχει πληγεί, σε σχέση με την αντιπροσωπευτικότητά της, από τη χρεοκοπία μεγάλων συνεταιρισμών που αποτελούσαν σημαντικά μέλη της συνεταιριστικής της «συνιστώσας» της Κεντρικής Συνεταιριστικής Ένωσης Αμπελοοινικών Προϊόντων (ΚΕΟΣΟΕ).

Σε ό,τι αφορά τη χρηματοδότηση των ΔΟ, ο Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 δεν περιλαμβάνει κάποια ειδική πρόνοια, με την εξαίρεση (άρθρο 165) της πρόβλεψης για τη δυνατότητα επέκτασης των συνδρομών των μελών σε μη μέλη υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.²⁶⁰ Συνεπώς, εναπόκειται στον εθνικό νόμο να αποφασίσει εάν επιθυμεί ειδικούς πόρους για αυτούς τους οργανισμούς. Παρά ταύτα, ελάχιστα είναι τα εθνικά κράτη τα οποία έχουν αποφασίσει να κάνουν ειδικές τέτοιες ρυθμίσεις για τις ΔΟ.

Κατά τη σχετική μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που έχουμε προαναφέρει, οι εθνικές νομοθεσίες της Πορτογαλίας, της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Ελλάδος έχουν μια γενική πρόνοια που επιτρέπει στις ΔΟ να επωφελούνται από δημόσιες επιδοτήσεις και από δημοσιονομικά ή άλλα οικονομικά κίνητρα. Από τις χώρες της ΕΕ, η Ισπανία είχε συνεισφέρει με δημόσιες επιδοτήσεις στη δημιουργία ΔΟ για αρκετά χρόνια, οι οποίες, όμως, σταμάτησαν το 2014. Επίσης, η Πορτογαλία πρόσφατα υιοθέτησε σχετικές προβλέψεις στο ΠΑΑ 2014-2020. Το ίδιο έκαναν και η Αυστρία και η Κύπρος, χωρίς, όμως, να προβλέψουν ειδική σχετική γραμμή χρηματοδότησης.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η πρόβλεψη υποχρεωτικών συνδρομών, για την οποία η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, δεν θεωρείται κρατική βοήθεια («state aid»), με βάση μια σχετική προκαταρκτική απόφαση του Δικαστηρίου.

Σε σχέση με τις δυνατότητες των ΔΟ να αναλάβουν πολύ μεγαλύτερο ρόλο στην προώθηση του αγροδιατροφικού τομέα, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η πρόταση που κατέθεσαν από κοινού ο ΣΕΒ και οι ΔΟ «Ελαιόλαδου & Ελιάς», «Μελιού & Λοιπών Προϊόντων Κυψέλης», «Αμπέλου & Οίνου» που προαναφέρθηκε.²⁶¹ Εκεί, σε ό,τι αφορά τις οριζόντιες δράσεις, προτείνεται μεταξύ άλλων:

«Ενδεικτικές παρεμβάσεις που μπορούν να αξιοποιήσουν το ΕΣΠΑ ή/και ένα παρακράτημα (με παράδειγμα αυτό της Ισπανίας) είναι οι ακόλουθες:

²⁵⁹ Πέτρος Αλεξανδρής (2018), «Πόσο αντιπροσωπευτικές είναι οι διεπαγγελματικές οργανώσεις στην Ελλάδα;», agro24.gr, διαθέσιμο εδώ: <https://www.agro24.gr/agrotika/agrotikes-organoseis/poso-antiprosopoytikikes-einai-oi-diepaggelmatikes-organoseis-stin>

²⁶⁰ Η μοναδική τέτοια απόφαση που έχει εκδοθεί στην Ελλάδα αφορά την ΕΔΟΑΟ. Δείτε την εδώ: http://www.minagric.gr/images/stories/docs/agrotis/synergatismos/APOF39996_2003.pdf

²⁶¹ ΣΕΒ, 2017. Δείτε την εν λόγω πρόταση που κατέθεσαν οι ΔΟ εδώ: http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50705/SPECIAL_REPORT_agro%202017_final.pdf

- Καθιέρωση ενός κοινού σήματος ποιότητας, το οποίο θα απονέμεται στους παραγωγούς/συσκευαστές βάσει συγκεκριμένης διαδικασίας πιστοποίησης, και το οποίο θα είναι αναγνωρίσιμο διεθνώς (αντίστοιχο με το σήμα του ήλιου που έχουν καθιερώσει για το ελαιόλαδο οι Ισπανοί). Προτείνεται η δημιουργία ενός ανεξάρτητου φορέα, με μέλη τις τρεις διεπαγγελματικές ενώσεις, ο οποίος θα απονέμει το σήμα. Η διαδικασία πιστοποίησης για την απονομή του σήματος μπορεί να είναι συναφής με το Ελληνικό Σήμα Συμμόρφωσης Συστήματος Ολοκληρωμένης Διαχείρισης στη Γεωργική Παραγωγή. Στον φορέα μπορούν να συμμετάσχουν στο μέλλον περισσότεροι φορείς και αγροτικές οργανώσεις.
- Οριζόντια διεθνής πρωτοβουλία marketing και συστηματική συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις, με το μήνυμα ότι «η Ελλάδα παράγει εκλεκτά αγροδιατροφικά προϊόντα». Ο ίδιος ανωτέρω φορέας θα υλοποιεί την διεθνή προβολή για το σήμα συνεργαζόμενος με δημόσιες δομές [...]
- Συστηματική ενημέρωση [...] όλων των εμπλεκομένων στην παραγωγή και διακίνηση του κάθε προϊόντος για ορθές πρακτικές παραγωγής, μεταποίησης, προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας. Εξαιρετικής σημασίας είναι η ευαισθητοποίηση για τα ισχύοντα πρότυπα σε όλη την παραγωγική αλυσίδα».

Η πρόταση αυτή δεν αφορά επί της ουσίας καμία πτυχή που να μπορεί να εκληφθεί ότι αφορά τον εσωτερικό ανταγωνισμό, κάτι που ανταποκρίνεται και στα συμπεράσματα της μελέτης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις ΔΟ, η οποία έχει προαναφερθεί, σύμφωνα με την οποία «προσπάθειες που δεν περιλαμβάνουν κάποια πτυχή εσωτερικού ανταγωνισμού (μεταξύ των μελών των διεπαγγελματικών οργάνωσεων) είναι οι ευκολότερες να υλοποιηθούν. Για παράδειγμα ένα σχέδιο marketing που στοχεύει στην εξαγωγή [...] κρασιού στην Κίνα θα ήταν ασφαλώς θετικά αποδεκτό από το μεγάλο αριθμό μελών μιας διεπαγγελματικής οργάνωσης, αφού θα ωφελούσε όλους τους παραγωγούς και εμπόρους, ακόμα κι αυτούς που δεν εξάγουν στην Κίνα».²⁶²

Στην Ελλάδα, με δεδομένη τη μικρή επιρροή των διεπαγγελματικών στο σύνολο του αγροδιατροφικού τομέα, και τους ακόμα μικρότερους πόρους που έχουν κατορθώσει να συγκεντρώσουν, η σκέψη της ευρύτερης συσπείρωσής τους έχει προφανή πλεονεκτήματα. Ιδίως αν λάβουμε υπόψη ένα άλλο συμπέρασμα της παραπάνω μελέτης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ότι «η δημιουργία μιας επιτυχημένης διεπαγγελματικής οργάνωσης είναι μια μακρά και περίπλοκη διαδικασία που απαιτεί την συνειδητοποίηση των κοινών συμφερόντων και των δυνατοτήτων για πρόοδο με δράσεις από κοινού».²⁶³

²⁶² Amat et al., 2016.

²⁶³ Amat et al., 2016.

Στο πλαίσιο των διαπιστώσεων αυτών, ενδιαφέρον έχει, επίσης, η πρόταση του καθηγητή Κώστα Καραντινίνη, στο βιβλίο του που προαναφέρθηκε,²⁶⁴ για τη δημιουργία ενός Διεπαγγελματικού Συμβουλίου του Αγροδιατροφικού Τομέα, που θα καλύπτει όλες τις ΔΟ, τους συνεταιρισμούς και τους άλλους εταίρους του τομέα. Η συγκεκριμένη πρόταση δεν έχει, όμως, ωριμότητα πρακτικής εφαρμογής, με βάση το βαθμό οργάνωσης και το ύψος των πόρων που κινητοποιούν σήμερα οι ΔΟ, αλλά και τις διαμάχες που κατά καιρούς ξεσπούν στο εσωτερικό τους.

Οι ΔΟ έχουν, όμως, σε κάθε περίπτωση ρόλο στο νέο μοντέλο του συνεργατισμού στον αγροδιατροφικό τομέα. Για να τον εκπληρώσουν, χρειάζεται ευελιξία στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει τη σύσταση και τη λειτουργία τους, κατεύθυνση προς τις εξαγωγές και τη συνεργασία και κίνητρα στη βάση της συγχρηματοδότησης.

Ευελιξία στο θεσμικό πλαίσιο

Το προτεινόμενο νέο θεσμικό πλαίσιο, σε ό,τι αφορά την αναγνώριση των ΔΟ, προβλέπει συγκεκριμένα ελάχιστα ποσοστά αντιπροσωπευτικότητας.²⁶⁵ Προβλέπει, επίσης, συγκεκριμένες διαδικασίες και ποσοστά στο εσωτερικό των οργάνωσεων, καθώς και ιδιαίτερα αυξημένες πλειοψηφίες.²⁶⁶ Οι προβλέψεις αυτές έρχονται σε αντίθεση με τα συμπεράσματα της μελέτης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα οποία σημειώνεται ότι η «δομή της διεπαγγελματικής οργάνωσης είναι λιγότερο σχετική. Πρέπει να αναπτυχθεί στα καταστατικά των οργάνωσεων στηριζόμενη στις ιδιαιτερότητες της κάθε συγκεκριμένης αλυσίδας προσφοράς και μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, αφού η νομοθεσία (σ.σ. ευρωπαϊκή) αφήνει σχετική ευελιξία».²⁶⁷

Το πρόβλημα των ΔΟ, δεν είναι τόσο πρόβλημα αντιπροσωπευτικότητας και εσωτερικών ισορροπιών, είναι, όπως πολύ συχνά συμβαίνει στην Ελλάδα, πρόβλημα αποτελεσματικότητας. Συνδέεται δε άμεσα με την τεράστια δυσκολία όλων των συμμετεχόντων στην αλυσίδα να δουν ολόκληρο το σύστημα, αντί να εστιάζουν στα επιμέρους τμήματά του, ή στα επί μέρους συντεχνιακά συμφέροντα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μη συνειδητοποίηση των σημαντικών ωφελειών που θα προέκυπταν από τη συνεργασία τους, στη βάση του αμοιβαίου οφέλους («win-win»).

Η εμπιστοσύνη και η αντιπροσωπευτικότητα οικοδομούνται στη βάση κοινών στόχων, αποτελεσματικών δράσεων και επιτυχημένων προσπαθειών. Το απέδειξε η πορεία επιτυχίας μιας άλλης ΔΟ σε έναν άλλο τομέα, τον

²⁶⁴ Karantininis, 2017.

²⁶⁵ «Τα μέλη τους παράγουν ή μεταποιούν ή εμπορεύονται, συμπεριλαμβανομένης της διανομής, το 1/3 της συνολικής ποσότητας του συγκεκριμένου τομέα προϊόντων, για τον οποίο επιθυμεί να αναγνωρισθεί η Γ.Δ.Ο. Το ποσοστό του 1/3 απαιτείται να πληρείται χωριστά για κάθε είδος οικονομικής δραστηριότητας που εκπροσωπείται στη Γ.Δ.Ο. από διακριτούς για κάθε είδος εκπροσώπους.»

²⁶⁶ «για τη λήψη όλων των αποφάσεων της ΓΣ και του ΔΣ απαιτείται αυξημένη πλειοψηφία του 70% των μελών τους και ότι ειδικά για την επέκταση κανόνων απαιτείται λήψη απόφασης με ομοφωνία.»

²⁶⁷ Amat et al., 2016.

τουρισμό, η πορεία του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων («ΣΕΤΕ»). Ακόμα, όμως, και στον ΣΕΤΕ, παρά τη σχεδόν εικοσαετή επιτυχημένη πορεία, υπάρχουν επί μέρους συμφέροντα του χώρου που για λόγους συντεχνιακούς δεν επιλέγουν να συμμετάσχουν. Συνεπώς, μεταξύ της ματαιόπονης αναζήτησης του ιδεατού σχήματος που δεν επιτυγχάνεται ποτέ, καθώς απαιτεί βαθμό ωριμότητας και διάθεσης συμμετοχής που δεν υπάρχει, και «μιας συμμαχίας των προθύμων», που θα αρχίσει να παράγει έργο και κοινωνικό κεφάλαιο, επιλέγουμε τη δεύτερη προσέγγιση.

Κατεύθυνση προς τις εξαγωγές και τη συνεργασία

Οι στόχοι των ΔΟ, όπως προβλέπονται από την ευρωπαϊκή νομοθεσία, είναι πολλαπλοί. Όμως, πουθενά στα κράτη-μέλη της ΕΕ, όπου έχουν αναπτυχθεί οι ΔΟ, δεν καλύπτουν όλη την πολλαπλότητα των στόχων που προβλέπει η Ευρωπαϊκή νομοθεσία. Ανάλογα με το μέγεθος των εσωτερικών αγορών, το βαθμό ωριμότητάς τους, το επίπεδο ανάπτυξης της συνεργασίας στη συγκεκριμένη χώρα και τομέα, την ανταγωνιστικότητα των μονάδων κλπ., οι στόχοι διαφέρουν. Οι ΔΟ της Ολλανδίας, για παράδειγμα, δεν ενδιαφέρονται σχεδόν καθόλου για εξωστρέφεια και ανταγωνιστικότητα, στόχους που ο αγροδιατροφικός τομέας της συγκεκριμένης χώρας έχει και με το παραπάνω επιτύχει, ενώ το ακριβώς αντίθετο συμβαίνει με την Ελλάδα, όπως προκύπτει από την προαναφερθείσα μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Ο προσανατολισμός των ΔΟ προς τις εξαγωγές (ή την υποκατάσταση εισαγωγών), μέσω προωθητικών ενεργειών σε ξένες αγορές, έρευνας αγοράς, προώθησης της ποιότητας και της πιστοποίησης κλπ. και η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των τομέων μέσω της προώθησης των κάθε είδους δικτυώσεων και συνεργασιών, είναι η προτεραιότητα στη φάση αυτή της πορείας του ελληνικού αγροδιατροφικού τομέα. Μια προτεραιότητα που για να γίνει συνείδηση και κοινό κτήμα απαιτεί μια «από-κάτω-προς-τα-πάνω» διαδικασία χάραξης της σχετικής στρατηγικής.

Κίνητρα στη βάση της συγχρηματοδότησης

Η προώθηση του θεσμού των ΔΟ ως μοχλού εξαγωγικής ανάπτυξης και εργαλείου ενθάρρυνσης των συνεργασιών και συνεργειών σε όλο το μήκος της αλυσίδας αξίας του αγροδιατροφικού τομέα, είναι προφανές ότι απαιτεί αποτελεσματική κινητοποίηση πόρων. Η θέσπιση υποχρεωτικών συνδρομών, λόγω του χαμηλού βαθμού εκπροσώπησης και του ελλείμματος εμπιστοσύνης που υπάρχει στο χώρο, δεν αποτελεί πρόσφορη λύση για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων. Ρεαλιστική εναλλακτική είναι η προσφορά ισχυρών οικονομικών κινήτρων για την ανάπτυξη σχετικών δράσεων, με τη λογική της συγχρηματοδότησης, με προϋπόθεση βέβαια την κινητοποίηση αντίστοιχου τουλάχιστον ύψους ιδιωτικών πόρων, που θα τεθούν στη διάθεση των διεπαγγελματικών οργανώσεων.

Ο τρόπος με τον οποίο θα υλοποιηθούν οι ανωτέρω κατευθύνσεις πολιτικής αποτελεί αντικείμενο του επόμενου μέρους της παρούσας μελέτης, που

περιγράφει τις γενικές γραμμές ενός επιχειρησιακού σχεδίου εφαρμογής τους, με παράθεση συγκεκριμένων προτάσεων πολιτικής.

4.3.2. Επιχειρηματικές συστάδες (Clusters)

Η δημιουργία επιχειρηματικών συστάδων ή δικτυώσεων στον αγροδιατροφικό τομέα είναι ουσιαστικά σε νηπιακή φάση. Αυτό αντανakλά τη γενικότερη υποανάπτυξη της λογικής της συνεργασίας συνολικά στην ελληνική επιχειρηματικότητα.

Παρά το γεγονός ότι οι συνεργασίες μπορούν να έχουν πολλές μορφές, από τα άτυπα επιχειρηματικά δίκτυα και τις στρατηγικές συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων, μέχρι τα θεσμοποιημένα clusters, ή ακόμα και τις βαθύτερες συνεργασίες που καταλήγουν σε κοινές επιχειρήσεις ή και συγχωνεύσεις και έχουν προφανή και πολλαπλά πλεονεκτήματα,²⁶⁸ παραμένουν εξαιρετικά περιορισμένες μεταξύ των ελληνικών επιχειρήσεων.

Η Ελλάδα έχει μικρή εμπειρία επιτυχημένων συνεργασιών που αναπτύχθηκαν σε λίγους κλάδους μεταξύ μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων ή/και επαγγελματιών. Έχει, επίσης, εμπειρία οργανωμένων προγραμμάτων (με κοινοτική χρηματοδότηση έχουν ήδη υπάρξει 11 διαφορετικά σχετικά προγράμματα από το 2000 μέχρι και σήμερα), που επιδίωξαν στη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας να αναπτύξουν συνεργασίες με τη μορφή clusters. Ως επί το πλείστον, όμως, οι επιτυχημένες εμπειρίες δεν προέρχονται από τα σχετικά προγράμματα, πολλά από τα οποία είτε είχαν μικρή ανταπόκριση, είτε οι σχετικές συνεργασίες σταμάτησαν ή αποδυναμώθηκαν τελείως μετά το τέλος της σχετικής χρηματοδότησης.

Στις μαζικές και επιτυχημένες σχετικές συνεργασίες πρέπει να συμπεριληφθούν αλυσίδες καταστημάτων λιανικού εμπορίου τροφίμων και ποτών, συνεταιρισμοί εμπορικών καταστημάτων ηλεκτρικών ειδών, προμηθευτικοί-καταναλωτικοί συνεταιρισμοί υδραυλικών και ηλεκτρολόγων, κέντρα επίπλου,

²⁶⁸ Τα πλεονεκτήματα μιας συνεργασίας μπορεί να επέλθουν σε πολλαπλές πτυχές της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα μπορεί να αφορούν:

- Πρόσβαση σε νέες (συνήθως διεθνείς) αγορές, στις οποίες μεμονωμένες επιχειρήσεις δεν διαθέτουν αναγκαία ελάχιστη ποσότητα προϊόντος ή ερείσματα marketing ή τα χρήματα για να υπερβούν το ελάχιστο «κατώφλι» δαπανών προβολής.
- Συγκέντρωση μέρους της παραγωγικής διαδικασίας που διέπεται από σοβαρές οικονομίες κλίμακας.
- Καλύτερη αξιοποίηση ανθρωπίνων πόρων - εξειδίκευση.
- Καλύτερη πρόσβαση σε πηγές χρηματοδότησης, στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και στην ιδιωτική επενδυτική αγορά (angel investors, private equity funds).
- Μείωση κόστους παραγωγής με μαζική προμήθεια πρώτων υλών, ή αξιοποίηση υπηρεσιών
- Δυνατότητα ανάπτυξης νέων (καινοτόμων) προϊόντων και υπηρεσιών ή βελτιώσεων στην παραγωγική διαδικασία.
- Εξομάλυνση της καμπύλης προσφοράς ή ζήτησης.
- Δυνατότητα καλύτερης διαχείρισης αποθεμάτων.
- Καλύτερη παρακολούθηση του εξωτερικού περιβάλλοντος.
- Υιοθέτηση οργανωμένων –σύγχρονων πρακτικών διοίκησης
- Ελάχιστο μέγεθος αναγκαίο για τη δημιουργία brand name στην εξυπηρετούμενη αγορά.
- Μείωση του κόστους μέσω κοινών υποδομών (γραφεία, εκθετήρια, αποθήκες κλπ.).
- Ελάχιστο μέγεθος αναγκαίο για εφαρμογή συστημάτων πιστοποίησης ποιότητας.
- Ελάχιστο μέγεθος αναγκαίο για εξειδικευμένα προγράμματα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.

προμηθευτικοί συνεταιρισμοί φαρμακοποιών κα. Στον αγροδιατροφικό τομέα ως παράδειγμα ενεργού και με εκτεταμένη συμμετοχή cluster μπορεί να αναφερθεί το Δίκτυο Βιολογικών Προϊόντων, ένα σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία του Συνδέσμου Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος (ΣΒΒΕ) το 2006 και έχει σημαντικό αριθμό μελών (παραγωγοί, μεταποιητές, εταιρείες διανομής και εμπορίας, φορείς πιστοποίησης, οργανισμοί και συνεταιρισμοί κλπ.) και ικανή χρονική διαδρομή.

Στους σχετικούς προβληματισμούς για τη μέχρι σήμερα αποτυχία προσπάθειών συνεργασίας από την πλευρά της πολιτείας αναφέρονται η εκ των άνω («top down»), προσέγγιση με την προκήρυξη των σχετικών έργων και την αναμονή της «αυτόματης» εκδήλωσης του σχετικού ενδιαφέροντος, η απουσία προπαρασκευαστικών δράσεων εντοπισμού και καταγραφής/χαρτογράφησης «αναδυομένων δικτύων», η έλλειψη πολιτικών ανάπτυξης υποστηρικτικών/συμβουλευτικών δομών.

Επίσης, σημαντικό ρόλο στην ως τώρα ανεπιτυχή ως επί το πλείστον πορεία των σχετικών προγραμμάτων παίζει ασφαλώς το έλλειμμα κοινωνικού κεφαλαίου, ο οικογενειακός χαρακτήρας των επιχειρήσεων (που δυσκολεύει τις συνεργασίες, μόλις ο κύκλος ανοίγει σε μη μέλη της οικογένειας), ο τοπικός ανταγωνισμός, το μικρό μέγεθος ως επιχειρηματική σύλληψη (και επιδίωξη) και -αν και δεν αναφέρεται ρητώς- η επιδίωξη πολλών επιχειρήσεων να έχουν τον μέγιστο βαθμό ελευθερίας στη διαχείριση των φορολογικών τους υποθέσεων και του βαθμού εφαρμογής διαφόρων κανονιστικών ρυθμίσεων (πολεοδομικά, αδειοδοτικά και άλλα θέματα).

Τέλος, σημαντικός μακροσκοπικός παράγοντας ήταν το πολύ μεγάλο μερίδιο μη διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών στην οικονομία, καθώς και ο υψηλός βαθμός προστασίας, μέσω κανονιστικών ρυθμίσεων, που διείπε μεγάλο αριθμό σχετικών κλάδων.

Ποια θα ήταν, όμως, τα πλεονεκτήματα της αλλαγής μεγέθους ή/και των συνεργασιών στο επίπεδο των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και της στροφής τους στην εξωστρέφεια; Όπως αναφέρεται σε πρόσφατη μελέτη (Ernst & Young, 2018):

«Μια αναπροσαρμογή στην ποσοστιαία κατανομή των ΜμΕ ανά μέγεθος, φτάνοντας στο μέσο της διαφοράς μεταξύ ΕΕ και Ελλάδας, θα οδηγούσε σε 100.000 νέες θέσεις εργασίας σε ΜμΕ (αύξηση 6% των απασχολούμενων σε ΜμΕ) και σε επιπλέον προστιθέμενη αξία που ξεπερνάει τα €7,7 δισ. με τη συνεισφορά των μεσαίων επιχειρήσεων να αυξάνεται από 25,1% σε 34,7%.

Επ' αυτής της ανακατανομής, μια ενίσχυση στο ποσοστό των ΜμΕ που εξαγωγή κατά 10%, ανεξαρτήτως κλάσης, θα μεταφραζόταν σε μια συνολική αύξηση των εξαγωγών κατά περίπου €6 δισ., με τις μεσαίες να ηγούνται αυτής της αύξησης, καταλαμβάνοντας περίπου το 90% της επιπλέον εξαγωγικής δραστηριότητας.»

Ποιες είναι οι κατευθύνσεις πολιτικής για το σχηματισμό επιχειρηματικών συστάδων; Σε ό,τι αφορά το θεσμικό πλαίσιο, δεν υπάρχουν εμπόδια για οποιαδήποτε επιχειρηματική συνεργασία, και ούτε χρειάζεται κάποιο ιδιαίτερο πλαίσιο. Υπάρχει σειρά νομικών εργαλείων σε ό,τι αφορά τις εταιρικές μορφές, κερδοσκοπικές ή μη κερδοσκοπικές, και η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, που δίνουν τεράστια θεσμική ευελιξία σε ό,τι αφορά τη δημιουργία επιχειρηματικών συστάδων.

Σε ό,τι αφορά τα κίνητρα, υπάρχει σειρά προγραμμάτων στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ για την προώθηση εγχειρημάτων στον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά και σχετικές προβλέψεις στον αναπτυξιακό νόμο, από τη μελέτη των οποίων προκύπτει ότι η πολιτεία είναι διατεθειμένη να επενδύσει στις δικτυώσεις αυτές, έστω κι αν οι επί μέρους στοχεύσεις έχουν κάποιες αδυναμίες. Στο 3ο κεφάλαιο αλλά και στα παραρτήματα 6.4.2 έως 6.4.5, έγινε παρουσίαση των καθεστώτων ενίσχυσης τόσο του αναπτυξιακού νόμου (π.χ. «Γενική επιχειρηματικότητα», «Νέες ανεξάρτητες ΜμΕ», «Συνέργειες και Δικτυώσεις») όσο και του ΕΠΑνΕΚ (π.χ. «Επιχειρούμε Έξω», «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ», «Ποιοτικός Εκσυγχρονισμός»). Το βασικό συμπέρασμα είναι ότι τα επιμέρους προγράμματα κινούνται στη σωστή κατεύθυνση, χωρίς, ωστόσο, να έχουν καταφέρει να προσελκύσουν μεγάλο ενδιαφέρον από συνεταίριστικά εγχειρήματα του αγροδιατροφικού τομέα. Χρειάζεται, λοιπόν, καλύτερη στόχευση, αλλά και προσήλωση στην ενίσχυση της εξωστρέφειας, της σύμπραξης με τα κέντρα έρευνας και καινοτομίας, αλλά και της ανάπτυξης συνεργειών γενικότερα.

Επίσης, στα ΠΕΠ των περιφερειών, και συγκεκριμένα στο πλαίσιο της στρατηγικής της έξυπνης εξειδίκευσης, προβλέπονται συγκεκριμένες δράσεις προώθησης συνεργατικών σχηματισμών, όπως για παράδειγμα:

1. ΠΕΠ Αττικής 2014-2020

- **Δράση 3.α.10.II:** Δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών στο πεδίο της γαλάζιας οικονομίας. Υδατοκαλλιέργειες, Αλιεία διατροφή, προϊόντα υψηλής διατροφικής αξίας.
- **Δράση 3.α.10.III:** Δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών στο πεδίο της βιώσιμης οικονομίας των αναγκών. Αγροδιατροφή, ανάπτυξη νέων προϊόντων και εφοδιαστική αλυσίδα.
- **Δράση 3.α.5.I:** Ενίσχυση υφιστάμενων και υποστήριξη για τη συγκρότηση νέων συνεργατικών σχηματισμών στο πεδίο της δημιουργικής οικονομίας. Συνεργατικοί σχηματισμοί στην αλυσίδα διατροφή.
- **Δράση 3.α.5.II:** Ενίσχυση υφιστάμενων και υποστήριξη για τη συγκρότηση νέων στο πεδίο της γαλάζιας οικονομίας. Υδατοκαλλιέργειες, αλιεία διατροφή, προϊόντα υψηλής διατροφικής αξίας.

- **Δράση 3.c.5.III:** Δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών στο πεδίο της βιώσιμης οικονομίας των αναγκών. Αγροδιατροφή, ανάπτυξη νέων προϊόντων και εφοδιαστική αλυσίδα.
- **Δράση 3.d.1:** Συμμετοχή επιχειρήσεων σε διεθνείς εκθέσεις και συνέδρια οργάνωση επιχειρηματικών αποστολών.
- **Δράση 3.d.6:** Σύσταση φορέα με σκοπό την ανάδειξη, προβολή και προώθηση τοπικά παραγόμενων προϊόντων.

2. ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδος 2014-2020

- **Δράση 1.3.3:** Ανάπτυξη συνεργατικών μοντέλων δράσης (π.χ. clusters) στη γεωργία κτηνοτροφία και μεταποίηση.
- **Δράση 2.1.2:** Ανάπτυξη συνεργατικών μοντέλων δράσης σε όλη την αλυσίδα αξίας.

3. ΠΕΠ Ιονίων Νήσων 2014-2020

- **Δράση 1.1.1.γ:** Συμπράξεις στον αγροδιατροφικό τομέα (τρόφιμα) (ΠΕΠ).
- **Δράση 1.1.1.δ:** Συμπράξεις στον αγροδιατροφικό τομέα (καλλιέργειες) (ΠΑΑ).
- **Δράση 1.3.1.γ:** Συμπράξεις στον αγροδιατροφικό τομέα (ΠΕΠ).
- **Δράση 1.3.1.δ:** Συμπράξεις στον αγροδιατροφικό τομέα (καλλιέργεια και/εκτροφή & πρώτη μεταποίηση) (ΠΑΠ).
- **Δράση 1.4.1.β:** Συμπράξεις στον αγροδιατροφικό τομέα (τρόφιμα) (ΠΕΠ).

4. ΠΕΠ Δυτικής Μακεδονίας 2014-2020

- **Κλάδος Προτεραιότητας Τ-Κ.Π1:** Αγροδιατροφή (μεταποίηση- τυποποίηση χαρακτηριστικών αγροτικών προϊόντων/ τρόφιμα, ποτά).

5. ΠΕΠ Ηπείρου 2014-2020

- **Δράση 1.5.4:** Δικτύωση επιχειρήσεων που ενσωματώνουν καινοτομία. Δημιουργία κλαδικών και διακλαδικών ενισχύσεων για αναγνώριση, κατοχύρωση και προώθηση καινοτόμων προϊόντων στον κλάδο της διατροφής και της αξιοποίησης υποπροϊόντων στη διατροφή αγροτικών ζώων.

- **Δράση 2.1.1:** Ανάπτυξη συνεργατικών μοντέλων δράσης σε όλη την αλυσίδα αξίας.

6. ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **ΕΣ1:** Κοινή Μακροπρόθεσμη Στρατηγική Προσέγγιση RIS3 και στοχευμένες συνεργασίες. Αγροδιατροφή.

7. ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **Δράση 2.4.1:** Ανάπτυξη συνεργατικών μοντέλων δράσης στη γεωργία/κτηνοτροφία και μεταποίηση.

8. ΠΕΠ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **Άξονας Αναδιάρθρωση του Αγροδιατροφικού Συμπλέγματος:** Η ενίσχυση δράσεων συνεργασιών μεταξύ παραγωγής, μεταποίησης, τυποποίησης και εμπορίας αγροτικών προϊόντων.

9. ΠΕΠ Πελοποννήσου 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

Στήριξη της ικανότητας των ΜΜΕ να αναπτύσσονται σε περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς αγορές και να συμμετέχουν σε διαδικασίες καινοτομίας.

10. ΠΕΠ Κρήτης 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

Cluster στο αγροδιατροφικό σύμπλεγμα (θεματολογία όπως μεσογειακή βιοποικιλότητα, μεσογειακή διατροφή, κρητική διατροφή, άτλαντας παραδοσιακών προϊόντων και συνταγών, πολυδιάστατα αγροκτήματα με τοπικές ποικιλίες και φυλές, μηχανισμός μεντόρων για τον αγρότη κλπ.).

11. ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **Δράση 3.Β.2:** Ενίσχυση υφισταμένων και νέων επιχειρήσεων για clusters εξαγωγών.

12. ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **Δράση 1.2.1:** Ενίσχυση υποδομών έρευνας και καινοτομίας σε επιχειρήσεις και συνεργατικούς σχηματισμούς τους (clusters).

- **ΕΣ 3.2:** Αύξηση των επιχειρήσεων που συμμετέχουν σε επιχειρηματικούς σχηματισμούς.

13. ΠΕΠ Θεσσαλίας 2014-2020 - Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)

- **Δράση 3δ:** Υποστήριξη για την ίδρυση συνεργατικού σχήματος το οποίο θα περιλαμβάνει όλες τις επιχειρήσεις της αλυσίδας του ξύλου/δασοκομίας.

Αν και πολλές από τις συγκεκριμένες δράσεις δεν έχουν ακόμα προσδιοριστεί με τη μορφή προκηρύξεων, κάτι που αφορά τη γενικότερη καθυστέρηση της υλοποίησης του ΕΣΠΑ σε ό,τι αφορά τις επιχειρήσεις, είναι προφανές ότι συνολικά, για τους συνεργατικούς σχηματισμούς στον αγροδιατροφικό τομέα, υπάρχει η δυνατότητα να δοθούν αρκετές δεκάδες εκατομμύρια ευρώ δημόσιας χρηματοδότησης. Σε σχέση με το διάστημα μέχρι τη λήξη του τρέχοντος προγράμματος, το ποσό που δυνητικά μπορεί να διατεθεί είναι συνεπώς σημαντικό. Το βασικό πρόβλημα είναι ότι, για να δοθούν σε συνεργατικούς σχηματισμούς τα δεκάδες αυτά εκατομμύρια ευρώ, απαιτείται μια αντίστοιχου ύψους κινητοποίηση ιδιωτικών πόρων, οι οποίοι να επενδυθούν σε μια συλλογική, κοινή προσπάθεια. Να εκταμιευτούν δηλαδή από τις επιχειρήσεις, στο πλαίσιο ενός κοινού σκοπού και μιας τρίτης, εξω-εταιρικής διαχείρισης.

Μια τέτοια εξω-επιχειρησιακή επένδυση δεν είναι ούτε προφανής ούτε εύκολη. Για να επιτευχθεί, απαιτείται ισχυρή βούληση από την πλευρά όσων προωθούν τις σχετικές πολιτικές και μια μεγάλης αποτελεσματικότητας προσπάθεια οικοδόμησης ικανοτήτων συνεργασίας. Μια προσπάθεια η οποία, σε ό,τι αφορά και το αγροδιατροφικό σύμπλεγμα στον δευτερογενή και τριτογενή τομέα, και γενικότερα το χώρο των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, δεν έχει επί της ουσίας ούτε καν συζητηθεί, πόσο μάλλον σχεδιαστεί, παρά το γεγονός ότι βρισκόμαστε στον πέμπτο χρόνο εφαρμογής του προγράμματος και στην παραμονή των περισσότερων από τις σχετικές προκηρύξεις. Αυτό θέτει σε αμφιβολία όχι απλώς την υλοποίηση, αλλά και την προκήρυξη έστω, πολλών από τις δράσεις που προαναφέρθηκαν, αφού δεν υπάρχουν οι στοιχειώδεις προϋποθέσεις για την επιτυχία τους.

Η οικοδόμηση ικανοτήτων συνεργασίας απαιτεί ενεργή προώθηση επί του εδάφους («hands on»), τόσο της ευρύτερης ιδέας της συνεργασίας, όσο και συγκεκριμένων πιλοτικών πρωτοβουλιών, που θα διευκολύνουν τους εμπλεκόμενους να ξεπεράσουν τα πρώτα δύσκολα στάδια της συνεργασίας. Συγκεκριμένα, καίριας σημασίας για την οικοδόμηση ικανότητας συνεργασίας, είναι:

- **Το επιχειρηματικό σχέδιο:** Η εύρεση απτών και ποσοτικοποιημένων συγκεκριμένων επιχειρηματικών πλεονεκτημάτων που να καθιστούν τη

συνεργασία αμοιβαίου οφέλους, ακόμα κι αν δεν υπάρχει οποιαδήποτε κρατική αρωγή ή βοήθεια (συνεπώς έχει μακροχρόνια αυτοτελή βιωσιμότητα) και η διαμόρφωσή τους σ' ένα κοστολογημένο και αξιόπιστο επιχειρηματικό σχέδιο.

- **Τα επιχειρηματικά δίκτυα:** Η εύρεση και αξιολόγηση υφιστάμενων άτυπων (ή και τυπικών) δικτύων που μπορούν να αποτελέσουν τη βάση ανάπτυξης της συνεργασίας, καθώς έχει σχηματιστεί με βάση αυτά ένα ελάχιστο «απόθεμα εμπιστοσύνης», που το δίκτυο μπορεί να εισφέρει ως κοινωνικό κεφάλαιο στη σχετική προσπάθεια.
- **Η ηγεσία:** Η εύρεση τοπικών ηγετών που μπορούν να αποτελέσουν το επίκεντρο και μοχλό της σχετικής προσπάθειας, με το κύρος και τις ικανότητές τους. Οι τοπικοί ηγέτες όμως πολύ δύσκολα θα κινηθούν, αν κατάλληλα δεν παρακινηθούν από τρίτους φορείς, που δεν εμπλέκονται με την τοπική κοινωνία και δεν διαθέτουν το τεκμήριο της αντικειμενικότητας. Πρόκειται για ηγέτες, τα προσόντα και ο χαρακτήρας των οποίων, πρέπει να είναι κατάλληλα για την πιο ανοικτή, σύνθετη και περίπλοκη κοινωνία και οικονομία του 21ου αιώνα.
- **Το παράδειγμα και το όραμα:** Η ανάδειξη απτών παραδειγμάτων επιτυχίας από αντίστοιχες επιτυχημένες ελληνικές -κατά προτίμηση- προσπάθειες («built on success») και των πρακτικών που χρησιμοποιήθηκαν για να ξεπεραστούν οι σχετικές δυσκολίες.
- **Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και τα γεγονότα καταλύτες:** Πρέπει να σχεδιάζεται σειρά γεγονότων που διευκολύνουν την οικοδόμηση εμπιστοσύνης μεταξύ των πιθανών συμμετεχόντων και σε δεύτερη φάση γεγονότα καταλύτες που θα διευκολύνουν τη λήψη των τελικών επιχειρηματικών αποφάσεων.

Τέλος, θα πρέπει να υπάρχει και μια δεύτερη φάση κινήτρων, κυρίως φορολογικών, τα οποία θα διαδεχθούν το παρόν ΕΣΠΑ (το οποίο έχει άλλωστε κοντινή ημερομηνία λήξεως) και θα εξασφαλίζουν την προώθηση ενός δεύτερου κύκλου πιο ώριμων επιχειρηματικών συνεργασιών, στις οποίες, εκτός των δικτύων, θα περιλαμβάνονται και βαθύτερες μορφές συνεργασίας, όπως οι συγχωνεύσεις, οι κοινές επιχειρήσεις κλπ. Ο κύκλος αυτός θα ακολουθήσει αν ο πρώτος κύκλος, που ελπίζεται να πυροδοτηθεί μέσω των προγραμμάτων που προαναφέρθηκαν, σημειώσει επιτυχία.

Με τα δεδομένα αυτά, οι κατευθύνσεις πολιτικής που προτείνονται για τις επιχειρηματικές συνεργασίες (clusters) είναι:

1. **Μια επείγουσα και αποφασιστική προσπάθεια οικοδόμησης ικανοτήτων συνεργασίας, που θα προηγηθεί ή θα κινηθεί παράλληλα με τις σχετικές προκηρύξεις.**

- 2. Ένας δεύτερος κύκλος κινήτρων, κυρίως φορολογικών, που θα ενεργοποιηθούν με τη λήξη των επικείμενων προκηρύξεων.**
- 3. Ισχυρές πρόνοιες σε σχέση με τη διαφάνεια της διαχείρισης των σχετικών συνεργατικών σχηματισμών, ιδίως αν έχουν μεγάλο αριθμό μελών.**

Πώς θα υλοποιηθούν οι ανωτέρω κατευθύνσεις πολιτικής αποτελεί αντικείμενο του επόμενου μέρους της παρούσας μελέτης, που περιγράφει τις γενικές γραμμές ενός επιχειρησιακού σχεδίου εφαρμογής τους, με παράθεση συγκεκριμένων προτάσεων πολιτικής.

4.4. Υβριδικά Μοντέλα Και Συνεργασίες Μεταξύ Διαφορετικών Μορφών Οικονομικής Δράσης

Στις προηγούμενες ενότητες εξετάσαμε τις επιμέρους μορφές της συλλογικής οικονομικής δράσης που αναπτύσσονται στον αγροδιατροφικό τομέα. Η παρούσα ενότητα επικεντρώνεται στη συνεργασία των διαφορετικών αυτών σχηματισμών.

Στο παρελθόν, μεταξύ των ΠΣ και των ιδιωτικών σχηματισμών υπήρχε μια σαφής ιδεολογική και ενίοτε πολιτική απόσταση, ιδίως όσο ίσχυε το σχήμα πυραμίδα: πρωτοβάθμιοι συνεταιρισμοί, Ενώσεις Αγροτικών Συνεταιρισμών, τριτοβάθμιες οργανώσεις και Πανελλήνια Συνομοσπονδία Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών («ΠΑΣΕΓΕΣ»), με την άφθονη και φαινομενικά αστείρευτη χρηματοδότηση από το κράτος και την ΑΤΕ.

Η κατάρρευση του σχήματος και της μεγάλης πλειοψηφίας των «πολιτικών» συνεταιρισμών, η χρήση και άλλων νομικών εταιρικών μορφών από κάποιους από τους συνεταιρισμούς που επιβίωσαν, και προπαντός, οι αδήριτες ανάγκες της οικονομικής κρίσης, έχουν σήμερα κατεδαφίσει τα ιδεολογικά και άλλα στεγανά του παρελθόντος. Το αποτέλεσμα είναι ότι, πλέον, σοβαρότερο εμπόδιο για τις συνεργασίες μεταξύ των διαφορετικού τύπου σχηματισμών φαίνεται να είναι οι πραγματικές αδυναμίες, κυρίως από την πλευρά των παλαιότερων αγροτών -λόγω έλλειψης παραστάσεων- και του επαγγελματικού δυναμικού των διοικήσεων των συνεταιρισμών -λόγω έλλειψης ανθρώπινου δυναμικού- παρά οι πολιτικές διαφορές ή οι ιδεολογικές αγκυλώσεις.

Έχουμε εξηγήσει γιατί είναι ζωτικό να ενθαρρυνθούν οι κάθε είδους συνεργασίες και τα υβριδικά σχήματα μεταξύ των διαφόρων μορφών συλλογικής οικονομικής δράσης. Την επείγουσα ανάγκη για οικονομίες κλίμακος και εξωστρέφεια με όλα τα διαθέσιμα μέσα, την ποικιλία των μορφών συνεργατικής δράσης και τη μικρή σχετική επιρροή της καθεμίας χωριστά, τα διαφορετικά πλεονεκτήματα που η καθεμιά διαθέτει από πλευράς επιχειρηματικής αποτελεσματικότητας, δημιουργίας εμπιστοσύνης και κοινωνικού κεφαλαίου, πρόσβασης σε διεθνείς αγορές και καινοτομία, δυνατότητας ταχείας κινητοποίησης πόρων (scaling up) κλπ. Η ενότητα αυτή θα επικεντρωθεί στις βασικές κατευθύνσεις πολιτικής που μπορούν να μεγιστο-

ποιήσουν τις συνεργασίες αυτές και να συνεισφέρουν στην άθροιση ή και τον πολλαπλασιασμό δυνάμεων που επιζητείται για την προώθηση του μοντέλου της εξωστρέφειας.

Σε ό,τι αφορά το θεσμικό πλαίσιο, το Ενωσιακό Δίκαιο, με τη θεσμικά κατοχυρωμένη ποικιλομορφία που έδωσε στις ΟΠ και την προώθηση του θεσμού των ΔΟ, έχει δημιουργήσει το ευρύτερο πλαίσιο για την προώθηση κάθε είδους υβριδικών συνεργασιών. Στο δε εθνικό δίκαιο, με λίγες εξαιρέσεις, που αντιμετωπίζονται στα επιμέρους κεφάλαια, δεν υπάρχουν σοβαρά εμπόδια για την ανάπτυξη υβριδικών συνεργασιών, που ήδη άλλωστε έχουν προχωρήσει στην πράξη τα τελευταία χρόνια, όπως συμβαίνει π.χ. στη συμβολαιακή γεωργία ή σε υβριδικά σχήματα που συνδυάζουν ΑΕ και ΟΠ (π.χ. ΖΕΥΣ), συνεταιρισμούς και ΑΕ, τραπεζικά υποστηριζόμενη συμβολαιακή γεωργία και συνεταιρισμούς, cluster με όλους τους εταίρους (stakeholders) μέσα, όπως αυτό για τη βιολογική γεωργία κλπ.

Συνεπώς, οι κατευθύνσεις πολιτικής που προτείνονται, αφορούν την πρακτική προώθηση υβριδικών σχημάτων, μέσω δυνατότητάς τους να επωφεληθούν από όλες τις μορφές κινήτρων, και προπαντός, μέσω της ενθάρρυνσης κοινών δράσεων (στο capacity building) και της προσπάθειας προώθησης θεσμών συλλογικής εκπροσώπησης, οι οποίοι, αντί να διχάζουν συνεχινικά τις διάφορες μορφές συλλογικής δράσης, θα τις φέρνουν κοντά, με επίκεντρο το στόχο της εξωστρέφειας.

Σε ό,τι αφορά τα κίνητρα των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ, αυτά είναι ήδη ουδέτερα μεταξύ των διαφορετικών μορφών συνεργατισμού. Το ίδιο ισχύει και πρέπει να ισχύει και για τα πρόσθετα κίνητρα που προτείνονται στο παρόν έργο, φορολογικά ή άλλα.

Σε ό,τι αφορά την οικοδόμηση ικανοτήτων, εκεί, στα προγράμματα που προτείνονται στη συνέχεια του παρόντος, κεντρικό στοιχείο είναι και πρέπει να είναι να προβλεφθούν σε όλα τα επιμέρους προγράμματα συνθήκες ενθάρρυνσης των υβριδικών σχημάτων. Στα ίδια τα προγράμματα προώθησης του συνεργατισμού του ΠΑΑ 2014-2020 (μέτρο 9 και μέτρο 16), καθώς και στα προγράμματα για την παροχή συμβουλών και την εκπαίδευση και κατάρτιση, στα προγράμματα δημιουργίας συνεργατικών σχηματισμών των ΠΕΠ, στα προγράμματα που θα προταθούν στη συνέχεια στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας κλπ.

Σε ό,τι αφορά τέλος τη συλλογική εκπροσώπηση των αγροτών, μετά την ακραία κομματικοποίηση των αγροτικών συλλόγων στη διάρκεια της μεταπολίτευσης και τις περιπέτειες (ελέγχους, καταγγελίες, επίσχεση εργασίας από εργαζομένους κλπ.) των σχετικών τριτοβάθμιων οργανώσεων, ο θεσμός αυτός έχει καταστεί βαθιά προβληματικός. Είναι, συνεπώς, ανάγκη να αναζητηθεί ένα νέο πλαίσιο συλλογικής εκπροσώπησης των αγροτών, περισσότερο συμβατό με τα νέα δεδομένα. Οι κατευθύνσεις πολιτικής που προτείνονται είναι:

1. Να ενθαρρυνθεί ο σχηματισμός ειδικών γεωργικών τμημάτων στα επιμελητήρια, με συμμετοχή μεμονωμένων αγροτών, συνεταιρισμών και επιχειρήσεων που έχουν ως κύριο σκοπό αγροτικές δραστηριότητες.

Σχετικές πρωτοβουλίες ήδη διερευνώνται από κάποια επιμελητήρια αγροτικών περιοχών το τελευταίο διάστημα,²⁶⁹ ενώ τα πλεονεκτήματα αυτού του τύπου της οργάνωσης είναι προφανή. Καταρχήν υπάρχουν έτοιμες δομές και έτοιμο θεσμικό πλαίσιο, που μπορεί να φιλοξενήσει όλους τους ενδιαφερόμενους. Δεύτερον με την ανάμιξη ιδιωτών αγροτών, επιχειρήσεων και συνεταιρισμών ενθαρρύνεται η πρόταση της επιχειρηματικότητας και της εξωστρέφειας και αποθαρρύνεται η συντεχνιακή ή πολιτικό-κομματική προσέγγιση.

2. Να εξεταστεί η δυνατότητα με τη λογική της διεπαγγελματικής οργάνωσης, να δημιουργηθεί ένας οργανισμός προώθησης της εξωστρέφειας στον αγροδιατροφικό τομέα με αντίστοιχη φιλοσοφία και λογική με αυτή του ΣΕΤΕ στον τουρισμό, τηρούμενων των αναλογιών και ιδιαιτεροτήτων των δύο τομέων.

Ο προτεινόμενος οργανισμός, είναι κοντά στη λογική του φορέα που παρουσίασαν από κοινού ο ΣΕΒ και οι τρεις διεπαγγελματικές ενώσεις, όμως προτείνεται να έχει πολύ ευρύτερη συμμετοχή. Θα πρέπει να υλοποιηθεί με πρωτοβουλία των προθύμων προς τούτο φορέων του αγροδιατροφικού τομέα και η σύνθεσή του από πλευράς μελών να είναι παρόμοια με αυτή του Δικτύου Βιολογικών Προϊόντων, με δυνατότητα να προστεθούν σ' αυτόν και άλλοι εκπρόσωποι σημαντικών ιδιωτικών φορέων (π.χ. των τραπεζών που αναπτύσσουν συμβολαιακή γεωργία ή έχουν σημαντικό ποσοστό κόκκινων δανείων επιχειρήσεων του τομέα).

Προϋπόθεση για την επιτυχία ενός παρόμοιου εγχειρήματος είναι κατά τη γνώμη μας να μην προέλθει από κρατική πρωτοβουλία και να μην αναζητήσει κρατική αποδοχή ή συντεχνιακού χαρακτήρα εκπροσώπηση του αγροδιατροφικού τομέα, αλλά να στοχεύσει εξ αρχής αποκλειστικά και μόνο στην επί της ουσίας στήριξη και προώθηση της εξωστρεφούς εξαγωγικής προσπάθειας του τομέα.

²⁶⁹ Αφροδίτη Χρυσοχού (2018), «Τμήμα Γεωργίας ιδρύει το Επιμελητήριο Κιλκίς», Ήπειρος Χώρα, 30 Μαρτίου, διαθέσιμο εδώ: <https://www.yypaithros.gr/tmima-georgias-idryetai-kilkis/>

4.5. Ο Ρόλος Του Δημοσίου Τομέα

Σε αυτή την ενότητα συνοψίζονται οι γενικές κατευθύνσεις πολιτικής που παρουσιάστηκαν προηγουμένως, σε σχέση με το ρόλο του δημόσιου τομέα στην οικοδόμηση ενός μοντέλου συνεργατικότητας για τον αγροδιατροφικό τομέα, οι οποίες και οδηγούν στις συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής που ακολουθούν. Πρόκειται για:

- Θεσμικές αλλαγές, με στόχο τη μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και την ευελιξία των συνεταιριστικών και συλλογικών επιχειρηματικών φορέων στην ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους και τις κάθε είδους μεταξύ τους συνεργασίες. Ουδετερότητα σε σχέση με το νομικό τύπο του φορέα και τους τρόπους της συνεργασίας, από πλευράς δημοσίων πολιτικών. Ισχυρές δεσμεύσεις διαφάνειας που να προασπίζουν τα συμφέροντα των μελών των συνεργατικών σχηματισμών.
- Πρόταξη στη στόχευση όλων των πολιτικών της ανταγωνιστικότητας και της οικονομικής αποτελεσματικότητας, ενθάρρυνση της αξιοποίησης με κάθε τρόπο των οικονομιών κλίμακος και των σύγχρονων μεθόδων παραγωγής, διοίκησης και επικοινωνίας. Η πρόταξη αυτή δεν έρχεται σε αντίθεση με την ευρύτερη έννοια της βιωσιμότητας ως προς όλες τις διαστάσεις της (περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική κλπ.), καθώς στην παρούσα φάση αποτελεί προϋπόθεση για την επίτευξη της βιωσιμότητας. Ένα σύστημα που δεν είναι οικονομικά βιώσιμο, λόγω της μη αξιοποίησης των παραγωγικών πόρων (ανεργία) και της υπερχρέωσης, αποδεικνύεται στην πράξη ότι υπονομεύει την κοινωνική συνοχή και εκθεμελιώνει και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, καθώς η έλλειψη οικονομικών πόρων οδηγεί τελικά στον κανιβαλισμό και των φυσικών πόρων.
- Αποφασιστική προσπάθεια καταπολέμησης της «μαύρης» οικονομίας, με ταυτόχρονη δραστική μείωση της φορολογίας στον αγροδιατροφικό τομέα και ενός ισχυρού ηλεκτρονικού και σε μεγάλο βαθμό αυτοματοποιημένου συστήματος ανίχνευσης όσων δραστηριοποιούνται στη «μαύρη» αγροτική οικονομία, στη βάση των εισροών.

Επισημαίνεται ότι «σύμφωνα με διαφορετικές μελέτες, όσο και διαχρονικά, το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα έχει εκτιμηθεί περίπου σε

20%-30% του ΑΕΠ και είναι από τα μεγαλύτερα σε επίπεδο ανεπτυγμένων οικονομιών». ²⁷⁰ Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τη χαμηλή απόδοση του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας («ΦΠΑ»), το οποίο εκτιμά σε τακτική βάση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. «Παρότι το 2012 ο ονομαστικός συντελεστής ΦΠΑ στην Ελλάδα ήταν στο 23%, σε σύγκριση με το 21,1% του Ευρωπαϊκού μέσου όρου (ΕΕ-28), ο τελικός φορολογικός συντελεστής («implicit tax rate on consumption»), ο οποίος προκύπτει από το επίπεδο των πραγματικών φορολογικών εισπράξεων από την κατανάλωση, ήταν στο 16,2%, ενώ για την ΕΕ-28 στο 19,9%». Και αυτό πριν προχωρήσει η τελευταία δραστική αύξηση των συντελεστών ΦΠΑ του 2015.

«Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, τρία είναι τα καθοριστικά στοιχεία για τη φοροδιαφυγή: (α) οι υψηλοί συντελεστές φορολογίας, (β) η πιθανότητα εντοπισμού και τιμωρίας και (γ) το μέγεθος των επιβαλλόμενων προστίμων». Ειδικά σε χώρες με υψηλά ποσοστά παραοικονομίας, η μείωση της απόδοσης των φόρων, καθώς αυξάνεται το φορολογικό βάρος (καμπύλη Laffer), επέρχεται ταχύτερα «κυρίως λόγω του υψηλού βαθμού υποκατάστασης μεταξύ της νόμιμης και της σκιώδους οικονομίας». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε σημείωμα του IOBE ²⁷¹ για την Ελλάδα σε ότι αφορά τον σημαντικότερο σε μέγεθος φόρο τον ΦΠΑ: «τα έσοδα από το ΦΠΑ αποκλίνουν αισθητά από τα αναμενόμενα. Συγκεκριμένα, το 2011 τα δυνητικά έσοδα από το ΦΠΑ, με βάση τους συντελεστές και το ύψος των συναλλαγών στην οικονομία, ανέρχονταν σε €24,8 δισ. Αντί αυτού του ποσού εισπράχθηκαν μόλις €15 δισ., απόκλιση της τάξης του 39,3%. Η υστέρηση στα έσοδα του ΦΠΑ εγχωρίως στην περίοδο 2000-11 είναι η τρίτη υψηλότερη ανάμεσα στις χώρες της ΕΕ. Σημειώνεται ότι η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Λιθουανία και η Ελλάδα, στις οποίες η υστέρηση ΦΠΑ το 2011 υπερέβη αισθητά το μέσο όρο των ετών 2000-11, είχαν προβεί σε εκείνη την περίοδο σε αύξηση του ΦΠΑ».

Ο αγροτικός τομέας παρουσιάζει «υψηλά επίπεδα φοροδιαφυγής, με το ποσοστό του αδήλωτου εισοδήματος να φτάνει στο 53% (σύμφωνα με ανάλυση των δηλώσεων φορολογίας εισοδήματος των ετών 2004-2005)». Τα συγκεκριμένα στοιχεία έχουν μεγάλη χρονική απόσταση από την παρούσα κατάσταση, είναι ερωτηματικό όμως αν και κατά πόσο έχουν βελτιωθεί με τις προσπάθειες που έγιναν για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και την ένταξη των αγροτών σε νέο σύστημα ασφαλιστικών εισφορών στη διάρκεια της κρίσης, αφού δεν υπάρχουν ακόμα σχετικές μελέτες. ²⁷²

Η σημασία των υψηλών φορολογικών συντελεστών σε ό,τι αφορά το ύψος της φοροδιαφυγής έχει ήδη επισημανθεί και ήδη πριν από τη δραστική αύξηση του φορολογικού και ασφαλιστικού βάρους στον γεωργικό τομέα

²⁷⁰ διαΝΕΟσις, 2016.

²⁷¹ Δείτε το εδώ: http://iobe.gr/docs/po/REM_15052015_REP_GR.pdf

²⁷² Matsaganis and Flevotomou, 2010.

που εξελίσσεται τα τελευταία χρόνια, οι φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα σε ό,τι αφορά τον ΦΠΑ υπερέβαιναν τον μέσο όρο, σε σύγκριση με τις χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και εμπειρικά με «χαρακτηριστικό παράδειγμα επιτυχούς μείωσης φορολογικών συντελεστών ως προς τα δηλωτέα εισοδήματα και τους εισπρακτέους φόρους [...]» τη μείωση του ΦΠΑ στην εστίαση, που πραγματοποιήθηκε το 2013 στη χώρα μας, μετά την αύξηση των σχετικών συντελεστών το 2011. Η μείωση του ΦΠΑ στην εστίαση επέδρασε θετικά ως προς την αύξηση των συναλλαγών που δηλώνονται κατά 11,8% [...], μείωση που συνέβαλε «στη μείωση της φοροδιαφυγής και στην αύξηση της φορολογικής συμμόρφωσης, με πολύ μικρό δημοσιονομικό κόστος».²⁷³

Η χρήση ηλεκτρονικών συστημάτων τήρησης βιβλίων μπορεί να έχει πολύ σημαντικά αποτελέσματα, ακόμα και σε χώρες με χαμηλότερο συνολικό επίπεδο ανάπτυξης σε σχέση με την Ελλάδα. «Η Βραζιλία αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα χώρας που υλοποίησε με επιτυχία την τεχνολογική αναβάθμιση της Φορολογικής της Διοίκησης. Συγκεκριμένα, ήδη από το 2008 έχει θέσει σε εφαρμογή ένα ηλεκτρονικό σύστημα τήρησης βιβλίων («SPED»). Με το σύστημα αυτό [...] οι φορολογούμενοι/νομικά πρόσωπα υποχρεούνται να καταγράφουν ηλεκτρονικά όλες τις φορολογικές και λογιστικές τους ενέργειες [...] Το σύστημα αυτό συνέβαλε αυξητικά στη διενέργεια ελέγχων, αλλά και στον καταλογισμό και στην είσπραξη φόρων, χωρίς να αυξηθούν παράλληλα οι συντελεστές φορολογίας, ενώ παρατηρήθηκε αύξηση των φορολογουμένων που καταγράφονται στο σύστημα. Ειδικότερα, ο αριθμός των διενεργηθέντων ελέγχων αυξήθηκε κατά 19,13% το 2013, σε σχέση με το 2012, ενώ οι καταβληθέντες φόροι αυξήθηκαν κατά μέσο όρο κατά 12,46% ανά έτος».²⁷⁴

Η μείωση της άμεσης φορολογίας των αγροτών και η αντίστοιχη φορολογική τους συμμόρφωση αποτελεί κλειδί για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής σε όλη την αλυσίδα αξίας. Το δημοσιονομικό της κόστος είναι χαμηλό, όπως προκύπτει από τα φορολογικά έσοδα από πλευράς αγροτικού εισοδήματος.

Από τον Πίνακα 5 που ακολουθεί προκύπτει ότι το σύνολο του δηλωθέντος αγροτικού εισοδήματος είναι μικρό (1,39 δισ. ευρώ), αντιστοιχώντας σε 1,9% των συνολικών εγχώριων δηλωθέντων εισοδημάτων αν όλες οι κατηγορίες ληφθούν υπόψη (ακίνητη περιουσία, επιχειρηματική δραστηριότητα, μισθωτές υπηρεσίες, μερίσματα και τόκοι). Από αυτό το ποσό, μάλιστα, το 65% αφορά σε εισοδήματα μέχρι τα όρια του έμμεσου αφορολόγητου (< 9.000 ευρώ), ενώ αντιστοιχεί στο 93,6% όσων δηλώνουν αγροτικά εισοδήματα. Είναι αξιοσημείωτο ότι ένα μεγάλο μέρος της φορολογίας προέρχεται ουσιαστικά από μόλις 5.093 αγρότες, οι οποίοι δηλώνουν εισοδήματα άνω των 20.000 ευρώ (συνολικό εισόδημα 154 εκ. ευρώ, που φορολογείται όμως με υψηλό-

²⁷³ διαΝΕΟσις, 2016.

²⁷⁴ διαΝΕΟσις, 2016.

τερους πραγματικούς συντελεστές από το υπόλοιπο αγροτικό εισόδημα²⁷⁵). Η Ελλάδα έχει από τους υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές στην ΕΕ για το αγροτικό εισόδημα. Μεγαλύτερους π.χ. απ' αυτούς της χώρας μοντέλου για την υψηλή φορολογία, τη Σουηδία, με συντελεστές επί των αγροτικών κερδών από 10,21% μέχρι 28,97%²⁷⁶.

Πίνακας 5: Αριθμός Φορολογούμενων Και Δηλωθέν Εισόδημα Από Αγροτική Επιχειρηματική Δραστηριότητα Για Το 2017

Κλίμακια εισοδήματος πηγών	Αριθμός φορολογούμενων (φορολογικών δηλώσεων)	Δηλωθέν εισόδημα (ευρώ)
< 1.000	246.009	77.963.200
1.000-6.000	186.257	541.942.768
6.001-9.000	38.040	280.541.595
9.001-20.000	27.088	334.345.358
> 20.000	5.093	153.632.488
Γενικό Άθροισμα	502.487	1.388.425.409

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από την ΑΑΔΕ, διαθέσιμα εδώ: <https://www.aade.gr/menoy/statistika-deiktes/eisodima/etisia-statistika-deltia>

Ως εκ τούτου, οι κατευθύνσεις πολιτικής που προτείνονται είναι:

- 1. Ισχυρά εξειδικευμένα κίνητρα συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα.**
- 2. Πόροι και προγράμματα για την οικοδόμηση ικανοτήτων συνεργασίας, που καλύπτουν τόσο τα βασικά ειδικά μέτρα ανάπτυξης συνεργασίας (π.χ. μέτρο 9, μέτρο 16, ΠΕΠ κ.ά), όσο και τα άλλα προγράμματα (συμβουλευτική, εκπαίδευση/κατάρτιση κ.ά) του ΠΑΑ. Ενθάρρυνση αντίστοιχων προγραμμάτων του ιδιωτικού τομέα ή και εκχώρηση (outsourcing), σ' αυτόν των σχετικών προγραμμάτων.**
- 3. Προπαντός, το κράτος και οι κυβερνήσεις θα πρέπει να συνεισφέρουν στην οικοδόμηση του νέου συνεργατικού μοντέλου ηγεσία και κατεύθυνση, που είναι εξαιρετικά σημαντική για έναν συντηρητικό χώρο όπως είναι ο αγροτικός. Και βέβαια, τη δέσμευσή τους ότι: (α) θα απέχουν από τις πρακτικές του παρελθόντος, θα αποδεχθούν την πρόταση των επιχειρηματικών στόχων της προσπάθειας και θα διαθέσουν ικανούς πόρους υπό τη διοίκηση του ιδιωτικού τομέα, με τον απαραίτητο όρο της συγχρηματοδότησης, και (β) θα προωθήσουν τη σχετική πολιτική ως ενιαίο σώμα χωρίς να προωθούν παράλληλα για λόγους συντεχνιακούς άλλες πολιτικές οι οποίες την αναιρούν στην πράξη.**

²⁷⁵ Από την 01/01/2017, δηλαδή για τη φορολόγηση των εισοδημάτων του 2016, άλλαξε η φορολογική κλίμακα. Αυτό σημαίνει ότι από το 2016 και μετά, τα κέρδη από αγροτική επιχειρηματική δραστηριότητα φορολογούνται αυτοτελώς με την ακόλουθη κλίμακα: για 0-20.000 με 22%, για 20.001-30.000 με 29%, για 30.001-40.000 με 37% και για >40.000 με 45%. Εφαρμόζεται μείωση φόρου (από 1.900 έως 2.100 ευρώ ανάλογα με τον αριθμό των προστατευόμενων τέκνων), δηλαδή στην ουσία έμμεσο αφορολόγητο των 9.000 ευρώ περίπου, μόνο για τους κατ' επάγγελμα αγρότες, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο 65 του νόμου 4389/2016.

²⁷⁶ Μαρδίνης, 2017.

Βασικά Χαρακτηριστικά Του Επιχειρησιακού Σχεδίου Μετάβασης Στο Νέο Μοντέλο Συνεργατικότητας Για Τον Πρωτογενή Τομέα

5

5.1. Θεσμικές Αλλαγές Για Την Αύξηση Του Βαθμού Συνεργατικότητας

5.1.1. Συνεταιρισμοί

Όπως έχει επισημανθεί αρκετές φορές στην παρούσα μελέτη, η συνεταιριστική νομοθεσία οφείλει απλά να καθορίζει τις βασικές κατευθύνσεις του συνεταιριστικού θεσμού. Ο νόμος για τους συνεταιρισμούς πρέπει να δίνει στα μέλη την ευελιξία να καθορίζουν τα ίδια, μέσω του καταστατικού τους, την εσωτερική οργάνωση του συνεταιρισμού τους. Προτείνονται, λοιπόν, τα εξής:

(α) Το κατώτατο όριο για την ίδρυση των συνεταιρισμών να είναι αυτό που εξασφαλίζει τη δημοκρατική λειτουργία, **δηλαδή τα πέντε μέλη.**

(β) Τα μέλη πρέπει **να μπορούν να αποφασίζουν αν επιθυμούν να επενδύσουν σε αντιστοιχία με το ύψος των συναλλαγών τους**, δηλαδή η υποχρεωτική μερίδα να διαμορφώνεται με βάση την ποσότητα της παραγωγής που δεσμεύονται να παραδίδουν στον συνεταιρισμό.

(γ) Τα μέλη πρέπει **να μπορούν να αποφασίζουν τα ίδια πότε πρέπει να καταβάλλεται το ποσό των υποχρεωτικών μερίδων και τι είδους κυρώσεις πρέπει να υπάρχουν** (αν θέλουν), όταν η καταβολή πραγματοποιείται εκπρόθεσμα ή δεν πραγματοποιείται καθόλου. Αντιστοίχως, τα μέλη πρέπει να αποφασίζουν αν οι υποχρεωτικές μερίδες είναι εξαργυρώσιμες κατά την έξοδο ενός μέλους.

(δ) Τα μέλη πρέπει **να έχουν την ελευθερία να αποφασίζουν αν οι υποχρεωτικές μερίδες είναι αποτιμήσιμες** (π.χ. έντοκες), **διαπραγματεύσιμες και μεταβιβάσιμες** από μέλος σε μέλος ή ακόμη και σε υποψήφιο μέλος.

(ε) Τα μέλη πρέπει **να έχουν την ευχέρεια να αποφασίζουν αν θα υπάρχουν προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες** που δεν συνοδεύονται από συμφωνία παράδοσης προϊόντος ούτε παρέχουν το δικαίωμα ψήφου. Επίσης, πρέπει να αποφασίζουν τα ίδια τι προνόμια θα φέρουν οι μερίδες αυτές και ποιοι θα έχουν το δικαίωμα να τις αγοράσουν.

(στ) Τα μέλη πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν αν επιθυμούν να φέρουν περισσότερες από μία ψήφους, ανάλογα με το ύψος των συναλλαγών τους

με τον συνεταιρισμό ή ανάλογα με το ύψος του κεφαλαίου που επενδύουν (δηλαδή ανάλογα με το πόσες υποχρεωτικές μερίδες κατέχουν). Πρέπει, όμως, σύμφωνα και με τη διεθνή πρακτική **να υπάρχει ένα ανώτατο όριο, το οποίο δεν πρέπει να ξεπερνά τις 3-5 ψήφους και το 33,33% του συνόλου των ψήφων** σε ένα συνεταιρισμό.²⁷⁷

(ζ) Τα μέλη πρέπει **να μπορούν να αποφασίζουν τα ίδια αν η έξοδος μέλους είναι ελεύθερη ή απαγορεύεται** πριν από τη συμπλήρωση ενός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος.

(η) Τα μέλη πρέπει **να έχουν την ελευθερία να καθορίζουν τους κανόνες σχετικά με την αποδοχή νέων μελών** και, κατά συνέπεια, να αποφασίζουν αν η είσοδος υποψηφίου μέλους μπορεί να απορριφθεί για λόγους αντικειμενικής αδυναμίας του συνεταιρισμού.

(θ) Τα μέλη πρέπει **να αποφασίζουν αν θα επιτρέπουν σε μη-μέλη να αποκτήσουν εμμέσως δικαιώματα κυριότητας και να επενδύσουν στον συνεταιρισμό**, είτε έχοντας τη δυνατότητα να επενδύσουν σε θυγατρικές εταιρείες, είτε αγοράζοντας προαιρετικές συνεταιριστικές μερίδες.

(ι) Τα μέλη πρέπει **να μπορούν να αποφασίζουν τον τρόπο με τον οποίο θα διαθέσουν το πλεόνασμα της διαχειριστικής χρήσης**. Η μόνη υποχρέωση από τον νόμο μπορεί να αφορά στην παρακράτηση μέρους του πλεονάσματος για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού. Τα μέλη, όμως, μπορούν να αποφασίζουν για τον σχετικό μηχανισμό διαμόρφωσης του αποθεματικού (π.χ. να σταματά όταν φθάνει στο ύψος του συνολικού ποσού των υποχρεωτικών μερίδων).

(κ) Τα μέλη πρέπει **να μπορούν να αποφασίζουν αν θέλουν η συμφωνία παράδοσης της παραγωγής τους στον συνεταιρισμό να είναι δεσμευτική και σε τι ποσοστό** (εφόσον όμως ο συνεταιρισμός αποφασίσει να μετατραπεί σε οργάνωση παραγωγών να είναι υποχρεωτικές οι σχετικές προβλέψεις του εθνικού και Ενωσιακού δικαίου). Επίσης, τα ίδια πρέπει να αποφασίζουν για τις πιθανές κυρώσεις σε περιπτώσεις αθέτησης της συμφωνίας.

(λ) Τα μέλη πρέπει **να αποφασίζουν αν θέλουν να ακολουθήσουν κοινή τιμολογιακή πολιτική για όλους ή αν προτιμούν διαφοροποιημένες τιμές**. Ομοίως, πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν αν επιθυμούν διαφοροποιημένες χρεώσεις.

(μ) **Δεν πρέπει να υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις** (π.χ. υποχρεωτικός ορισμός γενικού διευθυντή με βάση τον κύκλο εργασιών, περιορισμός στις θητείες των προέδρων ή μελών του ΔΣ, απαγόρευση στα μέλη του ΔΣ να αμείβονται).

²⁷⁷ Η δημοκρατική λειτουργία εξασφαλίζεται από το γεγονός ότι ποτέ δεν μπορεί με το σύστημα αυτό ένα πρόσωπο μόνο του να καθορίσει την πορεία ενός συνεταιρισμού.

(ν) Τα ίδια τα μέλη πρέπει **να αποφασίζουν αν θέλουν και ποιες διοικητικές αρμοδιότητες να εκχωρήσουν στον Γενικό Διευθυντή και στα επαγγελματικά στελέχη**. Επίσης, τα μέλη πρέπει να μπορούν να αποφασίζουν αν επιθυμούν ο Γενικός Διευθυντής να είναι και μέλος του ΔΣ.

(ξ) Τα μέλη να μπορούν **να αποφασίζουν αν επιθυμούν τη συμμετοχή μη-μελών στο ΔΣ, αρκεί αυτά να μην έχουν ποτέ την πλειοψηφία**.

(ο) Τα μέλη **να μπορούν να αποφασίζουν για τις εποπτικές διαδικασίες και τη λογοδοσία** του ΔΣ και του Γενικού Διευθυντή.

(π) Οι ετήσιες χρηματοοικονομικές καταστάσεις πρέπει **να δημοσιεύονται υποχρεωτικά** τόσο στην ιστοσελίδα του συνεταιρισμού όσο και σε ειδική σελίδα του ΥπΑΑΤ.

(ρ) Το ΥπΑΑΤ πρέπει να μεριμνήσει για τη **δημιουργία ειδικής πιστοποίησης για τους ελεγκτές που αναλαμβάνουν τον εξωτερικό έλεγχο συνεταιρισμών, ομάδων και οργανώσεων παραγωγών**, ανεξαρτήτως του νομικού τους τύπου. Προϋπόθεση, βέβαια, γι' αυτό είναι η απόκτηση (ή σε ορισμένες περιπτώσεις αναβίωση), της σχετικής βασικής τεχνογνωσίας, η οποία είναι σήμερα, δυστυχώς, διαθέσιμη στην Ελλάδα σε ελάχιστα άτομα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στο μακροβιότερο και περισσότερο εξειδικευμένο σε τέτοια θέματα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, το Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, η μελέτη των συνεταιρισμών έχει υποβαθμιστεί.

(σ) Το ΥπΑΑΤ πρέπει να καταρτίσει τις βασικές προδιαγραφές και να επιδοτήσει την ανάπτυξη **ειδικών λογισμικών που θα παρέχονται στους συνεταιρισμούς, τις Ομπ και τις ΟΠ** (ομάδες και οργανώσεις που περιλαμβάνουν ως γνωστόν όλους τους νομικούς τύπους) **και θα καλύπτουν τις βασικές πληροφορίες στις οποίες θα έχουν πρόσβαση τα μέλη των ανωτέρω οργανώσεων. Τα λογισμικά αυτά θα τηρούνται υποχρεωτικά από όλες τις ανωτέρω οργανώσεις των οποίων τα μέλη ξεπερνούν έναν αριθμό (π.χ. 20)** και θα έχουν τη μορφή εφαρμογής («smartphone application») -θα μπορεί, δηλαδή, το μέλος να έχει πρόσβαση σ' αυτά και από το κινητό του. Θα λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για να παρέχουν σε πρώτο επίπεδο απλοποιημένες και συνοπτικές πληροφορίες (επί των οποίων θα μπορεί το κάθε μέλος να εμβαθύνει κατά βούληση). Βάσει της σχετικής πληροφόρησης είναι τα ήδη προβλεπόμενα στην Απόφαση 40000/2003 για τις Ομπ,²⁷⁸ με κάποιες προσθήκες (όπως π.χ. η παρουσίαση συνοπτικά και αναλυτικά των σημαντικών οικονομικά συμφωνιών που έχει συνάψει η οργάνωση).

²⁷⁸ ΥΑ 40000/2003: «Τήρηση βιβλίων και ειδικής λογιστικής από τις ομάδες παραγωγών και τις Ενώσεις τους - Δημοσιοποίηση οικονομικών τους αποτελεσμάτων». Η ΥΑ αυτή προβλέπει μεταξύ άλλων (α) Βιβλίο Μητρώου Μελών-Παραγωγών, (β) Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων του αρμοδίου για τη λήψη αποφάσεων οργάνου της Οργάνωσης, (γ) Έκθεση ετήσιου προγραμματισμού και απολογισμού εργασιών της Οργάνωσης, (δ) Φύλλο παραγωγής και διάθεσης προϊόντων των μελών παραγωγών, (ε) Λογαριασμό ταμείου, (στ) Λογαριασμό Αποθήκης Γεωργικών Προϊόντων, (ζ) Λογαριασμό Απογραφών, (η) Φύλλο Υπολογισμού Μέσης Σταθμισμένης Τιμής.

Το σύστημα αυτό θα επιτρέπει στα μέλη να κατανοούν τις αποφάσεις της διοίκησης, αλλά και την πορεία της οργάνωσης ως επιχείρησης.

5.1.2. Οργανώσεις και ομάδες παραγωγών

Με δεδομένο ότι η χώρα έχει ανάγκη να ενθαρρύνει στον μέγιστο βαθμό τον σχηματισμό ΟμπΠ και ΟΠ και ο σχετικός Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 (άρθρο 154) αφήνει πολύ μεγάλα περιθώρια ευελιξίας στα κράτη-μέλη σε σχέση με τις προϋποθέσεις αναγνώρισης, προτείνεται:

(α) Να διευρυνθούν οι κανόνες που αφορούν την αναγνώριση στη βάση του ελάχιστου αριθμού μελών υπό τις οποίες είναι θεωρητικά δυνατή η δημοκρατική οργάνωση, **δηλαδή των τριών, συνεπώς το μέγιστο ποσοστό δικαιωμάτων ψήφου και μεριδίων να προσαρμοστεί ανάλογα (33,3% αντί 20%).**

(β) Πέραν αυτού, **για την αναγνώριση των ΟΠ να ισχύει μόνο η προβλεπόμενη σήμερα ελάχιστη εμπορευθείσα παραγωγή** (250.000 ευρώ και 100.000 ευρώ για την αναγνώριση αλιευτικών και βιολογικών οργάνωσεων παραγωγών).

(γ) Μείωση **της πρόβλεψης στον εθνικό νόμο για ελάχιστο ποσοστό παραγωγής που πρέπει να διακινείται μέσω ΟμπΠ ή ΟΠ (80%)**, αφού από τους 11 στόχους -για παράδειγμα- των ΟΠ, 2 μόνο συνδέονται άμεσα με την παράδοση των προϊόντων των παραγωγών, οι υπόλοιποι μπορούν να επιδιωχθούν άσχετα με το ποσοστό συγκέντρωσης, με την εξαίρεση ειδικότερων προβλέψεων όπου υπάρχουν ρητές ρυθμίσεις στο Ενωσιακό Δίκαιο (π.χ. οπωροκηπευτικά).²⁷⁹ Η σχετική αιτιολόγηση για την περίπτωση της Ελλάδος, σε σχέση με την πρόθεση της ΕΕ οι οργανώσεις να εκπροσωπούν -κατά το δυνατό- μεγάλο μέρος της παραγωγής των αγροτών, είναι ο πολύ χαμηλός βαθμός συνεργατικότητας που υπάρχει στη χώρα. Είναι λογικό ότι, ειδικά στην Ελλάδα, προηγείται η διευκόλυνση της δημιουργίας των σχετικών σχηματισμών και έπεται η μαζικότητά τους.

(δ) Πρόβλεψη των **προνοιών αυξημένης διαφάνειας και λογοδοσίας** που προαναφέρθηκαν σε ό,τι αφορά τους **συνεταιρισμούς και στις ΟΠ**, οι οποίες, όμως, δεν πρέπει να ισχύουν σε ΟμπΠ που είναι πολύ μικρές από πλευράς αξίας προϊόντων υπό διαχείριση, καθώς αποτελούν ουσιαστικά μεταβατική μορφή συλλογικής οργάνωσης, συνεπώς δεν υπάρχει ανάγκη να επιβαρυνθούν υπερβολικά λειτουργικά και οικονομικά.

²⁷⁹ Για τις ΟΠ στον τομέα των οπωροκηπευτικών προβλέπεται στο άρθρο 160 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 το εξής: «Τα καταστατικά των οργάνωσεων παραγωγών του τομέα των οπωροκηπευτικών απαιτούν από τους παραγωγούς που είναι μέλη τους να διαθέτουν στο εμπόριο το σύνολο της σχετικής παραγωγής τους μέσω της οργάνωσης παραγωγών». Βέβαια, σύμφωνα με το άρθρο 173 του ίδιου Κανονισμού, η Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να εκδίδει Εκτελεστικούς κανονισμούς στους οποίους μπορεί να προβλέπεται παρέκκλιση από την υποχρέωση διάθεσης στο εμπόριο του συνόλου της παραγωγής μέσω της ΟΠ.

5.1.3. Συμβολαιακή γεωργία

Σε ό,τι αφορά τη συμβολαιακή γεωργία προτείνεται:

(α) Η **κατάργηση οποιασδήποτε απαγόρευσης σε σχέση με τη μεταβίβαση και διαπραγμάτευση των σχετικών συμβολαίων** σε δημοπρατήρια, χρηματαγορές ή χρηματιστήρια εμπορευμάτων της Ελλάδας ή του εξωτερικού. Είναι προφανές ότι οι σχετικές πρόνοιες μη διαπραγμάτευσης ή οι όροι διαπραγμάτευσης μπορεί να προβλέπονται από τους **ίδιους τους συμβαλλομένους**.

5.1.4. Διεπαγγελματικές οργανώσεις και ιδιωτικός τομέας

Σε ό,τι αφορά τις ΔΟ, τις επιχειρηματικές συστάδες και τη συλλογική εκπροσώπηση των αγροτών προτείνεται:

(α) Ελευθερία στην εσωτερική οργάνωση των ΔΟ, με **κατάργηση των προβλέψεων που αφορούν την εσωτερική τους οργάνωση** (πλειοψηφίες κλπ.), σε ό,τι αφορά όλες τις αποφάσεις, πλην αυτών που αφορούν επέκταση κανόνων και υποχρεωτικές εισφορές.

(β) **Σύνδεση του ελάχιστου ποσοστού εκπροσώπησης** για την αναγνώριση των ΔΟ **με τον βαθμό συλλογικής οργάνωσης** των επιμέρους τομέων, με ελάχιστο ποσοστό για την εκπροσώπηση το 10%, εφόσον το ποσοστό όσων εκπροσωπούνται μέσω συλλογικών μορφών οργάνωσης είναι χαμηλότερο του 25%. Τα ποσοστά αυτά δεν επηρεάζουν τα ποσοστά που απαιτούνται για τις αποφάσεις που αφορούν επέκταση κανόνων και υποχρεωτικές εισφορές.

(γ) Πρόβλεψη **ενός ηλεκτρονικού συστήματος, που θα διασφαλίζει αυξημένη διαφάνεια της οργάνωσης σε σχέση με τα μέλη της, αντίστοιχου με αυτό στο οποίο** αναφερθήκαμε σε ό,τι αφορά τους συνεταιρισμούς, **πρέπει να ισχύει και στις επιχειρηματικές συστάδες, εφόσον ο αριθμός των νομικών ή φυσικών προσώπων που συμμετέχουν σ' αυτές είναι μεγαλύτερος του 10 και σε όλες τις ΔΟ** (ανοικτό και στα μέλη των συλλογικών φορέων που τις αποτελούν). Το σύστημα θα είναι προφανώς προσαρμοσμένο στη λειτουργία και τη μορφή της επιχειρηματικής συστάδας ή της ΔΟ, με βάση ελάχιστες προδιαγραφές που θα καθορίσει το κράτος.

(δ) Ενθάρρυνση των μεμονωμένων αγροτών, των ΟμΠ και ΟΠ και των επιχειρήσεων του αγροτικού τομέα (περιλαμβανομένων και των μεταποιητικών και εξαγωγικών επιχειρήσεων του αγροδιατροφικού τομέα), **να μετέχουν στα επιμελητήρια της περιοχής τους και να σχηματίζουν σ' αυτά τμήματα γεωργίας/αγροδιατροφής**. Η ενθάρρυνση μπορεί να γίνει πέραν της κατάλληλης προβολής και επικοινωνίας με την επιδότηση του μισού από το κόστος συμμετοχής των αγροτών και των οργανώσεών τους στα επιμελητήρια, και τη δυνατότητα τα τμήματα που θα δημιουργηθούν να αναλαμβάνουν υλοποίηση προγραμμάτων προώθησης της συνεργατικής δράσης.

(ε) Ενθάρρυνση δημιουργίας ενός **οργανισμού προώθησης της εξωστρέφειας στον αγροδιατροφικό τομέα**, με αντίστοιχη φιλοσοφία και λογική με αυτή του ΣΕΤΕ στον τουρισμό. Ο οργανισμός, ο οποίος προτείνεται να αναπτύσσει δραστηριότητες όπως αυτές που περιγράφονται από τον ΣΕΒ και τις ΔΟ «Ελαιόλαδου & Ελιάς», «Μελιού & Λοιπών Προϊόντων Κυψέλης», «Αμπέλου & Οίνου», θα αποτελεί **πρωτοβουλία του ιδιωτικού τομέα**, ο οποίος και θα έχει την αποκλειστική ευθύνη της οργάνωσης και λειτουργίας του. Σε πρακτικό επίπεδο, **η ενθάρρυνση προτείνεται να αφορά στην επιδότηση από το δημόσιο του αρχικού κεφαλαίου με τη μορφή της συγχρηματοδότησης κατά ένα σοβαρό ποσοστό (30-40%)**, στο πλαίσιο ενός εκ των προγραμμάτων του ΕΣΠΑ που αναφέρονται στην ανάπτυξη της συνεργατικότητας, στη βάση ενός αντίστοιχου **επιχειρηματικού σχεδίου**. Η συγχρηματοδότηση θα δίδεται χωρίς άλλες ελεγκτικές ή διαδικαστικές παρεμβάσεις με την ασφάλεια που παρέχει η επένδυση στο εγχείρημα πολύ μεγαλύτερων πόρων από τον ιδιωτικό τομέα, που αναλαμβάνει άλλωστε και τη διαχείρισή του. **Βασικό κριτήριο** για την προώθηση του σχετικού φορέα **η συγκέντρωση ενός ικανού αρχικού κεφαλαίου**, που σε συνδυασμό με τη συγχρηματοδότηση, θα εξασφαλίζει την οικονομική του ανεξαρτησία και την υλοποίηση του επιχειρηματικού σχεδίου για μια τουλάχιστον τριετία. Στην περίπτωση που περισσότερες της μίας οργανώσεις δημιουργούνται για να διεκδικήσουν τον ρόλο αυτό και έχουν συγκεντρώσει το υψηλό αρχικό κεφάλαιο, συγχρηματοδοτείται η οργάνωση με τη μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα.

5.2. Κίνητρα Και Κινητοποίηση Οικονομικών Πόρων

5.2.1. Νέο σύστημα κινήτρων συνεργατικής δράσης στον πρωτογενή τομέα

Τα κίνητρα που σήμερα προβλέπονται για την ανάπτυξη κάθε είδους συνεργατικών σχηματισμών στον πρωτογενή τομέα είναι αναντίστοιχα με το πραγματικό πρόβλημα που δημιουργεί ο μικρός κλήρος, η έλλειψη συνεργασίας, η «μαύρη» οικονομία και η αδυναμία επίτευξης στοιχειωδών οικονομικών κλίμακος και ανταγωνιστικότητας.

Για να γίνει κατανοητή η αναντιστοιχία, ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του ειδικού μέτρου 9 του ΠΑΑ για τη σύσταση ΟμΠ και ΟΠ που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο 3. Όπως επισημάνθηκε, το μέτρο αυτό έχει προϋπολογισμό 25 εκατ. ευρώ, αλλά στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν 206 ομάδες (130 φυτικής παραγωγής και 76 ζωικής), αντιστοιχώντας σε συνολική δημόσια δαπάνη 41.191.438,61 ευρώ. Την ίδια στιγμή, το μέτρο προβλέπει τη χρηματοδότηση των νέων σχηματισμών κατά 6% της εμπορεύσιμης αξίας των προϊόντων τους, κατά μέσο όρο τον χρόνο για μια πενταετία, με μέγιστο ποσό τις 100.000 ευρώ ανά έτος. Πέρα, λοιπόν, από το γεγονός ότι το πλήθος των αιτήσεων φανερώνει ότι το μέτρο δεν καλύπτει όλους τους αιτούντες, ένας πρόχειρος υπολογισμός αποκαλύπτει ότι αφορά στην καλύτερη περίπτωση την ενίσχυση συνεργατικών σχηματισμών που θα έχουν σωρευτικό κύκλο εργασιών κάτω από 100 εκατ. ευρώ.²⁸⁰

Για την ανατροπή της αναντιστοιχίας αυτής, προτείνεται μια πολύ ευρύτερη σειρά κινήτρων, τα οποία αφορούν τόσο τα επί μέρους μέτρα του ΠΑΑ, όσο και άλλες πολιτικές που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ ή και νέες εθνικές πολιτικές. Προτείνεται, επίσης, η ένταξη της αύξησης του βαθμού συνεργασίας ως κεντρικού στόχου στο επόμενο ΠΑΑ.

Στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου, θα παρουσιαστούν τα άμεσα κίνητρα τα οποία προτείνονται και είναι εφικτό να εφαρμοστούν στη διάρκεια της υφιστάμενης προγραμματικής περιόδου, στο πλαίσιο του τρέχοντος ΠΑΑ και, ειδικότερα, των μέτρων που δύνανται να επηρεάσουν πιο άμεσα -θετικά

²⁸⁰ Αν 5.000.000 το χρόνο αντιστοιχούν κατά μέσο όρο στο 6% της σωρευτικής εμπορεύσιμης αξίας, τότε η μέγιστη αθροιστική εμπορεύσιμη αξία είναι περίπου 83.3. εκατ. ευρώ το χρόνο.

ή αρνητικά- την ανάπτυξη των συνεργασιών και την επίτευξη οικονομιών κλίμακας στον γεωργικό τομέα (μέτρο 9, μέτρο 16 και μέτρο 2).

Μέτρο 9

Η εφαρμογή του μέτρου 9 είναι σε εξέλιξη, οπότε η μελλοντική εφαρμογή θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα εξής:

1. Σοβαρή **αύξηση του προϋπολογισμού** του προγράμματος.
1. Τροποποίηση των όρων με **μείωση του ύψους της επιδότησης** (π.χ. 6%, 5%, 4%, 3%, 2% του τζίρου τους), ώστε να αυξηθεί έτσι περαιτέρω ο αριθμός των επιδοτούμενων ομάδων και να ενθαρρύνονται οι μεγαλύτεροι σχηματισμοί.
1. Υποβοήθηση της προετοιμασίας, με τη λογική που ακολουθείται στο μέτρο 16 για τον διαμεσολαβητή καινοτομίας («innovation broker» και «innovation facilitator»), **προτάσεων σύστασης Ομπ και ΟΠ**, οι λεπτομέρειες της οποίας ακολουθούν στο κεφάλαιο για τις «Πολιτικές και Πρωτοβουλίες Ενεργητικής Ενθάρρυνσης της Συνεργατικότητας», με την εισαγωγή του θεσμού του **διαμεσολαβητή συνεργασίας** («cooperation broker»).

Μέτρο 16

Η εφαρμογή του μέτρου 16 είναι και αυτή σε εξέλιξη, οπότε η μελλοντική εφαρμογή θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα εξής:

1. **Χρηματοδότηση των σχετικών προτάσεων κατά 50% και όχι κατά 100%.** Η εισαγωγή της συγχρηματοδότησης καθιστά ουσιαστικότερες τις σχετικές συνεργασίες και **αυξάνει σημαντικά την πιθανότητα συνέχισής τους μετά τη λήξη των συγκεκριμένων δράσεων.** Επίσης, αυξάνει τον αριθμό των δράσεων που μπορούν να χρηματοδοτηθούν μοχλεύοντας ταυτόχρονα πρόσθετους ιδιωτικούς αναπτυξιακούς πόρους. Τέλος, εισάγει τον έλεγχο της αγοράς σε ένα πρόγραμμα η αναπτυξιακή αποτελεσματικότητα του οποίου είναι προφανές ότι δεν μπορεί να ελεγχθεί ικανοποιητικά στο πλαίσιο μιας εκ των προτέρων βαθμολόγησης μιας γραφειοκρατικής επιτροπής.
2. **Αύξηση του ύψους χρηματοδότησης των σχετικών σχεδίων τουλάχιστον αντίστοιχη της συγχρηματοδότησης.** Το μέγιστο ύψος των προϋπολογισμών των σχετικών δράσεων (150.000 ευρώ για δράσεις που αφορούν σε μία περιφέρεια και 300.000 ευρώ για δράσεις που αφορούν σε παραπάνω από μία περιφέρεια), αποθαρρύνει τις μεγαλύτερες συμπράξεις και κατά συνέπεια την επίτευξη οικονομιών κλίμακας. Επίσης, πολλαπλασιάζει το διαχειριστικό βάρος του προγράμματος, το οποίο καλείται να αξιολογήσει πολλές εκατοντάδες επιχειρησιακά σχέδια, χωρίς προφανές όφελος.

3. Κίνητρα για τη διατήρηση των συνεργασιών και μετά τη λήξη των επιχειρησιακών δράσεων καινοτομίας. Τα κίνητρα αυτά μπορούν να αφορούν τη μοριοδότηση της κάθε συγκεκριμένης δράσης (η οποία σήμερα εξαντλείται σε άλλες προτεραιότητες), ή εναλλακτικά να αποτελούν προϋπόθεση για την ανάθεση ενός σημαντικού αριθμού δράσεων (π.χ. του 30% του σχετικού προϋπολογισμού), κάτι που θα πολλαπλασίαζε τη δημιουργία μόνιμων συνεργασιών.

Μέτρο 2

Το μέτρο 2 για τη δημιουργία συστήματος παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών στον γεωργικό τομέα στηρίζεται σε μια λογική δωρεάν παροχής συμβουλών. Πρόκειται για συμβουλές από πρόσωπα ή φορείς που θα πιστοποιεί και θα πληρώνει το κράτος, χωρίς κανενός είδους συγχρηματοδότηση από τους ωφελούμενους, δηλαδή χωρίς η αγορά να συμμετέχει επί της ουσίας στην αξιολόγηση των συμβουλών που παρέχονται. Αποθαρρύνει, επίσης, τη μαζική και αποτελεσματική παροχή τέτοιων υπηρεσιών με σύγχρονα τεχνολογικά μέσα (π.χ. σχετικά εξειδικευμένα applications που θα έχουν οι αγρότες), που στη λογική του συγκεκριμένου συστήματος δεν υφίστανται καν ως πιθανότητα, αφού πιστοποιούνται μόνο πρόσωπα²⁸¹ και όχι -πέραν των προσώπων- και ολοκληρωμένα συστήματα παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών.

Στην ουσία, είναι ένα σύστημα που δημιουργεί γεωργικούς συμβούλους που θα είναι προσωρινά -μέχρι το 2023- χρηματοδοτούμενοι, κατά κύριο λόγο από το κράτος, και πρέπει την επόμενη ημέρα να πείσουν τους αγρότες να πληρώσουν ό,τι μέχρι τότε ελάμβαναν εντελώς δωρεάν ή να βρουν τρόπο να χρηματοδοτηθούν εκ νέου από το νέο ΠΑΑ που θα ακολουθήσει.

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μέτρου, το οποίο μάλλον θα έχει και πολύ μεγάλη δημόσια χρηματοδότηση -120 εκατ. ευρώ- θα μπορούσε να σχεδιαστεί η παροχή μαζικών συμβουλευτικών υπηρεσιών, οι οποίες να παρέχονται με συνδυασμό ηλεκτρονικών οδηγιών και φυσικής (ή ηλεκτρονικής) παρουσίας διαρκώς στους ενδιαφερόμενους αγρότες, από μεγαλύτερους οργανωμένους και τεχνολογικά προηγμένους επιχειρηματικούς φορείς. Φορείς με πολυπληθείς και εξειδικευμένες επιστημονικές ομάδες, ισχυρά τμήματα πληροφορικής για την ανάπτυξη και διαρκή βελτίωση ειδικών ανά καλλιέργεια συμβουλευτικών εφαρμογών (ή και την εξαγορά και προσαρμογή αντίστοιχων διεθνών εφαρμογών). Φορείς που, γενικότερα, θα έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν τις οικονομίες κλίμακας και τις τεράστιες δυνατότητες που δίνει η σύγχρονη τεχνολογία και η λεγόμενη «ευφυής» γεωργία.

²⁸¹ Σύμφωνα με την ΥΑ 163/13692, σκοπός της οποίας είναι η θέσπιση του «Συστήματος Παροχής Συμβουλών σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις» και ο καθορισμός των ειδικών απαιτήσεων για την εφαρμογή του, σε εκτέλεση των άρθρων 12, 13 και 14 του Κανονισμού (ΕΕ) 1306/2013, πιστοποιούνται μόνο πρόσωπα και φορείς παροχής γεωργικών συμβουλών (νομικές οντότητες).

Με δεδομένο ότι το σχετικό μέτρο δεν έχει ακόμα προκηρυχθεί,²⁸² ευκαίως θα ήταν ο πλήρης ανασχεδιασμός του στη βάση:

1. **Της ενθάρρυνσης της συνεργασίας των ίδιων των γεωργικών συμβούλων για τη δημιουργία μεγαλύτερων σχημάτων και της ανάπτυξης ολοκληρωμένων συστημάτων παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών**, με χρήση των καλύτερων διεθνών πρακτικών και της σύγχρονης τεχνολογίας.
2. **Της συγχρηματοδότησης των παρεχόμενων συμβουλευτικών υπηρεσιών από τους ίδιους τους αγρότες** ή τα συλλογικά τους σχήματα.
3. **Της ρητής συμπερίληψης στο πακέτο των προσφερόμενων υπηρεσιών συστημάτων συμβουλών που αφορούν την ανάπτυξη κάθε είδους συνεργασιών**, ως προϋπόθεσης για την ανταγωνιστικότητα, την προσαρμογή στην καινοτομία και την καλύτερη πρόσβαση των εκμεταλλεύσεων στην αγορά.

Συμβολαιακή γεωργία

Για την ενίσχυση της συμβολαιακής γεωργίας προτείνεται η εξέταση της αξιοποίησης των ειδικών κοινοτικών ρυθμίσεων για τις κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας, με βάση τις ακόλουθες προτάσεις:

1. **Εφάπαξ επιχορήγηση** (π.χ. ύψους 300 ευρώ το χρόνο για 2 χρόνια), για κάθε επιχείρηση/αγροτική εκμετάλλευση που αποφασίζει **να μπει σε πρόγραμμα συμβολαιακής γεωργίας**.
2. **Εφάπαξ επιχορήγηση** (π.χ. ύψους 500 ευρώ το χρόνο για 2 χρόνια), για κάθε επιχείρηση/αγροτική εκμετάλλευση **που αποφασίζει να μπει σε πρόγραμμα συμβολαιακής γεωργίας, αναλαμβάνοντας ταυτόχρονα την υποχρέωση να συμμετέχει σε πρόγραμμα πιστοποίησης ή παροχής τεχνικής βοήθειας που προσφέρει κάποιο από τα μέρη της σχετικής συμβολαιακής σχέσης** (αγοραστής, συνεταιρισμός ή Ομπ ή ΟΠ, τραπεζικό ίδρυμα που προσφέρει πρόγραμμα συμβολαιακής γεωργίας).
3. **Εφάπαξ επιχορήγηση** (π.χ. ύψους 300 ευρώ το έτος για 2 χρόνια), για κάθε **συμμετέχοντα σε πρόγραμμα συμβολαιακής γεωργίας που αποφασίζει να συμμετάσχει σε συνεταιρισμό, ή Ομπ ή ΟΠ**.

²⁸² Υπάρχει μόνο η ΥΑ 163/13692 που αναφέρθηκε προηγουμένως, σύμφωνα με την οποία για να χορηγηθεί η πιστοποίηση στους συμβούλους ή στους φορείς παροχής γεωργικών συμβουλών, πρέπει να προηγηθεί η παρακολούθηση εισαγωγικού επιμορφωτικού προγράμματος από τον ΕΛΓΟ. Τα εν λόγω προγράμματα διοργανώνονται τουλάχιστον μία φορά ετησίως. Συνεπώς, θα χρειαστεί χρόνος μέχρι να αποκτήσουν την πιστοποίηση οι αιτούντες.

Οι επιχορηγήσεις αυτές θα μπορούσαν να αφορούν πεπερασμένο αριθμό αγροτών τον χρόνο (π.χ. συνολικά 30.000 ετησίως), έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στο εθνικό ανώτατο όριο («οροφή») της Ελλάδας, όσον αφορά κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας.

Επίσης, για την επιτυχία τους είναι εξαιρετικά σημαντικό οι ενισχύσεις αυτές να ενταχθούν στα προγράμματα προώθησης της συμβολαιακής γεωργίας που είτε ούτως είτε άλλως προωθεί ο τραπεζικός τομέας, αλλά και οι μεγάλες εταιρείες αγοραστές, ώστε να έχουν, έτσι, την απαραίτητη υποστήριξη από πλευράς ενεργού marketing, αλλά και από πλευράς ενός προγράμματος οικοδόμησης ικανοτήτων, που πρέπει να τα συνοδεύει. Τα οικονομικά αυτά κίνητρα από μόνα τους δεν μπορούν να αποδώσουν και η προϋπόθεση της εφαρμογής και επιτυχίας τους είναι η αρμονική ένταξή τους στην ήδη επιτυχημένη και υπό εξέλιξη πορεία προώθησης της συμβολαιακής γεωργίας από τον τραπεζικό τομέα και τις επιχειρήσεις αγοραστές.

Πρόσθετα φορολογικά κίνητρα για συνεργατικές προσπάθειες

Οι συνεταιρισμοί, οι ΟΠ και οι ΟμΠ να έχουν ακριβώς **την ίδια φορολογική αντιμετώπιση ανεξαρτήτως του νομικού τύπου τον οποίο επιλέγουν** (αν δηλαδή ανήκουν στο συνεταιριστικό ή στο εμπορικό ή σε κάποιες ειδικές περιπτώσεις και στο αστικό δίκαιο). Επισημαίνεται ότι στο άρθρο 58 παράγραφο 2 του νόμου 4172/2013, προβλέπεται ότι: «τα κέρδη από επιχειρηματική δραστηριότητα που αποκτούν οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και οι ομάδες παραγωγών φορολογούνται με συντελεστή δεκατρία τοις εκατό (13%)». Δεν αναφέρονται, δηλαδή, οι ΟΠ, που είναι διακριτά νομικά πρόσωπα σε σχέση με τις ΟμΠ και μπορεί να δημιουργούνται και από επιχειρήσεις του εμπορικού δικαίου.²⁸³

Ως πρόσθετο κίνητρο για τη συμμετοχή σε κάθε είδους συνεργατικές προσπάθειες να καθιερωθεί η **μη καταβολή προκαταβολής φόρου εισοδήματος για όσο καιρό μετέχει μια μικρή επιχείρηση ή ένας επαγγελματίας αγρότης σε συνεργατική επιχειρηματική προσπάθεια που αποκτά διακριτή νομική μορφή** (συνεταιρισμός, ΟΠ, ΟμΠ, επιχειρηματική συστάδα) του **αγροδιατροφικού τομέα**. Η σχετική ρύθμιση δεν έχει μακροχρόνιο δημοσιονομικό κόστος -στην ουσία ισοδυναμεί με εφάπαξ ενίσχυση της ρευστότητας της επιχείρησης ή του αγρότη- έχει, όμως, το πλεονέκτημα να λειτουργεί με διπλό τρόπο στην ενίσχυση της συνοχής της συνεργατικής προσπάθειας. Δίνει άμεση δωρεάν ρευστότητα στην είσοδο και αφαιρεί άμεσα ρευστότητα στην έξοδο.

Η τελευταία ρύθμιση θα μπορούσε, βεβαίως, να αντιμετωπιστεί ως κρατική ενίσχυση με τη μορφή φορολογικού πλεονεκτήματος. Λόγω του εξαιρετι-

²⁸³ Οι συνεταιρισμοί έχει κριθεί ότι μπορούν υπό προϋποθέσεις να απολαμβάνουν καλύτερης φορολογικής μεταχείρισης χωρίς να παραβιάζονται οι ενωσιακοί κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων. Δεν ισχύει, όμως, το ίδιο για τις άλλες εμπορικές μορφές. Η μειωμένη φορολογία για όλες τις συνεργατικές προσπάθειες συνεπώς θα πρέπει να επιδιωχθεί μετά τη λήξη της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου όταν και τελειώνει η ισχύς του παρόντος κανονισμού για τις κρατικές ενισχύσεις στην γεωργία.

κά μικρού κλήρου και του πολύ μικρού μεγέθους των επιχειρήσεων στην Ελλάδα, σε σχέση με όλες τις άλλες χώρες της ΕΕ, σε συνδυασμό με την εκτεταμένη φοροδιαφυγή στον πρωτογενή τομέα, θα μπορούσε ενδεχομένως να στοιχειοθετηθεί ότι το μέτρο δεν είναι επιλεκτικό «από τη φύση ή την οικονομία του συστήματος αυτού [...] και των εγγενών μηχανισμών που απαιτούνται για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα του συστήματος [...] με βάση για [...] πιθανή αιτιολόγηση την ανάγκη για την καταπολέμηση [...] της φοροδιαφυγής [...]».²⁸⁴ Εναλλακτικά, θα μπορούσε να ενταχθεί στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας που δικαιούται η Ελλάδα, με προσθήκη ανωτάτων ορίων και αριθμού επιχειρήσεων, επί των οποίων θα μπορούσε να εφαρμοστεί (άλλωστε η παρούσα αξία του μέτρου είναι χαμηλή ανά επιχείρηση) ή να διεκδικηθεί η εφαρμογή του στο πλαίσιο της νέας προγραμματικής περιόδου, από την 1/1/2021, στο οποίο αναφερόμαστε στη συνέχεια.

5.2.2. Αποθάρρυνση της μαύρης οικονομίας

Όσο η «μαύρη» οικονομία στον αγροτικό τομέα παραμένει ισχυρή, αν όχι και αναπτυσσόμενη, τα κίνητρα για τη μετάβαση στον συνεργατισμό και την επιλογή μιας πορείας προς την ποιότητα, την πιστοποίηση, την εξωστρέφεια και την υψηλή παραγωγικότητα, θα υπονομεύονται εκ των έσω. Σε μια περίοδο υπερχρέωσης των νοικοκυριών και ασφυκτικών φορολογικών υποχρεώσεων, χωρίς αντιστροφή των οικονομικών κινήτρων που ωθούν προς την παραοικονομία, είναι ανέφικτη η ταχεία ανάπτυξη του περισσότερο εξωστρεφούς «άσπρου» τομέα στη βάση των συνεργασιών.

Για τον σκοπό αυτό προτείνονται τα ακόλουθα:

1. Φορολογικές ελαφρύνσεις συνολικά για τον αγροδιατροφικό τομέα.

Οι σημαντικότερες φορολογικές ελαφρύνσεις, που θα μπορούσαν να στηρίξουν άμεσα το «άσπρο» τμήμα του αγροδιατροφικού τομέα αφορούν στον **ΦΠΑ των επεξεργασμένων τροφίμων**, ο οποίος ανέβηκε τα τελευταία χρόνια από το 13% στο 24%,²⁸⁵ και στον **ΦΠΑ της εστίασης**. Τα σχετικά δημοσιονομικά μεγέθη είναι σημαντικά, συνεπώς μια τέτοια απόφαση **αποτελεί αντικείμενο ευρύτερου σχεδιασμού της δημοσιονομικής πολιτικής που λαμβάνει υπόψην πολλαπλά κριτήρια** (φοροδιαφυγή, ανταγωνιστικότητα τουριστικού προϊόντος, κοινωνικές συνέπειες του υψηλού ΦΠΑ στα τρόφιμα κλπ.), και προπαντός, τον ρυθμό ανάπτυξης και τη συνολική δημοσιονομική ισορροπία. Εντούτοις, η παραμονή του υψηλού ΦΠΑ σε έναν τομέα όπου υπάρχει εκτεταμένη φοροδιαφυγή και αδυναμία κρατικού ελέγχου σε όλο το μήκος της αλυσίδας αξίας, κατεξοχήν τροφοδοτεί τη «μαύρη» οικονομία στη βάση της αλυσίδας αξίας, δηλαδή στην

²⁸⁴ Δείτε το Παράρτημα 6.5.2.5 για την «Επιλεκτικότητα των μέτρων».

²⁸⁵ Ακόμα περισσότερο αν ληφθούν υπόψη παλαιότερες αυξήσεις. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ΙΕΛΚΑ (Ινστιτούτο Έρευνας Λιανεμπορίου Καταναλωτικών Αγαθών), κατά την περίοδο 2008-2017 ο μέσος συντελεστής ΦΠΑ στα τρόφιμα και είδη παντοπωλείου αυξήθηκε εντυπωσιακά από 10,8% σε 18,9%, περίπου κατά 75%. Δείτε τη σχετική ανακοίνωση του ΙΕΛΚΑ: <http://www.ielka.gr/?p=2039>

πρωτογενή παραγωγή. Κάτι που ευθέως προκύπτει και από την τελευταία σχετική έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το «κενό ΦΠΑ» κατά την πρώτη χρονιά εφαρμογής της αύξησης του ΦΠΑ στα τρόφιμα το 2015, όταν από το 1 δισ. ευρώ πρόσθετα δυνητικά έσοδα πραγματοποιήθηκαν τελικά μόλις 200 εκατ. ευρώ, με αποτέλεσμα την αύξηση του κενού ΦΠΑ («VAT gap») από το 25% στο 28%.²⁸⁶

2. Οικοδόμηση **ενός συστήματος ελέγχου του παραγόμενου εισοδήματος του πρωτογενούς τομέα στη βάση των εισροών (γη, νερό, λιπάσματα, σπόροι κλπ.)**. Ήδη, με βάση το σύστημα που χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό των αγροτικών ενισχύσεων, υπάρχει ένα υπερσύγχρονο σύστημα καταγραφής των καλλιεργήσιμων αγροτεμαχίων. Το υφιστάμενο σύστημα στηρίζεται στις δηλώσεις των ίδιων των γεωργών ή εκπροσώπων τους. Ένας σημαντικός, όμως, αριθμός αγροτεμαχίων, όταν οι καλλιέργειες δεν δικαιούνται ενισχύσεων, δεν δηλώνονται. Η σύγχρονη τεχνολογία (π.χ. drones που μπορούν παράλληλα να χρησιμοποιηθούν σε δημόσια προγράμματα παρακολούθησης του δάκου²⁸⁷), δίνει τη δυνατότητα να καταγράφονται σε ετήσια βάση με απόλυτη λεπτομέρεια όλες οι καλλιεργούμενες εκτάσεις. Αν στα στοιχεία αυτά προστεθεί η **γεωγραφικά προσδιορισμένη ιδιοκτησία των αγροτεμαχίων** και ένα **υποχρεωτικό σύστημα ικνηλασιμότητας των βασικών εισροών που απαιτούνται για τις καλλιέργειες** (λιπάσματα, σπόροι, αγροτικό ρεύμα), σε συνδυασμό με τη μηχανογραφημένη γνώση για την τοπική παραγωγικότητα των συγκεκριμένων καλλιεργειών (χρονικά και τοπικά προσαρμοσμένη), μπορεί το κράτος (Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων -ΑΑΔΕ), να αποκτήσει μια εξαιρετικά ακριβή εικόνα της πραγματικής γεωργικής παραγωγής και των εισοδημάτων που δημιουργεί. Ένα ανάλογο σύστημα, χωρίς όλα αυτά τα λεπτομερή εξατομικευμένα στοιχεία, ήταν το «αντικειμενικό» σύστημα φορολόγησης αγροτών, το οποίο καταργήθηκε και μπορεί να συνδυαστεί με τα ανωτέρω για να πιέσει τη «μαύρη» οικονομία στον πρωτογενή τομέα.
3. Προοδευτική καθιέρωση ενός **συστήματος φορολόγησης της αγροτικής παραγωγής και εισοδήματος** στο οποίο η **συντριπτική πλειοψηφία των αγροτικών εκμεταλλεύσεων θα φορολογείται με βάση τα βιβλία τους**, με ταυτόχρονη **μείωση των σχετικών φορολογικών και ασφαλιστικών συντελεστών και δραστικό περιορισμό των αγροτών που εντάσσονται στο ειδικό καθεστώς για τον ΦΠΑ**. Για να υλοποιηθεί το μέτρο αυτό, που θα περιορίσει σοβαρά τις δυνατότητες φοροδιαφυγής, είναι αναγκαίο να αναπτυχθεί μια **εξαιρετικά εύχρηστη και απλή κινητή ειδική ηλεκτρονική εφαρμογή τήρησης φορολογικών βιβλίων για αγρότες «κανονικού καθεστώτος»**, που θα επιτρέπει να

²⁸⁶ CASE, 2017.

²⁸⁷ Mary Hernandez (2017), "Could Drones Be the Next Big Thing for the Australian Olive Industry?", 24 Ιανουαρίου, oliveoiltimes.com, διαθέσιμο εδώ: <https://www.oliveoiltimes.com/olive-oil-making-and-milling/drones-next-big-thing-australian-olive-industry/55114>

πραγματοποιείται η σχετική διαχείριση με το ελάχιστο δυνατό οικονομικό και γραφειοκρατικό κόστος. Το θέμα της μείωσης των φορολογικών και ασφαλιστικών συντελεστών είναι, όπως και η έμμεση φορολογία του αγροδιατροφικού τομέα, οικονομικά, πολιτικά και δημοσιονομικά **πολύ ευρύτερο από την παρούσα μελέτη**. Αναφέρεται, όμως, καθώς οι χαμηλοί φορολογικοί συντελεστές και η ανταποδοτικότητα των ασφαλιστικών εισφορών αποτελούν εξαιρετικά ισχυρά κίνητρα περιορισμού της φοροδιαφυγής και αύξησης της φορολογικής συμμόρφωσης.

5.2.3. Αύξηση του μεγέθους του από κοινού καλλιεργούμενου κλήρου, συνεργασία μεταξύ επαγγελματιών αγροτών, αγροτικών επιχειρήσεων και ιδιοκτητών γης και ο ρόλος της δημόσιας περιουσίας

Όπως λεπτομερώς περιγράφεται στο Παράρτημα 6.6, υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός ακινήτων κατάλληλων για γεωργική εκμετάλλευση, τα οποία βρίσκονται στην ιδιοκτησία του κράτους. Μια εκτίμηση της έκτασης της γης που είναι άμεσα διαθέσιμη προς αξιοποίηση για τον σκοπό αυτό ανέρχεται σε περίπου 1,8 εκατ. στρέμματα.²⁸⁸ Σε αυτά μπορούν να προστεθούν τα ακίνητα που έχουν αμέσως ή εμμέσως επί της ουσίας περιέλθει στο κράτος, όταν διαχωρίσθηκε η ΑΤΕ και το τμήμα της που δεν μεταβιβάστηκε στην Τράπεζα Πειραιώς προχώρησε προς εκκαθάριση.

Η «Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. υπό Ειδική Εκκαθάριση», σύμφωνα με τον τελευταίο δημοσιευμένο ισολογισμό της,²⁸⁹ μόνο για τα δάνεια σε αγροτικές επιχειρήσεις έχει απαιτήσεις μετά από προβλέψεις που φτάνουν στο ύψος των 444 εκατ. ευρώ. Σίγουρα ένα μεγάλο μέρος αυτών θα αντιστοιχεί σε ακίνητα που χρησιμοποιήθηκαν ως ενέχυρα. Την ίδια στιγμή, διατηρεί στα λοιπά στοιχεία ενεργητικού «ακίνητα από πλειστηριασμό» που εμφανίζονται να έχουν αξία ύψους μόλις 1,1 εκατ. ευρώ.

Στα τελευταία περιέρχονται και πολλά περιουσιακά στοιχεία χρεοκοπημένων συνεταιρισμών με τη μορφή εγκαταστάσεων. Ακόμα, στα αγροτικά ακίνητα που υπάρχουν στην άμεση ή στην έμμεση ιδιοκτησία του δημοσίου, θα περιέλθουν και άλλα στα επόμενα χρόνια, τα οποία θα προέλθουν από τους πλειστηριασμούς τους οποίους έχει ξεκινήσει. Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην ακίνητη περιουσία των εντελώς ανενεργών συνεταιρισμών, οι οποίοι, ούτως ή άλλως, δεν έχουν καμιά δυνατότητα να λειτουργήσουν. Άλλωστε, σύμφωνα με γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους («Γνωμοδότηση Ν.Σ.Κ. 277/2017»), το Δημόσιο δεν έχει αρμοδιότητα να κάνει κατασχέσεις σε ΑΣ που τέθηκαν σε καθεστώς εκκαθάρισης.²⁹⁰ Αυτό σημαίνει ότι χρειάζεται να προηγηθεί η λεπτομερής καταγραφή των περι-

²⁸⁸ Δείτε το Παράρτημα 6.6. Ωστόσο, πρόκειται για απλή εκτίμηση, καθώς το ΥπΑΑΤ δεν δημοσιεύει συγκεντρωτικά στοιχεία.

²⁸⁹ Δείτε τις οικονομικές της καταστάσεις εδώ: <http://www.ateusl.gr/fin-statements.aspx>

²⁹⁰ Σύμφωνα με ανακοίνωση της φορολογικής διοίκησης, σε περίπτωση που επιβλήθηκε κατάσχεσης εις χείρας τρίτου μετά την περιέλευση του ΑΣ σε εκκαθάριση, τυχόν αποδοθέντα προς τον τρίτο ποσά αποδίδονται πίσω στο δικαιούχο ΑΣ για να συμπεριληφθούν στο προϊόν εκκαθάρισης. Δεν τίθεται καν θέμα συμψηφισμού απαιτήσεων. Δείτε εδώ τη σχετική ανακοίνωση: https://www.aade.gr/sites/default/files/2018-02/pol_%281028%29_2018.pdf

ουσιακών στοιχείων και να ξεκαθαριστεί ποιοι συνεταιρισμοί είναι πλήρως ανενεργοί και ποιοι σε καθεστώς εκκαθάρισης.

Το μέχρι σήμερα πρόγραμμα ενοικίασης του ΥπΑΑΤ, πέραν της ανατιολόγησης αδιαφάνειας που το χαρακτηρίζει, σε σχέση με τη δυνατότητα του απλού πολίτη φορολογούμενου να έχει άμεση και εύκολη πρόσβαση στα στοιχεία του, δεν έχει ως κεντρικό στοιχείο του σχεδιασμού του τη λογική του μεγέθους και της συνεργατικότητας. Προέταξε κατά κύριο λόγο κοινωνικά κριτήρια, τα οποία, όμως, δεν έλαβαν υπόψη ότι **στην Ελλάδα της κρίσης το σπανίζουν στον αγροτικό τομέα δεν είναι η διαθεσιμότητα της γης** (η ενοικίαση της οποίας αποτελεί μικρό μέρος του συνολικού κόστους των εντατικών καλλιεργειών), **αλλά η δυνατότητα, από πλευράς μεγέθους, διαθεσιμότητας κεφαλαίων και τεχνογνωσίας, της ανάπτυξης μιας ανταγωνιστικής γεωργικής δραστηριότητας.**

Με τα δεδομένα αυτά, προτείνεται ο πλήρης ανασχεδιασμός του προγράμματος, με κύριο στόχο τη δημιουργία μεγαλύτερων συνεργατικών εκμεταλλεύσεων, στο πλαίσιο των συνεταιρισμών, των Ομπ και ΟΠ και της συμβολαιακής γεωργίας. Για τον σκοπό αυτό, προτείνονται οι ακόλουθες κατευθύνσεις, οι οποίες μπορούν να εξελιχθούν σε δύο φάσεις:

Φάση Α - Βελτιώσεις του τρέχοντος προγράμματος

- 1. Μετατροπή όλων των δημοπρασιών σε ηλεκτρονικές.** Σύμφωνα με τον νόμο, αρκεί ένα προεδρικό διάταγμα προκειμένου να οριστούν οι προϋποθέσεις και η διαδικασία. Άλλωστε, οι προσφορές είναι δεσμευτικές για τους πλειοδότες, ενώ όλοι όσοι συμμετέχουν καταθέτουν εγγυητικές επιστολές από αναγνωρισμένα πιστωτικά ιδρύματα. Αν και η τιμή εκκίνησης δεν είναι συνήθως υψηλή, θα μπορούσε να είναι ακόμη χαμηλότερη αν πρόκειται να προσελκύσει περισσότερους ενδιαφερόμενους, καθώς το κυρίαρχο ζητούμενο είναι να διατεθούν όσα περισσότερα ακίνητα γίνεται που αυτή τη στιγμή «σχολάζουν».
- 2. Πλήρης διαφάνεια με τη δημοσιοποίηση online όλων των στοιχείων που σήμερα βρίσκονται στη σχετική βάση δεδομένων του ΥπΑΑΤ,** με ταυτόχρονη διασφάλιση ότι μπορεί ο οποιοσδήποτε και για οποιοδήποτε λόγο ενδιαφερόμενος να έχει πλήρη και άμεση πρόσβαση σε όλα τα σχετικά στοιχεία και τις ομαδοποιήσεις. Πρέπει, επίσης, στην ίδια βάση δεδομένων, να υπάρχει εύκολη και γρήγορη πρόσβαση (και με γεωγραφικά κριτήρια), σε όλες τις παλαιότερες και τρέχουσες προκηρύξεις, σε επίπεδο ΥπΑΑΤ και σε επίπεδο περιφερειών. Η δημόσια περιουσία υπάρχει προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και τίποτε που την αφορά δεν πρέπει να αποκρύπτεται πίσω από γραφειοκρατικές δικαιολογίες.
- 3. Διαφάνεια σε σχέση με τα ακίνητα που κατέχει, ή διεκδικεί ή οφείλει να διεκδικεί η «Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. υπό Ειδική Εκκαθάριση»** και διαδικασία μεταβίβασής όσων περιέρχονται σε αυτήν

ευθέως στην ιδιοκτησία και διαχείριση του δημοσίου, ώστε η διαχείρισή τους να αποτελεί αντικείμενο κυβερνητικής πολιτικής.

Φάση Β - Ανασχεδιασμός με στόχο το μέγεθος και τη συνεργατικότητα

- 1. Σχεδιασμός στρατηγικής αξιοποίησης των ακινήτων ανά περιφέρεια ή περιφερειακή ενότητα**, με επιδίωξη την κατά προτεραιότητα δημοπράτηση των ακινήτων μεγαλύτερου μεγέθους ή/και την ομαδική δημοπράτηση ακινήτων που μπορεί να δημιουργήσουν οικονομίες κλίμακος. Διαφάνεια του σχετικού σχεδιασμού με τη μορφή δημόσιας διαβούλευσης και έκφρασης μη δεσμευτικού ενδιαφέροντος, ιδίως από συνεταιρισμούς ή ΟΠ ή ΟμΠ ή από μονάδες που επιδιώκουν να αξιοποιήσουν τα ακίνητα σε συνεργασία με παραγωγούς ή συνεργατικές οργανώσεις τους, στο πλαίσιο της συμβολαιακής γεωργίας.
- 2. Εξέταση δημιουργίας ενός ειδικού συμπληρωματικού προγράμματος αναδασμού**, για την καλύτερη αξιοποίηση των ακινήτων από όσους μπορούν άμεσα να τα αξιοποιήσουν (π.χ. υγιείς ΑΣ ή ΟΠ στην ίδια περιφέρεια), αλλά και τον ουσιαστικό συνδυασμό τους με ιδιωτικά ακίνητα που αξιοποιούνται ήδη. Κίνητρα για ανταλλαγή σε όσους διατηρούν μικρά ακίνητα που γειτνιάζουν με αυτά του προγράμματος προκειμένου όσοι λαμβάνουν μέρος στο πρόγραμμα να είναι σε θέση να δημιουργήσουν μεγαλύτερες εκμεταλλεύσεις από γειτονικά ακίνητα και όχι από ακίνητα που είναι κατακερματισμένα και διάσπαρτα. Μια μορφή κινήτρων θα μπορούσαν να είναι η παροχή φορολογικών πλεονεκτημάτων που ούτως ή άλλως αποτελεί επιτρεπόμενο ισοδύναμο κρατικής ενίσχυσης και δη σε πρόγραμμα αναδασμού γεωργικών εκτάσεων.
- 3. Προετοιμασία για να συμπεριληφθούν στο πρόγραμμα των ακινήτων που κατέχει, ή διεκδικεί ή οφείλει να διεκδικεί η «Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε. υπό Ειδική Εκκαθάριση».** Το προσωπικό της, άλλωστε, το οποίο αυξήθηκε από 38 υπαλλήλους το 2014 σε 89 το 2016, θα μπορούσε να εργαστεί προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι, θα μπορεί να δικαιολογηθεί καλύτερα και η δαπάνη για τα λειτουργικά έξοδα που μαζί με τα έξοδα του προσωπικού ξεπέρασαν τα 22 εκατ. ευρώ για το 2016.
- 4. Διάθεση μέρους των ακινήτων για τα οποία δεν έχει εκδηλωθεί ικανό ενδιαφέρον στη φάση της διαβούλευσης, με πολύ χαμηλό κόστος ενοικίασης και μοριοδότηση σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα που δεσμεύονται ότι θα τα συνεκμεταλλευτούν ή θα τα χρησιμοποιήσουν σε συνεργατικά εγχειρήματα.**

Γενικά, το πρόγραμμα ενοικίασης δημόσιας γεωργικής γης και παραγωγικών εγκαταστάσεων μπορεί να εισέλθει σε μια νέα φάση, στην οποία να αποτελέσει ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο, όχι μόνο για τη διάθεση της δημόσιας γεωργικής γης που παραμένει αναξιοποίητη, αλλά και για την

επίτευξη οικονομιών κλίμακας ή την τόνωση της συνεργατικότητας σ' έναν τομέα που συνήθως περιχαράκωνεται σε μικρά μεγέθη ή χαρακτηρίζεται από μεμονωμένες πρωτοβουλίες.

5.3. Οικοδόμηση Ικανοτήτων Συνεργασίας

5.3.1. Οικοδόμηση εμπιστοσύνης και κοινωνικού κεφαλαίου ως αναγκαίος καταλύτης για την υιοθέτηση νέων μορφών συνεργατικότητας

Η σοβαρότερη κοινωνική συνέπεια της κατάρρευσης του συνεργατισμού είναι η τεράστια απώλεια κοινωνικού κεφαλαίου, με τη μορφή της εμπιστοσύνης, που είχε διαχρονικά συσσωρευτεί στο πλαίσιο του συνεργατικού κινήματος, η οποία δεν υπάρχει πια στις περισσότερες αγροτικές περιοχές της χώρας. Η εμπιστοσύνη δημιουργείται στη διάρκεια του χρόνου, χάνεται, όμως, με μεγάλη ταχύτητα όταν οι θεσμοί που εμποτίζονται απ' αυτήν αποδεικνύονται αναποτελεσματικοί ή ακόμα χειρότερα καταρρέουν υπό το βάρος όχι μόνο της οικονομικής αποτυχίας, αλλά και της ηθικής απαξίας που συνεπάγεται η εμπλοκή τους σε υποθέσεις διαφθοράς.²⁹¹

Το κοινωνικό κεφάλαιο,²⁹² κατά ένα σχετικά ευρύ ορισμό, μπορεί να θεωρηθεί ο συνδυασμός μεταξύ βαθμού συμμετοχής σε δίκτυα και εμπιστοσύνης και ανταποδοτικότητας που συνεπάγεται η συμμετοχή αυτή. Ο ορισμός αυτός αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο τα ίδιο το δίκτυο να λειτουργεί με τρόπο βλαπτικό για την υπόλοιπη κοινωνία (π.χ. μια συντεχνιακή δομή που λειτουργεί ως οικονομικό μονοψώνιο ή επιτυγχάνει μεγιστοποίηση της πολιτικής επιρροής εις βάρος της οικονομικής αποτελεσματικότητας, όπως οι κομματικοποιημένοι συνεταιρισμοί στην Ελλάδα κατά τη δεκαετία του '80 και αργότερα).

Ο Putnam (1993, 2000) προσπαθεί να λύσει το συγκεκριμένο θέμα διαχωρίζοντας τους οργανισμούς με βάση την έννοια της κοινότητας εμπιστοσύνης («civic community») και το διαχωρισμό του κοινωνικού κεφαλαίου με βάση την έννοια του «bonding» και του «bridging». Εδώ, ο ουσιαστικός διαχωρισμός είναι μεταξύ κοινωνικού κεφαλαίου και οργανισμών που επιδιώκουν τη συνεργασία, οι «οργανισμοί γέφυρες» («bridging organizations»), και κοινωνικού κεφαλαίου και οργανισμών που επιδιώκουν το όφελος

²⁹¹ Κάτι που δεν αποκλείει καθόλου η φορά αυτή της σχέσης αιτίου αιτιατού μεταξύ συνεργατισμού και κοινωνικού κεφαλαίου να είναι και αντίστροφη. Δηλαδή η αποτυχία των συνεργατικών προσπαθειών, που διαπιστώνεται για παράδειγμα στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες στον αγροτικό τομέα, να οφείλεται εκτός των λόγων που αναλύθηκαν και στην μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου με τη μορφή εμπιστοσύνης. Περίπτωση κατά την οποία δημιουργείται ένας ανατροφοδοτούμενος φαύλος κύκλος, μεταξύ των δύο μεταβλητών.

²⁹² Sennett, 1998· Ostrom and Ahn, 2003· Iliopoulos and Valentinov. 2012.

των ίδιων των μελών, είναι δηλαδή «εσωστρεφείς οργανισμοί» («bonding organizations»). Προφανώς, όλοι οι οργανισμοί (κοινωνικοί, πολιτικοί, συνδικαλιστικοί και συντεχνιακοί) έχουν ένα συνδυασμό των δύο αυτών πτυχών ομολογημένο ή ανομολόγητο. Μια αντίστοιχη, αλλά διαφορετική έννοια πλευράς συστημικής σκέψης, είναι η ανοικτότητα/κλειστότητα ενός συστήματος. Τα κλειστά συστήματα, αναγκαστικά πεθαίνουν σε ένα έντονα μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Σε οικονομικούς όρους, η οικοδόμηση κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να έχει θετικές ή αρνητικές εξωτερικές οικονομίες και η τελική συνεισφορά του κάθε συγκεκριμένου οργανισμού αποτελεί αντικείμενο εμπειρικής μελέτης της δράσης του και των στόχων και των μέσων που χρησιμοποιεί. Εναλλακτικά, μπορεί κανείς να βλέπει το κοινωνικό κεφάλαιο ως ιδιότητα όχι κοινωνιών ή ομάδων αλλά συγκεκριμένων ατόμων, οι οποίοι οικοδομούν ένα απόθεμα εμπιστοσύνης και ανταποδοτικότητας με άλλα μέλη των ομάδων στις οποίες ανήκουν.

Επίσης, είναι αντικείμενο μη τετελεσμένης ακαδημαϊκής συζήτησης αν το κοινωνικό κεφάλαιο χρειάζεται μακρές χρονικές περιόδους (ακόμα και αιώνες, όπως καταγράφεται στο διαχωρισμό μεταξύ Βόρειας και Νότιας Ιταλίας), για να συσσωρευτεί ή μπορεί να αθροιστεί σε συντομότερο χρόνο, στο διάστημα π.χ. μιας γενιάς. Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της εμπιστοσύνης θεωρείται κεντρική στην οικοδόμηση κοινωνικού κεφαλαίου και μπορεί κανείς να θεωρήσει ότι οποιαδήποτε πολιτική που έχει ως στόχο την οικοδόμηση κοινωνικού κεφαλαίου σε ένα ευρύτερο τομέα, ξεκινά από την οικοδόμηση δεσμών εμπιστοσύνης μεταξύ των εμπλεκομένων.

Η δημιουργία εμπιστοσύνης είναι μια δυναμική διαδικασία και υπάρχει ένα μοντέλο (Lewicki and Bunker, 1996), με βάση το οποίο αναπτύσσεται δυναμικά σε τρία αλληλεπικαλυπτόμενα και διαδοχικά επίπεδα. Το πρώτο, η «εμπιστοσύνη με βάση το κόστος-όφελος», στηρίζεται στον υπολογισμό, τον βαθμό δηλαδή που τα μέρη προσδοκούν άμεσα οφέλη από την τήρηση εκ μέρους τους σχέσεων εμπιστοσύνης ή προφανή βλάβη από τη διάρρηξή τους. Το δεύτερο επίπεδο, η «εμπιστοσύνη με βάση την γνώση», αναπτύσσεται στην πορεία του χρόνου, με βάση τη μόνιμη επαφή των ανθρώπων μεταξύ τους και στηρίζεται στην επαρκή γνώση του άλλου μέρους, επί της οποίας μπορεί βάσιμα να στηριχθεί η προσδοκία για τη συμπεριφορά του. Το τρίτο επίπεδο, η «εμπιστοσύνη με βάση την ταύτιση», στηρίζεται από την κοινή ταυτότητα σε σχέση με τις επιθυμίες και τις προθέσεις της άλλης πλευράς. Είναι προφανές ότι στην πορεία του χρόνου, όταν η εμπιστοσύνη μεταβαίνει σταδιακά από το πρώτο στο τρίτο επίπεδο -επιτυγχάνεται πλέον όχι με βάση το κόστος/όφελος, αλλά με βάση την ταύτιση- τότε αποτελεί εξαιρετικά ισχυρή συγκολλητική ουσία και μεγάλο δυνητικό πλεονέκτημα για τον οργανισμό ή την ομάδα που τη διαθέτει. Πρόκειται για ένα πλεονέκτημα που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα στις πρώτες δεκαετίες του συνεταιριστικού κινήματος και σπαταλήθηκε στη συνέχεια.

Με βάση τα ανωτέρω, στις προσπάθειες για οικοδόμηση ικανοτήτων, που συμπληρώνουν και πολλαπλασιάζουν την πολιτική κινήτρων η οποία αναπτύχθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, η δημιουργία ενός ελάχιστου κοινωνικού κεφαλαίου εμπιστοσύνης διαδραματίζει κεντρικό ρόλο. **Αν δε δημιουργηθεί πρώτα, ως υπόστρωμα έστω και τελείως τοπικά ή στο πλαίσιο ενός στενού πυρήνα, δεν θα υπάρχει το έδαφος για να «πατήσουν» οι όποιες προσπάθειες και να απογειωθούν.** Δυστυχώς, λόγω του επείγοντος της αναπτυξιακής προσπάθειας και της ανάγκης για οικονομίες κλίμακος και συνεργασίες, η προσπάθεια αυτή θα πρέπει να υλοποιηθεί παράλληλα και στη διάρκεια της δημιουργίας και ανάπτυξης των συνεργατικών σχημάτων, με βάση τις ακόλουθες αρχές:

- 1. Ισχυρά κίνητρα από την αρχή («make them an offer they can't refuse»).** Αφού δεν υπάρχει ο χρόνος για να δημιουργηθεί εμπιστοσύνη με βάση τη «γνώση» και εμπιστοσύνη με βάση την «ταύτιση» και πρέπει η προσπάθεια στην πρώτη φάση να στηριχθεί σε μεγαλύτερο βαθμό στη δημιουργία «εμπιστοσύνης με βάση το όφελος».
- 2. Αξιοποίηση αποθεμάτων εμπιστοσύνης όπου έχουν απομείνει ή δημιουργηθεί («build on trust»).** Η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου καταγράφεται με πολύ συγκεκριμένο τρόπο στον τόπο και στο χρόνο (είναι «history and place specific»). Συνεπώς, κάθε συγκεκριμένη προσπάθεια (π.χ. σε επίπεδο περιφέρειας), πρέπει να ξεκινά με την αναγνώριση και αξιοποίηση συγκεκριμένων νησίδων εμπιστοσύνης που έχουν απομείνει (π.χ. συνεταιρισμοί που επιβίωσαν) ή δημιουργηθεί (νέες ομάδες παραγωγών, επιτυχημένα παραδείγματα συμβολαϊακής γεωργίας, πρωτοπόρες τοπικές επιχειρήσεις, ήδη υφιστάμενα άτομα ή τυπικά δίκτυα κλπ.).
- 3. Εισαγωγή εμπιστοσύνης.** Όπου αυτό είναι εφικτό θα πρέπει να επιχειρείται το έλλειμμα εμπιστοσύνης που υφίσταται στην αρχή να καλύπτεται με «εισαγωγή εμπιστοσύνης» **με εξωγενή του τοπικού συστήματος προέλευση.** Είτε με ανάμιξη **εξωτερικών συμβούλων υψηλού κύρους,** είτε με **εμπλοκή μεγάλων οργανισμών** (π.χ. ιδρυμάτων με μέγεθος και καλή φήμη, όπως το Ίδρυμα Νιάρκος, ειδικών από διεθνείς ή ευρωπαϊκούς οργανισμούς, ισχυρών ελληνικών ή διεθνών επιχειρήσεων με καλή φήμη κλπ.), είτε με **προσέλκυση προσωπικοτήτων γενικής αναγνώρισης** (π.χ. επιτυχημένων Ελλήνων του εξωτερικού) κ.ά. Θα πρέπει, όμως, να είναι σαφές ότι η «εισαγωγή εμπιστοσύνης» **μπορεί να λειτουργήσει μόνο ως καταλύτης ή πυροκροτητής της προσπάθειας.** Στη συνέχεια πρέπει ο οργανισμός να αρχίσει να δημιουργεί με μεγάλη ταχύτητα το δικό του κοινωνικό κεφάλαιο, αλλιώς όταν, αναγκαστικά, αποτραβηχθούν οι τρίτοι, το όλο εγχείρημα (σταδιακά ή απότομα) θα καταρρεύσει.
- 4. Πρόταση στόχων λιγότερο φιλόδοξων, που επιτυγχάνονται.** Η προσπάθεια οικοδόμησης «εμπιστοσύνης με βάση τη γνώση» θα πρέπει να ξεκινά όσο το δυνατόν ταχύτερα και να προχωρεί με τη μέγιστη δυνατή

ταχύτητα, ώστε η όποια συλλογική προσπάθεια να αρχίσει να δημιουργεί το δικό της κοινωνικό κεφάλαιο που θα τη στηρίξει στις δυσκολίες και αντιξοότητες που θα συναντήσει, ιδίως στις πρώτες φάσεις. Για το σκοπό αυτό είναι ανάγκη **οι πρώτοι στόχοι που θα τεθούν να μην αφήνουν περιθώρια διαμάχης ή αμφισβήτησης**. Η αποτυχία ή οι παρεξηγήσεις στην πρώτη φάση του κύκλου ζωής ενός συνεργατικού σχηματισμού είναι θανάσιμα επικίνδυνες.

Συγκεκριμένα, ενδεικτικά παραδείγματα προγραμμάτων οικοδόμησης ικανοτήτων, που στηρίζονται στις αρχές που αναπτύχθηκαν ανωτέρω για την οικοδόμηση κοινωνικού κεφαλαίου και σ' αυτές που αφορούν την ανεύρεση και ενθάρρυνση νέων ηγεσιών, ακολουθούν στο τρίτο και τέταρτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου (πολιτικές και πρωτοβουλίες ενεργητικής ενθάρρυνσης της συνεργατικότητας, κοινή αξιοποίηση των δικτύων marketing και εμπορίας).

5.3.2. Ανεύρεση και ενθάρρυνση νέων ηγεσιών των συνεργατικών σχημάτων

Η ανεύρεση και ενθάρρυνση ηγεσιών στα νέα συνεργατικά σχήματα δεν πρέπει να γίνεται με ανάμειξη του κράτους. Ο λόγος είναι απλός και εμπράκτως αποδεδειγμένος στην Ελλάδα: όταν το κράτος αναμειγνύεται αμέσως στη δημιουργία ενός συνεργατικού σχηματισμού, ιδίως στις πιο κλειστές κοινωνίες της περιφέρειας, ο κίνδυνος να πρωταγωνιστήσει το κόμμα -το οποίο κόμμα- στις σχετικές διαδικασίες ή να επιδιωχθούν προσωπικές μικροπολιτικές επιδιώξεις συνεταιριστών (ανάδειξη σε τοπικά πολιτικά αξιώματα μέσω του συνεταιρισμού) και να ναρκοθετήσουν εξ αρχής τη συνεργατική προσπάθεια, είναι μεγάλος. Είναι δε ένας κίνδυνος που γίνεται ακόμα μεγαλύτερος από την ίδια τη φύση των συνεργατικών σχηματισμών, ιδίως στην περίπτωση των συνεταιρισμών, όπου ισχύει η αρχή της δημοκρατικής λήψης αποφάσεων.

Συνεπώς, η παρέμβαση του κράτους πρέπει να είναι αυστηρά έμμεση και να αποσκοπεί στη δημιουργία των συνθηκών ή των οικοσυστημάτων, εντός των οποίων θα αναδειχθούν οι νέες ηγεσίες. Ταυτόχρονα, όμως, η παρέμβαση θα πρέπει να είναι αρκετά ισχυρή ώστε να μπορεί να επιτύχει πρακτικά αποτελέσματα, και μάλιστα σε επιταχυνόμενο χρόνο («fast forward»), αν πρόκειται η προσπάθεια δραστικής αύξησης των συνεργατικών προσπαθειών να φέρει το επιθυμητό αναπτυξιακό αποτέλεσμα.

Με τα δεδομένα αυτά, η ανεύρεση και ενθάρρυνση νέων ηγεσιών, όπως και η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου (με τη μορφή δεσμών εμπιστοσύνης) δεν μπορεί να επιδιώκονται μέσω κάποιου ειδικού κρατικού προγράμματος με τον σκοπό αυτό. Θα πρέπει να αποτελούν εμμέσως προκύπτουσα, αλλά συνειδητή επιδίωξη όλων των προγραμμάτων οικοδόμησης ικανοτήτων, στο πλαίσιο «εργαλείων» που θα παρατεθούν στην

παρούσα ενότητα και θα εξειδικευτούν σε συγκεκριμένες υλοποιήσιμες προτάσεις και προγράμματα πολιτικής στο επόμενο. Εργαλεία όπως:

- 5. Αξιοποίηση υφιστάμενων «καλών παραδειγμάτων».** Όπως έχουμε αναφέρει στο πρώτο μέρος της παρούσας μελέτης, αλλά και όπως προκύπτει από την εργασία του Ευθυμίου (2017) για τον οργανισμό διαΝΕΟσις, υπάρχουν αξιόλογες περιπτώσεις νέων ή επιτυχημένων συνεργατικών σχηματισμών, που μπορούν να λειτουργήσουν ως «καλά παραδείγματα», δημιουργώντας πρότυπα και πυροδοτώντας το ενδιαφέρον παραγωγών ή επιχειρηματιών του πρωτογενούς τομέα για να αναλάβουν αντίστοιχες πρωτοβουλίες. Υπάρχουν, επίσης, πάρα πολλές περιπτώσεις ευρωπαϊκών συνεταιρισμών και ΟΠ, που μπορούν να προβληθούν ως «καλά παραδείγματα». Η αξιοποίηση με πολλούς τρόπους -μελέτη case studies, κοινή συμμετοχή σε συγκεκριμένα έργα, ταξίδια εξοικείωσης («familiarization trips»)- υφιστάμενων «καλών παραδειγμάτων» πρέπει να είναι βασικό χαρακτηριστικό των προγραμμάτων οικοδόμησης ικανοτήτων, με παράλληλες δικλίδες ασφαλείας, ώστε οι σχετικές επιλογές να μην «μολύνονται» από κομματικά κριτήρια και (κατά το δυνατόν) από ιδιοτελή κίνητρα.
- 6. Εκτεταμένη χρήση προσομοιώσεων συνεργατικών προσπαθειών ή επιμέρους έργων στο πλαίσιο συνεργατικών προσπαθειών** (π.χ. δημιουργία Ομπ, δημιουργία σχεδίου marketing συνεταιρισμού, δημιουργία καινοτομικής συνεργασίας για είσοδο σε νέα καλλιέργεια ή εφαρμογή καινοτόμων γεωργικών πρακτικών σε υφιστάμενη καλλιέργεια κλπ.), στο πλαίσιο των προγραμμάτων (δημόσιων και ιδιωτικών) για εκπαίδευση και κατάρτιση. Οι προσομοιώσεις στο πλαίσιο ομάδων εργασίας, με όσο πιο ρεαλιστικά σενάρια ή και σε συνδυασμό με πραγματικά έργα που βρίσκονται σε εξέλιξη, αποτελούν αναντικατάστατο εργαλείο για τη δημιουργία δεσμών εμπιστοσύνης και την οργανική ανάδειξη προσώπων με ηγετικές ικανότητες ή ομάδων «πυρήνων» νέων προσπαθειών.
- 7. Συνειδητή προσπάθεια η εκπαίδευση-κατάρτιση και οι συμβουλευτικές υπηρεσίες που παρέχονται στο πλαίσιο του προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης, να περιλαμβάνουν στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό κάθε είδους ομαδικές δραστηριότητες** (π.χ. εργαστήρια, ομάδες ανταλλαγής εμπειριών, ανάληψη από καταρτιζόμενες ομάδες αγροτών της διαχείρισης δοκιμαστικών και αποδεικτικών αγρών και θερμοκηπίων). Οι ομαδικές δραστηριότητες, ιδίως όταν συνεχίζονται εκτός της λογικής της «σχολικής» κατάρτισης και συνδέονται με μακροχρόνιες δράσεις πεδίου και έμπρακτες εφαρμογές, επιτρέπουν τη δημιουργία ηγετικών πυρήνων και την οργανική προετοιμασία προσώπων για την ανάληψη ηγετικών ρόλων.
- 8. Διαγωνισμοί.** Η ενθάρρυνση διαγωνισμών που έχουν ως αντικείμενο ανάδειξη υφισταμένων «καλών παραδειγμάτων» συνεργατικότητας ή

καινοτομίας στο πλαίσιο του πρωτογενούς τομέα, είναι πολύτιμο εργαλείο για την οργανική ανάδειξη ηγετικών προσώπων και πυρήνων συνεργατικών προσπαθειών. Στο βαθμό, βέβαια, που χρησιμοποιείται με τρόπο κατά τεκμήριο αντικειμενικό και αμερόληπτο. Οι διαγωνισμοί μπορούν να κινητροδοτούνται και να οργανώνονται από το δημόσιο ή/και τον ιδιωτικό τομέα, από κοινού ή χωριστά, με συνεργασία προσωπικοτήτων υψηλού κύρους, των εμπλεκόμενων στη συμβολαιακή γεωργία (τράπεζες και μεγάλοι αγοραστές), των καθιερωμένων μεγάλων συνεργατικών σχημάτων, καθώς και των ΔΟ.

9. Αξιοποίηση του προτεινόμενου στην παρούσα μελέτη θεσμού του **διαμεσολαβητή συνεργασίας (cooperation broker)**, αντίστοιχου με τον διαμεσολαβητή καινοτομίας (innovation broker), του μέτρου 16. Μέρος του έργου του διαμεσολαβητή είναι η διευκόλυνση ανάδειξης της ηγεσίας ή του ηγετικού πυρήνα της συνεργατικής προσπάθειας, την οποία αναλαμβάνει να εμβρυσουλήσει.

Οι ηγεσίες που θα αναλάβουν στην πράξη την προώθηση του νέου μοντέλου συνεργατισμού, για να επιτύχουν, θα πρέπει να είναι ηγεσίες του 21ου αιώνα - να καθοδηγούν παρά να διατάσσουν, λειτουργώντας στο πλαίσιο «πυρήνων ηγεσίας», αφού η ηγεσία ενός συνεργατικού σχηματισμού είναι πρωτίστως μια ομαδική προσπάθεια. Πρέπει να έχουν επιχειρηματικές προπαντός -παρά ψηφοθηρικές- ικανότητες, να συνειδητοποιούν την καθοριστική σημασία της τεχνολογίας και να έχουν την ικανότητα διαρκούς προσαρμογής σε ένα σύνθετο, ανταγωνιστικό και διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον.

Τις ηγεσίες αυτές, προφανώς, θα πρέπει στην πορεία να αναδείξουν -και να κρίνουν διαρκώς- οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι. Τη διαδικασία αυτή κανένα μέτρο πολιτικής, καμία εκ των άνω παρέμβαση ή επιφοίτηση, κανένα «εργαλείο» δεν μπορεί να υποκαταστήσει. Πρόκειται για μια διαδικασία δυναμική, μακροχρόνια, που αναπόφευκτα περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό δοκιμών, αποτυχιών, απογοητεύσεων, παρεξηγήσεων. Όσοι τις ξεπεράσουν και αντέξουν στο χρόνο είναι βέβαιο ότι θα είναι πολύ λιγότεροι από όσους αρχικά θα ξεκινήσουν.

Σε μια προσπάθεια που το τελικό της στοίχημα είναι η δημιουργία -μέσω του συνεργατισμού- μεγέθους και οικονομιών κλίμακος, είναι εκ των προτέρων προδιαγεγραμμένο ότι το περιβάλλον που θα δημιουργηθεί θα είναι έντονα ανταγωνιστικό. Σε περίπτωση επιτυχίας της πολιτικής, πολλοί θα προσπαθήσουν, λίγοι θα καθιερωθούν και ελάχιστοι τελικά θα πρωταγωνιστήσουν, δημιουργώντας μεγάλους οργανισμούς-θεσμούς. Οργανισμούς, όμως, από τους οποίους θα αποκομίσουν τεράστια οφέλη, τόσο τα χιλιάδες ή δεκάδες χιλιάδες μέλη τους, όσο -προπαντός- η οικονομία και η κοινωνία στο σύνολό της.

5.3.3. Πολιτικές και πρωτοβουλίες ενεργητικής ενθάρρυνσης της συνεργατικότητας

Διαμεσολαβητής συνεργασίας

Η εισαγωγή του θεσμού του διαμεσολαβητή συνεργασίας (cooperation broker), προτείνεται για τα προγράμματα τα οποία εμμέσως ή αμέσως ενθαρρύνουν τις συνεργασίες στον αγροδιατροφικό τομέα, τόσο στο ΠΑΑ 2014-2020, όσο και στο ΕΣΠΑ. Συγκεκριμένα, προτείνεται να εξεταστεί η προκήρυξη έργων προετοιμασίας συστάδων, με την ανάθεση σε διαμεσολαβητές συνεργασίας της διευκόλυνσης της δημιουργίας συνεργατικών σχηματισμών του αγροδιατροφικού τομέα ή νέων ΟΠ ή ΟμπΠ:

- 1. ΟΠ ή ΟμπΠ**, η ενίσχυση των οποίων προβλέπεται στο **μέτρο 9**. Πρόκειται, άλλωστε, για ανταπόκριση στην ευθεία σύσταση του συμβούλου αξιολόγησης του ΠΑΑ, που αγνοήθηκε επί της ουσίας στην τελευταία αναθεώρησή του. Όπως αναφέρεται στο σχετικό έγγραφο²⁹³ για το μέτρο 9 «ο Σύμβουλος Αξιολόγησης εκτιμά ότι θα απαιτηθούν αυξημένες προσπάθειες για ενίσχυση δράσεων εμπύκωσης και υποστήριξης, που σχετίζονται με τη σύσταση ΟΠ, τη σύνταξη του ΕΠ και την ενεργό συμμετοχή των ΟΠ στις προαναφερθείσες δραστηριότητες». Οι διαμεσολαβητές συνεργασίας, το έργο των οποίων περιγράψαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο (εύρεση και αξιολόγηση υφιστάμενων άτυπων ή τυπικών δικτύων, επιχειρηματικό σχέδιο και σχέδιο καταστατικού, αναζήτηση τοπικών ηγεσιών, δημιουργία αποθέματος εμπιστοσύνης στον κεντρικό πυρήνα της μελλοντικής οργάνωσης κ.ά.), προτείνεται να αμείβονται σε τρεις φάσεις. Σε τιμές κόστους για τα παραδοτέα που περιγράφονται ανωτέρω, για μια τουλάχιστον οργάνωση, ανά οργάνωση που δημιουργείται χάρη στις προσπάθειές τους και με την επιτυχή ολοκλήρωση του πενταετούς επιχειρηματικού σχεδίου που προβλέπει ο σχετικός σχεδιασμός. Ίσως αν είχε προβλεφθεί η δυνατότητα χρήσης υπηρεσιών διαμεσολαβητών συνεργασίας, να μην είχε παρατηρηθεί το παράδοξο να χρειαστούν τέσσερις παρατάσεις της ημερομηνίας υποβολής αιτήσεων για το μέτρο 9, με το πλήθος των αιτήσεων τελικά να αντιστοιχεί σε μεγάλη υπέρβαση της προϋπολογισμένης δημόσιας δαπάνης.
- 2. Συστάδων Επιχειρήσεων**, που προβλέπονται στα **ΠΕΠ και στη στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης**. Εδώ στο έργο τους (που είναι αντίστοιχο με αυτό που περιγράψαμε ανωτέρω), προστίθεται και η **οργάνωση γεγονότων/καταλυτών για την προώθηση των συνεργασιών**: σεμινάρια συνεργατικότητας, προσομοιώσεις, ανάδειξη καλών παραδειγμάτων με επισκέψεις και ανταλλαγές, γεγονότα προσέλκυσης ιδιωτών επενδυτών («angel investors») που θα ήθελαν να συμμετάσχουν ως επενδυτές στις δημιουργούμενες συστάδες. Η αμοιβή προτείνεται και εδώ να χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο, σε τιμή κόστους αμοιβή για τα παραδοτέα

²⁹³ Δείτε το σχετικό έγγραφο στην τελευταία τροποποίηση του ΠΑΑ εδώ.

που είναι αναγκαία για τη δημιουργία μιας συστάδας (επιχειρηματικό σχέδιο κλπ.). Στο δεύτερο, αμοιβή για κάθε συστάδα που δημιουργείται. Στο τρίτο, αμοιβή για παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στα πρώτα 2 χρόνια από τη δημιουργία της συστάδας, εφόσον αυτό συμφωνηθεί μεταξύ της συστάδας και του cooperation broker.

3. Συλλογικών επενδύσεων. Όπου στο μέτρο 4 του ΠΑΑ που αφορά την ενίσχυση γεωργικών επενδύσεων προβλέπονται συλλογικές επενδύσεις,²⁹⁴ προτείνεται, επίσης, να εξεταστεί η αξιοποίηση του θεσμού του διαμεσολαβητή συνεργασίας, όταν το σχήμα είναι νεότευκτο. Εδώ οι διαμεσολαβητές μπορούν να αμείβονται σε τιμή κόστους για μια μελέτη επενδυτικού σχεδίου συλλογικής επένδυσης από νεότευκτη συνεργατική οργάνωση και σε δεύτερη και τρίτη φάση, μετά την επιτυχημένη υποβολή των σχετικών επενδύσεων και την επιτυχημένη ολοκλήρωσή τους.

Μέτρο 1: Δράσεις προώθησης της συνεργατικότητας

Το μέτρο 1 «Δράσεις Μετάδοσης Γνώσεων και Ενημέρωσης» και τα υπομέτρα του (1.1 «Επαγγελματική Κατάρτιση και Δράσεις Απόκτησης Δεξιοτήτων, 1.2 «Στήριξη για Δράσεις Επίδειξης και Δράσεις Ενημέρωσης», 1.3 «Στήριξη για Βραχυπρόθεσμες Ανταλλαγές για Διαχείριση Γεωργικών, Δασικών Εκμεταλλεύσεων και Δασών Καθώς και Επισκέψεις σε Αυτές») αποτελούν μοναδική ευκαιρία για την οικοδόμηση ικανοτήτων σε σχέση με την προώθηση της συνεργατικότητας, καθώς απολαμβάνει υψηλού προϋπολογισμού και προβλέπει ήδη σε κάποια σημεία του σχετικές δράσεις. Επίσης, η υλοποίηση του μέτρου δεν έχει επί της ουσίας προχωρήσει πολύ, συνεπώς είναι ρεαλιστικό να υπάρξουν σχετικές προσαρμογές.

Πού είναι αναγκαίες οι σχετικές προσαρμογές;

- Καταρχήν, στα ενδεικτικά πεδία δράσεων του μέτρου 1 (Πίνακας Μ0.1: Ενδεικτικά Πεδία Δράσεων Μεταφοράς Γνώσης και Ενημέρωσης), στη θεματολογία Ανταγωνιστικότητα Γεωργικού και Δασικού Τομέα / Αύξηση Προστιθέμενης Αξίας Γεωργικού Προϊόντος στο σημείο 13 προβλέπονται δράσεις με θεματολογία οργάνωση παραγωγών – Συλλογικές Μορφές Επενδύσεων – Οικονομίες Κλίμακας. Μόνο που αυτές αφορούν μόνο τα επιμέρους υπομέτρα Μ01.1.2 (Δράσεις κατάρτισης και απόκτησης δεξιοτήτων για την αποτελεσματικότερη υλοποίηση μέτρων του ΠΑΑ) και Μ01.3. (στήριξη για βραχυπρόθεσμες ανταλλαγές για διαχείριση γεωργικών, δασικών εκμεταλλεύσεων και δασών καθώς και επισκέψεις σε αυτές). Στο πρώτο προβλέπεται μόνο τυπική κατάρτιση (διδασκαλία δηλαδή από καθηδρα) και στο δεύτερο μόνο βραχυχρόνιες ανταλλαγές

²⁹⁴ «Συλλογικές επενδύσεις: Επενδύσεις οι οποίες υλοποιούνται από συλλογικά σχήματα αγροτών (συνεργατικά σχήματα που λειτουργούν σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, όπως αγροτικοί συνεταιρισμοί, ομάδες και οργανώσεις παραγωγών καθώς και ενώσεις οργανώσεων παραγωγών, ΚΟΙΝΣΕΠ, κλπ.) και αφορούν στο σύνολο των μελών τους, με στόχο τη δημιουργία οικονομιών κλίμακας αλλά και τη βέλτιστη αξιοποίηση των υλοποιούμενων επενδύσεων».

και επισκέψεις. Τα άλλα **μέσα** του μέτρου, **τα οποία** όπως εξηγήθηκε **είναι** -εφόσον προετοιμαστούν σωστά- **κατεξοχήν κατάλληλα για την προώθηση της συνεργατικότητας**, την οικοδόμηση κοινωνικού κεφαλαίου και την ανάδειξη με οργανικό τρόπο ηγετικών προσώπων και πυρήνων, **λείπουν εντελώς. Συγκεκριμένα, δεν προβλέπεται η χρήση ομάδων συζήτησης, πιλοτικών εργαστηρίων, δράσεων επίδειξης και δράσεων ενημέρωσης.**

- Επίσης, στο μέτρο M01.1.2 («Δράσεις Κατάρτισης και Απόκτησης Δεξιοτήτων για την Αποτελεσματικότερη Υλοποίηση Μέτρων του ΠΑΑ»), όπως προκύπτει από τον Πίνακα M01.4²⁹⁵ και τον Πίνακα M01.5,²⁹⁶ **δράσεις κατάρτισης και απόκτησης δεξιοτήτων που να συνδέονται με τον στόχο της συνεργασίας και της επιδίωξης μέσω αυτής οικονομιών κλίμακας, είναι περιορισμένες.** Στον Πίνακα M01.4 στα ενδεικτικά πεδία κατάρτισης, που αφορούν δικαιούχους επτά διαφορετικών Μέτρων, πεδία κατάρτισης σχετικά με τη συνεργατικότητα προβλέπονται μόνο σε δύο. Συγκεκριμένα στο M11.1 (ενίσχυση για στροφή σε πρακτικές και μεθόδους βιολογικής γεωργίας), προβλέπεται μεταξύ έξι πεδίων κατάρτισης και η δικτύωση, ενώ στο γνωστό μας μέτρο 9 για τη σύσταση Ομπ και ΟΠ προβλέπεται μεταξύ έξι πάλι πεδίων κατάρτισης η διδασκαλία βασικών αρχών συνεργατισμού. Και στις δύο περιπτώσεις ο τύπος κατάρτισης για όλα τα πεδία είναι μάθημα/πρακτική. Στον Πίνακα M01.5 που αφορά δικαιούχους ενισχύσεων για το M4.1 (επενδύσεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις), το M4.2 (μεταποίηση και εμπορία γεωργικών προϊόντων) και το M03 (συστήματα ποιότητας γεωργικών προϊόντων), από τα επτά ενδεικτικά πεδία κατάρτισης δύο συνδέονται με την συνεργασία, η δικτύωση και τα αποτελέσματα επιχειρησιακών ομάδων, για τα οποία ο προτεινόμενος τύπος κατάρτισης είναι εργαστήρια και ομάδες συζήτησης. Η παρακολούθηση, όμως, της σχετικής κατάρτισης είναι στο σύνολό της προαιρετική, όπως προαιρετική είναι η παρακολούθηση και στους δικαιούχους των έξι από τις δέκα περιπτώσεις του M01.4, περιλαμβανομένων και των δικαιούχων του μέτρου για τη σύσταση Ομπ και ΟΠ.

Με τα δεδομένα αυτά, προτείνεται να εξεταστεί η δημιουργία ενός **ολοκληρωμένου προγράμματος προώθησης της συνεργατικότητας, στο πλαίσιο του μέτρου 1.** Στόχευση του προγράμματος είναι η δημιουργία του κατάλληλου οικοσυστήματος για την ανάδειξη προτύπων, τη δημιουργία κεφαλαίου εμπιστοσύνης, τη διαμόρφωση/ανάδειξη πυρήνων πρωτοβουλίας και ηγετικών προσώπων και την εξοικείωση με τα πλεονεκτήματα και τις πρακτικές πλευρές της συνεργατικότητας.

²⁹⁵ Ενδεικτική Επαγγελματική Κατάρτιση σε δικαιούχους μέτρων/δράσεων του ΠΑΑ 2014-2020 για την αποτελεσματικότερη υλοποίηση των μέτρων.

²⁹⁶ Ενέργειες απόκτησης δεξιοτήτων σε δικαιούχους μέτρων/δράσεων του ΠΑΑ 2014-2020, για την αποτελεσματική υλοποίηση των μέτρων.

Το πρόγραμμα δεν θα απευθύνεται μόνο στους δικαιούχους του μέτρου 9, η ύπαρξη των οποίων προϋποθέτει τη δημιουργία των σχετικών συνεργατικών σχημάτων, αλλά σε όλους του δικαιούχους μέτρων, από τη συμμετοχή στα οποία προκύπτει μια αυξημένη ροπή προς την εξωστρέφεια, την καινοτομία, την ποιότητα, την υιοθέτηση νέων μεθόδων και πρακτικών και τη διάθεση για συνεργασία. Η συμμετοχή προτείνεται να είναι κατά κανόνα **υποχρεωτική, τουλάχιστον για τους δικαιούχους μεγαλύτερων ποσών**, που έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να βρεθούν στον πυρήνα πρωτοβουλίας νέων συνεργατικών σχημάτων.

Η γενική κατεύθυνση του προγράμματος προτείνεται να αφορά **τις οικονομίες κλίμακος, τη συνεργασία και την εξωστρέφεια**. Τα μέσα που προτείνεται να χρησιμοποιηθούν είναι: **ομάδες συζήτησης, πιλοτικά εργαστήρια, προσομοιώσεις** συνεργατικών προσπαθειών ή επιμέρους έργων στο πλαίσιο συνεργατικών προσπαθειών (π.χ. δημιουργία ομάδας παραγωγών, δημιουργία σχεδίου marketing συνεταιρισμού, δημιουργία καινοτομικής συνεργασίας για είσοδο σε νέα καλλιέργεια ή εφαρμογή καινοτόμων γεωργικών πρακτικών σε υφιστάμενη καλλιέργεια και αξιοποίησή τους για την διείσδυση σε νέες εξωστρεφείς αγορές κλπ.), καθώς και **δράσεις επίδειξης και ενημέρωσης** με στόχο την **ανάδειξη καλών παραδειγμάτων και πρακτικών**.

Ο σημαντικός προϋπολογισμός του μέτρου 1, **ύψους 50 εκατ. ευρώ στην τελευταία τροποποίηση του ΠΑΑ, δίνει την πρακτική δυνατότητα** για την υλοποίηση ενός τέτοιου προγράμματος, είτε ως διακριτό οριζόντιο πρόγραμμα, είτε προσαρμόζοντας και αξιοποιώντας με ολοκληρωμένο τρόπο και σχεδιασμό τις προκηρύξεις των επιμέρους μέτρων.

Μέτρο 2: Συμβουλευτικές υπηρεσίες

Στο πλαίσιο του μέτρου 2, στο 6^ο πακέτο συμβουλών που αφορά τη βελτίωση της βιωσιμότητας και ανταγωνιστικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων και την αύξηση της προστιθέμενης αξίας του γεωργικού προϊόντος, δύο από τα έξι στοιχεία του πακέτου αφορούν «Συμβουλές Σχετικά με την Επίτευξη της Τομεακής Ολοκλήρωσης και Καθετοποίησης των Γεωργικών Εκμεταλλεύσεων» και «Συμβουλές Σχετικά με τον Προσανατολισμό των Μικρών Ιδιαίτερα Εκμεταλλεύσεων στην Αγορά».

Στο πλαίσιο του προτεινόμενου ανασχεδιασμού του μέτρου αυτού, που αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, προτείνεται η διαμόρφωση ενός **ειδικού προγράμματος για την παροχή συμβουλών σε εξωστρεφείς αγρότες και γεωργικές επιχειρήσεις που επιθυμούν να εξάγουν από κοινού ή να βελτιώσουν την πρόσβασή τους στην αγορά**. Το πρόγραμμα αυτό (εμπνευσμένο από ένα σουηδικό πρόγραμμα και ένα φιλανδικό πρόγραμμα που αναφέρεται στη μελέτη της Ernst & Young (2018) για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις) θα εντάσσεται στη λογική της συγχρηματοδότησης και η λογική του είναι να προσφέρει ένα **σύμβουλο «πρόσβασης στην αγορά**

και εξαγωγών», που από κοινού θα μοιράζεται μια άτυπη ομάδα αγροτών ή αγροτικών επιχειρήσεων. Προϋπόθεση για την παροχή της σχετικής υπηρεσίας θα είναι η ομάδα να έχει τουλάχιστον τρία μέλη. Στο ειδικό πακέτο συμβουλών του εν λόγω προγράμματος θα προβλέπεται δυνητικά και η παροχή συμβουλών για την μετατροπή της άτυπης ομάδας σε Ομπ ή ΟΠ. Συμφέρον του συμβούλου θα είναι να εξασφαλίσει ικανό αριθμό παραγωγών επιχειρήσεων, που ομαδοποιούνται λόγω κοινού προϊόντος, στην ίδια ομάδα. Στόχος του προγράμματος θα είναι η δημιουργία μικρών άτυπων πυρήνων εξωστρεφούς συνεργατικότητας που θα αποτελούν το φυτώριο για τη δημιουργία μεγαλύτερων οργανωμένων μορφών συνεργατικότητας.

Μέτρο 16: Συνεργασία

Το μέτρο 16 ήδη προβλέπει τον θεσμό του «innovation broker», η αμοιβή του οποίου προβλέπεται, μάλιστα, στην πρώτη φάση της κάθε συνεργατικής προσπάθειας. Στον ανασχεδιασμό του έργου, στη βάση της συγχρηματοδότησης που προτάθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, προτείνεται να εξεταστεί η πρόβλεψη μιας **πρόσθετης αμοιβής (συγχρηματοδοτούμενης), σε περίπτωση που η συνεργασία έχει χωριστή νομική υπόσταση και τα μέρη δεσμεύονται συμβατικά η συνεργασία να διατηρηθεί**, για την εξυπηρέτηση άλλων κοινών σκοπών των συνεργαζόμενων, **πέραν του ορίζοντα χρηματοδότησης του έργου** (για διπλάσιο π.χ. επιπλέον χρόνο από τον μέγιστο χρόνο διάρκειας του επιχειρησιακού σχεδίου -τριετία- που προβλέπεται στο συγκεκριμένο μέτρο).

Συμβολαιακή γεωργία: Προγράμματα με πρωτοβουλία ή συνδιοργάνωση με τον ιδιωτικό τομέα

Σε προηγούμενο σημείο, στο οποίο παρουσιάστηκαν τα κίνητρα που προτείνονται για τη συμβολαιακή γεωργία, αναφέρθηκε ρητά ότι για να αποδώσουν απαιτείται να έχουν την υποστήριξη από πλευράς ενεργού marketing, αλλά και από πλευράς ενός προγράμματος οικοδόμησης ικανοτήτων, που πρέπει να τα συνοδεύει. Το πρόγραμμα αυτό οικοδόμησης ικανοτήτων, προτείνεται να χρηματοδοτείται αποκλειστικά από τον ιδιωτικό τομέα (τράπεζες, μεγάλοι αγοραστές, μεγάλα ιδρύματα με ενδιαφέρον προώθησης του αγροδιατροφικού τομέα στην Ελλάδα, προγράμματα εταιρικής κοινωνικής ευθύνης μεγάλων επιχειρήσεων) και να αποτελείται ενδεικτικά από τα ακόλουθα μέρη:

- 1. Ημέρες συνεργασίας.** Οι ημέρες συνεργασίας προτείνεται να οργανώνονται από τις μονάδες του τραπεζικού τομέα που εξειδικεύονται στη συμβολαιακή γεωργία περιφερειακά, με προσκεκλημένους **συμμετέχοντες ή πιθανούς συμμετέχοντες στα προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας** και αντικείμενο την **παρουσίαση καλών πρακτικών συνεργατικών σχημάτων** (όλων των κατηγοριών, περιλαμβανόμενων και σχημάτων με βάση την συμβολαιακή γεωργία), από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Της παρουσίασης θα έχει προηγηθεί σχετικός **διαγωνισμός** που θα απευθύνεται στο εσωτερικό για τη **«συνεργασία της**

χρονιάς». Παράλληλα με την παρουσίαση των καλών πρακτικών θα προβλέπεται η παρουσίαση τυχόν νέων προγραμμάτων συμβολαιακής γεωργίας από τον τραπεζικό τομέα (π.χ. σε συνδυασμό με τις επιδοτήσεις που προτάθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο), καθώς και εργαστήρια παρουσίασης και συζήτησης των πρόσφατων εξελίξεων στην αγορά ενδιαφέροντος των παραγωγών και στη νομοθεσία.

1. Ημέρες χρηματοδότησης. Οι ημέρες χρηματοδότησης απευθύνονται στις **μεγαλύτερες γεωργικές επιχειρήσεις, στις εταιρείες αγοραστές και στις εταιρείες του τριτογενούς τομέα που εμπλέκονται στο τρίτο επίπεδο της συμβολαιακής γεωργίας** (από τη μεταποίηση στην ελληνική ή τη διεθνή αγορά). Στόχος είναι η παρουσίαση επιχειρηματικών νέων ιδεών στη βάση της συνεργατικότητας κατά μήκος της αλυσίδας αξίας ή αναζήτηση σχετικών συνεργασιών, η ενημέρωση γύρω από πιθανές πηγές και προγράμματα χρηματοδότησης, περιλαμβανόμενης και επιμόρφωσης γύρω από την άντληση ιδιωτικών κεφαλαίων και η επαφή με πιθανούς επενδυτές (angel investors) και θεσμικούς χρηματοδότες. Εδώ το κράτος και φορείς του μπορούν να συμμετέχουν ως συνδιοργανωτές, μαζί με τον τραπεζικό τομέα. Αντίστοιχο κρατικό πρόγραμμα υπάρχει στη Φιλανδία, όπως προκύπτει από την μελέτη του ΣΕΒ για τις ΜΜΕ, στην οποία αναφερθήκαμε προηγουμένως.

1. Ημέρες καινοτομίας. Οι ημέρες καινοτομίας προτείνεται να διοργανώνονται περιφερειακά με τη συνεργασία του ΥπΑΑΤ (στο πλαίσιο των υπομέτρων Μ1.2, Μ1.3 και του μέτρου 16) με τον τραπεζικό τομέα, τις επιχειρήσεις αγοραστές, τις μεγάλες συνεργατικές μονάδες που δραστηριοποιούνται στη συμβολαιακή γεωργία και φορείς υλοποίησης ερευνητικών προγραμμάτων (Ανώτατα και Ανώτερα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και Ερευνητικά Κέντρα). Απευθύνονται στους **συμμετέχοντες ή πιθανούς συμμετέχοντες στα προγράμματα συμβολαιακής γεωργίας και περιλαμβάνουν την παρουσίαση καινοτομικών ιδεών και πρακτικών, επισκέψεις σε επιδεικτικούς αγρούς και εργαστήρια συζήτησης** για την εφαρμογή των πρακτικών που παρουσιάστηκαν σε καλλιέργειες ενδιαφέροντος των συμμετεχόντων. Στις καινοτομικές ιδέες μπορούν να περιλαμβάνονται, επίσης, **πέραν των τεχνολογικών, οργανωτικές και συνεργατικές καινοτομίες**, οι οποίες έχουν αποδειχθεί κρίσιμης σημασίας για την επιβίωση των αγροτικών συνεταιρισμών σε πολλές χώρες τα τελευταία 30 και πάνω χρόνια.

Εκπαίδευση

1. Η παρουσίαση του τρόπου με τον οποίο η έννοια της συνεργασίας μπορεί και πρέπει να ενταχθεί στο σύστημα παιδείας, με την **ενσωμάτωση στα προγράμματα σπουδών της απόκτησης συνεργατικών δεξιοτήτων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης**, στην οποία αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, εκφεύγει του πλαισίου και των δυνατοτήτων της παρούσας μελέτης. Το ίδιο και η ανάλυση των σχετικών

προγραμμάτων σπουδών και διδακτικής εμπειρίας που υπάρχει στα ελληνικά ανώτατα και ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η ανάλυση θα περιοριστεί, συνεπώς, μόνο στην παρατήρηση της ανάγκης να υπάρξει μια σοβαρή ενίσχυση σε ό,τι αφορά την **απόκτηση στο πλαίσιο προπτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων ουσιαστικών προσόντων διοίκησης συνεργατικών σχηματισμών.**

5.3.4. Κοινή αξιοποίηση των δικτύων marketing και εμπορίας

Ένα δυνητικά εξαιρετικά σημαντικό πεδίο συνεργασίας, το οποίο βρίσκεται σε νηπιακό επίπεδο στη χώρα μας, αφορά στην κοινή αξιοποίηση δικτύων marketing και εμπορίας που έχουν ήδη δημιουργήσει επιχειρήσεις και συνεταιρισμοί του αγροδιατροφικού τομέα. Το θέμα των δικτύων marketing και εμπορίας, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, είναι εξαιρετικά σημαντικό για την ανάπτυξη της εξωστρέφειας. Πρόκειται για δίκτυα ο σχηματισμός των οποίων απαιτεί υψηλό κόστος και σημαντικό χρονικό διάστημα, τα οποία στην περίπτωση των πολύ μικρών -προπαντός- και μικρών επιχειρήσεων είναι δύσκολο να δημιουργηθούν.²⁹⁷

Στον αγροδιατροφικό τομέα, οι δυσκολίες αυτές αυξάνονται λόγω της μεγάλης ποικιλίας των προϊόντων που χαρακτηρίζει την ελληνική παραγωγή. Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν τομείς στους οποίους το διεθνές μερίδιο των ελληνικών προϊόντων είναι μεγάλο και, συνεπώς, αντίστοιχα σημαντικά είναι και τα δίκτυα marketing και εμπορίας διανομής στα οποία διαθέτουν πρόσβαση οι επιχειρήσεις και συνεταιρισμοί που πρωταγωνιστούν στις συγκεκριμένες αγορές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα κονσερβοποιημένα φρούτα, όπου η Ελλάδα ήταν η όγδοη εξαγωγική χώρα στον κόσμο το 2016,²⁹⁸ με κύριο πρωταγωνιστή στην εξαγωγική αυτή προσπάθεια τα ροδάκινα.

Η πρόσβαση που διαθέτουν κλάδοι, όπως τα κονσερβοποιημένα ροδάκινα, στις διεθνείς αγορές παραμένει εντελώς αναξιοποίητη από άλλες εξαγωγικές επιχειρήσεις τροφίμων, που προσπαθούν να εξαγάγουν και ασφυκτιούν από την έλλειψη πρόσβασης στις διεθνείς αγορές. Στις συζητήσεις που έγιναν στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, ρωτήσαμε δύο μεγάλους εξαγωγείς του συγκεκριμένου κλάδου (ένα πολύπειρο διευθυντικό συνεταιριστικό στέλεχος και τον ιδιοκτήτη της αντίστοιχης ιδιωτικής εξαγωγικής βιομηχανίας), γιατί δεν υπάρχει αξιοποίηση των δικτύων τους από άλλες εταιρείες. Οι απαντήσεις που πήραμε μας εξέπληξαν καθώς δεν ήταν αρνητικές ή επιφυλακτικές. Απλώς το θέμα δεν τους είχε απασχολήσει ποτέ.

²⁹⁷ Όπως τονίζεται στη μελέτη Ernst & Young (2018), «Στην Ελλάδα το 2015, εκ των περίπου 700.000 επιχειρήσεων, εξαγωγική δραστηριότητα κατέγραψαν μόνο 17.730 επιχειρήσεις (από τις οποίες, οι 17.460 ήταν ΜμΕ)... Μόλις 1,6% των πολύ μικρών επιχειρήσεων ανέπτυξε εξαγωγική δραστηριότητα, έναντι 42,7% των μεσαίων και 21,5% των μικρών. Για το σύνολο των ΜμΕ, το ποσοστό διαμορφώνεται στο 2,3%. Στην υπόλοιπη Ευρώπη, η εικόνα είναι πολύ περισσότερο εξωστρεφής. Το ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων που εξαγάγει για το σύνολο της ΕΕ είναι το 4,6%, ενώ σε χώρες, όπως η Αυστρία και η Ιρλανδία, το ποσοστό αυτό φτάνει το 10% και 25,2%, αντίστοιχα».

²⁹⁸ Rabobank, 2018.

Η ύπαρξη και έκταση των σχετικών δικτύων και οι πρακτικές πλευρές της αξιοποίησης (ποια είναι και που υπάρχουν αυτά τα δίκτυα, ποιοι είναι οι παρεμφερείς υποκλάδοι-προϊόντα που μπορούν να συμπορευτούν, πώς μπορεί να γίνεται η μεταβίβαση των σχετικών προσωπικών σχέσεων, πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί η κοινή παρουσία σε εκθέσεις κλπ.), απαιτεί ειδική μελέτη, που θα ήταν κατεξοχήν αντικείμενο της Enterprise Greece ή του φορέα που προτείνεται στο πλαίσιο του παρόντος σχεδίου στη συνέχεια της πρότασης του ΣΕΒ και των 3 ΔΟ («αγροδιατροφικός ΣΕΤΕ» για την προώθηση της εξωστρέφειας του τομέα).

Στη συνέχεια, ο φορέας που θα αναλάμβανε να προωθήσει τη σχετική προσπάθεια θα μπορούσε να οργανώσει σε τακτά χρονικά διαστήματα «ημέρες συνεργειών» στις οποίες εταιρείες κλάδων που χρησιμοποιούν παρεμφερή δίκτυα marketing και εμπορίας να έχουν τη δυνατότητα να αναζητούν συνεργασίες.

Το κίνητρο συμμετοχής στις ημέρες αυτές θα μπορούσε να είναι διπλό: παρουσίαση ερευνών αγοράς, που ενημερώνουν για τη διάρθρωση και δυναμική των αγορών ενδιαφέροντος της Ελλάδος για τα συγκεκριμένα προϊόντα και παρουσία αγοραστών που συμμετέχουν με την ευκαιρία σε οργανωμένα ταξίδια επισκέψεων σε παραγωγικές μονάδες και εγκαταστάσεις, όσων λαμβάνουν μέρος στις ημέρες συνεργειών. Οι σχετικές δραστηριότητες, που είναι συγκριτικά χαμηλού κόστους, αλλά ιδιαίτερα αμφιλεγόμενες από πλευράς κρατικών ενισχύσεων, θα πρέπει να χρηματοδοτηθούν κατά κύριο λόγο από τον ιδιωτικό τομέα (μεγάλα ιδρύματα, προγράμματα εταιρικής κοινωνικής ευθύνης μεγάλων επιχειρήσεων, συνδρομές μελών διεπαγγελματικών οργανώσεων που μετέχουν στις ημέρες συνεργειών κ.ά.).

Στο πλαίσιο αυτό, θα έπρεπε να εξεταστεί και η αναθεώρηση του σημαντικού από πλευράς προϋπολογισμού (50 εκατ. ευρώ δημόσια δαπάνη), προγράμματος του ΕΣΠΑ «Επιχειρούμε Έξω», το οποίο απευθύνεται αποκλειστικά σε μικρές και μεσαίες μεταποιητικές επιχειρήσεις. Δεν περιλαμβάνονται, έτσι, ούτε οι εξειδικευμένες εξαγωγικές εμπορικές επιχειρήσεις (που ομαδοποιούν την παρουσία μικρών και μεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων σε διεθνείς εκθέσεις), ούτε οι επιχειρηματικές συστάδες, που θα μπορούσαν να προσφέρουν αντίστοιχες υπηρεσίες στα μέλη τους με ακόμα μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, προωθώντας -εφόσον υπήρχε το σχετικό κίνητρο- στην πράξη τη φιλοσοφία των από κοινού αναπτυσσόμενων εξωστρεφών δραστηριοτήτων.

ΕΝΑ ΝΕΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ ΤΟΜΕΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
Μάιος 2019

Παραρτήματα

6.1 Επιλεγμένα Στοιχεία Από Το Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών Και Άλλων Συλλογικών Φορέων

Όπως εξηγήσαμε στην υποενότητα 3.2.3, σύμφωνα με το άρθρο 19 του νόμου 4384/2016 και με το άρθρο 1 της ΥΑ 2062/132509/2016, στο Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και άλλων Συλλογικών Φορέων (ΕΜΑΣαΣΦ) καταχωρίζονται οι ΑΣ, οι ΚΑΣ και ΚΕΑΣ, οι Γυναικείοι ΑΣ, καθώς και οι ΑΕΣ το 51% του μετοχικού κεφαλαίου των οποίων ανήκει σε ΑΣ. Σύμφωνα με το άρθρο 20 του νόμου 4384/2016, αλλά και με το άρθρο 4 της ΥΑ 2062/132509/2016, με την αίτηση της εγγραφής τους στο ΕΜΑΣαΣΦ, οι υπόχρεοι πρέπει να υποβάλλουν ηλεκτρονικά τα εξής:

α) αντίγραφο του καταστατικού τους και βεβαίωση εγγραφής τους στο βιβλίο μητρώου αγροτικών συνεταιρισμών του αρμόδιου Ειρηνοδικείου,

β) κατάσταση των ιδρυτικών μελών του ΑΣ με το ονοματεπώνυμο ή την επωνυμία και το ΑΦΜ τους, σύμφωνα με το βιβλίο μητρώου μελών, και βεβαίωση ότι έχουν καταβάλει το ποσοστό της αξίας της συνεταιρικής τους μερίδας, σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου 4384/2016,

γ) συνοπτικό επιχειρησιακό πλάνο διάρκειας τριών ετών για τη λειτουργία τους, που περιγράφει τις δραστηριότητες τους σε συγκεκριμένους τομείς παραγωγής, τις ποσότητες που πρόκειται να διαχειριστούν, τις προγραμματισμένες δράσεις και τυχόν επενδυτικά σχέδια που προτίθενται να αναλάβουν για την υλοποίησή του.

Η επικαιροποίηση του ΕΜΑΣαΣΦ πραγματοποιείται ως τις 30 Ιουνίου εκάστου έτους με τις τακτικές ετήσιες δηλώσεις, οι οποίες υποβάλλονται από τους υπόχρεους εντός της προθεσμίας αυτής. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τις διατάξεις του άρθρου 20 του νόμου 4384/2016, αλλά του άρθρου 5 της ΥΑ 2062/132509/2016, οι υπόχρεοι επικαιροποίησης οφείλουν να υποβάλουν τα ακόλουθα στοιχεία:

α) επωνυμία, έδρα και στοιχεία επικοινωνίας (διεύθυνση, τηλέφωνα, ΑΦΜ και ΔΟΥ, ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και στοιχεία επικοινωνίας νόμιμου εκπροσώπου και γενικού διευθυντή ή διευθυντή), εφόσον ο κύκλος εργασιών υπερβαίνει το 1.000.000 ευρώ,

β) νομιμοποιητικά έγγραφα, όπως καταστατικό με τις τελευταίες τροποποιήσεις, βεβαίωση εγγραφής στο βιβλίο μητρώου αγροτικών συνεταιρισμών του αρμόδιου Ειρηνοδικείου, πρακτικό εκλογής ΔΣ και Εποπτικού Συμβουλίου, όπου απαιτείται, και πρακτικό κατανομής αξιωμάτων, πρακτικό αρχαιρεσιών, στοιχεία οικονομικού ελεγκτή,

γ) αριθμό μελών, όπως προκύπτει από το βιβλίο μητρώου μελών και κατάσταση μελών με το ονοματεπώνυμο και το ΑΦΜ τους ή την επωνυμία και το ΑΦΜ τους,

δ) ύψος συνεταιρικής μερίδας και βεβαίωση ότι έχει εξοφληθεί η συνεταιρική μερίδα σύμφωνα με το άρθρο 9 του νόμου 4384/2016. Η καταβολή βεβαιώνεται με απόφαση του ΔΣ, το οποίο ευθύνεται με τις διατάξεις του άρθρου 8 του νόμου 1599/1986 περί ψευδούς δηλώσεως,

ε) αντίγραφο ετήσιων χρηματοοικονομικών καταστάσεων που προβλέπονται στο άρθρο 22 του νόμου 4384/2016, προκειμένου να διαπιστωθεί η παραγωγική δραστηριότητα του ΑΣ. Ο ελάχιστος κύκλος εργασιών για την αξιολόγηση τους πρέπει να προέρχεται αποκλειστικά από παραγωγική δραστηριότητα.

στ) έκθεση οικονομικοδιαχειριστικού ελέγχου των ελεγκτών του άρθρου 21 του νόμου 4384/2016,

ζ) δήλωση προέδρου ΔΣ ότι τα μέλη παραδίδουν την παραγωγή τους ή/και προμηθεύονται τα εφόδιά τους, σύμφωνα με την παράγραφο 3 του άρθρου 8 του νόμου 4384/2016,

η) αποδεικτικό της αποστολής του καταλόγου υπόχρεων προσώπων (προέδρου ΔΣ και Γενικού Διευθυντή ή Διευθυντή) προς την μονάδα ελέγχου των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης εφόσον ο ΑΣ έχει ετήσιο κύκλο εργασιών άνω των 2.000.000 ευρώ.

Τα στοιχεία α-δ υποβάλλονται στην τακτική ετήσια δήλωση εφόσον έχουν επέλθει αλλαγές μετά την πρώτη εγγραφή στο ΕΜΑΣαΣΦ. Τα στοιχεία ε-η υποβάλλονται κάθε χρόνο στην τακτική ετήσια δήλωση των υπόχρεων. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του ΥπΑΑΤ, μέχρι τα τέλη Μαρτίου 2019, ενήμεροι ήταν 734 συνεταιρισμοί. Η σειρά και ο τρόπος εμφάνισής τους στον Πίνακα Π1 είναι όπως στο επίσημο αρχείο που δημοσιεύει το ΥπΑΑΤ.

Πίνακας Π1: Ενήμερα Μέλη του Εθνικού Μητρώου Αγροτικών Συνεταιρισμών

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΘΕΡΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΘΕΡΜΟΥ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΓΡΙΝΙΟΥ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΙΑΣ Η ΕΝΩΣΗ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΥΤΕΙΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΚΤΙΟΥ-ΒΟΝΙΤΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΥΜΟΥ Ν. ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟΥ ΝΟΜΟΥ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΟΚΙΜΙΟΥ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ-ΑΓΡΙΝΙΟΥ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΜΟΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ «Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΩ ΜΑΚΡΥΝΟΥΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΠΑΡΑΓΓΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ Ο ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ «ΤΟ ΣΚΑΛΙ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ ΤΟ ΔΙΒΑΡΙ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ-Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ ΗΛΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ «ΚΑΙΝΑ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΥΤΕΙΩΝ ΞΗΡΟΜΕΡΟΥ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ «ΑΚΑΡΝΑΝΙΚΗ ΓΗ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΡΩΣΙΜΩΝ ΕΛΑΙΩΝ ΝΕΑΠΟΛΗΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ ΑΙΤΩΛ/ΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΡΩΣΙΜΩΝ ΕΛΑΙΩΝ ΤΡΙΧΩΝΙΔΟΣ ΑΙΤΩΛ/ΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΕΛΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΑΥΤΗΣ «ΤΡΙΧΩΝΙΔΑ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ,ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΕΡΥΣΙΧΗ ΠΑΡΑΧΕΛΩΪΤΙΔΟΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «Η ΔΗΙΑΝΕΙΡΑ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «Ο ΑΓΙΟΣ ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ ΠΑΝΑΓΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΝΗ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΜΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ «Ο ΠΑΠΗΣ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΙΑ ΩΛΕΝΕΙΑ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ «Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΑΙΤΕΡΙΣΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ «Ο ΑΓΙΟΣ ΠΑΤΑΠΙΟΣ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΕΛΙΑΣ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΟΒΡΥΑ
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ «ΠΑΝΑΓΙΑ Η ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ «Η ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ «ΤΑ ΡΕΜΠΑΚΙΑ'»
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΕΝΩΣΗ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ Α.Ε.Σ-Α.Ε

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΙΝΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ, ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΚΡΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΡΩΠΙΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΠΑΙΑΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΙΑΝΙΑΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΣΠΑΤΩΝ - ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΠΑΤΩΝ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΑΧΑΡΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΝΘΟΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΥΤΩΡΙΟΥΧΩΝ ΑΧΑΡΝΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΕΡΑΤΕΑΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΑΧΑΡΝΩΝ	ΑΝΘΟΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΧΑΡΝΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΡΜΙΟΝΗΣ «ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΑΝΑΡΓΥΡΟΙ»
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΙΝΑΧΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΚΗΠΑΙΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΚΟΥΤΣΟΠΟΔΙΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΩΝ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ «ΡΕΑ»
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΡΓΟΥΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΡΓΟΥΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΝΕΑΣ ΤΙΡΥΝΘΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΝΥΦΙΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟΥ ΑΡΓΟΥΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ «ΠΥΡΑΜΙΣ» ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΗΡΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΠΥΡΓΕΛΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΗΡΑΙΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΠΥΡΗΝΟΚΑΡΠΩΝ ΚΑΙ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΚΟΥΤΣΟΠΟΔΙΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΚΟΥΡΤΑΚΙΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΠΩΛΗΣΗΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΠΥΡΓΕΛΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΧΛΑΔΟΚΑΜΠΟΥ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΛΑΛΟΥΚΑ»
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΣΤΑΘΕΪΚΩΝ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΗΝΟΚΑΡΠΩΝ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΧΟΥΝΗΣ ΚΑΡΥΑΣ ΑΡΓΟΥΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΚΟΙΝΟΠΡΑΞΙΑ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ «Κ.Α.Σ.Ο.Α. ΔΑΝΑΟΣ» ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ ΘΕΡΜΗΣΙΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΙΡΙΩΝ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΚΑΙ ΝΩΠΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΔΑΛΑΜΑΝΑΡΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΙΝΑΧΟΥ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΓΟΥΣ «Η ΜΕΛΙΣΣΑ»
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΦΡΟΥΤΩΝ & ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΗΛΙΟΣ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	«ΑΡΓΟΛΙΚΗ ΓΗ» ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	ΤΡΙΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ «Η ΕΝΩΣΗ»
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	ΤΡΙΠΟΛΗΣ	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΚΑΔΙΑΣ
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	ΝΟΤΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΤΥΡΟΥ ΣΑΠΟΥΝΑΚΑΙΚΩΝ
ΑΡΚΑΔΙΑΣ	ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΥΝΟΥΡΙΑΣ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΕΖΑΣ-Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΡΑΜΜΕΝΙΤΣΑΣ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ
ΑΡΤΑΣ	ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΕΜΠΟΡΙΑΣ, ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΑΓΩΓΗΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ ΔΗΜΟΥ ΑΡΤΑΙΩΝ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΡΩΝΗΣΙΑΣ ΚΑΛΟΓΕΡΙΚΟΥ ΑΡΤΑΣ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΓΛΑΣ ΚΩΣΤΑΚΙΩΝ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΕΖΑΣ «ΤΣΟΥΚΑΛΙΟ-ΡΟΔΙΑ»
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ & ΛΟΙΠΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΑΡΤΑΣ	ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΩΝ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΦΥΛΗΣ ΦΡΙΖΑΡΤΑ ΑΚΡΟΠΟΤΑΜΙΑΣ ΑΡΤΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΕΩΝ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	«ΠΑΝΑΙΓΙΑΛΕΙΟΣ ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ» ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΕ
ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΑΓΕΛ/ΦΩΝ ΠΕΡ. ΠΑΤΡΩΝ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΡΑΧΝΕΙΚΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΪΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΤΑΤΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΣΑΓΕΙΚΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΡΑΒΩΝΙΤΣΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΟΙΝΙΚΑ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΛΙΜΗΤΙΚΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΕΜΕΝΗΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΗΝΗΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΥΝΙΝΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΑΛΜΕΝΙΚΟΥ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ Ν. ΑΧΑΪΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΣΟΥΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΜΟΥΣΙΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΛΙΣΣΙΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΑΚΚΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΕΡΙΝΟΥ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΑΧΛΑΔΙΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΕΛΙΣΣΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΑΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ»
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΑΦΝΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΩ ΔΙΑΚΟΠΤΟΥ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΑΧΑΪΑΣ	ΕΡΥΜΑΝΘΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΕΤΖΙΟΥ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΔΟΔΑΦΝΗΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΜΑΡΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΕΛΙΑΝΙΤΙΚΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΥΡΟΒΡΥΣΗΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΪΑΣ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΑΞΟΥ «Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ»
ΑΧΑΪΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΪΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΟΥΣΙΚΩΝ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΑΜΙΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΑΙΓΙΑΛΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΥΜΑΡΙ ΑΙΓΙΟΥ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΔΙΣΤΟΜΟΥ - ΑΡΑΧΟΒΑΣ - ΑΝΤΙΚΥΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΑΧΩΒΑΣ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΟΡΧΟΜΕΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΣ, ΣΙΤΗΡΩΝ ΚΑΙ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΔΙΟΝΥΣΟΥ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΛΕΒΑΔΕΩΝ	ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΤΟΜΑΤΑΣ - - ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΑΛΙΑΡΤΟΥ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΛΕΒΑΔΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΔΕΙΑΣ Ο ΑΙΧΜΕΑΣ
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΤΑΝΑΓΡΑΣ	ΑΣ ΕΛ.ΚΕΚ. ΘΗΒΑΣ
ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΔΕΣΚΑΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΚΑΜΒΟΥΝΙΑ»
ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΨΥΧΑΝΘΩΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ «ΠΡΟΙΟ»
ΔΡΑΜΑΣ	ΔΡΑΜΑΣ	«ΕΝΩΣΗ» ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ
ΔΡΑΜΑΣ	ΔΡΑΜΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ-ΚΑΒΑΛΑΣ
ΔΡΑΜΑΣ	ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ
ΔΡΑΜΑΣ	ΔΟΞΑΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΡΑΜΑΣ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΑΝΔΡΑΣ - ΕΙΔΥΛΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΡΥΘΡΩΝ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΕΓΑΡΕΩΝ	ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΓΑΡΩΝ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΕΓΑΡΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ
ΕΒΡΟΥ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΟΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ Ν ΕΒΡΟΥ «Η ΜΕΛΙΣΣΑ»
ΕΒΡΟΥ	ΣΟΥΦΛΙΟΥ	ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΟΥΦΛΙΟΥ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΑΡΔΑΣ Ν.ΕΒΡΟΥ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ-ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΣΠΑΡΑΓΓΙΩΝ ΝΕΑΣ ΒΥΣΣΑΣ
ΕΒΡΟΥ	ΣΟΥΦΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΥΧΕΡΟΥ ΕΒΡΟΥ
ΕΒΡΟΥ	ΣΟΥΦΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ
ΕΒΡΟΥ	ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΕΝΩΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ-ΕΒΡΟΥ
ΕΒΡΟΥ	ΣΟΥΦΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ «ΣΟΥΦΛΙΩΤΙΚΑ ΚΕΛΑΡΙΑ»
ΕΒΡΟΥ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ και ΠΟΛΥΔΥΝΑΜΩΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ ΕΒΡΟΥ ΡΟΔΟΠΗΣ
ΕΒΡΟΥ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ-ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ-ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΣΚΟΡΔΟΥ ΒΥΣΣΑΣ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ ΣΤΕΡΝΑΣ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΘΡΑΚΩΝ ΑΜΝΟΣ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΚΟΜΑΡΩΝ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΚΑΡΥΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΡΥΣΤΟΥ ΜΑΡΜΑΡΙΟΥ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΙΣΤΙΑΙΑΣ-ΑΙΔΗΨΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΑΞΙΑΡΧΗ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ-ΛΙΜΝΗΣ-ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΒΙΩΝ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΚΥΜΗΣ-ΑΛΙΒΕΡΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ-ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΥΒΟΙΑΣ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΚΑΡΥΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΡΥΣΤΟΥ
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΔΙΡΦΥΩΝ-ΜΕΣΣΑΠΙΩΝ	Α.Σ. ΤΡΙΑΔΑΣ «ΝΕΑ ΓΗ»
ΖΑΚΥΝΘΟΥ	ΖΑΚΥΝΘΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΗΝΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΡΑΓΑΝΟΥ ΗΛΕΙΑΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ-ΚΥΛΛΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ-ΚΥΛΛΗΝΗΣ «Η ΕΝΩΣΗ»
ΗΛΕΙΑΣ	ΗΛΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ & ΔΙΑΚΙΝΗΣΗΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΔΗΛΙΔΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΖΑΧΑΡΩΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΚΟΒΑΤΟΥ
ΗΛΕΙΑΣ	ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ-ΚΥΛΛΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΥΡΓΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΡΥΦΗΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΥΡΓΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΗΝΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΙΑΣ ΦΡΟΥΤΩΝ ΤΡΑΓΑΝΟΥ
ΗΛΕΙΑΣ	ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ-ΚΥΛΛΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΜΠΟΥ ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΦΡΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ
ΗΛΕΙΑΣ	ΗΛΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΩΝ,ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ, ΣΙΤΗΡΩΝ, ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ ΝΟΜΟΥ ΗΛΕΙΑΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΗΝΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ - Ο.Π.
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΥΡΓΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ, ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΩΝ ΓΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ «ΗΛΕΙΑΣ ΚΗΠΟΣ»
ΗΛΕΙΑΣ	ΗΛΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΖΑΧΑΡΩΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ-ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ
ΗΛΕΙΑΣ	ΗΛΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΗΣ ΣΤΑΦΙΔΑΣ ΑΜΑΛΙΑΔΑΣ «ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ»
ΗΛΕΙΑΣ	ΠΥΡΓΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ Ο ΡΟΔΙΤΗΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΝΑΟΥΣΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΝΑΟΥΣΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΕΝΙ ΝΑΟΥΣΑ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	Α.Σ.ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΗΣ Η ΟΜΟΝΟΙΑ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΛΙΚΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ Π.ΣΚΥΛΙΤΣΙΟΥ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΗΣΙΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΔΑΚΙΝΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΛΟΥΤΡΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	Α.Σ. ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΑΥΡΟΥ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ «VENUS GROWERS»
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΣΟ ΔΙΑΒΑΤΟΥ «ΑΓΙΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ»

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΞΕΧΑΣΜΕΝΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ Ο.Π
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΝΗΣΙΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΥ ΔΟΒΡΑ «Η ΦΡΟΥΤΟΠΗΓΗ»
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	Α.Σ. ΚΟΥΛΟΥΡΑΣ ΝΕΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΛΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΛ.Μ.ΜΕ. ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΕΙΡΗΝΟΥΠΟΛΗΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	Α.Σ. ΕΡΙΒΩΛΟΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΦΡΟΥΤΩΝ ΜΑΚΡΟΧΩΡΙΟΥ ΗΜΑΘΙΑΣ ΦΡΟΥΤΕΒΑΝ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ ΔΗΜΟΥ ΝΑΟΥΣΑΣ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΑΓΙΑ ΚΥΡΙΑΚΗ ΝΗΣΕΛΙΟΥ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΔΑΚΙΝΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	Α.Ε.Σ. ΑΓ. ΠΑΥΛΟΣ Α.Ε.
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΕΣ ΚΟΜΕΞ ΑΕ
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΒΕΡΟΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΙΑΒΑΤΟΥ «Ο ΗΦΑΙΣΤΟΣ»
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	Α.Σ. «ΜΙΕΖΑ ΦΡΟΥΤ» (ΠΡΩΗΝ Α.Σ. «ΝΑΟΥΣΑ ΦΡΟΥΤ»)
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ «ΝΕΑ ΔΗΜΗΤΡΑ»
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ «Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ»
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΦΟΧΩΡΑΣ Β'
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΕΦΑΛΟΧΩΡΙΟΥ «ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ»
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΦΑΙΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ- ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΟΣ- ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΣΑΡΑΣ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΜΥΡΩΝΑ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΩ ΑΣΙΤΩΝ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΥΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΑΦΝΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΑΡΟΥ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΩΝ & ΛΟΙΠΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΟΥΣΩΝΑ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΤΗΡΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΥΛΙΣΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΦΑΙΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΦΑΙΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΥΓΕΝΙΚΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΙΠΙΔΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΕΣΣΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΟΙΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΩΝ ΠΑΡΑΣΚΙΩΝ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΟΥΔΕΤΣΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΟΙΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΙΣΙΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΟΙΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΥΡΤΙΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΥΚΟΛΟΓΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΑΜΠΕΛΟΟΙΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΥΝΑΒΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΑΜΑΝΙΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΓΟΡΤΥΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑΣ ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΥΡΑΚΙΩΝ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΘΡΑΨΑΝΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΝΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΑΡΙΑΝΟΥ ΠΕΔΙΑΔΑΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΙΝΩΑ ΠΕΔΙΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΠΑΝΑΝΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΡΗΤΗΣ ΣΥΝ.Π.Ε. ΟΜΑΔΑ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΨΑΡΗΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΓΟΡΤΥΝΑΣ	ΑΓΡΟΤ. ΟΙΚΟΤ. ΑΓΡΟΤΟΥΡ. ΣΥΝ/ΜΟΣ ΔΗΜΟΥ ΡΟΥΒΑ ΙΔΑΙΑ ΓΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΚΡΗΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΦΑΙΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΣΣΑΡΑΣ ΦΑΙΣΤΟΣ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΓΟΡΤΥΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΡΧΑΝΩΝ - ΑΣΤΕΡΟΥΣΙΩΝ	ΑΡΧΑΝΩΝ ΓΕΥΣΕΙΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ - ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΚΟΣ - ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ (ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ) ΔΗΜΟΥ ΑΡΧΑΝΩΝ -
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	Α.Σ. ΚΑΣΤΡΙ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΒΙΑΝΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΒΙΑΝΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΓΟΡΤΥΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΒΙΩΝ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΚΟΣ (ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ) ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΥ ΓΟΥΒΩΝ
ΘΑΣΟΥ	ΘΑΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΥ
ΘΑΣΟΥ	ΘΑΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΛΙΡΑΧΗΣ
ΘΑΣΟΥ	ΘΑΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΜΕΝΑΡΙΩΝ
ΘΑΣΟΥ	ΘΑΣΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΡΙΩΝ
ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ	ΦΙΛΙΑΤΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΣΑΓΙΑΔΑΣ
ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ	ΦΙΛΙΑΤΩΝ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΙΕΩΝ ΣΑΓΙΑΔΑΣ ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ
ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ	ΣΟΥΛΙΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ
ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ	ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕΣΣΠΡΩΤΙΑΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ «ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΞΙΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΛΑΓΚΑΔΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΟΧΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	Α ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΡΥΖΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΧΑΛΑΣΤΡΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΥΖΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΝΕΩΝ ΜΑΛΓΑΡΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΑΣ ΚΟΥΦΑΛΙΩΝ Α'
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ Α' ΑΔΕΝΔΡΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	Α.Σ. ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	ΑΣ ΒΡΑΧΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΑΝΟΜΗΣ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΡΜΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ ΕΜΠΟΡΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΦΥΛΗΣ ΧΙΟΥ Α.Σ. «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΑΝΘΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΗΠΕΙΡΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΝΗΣΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΔΕΛΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΑΛΑΣΤΡΑΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ «Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	Α.Σ. ΟΡΥΖΩΝΕΣ ΑΞΙΟΥ ΧΑΛΚΗΔΟΝΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΔΕΝΔΡΟΥ ΟΡΥΖΑ
ΘΗΡΑΣ	ΘΗΡΑΣ	ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΘΗΡΑΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ
ΘΗΡΑΣ	ΣΙΚΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΙΚΙΝΟΥ- ΟΙΝΟΗ
ΘΗΡΑΣ	ΙΗΤΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ	ΓΕΝΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ «ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ»
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΖΙΤΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΠΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ «Η ΠΙΝΔΟΣ»
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΖΑΓΟΡΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΑΤΩ ΠΕΔΙΝΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΥΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΚΑΒΑΛΑΣ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΚΑΒΑΛΑΣ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΝΕΣΤΟΥ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΠΑΓΓΑΙΟΥ	Α.Σ.ΓΕΩΡΓΙΑΝΗΣ ΣΠΕ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΠΑΡΑΓΓΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΝΕΣΤΟΥ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΣ ΣΠΑΡΑΓΓΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΝΕΑΣ ΚΑΡΥΑΣ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΠΑΡΑΓΓΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ (NESPAP) ΧΡ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΠΑΓΓΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΦΥΛΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΑΓΓΑΙΟΥ «ΣΥΜΒΟΛΟ»
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ ΔΥΤΙΚΑ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΠΑΓΓΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΔΗΜΟΥ ΠΑΓΓΑΙΟΥ «Η ΕΛΙΑ»
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΚΑΒΑΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ ΚΑΒΑΛΑΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΧΡΥΣΟΥΠΟΛΗΣ «ΓΑΙΑ»
ΚΑΛΥΜΝΟΥ	ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ-ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ
ΚΑΛΥΜΝΟΥ	ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΗ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΑΣΟ
ΚΑΛΥΜΝΟΥ	ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΥΜΑΡΙΣΙΟΥ ΜΕΛΙΟΥ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΣΟΦΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ & ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΝΕΛΑΪΔΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΑΛΙΓΚΑΡΟΤΡΟΦΩΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΟΤΡΑΙΩΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΜΟΥΖΑΚΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΕΛΑΔΟΤΡΟΦΩΝ & ΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΛΙΜΝΗΣ ΠΛΑΣΤΗΡΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΜΠΕΛΟΟΙΝΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΜΟΥΖΑΚΙΟΥ	ΑΣ ΣΤΕΒΙΑΣ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ	ΠΑΛΑΜΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΩΘΗΣΗΣ ΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΙΑΣ ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΙΚΩΝ ΠΡΟΒΑΤΩΝ ΠΡΟΑΣΤΙΟΥ ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΝΤΑΒΡΥΣΟΥ
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ
ΚΕΑΣ-ΚΥΘΝΟΥ	ΚΕΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΤΩ ΜΕΡΙΑΣ ΚΕΑΣ
ΚΕΑΣ-ΚΥΘΝΟΥ	ΚΥΘΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΩΡΑΣ ΚΥΘΝΟΥ
ΚΕΑΣ-ΚΥΘΝΟΥ	ΚΥΘΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΥΟΠΙΔΑΣ ΚΥΘΝΟΥ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΝΘΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	ΚΕΡΚΥΡΑΣ	ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΕΝΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ ΚΕΡΚΥΡΑΣ
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑΣ	ΕΝΙΑΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ-ΙΘΑΚΗΣ
ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ	ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΡΟΜΠΟΛΑΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ
ΚΙΛΚΙΣ	ΚΙΛΚΙΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ
ΚΙΛΚΙΣ	ΠΑΙΟΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΕΥΦΟΡΗ ΓΗ»
ΚΙΛΚΙΣ	ΠΑΙΟΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΞΙΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΣΕΡΒΙΩΝ-ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ «Η ΔΗΜΗΤΡΑ»
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΕΟΡΔΑΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ ΕΟΡΔΑΙΑΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΟΚΟΥ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΣΕΡΒΙΩΝ-ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ (ΑΣΕΠΟΠ) ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΟΚΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΟΖΑΝΗΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΕΟΡΔΑΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΥΡΓΩΝ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΕΟΡΔΑΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΜΗΛΟΧΩΡΙΟΥ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΕΟΡΔΑΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΔΑΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΣΕΡΒΙΩΝ-ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	ΑΣ ΕΛΙΑΣ ΙΜΕΡΩΝ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ-ΓΡΕΒΕΝΩΝ-ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΒΟΪΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΪΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΓΡΕΒΕΝΩΝ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΒΟΪΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΪΟΥ ΚΟΖΑΝΗΣ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΒΟΪΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΣΙΣΑΝΙΟΥ ΒΟΪΟΥ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΣΙΤΗΡΩΝ ΚΑΙ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΙΜΑΓΚΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΛΤΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΟΥΛΚΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΟΠΑΣ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΒΕΛΟΥ «ΑΓΙΑ ΜΑΡΙΝΑ»
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΟΧΩΡΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΑΛΙΩΤΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΙΑΤΟΥ-ΤΡΑΓΑΝΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΟΥΛΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΞΥΛΟΚΑΣΤΡΟΥ-ΕΥΡΩΣΤΙΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΚΑΙ ΕΛΑΙΟΛΑΔΟΥ ΔΕΡΒΕΝΙΟΥ-ΕΥΡΩΣΤΙΝΗΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ (ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ -- ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ) ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΥΟΝΕΡΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙΣΑΡΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΝΕΜΕΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΜΕΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΣΣΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΖΕΥΓΟΛΑΤΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΟΥ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΟΥΛΗΝΑΡΙΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΙΑΤΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΒΕΛΟΥ-ΒΟΧΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΥΠΕΡΤΡΟΦΩΝ ΖΕΥΓΟΛΑΤΙΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΩΝ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΠΟΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΒΕΛΙΝΑΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΩΝ ΣΤΑΦΥΛΙΩΝ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΛΤΟΥ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	Α.Σ. ΒΙΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΚΙΑΤΟΥ
ΚΩ	ΚΩ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ-ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΗΣΟΥ ΚΩ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΕΦΟΔΙΩΝ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΣΠΑΡΤΗΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΓΚΟΡΙΤΣΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΑΛΑΙΟΠΑΝΑΓΙΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΛΥΒΙΩΝ ΣΟΧΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΛΑΚΩΝΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΕΟΠΟΛΗΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΕΥΡΩΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΤΡΙΝΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΞΗΡΟΚΑΜΠΙΟΥ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΕΥΡΩΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΑΡΑΚΑ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΒΟΙΩΝ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΥΚΕΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΓΙΩΝ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΝΟΜΙΩΝ-ΦΟΥΤΙΩΝ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓ.ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΑΓ.ΝΙΚΟΛΑΟΥ-ΤΑΛΑΝΤΩΝ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΠΑΔΙΑΝΙΚΩΝ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΣΠΑΡΤΗΣ	Α.Σ.Ε.Ε. ΑΜΥΓΛΩΝ ΣΠΑΡΤΗΣ «ΛΑΚΩΝΙΑ»
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΟΛΑΩΝ - ΠΑΚΙΩΝ - ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΕΥΡΩΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΣΠΕΡΙΔΟΕΙΔΩΝ ΣΚΑΛΑΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ «SPARTA ORANGE»
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΕΥΡΩΤΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΟΥΣΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ - ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΜΥΓΔΑΛΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΜΒΑΚΟΣ ΚΑΛΑΜΑΚΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΣΥΜΠΥΡΝΩΝ ΡΟΔΑΚΙΝΩΝ ΦΑΛΛΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ ΣΥΝ. Π.Ε.-ΕΓΑ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΟΥΛΙΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΜΟΣ ΔΕΝΔΡΩΝ ΤΥΡΝΑΒΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΔΕΝΔΡΟΚΟΜΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΑΙΤΕΡΙΣΜΟΣ ΑΜΠΕΛΩΝΑ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ & ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΜΑΚΡΥΧΩΡΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	Γ.Π.Σ. ΜΕΓΑΛΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΑΡΟΣΙΜΩΝ & ΜΟΝΙΜΩΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΙΩΝ ΝΕΩΝ ΚΑΡΥΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΗΝΗΣ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ & ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΧΑΛΚΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ-ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΡΟΔΑΚΙΝΩΝ-ΒΕΡΙΚΟΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΜΒΑΚΟΣ ΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΗΝΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΣΙΛΙ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΥΡΝΑΒΟΥ Π.Ε.
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΕΤΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΟΝΕΡΙΤΩΝ, ΟΣΠΡΙΑ & ΚΑΡΠΟΙ ΚΑΛΟΥ ΝΕΡΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ & ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΧΑΛΚΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΠΛΑΤΥΚΑΜΠΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΙΛΟΦΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΛΙΒΑΔΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΤΙΡΝΑΒΟΣ FRUIT»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΓΙΑΣ «Ο ΚΙΣΣΑΒΟΣ»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΝΕΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ ΦΑΡΣΑΛΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΣ-ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΠΟΛΥΝΕΡΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΑΡΣΑΛΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΠΟΔΕΣ ΟΛΥΜΠΟΥ ΑΙΓΑΝΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ ΛΙΒΑΔΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΡΥΑΣ ΟΛΥΜΠΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΡΙΤΣΑΣ - ΣΤΟΜΙΟΥ «ΚΑΡΠΟΙ ΚΙΣΣΑΒΟΥ»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ ΦΑΡΣΑΛΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΟΥ ΣΤΑΦΥΛΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΝΕΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΦΑΡΣΑΛΩΝ Ο ΕΝΙΠΕΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΦΑΡΣΑΛΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΦΑΡΣΑΛΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ & ΟΣΠΡΙΩΝ ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΦΑΡΣΑΛΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΝΩΣΗ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΔΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΑΓΙΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ - ΕΜΠΟΡΙΑΣ - ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΦΡΟΥΤΩΝ & ΚΑΣΤΑΝΩΝ «ΑΘΑΝΑΤΗ»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ - ΕΜΠΟΡΙΑΣ - ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΦΡΟΥΤΩΝ, ΑΜΥΓΔΑΛΩΝ, ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ & ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΔΕΛΕΡΙΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΕΑΤΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑΣ ΒΟΣΚΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΑΓΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ - ΣΚΗΤΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΕΝΔΡΩΝ «ΓΑΙΑ ΦΡΟΥΪΤ»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΕΜΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΑΣ ΕΛΙΑΣ ΠΟΥΡΝΑΡΙΟΥ ΛΑΡΙΣΑΣ ΤΟ ΛΙΟΔΕΝΤΡΟ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΩΝ ΤΟΜΑΤΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΙΛΕΛΕΡ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΑΣ ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ ΑΓΡΟΤΩΝ Η ΝΕΑ ΕΝΩΣΗ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΛΑΡΙΣΑΙΩΝ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ - ΟΜΑΔΑ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΓΕΛΑΔΟΤΡΟΦΩΝ ΓΑΛΑΚΤΟΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΠΙΕΡΙΑΣ «ΘΕΣΓάλα – ΠΙΕς»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΟΙ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΙΟΥ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΤΥΡΝΑΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΛΑΤΑΝΟΥΛΙΩΝ «ΦΡΟΥΤΟΠΗΓΗ»
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ - ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΔΙΟΥ ΔΟΛΙΧΗΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΝΕΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΩΝ ΕΛΑΣΣΟΝΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΥΡΟΧΩΡΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΑΜΕΖΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΣΚΟΠΗΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΜΕΣΑ ΜΟΥΛΙΑΝΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΘΙΝΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΖΑΚΡΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΡΟΥΣΣΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΠΑΝΩ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ Β ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ «Η ΔΗΜΗΤΡΑ»
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΝΩ ΧΩΡΙΟΥ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΟΥ ΧΩΡΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΡΥΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΔΑΦΝΗΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΕΞΩ ΜΟΥΛΙΑΝΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΛΩΤΗΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΡΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑ ΦΩΤΙΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΣΤΑΥΡΩΜΕΝΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΝΕΑΣ ΠΡΑΙΣΣΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΧΡΥΣΟΠΗΓΗΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΡΑ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΧΛΑΔΙΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΑΔΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΑΤΣΙΔΟΝΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΖΗΡΟΥ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΥΚΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ & ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΧΑΝΔΡΑ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΑΠΙΔΙΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΔΗΜΟΥ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ «ΑΝΑΤΟΛΗ»
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΜΕΝΩΝ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΣΗΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΡΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΡΥΔΙΟΥ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΪΝΙΑΣ-ΚΕΝΤΡΙ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΠΡΩΙΜΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ ΤΟ ΝΗΣΙ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΠΡΩΙΜΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ ΝΟΤΟΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΣ ΚΑΜΙΡΟΣ
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ «Η ΑΓΡΟΠΗΓΗ»
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ - ΟΙΚΟΤΕΧΝΙΚΟΣ - ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ - ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΡΙΤΣΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΛΕΙΟΥΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ-ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΠΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΙΑΣΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΛΑΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΚΗΠΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΑΓΡΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΚΗΠΟΥ Α΄
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΙΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΤΟΥΣΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΚΑΛΛΟΝΗΣ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΑΣ ΛΕΣΒΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΟΤΟΠΟΥ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΡΕΣΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΤΡΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΥΨΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΑΠΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΙΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΚΡΑΣΙΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΣΒΟΡΙΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΝΤΑΜΑΔΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΟΡΙΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΚΟΙΛΩΝ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΛΟΝΗΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΓΕΝΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΗΣ ΑΛΙΕΙΑΣ ΛΕΣΒΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΕΣΒΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΟΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΟΛΙΧΝΙΤΟΥ ΛΕΣΒΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΓΡΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΥΚΑΜΙΝΕΑΣ ΛΕΠΕΤΥΜΝΟΥ
ΛΕΥΚΑΔΑΣ	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ
ΛΗΜΝΟΥ	ΛΗΜΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΗΜΝΟΥ «Η ΕΝΩΣΗ ΣΥΝ. Π. Ε.»
ΛΗΜΝΟΥ	ΛΗΜΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΗΜΝΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΑΛΜΥΡΟΥ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΞΑΓΟΡΑΣΘΕΝΤΟΥ ΑΓΡΟΚΤΗΜΑΤΟΣ ΖΑΡΚΑΔΟΧΩΡΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΛΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΡΑΚΕΙΑΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΗΛΕΩΝ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΣ ΠΗΛΙΟΥ - Β. ΣΠΟΡΑΔΩΝ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΖΑΓΟΡΑΣ-ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΗΛΕΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΟΥΡΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΖΑΓΟΡΑΣ-ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΖΑΓΟΡΑΣ ΠΗΛΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΑΛΜΥΡΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΤΕΛΕΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΖΑΓΟΡΑΣ-ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΗΛΕΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΜΑΚΡΥΡΑΧΗΣ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ-ΜΟΥΡΕΣΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΛΟΥ-ΑΙΓΑ ΦΥΛΗΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ Η ΣΗΠΙΑΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΑΛΜΥΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΝΤΟΜΑΤΑΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ ΟΠ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΑΛΜΥΡΟΥ	ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΗΣΣ ΣΟΥΡΠΗΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΡΗΓΑ ΦΕΡΡΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΠΡΑΞΗ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΒΥΖΙΤΣΑΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΑΓΡΙΑΣ ΠΗΛΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ Δ.Δ. ΣΕΣΚΛΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΙΣΩΝΕΙΑΣ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΡΙΚΕΡΙΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΠΗΛΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΡΗΓΑ ΦΕΡΡΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕ.ΦΙ. ΣΤΕΦΑΝΟΒΙΚΕΙΟΥ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΒΟΛΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΟΥΖΑΚΙΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΛΤΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΔΡΟΥΣΑΣ & ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ «Ο ΝΕΣΤΩΡ»
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΠΕΤΑΛΙΔΙΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΥΚΩΝ ΚΑΙ ΞΗΡΩΝ ΚΑΡΠΩΝ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΕΡΝΑΣ, ΣΤΕΡΝΑ ΔΗΜΟΥ ΜΕΣΣΗΝΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΛΥΦΑΔΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΠΕΛΟΦΥΤΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ-ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΜΠΟΥ ΑΒΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΟΛΩΝ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΞΩΧΩΡΙΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ Η ΕΛΑΙΑ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΣΙΛΙΤΣΙΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΥΡΦΑΣΙΟΥ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΡΓΑΛΙΑΝΩΝ ΣΥΝ.Π.Ε.
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΙΚΛΑΙΝΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΒΙΑΣ & Μ. ΜΑΝΤΙΝΕΙΑ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΛΟΓΓΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ-Η ΕΝΩΣΗ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ ΜΗΛΙΤΣΑΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΜΕΝΑ ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΠΡΟΙΟΝΤΑ ΓΑΡΓΑΛΙΑΝΩΝ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΠΥΛΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΗΛΕΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΗΠΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΙΑΤΡΩΝ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΙΑΤΡΩΝ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΗΠΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΥΠΑΡΙΣΣΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΤΡΙΦΥΛΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΙΑΤΡΩΝ ΗΤΡΙΦΥΛΙΑ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΜΕΣΣΗΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΙΖΟΜΥΛΟΥ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΟΥΡΙΑΣ Η ΠΡΟΟΔΟΣ
ΜΗΛΟΥ	ΣΙΦΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΙΦΝΟΥ
ΜΗΛΟΥ	ΜΗΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΗΛΟΥ
ΜΗΛΟΥ	ΚΙΜΩΛΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΙΜΩΛΟΥ
ΜΗΛΟΥ	ΣΕΡΙΦΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΕΡΙΦΟΥ
ΜΥΚΟΝΟΥ	ΜΥΚΟΝΟΥ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΩΝ ΜΥΚΟΝΟΥ- ΡΗΝΕΙΑΣ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΝΑΞΟΥ - ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΑΛΚΕΙΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΛΟΤΙΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΛΑΝΩΝ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΡΩΝΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΩΜΙΑΚΗΣ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΑΜΑΡΙΩΝΑ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΑΝΑΚΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΕΡΣΑΝΙΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΛΙΝΑΔΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΝΑΔΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΑΜΟΡΓΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΓΙΑΛΗΣ ΑΜΟΡΓΟΥ
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΒΛΟΥ ΝΑΞΟΥ
ΞΑΝΘΗΣ	ΞΑΝΘΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ «Η ΕΝΩΣΗ»
ΞΑΝΘΗΣ	ΞΑΝΘΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΧΩΡΙΟΥ
ΞΑΝΘΗΣ	ΤΟΠΕΙΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΡΑΣΜΙΟΥ
ΞΑΝΘΗΣ	ΜΥΚΗΣ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΥΚΗΣ
ΞΑΝΘΗΣ	ΤΟΠΕΙΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΡΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ ΤΟ ΣΠΑΡΑΓΓΙ ΤΗΣ ΚΟΙΛΑΔΑΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΝΕΣΤΟΥ
ΠΑΡΟΥ	ΠΑΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΟΥ
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΕΝΩΣΗ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΝΗΣΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΚΑΙ ΑΡΓΟΣΑΡΟΝΙΚΟΥ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ Α.Ε.
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ, ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ & ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ & ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΕΔΕΣΣΑΣ	ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΦΛΑΜΟΥΡΙΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΝΔΑΛΟΥ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΥΒΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΑΒΗΣΣΟΥ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΤΑΔΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΕΔΕΣΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΣΗΜΕΡΙΟΥ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΠΙΠΕΡΙΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΑΥΡΟΔΡΟΜΙΟΥ ΟΠΕΥΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΓΕΚΟΣΑ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΜΑΝΔΑΛΟΥ-ΠΡΟΟΔΟΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	Α.Σ. ΣΚΥΔΡΑΣ «Η ΑΘΗΝΑ»
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΡΣΕΝΙΟΥ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΤΑΔΩΝ ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ «ΦΑΡΜΕΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΠΕΛΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΡΥΑΣ ΒΡΥΣΗΣ ΑΙΓΕΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΚΥΔΡΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΕΜΠΟΡΙΑΣ, ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ & ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ & ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ Η ΝΕΑ ΜΕΛΙΣΣΑ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΜΩΠΙΑΣ «Ο ΑΛΜΩΠΙΑΣ»
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΥΒΙΩΝ Η ΦΡΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΦΙΛΩΤΕΙΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΦΡΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΟΡΜΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΑΛΜΩΠΙΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΑΚΚΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΕΔΕΣΣΑΣ	«ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΕΓΟΡΙΤΙΔΑΣ - ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ & ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ & ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΑΛΜΩΠΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΙΖΟΧΩΡΙΟΥ ΑΛΜΩΠΙΑΣ ΑΝΑΤΟΛΗ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΤΕΜΙΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΤΑΔΩΝ Ο ΗΛΙΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΤΑΔΩΝ ΝΕΑ ΡΙΖΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΑΙ ΕΦΟΔΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΟΧΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΣΚΥΔΡΑΣ ΦΑΡΜΑ
ΠΕΛΛΑΣ	ΣΚΥΔΡΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΣΕΝΙΟΥ «Η ΔΗΜΗΤΡΑ»
ΠΕΛΛΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΒΙΟΑΓΡΟΣ ΚΡΥΑΣ ΒΡΥΣΗΣ
ΠΕΛΛΑΣ	ΕΔΕΣΣΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΩΛΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΚΕΡΑΣΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΕΡΑΣΙΑΣ ΠΕΛΛΑΣ - ΒΟΡΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΠΥΔΝΑΣ-ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΦΕΝΔΑΜΗΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΣΑΜΨΟΥΣ Α.Σ «ΕΝΩΣΗ ΚΑΠΝΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ»
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΠΥΔΝΑΣ-ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ	ΑΚΣ ΝΕΟΚΟΠΑΚ ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	Α.Κ.Σ ΛΟΦΟΥ-ΜΗΛΙΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΙΟΥ-ΟΛΥΜΠΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΚΛΕΚΤΩΝ ΚΑΠΝΩΝ, ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ, ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ & ΚΑΙΝΟΤΟΜΩΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΙΟΥ-ΟΛΥΜΠΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΚΤΙΝΙΔΙΩΝ ΕΠΙΤΡΑΠΕΖΙΩΝ ΣΤΑΦΥΛΙΩΝ ΚΥΔΩΝΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΚΤΑΡΙΝΙΩΝ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΙΟΥ-ΟΛΥΜΠΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΙΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΩΝ - ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΩΝ Ν. ΠΙΕΡΙΑΣ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΕΡΑΣΙΩΝ ΝΩΠΩΝ ΦΡΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΣΧΟΠΟΤΑΜΟΥ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΕΡΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΛΟΙΠΩΝ ΦΡΟΥΤΩΝ ΜΗΛΙΑΣ ΠΙΕΡΙΑΣ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ Ο ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ - ΙΧΘΥΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΑΣ ΣΑΜΨΟΥΝΤΟΣ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΗ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΟΠΩΡΟΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΠΡΕΒΕΖΑΣ	ΠΡΕΒΕΖΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΓΕΛΑΔΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΤΑΣ ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΓΕΛΙΑΝΩΝ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΑΝΩΓΕΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΝΩΓΕΙΩΝ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΥΡΙΑΝΝΑΣ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
ΡΟΔΟΠΗΣ	ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΠΝΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΘΡΑΚΗΣ
ΡΟΔΟΠΗΣ	ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	ΑΛΙΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΥΔΑΤΟΚΑΛΛΙΕΡΓΗΤΩΝ ΡΟΔΟΠΗΣ
ΡΟΔΟΠΗΣ	ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ-ΣΑΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΚΟΡΔΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΞΥΛΑΓΑΝΗΣ
ΡΟΔΟΠΗΣ	ΑΡΡΙΑΝΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΩΜΑΤΙΚΩΝ ΦΥΤΩΝ Ν. ΡΟΔΟΠΗΣ
ΡΟΔΟΥ	ΡΟΔΟΥ	ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΜΠΕΛΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ Η ΕΝΩΣΗ
ΡΟΔΟΥ	ΡΟΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΩΝΑΣ
ΡΟΔΟΥ	ΡΟΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ
ΡΟΔΟΥ	ΡΟΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΑΝΩΝ
ΡΟΔΟΥ	ΡΟΔΟΥ	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ-ΑΓΡΟΤΟΒΙΟΤΕΧΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΠΟΛΛΩΝΩΝ
ΣΑΜΟΥ	ΣΑΜΟΥ	ΕΝΙΑΙΟΣ ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΑΜΟΥ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΑΣ ΛΕΥΚΩΝΑ
ΣΕΡΡΩΝ	ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΥ ΣΚΟΠΟΥ ΣΕΡΡΩΝ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΣΕΡΡΩΝ	ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΡΩΤΗΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΡΟΔΟΛΙΒΟΥΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΡΥΖΙΟΥ-ΒΑΜΒΑΚΙΑΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΙΝΤΙΚΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΥΡΩΝΕΙΑΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ	ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΣΑΛΤΗΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΛΙΣΤΡΑΤΗΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΑΠΝΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ «ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΣ»
ΣΠΟΡΑΔΩΝ	ΣΚΟΠΕΛΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΛΥΚΩΝ ΚΑΙ ΕΔΕΣΜΑΤΩΝ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΚΟΠΕΛΟΥ
ΣΠΟΡΑΔΩΝ	ΑΛΟΝΝΗΣΟΥ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΛΥΚΩΝ ΚΑΙ ΕΔΕΣΜΑΤΩΝ ΑΛΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΥΡΟΥ	ΣΥΡΟΥ-ΕΡΜΟΥΠΟΛΗΣ	ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΥΡΟΥ «ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ»
ΤΗΝΟΥ	ΤΗΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΗΝΟΥ ΚΥΚΛΑΔΩΝ (πρώην ΕΝΩΣΗ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΩΝ ΤΗΝΟΥ)
ΤΡΙΚΑΛΩΝ	ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΤΡΙΚΑΛΩΝ	ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΡΙΚΑΛΩΝ	ΤΡΙΚΚΑΙΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΦΡΟΥΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΧΑΝΙΚΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ
ΤΡΙΚΑΛΩΝ	ΚΑΛΑΜΠΑΚΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΓΑΛΑΚΤΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΕΩΡΩΝ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΔΟΜΟΚΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΥΡΓΙΚΩΝ ΔΗΜΗΤΡΙΑΚΩΝ & ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΛΑΜΙΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΣΤΥΛΙΔΟΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΥΛΙΔΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΑΝΟΚΛΑΔΙΟΥ ΦΥΤΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ & ΕΦΟΔΙΑ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΑΜΦΙΚΛΕΙΑΣ - ΕΛΑΤΕΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΜΦΙΚΛΕΙΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΟΚΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΛΕΣΙΝΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΟΚΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΛΕΣΙΝΑΣ ΑΘΗΝΑ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΜΑΚΡΑΚΟΜΗΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΙΣΤΙΚΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΜΑΚΡΗΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΑΜΙΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΔΟΜΟΚΟΥ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΩΤΙΔΟΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΩΝ Τ.Κ. ΦΡΑΝΤΖΗ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΔΟΜΟΚΟΥ	ΝΕΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΠΟΥΡΝΑΡΙΟΥ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΑΜΒΑΚΟΣ ΚΑΙ ΣΙΤΗΡΩΝ ΛΑΜΙΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΜΩΛΟΥ - ΑΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΕΛΥΦΟΥΤΟΥ ΦΙΣΤΙΚΙΟΥ ΜΩΛΟΥ ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΕΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΤΕΒΙΑ ΕΛΛΑΣ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΟΚΡΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΑΤΩΝ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΟΙ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ (ηρώων ΕΝΩΣΗ Α. Σ. ΦΛΩΡΙΝΑΣ)
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΕΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΕΓΟΡΑΣ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΚΕΡΙΑΣ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΓΡΟΤΟΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑΣ ΒΕΓΟΡΑΣ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΑΙΓΟΠΡΟΒΑΤΟΤΡΟΦΙΑΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΑΝΙΑΚΙΟΥ
ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΠΡΕΣΠΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΦΑΣΟΛΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΡΥΜΟΥ ΠΡΕΣΠΩΝ ΠΕΛΕΚΑΝΟΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΣΗΜΑΝΤΡΩΝ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΣΙΘΩΝΙΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΙΚΗΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΑΣ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΕΙΑΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΑΡΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΝΕΑΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΝΕΑΣ ΓΩΝΙΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΓΡΟΤΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΑΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΣΙΘΩΝΙΑΣ	ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΓΓΙΤΣΙΟΥ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΑΛΑΤΙΣΤΑΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΚΟΜΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΥΒΩΝ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ	ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΛΑΝΔΡΑΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΛΥΒΩΝ - Σ.Α.Ο.Π. ΚΑΛΥΒΩΝ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Συνεταιρισμός
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΑΛΥΒΩΝ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ ΕΛΑΙΟΚΤΗΜΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	ΑΣΕΠΟΠ ΠΑΥΛΙΝ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	ΒΙΟΛΙΝΙΑ, ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΟΛΥΝΘΟΥ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΝΙΩΝ	ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΧΑΝΙΩΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΗ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΝΙΩΝ	ΣΤΑΦΙΔΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΧΑΝΙΩΝ
ΧΑΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΑΝΙΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ- ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΥΡΓΟΥ ΨΗΛΟΝΕΡΟΥ- ΜΑΛΕΜΕ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΔΗΜΟΥ ΚΑΝΤΑΝΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΙΣΣΑΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΓΡΑΜΒΟΥΣΑΣ ΚΙΣΣΑΜΟΥ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑΣ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΚΑΚΟΔΙΚΙΟΥ
ΧΑΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΑΝΙΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ
ΧΑΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΑΝΙΑ	ΑΣ ΣΥΜΒΡΑΓΟΥ
ΧΑΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΑΝΙΑ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΕΛΑΙΟΥΡΓΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΑΣΤΑΝΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΛΡΟΥΜΑΤΩΝ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΑΝΤΑΝΟΥ - ΣΕΛΙΝΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑΣ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΙΣΣΑΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΘΕΡΜΟΚΗΠΙΟΥ ΕΛΑΦΟΝΗΣΙΟΥ ΧΡΥΣΟΣΚΑΛΙΤΙΣΣΑΣ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΙΣΣΑΜΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝ/ΣΜΟΣ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΠΡΩΙΜΩΝ ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ & ΚΗΠΕΥΤΙΚΩΝ ΘΕΡΜΟΚΗΠΙΟΥ ΕΛΑΦΟΝΗΣΙΟΥ
ΧΑΝΙΩΝ	ΠΛΑΤΑΝΙΑ	ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΣ ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΔΗΜΟΥ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ
ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΝΙΩΝ	ΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΒΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ
ΧΙΟΥ	ΧΙΟΥ	ΕΝΩΣΗ ΜΑΣΤΙΧΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ ΧΙΟΥ ΣΥΝ.ΠΕ
ΧΙΟΥ	ΧΙΟΥ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΧΙΟΥ

Πηγή: Εθνικό Μητρώο Αγροτικών Συνεταιρισμών και άλλων Συλλογικών Φορέων, διαθέσιμο εδώ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/for-farmer-2/sillogikes-agrotikes-organoseis>

6.2. Ειδικά Προγράμματα Και Μέτρα Στήριξης Που Συνδέονται Άρρηκτα Με Τις Οργανώσεις Παραγωγών Σε Συγκεκριμένους Τομείς

6.2.1. Προγράμματα εργασιών στον τομέα του ελαιόλαδου

Σύμφωνα με το άρθρο 29 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, η ΕΕ χρηματοδοτεί τριετή προγράμματα εργασιών που καταρτίζουν αναγνωρισμένες ΟΠ ή ΕΟΠ ή ΔΟ στον τομέα του ελαιόλαδου για περιπτώσεις όπως: η παρακολούθηση και διαχείριση της αγοράς του ελαιόλαδου και των επιτραπέζιων ελιών, η βελτίωση της ποιότητας της παραγωγής ελαιόλαδου και επιτραπέζιων ελιών, η βελτίωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων της ελαιοκαλλιέργειας, η εγκατάσταση συστήματος ικνηλασιμότητας, ο εκσυγχρονισμός της ελαιοκαλλιέργειας και η διάδοση πληροφοριών για όλα αυτά τα μέτρα στο ευρύ κοινό.

Η χρηματοδότηση της ΕΕ για τα προγράμματα εργασιών έχει οριστεί στα 11,1 εκατομμύρια ευρώ ετησίως για τη χώρα μας. Η μέγιστη ενωσιακή χρηματοδότηση έχει ανώτατο όριο το 75% των επιλέξιμων δαπανών, μπορεί, όμως, να συμπληρωθεί από το ίδιο το κράτος-μέλος, σε ποσοστό έως 50% του κόστους που δεν καλύπτεται από την ενωσιακή χρηματοδότηση. Προκειμένου να ρυθμίσει θέματα που αφορούν, μεταξύ άλλων, στα επιλέξιμα για χρηματοδότηση μέτρα, σε μη επιλέξιμες δραστηριότητες και δαπάνες, σε προκαταβολές και επιτόπιους ελέγχους, η Επιτροπή εξέδωσε τον κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμό (ΕΕ) 611/2014 και τον Εκτελεστικό Κανονισμό (ΕΕ) 615/2014.

6.2.2. Επιχειρησιακά προγράμματα εργασιών στον τομέα των οπωροκηπευτικών

Σύμφωνα με το άρθρο 32 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, οι ΟΠ και/ή οι ΕΟΠ στον τομέα των οπωροκηπευτικών, μπορούν να συνιστούν επιχειρησιακό ταμείο, το οποίο εκτός από τις χρηματικές εισφορές των μελών της ΟΠ (ΕΟΠ) και της ίδιας της ΟΠ (ΕΟΠ), λαμβάνει ενωσιακή χρηματοδοτική συνδρομή, αρκεί οι ΟΠ (ΕΟΠ) να υποβάλλουν, διαχειρίζονται και εφαρμόζουν επιχειρησιακό πρόγραμμα ή μερικό επιχειρησιακό πρόγραμμα.

Σύμφωνα με το άρθρο 33 του ίδιου Κανονισμού, τα επιχειρησιακά προγράμματα έχουν ελάχιστη διάρκεια τριών ετών και μέγιστη διάρκεια πέντε ετών, ενώ πρέπει να περιλαμβάνουν τουλάχιστον δύο στόχους όπως: η εξασφάλιση του προγραμματισμού της παραγωγής και της προσαρμογής

της στη ζήτηση, η βελτιστοποίηση του κόστους παραγωγής, η βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, νωπών ή μεταποιημένων, η προώθηση και η ενίσχυση της εμπορικής τους αξίας, περιβαλλοντικά μέτρα, καθώς και πρόληψη και διαχείριση κρίσεων.

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο περιβαλλοντικό σκέλος, αφού τα κράτη-μέλη υποχρεούνται να μεριμνούν ώστε τα επιχειρησιακά προγράμματα να περιλαμβάνουν δύο ή περισσότερες περιβαλλοντικές δράσεις ή εναλλακτικά το 10% τουλάχιστον των δαπανών στο πλαίσιο επιχειρησιακών προγραμμάτων να καλύπτει περιβαλλοντικές δράσεις.

Σύμφωνα με το άρθρο 34 του ίδιου Κανονισμού, όπως τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393, η ενωσιακή χρηματοδοτική συνδρομή ισούται με το ποσό των χρηματικών εισφορών που έχουν εισφέρει και έχουν όντως καταβληθεί από τα μέλη της ΟΠ ή την ίδια την ΟΠ και περιορίζεται στο 50% του ποσού των δαπανών που όντως πραγματοποιούνται. Υπό προϋποθέσεις μπορεί να αυξάνεται στο 60% ή ακόμη και στο 100% αν αφορά σε αποσύρσεις οπωροκηπευτικών από την αγορά οι οποίες δεν υπερβαίνουν το 5% του όγκου της παραγωγής που διαθέτει στο εμπόριο κάθε ΟΠ και οι οποίες διατίθενται είτε σε φιλανθρωπικές οργανώσεις είτε σε σωφρονιστικά ιδρύματα, σχολεία και δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα, μεταξύ άλλων. Η ενωσιακή χρηματοδοτική συνδρομή δεν μπορεί να υπερβαίνει το 4,1% της αξίας της παραγωγής που διαθέτουν στο εμπόριο για κάθε ΟΠ ή ΕΟΠ. Ωστόσο, στην περίπτωση ΟΠ παραγωγών, το ποσοστό αυτό μπορεί να αυξάνεται στο 4,6% της αξίας της παραγωγής που διατίθεται στο εμπόριο, υπό τον όρο ότι το ποσό που υπερβαίνει το 4,1% χρησιμοποιείται αποκλειστικά για μέτρα πρόληψης και διαχείρισης κρίσεων.

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 35 του ίδιου Κανονισμού, όπως τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393, στις περιφέρειες των κρατών-μελών στις οποίες ο βαθμός οργάνωσης των παραγωγών οπωροκηπευτικών είναι ιδιαίτερα χαμηλός²⁹⁹, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί με εκτελεστικές πράξεις να επιτρέπει στα κράτη-μέλη να χορηγούν στις ΟΠ εθνική χρηματοδοτική συνδρομή ίση προς το 80% των χρηματικών εισφορών που εισφέρει τα μέλη της ΟΠ ή η ίδια η ΟΠ και έως το 10% της αξίας της παραγωγής που διαθέτει στο εμπόριο οποιαδήποτε τέτοια ΟΠ. Η συνδρομή αυτή λογίζεται ως επιπρόσθετη στο επιχειρησιακό ταμείο.

6.2.3. Μέτρα που παρεκκλίνουν από τους κανόνες του ανταγωνισμού

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1308/2013 (για την ενιαία ΚΟΑ), όπως τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2017/2393, περιέχει ορισμένες παρεκκλίσεις από

²⁹⁹ Ο βαθμός οργάνωσης των παραγωγών σε περιφέρεια κράτους-μέλους θεωρείται σημαντικά χαμηλότερος από τον μέσο όρο της Ένωσης στην περίπτωση που ο μέσος βαθμός οργάνωσης ισοδυναμεί με ποσοστό μικρότερο του 20% για τρία συναπτά έτη πριν από την υλοποίηση του επιχειρησιακού προγράμματος.

τους κανόνες του ανταγωνισμού, ιδίως όσον αφορά τις συλλογικές διαπραγματεύσεις. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν διατάξεις που παρέχουν την εξουσία στις ΟΠ να διαπραγματεύονται γραπτές συμβάσεις για λογαριασμό των γεωργών-μελών τους, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων τιμολόγησης, χωρίς να μπαίνουν στο «μικροσκόπιο» των εθνικών και ευρωπαϊκών αρχών ανταγωνισμού.

Με άλλα λόγια, οι εν λόγω διατάξεις εξασφαλίζουν νομική ασφάλεια από τις αρχές ανταγωνισμού, ακόμη και αν οι διαπραγματεύσεις περιλαμβάνουν παρόμοιες τιμές για όλους τους παραγωγούς ή ακόμη και εάν δε μεταβιβάζεται η ιδιοκτησία αγαθών στις ΟΠ.

Ο τομέας στον οποίο αρχικά δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση είναι αυτός του γάλακτος, καθώς υπήρχαν φόβοι για αναταραχή στην αγορά μετά την κατάργηση του καθεστώτος των ποσοστώσεων το 2015. Ουσιαστικά δημιουργήθηκε μια δέσμη μέτρων που ονομάστηκε «Milk Package» και αποτελούσε συνέχεια μιας αντίστοιχης δέσμης που είχε υιοθετηθεί το 2012, μετά και τη μεγάλη κρίση του 2009 στον τομέα αυτό.

Το Milk Package του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 περιλάμβανε το καθεστώς των ΟΠ σε συνδυασμό με τις υποχρεωτικές γραπτές συμβάσεις του άρθρου 148³⁰⁰ και τις συλλογικές διαπραγματεύσεις για αυτές τις συμβάσεις του άρθρου 149. Σύμφωνα με το τελευταίο, μια αναγνωρισμένη ΟΠ στον τομέα του γάλακτος μπορεί να διαπραγματεύεται τις συμβάσεις παράδοσης νωπού γάλακτος από γεωργό σε μεταποιητή ή σε συλλέκτη, εξ ονόματος των γεωργών που είναι μέλη της για μέρος ή για το σύνολο της κοινής τους παραγωγής. Οι διαπραγματεύσεις, λοιπόν, μπορούν να διεξάγονται από την ΟΠ είτε μεταβιβάζεται, είτε όχι η κυριότητα του νωπού γάλακτος από τους γεωργούς σε αυτήν, καθώς και ανεξάρτητα από το αν είναι ίδια ή όχι η τιμή διαπραγμάτευσης.

Η βασική προϋπόθεση είναι η καλυπτόμενη από τις διαπραγματεύσεις ποσότητα νωπού γάλακτος για τη συγκεκριμένη ΟΠ να μην υπερβαίνει το 3,5% της συνολικής παραγωγής της ΕΕ, ενώ αυτή που παράγεται και παραδίδεται να μην υπερβαίνει το 33% της συνολικής εθνικής παραγωγής του αντιστοίχου κράτους-μέλους, εκτός και αν είναι μικρότερη από 500.000 τόνους, οπότε το ποσοστό ανεβαίνει στο 45%. Εξαίρεση προκύπτει όταν το

300 Το άρθρο αυτό δίνει τη δυνατότητα στα κράτη-μέλη να αποφασίσουν αν κάθε παράδοση νωπού γάλακτος στην επικράτειά τους από γεωργό σε μεταποιητή ή συλλέκτη νωπού γάλακτος πρέπει να καλύπτεται από έγγραφη σύμβαση μεταξύ των μερών. Με άλλα λόγια, δίνει στα κράτη-μέλη τη δυνατότητα να καταστήσουν υποχρεωτικές τις γραπτές συμβάσεις για τον τομέα του γάλακτος. Τα κράτη-μέλη μπορούν, επίσης, να ορίσουν ελάχιστη διάρκεια ισχύουσας αποκλειστικά για τις γραπτές συμβάσεις μεταξύ γεωργών και πρώτων αγοραστών του νωπού γάλακτος, η οποία δεν μπορεί να είναι μικρότερη από έξι μήνες. Σύμφωνα με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/2393, ακόμη κι εάν τα κράτη-μέλη δεν κάνουν χρήση των δυνατοτήτων αυτών, μπορούν ΟΠ ή και μεμονωμένοι παραγωγοί, να απαιτήσουν να αποτελέσει αντικείμενο γραπτής σύμβασης μεταξύ των μερών, οποιαδήποτε παράδοση των προϊόντων τους σε μεταποιητή ή διανομέα, εκτός κι αν αυτοί είναι ΜμΕ. Επιπρόσθετα, μπορεί να απαιτήσουν για οποιαδήποτε παράδοση των προϊόντων τους, να προηγηθεί γραπτή προσφορά σύμβασης από τους πρώτους αγοραστές, εκτός κι αν αυτοί είναι πάλι ΜμΕ.

νωπό γάλα καλύπτεται από υποχρέωση παράδοσης προκύπτουσα από τη συμμετοχή του γεωργού σε συνεταιρισμό σύμφωνα με τους όρους του καταστατικού του συνεταιρισμού ή τους κανόνες και τις αποφάσεις που προβλέπονται ή προκύπτουν από αυτό.

Το Milk Package συμπεριέλαβε και τη ρύθμιση της προσφοράς τυριού ΠΟΠ ή Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ενδειξης («ΠΓΕ»), σύμφωνα με το άρθρο 150 του ίδιου Κανονισμού.³⁰¹ Μετά από αίτηση αναγνωρισμένης ΟΠ ή αναγνωρισμένης ΔΟ ή ακόμη και ομάδας επιχειρήσεων που ασχολούνται με το ίδιο προϊόν ανεξάρτητα από τη νομική τους μορφή, μπορούν τα κράτη-μέλη να ορίζουν για συγκεκριμένη χρονική περίοδο (έως τρία έτη) δεσμευτικούς κανόνες για τη ρύθμιση της προσφοράς του νωπού γάλακτος που χρησιμοποιείται για την παραγωγή των εν λόγω τυριών, αρκεί οι αιτούντες να αντιπροσωπεύουν τα 2/3 της προσφοράς. Βέβαια, δεν επιτρέπεται ο καθορισμός της τιμής. Η δυνατότητα αυτή, αν και μέχρι τώρα χρήση της έκαναν μόνο η Γαλλία (για 4 τυριά) και η Ιταλία (για άλλα 4), αφορά σε μεγάλο βαθμό και τη χώρα μας, η οποία διαθέτει 21 τυριά ΠΟΠ.³⁰²

Εκτός του γάλακτος και των γαλακτοκομικών προϊόντων που καλύπτονται από τα άρθρα 148 και 149 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 και της ζάχαρης που καλύπτεται από το άρθρο 129, όλοι οι άλλοι τομείς καλύπτονται από το άρθρο 168. Σύμφωνα με αυτό, τα κράτη-μέλη μπορεί να αποφασίσουν ότι κάθε παράδοση στην επικράτειά τους των εν λόγω προϊόντων από παραγωγό σε μεταποιητή ή διανομέα πρέπει να καλύπτεται από γραπτή σύμβαση μεταξύ των μερών. Επίσης, μπορεί να αποφασίσουν ότι οι πρώτοι αγοραστές οφείλουν να υποβάλλουν γραπτή προσφορά σύμβασης για την παράδοση των ανωτέρω γεωργικών προϊόντων από τους παραγωγούς. Σύμφωνα με την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/2393, ωστόσο, ακόμη κι εάν τα κράτη-μέλη δεν κάνουν χρήση των δυνατοτήτων αυτών, μπορούν ΟΠ ή και μεμονωμένοι παραγωγοί, να θέσουν ως απαίτηση να αποτελέσει αντικείμενο γραπτής σύμβασης μεταξύ των μερών, οποιαδήποτε παράδοση των προϊόντων τους σε μεταποιητή ή διανομέα, εκτός κι αν οι αγοραστές αυτοί είναι ΜμΕ. Επιπρόσθετα, μπορεί να απαιτήσουν για οποιαδήποτε παράδοση των προϊόντων τους να προηγηθεί γραπτή προσφορά σύμβασης από τους πρώτους αγοραστές, εκτός κι αν αυτοί είναι πάλι ΜμΕ.

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 222 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, σε περιόδους σοβαρών ανισορροπιών στις αγορές, η ΕΕ μπορεί να εκδίδει

³⁰¹ Αντίστοιχη διάταξη προβλέπεται στο άρθρο 172 για τη ρύθμιση της προσφοράς ΠΟΠ ή ΠΓΕ χοιρομεριού.
³⁰² Δείτε την επίσημη λίστα με τα αναγνωρισμένα τυριά ΠΟΠ της χώρας μας εδώ: http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html?locale=el&recordStart=0&filter.dossierNumber=&filter.comboName=&filterMin.milestone__mask=&filterMin.milestone=&filterMax.milestone__mask=&filterMax.milestone=&filter.country=GR&filter.category=PDOPGI_CLASS_13&filter.type=&filter.status=&recordPerPage=25

εκτελεστικές πράξεις, ούτως ώστε το άρθρο 101 παράγραφος 1³⁰³ της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΕΕ («ΣΛΕΕ») να μην εφαρμόζεται στις συμφωνίες και στις αποφάσεις των αναγνωρισμένων ΟΠ ή ΕΟΠ, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω συμφωνίες και αποφάσεις δεν υπονομεύουν την ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς, αποσκοπούν αποκλειστικά στη σταθεροποίηση του οικείου τομέα και εμπίπτουν σε συγκεκριμένες κατηγορίες, όπως απόσυρση από την αγορά ή δωρεάν διανομή των προϊόντων των ΟΠ ή ΕΟΠ, συμφωνίες ως προς τις απαιτήσεις ποιότητας, κοινά μέτρα προώθησης, μεταξύ άλλων. Οι συμφωνίες και οι αποφάσεις αυτές ισχύουν μόνο για περίοδο διάρκειας έως έξι μηνών, εκτός και αν η ΕΕ αποφασίσει να εκδώσει εκτελεστικές πράξεις για την παράταση της ισχύος των εν λόγω συμφωνιών και αποφάσεων για νέα περίοδο διάρκειας έως έξι μηνών. Το άρθρο 222 εφαρμόστηκε στον τομέα του γάλακτος με τον Εκτελεστικό Καν. (ΕΕ) 2016/559, σύμφωνα με τον οποίο επιτράπη στις αναγνωρισμένες ΟΠ ή ΕΟΠ (καθώς και τις ΔΟ) να συνάψουν εθελοντικές κοινές συμφωνίες και να λάβουν κοινές αποφάσεις, όσον αφορά στον προγραμματισμό της ποσότητας του γάλακτος για ένα εξάμηνο.

6.2.4. Επέκταση κανόνων

Σύμφωνα με το άρθρο 164 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, στις περιπτώσεις όπου μια αναγνωρισμένη ΟΠ ή ΕΟΠ που αναπτύσσει δραστηριότητες σε συγκεκριμένη οικονομική περιφέρεια κράτους-μέλους θεωρείται αντιπροσωπευτική της παραγωγής ή του εμπορίου ή της μεταποίησης ενός συγκεκριμένου προϊόντος, το οικείο κράτος μέλος μπορεί, κατόπιν αιτήματος της εν λόγω ΟΠ ή ΕΟΠ, να καθιστά δεσμευτικές, για περιορισμένη χρονική περίοδο, ορισμένες συμφωνίες, αποφάσεις ή εναρμονισμένες πρακτικές που εγκρίνονται στο πλαίσιο της οργάνωσης αυτής για άλλες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν δραστηριότητες στη σχετική οικονομική περιφέρεια και δεν ανήκουν στην οργάνωση ή την ένωση αυτή.

Για να θεωρούνται αντιπροσωπευτικές οι ΟΠ ή ΕΟΠ πρέπει στην οικεία οικονομική περιφέρεια του κράτους-μέλους να συγκεντρώνουν: (α) τουλάχιστον το 60% στον τομέα των οπωροκηπευτικών ή τουλάχιστον τα δύο τρίτα στις λοιπές περιπτώσεις ως μέρος του όγκου της παραγωγής ή του εμπορίου ή της μεταποίησης των σχετικών προϊόντων, (β) πάνω από το 50 % των σχετικών παραγωγών. Μάλιστα, δυνάμει του άρθρου 165 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013, εάν οι δραστηριότητες που καλύπτονται από την επέκταση του άρθρου 164 παρουσιάζουν γενικό οικονομικό ενδιαφέρον για πρόσωπα των οποίων οι δραστηριότητες σχετίζονται με τα εν λόγω προϊόντα, το κράτος-μέλος το οποίο χορήγησε την αναγνώριση, μετά από διαβούλευση με της οικείου ενδιαφερομένους, μπορεί να αποφασίζει ότι συγκεκριμένοι οικονομικοί φορείς ή ομάδες που δεν είναι

³⁰³ Το άρθρο αυτό κηρύσσει ασυμβίβαστες με την κοινή αγορά και απαγορευμένες όλες τις συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, όλες τις αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και τις εναρμονισμένες πρακτικές που μπορούν να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών-μελών και που έχουν σαν αντικείμενο ή σαν αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού μέσα στην κοινή αγορά.

μέλη της οργάνωσης, αλλά επωφελούνται από τις εν λόγω δραστηριότητες, οφείλουν στην οργάνωση το σύνολο ή μέρος των εισφορών που καταβάλλονται από τα μέλη, εφόσον οι εισφορές αυτές προορίζονται για την κάλυψη δαπανών που προκύπτουν άμεσα από την άσκηση των εν λόγω δραστηριοτήτων.

6.3. Εφαρμογή Προγραμμάτων Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας Στην Ελλάδα Και Αναλυτικά Παραδείγματα

6.3.1. Συμμετοχή της Ελλάδας σε προγράμματα Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας

Η Ελλάδα συμμετέχει σε πέντε διμερή προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας με γειτονιάζουσες χώρες. Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνει μέρος στο «INTERREG V-A Ελλάδα-Βουλγαρία 2014-2020», στο «INTERREG V-A Ελλάδα-Ιταλία 2014-2020», στο «INTERREG V-A Ελλάδα-Κύπρος 2014-2020», στο «INTERREG IPA CBC Ελλάδα-Αλβανία 2014-2020» και στο «INTERREG IPA CBC Ελλάδα-ΠΓΔΜ 2014-2020». Τα τρία πρώτα συγχρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ και τα δύο τελευταία από το ΜΠΒ.

Επίσης, η Ελλάδα συμμετέχει και σε έξι πολυμερή προγράμματα: το «INTERREG EUROPE» (διαπεριφερειακό), το «MED» (διακρατικό), το «ADRION (Αδριατικής-Ιονίου)» (διακρατικό), το «Balkan MED» (διακρατικό), το «MED ENI CBC» (διασυνοριακό), και το «Black Sea basin ENI CBC» (διασυνοριακό). Τα τρία πρώτα συγχρηματοδοτούνται από το ΕΤΠΑ, το τέταρτο από το ΕΤΠΑ και το ΜΠΒ, ενώ τα δύο τελευταία από τον ΕΜΓ.

Με την ΚΥΑ 300488/ΥΔ1244 προσδιορίστηκαν οι βασικοί κανόνες της διαχείρισης των προγραμμάτων αυτών και ρυθμίστηκαν θέματα που αφορούσαν στη συμμετοχή φορέων από την Ελλάδα. Προσδιορίστηκαν, επίσης, οι κανόνες επιλεξιμότητας των δαπανών των πράξεων για τους δικαιούχους που είναι εγκατεστημένοι στην Ελλάδα και χρηματοδοτούνται από τα προγράμματα αυτά. Τέλος, προσδιορίστηκαν οι λεπτομέρειες που αφορούσαν στον έλεγχο νομιμότητας των δημόσιων συμβάσεων υπηρεσιών, προμηθειών και έργων καθώς και των συμβάσεων παροχής υπηρεσιών, προμηθειών και έργων από δικαιούχους.

6.3.2. Γενική περιγραφή του προγράμματος INTERREG Europe

Από τα 5+6 προγράμματα στα οποία συμμετέχει η χώρα μας, αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σχέση με τον αγροδιατροφικό τομέα είναι το INTERREG Europe. Το πρόγραμμα αυτό χρηματοδοτείται από το ΕΤΠΑ και αποσκοπεί στη βελτίωση της εφαρμογής των πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης. Με τη συγχρηματοδότηση των έργων, επιτρέπει στις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές δημόσιες αρχές σε όλη την Ευρώπη να ανταλλάσσουν πρακτικές, στρατηγικές και ιδέες σχετικά με τον τρόπο που λειτουργούν οι δημόσιες

πολιτικές, και με αυτόν τον τρόπο να εντοπίσουν λύσεις που θα βελτιώσουν τις στρατηγικές τους.

Δημιουργώντας το κατάλληλο περιβάλλον και τις ευκαιρίες για ανταλλαγή λύσεων, το πρόγραμμα αυτό επιδιώκει να διασφαλίσει ότι οι επενδύσεις, η καινοτομία και οι προσπάθειες υλοποίησης οδηγούν σε ένα ολοκληρωμένο και βιώσιμο αντίκτυπο, τόσο για τους ανθρώπους, όσο και για τον τόπο, επιφέροντας το μέγιστο όφελος από τα 359 εκατομμύρια ευρώ που χρηματοδοτεί το ΕΤΠΑ για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Όλες οι δράσεις που συγχρηματοδοτούνται από το INTERREG Europe εντάσσονται στις εξής τέσσερις κατηγορίες: «Έρευνα και Καινοτομία», «Ανταγωνιστικότητα των ΜμΕ», «Οικονομία Χαμηλών Ρύπων», και «Περιβάλλον και Αποτελεσματικότητα των Πόρων».

6.3.3. Εφαρμογή του προγράμματος INTERREG Europe στην Ελλάδα και συνεργασία

Από τα έργα του INTERREG Europe στα οποία συμμετέχουν οι περιφέρειες της χώρας μας, παρουσιάζονται εδώ κάποια που σχετίζονται με εφαρμογές στον αγροδιατροφικό τομέα και τη δυνατότητα ανάπτυξης συνεργασιών. Βέβαια, σε κάποιες περιπτώσεις, τα έργα δεν έχουν ως αποδέκτες μόνο επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού τομέα, αλλά ΜμΕ γενικότερα. Άλλωστε, η συντριπτική πλειοψηφία των σχημάτων που επιχειρούν στον τομέα αυτό είναι ΜμΕ. Επίσης, ενώ κάποια έργα φαίνεται ότι δε στοχεύουν στον αγροδιατροφικό τομέα, σίγουρα τον επηρεάζουν και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για συνεργασίες ακόμη και με φορείς εκτός της αλυσίδας εφοδιασμού (π.χ. ερευνητικά ιδρύματα). Ακολουθεί η συνοπτική τους παρουσίαση.

Πίνακας Π2: Έργα Interreg Στην Ελλάδα

PURE COSMOS Project ³⁰⁴	
Τίτλος Έργου	«Ο ρόλος των Δημόσιων Αρχών στην Ενίσχυση της Ανταγωνιστικότητας των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Municipality of Genoa (Ιταλία) / Επικεφαλής εταίρος 2. Municipality of Florence (Ιταλία) 3. Hajdú-Bihar County Government (Ουγγαρία) 4. Development Bank of Saxony-Anhalt (Γερμανία) 5. Birmingham City Council (Ηνωμένο Βασίλειο) 6. Αναπτυξιακή Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης «Ανατολική ΑΕ» (Ελλάδα) 7. Ústí Region (Τσεχία) 8. Government of Catalonia (Department of Business and Knowledge) (Ισπανία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο «Pure Cosmos» προσεγγίζει δύο μεγάλες προκλήσεις της ΕΕ: την ανάγκη να αναπτύξει και να υποστηρίξει τις ΜμΕ και την ανάγκη να μειώσει το φόρτο της δημόσιας διοίκησης. Το έργο αυτό λοιπόν, στο οποίο συμμετέχει ως εταίρος η Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και υλοποιείται από την Αναπτυξιακή Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης – «Ανατολική ΑΕ», εστιάζει στο ρόλο που μπορούν να παίξουν οι δημόσιες αρχές στην ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ, καθιστώντας το επιχειρηματικό περιβάλλον περισσότερο διαφανές και αξιόπιστο και προωθώντας το διοικητικό εκσυγχρονισμό των δημόσιων υπηρεσιών. Το έργο στοχεύει να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα της δημόσιας υποστήριξης κατά 15%, μειώνοντας το κόστος κατά 10% και βελτιώνοντας την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών κατά 20%. Το έργο απευθύνεται ιδιαίτερα στην ηλικιακή ομάδα των νέων επιχειρηματιών, ηλικίας 25-40. • Ειδικόι στόχοι είναι οι εξής: (α) η δημιουργία νέων έργων που θα προάγουν την παροχή προηγμένων υπηρεσιών, όπως εργαλεία ηλεκτρονικών πληρωμών, υπηρεσίες μιας στάσης, ψηφιακά μοντέλα, υποστήριξη των ψηφιακών δεξιοτήτων, (β) η βελτίωση της διακυβέρνησης μέσω της χρήσης λύσεων πληροφορικής, νομοθετικών αναθεωρήσεων, απλοποίησης διαδικασιών, αλλά και μέσω της διαμόρφωσης των προσκλήσεων χρηματοδότησης με βάση τις ανάγκες των ΜμΕ.
Χρονοδιάγραμμα	01/04/2016 – 31/03/2021
Προϋπολογισμός	151.800 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 129.030 ευρώ)
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.812.241 ευρώ
INNOGROW Project ³⁰⁵	
Τίτλος Έργου	«Υποστήριξη των Αγροτικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων. Ενισχύοντας την Ανταγωνιστικότητα Μέσω της Καινοτομίας»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Περιφέρεια Θεσσαλίας / Επικεφαλής Εταίρος (Ελλάδα) 2. Region of Lombardia (Ιταλία) 3. Zemgale planning region (Λετονία) 4. Agency for Innovation, Business Financing and Internationalization of Castilla y León (Ισπανία) 5. Stara Zagora Regional Economic Development Agency (Βουλγαρία) 7. The Regional Development Agency of the Pardubice Region (Τσεχία) 8. Chamber of Commerce of Isernia (Ιταλία) 9. Regional Development Agency of Gorenjska, BSC Business Support Centre L.t.d., Kranj (Σλοβενία) 10. Pannon Novum West-Transdanubian Regional Innovation Agency (Ουγγαρία) 11. Newcastle University, School of Agriculture, Food & Rural Development (Ηνωμένο Βασίλειο)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο «INNOGROW» που εφαρμόζεται από την Περιφέρεια Θεσσαλίας έχει ως κεντρικό στόχο τη βελτίωση των πολιτικών για την ανταγωνιστικότητα των ΜμΕ στις αγροτικές περιοχές, όσον αφορά την προώθηση των νέων τεχνολογιών στην παραγωγή και των νέων επιχειρηματικών μοντέλων που οδηγούν σε καινοτόμα προϊόντα. Η επίτευξη του στόχου αυτού θα πραγματοποιηθεί μέσω της ανταλλαγής πρακτικών και εμπειριών μεταξύ των συμμετεχόντων περιφερειών, και της ενσωμάτωσης της γνώσης που θα αποκομίσουν σε περιφερειακές πολιτικές και σχέδια δράσης. • Ειδικόι στόχοι είναι οι εξής: (α) η αύξηση της ικανότητας των περιφερειακών διοικήσεων να εφαρμόζουν αποτελεσματικά πολιτικές για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ, ενθαρρύνοντας την υιοθέτηση καινοτόμων μεθόδων παραγωγής και τεχνολογιών από τις ΜμΕ στις αγροτικές περιοχές, (β) η ενημέρωση για την επίδραση των μέτρων περιφερειακής πολιτικής σχετικά με την προώθηση της καινοτομίας και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ στις αγροτικές περιοχές, (γ) το «ξεκλείδωμα» περιφερειακών επενδύσεων για την προώθηση των καινοτόμων τεχνολογιών και την υποστήριξη νέων επιχειρήσεων που υιοθετούν επιχειρηματικά μοντέλα κατάλληλα για την καινοτομία, και (δ) η βελτίωση των πολιτικών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ, προωθώντας οριζόντιες και κάθετες συνεργασίες μεταξύ ΜμΕ στις αγροτικές περιοχές σχετικά με την παραγωγή και εμπορία προϊόντων.
Χρονοδιάγραμμα	01/04/2016 – 31/03/2021
Προϋπολογισμός	258.655 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 219.856,75 ευρώ)
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.574.322 ευρώ

³⁰⁴ PURE COSMOS (www.interregeurope.eu/purecosmos/)

³⁰⁵ INNOGROW (www.interregeurope.eu/innogrow/)

NICHE Project ³⁰⁶	
Τίτλος Έργου	«Χτίζοντας Καινοτόμες Αλυσίδες Αξίας Τροφίμων»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Regional Development Agency of the West Region Romania (Ρουμανία) / Επικεφαλής Εταίρος 2. Περιφέρεια Κρήτης (Ελλάδα) 3. Donegal County Council (Ιρλανδία) 4. Derry City and Strabane District Council (Ηνωμένο Βασίλειο) 5. Regional Council of South Ostrobothnia (Φινλανδία) 6. Tartu Science Park Foundation (Εσθονία) 7. Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (Πολωνία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο «NICHE», στο οποίο συμμετέχει ως εταίρος η Περιφέρεια Κρήτης, σχεδιάστηκε με άξονα τα κοινά σημεία και τις υπάρχουσες δυνατότητες καινοτομίας των περιοχών που συμμετέχουν στο έργο, σε σχέση με τον τομέα των τροφίμων. Το έργο επιδιώκει να οδηγήσει τις εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον τομέα των τροφίμων να υιοθετήσουν, σε μεγαλύτερο ποσοστό, δράσεις έρευνας και καινοτομίας, ως απάντηση στην υφιστάμενη ζήτηση. Πιο συγκεκριμένα, μια μέση αύξηση της τάξης του 15% σε εταιρείες που εισαγάγουν λύσεις έρευνας και καινοτομίας, αποτελεί ένα μετρήσιμο στόχο. Για να γίνει αυτό, κλειδί αποτελεί η μεγιστοποίηση του υπάρχοντος δυναμικού έτσι ώστε να δημιουργηθούν ανοικτά αποτελεσματικά καινοτόμα οικοσυστήματα σε περιφερειακό και διαπεριφερειακό επίπεδο που θα φέρουν σε επαφή όλους τους εμπλεκόμενους φορείς για να διευκολυνθεί η ανταλλαγή τεχνολογίας και γνώσης που θα μεταφραστεί σε νέα προϊόντα και υπηρεσίες. • Ειδικοί στόχοι είναι οι εξής: (α) η εισαγωγή μιας (ανοικτής προσέγγισης) καινοτομίας στον τομέα των τροφίμων με σκοπό να φέρει κοντά όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη κάτω από ένα μοντέλο τετραπλού έλικα (π.χ. ερευνητικά κέντρα, πανεπιστήμια, επιχειρήσεις, φορείς χάραξης πολιτικής, οργανισμούς καινοτομίας, τελικούς καταναλωτές), καθώς και να προτείνει δράσεις βασισμένες στην κοινή εκμάθηση/εκπαίδευση ώστε να βελτιωθούν οι περιφερειακές πολιτικές που υποστηρίζουν την εισαγωγή της καινοτομίας στις αλυσίδες τροφίμων, (β) η εγκαθίδρυση ανοικτών περιφερειακών καινοτόμων οικοσυστημάτων που θα διασφαλίζουν την συνεχή και συστηματική στήριξη της καινοτομίας που εφαρμόζεται στον τομέα των τροφίμων, (γ) η απόκτηση γνώσεων μέσω της ανταλλαγής εμπειριών μεταξύ περιοχών που μοιράζονται κοινές προκλήσεις, ευκαιρίες και πεδία έμπνευσης εξειδίκευσης, και (δ) η διερεύνηση νέων μηχανισμών για μεταφορά και εφαρμογή έρευνας και καινοτομίας όσον αφορά νέα προϊόντα διατροφής, καθώς και υπηρεσίες ή διαδικασίες.
Χρονοδιάγραμμα	01/04/2016 – 31/03/2020
Προϋπολογισμός	143.145 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 121.673,25 ευρώ)
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.225.209 ευρώ
RUMORE Project ³⁰⁷	
Τίτλος Έργου	«Αγροτικές-Αστικές Συνεργασίες για την Ενεργοποίηση της Περιφερειακής Οικονομίας»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hafen City University (Δανία) / Επικεφαλής Εταίρος 2. Lombardy Region (Ιταλία) 3. Green Knowledge Portal Twente (Ολλανδία) 4. City of Amsterdam (Ολλανδία) 5. Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας 6. Αναπτυξιακή Εταιρεία ΟΤΑ Ανατολικής Θεσσαλονίκης «Ανατολική ΑΕ» (Ελλάδα) 7. Office for regional development Luneburg (Δανία) 8. District government Burgas (Βουλγαρία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Ο γενικός στόχος του έργου «RUMORE» είναι να βελτιώσει τις πολιτικές στον τομέα των περιφερειακών στρατηγικών καινοτομίας για τη διευκόλυνση της αγροτικής-αστικής συνεργασίας και των εταιρικών σχέσεων. Οι μεγάλες δυνατότητες για την αύξηση και τη δημιουργία θέσεων εργασίας παραμένουν ανεκμετάλλευτες, επειδή οι αστικοί-συνά περισσότερο καινοτόμοι- πυρήνες και τα περιβάλλοντα αγροτικά μέρη δεν είναι καλά συνδεδεμένα από άποψη αλυσίδων καινοτομίας. Ως εκ τούτου, παρουσιάζεται ένα χάσμα για την κοινή πολιτική καινοτομίας με αρνητικές συνέπειες για την περιφερειακή ανάπτυξη. • Οι συνεργατικοί σχηματισμοί (clusters) και οι περιφερειακές στρατηγικές καινοτομίας είναι συχνά τόσο εστιασμένες στα αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα να αγνοούν τους εμπλεκόμενους φορείς (ινστιτούτα έρευνας και ανάπτυξης, καινοτόμες επιχειρήσεις) στην επαρχία και στις περιφερειακές περιοχές. Έτσι, οι εμπλεκόμενοι αδυνατούν να αναπτύξουν το πλήρες φάσμα των δυνατοτήτων και των ευκαιριών που παρέχονται. • Το έργο RUMORE στοχεύει στην αντιμετώπιση αυτής της ανεπάρκειας και στην ενίσχυση της καινοτομίας στις περιφερειακές αλυσίδες καινοτομίας, μέσω των βελτιωμένων αγροτικών/επαρχιακών-αστικών συνεργασιών. • Στο πλαίσιο του έργου αναμένεται να βελτιωθούν τα εργαλεία πολιτικής των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων και άλλων χρηματοδοτικών εργαλείων. Τα αναμενόμενα και σχεδιαζόμενα αποτελέσματα περιλαμβάνουν περισσότερες από 300 δράσεις που υποστηρίζονται μεταξύ των φορέων καινοτομίας, καθώς θα αφορούν ένα μεγάλο μερίδιο των καινοτόμων επιχειρήσεων στις περιοχές των εταίρων.
Χρονοδιάγραμμα	01/01/2017 – 31/12/2021
Προϋπολογισμός	94.960 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 80.716 ευρώ) για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και 124.714 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 106.006,90 ευρώ) για την ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΕ
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.523.565 ευρώ

³⁰⁶ NICHE (www.interreg.eu/niche/)

³⁰⁷ RUMORE (www.interreg.eu/rumore/)

Rural SMEs Project ³⁰⁸	
Τίτλος Έργου	«Στρατηγικές για την Ανάπτυξη της Επιχειρηματικότητας και των Καινοτόμων Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων σε Αγροτικές Περιοχές»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sociedad para el Desarrollo de la Provincia de Burgos (SODEBUR) (Ισπανία) / Επικεφαλής Εταίρος 2. Tipperary County Council (Ιρλανδία) 3. BSC, Business support centre Ltd, Kranj (Σλοβενία) 4. Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας (Ελλάδα) 5. Central Transdanubian Regional Innovation Agency Nonprofit Ltd (Ουγγαρία) 6. Chamber of Commerce and Industry Bistrita Nasaud (Ρουμανία) 7. Ave Intermunicipal Community CIM Ave (Πορτογαλία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο «Rural SMEs» άπτεται του άξονα προτεραιότητας «Βελτίωση της Ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων» και έχει ως κεντρικό στόχο την ενίσχυση και βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ στις αγροτικές περιοχές, εστιάζοντας στην καινοτομία και την εξωστρέφειά τους. • Ειδικοί στόχοι είναι οι εξής: (α) η ανασυγκρότηση της παραγωγικής βάσης με νέα ή διαφορετικά ανταγωνιστικά προϊόντα, τα οποία θα εξαχθούν στη διεθνή αγορά και θα συμβάλλουν στη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων, (β) η ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων με προοπτική ανάπτυξης και παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας προϊόντων και υπηρεσιών στα πλαίσια ευρύτερων παραγωγικών αλυσίδων, καθώς και διευκόλυνση της εκμετάλλευσης νέων ιδεών, αλλά και υποστήριξης επιχειρήσεων (νέων και υφιστάμενων), και (γ) η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων στις αγροτικές περιοχές με αναδόμηση, εκσυγχρονισμό και με οικονομική διαφοροποίηση των περιφερειακών ΜμΕ. • Ο αρχικός προσανατολισμός αφορά στους τεχνολογικούς, τομεακούς και διατομεακούς τομείς προτεραιότητας (αγροτική παραγωγή, υδατοκαλλιέργεια και τρόφιμα, τουρισμός και πολιτισμός, υλικά και μικροηλεκτρονική, ICT, ενεργειακές εφαρμογές).
Χρονοδιάγραμμα	01/01/2017 – 30/06/2021
Προϋπολογισμός	144.100 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 122.485 ευρώ)
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.277.410 ευρώ
SKILLS+ Project ³⁰⁹	
Τίτλος Έργου	«Στήριξη της Ικανότητας Γνώσης Μεταξύ των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων Πάνω στις Τεχνολογίες Πληροφορικής & Επικοινωνιών, με Στόχο τη Συμμετοχή τους στην Ανάπτυξη και στην Καινοτομία»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ministry for Regional Development and Transport of Saxony Anhalt (Γερμανία) / Επικεφαλής εταίρος 2. Kainuun Etu Ltd (Φινλανδία) 3. Ministry of Environmental Protection and Regional Development of the Republic of Latvia (Λετονία) 4. Επιτροπή Ερευνών Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας (Ελλάδα) 5. Malopolska Regional Development Agency (Πολωνία) 6. Sør-Trøndelag County Authority (Νορβηγία) 7. Zadar County Rural Development Agency (Κροατία) 8. Bulgarian Chamber of Commerce and Industry (BCCI) (Βουλγαρία) 9. Castilla y Leon Regional Government - Regional Ministry for Culture and Tourism (Ισπανία) 10. Pannon Novum West Transdanubian Regional Innovation Nonprofit Ltd (Ουγγαρία) 11. Technical University of Ostrava (Τσεχία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο «SKILLS+» στοχεύει στη βελτίωση των εργαλείων πολιτικής είτε δίνοντας προτεραιότητα στις εξειδικευμένες αναπτυξιακές ανάγκες των ορεινών απομακρυσμένων περιοχών, είτε προτείνοντας συμπληρωματικά μέτρα για την αύξηση των ποσοστών των διαθέσιμων χρηματοδοτήσεων προς όφελος των αγροτικών περιοχών. Ο απώτερος στόχος είναι η ενδυνάμωση της ανταγωνιστικότητας των ΜμΕ κυρίως των αγροτικών περιοχών (εκτός αστικών κέντρων) μέσω της ενσωμάτωσης σύγχρονων εργαλείων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) στην καθημερινότητα μιας επιχείρησης. • Ειδικοί στόχοι είναι οι εξής: (α) η ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών και μεθόδων για την ανάπτυξη των ήπιων δεξιοτήτων, την προσαρμογή υφιστάμενων αναπτυξιακών προγραμμάτων και εκπαιδευτικού υλικού, καθώς και τη συμπλήρωση με νέο υλικό για τη δημιουργία ενός νέου και πολύγλωσσου προγράμματος ειδικά στοχευμένου στην ανάπτυξη των «κοινωνικών δεξιοτήτων» των ΜΜΕ, (β) η ανάπτυξη μιας πλατφόρμας ηλεκτρονικής μάθησης, η δοκιμή της και η αξιολόγησή της, (γ) η δημιουργία τοπικών και διεθνών ευκαιριών δικτύωσης και συνεργασίας για την ομάδα-στόχο και τα ενδιαφερόμενα μέρη, καθώς και η διάχυση και προετοιμασία κατάλληλων μηχανισμών/διαδικασιών για την περαιτέρω αξιοποίηση των αποτελεσμάτων του έργου.
Χρονοδιάγραμμα	01/04/2016 – 31/03/2021
Προϋπολογισμός	167.376 ευρώ (συγχρηματοδότηση κατά 85% από το ΕΤΠΑ: 142.269,60 ευρώ)
Συνολικός Προϋπολογισμός	2.432.162 ευρώ

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τη «Διάγνωση» και από τους ιστοτόπους των έργων

³⁰⁸ Rural SMEs (www.interregeurope.eu/ruralsmes/)

³⁰⁹ SKILLS+ (www.interregeurope.eu/skillsplus/)

6.3.4. Εφαρμογή άλλων πολυμερών προγραμμάτων στην Ελλάδα και συνεργασία

Από τα υπόλοιπα πολυμερή προγράμματα της ΕΕΣ στα οποία συμμετέχουν οι διαφορετικές περιφέρειες της χώρας μας, παρουσιάζονται εδώ μερικά έργα από αυτά που έχουν σχέση με εφαρμογές στον αγροδιατροφικό τομέα και τη δυνατότητα ανάπτυξης οριζόντιων και κάθετων συνεργασιών. Βέβαια, όπως και στην περίπτωση του INTERREG Europe, τα περισσότερα έργα δεν έχουν ως αποδέκτες μόνο επιχειρήσεις ή φορείς του αγροδιατροφικού τομέα, αλλά επιχειρήσεις και φορείς που δραστηριοποιούνται σε αγροτικές περιοχές γενικότερα. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις ο προϋπολογισμός για τους εμπλεκόμενους φορείς από τη χώρα μας μπορεί να είναι μηδενικός, καθώς απαιτείται μόνο η συνεισφορά τους στην παρακολούθηση του εγχειρήματος. Ακολουθεί η συνοπτική παρουσίαση των εν λόγω έργων.

Πίνακας Π3: Επιλεγμένα Έργα Από Τα Υπόλοιπα Πολυμερή Προγράμματα Της ΕΕΣ

MED 2014-2020 / SEMINARA	
Τίτλος Έργου	«Ενδυνάμωση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στις Αγροτικές Περιοχές»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Provincial Government of Teruel (Ισπανία) / Επικεφαλής Εταίρος 2. Local development agency PINS (Κροατία) 3. EZAVOD (Σλοβενία) 4. ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ (Ελλάδα) 5. Larnaca-Famagusta District Development Agency (Κύπρος) 6. Eurokom Association (Ιταλία) 7. ISCTE – University Institute of Lisbon (ISCTE-IUL) (Πορτογαλία) 8. University of Valencia (Ισπανία) 9. Περιφέρεια Θεσσαλίας - (αρωγός-παρατηρητής) (Ελλάδα)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το SEMINARA στοχεύει στη δημιουργία μιας συστάδας (cluster) κοινωνικών επιχειρήσεων που θα συνδέει την κυβέρνηση, τη βιομηχανία, την ακαδημαϊκή κοινότητα και την κοινωνία των πολιτών για την ενδυνάμωση της κοινωνικής καινοτομίας με βάση το τετραπλό μοντέλο έλικα. • Το σύμπλεγμα θα προσφέρει ένα συνδυασμό υπηρεσιών για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων κοινωνικών επιχειρηματιών, καταρτίζοντας περισσότερους από 100 τέτοιους επιχειρηματίες. Έτσι, θα ενισχυθεί η διεθνής συνεργασία μεταξύ των βασικών παραγόντων του συστήματος της κοινωνικής οικονομίας στις μεσογειακές αγροτικές περιοχές, λειτουργώντας και ως σημείο αναφοράς και για άλλες περιοχές που θα επιθυμούν να εφαρμόσουν το μοντέλο. • Γενικά, τα αποτελέσματα του SEMINARA θα οδηγήσουν σε αναβάθμιση των ικανοτήτων των παραγόντων της κοινωνικής καινοτομίας, σε ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας στις αγροτικές περιοχές, αλλά και σε βελτίωση των δεξιοτήτων των εταίρων, συμβάλλοντας τελικά στην ενδυνάμωση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας και της κοινωνικής οικονομίας ως κινητήριων δυνάμεων της αγροτικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής.
Χρονοδιάγραμμα	32 μήνες
Προϋπολογισμός	0 ευρώ για την Περιφέρεια Θεσσαλίας καθώς είναι εταίρος-παρατηρητής

MED 2014-2020 / MED Greenhouses	
Τίτλος Έργου	«Πράσινη Ανάπτυξη Μέσα από την Κεφαλαιοποίηση Καινοτόμων Θερμοκηπίων»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. ΤΕΙ Θεσσαλίας / Επικεφαλής Εταίρος (Ελλάδα) 2. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Ελλάδα) 3. Περιφέρεια Θεσσαλίας (Ελλάδα) 4. Agency for Local Development "Molise towards 2000" (Ιταλία) 5. Euro-Mediterranean Water Information System (Γαλλία) 6. Spanish National Research Council (Ισπανία) 7. Regional Council of Berat (Αλβανία) 8. Ινστιτούτο Γεωργικών Ερευνών (Κύπρος)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο MED Greenhouses θα κεφαλαιοποιήσει τα αποτελέσματα του έργου «Adapt2change» του προγράμματος LIFE+, με την προώθηση, διάδοση και μεταφορά καινοτόμων θερμοκηπίων γεωθερμίας στην περιοχή του προγράμματος MED, ελαχιστοποιώντας την κατανάλωση νερού και ενέργειας. • Απώτερος στόχος του έργου είναι να υποστηρίξει τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς στην προώθηση πράσινων καινοτόμων επενδύσεων και ειδικότερα στον τομέα του θερμοκηπίου μέσω μιας διακρατικής συνεργασίας, μέσω της μεταφοράς γνώσης και μέσω ενός αποτελεσματικότερου δικτύου συνεργασίας. • Κύριοι δικαιούχοι θα είναι αγρότες, οι επιχειρήσεις που ειδικεύονται στη γεωργία και τη βιομηχανία θερμοκηπίων, φορείς χάραξης πολιτικής, αγροτικοί συνεταιρισμοί, αλλά και Ινστιτούτα Έρευνας και Τεχνολογίας. • Ειδικότερα, οι εταίροι: (α) θα αναπτύξουν ένα διακρατικό συνεργατικό σχηματισμό καινοτομίας (innovative cluster)/ αγροτικό δίκτυο μέσω της δημιουργίας και υπογραφής μνημονίου συνεργασίας μεταξύ τους, και (β) θα αναπτύξουν προσαρμοσμένες προτάσεις πολιτικής που ευνοούν τη συνεργασία μεταξύ των φορέων χάραξης πολιτικής, ερευνητικών ιδρυμάτων, ιδιωτικών επιχειρήσεων, αγροτών, ενισχύοντας/βελτιώνοντας το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για επενδύσεις πράσινης καινοτομίας. • Θα μεταφέρουν, επίσης, τη γνώση που θα αποκτηθεί μέσα από (α) την εκπόνηση ενός κοινού σχεδίου δράσης στην περιοχή της Μεσογείου, (β) τη δημιουργία ηλεκτρονικής εκπαιδευτικής πλατφόρμας, (γ) τη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού, (δ) τη διοργάνωση εργαστηρίων/σεμιναρίων, και (ε) τη διερεύνηση εργαλείων χρηματοδότησης επενδύσεων πράσινης οικονομίας, ειδικά σχεδιασμένων για τις ανάγκες της κάθε περιοχής.
Χρονοδιάγραμμα	30 μήνες
Προϋπολογισμός	124.500 ευρώ για την Περιφέρεια Θεσσαλίας
Συνολικός Προϋπολογισμός	1.171.400 ευρώ
Balkan MED 2014-2020 / AGROLABS ³¹⁰	
Τίτλος Έργου	«Συνεργατικοί Σχηματισμοί Καινοτομίας στον Αγροδιατροφικό Τομέα»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ειδικός Λογαριασμός Κονδυλίων Έρευνας (ΕΛΚΕ) του ΤΕΙ Αθήνας / Επικεφαλής Εταίρος (Ελλάδα) 2. Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας (Ελλάδα) 3. Cyprus University of Technology (Κύπρος) 4. Development Agency of Limassol Ltd (Κύπρος) 5. Agricultural University of Tirana, Department of Agroenvironment and Ecology (Αλβανία) 6. Municipality of Fier (Αλβανία) 7. Municipality of Razlog (Βουλγαρία) 8. Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Biology, Department of Ecology and Environmental Protection (Βουλγαρία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο AgroLABS στοχεύει στην ανάπτυξη δικτύων έρευνας και καινοτομίας που σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό τομέα προκειμένου να προωθηθεί η ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα του τομέα σύμφωνα με τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, ενθαρρύνοντας παράλληλα την ανάπτυξη νέων ευκαιριών απασχόλησης. Θα συσταθεί ένα σύμπλεγμα (cluster) κέντρων καινοτομίας σε διασυνοριακό επίπεδο με στόχο την ενίσχυση του κλάδου μέσω της καινοτομίας. Το δίκτυο καινοτομίας θα εστιάσει σε νέα προϊόντα για τον αγροδιατροφικό τομέα και ειδικότερα στην ανάπτυξη βιολεπουργικών τροφίμων. • Ο γενικός στόχος των AgroLABS μέσω της δημιουργίας των κέντρων καινοτομίας είναι η τόνωση της καινοτομίας και η ανάπτυξη της ικανότητας για βιώσιμη ανάπτυξη και απασχόληση σε όλη τη διασυνοριακή περιοχή μέσω της διακρατικής συνεργασίας. Το έργο θα δημιουργήσει ευκαιρίες για την ενίσχυση των παραγωγών, των ΜμΕ, των ερευνητικών κέντρων και της δημόσιας διοίκησης. • Τελικά, ιδιαίτερη προτεραιότητα είναι η ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στους ερευνητικούς φορείς και τη βιομηχανία έτσι ώστε να ενισχυθεί η εφαρμοσμένη καινοτομία και να αναπτυχθούν νέες ιδέες που μπορούν να αξιοποιηθούν μέσω Εθνικών και Ευρωπαϊκών ερευνητικών προγραμμάτων. • Το έργο αυτό θα δημιουργήσει, μεταξύ άλλων, ένα τοπικό cluster αγροδιατροφής (AgroLabs Cluster). Η λειτουργία του AgroLabs Cluster θα περιλαμβάνει υποστήριξη, παρακολούθηση, συνεδρίες καθοδήγησης και δραστηριότητες κατάρτισης, ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα της συστάδας που θα δημιουργηθεί. Τέλος, οι ερευνητικοί εταίροι σε συνεργασία με τις ΜμΕ τροφίμων θα ασχοληθούν με μελέτες περιπτώσεων που περιλαμβάνουν καινοτόμα προϊόντα και καινοτόμες διαδικασίες.
Χρονοδιάγραμμα	01/08/2017 – 31/07/2019
Προϋπολογισμός	229.200 ευρώ για το ΕΛΚΕ του ΤΕΙ Αθήνας και 104.713 ευρώ για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας
Συνολικός Προϋπολογισμός	956.303 ευρώ

³¹⁰ Balkan MED 2014-2020 / AGROLABS (www.interreg-balkanmed.eu/approved-project/31/)

Balkan MED 2014-2020 / AGROINNOECO ³¹¹	
Τίτλος Έργου	«Διαπεριφερειακό Οικοσύστημα Καινοτομίας για την Ωρίμανση και την Ενσωμάτωση Καινοτόμων Επιχειρηματικών Ιδεών στον Τομέα των Τροφίμων»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας / Επικεφαλής Εταίρος (Ελλάδα) 2. Bulgarian Chamber of Commerce and Industry – BCCI (Βουλγαρία) 3. Επιμελητήριο Αχαΐας (Ελλάδα) 4. Chamber of Commerce and Industry of Tirana (Αλβανία) 5. Cyprus University of Technology (Κύπρος) 6. ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας (Ελλάδα) 7. University of Tirana (Αλβανία)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Το έργο AGROINNOECO έχει ως στόχο να προσδιορίσει μια μεθοδολογία που θα διευκολύνει τη μεταφορά καινοτομίας στον αγροδιατροφικό τομέα, μέσω της δημιουργίας μιας διαδικασίας και μιας δομής στήριξης για την καινοτόμο επιχειρηματικότητα. Το έργο αναγνωρίζει ως απαραίτητο βήμα για τη διευκόλυνση της μεταφοράς καινοτομίας την κάλυψη του υφιστάμενου χάσματος μεταξύ των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και των δομών ανάπτυξης. Μια δομή στήριξης με τη μορφή «θερμοκοιτίδας» μπορεί να παράσχει ένα περιβάλλον μειωμένου κινδύνου για τις καινοτόμες ιδέες που παράγονται από νέους και υφιστάμενους επιχειρηματίες, βοηθώντας τις να προετοιμαστούν για τις ανάγκες της αγοράς πριν από την ίδρυση μιας εταιρείας. Έτσι, οι «θερμοκοιτίδες» μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό μηχανισμό για την παροχή των απαραίτητων γνώσεων και δεξιοτήτων σε καινοτόμους επιχειρηματίες, προκειμένου να ξεκινήσουν τη δική τους επιχείρηση. • Η δομή στήριξης που θα δημιουργηθεί στο πλαίσιο του έργου θα βασίζεται σε ένα δίκτυο περιφερειακών μηχανισμών καινοτομίας. Αυτοί με τη σειρά τους θα στηρίζονται στην «τριπλή έλικα» (επιχειρηματικός τομέας, δημόσιος τομέας και ερευνητικά/ακαδημαϊκά κέντρα). Στη Δυτική Ελλάδα η τριπλή έλικα αποτελείται από το Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας (δημόσιος τομέας), το ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας (έρευνα/ακαδημαϊκό κέντρο) και το Επιμελητήριο Αχαΐας (επιχειρηματικός τομέας). Από κοινού, όλοι μαζί θα υλοποιήσουν την ωρίμανση καινοτόμων επιχειρηματικών ιδεών στο συγκεκριμένο τομέα και κάθε περιφερειακός μηχανισμός καινοτομίας θα προσφέρει ολοκληρωμένες υπηρεσίες.
Χρονοδιάγραμμα	01/09/2017 – 31/08/2019
Προϋπολογισμός	173.354 ευρώ για το Περιφερειακό Ταμείο Ανάπτυξης της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, 117.288 ευρώ για το Επιμελητήριο Αχαΐας και 162.008 ευρώ για το ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας
Συνολικός Προϋπολογισμός	905.332 ευρώ
Balkan MED 2014-2020 / BALKANET ³¹²	
Τίτλος Έργου	«Βαλκανικό Δίκτυο Ιδεών για τη Βιώσιμη Καινοτομία στον Αγροδιατροφικό Τομέα»
Εταίροι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Επιμελητήριο Ηλείας / Επικεφαλής Εταίρος (Ελλάδα) 2. Agency for Regional and Economic Development Vratsa (Βουλγαρία) 3. Agricultural University of Tirana (Αλβανία) 4. Chamber of Commerce and Industry of Tirana (Αλβανία) 5. Chamber of Commerce and Industry Vratsa (Βουλγαρία) 6. Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (Ελλάδα)
Περιγραφή Έργου	<ul style="list-style-type: none"> • Ο γενικός στόχος του έργου είναι να ευνοήσει το δυναμικό καινοτομίας, να προωθήσει την εφαρμοσμένη έρευνα και να υποστηρίξει την ικανότητα απορρόφησης των ΜμΕ. Καλύπτει στρατηγικές κατηγορίες των προϊόντων διατροφής, προωθώντας τις βέλτιστες πρακτικές και μεθόδους σε όλο το φάσμα από την παραγωγή μέχρι τη διάθεση, αλλά και διευκολύνοντας τη δικτύωση των επιχειρήσεων. • Ειδικό στόχοι είναι οι εξής: (α) η αναγνώριση, ανάλυση και ανταλλαγή των υφιστάμενων προϊόντων διατροφής, καθώς και των βέλτιστων πρακτικών ή/και καινοτόμων επιχειρηματικών μοντέλων στην περιοχή, (β) η διαμόρφωση ενός διεθνούς δικτύου συνεργασίας μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών ερευνητικών κέντρων και των τοπικών επιχειρήσεων, προκειμένου να βελτιωθεί η ικανότητα απορρόφησης των ΜμΕ, με ιδιαίτερη αναφορά στην εφαρμογή των νέων καινοτόμων δεξιοτήτων και επιχειρηματικών ικανοτήτων, και (γ) η ευαισθητοποίηση, η μεταφορά γνώσεων και η ενίσχυση της συναντίληψης για τη σημασία της βιώσιμης επιχειρηματικής καινοτομίας στον αγροδιατροφικό τομέα.
Χρονοδιάγραμμα	01/09/2017 – 31/08/2019
Προϋπολογισμός	197.674,70 ευρώ για το Επιμελητήριο Ηλείας και 156.775 ευρώ για την Αναπτυξιακή Εταιρεία Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας Α.Ε. - Ολυμπιακή Α.Ε.
Συνολικός Προϋπολογισμός	866.674,18 ευρώ

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τη «Διάγνωση» και από τους ιστοτόπους των έργων

³¹¹ Balkan MED 2014-2020 / AGROINNOECO (www.interreg-balkanmed.eu/approved-project/44/)

³¹² Balkan MED 2014-2020 / BALKANET (www.interreg-balkanmed.eu/approved-project/33/)

6.3.5. Εφαρμογή διμερών προγραμμάτων στην Ελλάδα και συνεργασία

Από τα διμερή προγράμματα στα οποία συμμετέχει η Ελλάδα, κάποια έργα που έχουν σχέση με τη συνεργασία στον αγροδιατροφικό τομέα είναι τα εξής:

Πίνακας Π4: Επιλεγμένα Έργα Από Τα Διμερή Προγράμματα Στην Ελλάδα

Πρόγραμμα	Τίτλος Έργου
Interreg V-A Ελλάδα-Βουλγαρία 2014-2020 (www.greece-bulgaria.eu)	<ul style="list-style-type: none"> DIONYSOS - Developing identity on yield, soil and site VineSOS - SOS for endangered traditional vine varieties
Interreg V-A Ελλάδα-Ιταλία 2014-2020 (www.greece-italy.eu)	<ul style="list-style-type: none"> INCUBA - Cross-border agrifood incubators INNONETS - Innovative networks for the agrifood sector
Interreg V-A Ελλάδα-Κύπρος 2014-2020 (www.greece-cyprus.eu)	<ul style="list-style-type: none"> ΑΓΡΟΤΑΥΤΟΤΗΤΑ - Ταυτοποίηση αυθεντικότητας και ενίσχυση ανταγωνιστικότητας τοπικών παραδοσιακών προϊόντων του αγροδιατροφικού τομέα
Interreg IPA CBC Ελλάδα-Αλβανία 2014-2020 (www.greece-albania.eu)	<ul style="list-style-type: none"> WINCOME - Joint promoting actions of the local entrepreneurship at Greece/Albania less favoured areas on the viticulture and wine production business sector
Interreg IPA CBC Ελλάδα-ΠΓΔΜ 2014-2020 (www.ipa-cbc-programme.eu)	<ul style="list-style-type: none"> TERRA VINO - Oenotouristic cross-border capacity building: A transition from promoting wine production to oenotourism experience

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τη «Διαύγεια» και από τους ιστοτόπους των έργων

6.4. Ο Νόμος Για Την «Κοινωνική Και Αλληλέγγυα Οικονομία», Λεπτομέρειες Του Αναπτυξιακού Νόμου Και Περιγραφή Δράσεων Του ΕΠΑνΕΚ

6.4.1. Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις του νόμου 4430/2016

Στη χώρα μας, ο πρώτος νόμος για την κοινωνική οικονομία θεσπίσθηκε το 2011 (νόμος 4019/2011) και παρείχε το πρώτο θεσμικό πλαίσιο για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Ο νόμος 4430/2016 αποτελεί τον πρώτο νόμο που επιχείρησε να ρυθμίσει οριζόντια τη λειτουργία των φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Έχει, λοιπόν, ως βασικό του σκοπό τη δημιουργία του νομοθετικού πλαισίου για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, ως μορφή εναλλακτικής οργάνωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με το άρθρο 2, ως ΚΑΛΟ ορίζεται το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Φορείς ΚΑΛΟ είναι, μεταξύ άλλων, οι ΚοινΣΕπ, οι οποίες είναι αστικοί συνεταιρισμοί του νόμου 1667/1986 και διαθέτουν εμπορική ιδιότητα, ενώ χωρίζονται σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους. Η δεύτερη κατηγορία (ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας) είναι αυτή που κατεξοχήν περιλαμβάνει δραστηριότητες που έχουν σχέση με τον αγροδιατροφικό τομέα, καθώς η πρώτη αποτελείται από ΚοινΣΕπ Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων ή Ένταξης Ειδικών Ομάδων, οι οποίες έχουν ως κύριο στόχο να βοηθήσουν ειδικές ομάδες πληθυσμού. Οι ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας έχουν ως καταστατικό τους σκοπό τη συλλογική και την κοινωνική ωφέλεια (π.χ. την αειφόρο γεωργία και κτηνοτροφία, την τοπικά και περιφερειακά υποστηριζόμενη γεωργία ή κτηνοτροφία, το δίκαιο και αλληλέγγυο εμπόριο).

Οι δραστηριότητες «βιώσιμης ανάπτυξης» μέσα από τις οποίες επιτυγχάνεται η επιθυμητή κοινωνική ωφέλεια πρέπει να περιγράφονται ρητά στο καταστατικό. Με άλλα λόγια, αν δεν περιγράφεται με σαφήνεια η κοινωνική ωφέλεια μέσα στο καταστατικό, τα στελέχη της αρμόδιας διοικητικής αρχής για τον έλεγχο νομιμότητας κατά τη σύσταση, δηλαδή τα στελέχη του μητρώου φορέων ΚΑΛΟ, μπορεί να απορρίψουν τη σύσταση μιας ΚοινΣΕπ.

Για τη σύσταση ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας απαιτείται η συμμετοχή σε αυτήν και η υπογραφή του καταστατικού της από τουλάχιστον

πέντε πρόσωπα, φυσικά ή νομικά. Το καταστατικό της ΚοινΣΕπ πρέπει να εξειδικεύει τη συνδρομή των προϋποθέσεων εισόδου και να προβλέπει περιορισμούς στη διανομή του κέρδους ως εξής: (α) κατά ποσοστό 5% για το σχηματισμό τακτικού αποθεματικού, (β) κατά ποσοστό μέχρι 35% στους εργαζομένους, εκτός κι αν τα 2/3 των μελών της ΓΣ αποφασίσουν αιτιολογημένα τη διάθεση του ποσοστού αυτού για (γ) διεύρυνση της παραγωγικής της δραστηριότητας και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Το ποσό που διανέμεται απαλλάσσεται της φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων, καθώς και της φορολογίας διανεμόμενων κερδών από νομικά πρόσωπα.

Το κεφάλαιο της ΚοινΣΕπ διαιρείται σε υποχρεωτικές συνεταιριστικές μερίδες. Το ύψος (η ονομαστική αξία) της κάθε μερίδας είναι ίδιο για όλες και δεν μπορεί να είναι κατώτερο των 100 ευρώ. Επίσης, ισχύει ο κανόνας «μία μερίδα - μία ψήφος». Αν κάποιο μέλος αποχωρήσει, έχει δικαίωμα να λάβει την ονομαστική αξία της μερίδας του, εντός τριών μηνών. Κάθε μέλος μπορεί να αποκτήσει μέχρι πέντε προαιρετικές μερίδες, χωρίς δικαίωμα ψήφου. Η μεταβίβαση της υποχρεωτικής συνεταιριστικής μερίδας μέλους γίνεται μόνο σε νέο μέλος και εγκρίνεται από το συλλογικό όργανο που προβλέπει το καταστατικό και εν αμφιβολία από τη Διοικούσα Επιτροπή. Επιτρέπεται η μεταβίβαση των προαιρετικών συνεταιριστικών μερίδων σε υφιστάμενα μέλη, εφόσον αυτό προβλέπεται ρητά στο καταστατικό. Η αποβολή μέλους γίνεται με απόφαση των 3/5 του συνόλου των μελών της ΓΣ, εφόσον συντρέχει ένας από τους λόγους αποβολής που ορίζονται ρητώς στο καταστατικό.

Το κάθε μέλος ευθύνεται έναντι των δανειστών της ΚοινΣΕπ μέχρι του ποσού που κατέβαλε για την απόκτηση της συνεταιριστικής του μερίδας. Με άλλα λόγια, για τις εταιρικές υποχρεώσεις ευθύνεται μόνο η ΚοινΣΕπ με την παρουσία της. Ωστόσο, για τις υποχρεώσεις προς το δημόσιο ο διαχειριστής ή ο πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής της ευθύνεται αλληλεγγύως και εις ολοκλήρον με την ΚοινΣΕπ.

Τα μέλη μπορεί να είναι και εργαζόμενοι της ΚοινΣΕπ με σχέση εξαρτημένης εργασίας (μερικής ή πλήρους απασχόλησης). Αμείβονται και λαμβάνουν ασφαλιστικές εισφορές. Η παροχή υπηρεσιών προς εξυπηρέτηση του σκοπού της ΚοινΣΕπ από μέλη της, τα οποία δεν είναι και εργαζόμενοί της, είναι μη αμειβόμενα. Πρέπει να συνάπτεται εγγράφως σύμβαση εντολής μεταξύ μελών και ΚοινΣΕπ, στην οποία να περιγράφεται με σαφήνεια η παρεχόμενη υπηρεσία, η οποία δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 16 ώρες εβδομαδιαίως. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η συμμετοχή ενός φυσικού προσώπου μόνο με την ιδιότητα του μέλους σε ΚοινΣΕπ δεν του προσδίδει εμπορική ιδιότητα και δε δημιουργεί ατομικές ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις. Ακόμη, ο αριθμός των εργαζομένων μη μελών δεν μπορεί να υπερβαίνει σε ποσοστό το 40% του συνόλου των εργαζομένων της ΚοινΣΕπ.

Εκτελεστικό διοικητικό όργανο της ΚοινΣΕπ είναι η Διοικούσα Επιτροπή, η οποία αποτελείται από τουλάχιστον τρία μέλη, τα οποία και εκλέγονται από τη ΓΣ. Αν απαρτίζεται από τρία μέλη, ο ένας είναι ο πρόεδρος, το ένα μέλος φέρει την ιδιότητα του γραμματέα και το άλλο του ταμία. Οι αποφάσεις της Διοικούσας Επιτροπής προσβάλλονται από τα 2/5 των μελών της ΚοινΣΕπ, εντός προθεσμίας 30 ημερών από την καταχώρισή τους στο μητρώο, ενώπιον του μονομελούς πρωτοδικείου της περιφέρειας που εδρεύει η ΚοινΣΕπ, κατά την τακτική διαδικασία.

Σύμφωνα με το άρθρο 5, οι φορείς ΚΑΛΟ, άρα και οι ΚοινΣΕπ, έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, αλλά και το Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης. Το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας έχει ως σκοπό τη χρηματοδότηση προγραμμάτων και δράσεων για την ενίσχυση των φορέων ΚΑΛΟ.

Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 4, συνιστάται Γενικό Μητρώο Φορέων ΚΑΛΟ. Το μητρώο αυτό είναι η βάση δεδομένων που τηρείται σε ηλεκτρονική μορφή από το Τμήμα Μητρώου Φορέων ΚΑΛΟ του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Στη βάση αυτή εγγράφονται οι φορείς ΚΑΛΟ, όπως ορίζονται στο άρθρο 3 του νόμου 4430/2016. Σύμφωνα με το άρθρο 11, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 18 του νόμου 4447/2016, αν μία ΚοινΣΕπ (ή ένας Συνεταιρισμός Εργαζομένων) διαγραφούν από το μητρώο με πρωτοβουλία της διοίκησης του μητρώου (π.χ. όταν παραμένουν αδρανείς για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των δύο ετών), οφείλουν εντός ενενήντα ημερών από την κοινοποίηση σε αυτούς της πράξης διαγραφής, να ενεργήσουν για τη νόμιμη μετατροπή της ΚοινΣΕπ (ή του Συνεταιρισμού Εργαζομένων) σε μορφή επιχείρησης που τα μέλη επιθυμούν ή να προβούν στη λύση της.

Με την ΥΑ 61621/Δ5.2643/2017, θεσπίστηκαν οι ειδικότεροι όροι τήρησης και λειτουργίας του μητρώου. Με την αίτηση εγγραφής, οι φορείς ΚΑΛΟ καταχωρούν, μεταξύ άλλων, το καταστατικό τους σε ψηφιακή μορφή και, αφού λάβουν τη βεβαίωση εγγραφής, οφείλουν, εντός τριάντα ημερών, να υποβάλουν μέσω της πλατφόρμας τα εξής δικαιολογητικά:

- α) αντίγραφο βεβαίωσης έναρξης εργασιών στη ΔΟΥ,
- β) το ετήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων με περίοδο αναφοράς έως το τέλος του τρέχοντος έτους. Ειδικά, για τις εγγραφές που πραγματοποιούνται τους τελευταίους τέσσερις μήνες του έτους, η περίοδος αναφοράς εκτείνεται έως το τέλος του επόμενου έτους,
- γ) πρακτικό ΓΣ για εκλογή της Διοικούσας Επιτροπής για ΚοινΣΕπ (ή του ΔΣ για Συνεταιρισμούς Εργαζομένων), εκτός εάν αυτή έχει οριστεί απευθείας από το καταστατικό,

δ) πρακτικό της Διοικούσας Επιτροπής (ή του ΔΣ για Συνεταιρισμούς Εργαζομένων), για συγκρότησή της σε σώμα.

Κατά τη φάση εγγραφής και για όλη την περίοδο ένταξής τους, οι φορείς έχουν την υποχρέωση να υποβάλλουν, μεταξύ άλλων, τις οικονομικές τους καταστάσεις με βάση τον νόμο 4308/2014 και το ετήσιο πρόγραμμα δραστηριοτήτων και απολογισμού. Επίσης, έχουν την υποχρέωση να επικαιροποιούν όλα τα απαραίτητα στοιχεία απευθείας μέσω του λογαριασμού τους στην πλατφόρμα, όταν υπάρξει κάποια μεταβολή, εκτός και αν πρόκειται για στοιχεία για τα οποία απαιτείται η έγκριση της διοίκησης του μητρώου (π.χ. τροποποίηση καταστατικού).

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Τμήματος Μητρώου Φορέων ΚΑΛΟ, μέχρι τα μέσα Γενάρη 2019, τα ενήμερα μέλη που δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό τομέα ανέρχονταν σε 98, 92 από τα οποία είναι ΚοινΣΕπ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας. Στον Πίνακα Π5 εμφανίζονται με βάση την περιφερειακή ενότητα.

Πίνακας Π5: Ενήμερα Μέλη Του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής Και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Διακριτικός Τίτλος Μέλους
ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	ΙΕΡΑΣ ΠΟΛΗΣ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ	Ρομά Λιμνοθάλασσας Μεσολογγίου ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΠΑΛΛΗΝΗΣ	ΒΑΛΣΑΜΟΝ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΚΡΩΠΙΑΣ	ΑΚΤ-ΕΙΝ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ ΜΕΣΟΓΑΙΑΣ	Συν+Πράξης Μεσογαίας ΚΟΙΝΣΕΠ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΔΙΟΝΥΣΟΥ	ΑΜΥΛΙΑΝΘΗ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΩΡΩΠΟΥ	«ΕΝΩΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ» ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΑΝΔΡΟΥ	ΑΝΔΡΟΥ	ΦΡΟΥΤΑ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΑΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΤΟ ΚΟΥΖΙΝΑΚΙ ΤΗΣ ΜΑΜΑΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΑΡΓΟΥΣ-ΜΥΚΗΝΩΝ	ΜΕΛΑΝΘΩ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ	ΒΙΟΘΡΕΜΜΩΝ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΑΡΤΑΣ	ΑΡΤΑΙΩΝ	ΚΟΙ.Σ.ΠΕ. ΑΡΤΑΣ-ΠΡΕΒΕΖΑΣ
ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΕΩΝ	PELOP
ΑΧΑΪΑΣ	ΠΑΤΡΕΩΝ	ΜΕΛΙΣΜΑΤΑ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΑΧΑΪΑΣ	ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΧΑΙΑΣ	ΕΝΕΡΓΟΙ ΡΟΜΑ Κοιν.Σ.Επ.
ΒΟΙΩΤΙΑΣ	ΑΛΙΑΡΤΟΥ	Πολύτιμη Γη ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΔΡΑΜΑΣ	ΔΡΑΜΑΣ	Ηδωνίς ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΑΝΔΡΑΣ - ΕΙΔΥΛΛΙΑΣ	ΝΕΑ ΓΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ	ΜΕΓΑΡΕΩΝ	ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΦΡΟΝΟΝ ΑΡΜΟΝΙΑ
ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ - ΚΑΜΑΤΕΡΟΥ	Figalian Land
ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΙΓΑΛΕΩ	ΣΥΝΑΛΛΗΖΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΔΥΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΧΑΪΔΑΡΙΟΥ	ΙΑΣΜΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΕΒΡΟΥ	ΟΡΕΣΤΙΑΔΟΣ	ΚΥΤΤΑΡΟ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΕΒΡΟΥ	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΔΙΡΦΥΩΝ-ΜΕΣΣΑΠΙΩΝ	CannCureCollective ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Διακριτικός Τίτλος Μέλους
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΡΟΜΑ Κοιν.Σ.Επ.
ΕΥΒΟΙΑΣ	ΜΑΝΤΟΥΔΙΟΥ-ΛΙΜΝΗΣ-ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΑΣ	STAGONES ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ	ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ	ΑΕΝΑΟΣ ΡΟΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΗΛΕΙΑΣ	ΑΡΧΑΙΑΣ ΟΛΥΜΠΙΑΣ	Αγρόκτημα Στρεφίου ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΗΛΕΙΑΣ	ΑΝΔΡΑΒΙΔΑΣ-ΚΥΛΛΗΝΗΣ	ΓΑΙΑ ΜΗΤΗΡ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΗΜΑΘΙΑΣ	ΝΑΟΥΣΑΣ	ΚΑΜΒΟΣ ΗΜΑΘΙΑΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΑΠΟ ΚΟΙΝΟΥ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΜΑΛΕΒΙΖΙΟΥ	ΕΛΙΑ ΜΑΡΑΘΟΥ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΧΟΧΛΙΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΙΚΗ ΑΜΒΡΟΣΙΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΕΚΛΕΚΤΙΚ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΚΑΛΑΜΑΡΙΑΣ	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΕΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΕΥΘΥΜΙΑ ΣΤΗ ΡΟΤΟΝΤΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΛΑΓΚΑΔΑ	BIOHERBAL ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΝΕΑΠΟΛΗΣ-ΣΥΚΕΩΝ	ΑΝΘΟΡΑΜΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΒΟΛΒΗΣ	ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. ΣΥΝΟΧΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ	Greek Hero Foods ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	LE FLEUR ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	ΒΙΟΣ COOP - ΒΙΟΣ COOP
ΘΗΡΑΣ	ΘΗΡΑΣ	Άνυδρο ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΚΟΝΙΤΣΑΣ	Η ΠΙΝΔΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΜΕΤΟΧΩΝ ΕΞΑΓΟΡΑΣ ΚΤΗΜΑΤΩΝ ΔΟΛΙΑΝΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΖΑΓΟΡΙΟΥ	ΤΑ ΨΗΛΑ ΒΟΥΝΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	ΖΑΓΟΡΙΟΥ	ΖΑΓΟΡΙ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΑΒΑΛΑΣ	ΝΕΣΤΟΥ	Panspermia Foods ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΚΑΛΥΜΝΟΥ	ΛΕΡΟΥ	ΚΟΙΣΠΕ ΤΟ ΨΥ. ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΚΑΛΥΜΝΟΥ	ΚΑΛΥΜΝΙΩΝ	ΠΑΝΑΓΙΑ ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ	WOMENASSOCIATIONS ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΗΛΙΟΥΠΟΛΕΩΣ	ALDENTE ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ - ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	ΠΥΞΙΔΑ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ ΟΙΚΟ-ΓΗ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ - ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ	GREENLABS ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΘΗΝΑΙΩΝ	ΣΕΣΟΥΛΑ ΣΤΑ ΕΞΑΡΧΕΙΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΑΘΗΝΑΙΩΝ	FLOWER POWER ΚΟΙΝΣΕΠ
ΚΙΛΚΙΣ	ΚΙΛΚΙΣ	ΟΙ.Κ.Α.Δ.Ε ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΣΠΟΥΡΛΙΤΑ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΚΟΖΑΝΗΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	ΣΥΝ.ΔΥ.ΜΑΚ. ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΣΙΚΥΩΝΙΩΝ	GREEN VOICE ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ	Πεντεσκούφοι
ΛΑΚΩΝΙΑΣ	ΕΥΡΩΤΑ	ΗΚFARMS ΠΗΓΗ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΛΑΡΙΣΑΣ	ΚΙΛΕΛΕΡ	Νοσταλ-ΓΑΙΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ	ΕΠΤΑΣΤΙΚΤΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ ΑΝΕΜΩΤΙΑΣ
ΛΕΣΒΟΥ	ΛΕΣΒΟΥ	Μοδούσα ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ

Περιφερειακή Ενότητα	Δήμος	Διακριτικός Τίτλος Μέλους
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΣΥΝΤΟΠΙΑ-ΣΥΝΤΟΡΙΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	ΒΟΛΟΥ	ΕΥ ΣΥΝ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΑΡΙΣΤΑΙΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ	ΜΕ.ΛΟ. ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΝΑΞΟΥ	ΝΑΞΟΥ & ΜΙΚΡΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΝΑΞΟΝΗΣΟΣ ΓΕΥΣΕΙΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΝΗΣΩΝ	ΑΙΓΙΝΑΣ	ΜΗΛΟΚΥΔΩΝΟ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΝΗΣΩΝ	ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ	ΕΝ ΜΕΘΑΝΟΙΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΝΟΤΙΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ	ΔΙΑΤΡΟΦΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΝΟΤΙΟΥ ΤΟΜΕΑ ΑΘΗΝΩΝ	ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ	ΕΠ-ΑΝΟΔΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΞΑΝΘΗΣ	ΞΑΝΘΗΣ	ΣΥΛΛΟΓΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΞΑΝΘΗΣ	ΞΑΝΘΗΣ	ΜΑΖΙ
ΞΑΝΘΗΣ	ΑΒΔΗΡΩΝ	ΜΥΡΩΔΑΤΟ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΞΑΝΘΗΣ	ΞΑΝΘΗΣ	ΕΠΑΡΚΕΙΑ
ΞΑΝΘΗΣ	ΑΒΔΗΡΩΝ	ΓΕΝΙΣΕΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	ΝΙΚΑΙΑΣ - ΑΓΙΟΥ Ι. ΡΕΝΤΗ	ΕΣΠΕΡΟΣ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	ΜΟΥΣΕΣ ΠΙΕΡΙΩΝ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΠΙΕΡΙΑΣ	ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	OLYMPUS AROMA ΚΟΙΝΣΕΠ
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΟΥ	ΑΙΓΛΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΡΟΔΟΠΗΣ	ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	ΣΠΑΡΤΑΚΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΙΝΤΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΜΟΡΦΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΕΡΡΩΝ	ΒΙΟΤΡΟΠΟ ΚΑΙ ΖΕΙΔΩΡΟΣ
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΙΝΤΙΚΗΣ	ΚΕΡΚΙΝΗΣ ΓΗ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΣΕΡΡΩΝ	ΣΙΝΤΙΚΗΣ	Κτήμα Αμαδρυάς ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ.
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΜΑΚΡΑΚΩΜΗΣ	ΠΑΛΑΙΟΒΡΑΧΑ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΑΜΙΩΝ	ΕΛΑΙΑ ΓΗ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ	ΛΟΚΡΩΝ	ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΛΑΙΟΤΡΙΒΕΙΟ ΛΟΚΡΙΔΟΣ ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	BIO-RIZA ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΧΑΝΙΩΝ	ΚΙΣΣΑΜΟΥ	STATHAKIS FAMILY ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ
ΧΑΝΙΩΝ	ΑΠΟΚΟΡΩΝΟΥ	ΕΣΜΙΓΙΑ ΚΟΙΝΣΕΠ
ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΝΙΩΝ	ΧΑΟΣ ΚΟΙΝΣΕΠ

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, διαθέσιμο εδώ: [https://kalo.yeka.gr/\(S\(hodbvtn3lels0qnu5vouoy3f\)\)/login.aspx?ReturnUrl=%2f](https://kalo.yeka.gr/(S(hodbvtn3lels0qnu5vouoy3f))/login.aspx?ReturnUrl=%2f)

6.4.2. Προκηρύξεις ειδικών καθεστώτων του αναπτυξιακού νόμου

Το καθεστώς ενισχύσεων «Γενική Επιχειρηματικότητα» βρίσκεται ήδη στον τρίτο χρόνο εφαρμογής του. Η ΥΑ 139383/2018 περιγράφει τους όρους και τις προϋποθέσεις της 3ης προκήρυξης.³¹³ Όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 της ΥΑ, σκοπός του καθεστώτος είναι, μεταξύ άλλων, η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης με σεβασμό στους περιβαλλοντικούς πόρους και την υποστήριξη λιγότερο ευνοημένων περιοχών της χώρας, η αύξηση της απασχόλησης, η βελτίωση της συνεργασίας και η αύξηση του μέσου μεγέθους των επιχειρήσεων, η τεχνολογική αναβάθμιση, η διαμόρφωση μιας νέας εξωστρεφούς

³¹³ Δείτε την στο σύνδεσμο που ακολουθεί. Η 29η Μαρτίου 2019 είχε οριστεί ως προθεσμία υποβολής: https://www.ependyseis.gr/anaptyxiakos/files/prokirixi_B5838_139383_040919.pdf

εθνικής ταυτότητας (branding), η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας και έντασης γνώσης, η μετακίνηση στην αλυσίδα παραγωγής της αξίας για την παραγωγή πιο σύνθετων προϊόντων, και η εξοικονόμηση των φυσικών πόρων στην προοπτική μιας κυκλικής οικονομίας. Όπως είχε προβλεφθεί στις διατάξεις του αναπτυξιακού νόμου, για τις ΚοινΣΕπ, τους ΑΣ, τις ΟΠ και τις ΑΕΣ το ελάχιστο ύψος επενδυτικών σχεδίων καθορίστηκε στο ποσό των 50.000 ευρώ, στο μισό δηλαδή από την επόμενη κατηγορία, τις πολύ μικρές επιχειρήσεις που έχουν εταιρική μορφή του εμπορικού δικαίου. Επίσης, παρέχονται τέσσερα είδη ενισχύσεων, δηλαδή φορολογικές απαλλαγές, επιδότηση του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης, επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης και επιχορήγηση. Το τελευταίο είδος, όμως, παρέχεται μόνο κάτω από ειδικές προϋποθέσεις που αναφέρονται στο άρθρο 12, με τις συνεργατικές μορφές (ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ) να τη δικαιούνται χωρίς άλλες απαιτήσεις. Επίσης, τα είδη ενισχύσεων μπορεί να συνδυάζονται, με την επιχορήγηση όμως να χρειάζεται τη συνδρομή των ειδικών προϋποθέσεων του άρθρου 12. Οι ενισχύσεις της φορολογικής απαλλαγής, της επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης και της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης παρέχονται στο 100% των ανώτατων επιτρεπόμενων εντάσεων ενίσχυσης, ενώ η ενίσχυση της επιχορήγησης παρέχεται σε ποσοστό που ορίζεται στο 70%. Στις δαπάνες περιφερειακών ενισχύσεων χορηγούνται οι μέγιστες εντάσεις ενισχύσεων (εγκεκριμένα ανώτατα όρια περιφερειακών ενισχύσεων) όπως αυτές καθορίζονται στον Χάρτη Περιφερειακών Ενισχύσεων (ΧΠΕ)³¹⁴, κάτι που δεν ισχύει για τις δαπάνες εκτός περιφερειακών ενισχύσεων. Το συνολικό ποσό ενίσχυσης ανά υποβαλλόμενο επενδυτικό σχέδιο δεν μπορεί να υπερβεί το ποσό των 5.000.000 ευρώ για μεμονωμένη επιχείρηση και τα 20.000.000 ευρώ για το σύνολο συνεργαζόμενων ή συνδεδεμένων επιχειρήσεων (με μέγιστο τα 10.000.000 ευρώ για τα μεμονωμένα μέλη). Τέλος, ως επιλέξιμες δαπάνες θεωρούνται (α) επενδυτικές δαπάνες σε ενσώματα στοιχεία ενεργητικού, (β) επενδυτικές δαπάνες σε άυλα στοιχεία ενεργητικού, και (γ) το μισθολογικό κόστος των νέων θέσεων εργασίας που δημιουργούνται ως αποτέλεσμα της υλοποίησης του επενδυτικού σχεδίου υπολογιζόμενο για περίοδο δύο ετών από τη δημιουργία κάθε θέσης.

Αν και το ενδιαφέρον των υποψήφιων επενδυτών για τους δύο πρώτους κύκλους ήταν μεγάλο, καθώς οι αιτήσεις υπαγωγής για τον β' κύκλο ξεπέρασαν κι αυτές του α' κύκλου (511 αιτήσεις έναντι 427), η συμμετοχή των συνεργατικών σχημάτων ήταν μικρή. Μια αναζήτηση στα επίσημα στοιχεία³¹⁵, αρκεί για να διαπιστώσει κανείς ότι εντάχθηκαν τα σχέδια μόνο δύο ΑΣ, ενός από την Περιφέρεια Ηπείρου και ενός από την Περιφέρεια Πελοποννήσου. Στην Ήπειρο, για παράδειγμα, το επενδυτικό σχέδιο αφορά σε ίδρυση νέας μονάδας τυποποίησης κρέατος και παραγωγής προψημένων προϊόντων από κρέας πουλερικών.

³¹⁴ Ο ΧΠΕ σε ισχύ: https://www.ependyseis.gr/anaptyxiakos/files/xartis_pe_apo_010117.pdf

³¹⁵ Δείτε τις επίσημες ανακοινώσεις εδώ: <https://www.ependyseis.gr/anaptyxiakos/default.htm>

Για το καθεστώς ενισχύσεων «Νέες ανεξάρτητες ΜμΕ» είναι σε εξέλιξη ο β' κύκλος, ο οποίος προκηρύχθηκε με την ΥΑ 35976/2018. Όπως αναφέρεται στο άρθρο 1 της ΥΑ, στόχος του καθεστώτος είναι η παροχή ενός πλήρους πλαισίου κινήτρων με βασικό στόχο τη δημιουργία νέων ανεξάρτητων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών σε νεοσύστατες ή σε υπό ίδρυση ανεξάρτητες ΜμΕ που προτίθενται να πραγματοποιήσουν αρχική επένδυση σε κάποιον από τους επιλέξιμους κλάδους του νόμου. Δικαιούχοι των ενισχύσεων, λοιπόν, είναι οι νέες ΜμΕ που δεν είναι συνεργαζόμενες ή συνδεδεμένες με άλλες επιχειρήσεις και, επιπλέον, δε συνδέονται μέσω φυσικών προσώπων με κάποια μεγάλη επιχείρηση, ανεξαρτήτως αγοράς στην οποία δραστηριοποιούνται. Ως «νέες ΜμΕ» λογίζονται οι υπό σύσταση ή νεοσύστατες μικρομεσαίες επιχειρήσεις, εφόσον κατά την ημερομηνία υποβολής της αίτησης υπαγωγής δεν έχει παρέλθει επταετία από την ημερομηνία ίδρυσης που αναφέρεται στην καταχώρισή τους στο ΓΕΜΗ ή στο οικείο μητρώο και δεν έχουν συσταθεί μέσω συγχώνευσης. Οι υπόλοιπες προβλέψεις (π.χ. είδη ενίσχυσης, πλαφόν) που αφορούν και σε συλλογικά σχήματα (ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ) είναι πανομοιότυπες με την περίπτωση του καθεστώτος «Γενικής επιχειρηματικότητας», εκτός από την περίπτωση της ενίσχυσης της «επιχορήγησης» η οποία για συλλογικά σχήματα δύναται να παρέχεται ακόμη και σε ποσοστό που ορίζεται στο 100% των ανώτατων επιτρεπόμενων εντάσεων ενίσχυσης. Από τα σχέδια που εγκρίθηκαν, δύο αφορούν σε συνεργατικά εγχειρήματα (ένα ΑΣ και μία ΚοινΣΕπ). Αμφότερα ανήκουν στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Το ένα αφορά σε εκσυγχρονισμό μονάδας επεξεργασίας φρούτων και λαχανικών και το άλλο σε παραγωγή ελαίων και αλεύρων μέσω της αξιοποίησης του φυτού της βιομηχανικής κάνναβης.

Το καθεστώς ενισχύσεων «Ενισχύσεις μηχανολογικού εξοπλισμού» μετράει και αυτό ήδη τρία χρόνια εφαρμογής. Η ΥΑ 21141/2019 περιγράφει τους όρους και τις προϋποθέσεις της 3ης προκήρυξης. Σκοπός του είναι να ενισχυθούν δαπάνες μηχανολογικού εξοπλισμού και μεταφορικών μέσων που χρησιμοποιούνται εντός μιας μονάδας υπό την προϋπόθεση ότι αφορούν σε αρχική επένδυση. Δικαιούχοι των ενισχύσεων είναι, μεταξύ άλλων, τα συλλογικά σχήματα (ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ), για τα οποία, όπως και στα προηγούμενα δύο ειδικά καθεστώτα ενισχύσεων, το ελάχιστο ύψος επενδυτικών σχεδίων καθορίστηκε στο ποσό των 50.000 ευρώ, στο μισό δηλαδή από την επόμενη κατηγορία, τις ΜμΕ που έχουν εταιρική μορφή του εμπορικού δικαίου. Το μόνο είδος ενίσχυσης που προβλέπεται είναι αυτό των φορολογικών απαλλαγών, οι οποίες μάλιστα παρέχονται στο 100% των ανώτατων επιτρεπόμενων εντάσεων ενίσχυσης χωρίς τη συνδρομή των ειδικών προϋποθέσεων των άλλων καθεστώτων. Στις δαπάνες περιφερειακών ενισχύσεων χορηγούνται οι μέγιστες εντάσεις ενισχύσεων όπως αυτές καθορίζονται στο ΧΠΕ. Το συνολικό ποσό ενίσχυσης ανά υποβαλλόμενο επενδυτικό σχέδιο δεν μπορεί να υπερβεί το ποσό των 5.000.000 ευρώ για μεμονωμένη επιχείρηση και τα 20.000.000 ευρώ για το σύνολο συνεργαζόμενων ή συνδεδεμένων επιχειρήσεων (με μέγιστο τα 10.000.000 ευρώ για τα μεμονωμένα μέλη). Δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία ούτε για την πορεία του προγράμματος ούτε για τους δικαιούχους.

Με την ΥΑ 108646/2016 (η οποία τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με μεταγενέστερες ΥΑ) προκηρύχθηκε το καθεστώς ενισχύσεων «Επενδύσεις μείζονος μεγέθους». Σκοπός του είναι «η δημιουργία ενός ασφαλούς επενδυτικού περιβάλλοντος, το οποίο θα διευκολύνει την υλοποίηση πολύ μεγάλων επενδυτικών σχεδίων, τόσο από ελληνικές όσο και από ξένες επιχειρήσεις». Μέσω του καθεστώτος αυτού ενισχύονται επιχειρήσεις που υλοποιούν επενδυτικά σχέδια άνω των 20.000.000 ευρώ και δημιουργούν δύο τουλάχιστον θέσεις εργασίας ανά 1.000.000 ευρώ επιλέξιμης επένδυσης. Δικαιούχοι των ενισχύσεων είναι, μεταξύ άλλων, τα συλλογικά σχήματα (ΚοινΣΕπ, ΑΣ, ΟΠ ή ΑΕΣ). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα είδη ενισχύσεων. Οι δικαιούχοι μπορούν να κάνουν χρήση της διαδικασίας ταχείας αδειοδότησης (fast track). Επιπλέον, μπορούν να κάνουν χρήση του κινήτρου της σταθεροποίησης του ισχύοντος κατά την ημερομηνία αίτησης υπαγωγής συντελεστή φορολογίας εισοδήματος νομικών προσώπων ή εναλλακτικά της φορολογικής απαλλαγής η οποία παρέχεται με ποσοστό ενίσχυσης 10% του ενισχυόμενου κόστους της επένδυσης ανεξαρτήτως του είδους ή του μεγέθους της επιχείρησης. Το κίνητρο του σταθερού συντελεστή φορολογίας εισοδήματος παρέχεται στη μέγιστη επιτρεπόμενη ένταση ενισχύσεων για τις επενδύσεις περιφερειακού χαρακτήρα όπως καθορίζονται στο ΧΠΕ έως την εξάντληση της ενίσχυσης που δικαιούται ο φορέας βάσει των ορίων του ΓΑΚ. Σύμφωνα με την ΥΑ 129345/2017, το συνολικό ποσό της φορολογικής απαλλαγής και του οφέλους από τη σταθεροποίηση του συντελεστή φορολογίας εισοδήματος για το 2017 (β' κύκλος) καθορίστηκε στα 60.000.000 ευρώ. Δεν υπάρχουν, ωστόσο, επίσημα στοιχεία ούτε για την πορεία του προγράμματος ούτε για τους δικαιούχους.

6.4.3. Επενδυτικά σχέδια του αναπτυξιακού νόμου στον τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής

Με την ΚΥΑ 108612/2016 (όπως τροποποιήθηκε ελαφρώς από την ΚΥΑ 3664/2019) καθορίστηκαν τα είδη επενδυτικών σχεδίων του τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής των ΜμΕ που μπορούν να υπαχθούν σε καθεστώς ενισχύσεων του νόμου 4399/2016. Καθορίστηκαν, επίσης, οι προδιαγραφές, οι πρόσθετοι όροι, οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις για την παροχή των ενισχύσεων στα επενδυτικά αυτά σχέδια, τα οποία μπορούν να αφορούν είτε σε ίδρυση νέας μονάδας, είτε σε εκσυγχρονισμό, με ή χωρίς μετεγκατάσταση. Το ανώτατο ποσό ενίσχυσης δεν μπορεί να υπερβεί τις 500.000 ευρώ ανά επενδυτικό σχέδιο και ανά επιχείρηση, σύμφωνα με όσα ορίζει ο «ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία», δηλαδή ο Κανονισμός (ΕΕ) 702/2014, ο οποίος καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις των κρατικών ενισχύσεων στον γεωργικό τομέα (δείτε το Παράρτημα 6.5.2.3).

Με κάθε επενδυτικό σχέδιο πρέπει να επιδιώκεται τουλάχιστον ένας στόχος, όπως η βελτίωση των συνολικών επιδόσεων και της βιωσιμότητας της γεωργικής εκμετάλλευσης, ιδίως μέσω της μείωσης του κόστους παραγωγής ή της βελτίωσης και αναδιάταξης της παραγωγής, η βελτίωση του φυσικού περιβάλλοντος, των συνθηκών υγιεινής ή των προτύπων καλής μεταχείρισης

των ζώων, υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω επένδυση υπερβαίνει τα ισχύοντα πρότυπα της ΕΕ, αλλά και η δημιουργία και βελτίωση υποδομής που συνδέεται με την ανάπτυξη, την προσαρμογή και τον εκσυγχρονισμό της γεωργίας. Οι τομείς των επενδυτικών σχεδίων μπορούν να αφορούν και σε φυτική αλλά και σε ζωική παραγωγή. Στην πρώτη συμπεριλαμβάνονται εκμεταλλεύσεις όλων των τύπων και παραγωγικών συστημάτων φυτικής παραγωγής, όπως συμβατική, πιστοποιημένη-ολοκληρωμένη, βιολογική, υπαίθρια, υπό κάλυψη (θερμοκήπια, θάλαμοι καλλιέργειας μανιταριών θερμοκηπιακού τύπου), ενώ στη δεύτερη όλοι οι τύποι εκτροφής. Εξαιρέθηκαν πλήρως οι τομείς της δασοκομίας, της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας.

Με την ΚΥΑ 108621/2016 (όπως συμπληρώθηκε ελαφρώς με την ΚΥΑ 129228/2017) καθορίστηκαν ειδικοί όροι, προϋποθέσεις και προδιαγραφές για την υπαγωγή επενδυτικών σχεδίων του τομέα της μεταποίησης γεωργικών προϊόντων σε καθεστώτα ενισχύσεων του νόμου 4399/2016. Μπορούν να υπαχθούν, λοιπόν, ένα μεγάλο εύρος προϊόντων είτε φυτικής παραγωγής (π.χ. οπωροκηπευτικά, όσπρια, κτηνοτροφικά φυτά, ελαιούχα προϊόντα), είτε ζωικής προέλευσης (π.χ. κρέας, γάλα, αυγά, μέλι, σαλιγκάρια), τα οποία και απαριθμούνται στην αναλυτική λίστα του άρθρου 2 της ΚΥΑ. Αξίζει να σημειωθεί ότι με τον όρο «μεταποίηση γεωργικών προϊόντων» νοείται κάθε επέμβαση επί γεωργικού προϊόντος από την οποία προκύπτει, επίσης, γεωργικό προϊόν, με εξαίρεση τις εργασίες εντός της γεωργικής εκμετάλλευσης που είναι απαραίτητες για την προετοιμασία προϊόντος ζωικής ή φυτικής προέλευσης για την πρώτη του πώληση.

Με την ΚΥΑ 129229/2017 καθορίστηκαν εκ νέου τα είδη επενδυτικών σχεδίων του τομέα πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής των ΜμΕ που μπορούν να υπαχθούν σε καθεστώτα ενισχύσεων του νόμου 4399/2016, αλλά και οι προδιαγραφές, οι πρόσθετοι όροι, οι περιορισμοί και οι προϋποθέσεις για την παροχή των ενισχύσεων στα επενδυτικά αυτά σχέδια. Είναι αξιοσημείωτο ότι δεν έγινε κάποια ουσιαστική αλλαγή σε σχέση με την ΚΥΑ 108612/2016 που περιγράφεται πιο πάνω.

6.4.4. Επενδυτικές προτεραιότητες και αγροδιατροφικός τομέας στο ΕΠΑνΕΚ

Το ΕΠΑνΕΚ διαμορφώνεται συνολικά σε τρεις βασικούς, τρεις συμπληρωματικούς και τέσσερις άξονες τεχνικής βοήθειας. Ο κάθε άξονας καλύπτει συγκεκριμένους θεματικούς στόχους και επιλεγμένες επενδυτικές προτεραιότητες, ενώ συνδέεται με τους πόρους ενός εκ των διαρθρωτικών ταμείων που χρηματοδοτούν το ΕΠΑνΕΚ (ΕΤΠΑ ή ΕΚΤ), ανάλογα με τους στόχους και τις δράσεις που περιλαμβάνει. Η αγροδιατροφή ως στρατηγικός τομέας αποτελεί θεμελιώδη στόχο τεσσάρων επενδυτικών προτεραιοτήτων, οι οποίες δυνητικά οδηγούν σε ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων, στη διευκόλυνση συνεργασιών σε όλο το μήκος της αλυσίδας εφοδιασμού, καθώς και στη δημιουργία συμπράξεων με κέντρα έρευνας και καινοτομίας. Πιο συγκεκριμένα:

- Στην επενδυτική προτεραιότητα «3α - Προώθηση της επιχειρηματικότητας, ιδίως με τη διευκόλυνση της οικονομικής εκμετάλλευσης νέων ιδεών και τη στήριξη της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, μεταξύ άλλων μέσω φυτωρίων επιχειρήσεων», επισημαίνεται ότι η εφαρμογή στον τομέα της αγροδιατροφής περιλαμβάνει τη στήριξη της επιχειρηματικότητας σε τοπικά επώνυμα προϊόντα, σε προϊόντα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για niche markets, αλλά και σε προϊόντα που εξυπηρετούν τη στρατηγική συνδυαστικής ανάπτυξης γαστρονομίας και τουρισμού. Η στήριξη μπορεί να έχει σχέση με την οργανωτική καινοτομία (π.χ. αναδιοργάνωση παραγωγικών διαδικασιών), την καινοτομία marketing (π.χ. διαχείριση προώθησης και διανομής προϊόντων) και τις δραστηριότητες εξωστρέφειας (π.χ. οργάνωση εξαγωγών). Στην ίδια επενδυτική προτεραιότητα έμφαση δίνεται στην ενίσχυση νεοφυών επιχειρήσεων μέσω θερμοκοιτίδων εκκόλαψης νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων έντασης γνώσης (incubators), αλλά και μέσω σύγχρονων χρηματοδοτικών εργαλείων όπως venture capitals, business angels, investment funds.
- Στην επενδυτική προτεραιότητα «3c - Στήριξη της δημιουργίας και της επέκτασης προηγμένων ικανοτήτων για την ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών» αναγνωρίζεται ότι η χώρα μας διαθέτει μία μεγάλη γκάμα μοναδικών προϊόντων (π.χ. προϊόντα αγροδιατροφής/βιομηχανίας τροφίμων, τουριστικού κλάδου), ωστόσο, οι αδυναμίες του συστήματος προτυποποίησης και πιστοποίησης αυτών, εμποδίζει τη θωράκιση τους από προϊόντα άλλων αγορών και την ανάδειξη των μοναδικών χαρακτηριστικών τους. Έτσι, οι δράσεις της προτεραιότητας αυτής στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ΜμΕ και της τόνωσης της εξαγωγικής τους δραστηριότητας, μέσω της ενίσχυσης της διασφάλισης της ποιότητας και της μοναδικότητας των ελληνικών προϊόντων, αλλά και της αναβάθμισης υποδομών για την εγκατάσταση και τη λειτουργία σύγχρονων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (π.χ. επιχειρηματικά πάρκα, συνεργατικοί σχηματισμοί καινοτομίας, εκθεσιακοί και αποθηκευτικοί χώροι).
- Στην επενδυτική προτεραιότητα «3d - Στήριξη της ικανότητας των ΜμΕ να αναπτύσσονται σε περιφερειακές, εθνικές και διεθνείς αγορές, και να συμμετέχουν σε διαδικασίες καινοτομίας», ο κεντρικός στόχος ως προς τον τομέα της αγροδιατροφής είναι η ανάπτυξη συνεργασιών σε όλο το μήκος της αλυσίδας (πρωτογενής παραγωγή, μεταποίηση, διάθεση), καθώς οι συνεργασίες μεταξύ ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων θεωρούνται απαραίτητες για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων διεθνοποίησης των επιχειρήσεων. Έτσι, ενισχύονται συνεργασίες, συμπράξεις ή/και ανάπτυξη δικτύων επιχειρήσεων που είναι ομοειδείς, συμπληρωματικές ή ανήκουν στην ίδια αλυσίδα αξίας. Επίσης, ενισχύονται επιχειρήσεις που συμπράττουν για την εκτέλεση κοινών δραστηριοτήτων ή υποδομών μέσω της συστέγασης και της ομαδοποίησης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων για την αξιοποίηση

οικονομιών κλίμακας. Τέλος, ενισχύονται δράσεις και μηχανισμοί δόμησης και ανάπτυξης «τοπικών αλυσίδων αξίας» (place-based support services) με έμφαση στα ποιοτικά και καινοτομικά προϊόντα, με γνώμονα την ενδογενή ταυτότητα και τις τοπικές ή υπερ-τοπικές διασυνδέσεις.

- Στην επενδυτική προτεραιότητα «1b - Προαγωγή επιχειρηματικών επενδύσεων στην έρευνα και καινοτομία, ανάπτυξη δεσμών και συνεργειών μεταξύ επιχειρήσεων, κέντρων έρευνας και ανάπτυξης και του τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», η στρατηγική στον τομέα της αγροδιατροφής στοχεύει στην ανάπτυξη ισχυρών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, ενισχύονται κατά κύριο λόγο η ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας με προσανατολισμό την είσοδο των επιχειρήσεων του αγροδιατροφικού τομέα σε εξειδικευμένες, υψηλής τιμής, αγορές νωπών και μεταποιημένων γεωργικών προϊόντων και τροφίμων, ακολουθώντας μια στρατηγική διαφοροποίησης με βάση την ανώτερη ποιότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προϊόντων, όπως είναι η γεύση και το άρωμα, η θρεπτική τους αξία και η συμβολή τους σε έναν υγιή τρόπο ζωής, καθώς και η σύνδεσή τους με την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό. Παράλληλα, έμφαση δίνεται στην αύξηση της παραγωγικότητας με την ανάπτυξη και διάχυση νέων καλλιεργητικών και μεταποιητικών μεθόδων παραγωγής, καθώς και με την αξιοποίηση των ΤΠΕ.
- Στην επενδυτική προτεραιότητα «8iii - Αυτοαπασχόληση, επιχειρηματικότητα και δημιουργία νέων επιχειρήσεων, και ειδικά καινοτόμων ΜμΕ», ο κεντρικός στόχος είναι η στήριξη της ανάπτυξης υγιούς επιχειρηματικότητας, ιδιαίτερα αυτής που αφορά στους τομείς στρατηγικής στόχευσης, όπως είναι ο αγροδιατροφικός. Στο πλαίσιο της προτεραιότητας αυτής, επιδιώκεται η μόχλευση πόρων και μέσων για τη δημιουργία νέων και καινοτόμων επιχειρήσεων (start up), ενώ δίνονται στοχευμένες συμβουλευτικές και μη υπηρεσίες. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η μακροχρόνια βιωσιμότητα των επιχειρήσεων που θα συσταθούν, αλλά και η διατηρησιμότητα των θέσεων εργασίας που θα δημιουργήσουν, επιδιώκεται η ενίσχυση της δικτύωσης των επιχειρήσεων, μεταξύ άλλων. Η προτεραιότητα αυτή χρηματοδοτείται κυρίως από το ΕΚΤα.

6.4.5. Δράσεις του ΕΠΑνΕΚ που σχετίζονται με τον αγροδιατροφικό τομέα και είναι σε εξέλιξη

Από το ξεκίνημα του προγράμματος, έχουν προκηρυχθεί και βρίσκονται σε εξέλιξη αρκετές δράσεις. Από αυτές, οι παρακάτω έχουν σχέση με τον αγροδιατροφικό τομέα ή/και την τόνωση της συνεργασίας:

- Η δράση «Επιχειρούμε Έξω - Υποστήριξη Διεθνούς Προβολής ΜμΕ με Εξωστρεφή Προσανατολισμό»³¹⁶ πραγματοποιείται στο πλαίσιο της

³¹⁶ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=32&cs=>

επενδυτικής προτεραιότητας 3d. Η Δράση στοχεύει στην προώθηση της εξωστρέφειας των ελληνικών μεταποιητικών ΜμΕ που αναπτύσσουν ήδη εξαγωγική δραστηριότητα (με τουλάχιστον 2% του ετήσιου κύκλου εργασιών να προέρχεται από εξαγωγές προϊόντων που παράγουν ή/και μεταποιούν), μέσω της συμμετοχής τους σε εμπορικές εκθέσεις που διοργανώνονται στην ΕΕ και σε τρίτες χώρες. Χρηματοδοτείται με το συνολικό ποσό των 50.000.000€, ενώ κάθε δυνητικός δικαιούχος μπορεί να υποβάλει αίτηση χρηματοδότησης προϋπολογισμού έως 100.000 ευρώ, με τη δημόσια επιχορήγηση να ανέρχεται σε ποσοστό 50%. Η δράση δεν αφορά μόνο σε μεταποιητικές επιχειρήσεις του αγροδιατροφικού τομέα, περιλαμβάνει, ωστόσο, όλα τα είδη αγροτικής παραγωγής και μεταποίησης. Όπως αναφέρουμε και στην ενότητα 3.4.2, η δράση έτυχε θετικής αποδοχής από φορείς του αγροδιατροφικού τομέα, η συμμετοχή, όμως, συνεργατικών σχημάτων ήταν μικρή (τέσσερις ΑΣ, μια ΑΕΣ και ένας ΚΑΣ σε σύνολο 552 δικαιούχων).

- Η δράση «Αναβάθμιση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων για την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους στις νέες αγορές»³¹⁷ πραγματοποιείται στο πλαίσιο της επενδυτικής προτεραιότητας 3c. Η δράση αφορά στην ενίσχυση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων προκειμένου να αναβαθμίσουν την ανταγωνιστική τους θέση επενδύοντας στον τεχνολογικό, οργανωτικό και εμπορικό εκσυγχρονισμό τους ή/και την αναδιαμόρφωση των λειτουργιών ή των προϊόντων/υπηρεσιών τους. Ο συνολικός προϋπολογισμός της δημοσίας δαπάνης της δράσης ανέρχεται σε 310.000.000 ευρώ. Ο αγροδιατροφικός τομέας αποτελεί έναν από τους οκτώ τομείς προτεραιότητας, χωρίς να γίνεται αναφορά σε ανώτατα όρια. Η χρηματοδότηση καλύπτει το 40% των επιλέξιμων δαπανών και προσαυξάνεται κατά 10%, φτάνοντας στο 50% στην περίπτωση πρόσληψης νέου προσωπικού. Επιδοτούνται επενδυτικά σχέδια από 15.000 ευρώ έως 200.000 ευρώ. Αν και μέσα στις επιλέξιμες δαπάνες είναι και αυτές που αφορούν τεχνική υποστήριξη για τη σύναψη συμβάσεων συνεργασίας με οίκους του εξωτερικού ή κοινών επιχειρήσεων (joint ventures), η δράση αυτή δε φαίνεται να ενισχύει ιδιαίτερα την ανάπτυξη συνεργειών. Επίσης, η δράση αυτή δεν ενισχύει όλες τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά ουσιαστικά μόνο μεταποιητικές επιχειρήσεις σε συγκεκριμένες κατηγορίες (π.χ. ποτοποιίες, βιοτεχνίες). Ίσως έτσι να εξηγείται εν μέρει γιατί κατέθεσαν αίτηση μόνο οκτώ συνεργατικά σχήματα του αγροδιατροφικού τομέα, όταν το σύνολο των δυνητικών δικαιούχων της δράσης ξεπέρασε τις 6.000 περιπτώσεις.³¹⁸

³¹⁷ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=16&cs=>

³¹⁸ Δείτε τους καταλόγους των δυνητικών δικαιούχων, οι οποίοι περιλαμβάνουν αθροιστικά: 6.178 περιπτώσεις: http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/20170707_Anavathmisi%20PMME_Apofash_Proswrinos_Katalogos_Dikaioxwn.pdf

- Η δράση «Νεοφυής Επιχειρηματικότητα³¹⁹» πραγματοποιείται στο πλαίσιο της επενδυτικής προτεραιότητας 8iii. Στόχος της είναι η στήριξη της ανάπτυξης υγιούς νεοφυούς επιχειρηματικότητας που θα συνδέεται με τη δημιουργία βιώσιμων θέσεων απασχόλησης. Αφορά στην ίδρυση νέων ΜμΕ από ανέργους ή από ασκούντες επαγγελματική δραστηριότητα που δεν έχουν σχέση μισθωτής εργασίας. Οι δικαιούχοι ενισχύονται για επιχειρηματικά σχέδια συνολικού προϋπολογισμού από 15.000 ευρώ έως 60.000 ευρώ, για την κάλυψη 100% ισόποσων επιλέξιμων δαπανών. Ο συνολικός προϋπολογισμός της δημοσίας δαπάνης της δράσης ανέρχεται σε 116.173.307,24 ευρώ, με τον αγροδιατροφικό τομέα να αποτελεί έναν από τους οκτώ τομείς προτεραιότητας, χωρίς να γίνεται αναφορά σε ανώτατα όρια. Επιλέξιμες εταιρικές μορφές είναι μεταξύ άλλων η Συνεταιριστική Επιχείρηση καθώς και ΚοινΣΕπ. Τέλος, όπως και η δράση για την αναβάθμιση των ΜμΕ, έτσι κι αυτή δεν ενισχύει όλες τις νεοφυείς ΜμΕ που δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά μόνο μεταποιητικές επιχειρήσεις σε συγκεκριμένες κατηγορίες (π.χ. ποτοποιίες, βιοτεχνίες). Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, ότι από τα 1.170 ενταγμένα επιχειρηματικά σχέδια, κανένα δεν αφορά σε συνεργατικό σχήμα του αγροδιατροφικού τομέα.³²⁰
- Η δράση «Ερευνώ - Δημιουργώ - Καινοτομώ»³²¹ πραγματοποιείται στο πλαίσιο της επενδυτικής προτεραιότητας 1b. Η δράση αυτή έχει ως σκοπό την άμεση και αποτελεσματική διοχέτευση των διαθέσιμων πόρων για την προώθηση ερευνητικών δραστηριοτήτων και την εφαρμογή καινοτομιών στις επιχειρήσεις και ιδιαίτερα στις ΜμΕ. Ο συνολικός προϋπολογισμός της δράσης είναι 542.535.722 ευρώ, με τον προϋπολογισμό του β' κύκλου που προκηρύχθηκε πρόσφατα (15/03/2019) να ανέρχεται σε 200.000.000 ευρώ.³²² Οι αιτήσεις χρηματοδότησης που ενισχύονται στο πλαίσιο της δράσης μπορούν να υποβάλλονται είτε από μεμονωμένες επιχειρήσεις, είτε από ομάδες επιχειρήσεων, είτε από συμπράξεις επιχειρήσεων με ερευνητικούς οργανισμούς, ενώ πρέπει να προωθούν την έρευνα, την τεχνολογική ανάπτυξη και την καινοτομία και να εντάσσονται σε μία από τις ακόλουθες παρεμβάσεις:
 - Έρευνα και ανάπτυξη από ΜμΕ. Βασικός στόχος της παρέμβασης αυτής είναι η υποστήριξη της έρευνας, η προώθηση της καινοτομίας και η ενίσχυση της δικτύωσης των ΜμΕ. Ενδεικτικό της προσπάθειας ενίσχυσης των συνεργειών είναι η αυξημένη χρηματοδότηση όταν στο έργο συμμετέχουν δύο ή περισσότερες επιχειρήσεις.

³¹⁹ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=15&cs=>

³²⁰ Δείτε τον οριστικό κατάλογο των επιχειρηματικών σχεδίων της δράσης εδώ: http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/20180802_oristikos_katalogos_neofyhs.pdf

³²¹ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=26&cs=>

³²² Δείτε εδώ: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=47&cs=>

- Συμπράξεις επιχειρήσεων με ερευνητικούς οργανισμούς. Βασικός στόχος της παρέμβασης αυτής είναι η συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων (όχι μόνο ΜμΕ) και των ερευνητικών οργανισμών.
- Αξιοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων. Η παρέμβαση αυτή έχει ως στόχο την προώθηση της έρευνας σε επόμενο επίπεδο τεχνολογικής ετοιμότητας, έχοντας ως βάση τα αποτελέσματα που έχουν παραχθεί σε προηγούμενα ερευνητικά έργα.
- Σφραγίδα Αριστείας (Seal of Excellence) για επιχειρήσεις: Η παρέμβαση αυτή προστέθηκε στον β' κύκλο, επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής της δράσης σε μεγάλες επιχειρήσεις. Αφορά στη χρηματοδότηση προτάσεων που πέρασαν το κατώφλι βαθμολογίας του ευρωπαϊκού προγράμματος «SME Instrument» στο πλαίσιο του «Horizon 2020», έλαβαν δηλαδή τη «Σφραγίδα Αριστείας» (Seal of Excellence) ως ιδιαίτερα καινοτόμες προτάσεις, αλλά δε χρηματοδοτήθηκαν λόγω εξαντλήσεως των διαθέσιμων κονδυλίων.

Στα επίσημα στοιχεία, τα εγκεκριμένα σχέδια εμφανίζονται κωδικοποιημένα, οπότε δεν μπορεί να γίνει αξιολόγηση του προγράμματος ως προς τη συμβολή του στην εφαρμογή καινοτομιών από συνεργατικά σχήματα του αγροδιατροφικού τομέα.

- Οι δράσεις «Διμερείς και Πολυμερείς Ε&Τ Συνεργασίες» εντάσσονται στο πλαίσιο της επενδυτικής προτεραιότητας 1b. Απευθύνονται στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα της χώρας μας και μιας ακόμη χώρας-εταίρου. Έχουν ως κεντρικό στόχο την ενίσχυση της εξωστρέφειας και τη βελτιστοποίηση της ελληνικής συμμετοχής στις διεθνείς και ευρωπαϊκές επιστημονικές & τεχνολογικές (Ε&Τ) διεργασίες δικτύωσης, ενώ επικεντρώνονται σε ερευνητικά θεματικά πεδία μείζονος ενδιαφέροντος για τις δύο (συνεργαζόμενες) χώρες. Έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά με το πρόγραμμα «Ερευνώ - Δημιουργώ - Καινοτομώ» και χωρίζονται στις ίδιες τρεις κύριες παρεμβάσεις. Δικαίωμα υποβολής πρότασης στην κάθε διακρατική προκήρυξη έχουν συμπράξεις ιδιωτικών φορέων (επιχειρήσεων όλων των μεγεθών), δημοσίων φορέων (ερευνητικοί και τεχνολογικοί φορείς, πανεπιστήμια, ΑΤΕΙ, ερευνητικά κέντρα, ινστιτούτα και εργαστήρια αυτών) και λοιπών φορέων και από τα δύο κράτη, αλλά ως «δικαιούχος φορέας» χαρακτηρίζεται ο Έλληνας εταίρος του έργου. Οι προτάσεις πρέπει να περιλαμβάνουν υποχρεωτικά δύο συνεργαζόμενους φορείς από την ελληνική πλευρά, δηλαδή έναν ερευνητικό φορέα και μία επιχείρηση. Μέχρι στιγμής, έχουν προκηρυχθεί και βρίσκονται σε εξέλιξη τέσσερις διακρατικές δράσεις, με τις τρεις να έχουν ως επιλέξιμο τομέα την αγροδιατροφή. Πρόκειται για τη «Διμερή και Πολυμερή Ε&Τ Συνεργασία» μεταξύ «Ελλάδας -Ισραήλ»,³²³ η οποία

³²³ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=25&cs=>

βρίσκεται ήδη στον β' κύκλο,³²⁴ μεταξύ «Ελλάδας - Γερμανίας»,³²⁵ και μεταξύ «Ελλάδας-Κίνας».³²⁶ Στα επίσημα στοιχεία, τα εγκεκριμένα σχέδια εμφανίζονται κωδικοποιημένα, οπότε δεν μπορεί να γίνει αξιολόγηση του προγράμματος ως προς τη συμμετοχή συνεργατικών σχημάτων του αγροδιατροφικού τομέα.

- Η δράση «Ποιοτικός Εκσυγχρονισμός»³²⁷ στοχεύει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μεσαίων επιχειρήσεων, επενδύοντας στον παραγωγικό εκσυγχρονισμό τους και την υιοθέτηση συστημάτων τυποποίησης και πιστοποίησης. Ο προϋπολογισμός της ανέρχεται σε 150.000.000 ευρώ για το σύνολο των περιφερειών της χώρας. Κάθε δυνητικός δικαιούχος μπορεί να υποβάλει αίτηση χρηματοδότησης προϋπολογισμού από 50.000 έως 400.000 ευρώ, με τη δημόσια επιχορήγηση να ανέρχεται σε ποσοστό 50%. Ο αγροδιατροφικός τομέας αποτελεί έναν από τους εννέα τομείς προτεραιότητας. Σύμφωνα με την πρώτη³²⁸ και τη δεύτερη³²⁹ απόφαση ένταξης, μόνο ένας ΑΣ κατάφερε να ενταχθεί στη δράση. Αυτό, σε μεγάλο βαθμό, ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι στη δράση αυτή εντάσσονται μόνο οι μεσαίες επιχειρήσεις.
- Η δράση «Εργαλειοθήκη Ανταγωνιστικότητας για Μικρές και Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις»³³⁰ στοχεύει την ενίσχυση υφιστάμενων μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, προκειμένου να αναβαθμίσουν και να βελτιώσουν την ανταγωνιστική τους θέση στην εσωτερική και εξωτερική αγορά, επενδύοντας στον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού εξοπλισμού τους και στην πιστοποίηση των προϊόντων τους. Ο προϋπολογισμός της ανέρχεται σε 400.000.000 ευρώ για το σύνολο των περιφερειών της χώρας. Κάθε δυνητικός δικαιούχος μπορεί να υποβάλει αίτηση χρηματοδότησης προϋπολογισμού από 20.000 έως 200.000 ευρώ, με τη δημόσια επιχορήγηση να ανέρχεται σε ποσοστό από 50% έως 65%, ανάλογα με τις εξαγωγικές επιδόσεις των επιχειρήσεων. Ο αγροδιατροφικός τομέας αποτελεί έναν από τους οκτώ τομείς προτεραιότητας. Ωστόσο, η δράση αυτή δεν ενισχύει όλες τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον αγροδιατροφικό τομέα, αλλά ουσιαστικά μόνο μεταποιητικές επιχειρήσεις. Η υποβολή αιτήσεων είναι σε εξέλιξη.

³²⁴ Δείτε εδώ: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=46&cs=>

³²⁵ Πληροφορίες εδώ: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=22&cs=>

³²⁶ Πληροφορίες εδώ: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=34&cs=>

³²⁷ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=41&cs=>

³²⁸ Πληροφορίες για την πρώτη απόφαση ένταξης επενδυτικών σχεδίων, μπορείτε να δείτε εδώ: http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/20180809_1h_apof_entaksis_poiotikos_eksixronismos.PDF

³²⁹ Πληροφορίες για τη δεύτερη απόφαση ένταξης επενδυτικών σχεδίων, μπορείτε να δείτε εδώ: http://epan2.antagonistikotita.gr/uploads/20190308_4h_Tropop_Apofasis_Entaksis_Praksewn_Poiotikos.PDF

³³⁰ Πληροφορίες για τη δράση: <http://www.antagonistikotita.gr/epanek/prokirixeis.asp?id=42&cs=>

6.5. Κρατικές Ενισχύσεις

6.5.1. Κρατικές ενισχύσεις σε επιχειρήσεις

6.5.1.1. Η γενική απαγόρευση, η γενική εξαίρεση και η υποχρέωση κοινοποίησης

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του άρθρου 107 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης («ΣΛΕΕ»), οι κρατικές ενισχύσεις σε εταιρείες γενικά απαγορεύονται. Στην παράγραφο αυτή, γίνεται ξεκάθαρο ότι «οι ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό διά της ευνοϊκής μεταχειρίσεως ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές, εκτός αν οι Συνθήκες ορίζουν άλλως». Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου, εξαιρέσεις αποτελούν οι ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα προς μεμονωμένους καταναλωτές, και οι ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες ή άλλα έκτακτα γεγονότα.

Παρά τη γενική απαγόρευση της πρώτης παραγράφου, το ίδιο άρθρο στην παράγραφο 3 αφήνει περιθώριο για τη χορήγηση κρατικών ενισχύσεων, ανάλογα με τους στόχους της εκάστοτε πολιτικής, καθώς αναγνωρίζει ότι οι κρατικές ενισχύσεις μπορεί να είναι απαραίτητες προκειμένου να αντιμετωπιστούν αδυναμίες της αγοράς και να διασφαλιστούν οι συνθήκες εύρυθμης και δίκαιης λειτουργίας της οικονομίας. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, οποιαδήποτε κρατική χρηματοδότηση πληροί τα κριτήρια της πρώτης παραγράφου του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ, και άρα συνιστά κρατική ενίσχυση, πρέπει να κοινοποιείται υποχρεωτικά στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, βάσει της τρίτης παραγράφου του άρθρου 108 της ΣΛΕΕ. Το κράτος-μέλος οφείλει να αναμένει την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προτού πραγματοποιήσει οποιεσδήποτε πληρωμές στους δικαιούχους ή προτού αναλάβει νομικές δεσμεύσεις («standstill obligation»). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή από την πλευρά της οφείλει να εκδώσει απόφαση, είτε καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι δε συνιστά ενίσχυση, είτε επιτρέποντας την ενίσχυση ως συμβατή με τη Συνθήκη, είτε, τέλος, να εκκινήσει τη διαδικασία περαιτέρω διερεύνησης του ζητήματος.

6.5.1.2. Απαλλαγή από την υποχρέωση κοινοποίησης

Τα κράτη-μέλη απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή αν η χρηματοδότηση δε συνιστά κρατική ενίσχυση,

αν αποτελεί δηλαδή «μη ενίσχυση» («non-aid»). Εντούτοις, τα κράτη-μέλη μπορούν να ζητήσουν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να γνωμοδοτήσει, καθώς δεν είναι πάντοτε σαφές κατά πόσον μια συγκεκριμένη μορφή δημόσιας στήριξης συνιστά κρατική ενίσχυση κατά την έννοια της ΣΛΕΕ. Ομοίως, όταν μια ενίσχυση που χορηγείται σ' ένα συγκεκριμένο δικαιούχο δεν υπερβαίνει ορισμένα προκαθορισμένα ανώτατα όρια και πληροί άλλους ειδικούς όρους των λεγόμενων κανονισμών «ήσσονος σημασίας» («de minimis»), τότε δε θεωρείται κρατική ενίσχυση και απαλλάσσεται από την υποχρέωση κοινοποίησης. Αυτό συμβαίνει διότι τέτοιου ύψους ενισχύσεις θεωρείται ότι δεν έχουν αντίκτυπο στον ανταγωνισμό και το εμπόριο στην εσωτερική αγορά της ΕΕ.

Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να χρησιμοποιήσει το μέσο εξαιρέσεων κατά κατηγορία για να επιτρέψει σε ένα κράτος-μέλος να παρεκκλίνει από την υποχρέωση κοινοποίησης για τις κατηγορίες ενισχύσεων που περιλαμβάνονται στους «απαλλακτικούς κανονισμούς», όπως είναι ο «γενικός απαλλακτικός κανονισμός κατά κατηγορία» («General Block Exemption Regulation», «GBER») και ο απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία («Agricultural Block Exemption Regulation», «ABER»). Αμφότεροι, ουσιαστικά, επιτρέπουν ορισμένες απαλλαγές, με σκοπό τη μείωση της γραφειοκρατίας και την αύξηση της ευελιξίας.

Κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας (2014-2020)

Οι ενισχύσεις «ήσσονος σημασίας» αναφέρονται σε μικρά ποσά κρατικών ενισχύσεων προς επιχειρήσεις τα οποία δε χρειάζεται να κοινοποιήσουν οι χώρες της ΕΕ στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ο κανονισμός που παρέχει το πλαίσιο για αυτές και είναι σε ισχύ μέχρι το τέλος του 2020 είναι ο Κανονισμός (ΕΕ) 1407/2013. Το μέγιστο ποσό που προβλέπει ανέρχεται σε 200.000 ευρώ ανά επιχείρηση για περίοδο τριών ετών, εκτός κι αν πρόκειται για επιχείρηση που εκτελεί οδικές εμπορευματικές μεταφορές για λογαριασμό τρίτων, οπότε το ποσό δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 100.000 ευρώ, σε οποιαδήποτε περίοδο τριών οικονομικών ετών.

Οι ενισχύσεις εκφράζονται ως επιχορήγηση. Σε όλες τις περιπτώσεις χρησιμοποιούνται ακαθάριστα ποσά, δηλαδή πριν αφαιρεθεί ο οποιοσδήποτε φόρος ή άλλη επιβάρυνση. Εάν η ενίσχυση χορηγείται με μορφή άλλη από την επιχορήγηση, ως ποσό της ενίσχυσης, λογίζεται το ακαθάριστο ισοδύναμο επιχορήγησής της, γι' αυτό και ο κανονισμός εφαρμόζεται μόνο στις ενισχύσεις ως προς τις οποίες είναι δυνατόν να υπολογιστεί εκ των προτέρων με ακρίβεια το ισοδύναμο αυτό χωρίς να είναι αναγκαία η εκτίμηση κινδύνου («διαφανείς ενισχύσεις»). Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1407/2013 απαριθμεί όλες τις ενισχύσεις που συνιστούν ισοδύναμο επιχορήγησης, όπως ενισχύσεις υπό μορφή επιδοτήσεων επιτοκίου, δανείου, εγγυήσεων, εισφοράς κεφαλαίου και επενδύσεων μετοχικού κεφαλαίου. Οι όροι και τα ποσά που αντιστοιχούν στην κάθε μορφή αναφέρονται αναλυτικά στο κείμενο του κανονισμού.

Ο Γενικός κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία

Ο γενικός κανονισμός απαλλαγής κατά κατηγορία είναι η νομοθετική πράξη που καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις των κρατικών ενισχύσεων που δεν απαιτούν πρότερη έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η απαλλαγή αποσκοπεί στη μείωση του διοικητικού φόρτου για τις εθνικές και τοπικές αρχές, καθώς και στην ενθάρρυνση των κυβερνήσεων της ΕΕ να διοχετεύουν ενισχύσεις με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη στην εσωτερική αγορά, χωρίς να προσφέρουν στους δικαιούχους αθέμιτο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Ο κανονισμός απαλλαγής που είναι σε ισχύ μέχρι το τέλος του 2020 είναι ο Κανονισμός (ΕΕ) 651/2014.

Δυνάμει της προηγούμενης νομοθεσίας (του 2008), δεν απαιτούνταν πρότερη έγκριση για περίπου το 30% των κρατικών ενισχύσεων. Ο αριθμός αυτός με τον τελευταίο κανονισμό αυξήθηκε στο 70% και εφαρμόζεται σε πολλές διαφορετικές κατηγορίες, όπως τις περιφερειακές ενισχύσεις (π.χ. επενδυτικές), τις ενισχύσεις προς ΜμΕ, τις ενισχύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, για την έρευνα και την καινοτομία, για επαγγελματική κατάρτιση, για εργαζομένους σε μειονεκτική θέση ή εργαζομένους με αναπηρία, για την επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από ορισμένες θεομηνίες, τις ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα για μεταφορά κατοίκων απομακρυσμένων περιοχών, για τον πολιτισμό και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και για διάφορων ειδών υποδομές (αθλητικές, ψυχαγωγικές, ευρυζωνικές).

Τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις που χορηγούνται δυνάμει αυτών συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά και απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης, εφόσον πληρούν όλες τις προϋποθέσεις του Κανονισμού (ΕΕ) 651/2014.

Τα όρια κοινοποίησης διαφέρουν ανά κατηγορία. Για παράδειγμα, το όριο για τις ενισχύσεις προς ΜμΕ, προκειμένου αυτές να πάρουν μέρος σε εμπορικές εκθέσεις είναι στα 2 εκ. ευρώ ανά επιχείρηση ανά έτος, ενώ το όριο για συνεργατικούς σχηματισμούς καινοτομίας («innovation clusters») είναι στα 7,5 εκατ. ευρώ ανά σχήμα. Επιπρόσθετα, για τον υπολογισμό της έντασης των ενισχύσεων και των επιλέξιμων δαπανών, όλα τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται υπολογίζονται πριν από την αφαίρεση φόρων ή άλλων επιβαρύνσεων. Ωστόσο, όπως στην περίπτωση των ενισχύσεων «ήσσονος σημασίας», εάν η ενίσχυση χορηγείται με μορφή άλλη από αυτήν της επιχορήγησης, ως ποσό της ενίσχυσης λογίζεται το ακαθάριστο ισοδύναμο επιχορήγησης («διαφανείς ενισχύσεις»). Στον κανονισμό απαριθμούνται όλες οι μορφές ενισχύσεων που θεωρούνται διαφανείς, όπως ενισχύσεις υπό μορφή επιδοτήσεων επιτοκίου, δανείου, εγγυήσεων, φορολογικών πλεονεκτημάτων, χρηματοδότησης επιχειρηματικού κινδύνου, πριμοδοτήσεων επιπλέον της τιμής της αγοράς και επιστρεπτέων προκαταβολών. Οι ειδικότεροι όροι για κάθε κατηγορία (π.χ. επιλέξιμες επιχειρήσεις και επιλέξιμες δαπάνες) αναφέρονται αναλυτικά στα άρθρα του κανονισμού.

Για να εξακριβωθεί, τέλος, κατά πόσον τηρούνται τα όρια κοινοποίησης και οι μέγιστες εντάσεις ενίσχυσης που επιτρέπονται ανά ενίσχυση, λαμβάνεται υπόψιν το συνολικό ποσό των κρατικών ενισχύσεων που χορηγούνται στην ενισχυόμενη δραστηριότητα, στο ενισχυόμενο έργο ή στην επιχείρηση, ανάλογα με το τι προβλέπεται σε κάθε κατηγορία. Το ενδιαφερόμενο κράτος-μέλος μεριμνά ώστε να δημοσιεύονται σε εμπεριστατωμένο δικτυακό τόπο για τις κρατικές ενισχύσεις, συνοπτικές πληροφορίες με το τυποποιημένο μορφότυπο που ορίζεται στο παράρτημα II του κανονισμού ή σύνδεσμος που παρέχει πρόσβαση σε αυτές, το πλήρες κείμενο κάθε μέτρου ενίσχυσης ή σύνδεσμος που παρέχει πρόσβαση στο πλήρες κείμενο και οι πληροφορίες που αναφέρονται στο παράρτημα III του κανονισμού για κάθε χορήγηση μεμονωμένης ενίσχυσης που υπερβαίνει τα 500.000 ευρώ.

Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής του γενικού απαλλακτικού κανονισμού

Από το πεδίο εφαρμογής του γενικού απαλλακτικού κανονισμού εξαιρούνται οι ενισχύσεις που χορηγούνται σε προβληματικές επιχειρήσεις (π.χ. εταιρεία περιορισμένης ευθύνης η οποία έχει απωλέσει πάνω από το ήμισυ του εγγεγραμμένου της κεφαλαίου λόγω συσσωρευμένων ζημιών). Εξαιρούνται, επίσης, οι ενισχύσεις για δραστηριότητες που σχετίζονται με εξαγωγές προς τρίτες χώρες ή προς κράτη-μέλη, ειδικά αυτές που συνδέονται άμεσα με τις εξαγόμενες ποσότητες, με τη δημιουργία και λειτουργία δικτύου διανομής ή με άλλες τρέχουσες δαπάνες που σχετίζονται με την εξαγωγική δραστηριότητα. Τέλος, εξαιρούνται οι ενισχύσεις που χορηγούνται στον τομέα της πρωτογενούς γεωργικής παραγωγής, εκτός από κάποιες κατηγορίες (π.χ. προστασία του περιβάλλοντος, έρευνα και καινοτομία), καθώς κι αυτές που χορηγούνται στον τομέα της μεταποίησης και της εμπορίας γεωργικών προϊόντων, αν καθορίζονται με βάση την τιμή ή την ποσότητα των εν λόγω προϊόντων ή αν συνοδεύονται από την υποχρέωση της απόδοσής της εν μέρει ή εξ ολοκλήρου σε πρωτογενείς παραγωγούς. Αυτό βέβαια συμβαίνει διότι υπάρχει ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τον γεωργικό τομέα.

6.5.2. Κρατικές ενισχύσεις στον γεωργικό τομέα και τις αγροτικές περιοχές

6.5.2.1. Η ισχύς του άρθρου 107 αλλά και του άρθρου 42 της ΣΛΕΕ

Στον γεωργικό τομέα ισχύουν γενικά όσα προβλέπει το άρθρο 107 της ΣΛΕΕ. Βέβαια, βρίσκει συχνή εφαρμογή η γενική εξαίρεση της δεύτερης παραγράφου για τις ενισχύσεις, οι οποίες προορίζονται για επανόρθωση ζημιών που προκαλούνται από φυσικές καταστροφές ή άλλα έκτακτα γεγονότα. Παράλληλα, λόγω των ιδιομορφιών του γεωργικού τομέα, υπερισχύει το άρθρο 42 της ΣΛΕΕ το οποίο ορίζει ότι «οι κανόνες ανταγωνισμού εφαρμόζονται στην παραγωγή και εμπορία γεωργικών προϊόντων μόνο στην έκταση που καθορίζουν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο». Ως εκ τούτου, εναπόκειται στον νομοθέτη (δηλαδή το Κοινοβούλιο ή το Συμβούλιο) να διευκρινίσει ότι οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις εφαρμόζονται μόνο σε περιορισμένο βαθμό ή καθόλου στην

παραγωγή και το εμπόριο γεωργικών προϊόντων. Η αναφορά στην «παραγωγή και εμπορία γεωργικών προϊόντων» καθιστά λοιπόν σαφές ότι το άρθρο αυτό εφαρμόζεται αποκλειστικά στις οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τα προϊόντα που απαριθμούνται στο παράρτημα Ι της Συνθήκης, δηλαδή τα γεωργικά προϊόντα που παράγονται ή/και υπόκεινται σε επεξεργασία στην ΕΕ.

6.5.2.2. Το πρίσμα της ΚΑΠ

Οι κρατικές ενισχύσεις στον γεωργικό τομέα (και τις αγροτικές περιοχές) εντάσσονται, όμως, και στο ευρύτερο πλαίσιο της ΚΑΠ. Έτσι, η χορήγησή τους μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εάν συνάδει με τους γενικότερους στόχους της πολιτικής αυτής (π.χ. αύξηση της γεωργικής παραγωγικότητας, εξασφάλιση αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου στον γεωργικό πληθυσμό, σταθεροποίηση των αγορών, εξασφάλιση λογικών τιμών), ή με τους βασικούς στόχους της τελευταίας της μεταρρύθμισης (π.χ. βιώσιμη παραγωγή τροφίμων, ισόρροπη εδαφική ανάπτυξη). Συνεπώς, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εφαρμόζει και ερμηνεύει τους κανόνες για καθεστώς κρατικών ενισχύσεων στον γεωργικό τομέα, λαμβάνει υπόψη της τους κανόνες και τις πολιτικές της ΚΑΠ.

Κατά γενικό κανόνα, δυνάμει του άρθρου 211 του Κανονισμού (ΕΕ) 1308/2013 ο οποίος αφορά στην Κοινή Οργάνωση Αγορών, οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ εφαρμόζονται στην παραγωγή και το εμπόριο γεωργικών προϊόντων. Ωστόσο, στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου προβλέπεται ότι οι κανόνες κρατικών ενισχύσεων δεν εφαρμόζονται σε ενισχύσεις που χορηγούν τα κράτη-μέλη για μέτρα τα οποία χρηματοδοτούνται εξ ολοκλήρου ή εν μέρει από την ΕΕ, καθώς και για τα μέτρα που ορίζονται στα άρθρα 213 έως 218 του ίδιου κανονισμού (π.χ. προγράμματα στήριξης για τον οίνο, εθνικές ενισχύσεις για τους καρπούς με κέλυφος, εθνικές ενισχύσεις για την προστασία των μελισσοκομικών εκμεταλλεύσεων).

Όσον αφορά στη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης, η γενική αρχή περί της εφαρμογής των κανόνων για τις κρατικές ενισχύσεις στο πλαίσιο αυτό καθορίζεται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 81 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013. Ωστόσο, στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου άρθρου αλλά και στο άρθρο 82 του εν λόγω κανονισμού ορίζεται ότι οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις δεν εφαρμόζονται στις πληρωμές που πραγματοποιούνται από τα κράτη-μέλη στο πλαίσιο των προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης (δηλαδή κατ' εφαρμογή του κανονισμού αυτού), ούτε στην πρόσθετη εθνική χρηματοδότηση εντός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 42 της ΣΛΕΕ. Με άλλα λόγια, οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις δεν εφαρμόζονται στη συγχρηματοδότηση για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης -χρηματοδότηση από το ΕΓΤΑΑ και εθνική χρηματοδότηση- ούτε στην πρόσθετη εθνική χρηματοδότηση που συμπληρώνει την εν λόγω στήριξη, υπό την προϋπόθεση ότι το μέτρο συνδέεται με γεωργική δραστηριότητα

που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 42 της ΣΛΕΕ και εντάσσεται σε πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης.

Αν όμως ένα κράτος-μέλος προτίθεται να χρηματοδοτήσει αποκλειστικά με εθνικούς πόρους, δηλαδή χωρίς συγχρηματοδότηση από το ΕΓΤΑΑ, ένα μέτρο που έχει καταρτιστεί σε γενικές γραμμές σύμφωνα με τους όρους ενός δεδομένου μέτρου αγροτικής ανάπτυξης («μέτρο τύπου αγροτικής ανάπτυξης»), ισχύουν πλήρως οι κανόνες για τις κρατικές ενισχύσεις, ανεξαρτήτως του αν το μέτρο εμπίπτει ή όχι στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 42 της ΣΛΕΕ.

6.5.2.3. Απαλλαγή από την υποχρέωση κοινοποίησης στον γεωργικό τομέα

Όπως αναλύθηκε και προηγουμένως, όταν μια ενίσχυση που χορηγείται σε ένα συγκεκριμένο δικαιούχο δεν υπερβαίνει ορισμένα προκαθορισμένα ανώτατα όρια και πληροί άλλους ειδικούς όρους των λεγόμενων κανονισμών «ήσσονος σημασίας» («de minimis»), τότε δε θεωρείται κρατική ενίσχυση. Στην περίπτωση του γεωργικού τομέα υπάρχει ειδικός κανονισμός για τις ενισχύσεις de minimis, οι οποίες θεωρείται ότι δεν αποτελούν κρατικές ενισχύσεις κατά την έννοια του άρθρου 107 της ΣΛΕΕ και, συνεπώς, δε χρειάζεται να τίθενται υπόψιν της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Επιπρόσθετα, όπως συζητήθηκε πιο πάνω, ένα κράτος-μέλος μπορεί εναλλακτικά να κάνει χρήση των απαλλακτικών κανονισμών για να παρεκκλίνει από την υποχρέωση κοινοποίησης. Πέρα από το γενικό απαλλακτικό κανονισμό κατά κατηγορία που εξετάστηκε προηγουμένως, υπάρχει και ο ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία και τη δασοκομία («Agricultural Block Exemption Regulation», «ABER»). Ο ειδικός αυτός κανονισμός εμπίπτει στο πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον εκσυγχρονισμό των κρατικών ενισχύσεων και στοχεύει στη μείωση του διοικητικού φόρτου, εστιάζοντας έτσι μόνο σε μεγάλες υποθέσεις ενισχύσεων που δυνητικά οδηγούν σε αθέμιτο ανταγωνισμό.

Κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον γεωργικό τομέα (2014-2020)

Ο κανονισμός που παρέχει το πλαίσιο για τις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας στον γεωργικό τομέα και είναι σε ισχύ μέχρι το τέλος του 2020 είναι ο Κανονισμός (ΕΕ) 1408/2013, ο οποίος τροποποιήθηκε πρόσφατα με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/316. Θεσπίζει κανόνες σχετικά με τις μικρές ενισχύσεις οι οποίες παραχωρούνται στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της πρωτογενούς παραγωγής γεωργικών προϊόντων. Επίσης, προσδιορίζει το όριο τέτοιων ενισχύσεων και τους όρους που πρέπει να πληρούν έτσι ώστε μια τέτοια ενίσχυση να μην επηρεάζει το εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ ούτε να νοθεύει ή να απειλεί να νοθεύσει τον ανταγωνισμό.

Ένα κράτος-μέλος μπορεί να χορηγεί ενισχύσεις έως και 20.000 ευρώ σε ένα συγκεκριμένο δικαιούχο για οποιαδήποτε περίοδο τριών οικονομικών ετών. Το σωρευτικό ποσό των ενισχύσεων ήσσονος σημασίας που χορηγούνται ανά κράτος-μέλος σε επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην πρωτογενή παραγωγή γεωργικών προϊόντων σε οποιαδήποτε περίοδο τριών οικονομικών ετών δεν πρέπει να υπερβαίνει το εθνικό ανώτατο όριο που καθορίζεται στον κανονισμό. Στην περίπτωση της χώρας μας το όριο αυτό ανέρχεται στα 134.272.042 ευρώ, όπως ορίστηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2019/316. Κατά παρέκκλιση, ένα κράτος-μέλος μπορεί να αποφασίσει ότι το συνολικό ποσό των ενισχύσεων ήσσονος σημασίας που χορηγούνται σε μία ενιαία επιχείρηση μπορεί να φτάνει και τις 25.000 ευρώ, αρκεί το συνολικό σωρευτικό ποσό κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε περιόδου τριών οικονομικών ετών να μην υπερβαίνει το εθνικό ανώτατο όριο. Επίσης, σε αυτή την περίπτωση, αν τα μέτρα ενίσχυσης ωφελούν μόνο έναν τομέα προϊόντων, το συνολικό σωρευτικό ποσό που χορηγείται σε οποιαδήποτε περίοδο τριών οικονομικών ετών δεν μπορεί να υπερβαίνει το 50% του εθνικού ορίου.

Η ενίσχυση εκφράζεται ως επιχορήγηση σε μετρητά. Σε όλες τις περιπτώσεις χρησιμοποιούνται ακαθάριστα ποσά, δηλαδή πριν αφαιρεθεί ο οποιοσδήποτε φόρος ή άλλη επιβάρυνση. Εάν η ενίσχυση χορηγείται με μορφή άλλη από την επιχορήγηση, ως ποσό της ενίσχυσης λογίζεται το ακαθάριστο ισοδύναμο επιχορήγησής της, αρκεί αυτό να μπορεί να καθοριστεί ποσοτικά εκ των προτέρων και χωρίς να είναι αναγκαία η εκτίμηση κινδύνου («διαφανείς ενισχύσεις»). Ο Κανονισμός (ΕΕ) 1408/2013 απαριθμεί όλες τις ενισχύσεις που συνιστούν ισοδύναμο επιχορήγησης, όπως ενισχύσεις υπό μορφή επιδοτήσεων επιτοκίου, δανείου, εισφοράς κεφαλαίου, επενδύσεων μετοχικού κεφαλαίου και εγγυήσεων. Οι όροι και τα ποσά που αντιστοιχούν στην κάθε μορφή περιγράφονται αναλυτικά στο κείμενο του κανονισμού.

Στην περίπτωση επιχείρησης που δραστηριοποιείται στην πρωτογενή παραγωγή γεωργικών προϊόντων, καθώς και σε άλλους τομείς, ή έχει άλλες δραστηριότητες που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 1407/2013 (που αφορά στις γενικές κρατικές ενισχύσεις ήσσονος σημασίας), ο κανονισμός αυτός εφαρμόζεται στις ενισχύσεις που χορηγούνται στους τελευταίους αυτούς τομείς ή δραστηριότητες. Ωστόσο, το οικείο κράτος-μέλος οφείλει να διασφαλίζει, με κατάλληλα μέσα, όπως ο διαχωρισμός των δραστηριοτήτων ή η διάκριση των στοιχείων κόστους, ότι σε αυτές τις περιπτώσεις δε χορηγούνται ενισχύσεις ήσσονος σημασίας για την πρωτογενή παραγωγή γεωργικών προϊόντων δυνάμει του κανονισμού αυτού.

Τέλος, οι ενισχύσεις ήσσονος σημασίας μπορούν να προστίθενται στις γενικότερες κρατικές ενισχύσεις (π.χ. αυτές που προβλέπονται στον ειδικό απαλλακτικό κανονισμό για τη γεωργία) υπό την προϋπόθεση ότι η συνολική ενίσχυση δεν παραβιάζει το μέγιστο ποσοστό/ποσό ενίσχυσης που επιτρέπεται για την εν λόγω ενίσχυση σύμφωνα με τους κανόνες περί κρατικών ενισχύσεων.

Ο ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία

Ο ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία (και τη δασοκομία) είναι η νομοθετική πράξη που καθορίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις των κρατικών ενισχύσεων στον γεωργικό τομέα, τις αγροτικές περιοχές και τη δασοκομία που δεν απαιτούν πρότερη έγκριση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, για όλη την περίοδο 2014-2020. Ο κανονισμός απαλλαγής που είναι σε ισχύ μέχρι το τέλος της περιόδου είναι ο Κανονισμός (ΕΕ) 702/2014.

Οι γενικές κατηγορίες ενισχύσεων που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 702/2014 είναι οι εξής:

- Ενισχύσεις υπέρ ΜμΕ που δραστηριοποιούνται στην πρωτογενή γεωργική παραγωγή, τη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων και την εμπορία γεωργικών προϊόντων.
- Ενισχύσεις για επενδύσεις υπέρ της διατήρησης της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που βρίσκεται σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις.
- Ενισχύσεις για την αποκατάσταση ζημιών που προκαλούνται από θεομηνίες στον γεωργικό τομέα.
- Ενισχύσεις για έρευνα και ανάπτυξη στους τομείς της γεωργίας και δασοκομίας
- Ενισχύσεις υπέρ της δασοκομίας.
- Ενισχύσεις υπέρ των ΜμΕ σε αγροτικές περιοχές που συγχρηματοδοτούνται από το ΕΓΤΑΑ ή χορηγούνται ως πρόσθετη εθνική χρηματοδότηση των εν λόγω συγχρηματοδοτούμενων μέτρων.

Σε αντίθεση με τις άλλες κατηγορίες, η πρώτη, η οποία είναι και η πλέον ενδιαφέρουσα για παραγωγούς και συνεργατικά σχήματα στον πρωτογενή τομέα, περιλαμβάνει πλήθος υποκατηγοριών ενισχύσεων. Έχουμε, λοιπόν, στην περίπτωση της τις εξής ενισχύσεις:

- Για επενδύσεις σε ενσώματα ή σε άυλα στοιχεία ενεργητικού σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις που συνδέονται με πρωτογενή γεωργική παραγωγή.
- Υπέρ του αναδασμού γεωργικών εκτάσεων.
- Για επενδύσεις που αφορούν τη μετεγκατάσταση κτιρίων γεωργικών εκμεταλλεύσεων.
- Για επενδύσεις συναφείς με τη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων και την εμπορία γεωργικών προϊόντων.

- Εκκίνησης για νέους γεωργούς και για την ανάπτυξη μικρών εκμεταλλεύσεων.
- Εκκίνησης για ΟμΠ και ΟΠ στον τομέα της γεωργίας.
- Για τη συμμετοχή παραγωγών γεωργικών προϊόντων σε συστήματα ποιότητας.
- Για δράσεις μεταφοράς γνώσεων και ενημέρωσης.
- Για συμβουλευτικές υπηρεσίες.
- Για υπηρεσίες αντικατάστασης στην εκμετάλλευση.
- Για μέτρα προώθησης γεωργικών προϊόντων.
- Για την αντιστάθμιση ζημιών που προκλήθηκαν από δυσμενές κλιματικό φαινόμενο το οποίο μπορεί να εξομοιωθεί με θεομηνία.
- Για τις δαπάνες πρόληψης, ελέγχου και εξάλειψης ασθενειών των ζώων και επιβλαβών για τα φυτά οργανισμών και ενισχύσεις για την αποκατάσταση ζημιών που προκαλούνται από ασθένειες ζώων ή επιβλαβείς για τα φυτά οργανισμούς.
- Στον κτηνοτροφικό τομέα και ενισχύσεις για νεκρά ζώα.
- Για την πληρωμή ασφαλιστρών.

Τα καθεστώτα ενισχύσεων και οι μεμονωμένες ενισχύσεις που χορηγούνται δυνάμει αυτών συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά και απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης, εφόσον πληρούν όλες τις γενικές προϋποθέσεις του Κανονισμού (ΕΕ) 702/2014, καθώς και τις ειδικές προϋποθέσεις για την εκάστοτε κατηγορία ή υποκατηγορία, όπως αυτές περιγράφονται αναλυτικά στα επιμέρους άρθρα.

Παράλληλα, οι ενισχύσεις πρέπει να έχουν χαρακτήρα κινήτρου. Η ενίσχυση λειτουργεί ως κίνητρο όταν μεταβάλλει τη συμπεριφορά μιας επιχείρησης και την ενθαρρύνει να αναλάβει πρόσθετες δραστηριότητες για την ανάπτυξη του τομέα τις οποίες δεν θα ανέλαμβανε χωρίς την ενίσχυση ή τις οποίες θα ανέλαμβανε σε μικρότερο βαθμό. Για να θεωρείται ότι οι ενισχύσεις έχουν χαρακτήρα κινήτρου, πρέπει ο δικαιούχος να έχει υποβάλει στο οικείο κράτος-μέλος πριν από την έναρξη των εργασιών για τη δραστηριότητα γραπτή αίτηση ενίσχυσης.

Υπάρχουν, βέβαια, κάποιες κατηγορίες ενισχύσεων για τις οποίες ούτε απαιτείται να έχουν ούτε θεωρείται ότι έχουν χαρακτήρα κινήτρου, όπως,

μεταξύ άλλων, οι ενισχύσεις για αναδασμό, για την αποκατάσταση ζημιών από δυσμενή κλιματικά φαινόμενα και οι ενισχύσεις για έρευνα και ανάπτυξη.

Επίσης, ο κανονισμός δεν εφαρμόζεται σε μεμονωμένες ενισχύσεις το ακαθάριστο ισοδύναμο επιχορήγησης των οποίων υπερβαίνει συγκεκριμένα όρια. Αυτά διαφέρουν ανά κατηγορία και για τις κατηγορίες που σχετίζονται ειδικά με τον γεωργικό τομέα έχουν διαμορφωθεί ως εξής:

Για την πρώτη κατηγορία:

- Ενισχύσεις για επενδύσεις σε ενσώματα ή σε άυλα στοιχεία ενεργητικού σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις που συνδέονται με πρωτογενή γεωργική παραγωγή: 500.000 ευρώ ανά επιχείρηση και ανά επενδυτικό σχέδιο.
- Ενισχύσεις για επενδύσεις που αφορούν στη μετεγκατάσταση ενός κτιρίου γεωργικής εκμετάλλευσης που έχουν ως αποτέλεσμα τον εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων ή την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας: 500.000 ευρώ ανά επιχείρηση και ανά επενδυτικό σχέδιο.
- Ενισχύσεις για επενδύσεις συναφείς με τη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων και την εμπορία γεωργικών προϊόντων: 7,5 εκατ. ευρώ ανά επιχείρηση και ανά επενδυτικό σχέδιο.

Για την τέταρτη κατηγορία:

- 7,5 εκατ. ευρώ ανά επιχείρηση και ανά επενδυτικό σχέδιο.

Για την έκτη κατηγορία και τις ενισχύσεις για επενδύσεις στη μεταποίηση γεωργικών προϊόντων σε μη γεωργικά προϊόντα ή στην παραγωγή βάμβακος:

- 7,5 εκατ. ευρώ ανά επενδυτικό σχέδιο.

Για να διαπιστωθεί αν τηρούνται τα όρια κοινοποίησης, οι ανώτατες εντάσεις ενίσχυσης και τα ανώτατα ποσά ενίσχυσης που καθορίζονται για κάθε μέτρο ενίσχυσης, λαμβάνεται υπόψιν το συνολικό ποσό της κρατικής ενίσχυσης για την ενισχυόμενη δραστηριότητα, το ενισχυόμενο έργο ή την ενισχυόμενη επιχείρηση.

Όπως στην περίπτωση των ενισχύσεων «ήσσονος σημασίας», αλλά και του γενικού απαλλακτικού κανονισμού κατά κατηγορία, εάν μια ενίσχυση χορηγείται με μορφή άλλη από αυτήν της επιχορήγησης, ως ποσό της ενίσχυσης λογίζεται το ακαθάριστο ισοδύναμο επιχορήγησής της («διαφανείς ενισχύσεις»). Στον κανονισμό απαριθμούνται όλες οι μορφές ενισχύσεων που θεωρούνται διαφανείς, όπως ενισχύσεις υπό μορφή επιδοτήσεων επιτοκίου, δανείου, εγγυήσεων, φορολογικών πλεονεκτημάτων και επιστρεπτών προκαταβολών. Οι ειδικότεροι όροι για κάθε κατηγορία (π.χ.

επιλέξιμες επιχειρήσεις, επιλέξιμες δαπάνες, όρια ενισχύσεων) αναφέρονται αναλυτικά στα άρθρα του κανονισμού.

Για τον υπολογισμό της έντασης των ενισχύσεων και των επιλέξιμων δαπανών, όλα τα στοιχεία υπολογίζονται πριν από την έκπτωση φόρων ή άλλων επιβαρύνσεων. Πρέπει να σημειωθεί πως ο φόρος προστιθέμενης αξίας δεν είναι γενικά επιλέξιμος για ενίσχυση, εκτός εάν δεν είναι ανακτήσιμος βάσει της εθνικής νομοθεσίας για τον ΦΠΑ.

Μπορεί, τέλος, τα κράτη-μέλη να απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης, διατηρούν όμως την υποχρέωση δημοσίευσης και ενημέρωσης, όπως και στην περίπτωση του γενικού απαλλακτικού κανονισμού. Σύμφωνα με το άρθρο 9 του Κανονισμού (ΕΕ) 702/2014, τα κράτη-μέλη πρέπει να διαβιβάζουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω της διαδικτυακής εφαρμογής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις κοινοποιήσεις, συνοπτικές πληροφορίες για τις ενισχύσεις αυτές στην τυποποιημένη μορφή που καθορίζεται στο παράρτημα II του κανονισμού. Η υποχρέωση αυτή πρέπει να ολοκληρώνεται μέσα σε δέκα εργάσιμες ημέρες πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος ενός καθεστώτος ενισχύσεων που απαλλάσσεται από την υποχρέωση κοινοποίησης.

Ειδική υποκατηγορία για τις ΟμΠ και ΟΠ

Υπάρχει ειδική υποκατηγορία στον κανονισμό για τις ομάδες και οργανώσεις παραγωγών. Είναι το άρθρο 19 που αναφέρεται στις «ενισχύσεις εκκίνησης για ομάδες και οργανώσεις παραγωγών στον τομέα της γεωργίας». Σύμφωνα με αυτό, οι ενισχύσεις εκκίνησης για ΟμΠ και ΟΠ συμβιβάζονται με την εσωτερική αγορά και απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης, εφόσον πληρούν τις γενικές προϋποθέσεις του κανονισμού.

Επιλέξιμες για τη χορήγηση ενίσχυσης είναι μόνο ΟμΠ ή ΟΠ που είναι ΜμΕ και έχουν αναγνωριστεί επίσημα από την αρμόδια αρχή του οικείου κράτους μέλους βάσει υποβολής επιχειρηματικού σχεδίου. Το κράτος-μέλος, βέβαια, οφείλει να επαληθεύσει κατά πόσο έχουν επιτευχθεί οι στόχοι του επιχειρηματικού σχεδίου εντός πέντε ετών από την επίσημη αναγνώριση της ΟμΠ ή ΟΠ. Δε χορηγούνται ενισχύσεις σε οργανώσεις παραγωγών, οντότητες ή φορείς, όπως εταιρείες ή συνεταιρισμοί, που έχουν ως σκοπό τη διαχείριση μιας ή περισσότερων γεωργικών εκμεταλλεύσεων και είναι, επομένως, στην πραγματικότητα μεμονωμένοι παραγωγοί, καθώς και σε γεωργικές ενώσεις που αναλαμβάνουν καθήκοντα, όπως η αμοιβαία υποστήριξη και υπηρεσίες αντικατάστασης στο αγρόκτημα ή γεωργικής διαχείρισης στις εκμεταλλεύσεις των μελών, χωρίς να εμπλέκονται στην από κοινού προσαρμογή της προσφοράς στις ανάγκες της αγοράς.

Οι συμφωνίες, οι αποφάσεις και οι εναρμονισμένες πρακτικές που συνάπτονται στο πλαίσιο της ομάδας ή οργάνωσης παραγωγών, είναι σύμφωνες με τους κανόνες ανταγωνισμού. Η ενίσχυση που λαμβάνουν μπορεί να κα-

λύπτει τις ακόλουθες επιλέξιμες δαπάνες: το κόστος μίσθωσης κατάλληλων εγκαταστάσεων, προμήθειας εξοπλισμού γραφείου, τις δαπάνες διοικητικού προσωπικού, τα γενικά έξοδα, καθώς και νομικές ή διοικητικές αμοιβές. Η ενίσχυση καταβάλλεται με τη μορφή κατ' αποκοπή ποσού σε ετήσιες δόσεις για τα πρώτα πέντε έτη από την ημερομηνία επίσημης αναγνώρισης της ΟμΠ ή ΟΠ από την αρμόδια αρχή βάσει του επιχειρηματικού σχεδίου. Η ενίσχυση είναι φθίνουσα και η έντασή της μπορεί να αντιστοιχεί στο 100% των επιλέξιμων δαπανών. Το συνολικό ποσό της ενίσχυσης περιορίζεται σε 500.000 ευρώ.

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι οι ενισχύσεις εκκίνησης για ΟμΠ και ΟΠ στον γεωργικό τομέα δεν επιτρέπεται να σωρεύονται με τις ενισχύσεις για τη δημιουργία ΟμΠ και ΟΠ στον γεωργικό τομέα του άρθρου 27 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013, δυνάμει του οποίου παρέχεται οικονομική στήριξη σε επίσημα αναγνωρισμένες ΟΠ αλλά και σε ΟμΠ. Όπως εξηγήθηκε στην ενότητα 3.1.2, στην Ελλάδα, το μέτρο 9 «Σύσταση Ομάδων και Οργανώσεων Παραγωγών» του ΠΑΑ 2014-2020 μετουσίωσε το άρθρο 27 του Κανονισμού (ΕΕ) 1305/2013 για τη στήριξη των αναγνωρισμένων ΟμΠ και ΟΠ, με συνολικό προϋπολογισμό 25 εκατ. ευρώ από το ΕΓΤΑΑ.

6.5.2.4. Εξαιρέσεις από το πεδίο εφαρμογής των ενισχύσεων ήσσονος σημασίας και του απαλλακτικού κανονισμού για τη γεωργία

Ο κανονισμός για τις ενισχύσεις «ήσσονος σημασίας» εφαρμόζεται σε αυτές που χορηγούνται σε επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στην πρωτογενή παραγωγή γεωργικών προϊόντων, αλλά σε κάποιες περιπτώσεις οι ενισχύσεις δεν είναι επιλέξιμες. Πιο συγκεκριμένα, εξαιρούνται οι εξής:

- Ενισχύσεις το ύψος των οποίων καθορίζεται βάσει της τιμής ή της ποσότητας των προϊόντων που διατίθενται στην αγορά.
- Ενισχύσεις που χορηγούνται υπό τον όρο της χρησιμοποίησης εγχώριων προϊόντων αντί των εισαγομένων.
- Ενισχύσεις για δραστηριότητες που σχετίζονται με εξαγωγές προς τρίτες χώρες ή προς κράτη-μέλη, συγκεκριμένα ενισχύσεις που συνδέονται άμεσα με τις εξαγόμενες ποσότητες, τη δημιουργία και λειτουργία δικτύου διανομής ή άλλες τρέχουσες δαπάνες συνδεδεμένες με εξαγωγικές δραστηριότητες. Οι ενισχύσεις που καλύπτουν δαπάνες συμμετοχής σε εμπορικές εκθέσεις ή δαπάνες μελετών ή συμβουλευτικών υπηρεσιών που απαιτούνται για την κυκλοφορία ενός νέου ή υπάρχοντος προϊόντος σε νέα αγορά σε άλλο κράτος-μέλος ή τρίτη χώρα δε συνιστούν, καταρχήν, εξαγωγικές ενισχύσεις, ωστόσο.

Αντιστοίχως, υπάρχουν εξαιρέσεις και στην περίπτωση του ειδικού απαλλακτικού κανονισμού. Πρώτα από όλα, ισχύουν εξαιρέσεις που ισχύουν και για τις ενισχύσεις «ήσσονος σημασίας». Έτσι, εξαιρούνται οι ενισχύσεις για

δραστηριότητες που συνδέονται με εξαγωγές προς τρίτες χώρες ή κράτη-μέλη, καθώς και ενισχύσεις που εξαρτώνται από τη χρήση εγχώριων αντί εισαγόμενων εμπορευμάτων.

Παράλληλα, ο απαλλακτικός κανονισμός δεν εφαρμόζεται στις ενισχύσεις που συνιστούν παραβίαση του δικαίου της, ιδίως οι ενισχύσεις η χορήγηση των οποίων υπόκειται στην υποχρέωση του δικαιούχου να διατηρεί στο αντίστοιχο κράτος-μέλος είτε την έδρα του είτε την κύρια εγκατάστασή του, ενισχύσεις η χορήγηση των οποίων υπόκειται στην υποχρέωση του δικαιούχου να χρησιμοποιεί προϊόντα εθνικής παραγωγής ή εθνικές υπηρεσίες, αλλά και ενισχύσεις που περιορίζουν τη δυνατότητα των δικαιούχων να αξιοποιούν τα αποτελέσματα της έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας σε άλλα κράτη-μέλη.

Επιπρόσθετα, ο απαλλακτικός κανονισμός δεν εφαρμόζεται σε ορισμένα καθεστώτα ενισχύσεων που απαριθμούνται σε συγκεκριμένα άρθρα (π.χ. 17, 32, 33, 35, 40, 41, 44), εάν ο μέσος όρος του ετήσιου προϋπολογισμού για τις κρατικές ενισχύσεις που προβλέπουν υπερβαίνει τα 150 εκατ. ευρώ, μετά την παρέλευση εξαμήνου από την έναρξη ισχύος τους. Τέλος, ο κανονισμός δεν εφαρμόζεται σε ενισχύσεις για προβληματικές επιχειρήσεις (π.χ. επιχειρήσεις που υπόκεινται σε σχέδιο αναδιάρθρωσης), εκτός κι αν πρόκειται για ενισχύσεις που σχετίζονται με αποκατάσταση ζημιών από δυσμενή κλιματικά φαινόμενα, θεομηνίες ή δαπάνες εξάλειψης ασθενειών ζωικού ή φυτικού κεφαλαίου.

6.5.2.5. Επιλεκτικότητα των μέτρων

Ένα μέτρο για να θεωρηθεί κρατική ενίσχυση πρέπει να εκπληρώνει απαραίτητα το τεκμήριο της επιλεκτικότητας. Όπως εξηγεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή³³¹:

«Η κατάσταση καθίσταται συνήθως περισσότερο ασαφής, όταν τα κράτη μέλη θεσπίζουν ευρύτερα μέτρα, τα οποία εφαρμόζονται σε όλες τις επιχειρήσεις που πληρούν ορισμένα κριτήρια, τα οποία ελαφρύνουν τις επιβαρύνσεις που επωμίζονται κατά κανόνα οι επιχειρήσεις αυτές (για παράδειγμα, φορολογικές απαλλαγές ή απαλλαγές από εισφορές κοινωνικής ασφάλισης για επιχειρήσεις που πληρούν ορισμένα κριτήρια).

Σε τέτοιες περιπτώσεις, η επιλεκτικότητα των μέτρων θα πρέπει κατά κανόνα να αξιολογείται με την πραγματοποίηση μιας ανάλυσης σε τρία στάδια. Πρώτον, πρέπει να προσδιορίζεται το σύστημα αναφοράς. Δεύτερον, θα πρέπει να προσδιορίζεται το κατά πόσον ένα συγκεκριμένο μέτρο αποτελεί παρέκκλιση από το εν λόγω σύστημα καθώςσον διαφοροποιεί τους οικονομικούς φορείς οι οποίοι, υπό το πρίσμα των στόχων που είναι συμφυείς με το σύστημα, τελούν σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση. Η αξιολόγηση του

³³¹ Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την έννοια της κρατικής ενίσχυσης: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=EL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=EL)

κατά πόσον υπάρχει παρέκκλιση συνιστά το βασικό στοιχείο του παρόντος σταδίου της ανάλυσης και καθιστά δυνατή τη διαπίστωση του κατά πόσον το μέτρο είναι εκ πρώτης όψεως επιλεκτικό. Εάν το υπό ανάλυση μέτρο δεν συνιστά παρέκκλιση από το σύστημα αναφοράς, δεν είναι επιλεκτικό. Ωστόσο, εάν αποτελεί παρέκκλιση (και ως εκ τούτου είναι εκ πρώτης όψεως επιλεκτικό), θα πρέπει να διαπιστωθεί, κατά το τρίτο στάδιο της ανάλυσης, κατά πόσον το μέτρο που συνιστά παρέκκλιση δικαιολογείται από τη φύση ή από την εν γένει οικονομία του συστήματος (αναφοράς). Εάν ένα εκ πρώτης όψεως επιλεκτικό μέτρο δικαιολογείται από τη φύση ή από την εν γένει οικονομία του συστήματος, δεν θα θεωρείται επιλεκτικό και συνεπώς δεν θα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 107 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ³³²[...]

Αφού οριστεί το σύστημα αναφοράς, το επόμενο στάδιο της ανάλυσης συνίσταται στην εξέταση του κατά πόσον ένα συγκεκριμένο μέτρο διαφοροποιεί τις επιχειρήσεις κατά παρέκκλιση από το εν λόγω σύστημα. Προς τούτο, είναι απαραίτητο να προσδιοριστεί αν το μέτρο μπορεί να ευνοήσει ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους κλάδους παραγωγής, σε σύγκριση με άλλες επιχειρήσεις που βρίσκονται στην ίδια πραγματική και νομική κατάσταση, υπό το πρίσμα του στόχου που είναι συμφυής με το σύστημα αναφοράς³³²[...]

Αιτιολόγηση λόγω της φύσης ή της εν γένει οικονομίας του συστήματος αναφοράς

Ακόμη και αν ένα μέτρο παρεκκλίνει από το σύστημα αναφοράς (εκ πρώτης όψεως επιλεκτικότητα) μπορεί να διαπιστωθεί ότι δεν είναι επιλεκτικό εάν αυτό δικαιολογείται από τη φύση ή την οικονομία του συστήματος αυτού. Αυτό ισχύει σε περιπτώσεις που ένα μέτρο απορρέει άμεσα από τις εγγενείς θεμελιώδεις ή κατευθυντήριες αρχές του συστήματος αναφοράς ή όταν είναι το αποτέλεσμα των εγγενών μηχανισμών που απαιτούνται για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα του συστήματος [...]

Η βάση για μια πιθανή αιτιολόγηση θα μπορούσε, για παράδειγμα, να είναι η ανάγκη για την καταπολέμηση της απάτης ή της φοροδιαφυγής [...]

Τα κράτη μέλη θα πρέπει, ωστόσο, να θεσπίζουν και να εφαρμόζουν κατάλληλες διαδικασίες ελέγχου και παρακολούθησης, προκειμένου να εξασφαλίζουν ότι τα μέτρα παρέκκλισης συνάδουν με τη λογική και τη γενική οικονομία του φορολογικού συστήματος. Προκειμένου τα μέτρα παρέκκλισης να δικαιολο-

³³² Γενικά, όλες οι επιχειρήσεις που έχουν εισόδημα θεωρείται ότι βρίσκονται σε παρόμοια νομική και πραγματική κατάσταση από την άποψη της άμεσης φορολογίας των επιχειρήσεων. Στην απόφασή του στην υπόθεση *Paint Graphos*, το Δικαστήριο ανέφερε, ωστόσο, ότι, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των συνεταιριστικών εταιρειών οι οποίες πρέπει να συμμορφώνονται με ιδιαίτερες αρχές λειτουργίας, οι επιχειρήσεις αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν ως τελούσες σε συγκρίσιμη πραγματική και νομική κατάσταση με εκείνη των εμπορικών επιχειρήσεων, εφόσον πάντως ενεργούν προς το οικονομικό συμφέρον των μελών τους και διατηρούν μια σχέση όχι αμιγώς εμπορική αλλά ιδιαίτερη και προσωπική με αυτά, στο πλαίσιο της οποίας τα μέλη συμμετέχουν ενεργά και έχουν δικαίωμα σε δίκαιη κατανομή των οικονομικών κερδών (δείτε τις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-78/08 έως C-80/08, *Paint Graphos* και λοιποί, Συλλογή 2011, σ. I-7611, σκέψη 61).

γούνται από τη φύση ή την οικονομία του συστήματος, είναι επίσης απαραίτητο να εξασφαλιστεί ότι τα μέτρα αυτά συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας και δεν βαίνουν πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη του θεμιτού επιδιωκόμενου σκοπού, δεδομένου ότι ο στόχος δεν μπορεί να επιτευχθεί με μέτρα μικρότερης εμβέλειας.»

6.5.3. Σχόλια και συμπεράσματα

Γενικά, καθώς οι δικαιούχοι κρατικών ενισχύσεων πλεονεκτούν έναντι των ανταγωνιστών τους, υπάρχει ένα κανονιστικό πλαίσιο που είτε επιτρέπει μικρές ενισχύσεις χωρίς πολλούς όρους και διάκριση ανά κατηγορίες, είτε επιτρέπει απαλλαγές ανά κατηγορίες και επιμέρους μέτρα. Το πλαίσιο αυτό περιορίζει τη γραφειοκρατία, καθιστώντας ευκολότερη για τα κράτη-μέλη της ΕΕ τη χορήγηση δημοσίων ενισχύσεων σε επιχειρήσεις, έτσι ώστε αυτές να μην επηρεάζουν το εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών ούτε να νοθεύουν τον ανταγωνισμό.

Όπως σημειώθηκε, το κανονιστικό πλαίσιο φαίνεται αρκετά ευέλικτο για τον γεωργικό τομέα, καθώς περιλαμβάνει πλήθος κατηγοριών και υποκατηγοριών ενίσχυσης που απαλλάσσονται από την υποχρέωση κοινοποίησης, οι οποίες ουσιαστικά καλύπτουν όλο το φάσμα δραστηριοποίησης μιας ΜμΕ στο χώρο της γεωργικής παραγωγής, της μεταποίησης, αλλά και της εμπορίας γεωργικών προϊόντων. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να επωφεληθεί άμεσα η μεγάλη πλειοψηφία συνεργατικών σχημάτων στη χώρα μας, καθώς τα περισσότερα από αυτά (αν όχι όλα) αποτελούν ΜμΕ.

Η ευελιξία του κανονιστικού πλαισίου μετουσιώνεται και στα λεγόμενα ισοδύναμα επιχορηγήσεων ή «διαφανείς ενισχύσεις». Όπως αναφέραμε, αυτές δύνανται να λάβουν πολλές μορφές, όπως επιδοτήσεις επιτοκίου, δάνεια, εγγυήσεις, φορολογικά πλεονεκτήματα και επιστρεπτές προκαταβολές. Βέβαια, υπάρχουν και ισοδύναμα που ενώ ισχύουν δυνάμει του γενικού απαλλακτικού κανονισμού, αποκλείονται στην περίπτωση του ειδικού κανονισμού για τον γεωργικό τομέα, όπως η χρηματοδότηση επιχειρηματικού κινδύνου και οι πριμοδοτήσεις επιπλέον της τιμής της αγοράς. Η ευελιξία, πάντως, είναι μικρότερη για τις επιλέξιμες δαπάνες, καθώς αυτές εξαρτώνται από τα μέτρα ενίσχυσης, όπως και η ένταση των ενισχύσεων. Σε κάθε περίπτωση, αμφότερες υπολογίζονται πριν από την έκπτωση φόρων ή άλλων επιβαρύνσεων, με το ΦΠΑ να μην είναι επιλέξιμος γενικά.

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στη λεγόμενη «σώρευση». Όπως τονίσαμε, για να διαπιστωθεί αν τηρούνται τα όρια κοινοποίησης, οι ανώτατες εντάσεις ενίσχυσης και τα ανώτατα ποσά ενίσχυσης που καθορίζονται για κάθε μέτρο ενίσχυσης, λαμβάνεται υπόψιν το συνολικό ποσό της κρατικής ενίσχυσης για την ενισχυόμενη δραστηριότητα, το ενισχυόμενο έργο ή την ενισχυόμενη επιχείρηση. Η σώρευση εξετάζεται σε σχέση με όλο το πλαίσιο, καθώς μια επιχείρηση δύναται να επωφελείται ταυτόχρονα από ενισχύσεις ήσσονος σημασίας και τους απαλλακτικούς κανονισμούς.

Τέλος, ο ειδικός απαλλακτικός κανονισμός για τη γεωργία αναγνωρίζει την ανάγκη ενίσχυσης της διαπραγματευτικής θέσης των παραγωγών έναντι των ανάντη και κατάντη εταίρων τους, για αυτό και ενθαρρύνει τη σύσταση ομάδων και οργανώσεων παραγωγών. Έτσι, απαλλάσσει από την υποχρέωση κοινοποίησης τις ενισχύσεις εκκίνησης για τις ΟμΠ και ΟΠ. Για να εξασφαλιστεί, όμως, ότι μια ΟμΠ ή ΟΠ καθίσταται βιώσιμη οντότητα, τις υποχρεώνει να υποβάλλουν στην αρμόδια αρχή επιχειρηματικό σχέδιο ως προϋπόθεση για την επίσημη αναγνώριση. Παράλληλα, για να αποφευχθεί η χορήγηση λειτουργικών ενισχύσεων και να διατηρηθεί ο χαρακτήρας κινήτρου, η μέγιστη διάρκεια της ενίσχυσης περιορίζεται σε πέντε έτη, ενώ υπάρχει ρητή απαγόρευση επικάλυψης με το μέτρο για τη σύσταση ΟμΠ και ΟΠ που εντάσσεται στα προγράμματα αγροτικής ανάπτυξης της ΚΑΠ.

6.6. Πρόγραμμα Ενοικίασης Δημόσιας Γεωργικής Γης

6.6.1. Το πλαίσιο του προγράμματος ενοικίασης δημόσιας γεωργικής γης

6.6.1.1. Εισαγωγή

Το πρόγραμμα για την ενοικίαση δημόσιας γεωργικής γης εγκαινιάστηκε με νόμο το 2003, τροποποιήθηκε με υπουργικές αποφάσεις το 2005 και το 2011, ενώ απέκτησε ουσιαστική θεσμική υπόσταση το 2012 με τον νόμο 4061/2012 για τη «Διαχείριση και Προστασία Ακινήτων Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων - Ρύθμιση Εμπραγμάτων Δικαιωμάτων και Λοιπές Διατάξεις». Το πρόγραμμα αυτό παραμένει σε ισχύ και προβλέπει, μεταξύ άλλων, την παραχώρηση της χρήσης αγροτικών ακινήτων για επενδύσεις που σχετίζονται με τον πρωτογενή τομέα ή άλλους τομείς (π.χ. τουρισμό), αλλά και τη διάθεση ακινήτων έναντι χαμηλού τιμήματος (π.χ. 5 ευρώ/στρέμμα) σε νέους αγρότες, ανέργους, πτυχιούχους γεωτεχνικής σχολής (ΑΕΙ ή ΑΤΕΙ), αλλά και σε επαγγελματίες αγρότες, ΑΣ, ΟμΠ ή ΟΠ.

Στην περίπτωση της παραχώρησης έναντι χαμηλού τιμήματος, η γεωργική γη που δύναται να ενοικιαστεί έχει ως ανώτατο όριο τα 100 στρέμματα ανά υποψήφιο, συμπεριλαμβάνοντας το σύνολο των ήδη καλλιεργούμενων ιδιοκτησιών ή μισθωμένων αγροτεμαχίων που έχει στη διάθεσή του ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος. Προβλέπεται συγκεκριμένη μοριοδότηση με βάση δημογραφικά (π.χ. ηλικία, εντοπιότητα, εκπαίδευση) και κοινωνικά χαρακτηριστικά (π.χ. ανεργία), ενώ όσο λιγότερα στρέμματα διαθέτει την περίοδο της αίτησης ο υποψήφιος, τόσο περισσότερα μόρια αποκτά. Όλες οι λεπτομέρειες περιγράφονται στον νόμο 4061/2012.

6.6.1.2. Ιστορική αναδρομή στις θεσμικές απόπειρες

Μέχρι πριν 15 περίπου χρόνια, το πλαίσιο για τα «ακίνητα» που διαχειριζόταν το ΥπΑΑΤ ήταν διάσπαρτο σε πλήθος νομοθετημάτων. Η διαχείριση των ακινήτων αυτών γινόταν με βάση τον Αγροτικό Κώδικα που κυρώθηκε το μακρινό 1949, καθώς και αναπτυξιακού χαρακτήρα διατάξεις των δεκαετιών του 1970 και του 1980. Παράλληλα, οι όροι που χρησιμοποιούνταν για τα ακίνητα ήταν πολλοί (π.χ. «εποικιστικές εκτάσεις», «κληροτεμάχια», «κλήροι», «οικόπεδα») και δημιουργούσαν ερμηνευτικά προβλήματα.

Η πρώτη οργανωμένη θεσμική απόπειρα διαχείρισης αυτών των ακινήτων με τη μορφή της διάθεσής τους έλαβε χώρα το 2003, με τον νόμο

3147/2003 «Ρύθμιση Θεμάτων Αγροτικής Γης, Επίλυση Ζητημάτων Αποκαταστάθηντων και Αποκαθισταμένων Κτηνοτρόφων και Άλλες Διατάξεις». Στις διατάξεις των άρθρων 4 και 9 του νόμου αυτού, μάλιστα, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος «ακίνητα». Με τον νόμο αυτό επιχειρήθηκε η διάθεση γης για την «αποκατάσταση ακτημόνων καλλιεργητών».

Με την ΥΑ 2358/29-06-2004 εξειδικεύτηκαν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του νόμου που αφορούσαν στην εκμίσθωση «διαθεσίμων και κοινοχρήστων» εκτάσεων. Η απόφαση όριζε ότι η μίσθωση μπορούσε να γίνει είτε απευθείας, είτε με δημοπρασία. Στην πρώτη περίπτωση, το εμβαδόν της προς εκμίσθωσης έκτασης δεν μπορούσε να ξεπερνά συνολικά τα 50 στρέμματα, η διάρκεια της μίσθωσης έπρεπε να είναι τουλάχιστον 4 έτη και ο επιδιωκόμενος σκοπός της μίσθωσης να εμπίπτει στις δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα. Στη δεύτερη περίπτωση, η δημοπρασία διενεργούνταν με πλειοδοτικό διαγωνισμό και η μίσθωση του ακινήτου πραγματοποιούνταν ανεξάρτητα από το σκοπό της μίσθωσης και την απασχόληση του ενδιαφερόμενου φυσικού ή νομικού προσώπου, ενώ ο περιορισμός των 50 στρεμμάτων δεν ίσχυε. Στην ΥΑ περιγράφονταν και κάποιοι όροι της μίσθωσης (π.χ. απαγόρευση υπομίσθωσης και μεταβολής χρήσεως του μισθίου) που θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται στην εκάστοτε απόφαση του οικείου νομάρχη για τη μίσθωση του εκάστοτε ακινήτου.

Η απόπειρα αυτή δεν είχε ουσιαστικά αποτελέσματα και φτάσαμε στο 2011 με την ΥΑ 2556/2011, η οποία τροποποίησε τη διαδικασία που προέβλεπε η ΥΑ 2358/29-06-2004, προσπαθώντας να δώσει νέα πνοή στη διάθεση δημόσιας γεωργικής γης, στοχεύοντας ειδικά σε νέους αγρότες ή ανέργους και ορίζοντας συμβολικό μίσθωμα (5€/στρέμμα). Δεν είναι τυχαίο ότι η απόφαση αυτή αναγνώριζε «την ανάγκη ενίσχυσης νέων αγροτών, κτηνοτρόφων και νέων γεωτεχνικών επιστημόνων να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία του αγροδιατροφικού τομέα». Επίσης, έκανε ειδική αναφορά στη συνεργατικότητα και τη συλλογική αξιοποίηση διαθεσίμων εκτάσεων, καθώς αναγνώριζε «την ανάγκη ενίσχυσης των συλλογικών δράσεων των αγροτών και κτηνοτρόφων στον τομέα παραγωγής τροφίμων και ζωοτροφών», αλλά και «την ανάγκη ενίσχυσης της συλλογικής αξιοποίησης και διαχείρισης εκτάσεων κατάλληλων για βόσκηση». Όπως και η προηγούμενη απόφαση, έτσι και αυτή έκανε διάκριση μεταξύ της απευθείας μίσθωσης και της μίσθωσης με δημοπρασία. Στην πρώτη, ο επιδιωκόμενος σκοπός μπορούσε να είναι αποκλειστικά η παραγωγή τροφίμων ή ζωοτροφών ή η χρήση της έκτασης για βόσκηση. Για τα φυσικά πρόσωπα δεν μπορούσε να ξεπερνά τα 100 στρέμματα, ενώ τα νομικά πρόσωπα μπορούσαν να εκμισθώνουν μόνο αγροτεμάχια έκτασης μεγαλύτερης των 100 στρεμμάτων. Γινόταν, επίσης, διάκριση μεταξύ μονοετών και πολυετών καλλιεργειών. Οι πρώτες μπορούσαν να μισθωθούν για πέντε καλλιεργητικές περιόδους, ενώ οι δεύτερες για 25 (αν ο καλλιεργητής ήταν νέος έως 35 ετών). Η επιλογή των υποψηφίων γινόταν με βάση κάποια κριτήρια, τα οποία είναι σχεδόν τα ίδια με αυτά του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου.

6.6.1.3. Το ισχύον πρόγραμμα

Το ισχύον θεσμικό πλαίσιο

Το πρόγραμμα διάθεσης δημόσιας γεωργικής γης διέπεται πλέον από το πλαίσιο που όρισε ο νόμος 4061/2012, στον οποίο έγιναν επιμέρους τροποποιήσεις³³³ με άρθρα των νόμων 4235/2014, 4280/2014, 4351/2015, 4370/2016, 4384/2016 και 4492/2017.

Παραχώρηση ακινήτων η διαχείριση των οποίων ανήκει στο ΥπΑΑΤ

Με τις διατάξεις του νόμου 4061/2012 καθιερώθηκε η ενιαία χρήση του όρου «ακίνητα», στον οποίο περιλαμβάνονται όλοι οι επιμέρους ορισμοί όπως «εκτάσεις», «αγροτεμάχια», «οικόπεδα» και «βοσκήσιμες εκτάσεις». Αποσαφηνίστηκε, επίσης, ότι στα ακίνητα αυτά, το ΥπΑΑΤ ασκεί τη διαχείριση για λογαριασμό του δημοσίου. Τα ακίνητα αυτά, λοιπόν, των οποίων η διαχείριση ανήκει στο ΥπΑΑΤ μπορούν να παραχωρούνται είτε δωρεάν είτε έναντι τιμήματος. Για όσα παραχωρούνται δωρεάν, χρειάζεται απόφαση του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Για όσα παραχωρούνται έναντι τιμήματος, μπορεί να απαιτείται είτε απόφαση του υπουργού είτε απόφαση του οικείου Περιφερειάρχη. Ο βασικός κανόνας για όσα παραχωρούνται έναντι χαμηλού τιμήματος έχει να κάνει με την επιφάνεια του ακινήτου και το μέγεθος της επένδυσης. Αν το εμβαδό του ακινήτου είναι μεγαλύτερο από 100 στρέμματα ή προορίζεται για επενδυτικούς σκοπούς άνω των 3 εκατ. ευρώ ανεξαρτήτως επιφάνειας, τότε απαιτείται απόφαση υπουργού. Διαφορετικά, αρκεί η απόφαση του οικείου Περιφερειάρχη. Συνολικά, τα ακίνητα που μπορούν να παραχωρηθούν αφορούν στις εξής περιπτώσεις:³³⁴

- Σε εκτάσεις και οικόπεδα που έμειναν αδιάθετα μετά την ολοκλήρωση της απαλλοτριωτικής διαδικασίας για την αποκατάσταση ακτημόνων γεωργών και κτηνοτρόφων.
- Σε συνεταιριστικές εκτάσεις και μπασταινουχικά κτήματα³³⁵ του Αγροτικού Κώδικα.
- Σε βοσκήσιμες εκτάσεις οι οποίες απετέλεσαν αντικείμενο κτηνοτροφικής αποκατάστασης του Κτηνοτροφικού Κώδικα.

³³³ Οι περισσότερες τροποποιήσεις αφορούσαν σε διαδικαστικά θέματα, σε θέματα αρμοδιοτήτων (π.χ. μεταφορά αρμοδιοτήτων από τον ΟΠΕΚΕΠΕ στο ΥπΑΑΤ), αλλά και σε πιο ουσιαστικά ζητήματα, όπως η τροποποίηση που όρισε ότι το τίμημα της παραχώρησης της χρήσης των ακινήτων λογίζεται ως έσοδο κατά 50% του δημοσίου και κατά 50% των οικείων Περιφερειών.

³³⁴ Από το πεδίο εφαρμογής του νόμου εξαιρούνται οι ανταλλάξιμες εκτάσεις, τα δάση, οι δασικές ή αναδασωτές εκτάσεις, οι προστατευόμενες περιοχές των άρθρων 18 και 19 του νόμου 1650/1986, οι χώροι και οι ζώνες μνημείων, ο αιγιαλός και οι παραλίες, όπως ορίζονται από τις διατάξεις του νόμου 2971/2001, καθώς και κάθε προστατευόμενη, σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία, περιοχή. Επίσης οι διατάξεις του νόμου δεν εφαρμόζονται σε κτίρια, εγκαταστάσεις και υποδομές που διαχειρίζονται και χρησιμοποιούν οι δασικές υπηρεσίες.

³³⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 290 του Αγροτικού Κώδικα, τα μπασταινουχικά κτήματα είναι αυτά που παραχωρήθηκαν κατά προτεραιότητα στους νομείς (μπασταινούχους) που ήταν εγκατεστημένοι στην Ήπειρο και τη Μακεδονία. Ο όρος προέρχεται από το σύστημα της κληρονομικής νομής (μπάσταϊνα) στις περιοχές αυτές.

- Σε εκτάσεις που αναγράφονται ως κοινόχρηστες στα κυρωμένα κτηματολογικά στοιχεία των διανομών αγροκτημάτων.
- Σε «αποστραγγιζόμενες γαίες».
- Σε ακίνητα που περιήλθαν ή περιέρχονται στο ΥπΑΑΤ με διατάξεις νόμων ή πράξεις δωρεάς.

Από τα παραπάνω ακίνητα μπορούν κάποια να παραχωρούνται δωρεάν, υπό προϋποθέσεις, αλλά αποκλειστικά και μόνο μετά από απόφαση του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Η δωρεάν παραχώρηση γίνεται στους εξής:

- Στο δημόσιο και στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης («ΟΤΑ») ή σε νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα για κοινωφελείς σκοπούς.
- Στον οικείο Δήμο για τη δημιουργία λαχανόκηπων αν τα ακίνητα είναι έως 70 στρέμματα και εφόσον ο Δήμος δε διαθέτει ακίνητα για το σκοπό αυτόν.
- Στον ΕΛΓΟ αποκλειστικά για την απρόσκοπτη υλοποίηση της αποστολής του.

Όσα ακίνητα παραχωρούνται έναντι τιμήματος μετά από απόφαση του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων αφορούν στην εξής περίπτωση:

- Σε ακίνητα για δραστηριότητες του πρωτογενή τομέα, καθώς και για επενδύσεις άνω των 3 εκατ. ευρώ, όπως η ίδρυση ή η επέκταση βιοτεχνικών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, η ίδρυση ή η επέκταση ξενοδοχειακών μονάδων, οι επενδύσεις σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ή σε ακίνητα άνω των 100 στρεμμάτων, για οποιονδήποτε σκοπό. Η παραχώρηση της χρήσης γίνεται έναντι τιμήματος και κατόπιν δημοπρασίας.

Όσα παραχωρούνται έναντι τιμήματος με απόφαση του οικείου περιφερειάρχη και όχι με απόφαση του υπουργού, αφορούν στις εξής περιπτώσεις:

- Σε αυτά που παραχωρούνται απευθείας έναντι χαμηλού τιμήματος για την παραγωγή τροφίμων φυτικής ή ζωικής προέλευσης ή ζωοτροφών ή για βόσκηση, κατά χρήση, για ακίνητα εμβαδού έως 100 στρεμμάτων, σε κατ' επάγγελμα αγρότες, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, σε ΑΣ και ΟμΠ ή ΟΠ, καθώς και σε ανέργους.
- Σε αυτά που η παραχώρηση της χρήσης, έναντι τιμήματος, γίνεται κατόπιν δημοπρασίας. Η παραχώρηση γίνεται σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα για αγροτική χρήση, όπως για καλλιέργεια ενεργειακών φυτών,

εγκαταστάσεων θερμοκηπίων, ίδρυση ή επέκταση κτηνοτροφικών μονάδων και ίδρυση ή επέκταση ιχθυογεννητικών μονάδων.

- Σε ακίνητα έως οκτώ στρέμματα που παραχωρούνται σε αγρότη με σκοπό την ανέγερση κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων, εκτός κι αν ενδιαφερθούν περισσότεροι αγρότες, οπότε πραγματοποιείται δημοπρασία.
- Σε ακίνητα που προορίζονται για αναπτυξιακούς σκοπούς, έναντι τιμήματος, όπως για την ίδρυση ή επέκταση βιοτεχνικών και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, τουριστικών μονάδων και εγκαταστάσεων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, αρκεί η επένδυση να μην ξεπερνά τα 3 εκατ. ευρώ.
- Σε ακίνητα στα οποία δύναται να εγκατασταθεί κεραία κινητής τηλεφωνίας, κατά χρήση, έναντι τιμήματος.

Παραχώρηση της χρήσης αγροτικών ακινήτων έναντι χαμηλού τιμήματος

Από τις περιπτώσεις παραχώρησης ακινήτων που διαχειρίζεται το ΥπΑΑΤ, μια από τις πιο ενδιαφέρουσες είναι αυτή που αφορά σε παραχώρηση της χρήσης αγροτικών ακινήτων εμβαδού έως 100 στρεμμάτων, έναντι χαμηλού τιμήματος, με σκοπό την παραγωγή τροφίμων ή ζωοτροφών ή για βόσκηση. Με το άρθρο 7 του νόμου εισάγονται αντικειμενικά κριτήρια, βάσει των οποίων αγρότες, νέοι με πτυχίο γεωπονικής σχολής και άνεργοι μπορούν να ζητήσουν την παραχώρηση αυτών των αγροτικών ακινήτων, έναντι χαμηλού τιμήματος για να απασχοληθούν στη γεωργία και την κτηνοτροφία και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη και ενίσχυση της αγροτικής παραγωγής. Ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος πρέπει να εντάσσεται σε μία από τις κατηγορίες που περιγράφονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 7, δηλαδή να είναι είτε επαγγελματίας αγρότης ή νομικό πρόσωπο εγγεγραμμένο στο ΜΑΑΕ ως κάτοχος αγροτικής εκμετάλλευσης, είτε ΑΣ ή ΟΠ, είτε άνεργος εγγεγραμμένος στα αρχεία του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού («ΟΑΕΔ»), είτε, τέλος, νέος ηλικίας έως 35 ετών και πτυχιούχος γεωτεχνικής σχολής (ΑΕΙ ή ΑΤΕΙ).

Επιλογή υποψηφίων για το πρόγραμμα παραχώρησης έναντι χαμηλού τιμήματος

Η επιλογή του φυσικού ή νομικού προσώπου μεταξύ περισσότερων του ενός υποψηφίων για το ίδιο αγροτικό ακίνητο γίνεται βάσει βαθμών που συγκεντρώνει ο κάθε ενδιαφερόμενος σύμφωνα με ομάδες κριτηρίων όπως:

- Ομάδα κριτηρίων Α: Η εντοπιότητα.
- Ομάδα κριτηρίων Β: Η ηλικία, η κατάρτιση (πτυχίο ημεδαπής ή αλλοδαπής γεωτεχνικής σχολής), αν ο υποψήφιος είναι άνεργος και αν είναι επαγγελματίας αγρότης.

- Ομάδα κριτηρίων Γ: Αν ο υποψήφιος είναι νέος αγρότης ηλικίας έως 35 ετών ή νέος αγρότης σύμφωνα με τον οικείο ορισμό στο πλαίσιο της ΚΑΠ ή νέος με πτυχίο γεωτεχνικής σχολής έως 35 ετών και έχει στη διάθεσή του ιδιόκτητα ή μισθωμένα καλλιεργούμενα ακίνητα, τότε αυτά συνυπολογίζονται στη μοριοδότηση.
- Ομάδα κριτηρίων Δ: Αν ο υποψήφιος παρουσιάζει δέσμευση καλλιέργειας για παραγωγή τροφίμου ενταγμένου στο στρατηγικό σχεδιασμό της οικείας περιφέρειας ή για παραγωγή χονδροειδών ή συμπυκνωμένων ζωοτροφών ή για χρήση του αγροτικού ακινήτου για βόσκηση.
- Ομάδα κριτηρίων Ε: Αν ο υποψήφιος είναι ΑΣ ή ΟΠ με δέσμευση καλλιέργειας για παραγωγή τροφίμων ενταγμένων στο στρατηγικό σχεδιασμό της οικείας περιφέρειας, για παραγωγή χονδροειδών ή συμπυκνωμένων ζωοτροφών ή για χρήση αγροτικού ακινήτου για βόσκηση χωρίς τον περιοριστικό παράγοντα των 100 στρεμμάτων.

Η τελευταία ομάδα κριτηρίων συγκεντρώνει και τους περισσότερους βαθμούς (300), προϋποθέτει, ωστόσο, τη δέσμευση καλλιέργειας. Οι υπόλοιπες έχουν διαβαθμίσεις, οι οποίες ξεκινούν από τα 50 μόρια (π.χ. αν κάποιος είναι ήδη αγρότης με όμορη προς το παραχωρούμενο αγροτικό ακίνητο αγροτική εκμετάλλευση) και φτάνουν μέχρι τα 180 μόρια (όταν κάποιος είναι άνεργος).

Χρονική διάρκεια και τμήμα παραχώρησης της χρήσης

Σύμφωνα με το άρθρο 8 του νόμου 4061/2012, η χρονική διάρκεια της παραχώρησης για όλες τις περιπτώσεις ακινήτων των οποίων η διαχείριση ανήκει στο ΥπΑΑΤ ορίζεται από 5 έως 25 έτη, με δυνατότητα παράτασης έως 10 έτη. Μπορεί, βέβαια, να συμφωνηθεί μεγαλύτερη διάρκεια παραχώρησης πέραν της 25ετίας, μόνο για επενδυτικούς σκοπούς, με την προϋπόθεση ότι η διάρκεια της παραχώρησης απαιτείται για την απόσβεση της επένδυσης ή για την ένταξή της σε κάποιο επενδυτικό νόμο ή πρόγραμμα, που σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να υπερβαίνει τα 40 έτη.

Το τμήμα για την περίπτωση των ακινήτων που παραχωρούνται με απόφαση του οικείου υπουργού και μετά από δημοπρασία δεν μπορεί να είναι κατώτερο του 60% της μισθωτικής αξίας του ακινήτου ανά έτος. Η τιμή εκκίνησης, λοιπόν, ορίζεται στο 60% της μισθωτικής αξίας, εκτός και αν η δημοπρασία αποβεί άκαρπη, οπότε η ελάχιστη προσφορά ορίζεται στο 70% της αρχικής τιμής εκκίνησης. Στην περίπτωση των ακινήτων που παραχωρούνται έναντι χαμηλού τιμήματος και με απόφαση Περιφερειάρχη, το τμήμα ορίζεται με απόφαση του υπουργού, αλλά συνήθως είναι στα 5 ευρώ/στρέμμα. Σε όλες τις περιπτώσεις παραχώρησης, το τμήμα καταβάλλεται ετησίως, εντός τριμήνου από την ημερομηνία που ορίζει η απόφαση παραχώρησης και κατατίθεται σε Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία («ΔΟΥ»), ως έσοδο κατά 50% του δημοσίου και κατά 50% των οικείων Περιφερειών.

Επιτροπή Θεμάτων γης και επίλυσης διαφορών

Στην έδρα κάθε περιφέρειας συνιστάται «Επιτροπή Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών», η οποία γνωμοδοτεί σχετικά με την παραχώρηση ακινήτων, αλλά και ασκεί τις αρμοδιότητες που τις ανατίθενται σχετικά με τη διαδικασία δημοπρασίας, τη μη προβολή δικαιωμάτων κυριότητας από το δημόσιο, τη διαδικασία για την εξαγορά ακινήτων και την αντιμετώπιση ακινήτων που παραχωρήθηκαν σε κτηνοτρόφους για βόσκηση. Με άλλα λόγια, πέρα από την παραχώρηση των ακινήτων και τη σχετική διαδικασία, οι επιτροπές αυτές είναι υπεύθυνες και για τη διευθέτηση του ευαίσθητου θέματος των καταπατήσεων που ενδέχεται να έχουν γίνει στα ακίνητα των οποίων η διαχείριση ανήκει στο ΥπΑΑΤ.

Για παράδειγμα, στα ακίνητα που παραχωρήθηκαν σε κτηνοτρόφους για κτηνοτροφική αποκατάσταση, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κτηνοτροφικού Κώδικα και του άρθρου 10 του νόμου 3147/2003, η κυριότητα αυτών ανήκει στο δημόσιο, ενώ οι κτηνοτρόφοι έχουν μόνο δικαίωμα χρήσης για όσο χρονικό διάστημα έχουν την ιδιότητα του κτηνοτρόφου και διατηρούν το ζωικό τους κεφάλαιο. Αν στο μεταξύ ο κτηνοτρόφος ή ο νόμιμος διάδοχός του άλλαξαν τη χρήση του ακινήτου, οφείλουν να το εγκαταλείψουν, εκτός και αν η αλλαγή αφορά σε συγκεκριμένο τμήμα και σε γεωργική χρήση. Η οικεία επιτροπή αναλαμβάνει να εξετάσει αυτές τις περιπτώσεις και να ειδοποιήσει τους ενδιαφερόμενους.

6.6.2. Η υλοποίηση του προγράμματος ενοικίασης δημόσιας γεωργικής γης

6.6.2.1. Βάση δεδομένων

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου 4061/2012, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 44 του νόμου 4384/2016, στο ΥπΑΑΤ τηρείται βάση δεδομένων, όπου και απεικονίζονται ψηφιακά όλα τα ακίνητα του προγράμματος. Στη βάση δεδομένων έχουν πρόσβαση οι Επιτροπές Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών, οι αρμόδιες υπηρεσίες των Περιφερειών της χώρας, οι Επιτροπές Ελέγχου και Νομιμότητας των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων, ο Οργανισμός Πληρωμών και Ελέγχου Κοινοτικών Ενισχύσεων Προσανατολισμού και Εγγυήσεων («ΟΠΕΚΕΠΕ»), καθώς και κάθε ενδιαφερόμενος μετά από σχετική του αίτηση στην αρμόδια υπηρεσία του ΥπΑΑΤ. Η βάση δεδομένων τηρούνταν αρχικά στον ΟΠΕΚΕΠΕ, αλλά έχει, πλέον, μεταφερθεί στη Γενική Διεύθυνση Αγροτικής Ανάπτυξης του ΥπΑΑΤ και, συγκεκριμένα, στη Διεύθυνση Τεχνικών Έργων και Αγροτικών Υποδομών.

Κάθε πράξη παραχώρησης του προγράμματος καταχωρείται στην ψηφιακή βάση δεδομένων. Στην πράξη παραχώρησης περιγράφεται το παραχωρούμενο ακίνητο κατά θέση, εμβαδόν και συντεταγμένες στο ελληνικό γεωδαιτικό σύστημα αναφοράς. Η βάση αυτή ενημερώνεται με όλες τις μεταβολές που γίνονται στα ακίνητα, είτε αφορά σε πράξη παραχώρησης είτε σε οποιαδήποτε πράξη που αλλάζει τη χρήση γης ή το χαρακτήρα των ακινήτων, όπως για παράδειγμα οι πράξεις εφαρμογής ή οι πράξεις ένταξης χαρακτηρισμού ενός ακινήτου ως δασικού.

6.6.2.2. Παραχώρηση αγροτικών ακινήτων έναντι χαμηλού τιμήματος **Διαδικτυακή πλατφόρμα και αιτήσεις**

Για τις ανάγκες υλοποίησης του προγράμματος παραχώρησης αγροτικών ακινήτων έναντι χαμηλού τιμήματος, έχει δημιουργηθεί μια ειδική διαδικτυακή πλατφόρμα,³³⁶ η οποία στοχεύει στη διασφάλιση της αξιοκρατίας και της διαφάνειας. Οι ενδιαφερόμενοι έχουν τη δυνατότητα να κάνουν εγγραφή, να δουν τα διαθέσιμα αγροτεμάχια στις περιοχές που τους ενδιαφέρουν³³⁷ και να καταθέσουν τις αιτήσεις τους μέχρι την καταληκτική ημερομηνία που αναφέρεται στην ειδική στήλη. Επίσης, καθώς συμπληρώνουν την αίτησή τους, έχουν τη δυνατότητα να δουν τα μόρια που συγκεντρώνουν με βάση τα διαθέσιμα κριτήρια. Με τη βοήθεια σύγχρονων εργαλείων, όπως το «Google Earth Pro», μπορούν να έχουν μια πρώτη δορυφορική εικόνα από τον υπολογιστή τους. Στην «Εικόνα 1» μπορούμε να δούμε ένα παράδειγμα από την Περιφερειακή Ενότητα Ξάνθης.

Εικόνα 1: Απεικόνιση Ακινήτου Από Την Περιφερειακή Ενότητα Ξάνθης

Οι ενδιαφερόμενοι μπορούν, επίσης, να αναζητήσουν τα διαθέσιμα ακίνητα της βάσης δεδομένων απευθείας από την Επιτροπή Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών της οικείας περιφέρειας. Ομοίως, μπορούν να υποβάλουν την αίτησή τους όχι μόνο ηλεκτρονικά μέσω της ειδικής διαδικτυακής πλατφόρμας, αλλά και με φυσική παρουσία στην εκάστοτε επιτροπή.

Διαθέσιμα στοιχεία

Το ΥπΑΑΤ, αν και τηρεί ψηφιακή βάση δεδομένων, δε δημοσιεύει στοιχεία για το πρόγραμμα. Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, σύμφωνα με το άρθρο 2 του νόμου 4061/2012, στη βάση δεδομένων έχει πρόσβαση κάθε ενδιαφερόμενος μετά από σχετική του αίτηση στην αρμόδια υπηρεσία. Στην αίτηση που καταθέσαμε για να αποκτήσουμε πρόσβαση, η υπηρεσία

³³⁶ Δείτε την εδώ: <http://migis.minagric.gr/site/index>

³³⁷ Δείτε εδώ: <http://migis.minagric.gr/GeoFile/index>

μας απάντησε αρνητικά. Στην απάντησή της ξεκαθάρισε, μεταξύ άλλων, ότι «είναι αδύνατη η έγκριση για πρόσβασή μας στα εν θέματι στοιχεία καθώς δεν εμφανίζεται ειδικό έννομο συμφέρον, καθώς αυτά χορηγούνται αποκλειστικά και μόνο σε δημόσια πανεπιστημιακά ιδρύματα, αλλά και καθώς με το θέμα της έρευνάς μας τίθεται ένα επιπλέον ερώτημα για μη ορθή πρακτική που αντίκεινται στα χρηστά ήθη βάσει του νόμου 146/1914 περί αθέμιτου ανταγωνισμού».

Σύμφωνα με την επίσημη αναφορά στη διαδικτυακή πλατφόρμα του ΥπΑΑΤ για την ενοικίαση δημόσιας γεωργικής γης, ο «μέγιστος αριθμός στρεμμάτων που είναι δυνατόν να διανεμηθούν είναι τα 3 εκ., ενώ στην πλειοψηφία τους τα αγροτεμάχια είναι μικρότερα των 10 στρεμμάτων». Ωστόσο, σύμφωνα με κάποια δημοσιεύματα,³³⁸ τα διαθέσιμα στρέμματα ανέρχονται σε περίπου 1,799 εκ. στρέμματα, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων (το 84%, δηλαδή 1,457 εκ. στρέμματα) βρίσκεται στη Βόρεια Ελλάδα και συγκεκριμένα στις 16 περιφερειακές ενότητες της Μακεδονίας και της Θράκης. Στη λίστα με τα διαθέσιμα ακίνητα φέρεται να έχουν συμπεριληφθεί μάλιστα και ακίνητα συνεταιρισμών που έχουν πτωχεύσει (π.χ. της ΕΑΣ Λάρισας, της ΕΑΣ Καρδίτσας, της ΕΑΣ Ροδόπης).

Σε αναζήτηση που κάναμε στην ειδική διαδικτυακή πλατφόρμα³³⁹ και συγκεκριμένα στο πεδίο που αφορά στις κατακυρώσεις που έχουν γίνει μέχρι στιγμής, καταφέραμε να αντλήσουμε μερικά στοιχεία και να τα οργανώσουμε με βάση το έτος κατακύρωσης (δείτε τον «Πίνακα Π6») ή εναλλακτικά με βάση την περιφερειακή ενότητα (δείτε τον «Πίνακα Π7»). Βέβαια, η πρώτη ανάλυση των στοιχείων που παρουσιάζονται στην πλατφόρμα, κατέδειξε ότι από τις 269 περιπτώσεις, οι 86 αφορούσαν σε διπλοεγγραφές κι έτσι εξαιρέθηκαν από την περαιτέρω επεξεργασία. Συνολικά, λοιπόν, ο αριθμός ακινήτων που εξετάστηκαν ανήλθε στα 183.

Όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα Π6, από το 2013 που έγινε η πρώτη παραχώρηση μέχρι και τα τέλη του 2018, διατέθηκαν 183 ακίνητα σε 87 ωφελούμενους, οι τρεις από τους οποίους ήταν ΑΣ. Σχεδόν τα μισά διατέθηκαν στα δύο πρώτα έτη (2013 και 2014), ενώ ύφεση φαίνεται να υπήρξε στην υλοποίηση του προγράμματος κατά τη διετία 2016-2017. Αύξηση υπήρξε μέσα στο 2018, αν και αυτή οφείλεται στη διάθεση πολλών ακινήτων σε μία μόνο περιφερειακή ενότητα, όπως προκύπτει και στον Πίνακα Π7 που παρουσιάζει τα στοιχεία με βάση τη γεωγραφική τους προέλευση.

³³⁸ Δείτε εδώ το σχετικό δημοσίευμα με αναλυτικά στοιχεία: <http://www.efsyn.gr/arthro/misthoseis-gis-gia-stirixi-tis-agrotikis-oikonomias>

³³⁹ Δείτε εδώ: <http://migis.minagric.gr/award/index>

Πίνακας Π6: Κατακυρώσεις Προγράμματος Με Βάση Το Έτος (Ειδική Πλατφόρμα)

Έτος	Αριθμός Ακινήτων	Αριθμός Ωφελουμένων	Αριθμός Περιφερειακών Ενοτήτων	Αριθμός Συνεταιρισμών	Μέσος Όρος Μορίων
2013	27	10	4	0	462
2014	55	35	4	1	442,29
2015	32	20	7	1	473,81
2016	7	6	3	0	443,33
2017	2	2	1	0	505
2018	60	14	3	1	515,71
Σύνολο	183	87	22	3	465,23

Σημείωση: Ο μέσος όρος μορίων αντιστοιχεί στο μέσο όρο μορίων που συγκέντρωσαν οι ωφελούμενοι.

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τον ειδικό ιστότοπο του ΥπΑΑΤ, ο οποίος είναι διαθέσιμος εδώ: <http://migis.minagric.gr/award/index>

Ο Πίνακας Π7 φαίνεται να επιβεβαιώνει και το δημοσίευμα που αναφέρει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των διαθέσιμων ακινήτων βρίσκεται στη Βόρεια Ελλάδα. Όπως μπορούμε να δούμε, το 80% των ακινήτων που έχουν μέχρι στιγμής παραχωρηθεί προέρχονται από περιφερειακές ενότητες της Μακεδονίας και της Θράκης, ενώ ένα 12% προέρχεται από την Ήπειρο. Με άλλα λόγια, η παρουσία του προγράμματος στην Κεντρική και Νότια Ελλάδα είναι πολύ μικρή. Οι Σέρρες διεκδικούν τα πρωτεία με περίπου το 35% των ακινήτων, αν και αυτό οφείλεται στην έντονη κινητικότητα το 2018. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο μέσος όρος μορίων κινήθηκε σε υψηλά επίπεδα, κάτι που σημαίνει ότι οι ωφελούμενοι μάλλον συγκέντρωσαν μόρια από πολλές διαφορετικές ομάδες κριτηρίων ή ότι οι περισσότεροι από αυτούς ήταν άνεργοι με λίγα αγροτικά ακίνητα στη διάθεσή τους.

Η πραγματικότητα, όμως, φαίνεται να είναι πολύ διαφορετική από αυτή που εμφανίζεται στην ειδική διαδικτυακή πλατφόρμα και κατά συνέπεια στους δύο πίνακες. Μια πρόχειρη αναζήτηση στον ιστότοπο του προγράμματος «ΔΙΑΥΓΕΙΑ», αρκεί για να καταλάβει κάποιος ότι τα ακίνητα που παραχωρήθηκαν απευθείας, καθώς και αυτά που θα μπορούσαν να είχαν παραχωρηθεί απευθείας αλλά τελικά δημοπρατήθηκαν, είναι πολύ περισσότερα από αυτά που εμφανίζονται στην επίσημη πλατφόρμα. Για παράδειγμα, αν κάποιος αναζητήσει τι συνέβη στην Περιφερειακή Ενότητα Ξάνθης από την αρχή του προγράμματος, θα διαπιστώσει ότι το πλήθος των ακινήτων που έχουν παραχωρηθεί είναι πραγματικά αρκετά μεγάλο και δεν έχει καμία σχέση με το μονοψήφιο αριθμό που εμφανίζεται στην επίσημη ειδική σελίδα του ΥπΑΑΤ.

Πίνακας Π7: Κατακυρώσεις Με Βάση Την Περιφερειακή Ενότητα (Ειδική Πλατφόρμα)

Περιφερειακή Ενότητα	Αριθμός ακινήτων	Αριθμός ωφελουμένων	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Μόρια
Δράμα	16	4	7	0	9	0	0	0	417,50
Έβρος	43	22	7	36	0	0	0	0	437,73
Θεσπρωτία	7	5	0	0	6	1	0	0	426
Μεσσηνία	1	1	0	0	1	0	0	0	430
Ξάνθη	5	5	0	0	2	0	2	1	492
Πρέβεζα	15	14	0	4	10	0	0	1	472,86
Ρόδος	3	1	3	0	0	0	0	0	480
Σέρρες	64	17	0	3	2	1	0	58	519,41
Φθιώτιδα	10	5	10	0	0	0	0	0	480
Φλώρινα	19	14	0	12	2	5	0	0	449,29

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τον ειδικό ιστότοπο του ΥπΑΑΤ, ο οποίος είναι διαθέσιμος εδώ: <http://migis.minagric.gr/award/index>

6.6.2.3. Παραχωρήσεις ακινήτων μετά από δημοπρασία

Διαδικασία δημοπρασίας

Για τα ακίνητα που παραχωρούνται έναντι τιμήματος αποκλειστικά μετά από απόφαση του υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, συγκροτείται πενταμελής επιτροπή («Επιτροπή Δημοπρασίας») με αντικείμενο τη διενέργεια της δημοπρασίας. Τα ακίνητα αυτά πρέπει να είναι είτε μεγαλύτερα των 100 στρεμμάτων, είτε να προορίζονται για επενδύσεις άνω των 3 εκατ. ευρώ. Με απόφαση της Επιτροπής δημοπρασίας καθορίζεται το ελάχιστο όριο προσφοράς, το οποίο δεν μπορεί να είναι κατώτερο του 60% της μισθωτικής αξίας του ακινήτου ανά έτος. Οι δημοπρασίες διεξάγονται στην Αθήνα σε χώρο και χρόνο που προσδιορίζεται και γνωστοποιείται με διακήρυξη του ΥπΑΑΤ, διευθύνονται από την Επιτροπή, ενώ κάθε προσφορά είναι υποχρεωτική για τον πλειοδότη.

Για την παραχώρηση της χρήσης ακινήτου έναντι τιμήματος και δη στις περιπτώσεις που αρκεί η απόφαση του οικείου περιφερειάρχη (δηλαδή δε χρειάζεται η απόφαση του υπουργού), η δημοπρασία διενεργείται από την Επιτροπή Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών. Οι δημοπρασίες διεξάγονται στην έδρα της οικείας περιφέρειας σε χώρο και χρόνο που προσδιορίζονται και γνωστοποιούνται με τη διακήρυξη. Αν έχουν συγκροτηθεί περισσότερες Επιτροπές Θεμάτων Γης και Επίλυσης Διαφορών, η δημοπρασία διεξάγεται στην έδρα της Επιτροπής στη χωρική αρμοδιότητα της οποίας βρίσκεται το δημοπρατούμενο ακίνητο. Πρέπει να σημειωθεί πως σύμφωνα με το άρθρο 4 του νόμου 4061/2012, δημοπρασίες μπορούν να διενεργηθούν ουσιαστικά για όλα τα αγροτικά ακίνητα που είναι μικρότερα των 100 στρεμμάτων ή δεν προορίζονται για επενδύσεις άνω των 3 εκατ. ευρώ. Με άλλα λόγια, είναι ουσιαστικά στη διακριτική ευχέρεια των περιφερειών να επιλέξουν αν θα παραχωρήσουν ένα ακίνητο απευθείας με βάση το σύστημα της μοριοδότησης ή αν θα προτιμήσουν τη διαδικασία της δημοπρασίας.

Δημοπρασίες που έχουν διενεργηθεί

Στην ειδική σελίδα του ΥπΑΑΤ³⁴⁰ δημοσιεύονται όλες οι διακηρύξεις για τη δημοπρασία ακινήτων, είτε αυτά αφορούν σε αυτά που παραχωρούνται αποκλειστικά με απόφαση του υπουργού είτε σε αυτά για τα οποία αρκεί η απόφαση του οικείου Περιφερειάρχη.

Όπως φαίνεται στη σελίδα που παρουσιάζει τα ακίνητα που δημοπρατήθηκαν με απόφαση υπουργού³⁴¹ αλλά και στον Πίνακα Π8 που διαμορφώθηκε με βάση τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τη «ΔΙΑΥΓΕΙΑ», από το τέλος του 2012 μέχρι σήμερα, έγιναν προσκλήσεις για 26 ακίνητα, 25 από τα οποία παραχωρήθηκαν τελικά στους υποψήφιους που πλειοδότησαν. Όπως είναι φυσικό, όλα τα ακίνητα αυτά ήταν είτε μεγαλύτερα των 100 στρεμμάτων, είτε προορίζονταν για μεγάλες επενδύσεις άνω των 3 εκατ. ευρώ. Σε δύο περιπτώσεις που το εμβαδό ήταν μικρότερο από 100 στρέμματα, η παραχώρηση έγινε για επένδυση σε εγκαταστάσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

Το μέσο εμβαδό των ακινήτων που δημοπρατήθηκαν ήταν τα 233 στρέμματα και η μέση τιμή εκκίνησης (ανά στρέμμα) ήταν τα 46 ευρώ/στρέμμα. Συνολικά, διατέθηκαν περίπου 5.900 στρέμματα και εισπράττονται κάθε έτος (από το 2018 και πέρα) 359.000 ευρώ, τα οποία μοιράζονται το δημόσιο και οι περιφέρειες εξ ημισείας. Η συνολική διαφορά μεταξύ της τιμής εκκίνησης και της τιμής παραχώρησης είναι στα 119.212 ευρώ, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις μάλλον υπήρξαν διαφορετικοί υποψήφιοι που υπέβαλλαν διαφορετικές προσφορές. Μόνο σε μία περίπτωση η τιμή παραχώρησης ήταν μικρότερη, αφού διαπιστώθηκε ότι μεγάλο τμήμα του ακινήτου ήταν δασικό. Μεταξύ των πλειοδοτών, υπήρξαν ιδιώτες, αλλά και αρκετές εταιρείες, όπως επίσης και ένας δήμος, αλλά κανένας ΑΣ ή ΟΠ.

Τα περισσότερα από τα ακίνητα που δημοπρατήθηκαν βρίσκονται σε περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης (Καβάλα, Δράμα, Ξάνθη, Έβρος), καθώς και στην Ήπειρο (Πρέβεζα, Άρτα). Επίσης, η μερίδα του λέοντος δημοπρατήθηκε τη διετία 2013-2014, με μόνο τέσσερις από τις συνολικά 25 δημοπρασίες να έχουν λάβει χώρα την τελευταία τριετία.

³⁴⁰ Δείτε εδώ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/dimoprasies>

³⁴¹ Δείτε τις εδώ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/dimoprasies/751-akinith-periousia-ypaat>

Πίνακας Π8: Δημοπρασίες Με Απόφαση Υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης Και Τροφίμων

Έτος	Περιφερειακή ενότητα	Εμβαδό	Τιμή εκκίνησης €/στρ	Τιμή εκκίνησης	Τιμή παραχώρησης
2018	Πρέβεζας	135,52	30	4.065,59	14.229,58
2017	Ξάνθης	133,34	50	7.144	7.286,86
2016	Ξάνθης	113,72	13	1.478,38	1.478,38
2016	Καβάλας	59,51	40	2.380,42	2.499,44
2014	Δράμας	800,08	40	32.003,1	81.775,83
2014	Αιτωλοακαρνανίας	158,35	93	14.726,27	-
2014	Έβρου	200,55	40	8.022,02	6.492,74
2014	Έβρου	238,42	40	9.536,96	9.656,17
2014	Βοιωτίας	126,04	90	11.343,74	11.343,74
2014	Πρέβεζας	199,93	30	5.998	11.596,14
2014	Πρέβεζας	135,24	30	4.057,29	8.114,58
2014	Πρέβεζας	119,88	30	3.596,52	3.776,34
2014	Πρέβεζας	102,00	30	3.060	3.060
2014	Πρέβεζας	123,31	30	3.699,29	5.733,9
2014	Άρτας	101,25	48	4.859,92	16.706
2013	Βοιωτίας	127,48	56	7.138,88	8.286,2
2013	Άρτας	192,49	75	14.436,51	15.014
2013	Ξάνθης	30,00	70	2.100	2.250
2013	Άρτας	118,78	70	8.314,77	8.552,33
2013	Ξάνθης	167,25	68	11.373,3	13.882,11
2013	Φθιώτιδας	107,21	17	1.822,54	5.360,5
2013	Αιτωλοακαρνανίας	367,01	47	17.249,5	56.886,7
2013	Ξάνθης	225,13	45	10.130,94	10.581,2
2013	Δράμας	1.523,81	20	30.476,25	32.762
2013	Ξάνθης	225,40	45	10.143	10.593,8
2013	Ξάνθης	225,13	45	10.130,94	10.581,2

Σημείωση: Η μονάδα μέτρησης του εμβαδού που παρουσιάζεται είναι σε στρέμματα και οι τιμές εκκίνησης και παραχώρησης σε ευρώ. Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τον ειδικό ιστότοπο του ΥπΑΑΤ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/dimoprasies/751-akinith-periousia-ypaat>

Μεγαλύτερη κινητικότητα παρουσιάζουν οι παραχωρήσεις μέσω δημοπρασίας στις περιπτώσεις που αρκεί η απόφαση περιφερειάρχη. Όπως μπορούμε να δούμε στη σελίδα του ΥπΑΑΤ αλλά και στον Πίνακα Π9, 27 περιφερειακές ενότητες έχουν συμμετάσχει μέχρι τώρα για την τριετία 2016-2018 που η ειδική σελίδα του ΥπΑΑΤ δημοσιεύει στοιχεία. Η Βόρεια Ελλάδα πρωτοστατεί, όπως θα περίμενε κανείς, καθώς πάνω από το 95% των δημοπρασιών έλαβαν χώρα σε ενότητες που ανήκουν γεωγραφικά στη Μακεδονία και τη Θράκη. Αν και στον ιστότοπο του ΥπΑΑΤ δε φαίνεται πόσες από αυτές ήταν επιτυχείς, ένας γρήγορος έλεγχος στη «ΔΙΑΥΓΕΙΑ» αρκεί για να οδηγηθεί κάποιος στο συμπέρασμα ότι οι περισσότερες ήταν μάλλον γόνιμες. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι οι περιφέρειες φαίνεται να προτιμούν τη διαδικασία της δημοπρασίας από την απευθείας παραχώρηση, αν και για να διακριβωθεί κάτι τέτοιο θα χρειαζόνταν τα επίσημα συγκεντρωτικά στοιχεία του ΥπΑΑΤ.

Πίνακας Π9: Δημοπρασίες Με Απόφαση Περιφερειαρχών

Περιφερειακή Ενότητα	2016	2017	2018	Σύνολο
Άρτας	0	0	1	1
Βοιωτίας	0	2	0	2
Γρεβενών	0	3	0	3
Δράμας	30	86	96	212
Έβρου	102	239	289	630
Ημαθίας	1	0	5	6
Ηρακλείου	0	2	4	6
Θεσπρωτίας	0	2	6	8
Θεσσαλονίκης	47	42	108	197
Ιωαννίνων	1	0	0	1
Καβάλας	4	12	23	39
Καρδίτσας	0	1	2	3
Καστοριάς	32	51	80	163
Κιλκίς	16	109	131	256
Κοζάνης	55	113	58	226
Λάρισας	1	5	2	8
Λασιθίου	0	1	1	2
Μαγνησίας	6	0	0	6
Μεσσηνίας	0	1	0	1
Ξάνθης	28	115	62	205
Πέλλας	7	23	47	77
Πιερίας	0	3	5	8
Πρέβεζας	6	14	4	24
Ροδόπης	0	16	17	33
Σερρών	63	76	92	231
Φθιώτιδας	0	1	0	1
Φλώρινας	24	46	17	87
Σύνολο	399	963	1050	2436

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων από τον ειδικό ιστότοπο του ΥπΑΑΤ, ο οποίος είναι διαθέσιμος εδώ: <http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/dimoprasies>

6.6.3. Σχόλια και συμπεράσματα

Ο νόμος 4061/2012 διόρθωσε κάποια κενά στην αγροτική νομοθεσία, η οποία στην περίπτωση των αγροτικών ακινήτων του δημοσίου ήταν διάσπαρτη σε πλήθος νομοθετημάτων. Με τις διατάξεις του εν λόγω νόμου καθιερώθηκε η ενιαία χρήση του όρου «ακίνητα», αποσαφηνίστηκε ότι στα ακίνητα αυτά το ΥπΑΑΤ ασκεί τη διαχείριση για λογαριασμό του ελληνικού δημοσίου, δημιουργήθηκε ενιαίο θεσμικό πλαίσιο και προσδιορίστηκαν οι διαχειριστικές πράξεις και τα όργανα που τις ασκούν. Δημιουργήθηκε, επίσης, μια βάση δεδομένων που αποτυπώνει όλα τα διαθέσιμα αγροτικά ακίνητα του προγράμματος και ξεκίνησε η διάθεσή τους για γεωργική ή και άλλες χρήσεις (π.χ. επενδύσεις σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας).

Όπως συμβαίνει συχνά στην περίπτωση του ελληνικού δημοσίου, το ΥπΑΑΤ δε δημοσιεύει στοιχεία για την πορεία υλοποίησης του προγράμματος. Τα

μόνα διαθέσιμα επίσημα στοιχεία αφορούν στα απολύτως απαραίτητα, δηλαδή σε κάποιες κατακυρώσεις που λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της απευθείας παραχώρησης έναντι χαμηλού τιμήματος και στις προσκλήσεις που δημοσιεύονται υποχρεωτικά για τις δημοπρασίες. Βέβαια, στη «ΔΙΑΥΓΕΙΑ» δημοσιεύονται όλες οι προσκλήσεις και όλες οι παραχωρήσεις, πλην όμως μεμονωμένα και αποσπασματικά. Είναι, επομένως, σχεδόν αδύνατο να συγκεντρώσει και να οργανώσει κάποιος τα στοιχεία που ούτως ή άλλως είναι συγκεντρωμένα στη βάση δεδομένων του προγράμματος που διατηρεί το ΥπΑΑΤ.

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του νόμου, μόνο η εγκατάσταση της βάσης αυτής στοίχισε 500.000 ευρώ, ενώ η συντήρησή της στοιχίζει 150.000 ευρώ κατ' έτος. Την ίδια στιγμή, κανένας πολίτης δεν έχει ούτε σαφή εικόνα για την πορεία του προγράμματος ούτε φυσικά πρόσβαση στα στοιχεία της βάσης. Η επίσημη και τεκμηριωμένη ενημέρωση του ΥπΑΑΤ είναι, όμως, απολύτως αναγκαία προκειμένου να γίνουν σωστές αναλύσεις και να αξιολογηθεί ουσιαστικά η πορεία του προγράμματος. Στο αίτημά μας προς τη σχετική υπηρεσία και αφού αναφέραμε ότι σκοπός μας είναι, μεταξύ άλλων, να αξιολογήσουμε την πορεία υλοποίησης του προγράμματος, λάβαμε την εξής απάντηση: «Δε μας προσδιορίζετε ποιος φορέας σας έχει ορίσει αξιολογητή και ποιος φορέας σας έχει προσδώσει την συγκεκριμένη αρμοδιότητα, τη στιγμή που η λειτουργία και η αξιολόγηση εκάστης υπηρεσίας του δημόσιου τομέα διέπεται από θεσμοθετημένες διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας, αλλά και κάθε δημόσιο έργο έχει 'περιβληθεί τύπου', δηλαδή πριν αρχίσει η λειτουργία του έχει ήδη θεσμοθετηθεί, αξιολογηθεί και πιστοποιηθεί από τους προβλεπόμενους κάθε φορά δημόσιους φορείς με γνώμονα πάντα το δημόσιο συμφέρον».

Στην ανάλυση που κάναμε με βάση τα στοιχεία που αντλήσαμε από τις ειδικές σελίδες του ΥπΑΑΤ αλλά και από τη «ΔΙΑΥΓΕΙΑ», μπορεί κάποιος να διαπιστώσει ότι υπάρχει μεν κινητικότητα στο πρόγραμμα, ειδικά στην περίπτωση των δημοπρασιών με απόφαση Περιφερειάρχων, αλλά μάλλον υπάρχει ακόμη πολύ έδαφος (κυριολεκτικά και μεταφορικά) να διανυθεί. Εάν επιχειρηθεί μια πρόχειρη εκτίμηση με βάση τα στοιχεία από τους παραπάνω πίνακες, λαμβάνοντας υπόψη ένα αισιόδοξο σενάριο για το μέσο εμβαδό των παραχωρηθέντων ακινήτων (π.χ. 50 στρέμματα), καθώς και το ότι υπήρξαν πολλές δημοπρασίες με απόφαση περιφερειάρχων πριν το 2016 ή ότι υπάρχουν πολύ περισσότερες απευθείας παραχωρήσεις από αυτές που εμφανίζονται στην πλατφόρμα, τότε το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι η συνολική έκταση που έχει διατεθεί δεν πρέπει να ξεπερνά τα 250.000 στρέμματα. Στην επίσημη διαδικτυακή πλατφόρμα αναφέρεται ότι η μέγιστη έκταση διαθέσιμων ακινήτων ανέρχεται σε 3 εκατ. στρέμματα, ενώ κάποια δημοσιεύματα –που προαναφέρθηκαν– εκτιμούν ότι η έκταση αυτή είναι περίπου η μισή. Συνεπώς, αν η (αισιόδοξη) εκτίμησή μας είναι σωστή, τότε μάλλον χρειάζεται κάποιος επαναπροσδιορισμός ή έστω επιτάχυνση του προγράμματος. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η και γενικότερη

γεωγραφική ανισοκατανομή, με τη Βόρεια Ελλάδα να κυριαρχεί και την υπόλοιπη χώρα να έχει ελάχιστη συμμετοχή, αν και αυτό ίσως οφείλεται στη μεγάλη διαθεσιμότητα ακινήτων στη Βόρεια Ελλάδα.

Γενικά, αν δεχτούμε την αναφορά της επίσημης πλατφόρμας για το συνολικό μέγεθος των ακινήτων (3 εκατ. στρέμματα), αυτό αντιστοιχεί σε περίπου 5,8% της συνολικής χρησιμοποιούμενης γεωργικής έκτασης της χώρας μας³⁴², οπότε δεν είναι ευκαταφρόνητο. Σημειώνεται, όμως, ότι χωρίς ολοκληρωμένα και συγκεντρωτικά στοιχεία του ΥπΑΑΤ, τα οποία βρίσκονται «κλειδωμένα» στη βάση δεδομένων που το ΥπΑΑΤ διατηρεί, δε γίνεται να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα.

Επομένως, το πρώτο βήμα που χρειάζεται να γίνει είναι να υπάρξει απόλυτη διαφάνεια με τη μετατροπή των δεδομένων από κλειστά σε ανοικτά. Είναι, άλλωστε, δημόσια δεδομένα που αφορούν σε δημόσια περιουσία. Η δημόσια πληροφορία πρέπει να είναι άμεσα διαθέσιμη στο κοινό χωρίς γραφειοκρατικά εμπόδια και χωρίς αιτήσεις. Συνεπώς, όποιος πολίτης το επιθυμεί, πρέπει να έχει το δικαίωμα να έχει άμεση πρόσβαση στην εν λόγω βάση δεδομένων μέσω του διαδικτύου, χωρίς να χρειάζεται να παρέμβει ή να μεσολαβήσει κάποιος.

Είναι αλήθεια ότι το πρόγραμμα ενοικίασης δημόσιας γεωργικής γης έδωσε λύσεις τόσο στο πρόβλημα του κατακερματισμού μέρους της αγροτικής νομοθεσίας όσο και σε μέρος του προβλήματος των κατακερματισμένων σχολαζόντων ακινήτων του δημοσίου. Ομοίως, κάποιες κύριες αποφάσεις ήταν σωστές, όπως αυτή για την εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας με ανάθεση αρμοδιοτήτων στις περιφέρειες. Παράλληλα, η ανταπόκριση του κόσμου της παραγωγής φαίνεται να υπήρξε ικανοποιητική. Στην περίπτωση των δημοπρασιών, μάλιστα, η ζήτηση ήταν μεγάλη, όπως φανερώνει και η διαφορά της τιμής παραχώρησης από την τιμή εκκίνησης ή το πλήθος των ακινήτων που βγήκαν σε δημοπρασία σε αρκετές περιφέρειες της χώρας.

Το κυρίαρχο ζητούμενο, λοιπόν, είναι πως θα επιταχυνθεί η διάθεση των ακινήτων, για να φέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα όχι μόνο ως προς την τόνωση της εγχώριας παραγωγής, αλλά και για την ενίσχυση της κουλτούρας συνεκμεταλλεύσεων ή την υποστήριξη της συνεργατικότητας.

³⁴² Μπορείτε να δείτε την εν λόγω έκταση (51.506.900 στρέμματα για το 2017), κάνοντας τη σχετική αναζήτηση στα στοιχεία της Eurostat: https://ec.europa.eu/assets/agri/cap-context-indicators/documents/c18_en.pdf

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Adrian, L.A.J., & Green, T.W. (2001). "Agricultural cooperative managers and the business environment". *Journal of Agribusiness*, 19, 17-33.

Amat, L., Assefová, D., Bodiguel, L., Chirică, S., Christodoulou, M., Efstathiou, A., van Galen, M., Kordoš, V., Lakner, D., Montanari, F., Nanga, J., Natterer, A., Todorova, E., Traon, D., Varallo, C., & Vlahov-Buhin (2016). Study on agricultural interbranch organisations (IBOs) in the EU. Brussels, Belgium: European Commission.

Ananiadis, Y., Notta, O., & Oustapassidis, K. (2003). "Cooperative competitiveness and capital structure in the Greek dairy industry". *Journal of Rural Cooperation*, 31, 95-110.

Arcas-Lario, N., Martín-Ugedo, J.F., & Mínguez-Verac, A. (2014). "Farmers' satisfaction with fresh fruit and vegetable marketing Spanish cooperatives: An explanation from agency theory". *International Food and Agribusiness Management Review*, 17, 127-146.

Banerjee, A.D., Mookherjee, D., Munshi, K., & Ray, D. (2001). "Inequality, control rights, and rent seeking: Sugar cooperatives in Maharashtra". *Journal of Political Economy*, 109, 138-190.

Barton, D. (1989). What is a cooperative?. In Cobia, D. (Ed.), *Cooperatives in agriculture* (pp. 1-20). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Benos, T., Kalogeras, N., Verhees, F.J.H.M., Sergaki, P., & Pennings, J.M.E. (2016). "Cooperatives' organizational restructuring, strategic attributes and performance: The case of agribusiness cooperatives in Greece". *Agribusiness*, 32, 127-150.

Benos, T., Kalogeras, N., Wetzels, M., de Ruyter, K., & Pennings, J.M.E. (2018). "Harnessing a 'currency matrix' for performance measurement in cooperatives: A multi-phased study". *Sustainability*, 10, 4536.

Beverland, M. (2007). "Can cooperatives brand? Exploring the interplay between cooperative structure and sustained brand marketing success". *Food Policy*, 32, 480-495.

Bhuyan, S. (2007). "The 'people' factor in cooperatives: An analysis of members' attitudes and behavior". *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 55, 275-298.

Bijman, J., Iliopoulos, C., Poppe, K.J., Gijselinckx, C., Hagedorn, K., Hanisch, M., Hendrikse, G.W.J., Kühl, R., Ollila, P., Pyykkönen, P., & van der Sangen, G. (2012). Support for farmers' cooperatives: Final report. Wageningen, the Netherlands, Wageningen UR, available at: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/external-studies/2012/support-farmers-coop/fulltext_en.pdf

Birchall, J. (2011). *People-centred businesses: Co-operatives, mutuals and the idea of membership*. London, UK: Palgrave MacMillan.

Birchall, J. (2013). "The potential of co-operatives during the current recession; theorizing comparative advantage". *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 2, 1-22.

Bogers, M., & West, J. (2012). "Managing distributed innovation: Strategic utilization of open and user innovation". *Creative Innovation Management*, 21, 61-75.

Borgen, S.O. (2011). "Product differentiation and cooperative governance". *The Journal of Socio-Economics*, 40, 327-333.

Borgen, S.O., & Aarset, B. (2016). "Participatory Innovation: Lessons from breeding cooperatives". *Agricultural Systems*, 145, 99-105.

Boyle, G.E. (2004). "The economic efficiency of Irish dairy marketing co-operatives". *Agribusiness*, 20, 143-153.

Byrne, N., Heinonen, K., & Jussila, I. (2015). "The role of proximity in value preferences: a study of consumer co-operatives". *Annals of Public and Cooperative Economics*, 86, 339-361.

CASE (2017). Study and reports on the VAT gap in the EU-28 Member States: 2017 Final Report. Warsaw, Poland: Center for Social and Economic Research (CASE), and Vienna, Austria: Institute for Advanced Studies (IHS).

Chaddad, F.R., & Cook, M.L. (2004). "Understanding new cooperative models: An ownership-control rights typology". *Review of Agricultural Economics*, 26, 348-360.

Chartier, O., Cronin, E., Selten, M., van Galen, M., Bijman, J., Viaggi, D., Arevalo, I., Smit, B., Ruijs, M., van der Meulen, B., & Vollaro, M. (2018). Study on producer organisations and their activities in the olive oil, beef and veal and arable crops sectors. Brussels, Belgium: European Commission.

Cook, M.L. (1994). "The role of management behaviour in agricultural cooperatives". *Journal of Agricultural Cooperation*, 9, 42-58.

Cook, M.L. (1995). "The future of U.S. agricultural cooperatives: A neo-institutional approach". *American Journal of Agricultural Economics*, 77, 1153–1159.

Cook, M.L. & Burrell, M.J. (2009). A cooperative lifecycle framework. Working paper, Department of Agricultural and Applied Economics, University of Missouri, Columbia, MO, USA.

Cook, M.L., & Iliopoulos, C. (1999). "Beginning to inform the theory of the co-operative firm: Emergence of the new generation cooperative". *Finnish Journal of Business Economics*, 4, 525-535.

Cook, M.L., & Iliopoulos, C. (2000). "Ill-defined property rights in collective action: The case of US agricultural Cooperatives". In Menard, C. (Ed.), *Institutions, contracts and organisations: Perspectives from new institutional economics* (pp., 335-348). Cheltenham, U.K. and Northampton, MA: Elgar Publishing.

Cook, M.L., & Iliopoulos, C. (2016). "Generic solutions to coordination and organizational costs: informing cooperative longevity". *Journal on Chain and Network Science*, 16, 19-27.

Cook, M.L., Klein, P., & Iliopoulos, C. (2008). "Contracting and organization in food and agriculture". In Glachant, J.-M., & Brousseau, E. (Eds.) *New institutional economics: A guidebook* (pp. 292-304), Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Cracogna, D., Fici, A., & Henrÿ, H. (2013). *International handbook of cooperative law*. Berlin Heidelberg, Germany: Springer-Verlag.

Craig, J.G. (1993). *The nature of co-operation*. Montreal, Canada: Black Rose Books.

Davis, P. (2016). "Retrieving the co-operative value-based leadership model of Terry Thomas". *Journal of Business Ethics*, 135, 557-568.

Dunn, J.R. (1988). "Basic cooperative principles and their relationship to selected practices". *Journal of Agricultural Corporation*, 3, 83-93.

Ernst & Young (2012). Enlightened co-operative governance. Balancing performance with broader principles in co-operatives and mutual. Available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Enlightened_co-operative_governance/\\$FILE/Enlightened%20co-operative%20governance_EN.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Enlightened_co-operative_governance/$FILE/Enlightened%20co-operative%20governance_EN.pdf)

Eurostat (2013). *Agriculture, forestry and fishery statistics* - 2013 edition. Luxembourg, Luxembourg: European Commission.

Eurostat (2018). Agriculture in the European Union and the Member States - Statistical factsheets, available at: https://ec.europa.eu/agriculture/statistics/factsheets_en

Feng, L., Friis, A., & Nilsson, J. (2016). "Social capital among members in grain marketing cooperatives of different sizes". *Agribusiness*, 32, 113-126.

Fici, A. (2014). "The essential role of cooperative law". *The Dovenschmidt Quarterly*, 4, 147-158.

Fjeldstad, Ø.D., Snow, C.C., Miles, R.E., & Lettl, C. (2012). "The architecture of collaboration". *Strategic Management Journal*, 33, 734-750.

Foreman, P., & Whetten, D.A. (2002). "Members' identification with multiple-identity organizations". *Organization Science*, 13, 618-635.

Galbraith, J.K. (1968). *American capitalism: The concept of countervailing power*. London, UK: Penguin Books.

Geldes, C., Felzensztein, C., Turkina, E., & Durand, A. (2015). "How does proximity affect interfirm marketing cooperation? A study of an agribusiness cluster". *Journal of Business Research*, 68, 263-272.

Gentzoglanis, A. (1997). "Economic and financial performance of cooperatives and investor-owned firms: An empirical study". In Nilsson, J., & van Dijk, G. (Eds.), *Strategies and structures in the agro-food industries* (pp. 171-182). Assen, the Netherlands: van Gorcum.

Grashuis, J., & Cook, M.L. (2017). "Toward an updated typology of us farmer cooperatives: Survey evidence of recent hybrid ownership restructuring". In: Hendrikse, G., Cliquet, G., Ehrmann, T., & Windsperger, J. (Eds.), *Management and governance of networks. Contributions to management science* (pp. 149-170). New York, USA: Springer.

Gupta, C. (2014). "The co-operative model as a 'living experiment in democracy". *Journal of Co-operative Organization and Management*, 2, 98-107.

Hagen, H. (2012). Guidelines for cooperative legislation. International Labour Office. – 3rd ed. Geneva: ILO, available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_195533.pdf

Hansmann, H. (1996). *The ownership of enterprise*. Cambridge, Massachusetts, USA: The Belknap Press.

Hardesty, S.D., & Salgia, V.D. (2004). Comparative financial performance of agricultural cooperatives and investor-owned firms. Rural Cooperatives Center, Department of Agricultural and Resource Economics, University of California, Davis.

Harris, A., & Fulton, M. (1996). Comparative financial performance analysis of Canadian cooperatives, investor-owned firms, and industry norms. Occasional paper series, University of Saskatchewan, Centre for the Study of Cooperatives, Saskatoon, Canada.

Helmberger, P.G., & Hoos, S. (1962). "Cooperative enterprise and organization theory". *Journal of Farm Economics*, 44, 275-290.

Hearn, G., & Rooney, D. (2002). "The future role of government in knowledge-based economies". *Foresight*, 4, 23-33.

Howells, J. (2006). "Intermediation and the role of intermediaries in innovation". *Research Policy*, 35, 715-728.

Hueth, B., & Marcoul, P. (2009). "Incentive pay for CEOs in cooperative firms". *American Journal of Agricultural Economics*, 91, 1218-1223.

ICA (2015). Guidance notes to the co-operative principles, available at: <https://ica.coop/sites/default/files/publication-files/ica-guidance-notes-en-310629900.pdf>

Iliopoulos, C. (2000). The evolution of the Greek cooperative law: From the first to the last order of economizing, paper presented at the Fourth Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics, 22-24 September, Tübingen, Germany.

Iliopoulos, C. (2012). Support for farmers' co-operatives. Country report: Greece. Brussels, Belgium: European Commission.

Iliopoulos, C. (2013). "Public policy support for agricultural cooperatives: An organizational economics approach". *Annals of Public and Cooperative Economics*, 84, 241-252.

Iliopoulos, C. (2014). "Ownership, governance and related trade-offs in agricultural cooperatives". *The Dovensmidt Quarterly*, 4, 159-167.

Iliopoulos, C., & Cook, M.L. (1999). The efficiency of internal resource allocation decisions in customer-owned firms: The influence costs problem. Third Annual Conference of the International Society for New Institutional Economics. September 16-18, 1999: Washington, DC.

Iliopoulos, C., & Hendrikse, G. (2009). "Influence costs in agribusiness cooperatives. Evidence from case studies". *International Studies of Management & Organization*, 39, 60-80.

Iliopoulos C., Theodorakopoulou, I., Lontakis, A., & Angelopoulou, G. (2012). Case study report; structure and strategy of wine cooperatives: The case of the Santo wine cooperative in Santorini, Greece. Wageningen, the Netherlands: Wageningen UR.

Iliopoulos, C., & Valentinov, V. (2012). "Opportunism in agricultural cooperatives in Greece". *Outlook on AGRICULTURE*, 41, 15-19.

Iliopoulos, C., & Valentinov, V. (2017). "Member preference heterogeneity and system-lifeworld dichotomy in cooperatives: An exploratory case study". *Journal of Organizational Change Management*, 30, 1063-1080.

James, H.S., & Sykuta, M.E. Jr. (2006). "Farmer trust in producer- and investor-owned firms: Evidence from Missouri corn and soybean producers". *Agribusiness*, 22, 135-153.

Jaworski, B.J., & Kohli, A.K. (1993). "Market orientation - Antecedents and consequences". *Journal of Marketing*, 57, 53-70.

Kalogeras, N., Pennings, J.M.E., van der Lans, I.A., Garcia, P., & van Dijk, G. (2009). "Understanding heterogeneous preferences of cooperative members". *Agribusiness*, 25, 90-111.

Kalogeras, N., Pennings, J.M.E., Benos, T., & Doumpos, M. (2013). "Which cooperative ownership model performs better? A financial-decision aid approach". *Agribusiness*, 29, 80-95.

Karantininis, K. (2017). *A new paradigm for Greek agriculture*. London, UK: Palgrave Macmillan.

Klerkx, L., & Leeuwis, C. (2009). "Establishment and embedding of innovation brokers at different innovation system levels: Insights from the Dutch agricultural sector". *Technological Forecasting & Social Change*, 76, 849-860.

Kolbjørnsrud, V. (2017). "Agency problems and governance mechanisms in collaborative communities". *Strategic Organization*, 15, 141-173.

Kumar, V., Jones, E., Venkatesan, R., & Leone, R.P. (2011). "Is market orientation a source of sustainable competitive advantage or simply the cost of competing?". *Journal of Marketing*, 75, 16-30.

Kyriakopoulos, K., Meulenbergh, M.T.G., & Nilsson, J. (2004). "The impact of cooperative structure and firm culture on market orientation and performance". *Agribusiness*, 20, 379-396.

Lerman, Z., & Parliament, C. (1990). "Comparative performance of cooperatives and investor-owned firms in US food industries". *Agribusiness*, 6, 527-540.

LeVay, C. (1983). "Agricultural co-operative theory: A review". *Journal of Agricultural Economics*, 34, 1-44.

Ling, K.C., & Liebrand, C. (1998). A new approach to measuring dairy cooperative performance. USDA Rural Business-Cooperative Service.

Maietta, O.W., & Sena, V. (2010). "Financial constraints and technical efficiency: some empirical evidence for Italian producers' cooperatives". *Annals of Public and Cooperative Economics*, 81, 21-38.

Matsaganis, M., & Flevotomou, M. (2010). Distributional implications of tax evasion in Greece. GreeSE Paper No 31 GreeSE Paper No 31, Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe.

Mazzarol, T., Limnios, E.M., & Reboud, S. (2011). Co-operative enterprise: a unique business model. Paper presented at Future of Work and Organisations, 25th Annual ANZAM Conference, 7-9 December, Wellington, New Zealand.

Mazzarol, T., Clark, D., Reboud, S. and Mamouni-Limnios, E. (2014). "Conclusions and lessons learnt", in Mazzarol, T., Clark, D., Mamouni-Limnios, E., & Reboud, S. (Eds.), Research handbook on sustainable co-operative enterprise. Case studies of organizational resilience in the co-operative business model (pp. 515-558). Northampton, Massachusetts, USA: Edward Elgar Publishing Inc.

McKinsey. (2012). McKinsey on Cooperatives. McKinsey & Company, available at: http://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/dotcom/client_service/strategy/mckinsey%20on%20cooperatives/pdfs/mck_on_cooperatives-full_issue.ashx

Mellor, J.W. (2009). Measuring cooperative success: New challenges and opportunities in low and middle-income countries. Measurements for tracking indicators of cooperative success (METRICS). OCDC and USAID, available at: <http://www.ocdc.coop/wp-content/uploads/2018/09/Metrics.pdf>

Nahapiet, J., & Ghoshal, S. (1998). "Social capital, intellectual capital, and the organizational advantage". *The Academy of Management Review*, 23, 242-266.

Narver, J.C., & Slater, S.F. (1990). "The effect of a market orientation on business profitability". *Journal of Marketing*, 54, 20-35.

Nilsson, J. (2001). "Organizational principles for cooperative firms". *Scandinavian Journal of Management*, 17, 329-356.

Nilsson, J., Svedsen, G.L.H., & Svedsen, G.T. (2012). "Are large and complex agricultural cooperatives losing their social capital?". *Agribusiness*, 28, 187-204.

Nourse, E.G. (1922). The economic philosophy of cooperation". *American Economic Review*, 12, 577-597.

Novkovic, S. (2008). "Defining the co-operative difference". *The Journal of Socio-Economics*, 37, 2168-2177.

Ollila, P. (1989). "Coordination of supply and demand in the dairy marketing system - with special emphasis on the potential role of farmer cooperatives as coordinating institutions". *Journal of Agricultural Science in Finland*, 61, 137-321.

Oczkowski, E., Krivokapic-Skoko, B., Plummer, K. (2013). "The meaning, importance and practice of the co-operative principles: Qualitative evidence from the Australian co-operative sector". *Journal of Co-operative Organization and Management*, 1, 54-63.

Österberg, P., & Nilsson, J. (2009). "Members' perception of their participation in the governance of cooperatives: The key to trust and commitment in agricultural cooperatives". *Agribusiness*, 25, 181–197.

Ostrom, E., & Ahn, T.K. (2003). *Foundations of social capital*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.

Otsuka, K., Nakano, Y., & Takahashi, K. (2016). "Contract farming in developed and developing countries". *Annual Review of Resource Economics*, 8, 353-376.

Ozkaya, H.E., Droge, C., Hult, G.T.M., Calantone, R., & Ozkaya, E. (2015). "Market orientation, knowledge competence, and innovation". *International Journal of Research in Marketing*, 32, 309-318.

Parliament, C., Lerman, Z., & Fulton, J. (1990). "Performance of cooperatives and investor-owned firms in the dairy industry". *Journal of Agricultural Cooperation*, 5, 1-16.

Porter, P.K., & Scully, G.W. (1987). "Economic efficiency in cooperatives". *The Journal of Law and Economics*, 30, 489-512.

Putnam, R. (1993). The prosperous community: Social capital and public life. *The American Prospect*, available at: <https://prospect.org/article/prosperous-community-social-capital-and-public-life>

Putnam, R. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community* (1st edition). New York, USA: Simon & Schuster.

Puusa, A., Mönkkönen, K., & Varis, A. (2013). "Mission lost? Dilemmatic dual nature of co-operatives". *Journal of Co-operative Organization and Management*, 1, 6-14.

Rabobank (2018). World fruit map, RaboResearch Food & Agribusiness, available at: https://www.rabobank.nl/images/world-fruit-map-2018_29943176.pdf

Reynolds, B.J. (1997). Decision making in cooperatives with diverse member interests. RBS Service Rep. 155, April. Washington, DC: US Department of Agriculture.

Royer, J.S. (1991). "A comparative financial ratio analysis of US farmer cooperatives using nonparametric statistics." *Journal of Agricultural Cooperation*, 6, 22-44.

Sennett, R. (1998). *The corrosion of character: The personal consequences of work in the new capitalism*. New York, USA: W. W. Norton & Company.

Sexton, R. (1986). "The formation of cooperatives: A game-theoretic approach with implications for cooperative finance, decision making, and stability". *American Journal of Agricultural Economics*, 68, 423-433.

Sexton, R., & Iskow, J. (1988). Factors critical to the success or failure of emerging agricultural cooperatives (Gianini Foundation Information Series, No. 88-3). Berkeley, CA: University of California–Davis.

Sexton, R.J., Wilson, B.M., & Wann, J.J. (1989). "Some tests of the economic theory of cooperatives: Methodology and application to cotton ginning". *Western Journal of Agricultural Economics*, 56-66.

Snow C.C., Fjeldstad Ø.D., & Lettl C., & Miles, R.E. (2011). "Organizing continuous product development and commercialization: The collaborative community of firms model". *Journal of Product Innovation Management*, 28, 3-16.

Soboh, R., Oude Lansink, A., & van Dijk, G. (2012). "Efficiency of cooperatives and investor owned firms revisited". *Journal of Agricultural Economics*, 63, 142-157.

Soboh, R., Oude Lansink, A., Giesen, G., & van Dijk, G. (2009). "Performance measurement of the agricultural marketing cooperatives: The gap between theory and practice". *Review of Agricultural Economics*, 31, 446-469.

Staatz, J.M., (1983). "The cooperative as a coalition: A game-theoretic approach". *American Journal of Agricultural Economics*, 65, 1084-1089.

Staatz, J.M., (1987a). Farmers' incentives to take collective action via cooperatives: A transaction cost approach. In *Cooperative Theory: New Approaches*. US Department of Agriculture, ACS Service Report 18.

Staatz, J.M., (1987b). "Recent developments in the theory of agricultural cooperation". *Journal of Agricultural Cooperation*, National Council of Farmer Cooperatives, 2, 74-95.

Tortia, E.C., Valentinov, V.L., & Iliopoulos, C. (2013). "Agricultural cooperatives". *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 2, 23-36.

USDA (1987). *Positioning farmer cooperatives for the future: A report to Congress*. Washington, DC: US Department of Agriculture.

Valentinov, V.L., & Iliopoulos, C. (2013). "Economic theories of nonprofits and agricultural cooperatives compared: New perspectives for nonprofit scholars". *Nonprofit and Voluntary Sectors Quarterly*, 42, 109-126.

Verhees, F.J.H.M., & Meulenbergh, M.T.G. (2004). "Market orientation, innovativeness, product innovation, and performance in small firms". *Journal of Small Business Management*, 42, 134-154.

Vitaliano, P. (1983). "Cooperative enterprise: An alternative conceptual basis for analyzing a complex institution". *American Journal of Agricultural Economics*, 65, 1078-1083.

Ελληνική βιβλιογραφία

Γκανάς, Ι. (2015). «Επίδραση της συμβολαιακής γεωργίας στη χρηματοοικονομική διοίκηση των επιχειρήσεων τροφίμων». Μεταπτυχιακή ερευνητική εργασία, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, τμήμα Επιστήμης Τροφίμων & Διατροφής του Ανθρώπου.

Δαουτόπουλος, Γ., Καζακόπουλος, Λ., & Κούση, Μ. (2007). *Αγροτική κοινωνιολογία*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΥΓΟΣ.

Δημάκης, Γ. (2004). *Συνεταιριστική ιδέα και επιχειρηματικότητα στο πλαίσιο της ΕΕ*, πρακτικά επιστημονικής ημερίδας στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο - 20 Οκτώβριου 2003, σελ. 59-70. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.

διαΝΕΟσις (2016). *Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Αιτίες, Έκταση και Προτάσεις Καταπολέμησής της*. Μελέτη που εκπονήθηκε από την Ernst & Young.

Δουβίτσα, Ι. (2016). «Η εποπτεία και ο έλεγχος των αγροτικών συνεταιρισμών». Διδακτορική διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, σχολή Νομικής, τμήμα Νομικής, τομέας Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης.

Εκδοτική Αθηνών (2008). *Ιστορία του Ελληνικού έθνους. Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Ηρακλέους, Α. (2007). *Θεωρία συνεργατικής οργάνωσης*. Λευκωσία: Έκδοση Παγκύπριας Συνεργατικής Τράπεζας ΛΤΔ.

Κίτσοπανίδης, Γ., & Καμενίδης, Χ. (2003). *Αγροτική οικονομία* (γ' έκδοση). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.

Κλήμης, Α.Ν. (1985). *Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα* (τόμος 1). Αθήνα: Εκδόσεις Πιτσιλός.

Κοντογεώργος, Α., & Σεργάκη, Γ. (2015). *Αρχές διοίκησης αγροτικών συνεταιρισμών. Προκλήσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών.

Λαμπροπούλου-Δημητριάδου, Β. (1995). «Κριτική θεώρηση της ελληνικής συνεταιριστικής νομοθεσίας», εισήγηση στο συνέδριο «Σύγχρονη θεώρηση του συνεταιριστικού θεσμού στην Ελλάδα», 13-14 Απριλίου, Αθήνα.

Μαρδίρης, Ν. (2017). «Το νέο φορολογικό πλαίσιο αγροτών στην Ελλάδα: Μελέτη και σύγκριση με το αγροτικό φορολογικό σύστημα κρατών-μελών της ευρωζώνης». Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σχολή Επιστημών Διοίκησης Επιχειρήσεων, τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής.

Παπαγαρυφάλλου, Π. Λ. (1973). *Η εξέλιξη των γεωργικών συνεταιρισμών εν Ελλάδι από της επαναστάσεως του 1821 μέχρι του 1940*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Παπαγεωργίου, Κ. Λ. (2004). *Βιώσιμη συνεταιριστική οικονομία. Θεωρία και Πρακτική*, (α' έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.

Παπαγεωργίου, Κ. Λ. (2007). *Βιώσιμη Συνεταιριστική Οικονομία. Θεωρία και Πρακτική* (β' έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.

Παπαγεωργίου, Κ. Λ. (2010). «Καλή και κακή χρησιμοποίηση των συνεταιρισμών. Το παράδειγμα της Ελλάδας», εισήγηση στο συνέδριο «Αγροτικοί συνεταιρισμοί στη Νότια και Κεντρική Ευρώπη, 19ος και 20ός αιώνας: Μια συγκριτική θεώρηση», 10-11 Ιουνίου, Αθήνα.

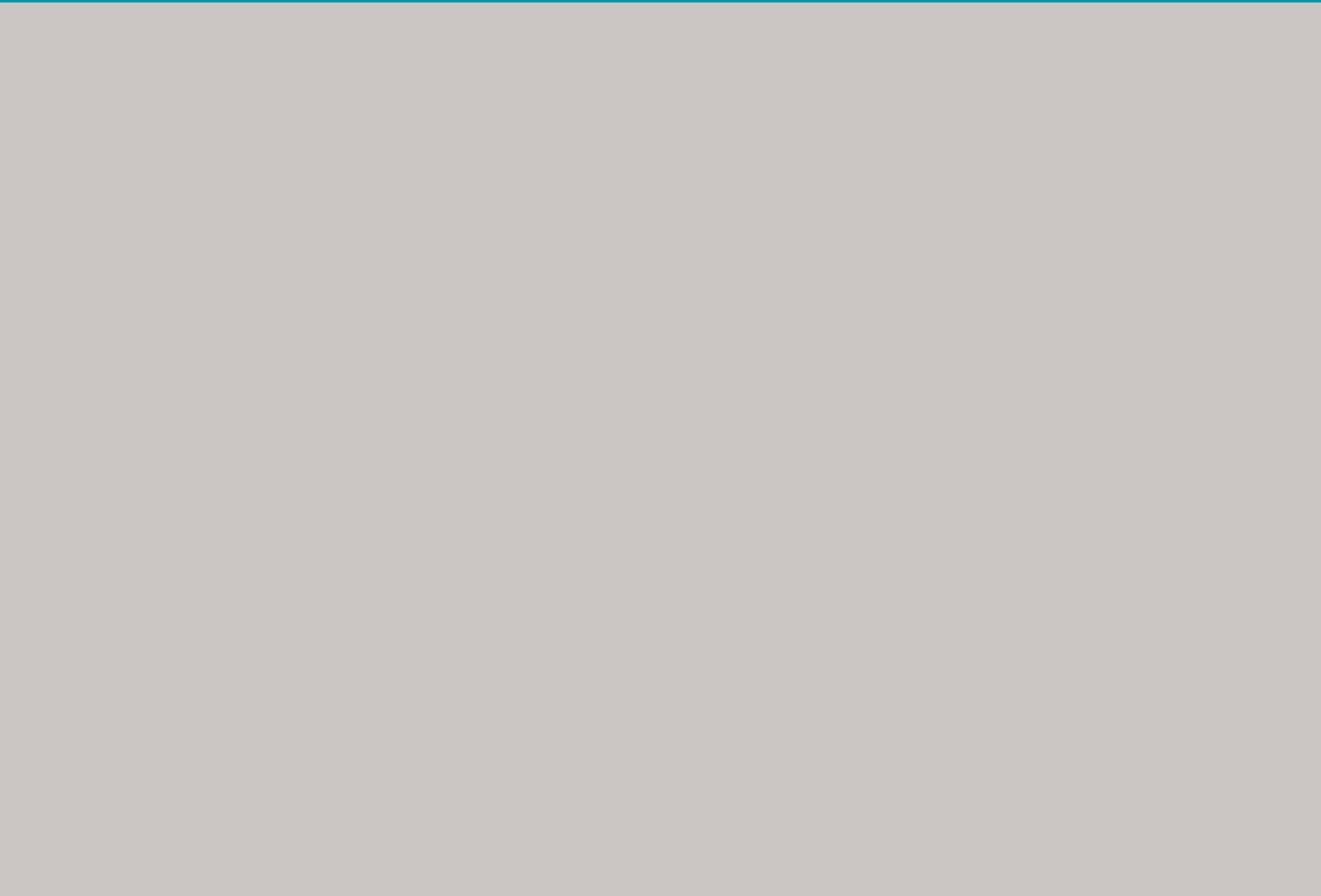
ΣΕΒ (2013). «Μηχανισμός διάγνωσης αναγκών επιχειρήσεων σε επαγγέλματα και δεξιότητες, τομέας των τροφίμων», Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), διαθέσιμο εδώ: <http://www.sev.org.gr/vivliothiki-tekmiriosi/michanismoi-tekmiriosis-pliroforisis/michanismos-diagnosis-anagkon-epicheiriseon-se-epangelmata-kai-dexiotites/>

ΣΕΒ (2017). «Λάδι, μέλι και κρασί: 15 πρακτικές προτάσεις για να κατακτήσουν τις ξένες αγορές». *Οικονομία & Επιχειρήσεις* (τεύχος 18), Special Report Αγροδιατροφική Αλυσίδα, Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ).

Σελλιανάκης, Γ. (2015). «Τα 100 χρόνια από την ψήφιση του Ν. 602/1914, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί γνώρισαν άνοδο, πτώση και λεηλασία – Ένας συνοπτικός απολογισμός», *Κοινωνική Οικονομία*, 3, διαθέσιμο εδώ: http://isem-journal.blogspot.gr/2015/01/100-6021914_7.html

Τσακλόγλου, Οικονομίδης, Παγουλάτος, Τριαντόπουλος, και Φιλιππόπουλος, 2016. *Χάρτης Εξόδου από την Κρίση. Ένα νέο παραγωγικό μοντέλο για την Ελλάδα*, διαΝΕΟσις.

Ernst & Young (2018). «Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Μέρος Β: Διαδρομές επιχειρηματικής μεγέθυνσης -Διεθνής εμπειρία και οι ελληνικές ΜμΕ». Μελέτη για λογαριασμό του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ).

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis

